

Kadim Kürt İnanışı
KIZILBAŞLIK
KÖKENİ EVRİMİ
VE
FELSEFESİ

Hsn Gürbey

Perî Yayınları

Araştırma

 Perî Yayınları

Hüsnü Gürbey

**Kadim Kürt İnanışı
KIZILBAŞLIK
KÖKENİ EVRİMİ
VE
FELSEFESİ**

Kadim Kürt İnanıŖı

KIZILBAŖLIK

KÖKENİ EVRİMİ

VE

FELSEFESİ

Hsn Gürbey

Pêrî Yayınları

KADİM KÜRT İNANIŞI
KIZILBAŞLIK
KÖKENİ EVRİMİ
VE
FELSEFESİ

Hüsnü Gürbey

İstanbul 2016

Mizanpaj & Yayına Hazırlık

D. Bilgiç

Kapak Tasarım

D. Bilgiç

İstanbul 2016

Yayınevi sertifika no

28865

Baskı

Kayhan Matbaası

Pêrî Yayınları

Osmanağa Mah.Pavlonya Sokak

Nuhoğlu İş hanı No.8/4

Kadıköy / İstanbul

(0216) 347 26 44

0530 490 58 52

periyayinlari@gmail.com

www.periyayinlari.com

978-605-9649-05-6

Kadim Kürt İnanışı

KIZILBAŞLIK

KÖKENİ EVRİMİ
VE
FELSEFESİ

Hsn Gürbey

Pîrî Yayınları

İÇİNDEKİLER

Önsöz	11
1-GİRİŞ	
1/1-Doğa-ortaklıklı dinler nasıl bir toplumsal ortamda doğdu.....	18
1/2-Bir inancın sıcak temsilcisi; Kızılbaş Kürt Kilimleri.....	20
2- BİRİNCİ BÖLÜM:	
KIZILBAŞ İNANIŞIN DOĞAL KÖKENLERİ	
2/1-Sihirsel düşünüşten, dinsel düşünüşe geçiş	31
2/2-Eşitlikçi toplumların sonu ve farklılaşmış (sınıflı) toplumların doğuşu	33
2/3- Anaerkil aileden baba erkil aileye geçiş	35
3- KÜLTLERİN DOĞUŞU VE BAZI KUTSAL KÜLTLER	
3/1-Ateş kültü.....	37
3/2-Güneş kültü	43
3/3- Ay Kültü	51
3/4-Dağ Kültü	57
3/5- Taş Kültü	60
3/6-Su Kültü ve Kutsal Çeşmeler	62
3/7- Ağaç Kültü.....	66
3/8- Hayvan Kültü	70
4 - ÖLÜM VE DİRİLİŞ	
4/1-Kızılbaş/Alevilikte devriye kuramı.....	75
5-ZERDÜŞ İNANIŞI VE KIZILBAŞLIK	

5/1-Zerdüşt öğretisi zıtların birliği üzerinde kurulu düalist (ikili) Tanrı sistemine dayanır	82
5/2-Beden ve ruh çelişkisi Zerdüşt inancında yoktur	83
5/3-Kâinatı tanrılar değil, doğa tanrıları yarattı	84
5/4 -Tek tanrıcılığa geçiş; Zervanizm.	86
5/5 - Zerdüşt inanın ahlak kuralları.....	87
5/6-Dara kalkma ve darda inme.....	89
5/7-Mazda inanışında cennet, cehennem ve yeniden diriliş.	91
5/8 -Yaşamın dört temel unsuru.....	92
5/9- Pir ocaklarının başlangıcı, Magi (maxî) ocakları	93
5/10 - Mazda inanışında kadının yeri,	97
5/11 - Bilimin önemi.....	97
5/12- Zerdüşt kurban kesmeyi yasakladı	98
5/13 -Zerdüşt öğretisi bir geçiş sürecinin inancıdır	99
5/14 -Zerdüştlük mabedsiz bir inanıştır	100
5/15-Zerdüştlükten günümüze kalanlar	101
6 - MAZDEK VE MAZDEİZM.....	105

7- KIZILBAŞLIĞI ETKİLEYEN BAZI İNANÇLAR

7/1-Hint inanışları, Budizm ve Kızılbaşlık;.....	115
7/1/1-Hint monizm ve Kızılbaşlık	125
7/2-Manicilik/Manihaizm ve Gnostik inançlar.....	132

8-MANİHAİST VE GNOSTİK İNANÇLARIN HETERODOKS AKIMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 9-HARRAN MERKEZLİ GÜNEŞ KÜLTÜ VEYA HARRAN SABIİLERİ

9/1-Harran Sabiiler ve Kızılbaş inancın ortak özellikleri	156
---	-----

10-YUNAN PANTEONU VE KIZILBAŞLIK

10/1-Eleusis (gizli) erginlenme törenleri.....	
10/2-Dionysos ve Bakkhaların erginlenme törenleri;.....	158
10/3-Orpheuşçuluk (Orfizim)	163
10/4-Pisagor (Pythagoras)	168

10/5-Sokrates, Platon ve idealler dünyası..... 169

11-HELENİZM VE DİNSEL BAĞDAŞTIRMACILIĞIN OLUŞTURULMASI

11/1-Plotin ve Yeni Eflâtunculuk 177

11/2-Bilim geliyor ve insanlık kör karanlıktan

kurtulmaya çalışıyor.....178

12-İSLAM VE KIZILBAŞLIK HAREKETİ

13-Şİİ HAREKETİNİN DOĞUŞU

13/1-Hoşnutsuz kesimlerin kesiştiği nokta; Şiilik 191

13/2-Gadir-Hum olayı..... 193

13/3-Kur'an'ın yorumlanması 194

13/4-Tevellâ ve Teberra; 195

13/5-Başlangıçta Ehl-i Beyt belirsizdi 198

14 -ŞİİLİK İKİ ANA KOLDAN GELİŞTİ

14/1-Şii dünyasından aykırı bir inanç; Gulat.....202

15- ABBASİ DEVRİMİ VE EBU MÜSLİM DESTANI

15/1-Kimdi Ebu Müslim 211

15/2-Abbasi devrimiyle Arap-Mevali ayrımcılığı son buldu.... 209

15/3-Abbasi Şii devrimine ihanet ettiler..... 209

15/3/1-Hurremiye hareketi..... 212

15/3/2-Basre'da zenci köle ayaklanması ve Karmatiler;..... 213

15/3/3-Karmatiler; 213

16- CAFER EL SADIK VE İMAMİ ŞİİLİK

17- İMAM CAFER EL SADIK'IN KIZILBAŞLIK ÜSTÜNDEKİ ETKİSİ

17/1-İmam Cafer'in öğretisi.....222

17/2-İki inanç tarihte bir süre birlikte hareket etmek

zorunda kalmıştı224

17/3-Kızılbaşlık Caferilik değildir.....226

18-ERDEBİL MERKEZLİ POLİTİK-MİLİTAN 12 İMAMİ ŞİİLİĞİN DOĞUŞU

18/1-Erdebil Dergâhının çağrısı..... 242

19-ŞAH İSMAİL VE KIZILBAŞLIK

19/1-Şah İsmail'in eserleri..... 254

19/2-Şah İsmail'in Kızılbaşlık üstündeki etkileri..... 255

19/3-Çaldıran da kim neyi kaybetti 258

20-KÜRDİSTAN DA BÜYÜK HESAPLAŞMA

20/1-Şah İsmail'in Kürt Mirlerine yaklaşımı..... 259

20/2-Osmanlı-Safevi çatışmaları Kürdistan'ı tahrip etti..... 256

20/3-Kürdistan'ın karanlık çağı 257

20/4-Horasan neyin kanıtı..... 258

20/5-Safevilerin 12 İmami Şiilikten

Kızılbaşlığı arındırmaya çalışması 259

21- BEKTAŞİLİK VE KIZILBAŞLIK

21/1-Kızılbaşların Hacı Bektaş Dergâhı ile ilişkileri.....273

21/2-Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli.....269

21/3-Babailer isyanı ve Hacı Bektaş..... 282

21/4-Bektaşî Tarikatı 283

21/5-Tarikatın dönüşüme uğraması 284

21/6-Hurufiliğin Bektaşî Tekkesine sızması..... 285

21/7-Kızılbaş etkilerinin sızması..... 292

21/8-Kızılbaş/Aleviliğin Bektaşilikten ayrıştığı noktalar..... 294

22-ABDÜLHAMİD; PANİSLAMİST POLİTİKASI VE KIZIL- BAŞLIK

22/1-Misyonerlik ve karşı misyonerlik..... 309

22/2-Sunulan bir medeniyet projesi;

“Mezheb-i Resmiye.....311

22/3-Eğitim ikna aracı olarak kullanılacak..... 312

22/4-Uygarlığı seçen Kızılbaşlar; Kur'an'ı benimser 314

22/5-Kızılbaş Kürt ve Ermeni ilişkilerinden

devlet hep kuşku duymuştur 319

22/6-Êzidi Kürtlerin İslam'a kazandırılması 321

22/7-Gerici feodalitenin yeniden diriltilmesi ve

Hamidiye Alayları..... 325

23-CUMHURİYETİN KÜRT POLİTİKASI VE DERSİM

KIZILBAŞ KATLİAMI

23/1-Dilkırım politikası 332

23/2-Dinkırımı ya da Kızılbaş kırımı; 336

23/2/1-Yol gereği Pir'in talibe gitmesi yasaklandı 338

23/2/2-Pirlerin itibarsızlaştırılması 342

23/3-Dersim olayı nedir? 346

23/3/1-Dersimin suçu neydi? 347

23/3/2-Soykırımı beyaz (kültürel) kırım izledi; 354

23/4-Kızılbaş Kürtler kendi katillerine mi âşiktir?..... 356

23/5-Kızılbaş soykırımını kesintisiz devam etmektedir 358

II.BÖLÜM

EVRENİN YARATILIŞI VE BİRBİRİNİ TAMAMLAYAN FARKLI KOZMOGONİLER

24/1-Kızılbaş kozmogonisi 364

24/1/1-İlk doğuş nasıl gerçekleşti 375

24/1/2-Evrenin varoluş teorisi; 378

25- İNSAN-TANRI İLİŞKİSİ

25/1-İnsanın Hakk/Tanrı arayışı.....388

25/2-İnsan tanrı ile aynı özü paylaşır..... 390

25/2/1-Aynı özü paylaşanlar birbirini sorgulayabilir 396

25/2/2-Tanrı iyilik üzerine kurgulanmıştır;..... 398

25/2/3-Kızılbaşlık aynı zamanda bir felsefi düşüncedir; 399

25/2/4-Hallac-ı Mansur'un feryadı 402

25/3-Kızılbaşlıkta yalvarma-yakarma yoktur.....

25/4-İnsanın tanrısallaşması 410

25/5-Doğanın Tanrısallaştırılması;..... 420

25/6-Âşk yoluyla Tanrısallaşmak..... 423

25/7-Tasavvuf ve Kızılbaşlık 427

25/8-Sûfilerin büyük başarısı;..... 431

25/9-Bâtınlık, gizlilik gereğinde doğmuştur.....	434
25/10-Kızılbaşların Kur'an'a yaklaşımı	438
25/11-İmamların tanrısallaştırılması	441

26-KIZILBAŞLARIN ALİ TANIMLAMASI

26/1-Ali ile Zurnepoş;.....	451
26/2-Ali'nın sırrı;.....	455

27-KIZILBAŞLARIN EHL-İ BEYT İLE İLİŞKİSİ.....460

28-HIZIR (XIZIR) VE ŞARKA ŞIVAN

28/1-Hızır orucu ve bayramı;.....	462
28/2-Hızır etkinliklerinin kökeni.....	464

29-KIZIBAŞ KÜRTLERİN SOSYAL YAPILARI

29/1-Kızılbaş inancı özel mülkiyetle çelişir.....	468
29/2-Kızılbaş inancı devletleşmeyi reddeder.....	474

30-KIZILBAŞ KÜRTLERİN TOPLUMSAL ÖRGÜTLENMESİ

30/1-Aşiret ve ocak örgütlenmesi	477
30/2-Aşiret-ocak ilişkisi.....	478
30/3-Seyyidlik makamı (Raywer-Pir-Mürşid) nedir?	480
30/4-Ocakların işlevleri	482
30/5-Seyyidlerin (Raywer-Pir-Mürşid) Taliple ilişkisi.....	484
30/6-Ocakların tarihsel gelişimi.....	490
30/7-Ocak örgütlenmesi bir Hint-Avrupa modelidir.....	492
30/7/3-Druidler ruh göçüne inanır ve insan kurban ederler....	494
30/7/4-Druidlerin toplum içindeki konumları ve öğretileri	496
30/7/5-Druidler, kadınlara büyük değer verirler.....	497
30/7/6-Druidler de kutsal yer inancı vardır	498
30/7/7-Druidler inançlarını müzik eşliğinde icra ederler;	500
30/7/8-Druidler, Roma imparatorluğu tarafından büyük baskılara uğradılar	501

31-OCAKLAR KIZILBAŞLARIN EĞİTİM KURUMLARIDIR

31/1-Sırr-ı hakikat ne demektir?	504
31/2-Ocak sisteminin çökmesi.....	506

32-KIZILBAŞLIĞIN AYIRICI BAZI ÖZELLİKLERİ

- 32/1-Kızılbaş toplumunda adalet ve hukuk anlayışı..... 507
32/2-Kızılbaş/Alevi toplumunda bireyin sorumluluğu.....508
32/3-Kamil toplum yaratma projesi;.....509
32/4-Temel varlık insandır..... 511
32/5-Kızılbaşlık; Kürdi özellikleri ağır basan kendine özgü bir
inançtır:513
32/6-Cemevleri neden tanınmıyor? 514

33-XXI. YÜZYILDA KIZILBAŞLIK NEREYE GİDİYOR

- 33/1- Doğal ortamında koparılan inançlar,
farklılaşarak yok olur.....518
33/2-Asilasyon durdurulmalıdır.....520

34- SON SÖZ

35-Kaynakça/Kitaplar

ÖNSÖZ

Beni böyle bir çalışmaya iten neydi? 1950’li yıllarda başlayan ve giderek hızlanan ekonomik nedenlerden doğan göç, 1980 Askeri darbesiyle birlikte yerini zorunlu göçe bıraktı. Cuntanın Kızılbaş/Kürtleri yükselen demokrasi güçlerinin yanında görmesi ve onları Müslüman olarak görmemesi baskıyı artırdı. Rutin haline gelen tutuklamalar, kaba dayak ve işkenceler halkı canından bezdirdi. Buna ilaveten Kızılbaş köylerine cami inşa seferberliğine girilmesi göçü daha da hızlandırdı. 1990 yıllarında varlığını iyice hissettiren Kürt ulusal direnişi, Kızılbaş/Kürt köylerine karşı olan askeri baskıyı şiddetlendirdi. Devlet köylülere evlerini terk etmeleri için 24 saat mühlet tanıdı. Ardından evler, ahırlar ve samanlıklar yakılarak köyler tahrip edildi. Kuzey-Batı Kürdistan Safevilerden sonra tarihte ikinci kez insansızlaştırıldı.

Batının büyük şehirlerine vasıfsız kitleler, önce ekonomik sorunlarla boğuşurken, kısa süre sonra inanç sorunuyla karşı karşıya kaldı. Özellikle Ramazan’da oruç tutma baskısının yanında ölümler Kızılbaş/Alevilere büyük sıkıntılar yaşattı. Alevilerin bir kısmı Ramazanda takiyye yaparak orucu geçiştiriyorlardı ama cenaze töreni öyle miydi? Camiye getirilen cenazeye, cemaati namaza katılmadığı için hocaların dikkatini çekiyordu ve cenaze namazını kılmak istemiyorlardı. Onlara göre, “sağlığında camiye gelmeyen, ölüsü de gelmemeliydi.” Bu sıkıntılı dönem kısa sürede kurulan Cem-evlerince giderildi. Fakat cemevleri toplumun ihtiyaçlarını gidermede yeterli hassasiyeti gösteremeyince, toplum özellikle de gençlik arayış içine girdi. Köyünde yılda bir kez ziyaretine gelen ve toplumun tüm dini-sosyal-hukuksal sorunlarını çözen, talibinde misafir kalan, onunla haşır-neşir olan piri yoktu. Cem/cıvat yapılmıyordu. Cem yapılmayınca sorgu/görgü merasimi de olmuyordu. İncanın olmazsa olmazı olan Musahiplik Kurumu, ekonomik şartların zorlamasıyla ortadan kalktı.

Musahiplik kurumu kalkınca, “erginlenme” törenleri de ortadan kalktı. Alevi olsun-olmasın elini kolunu sallayan herkes cemine gitmeye başladı. Böyle olunca inancın yok olması tehlikesi başgösterdi ve gençleri arayışa itti. “Müslümanlar camiye gider, Hıristiyan kiliseye, Musevi havraya gider, Peki, biz nereye gideceğiz?” Bu soru sıkça sorulmaya başlandı.

Boşluğa düşen gençliği yeni kurulan cemevleri tatmin etmiyordu. Çünkü bir takım Cemevleri, minaresiz camiye dönüşerek, yükselen Kürt ulusal hareketine karşı, “Devletin Alevi’sini” yetiştirme misyonunu yüklendiler; diğer bir takım cemevleri de, Bektaşî tarikatı ile yoğun ilişkiye girerek gençliği Kızılbaş/Alevî öğretisinin özünde uzaklaştırarak onları İslamlaştırmaya çalıştılar. Devlet tarafından Bektaşîlik, kitlelere Alevîlik olarak sunuldu ve her yıl devlet erkânının da katılmasıyla Hacibektaş dergâhında düzenlenen şöenlerle anılmaya başlandı. Tarihte Kızılbaş/Alevîlikle pek de alakası olmayan Bektaşîlik, Alevîliğin resmi adı oldu.

Bu cemevlerince güdülen amaç şuydu; “bu gençler ateisttirler, onları Bektaşî tarikatı aracılığıyla önce kontrol altına almak ardından İslamlaştırmaktır.” Ya da devlete sadık, suya sabuna dokunmayan bir gençlik yetiştirmek. Bu çalışmalar neticesinde bir kısım gençlik ateist kalmayı yeğlerken, bir kısmı da İslam’ı benimsedi. Müslümanlar gibi, camiye gitmeye ve oruç tutmaya başladılar.

Bir başka olumsuz etkende de Alevî-Aydın/Entelektüel çevrede geldi. Bu çevreler Bilim adına, bilimi katlederek, Alevîler üzerinde çok değişik ama oldukça yoğun spekülasyonlar yaptılar. Bu çalışmaları iki ana grup etrafında toplamak mümkündür.

1-Türk ya da daha çok Türkleşmiş aydınlarca yapılan ve devletçe de desteklenen çalışmalar. Bu kesimlerin ileri sürdüğü tezlerle göre, Alevîlik, Orta-Asya orijinli İslamlaşmış bir Türk-Müslüman inancı tezine dayanır. Türk-İslam sentezcilerince savunulan bu teze göre, “Alevîlik, eski Türk inancı olan Şamanizm’in İslam’a evrimleşmiş halidir. Kurucusu Hoca Ahmet Yesevidir. Ahmet Yesevi dergâhında yetişen öğrencisi Hacı-Bektaş, bizzat hocası tarafında görevlendirilerek Anadolu’ya gönderilmiştir.” Dolayısıyla Alevîlik Türk göçleriyle birlikte, Horasan-Erenlerince Anadolu’ya getirilerek yayılmıştır. Fakat daha sonra Osmanlı

Padişahı Yavuz'un zulmünden kaçan bu Türkler, Dersim'in yüksek dağlarına sığınmışlar zamanla dillerini de unutarak Kürtleşmişlerdir. "Kart-Kurt" teorisiyle uyumlu olan bu teorinin en zayıf yönü, o devirde Yavuz'dan aldıkları güçle büyük Kızılbaş/Kürt katliamını yapan ve Yavuz'la işbirliğine giren Kürt Beyliklerinin tümünün Müslüman ve Şafii mezhebinden olmalarıdır. Peki, bu Türkler kime sığındılar? Kendilerine katliam yapan Şafii Kürt Beyliklerine mi sığındılar? Sormazlar mı insana, etrafı rakip inançlı Kürtlerle çevrili bu halk, neden inancını değil de dilini değiştirdi. Tarihte hep öyle olmuştur, esaret altındaki halklara egemen güçler dillerini değil, dinlerini değiştirmeye zorlanmışlardır, din değiştirmelerini dil değişimleri izlemiştir, yani aydınlarımızın savunduğu tersi bir durum söz konusudur. Burada niyet başkadır, Kızılbaş Kürtlerin kafasını karıştırmak ve Türk varlığı içinde eritmektir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren yaptıkları budur ve kısmen de başarılı olmuşlardır.

Türk veya Türkleşmiş bir başka aydın kesim daha var ki, bunlarda Aleviliği İslam içinde İslam'ı bir mezhep olarak göstermeye çalışmaktadırlar. Bunlara göre Alevilik, "Ali yanlısı" demek olup, İslam'ı Şii mezhebinin dönüştürülmüş hali ve Anadolu'ya has bir inançtır. İslam içi bir mezhep olan Aleviliğin kurucusu İmam Caferi-Sadık'tır. Alevilerin Caferi ve Bektaşî tarikatı içinde yer almalarının sebebi bundandır. Bağlı oldukları ocaklarda Horasan'da Türklere sığınan ve orada Türklerle evlenen İmamların çocuklarında oluşan ailelerin kurdukları ocaklardır. Dolayısıyla ocaklar, asılları Türk kökenli olan birer Türk kuruluşlarıdır.

2-Aleviler üzerinde yoğun çalışma yapan başka bir kesimde, Kürt- Aydın çevresinden gelmektedir. Bu kesime göre Alevilik, hiçbir değişikliğe uğramayan eski Kürt/İran inancı olan Zerdüşť öğretisinin kesintisiz devamıdır. İslam'la ve diğer bölgesel inançlarla bir ilişkisi yoktur. Hele elinde yılandilli kılıcıyla, İslam'ı yaymaktan başka düşüncesi olmayan Hz. Ali ile Aleviliğin uzaktan yakından bir alakası yoktur. Alevilerin tanıdığı Ali bambaşka bir Ali'dir. Kendimize kısmen yakın gördüğümüz bu görüşe tamamen katılmamız mümkün değildir; çünkü çalışmamızda gördük ki Kızılbaşlık Zerdüşť inancı aşan bir geçmişe sahiptir, yine gördük ki, Kızılbaşlık arkaik Hint-Avrupa inançlarından da ayrı düşünülüp incelenemez. Özellikle Hint-Avrupalıların yağmuru ve

firtanaları yöneten ve gökgürültüsü anlamına gelen göksel tanrı-
larının; Kızılbaşların inandıkları Ali ile aynı işlevleri gördükleri
gözlemledik.

Her iki kesimi de göz önünde bulundurarak çalışmamızı yap-
tık. Gördük ki Kızılbaşlı, Kürt-Tarihi ile birlikte gelişim gösteren
bir Ön-Asya inancıdır. Fakat bu inanç içinde bulunduğu zengin
coğrafyanın yarattığı inançlardan etkilenmemesi veya tersine on-
ları etkilememesi mümkün müdür? Böyle bir şeyi ileri sürmek,
bilimsel gelişmeyi reddetmek demektir. Bilimsel gelişme dediği-
miz olgu, karşılıklı kültürlerin etkileşimi sonucu doğar ve gelişir.
Bu konuda Server Tanilli hocamız hacimli uygarlık tarihi çalış-
masında şu ünlü tespiti yapar. “..Yüzyıllar akıp gider, bir toplum
yapısından başka bir toplum yapısına geçilirken, bir yapı aşılıp
olsa da, ondan gelecek yüzyıllara bir “kültür mirası” kalır; edebi-
yattan sanata, felsefeden müziğe değin canlı, diri, soylu bir şey,
insanlığın “ortak hazine”sine kaydolur, bu miras. Her kuşak, her
yüzyıl, her çağ, geçmişin mirasına kendi katkısını da ekleyerek
geleceğe bırakmıştır. Böyle gitgide zenginleşen bir miras olma-
saydı, insanlık mağara döneminden çıkıp bugünlere gelemezdi,
ilerleme olmazdı giderek” (Tanilli,I.cilt,1984:32.) Kızılbaş/Ale-
vilikte, başka adlarla da olsa, içinde bulunduğu coğrafyanın ya-
ratığı çok zengin kültür ve inançlardan etkilenerek, beslenerek ve
zenginleşerek ama aynı zamanda onları da etkileyerek zenginleş-
tiren günümüze ulaşmıştır.

Alan çalışması yaparken, tekâmül yasasının ve “Vahdeti-Vü-
cut” yani “Varlığın Birliği”ne ulaşmada olduğu gibi; vech halinde
yanan közün üstünde yürüme gibi ritüellerin de Budizm’le büyük
benzerlikler gösterdiğini gördük. Aynı coğrafyayı paylaşmalarına
rağmen iki inanın bu kadar benzerlik göstermesi, tarihin
bir döneminde iki inanın yollarının kesiştiğini fark ettik ve ça-
lışmamızı bu yönde yoğunlaştırdık. Tabii ki bunu yaparken, Me-
zopotamya-Mısır-Anadolu ve Yunan dünyasına da yüz çevirme-
yi unutmamak Kızılbaşlığın gelişimi ile (tarihi süreç içinde farklı
isimler altında) Kürt Tarihinin birbirinden kopmaz bağlarla bağlı
olduğunu hemen fark ettik. Hin-Avrupalıların Kürdistan’a ulaşım
yayımlarıyla başlayan süreç, Med İmparatorluğu’yla, hem dil
olarak Kürtçenin hem inanç olarak Kızılbaşlığın (başka bir ad
altında, Yezdani/Zerdüşt gibi) tüm Kürdistan-İran coğrafyasına

yayıldığını gördük. Kısa bir egemenlik dönemine tekabül eden Med İmparatorluğu sayesinde Kürtçenin Kafkasya'dan İran Körfezi'ne kadar uzanan büyük bir coğrafya da ortak bir dil olarak yayılması, yine ortak bir inancın doğması bu imparatorluğun gücünü göstermesi bakımından ilginç olması gerekir. Ardından gelen Part ve Sasani imparatorlukların tüm baskılarına rağmen ne dil olarak Kürtçeyi ne de inanç olarak Kızılbaşlığı ortadan kaldıramamaları bu imparatorluğun sağlam kültürel değerlerinde aramak gerekir. Arap İslam ordularının işgalci bir güç olarak Kürdistan'a girmesiyle bambaşka bir süreçle karşı karşıya kaldık.

Her zaman İslam'a karşı canlı olan direniş geleneğinin, IX.yüzyılda gelişen felsefi tasavvufla birlikte Kızılbaşlığı İslam'ın egemenliğinde kurtulmasını sağlayacaktır. Kurtuluş aynı dönemlere denk gelse de, farklı yerlerde, farklı önderlerin denetiminde geliştiği için, içerikleri aynı fakat biçimleri farklı Kızılbaşlıkların doğmasını sağlamıştır. Kızılbaşlık-Yaresanilik-Êzîdilik ve Nusayrılık böyle ortaya çıktılar. Deylemlilerle (M.S 932-1062) başlayan, Karakoyunlar ardından Safeviler ile devam eden süreçte Kürdistan'da dinsel ayrışmanın netleştiği görülür. Şiddetli dinsel baskılar o kadar ağır olur ki, dinsel ayrışma aynı aşiretin içine hatta aynı ailenin içine dahi nüfus eder. Bugün aynı aşiretten olup, farklı inançta insanların bulunması bu dönemde gerçekleşir. Bu ayrışma dönemi aynı zamanda, Kürdistan'da kırım ve katliamları da beraber getirir.

İlk başta Anadolu'da Osmanlı-Safevi rekabetine dayanan egemenlik mücadelesi, kısa sürede Yavuz'un da etkisiyle Kızılbaş katliamına dönüşür. Kızılbaş katliamı Osmanlı tarihi boyunca devam etti, çok kan döküldü, çok insan öldü. Kızılbaşlar ulaşılması güç yerlere yerleşerek sefil bir yaşama mahkûm edildiler, ama onlarda sırtlarını dayadıkları dağlarda fırsatını buldukça ovalara akın ettiler, talan ettiler, yiyeceklerini gasp ederek Osmanlıyı huzursuz ettiler. Kırımın Kızılbaşları kazanamayacağını anlayan Sultan Abdülhamit, daha akıllı ama o kadarda tehlikeli bir politika olan "Beyaz asimilasyon" politikasını devreye soktu. Abdülhamit Han, gelmiş geçmiş en akıllı, en kurnaz ve en pragmatik Osmanlı Padişahı'dır desek abartmamış oluruz. Önceleri Kürdistan'da rakip aşiretlerden seçtiği ve kendi adıyla anılan "Hamidiye Alayları"ni kurarak, gelişecek ulusal bir Kürt birliğini önlediği gibi,

Ulusal Ermeni gelişimini de bunlar aracılığıyla ezdi. Abdülhamit Kızılbaş/Kürt coğrafyasına, o güne kadar kimsenin yapmadığını yaptı ve bölgeye kitapla girdi. Özel bir eğitimden geçirdiği Nakşibendî şeyhleri ile Bektaşî Babalarını bir elde Kur'an, bir elde havuçla, propaganda yaptırarak Kızılbaş Kürtlerin içine soktu. Gücün dize getirmediğini siyaset dize getirecekti. Böylece Kızılbaşlar, İslam'ı benimsemeseler de red de etmediler. Kur'an kalıcı olarak Kızılbaş/Kürtlerin içine yerleşti ve evlerinin duvarlarında sarı örtü içinde kutsanarak asıldı.

Cumhuriyet rejimi Kızılbaş/Kürtlerdeki bu kısmı dönüşü yeterli bulmadı. Kızılbaşlar ya tümünden İslam'a ve Türklüğe döneceklerdi ya da tümünden imha edileceklerdi. Koçgiri'de başlayan kırım, Dersim'de soykırıma dönüştü. Dersim adı coğrafyada silindi, Tunceli oldu, katliamdan kurtulanlar ise Batı'ya sürgüne yollanarak Türk varlığı içinde eritmeye çalışıldı. Ama Kızılbaşlık tüm bu baskılara rağmen yine de yok olmadı. Devlet, Maraş'ta, Çorum'da, Gazi'de katliam yaptıkça, Kızılbaşlar bu katliamlardan güçlenerek çıktılar. En sonunda devlet yeniden Abdülhamit politikasına döndü. El altında gözetlediği aydınlar ve kendisine yakın bulduğu Cemevleri vasıtasıyla Kızılbaşları yeniden kazanmaya ve dönüştürmeye başladı.

Çalışmamız bu uzun süreci mercek altına aldı ve yer yer Kızılbaşlık derinlemesine incelendi. Kızılbaşlığın diğer inançlardan ayrıştığı veya birleştiği noktalar açığa çıkarıldı. Derin kökleri incelendi. Özellikle Tanrı-insan-doğa ilişkisi, doğum, ölüm ve yeniden diriliş üzerinde duruldu. İnancın ritüel boyutu başka bir çalışma konusu olduğu için, üzerinde durulmadı; buna karşın saha çalışmasına özel önem verildi.

Kaynakçalar, dört yoldan elde edildi. Bunlardan en önemlisi saha çalışmasında elde edilen sözlü kaynaklardır. Sözlü kaynaklar uzun yıllar yerinde, bugün büyük çoğunluğu hayatta olmayan insanlardan derlediğimiz deyiş, türkü (kılam), masal (çirok), destan, atasözü ve bulmacalardan oluşmaktadır. Bunlardan Masal (çirok), atasözleri ve bulmacalar ayrı bir çalışmanın konusu iken, deyişlerden (Beyit) ve türkülerden faydalandık ve kullandık, en azından yok olmalarını önledik. Yine yerinde derlediğimiz, ocak-talip, ocak-ocak ilişkisini yazılı kaynaklarla zenginleştir-

rek kullandık. Yöre insanıyla birlikte birkaç kez ziyaretlere çıkarak, ziyaretlerdeki yoğun taleplerini, dileklerini gözlemledik ve çalışmamızda işledik. Ayrıca, Aşiret-toplum, aşiret-birey ilişkilerini sahada inceledik ve yazılı kaynaklarla zenginleştirdik

Yazılı kaynaklara da üç yoldan ulaştık.

1-Konuya duyarlı olduğumuz için, 1970’li yıllardan itibaren bu alanda yazılan eserleri toplatıyorduk. Toplattığımız bu eserlere, bu alanda en son yazılan eserleri de katarak kullandık, alıntılara sadık kaldık ve belirttik. Yine bu alanda 1982 yılında İ.Ü. Siyaset Bilimi Kürsüsü’nde yaptığımız mastır çalışmamız bize oldukça yarar sağladı.

2-Bu alanda yazılan dergileri takip ettik, gazetelerde çıkan makaleleri biriktirerek, konuyla ilgili olanları kullandık.

3-Ozanlarımızın asırlar öncesi bize aktardıkları şiirler birer gizli hazine gibidir. Konuyu incelemek isteyenlerin ilk başvuracakları kaynaklar bunlardır. Ozanlar aralarında uzun asırlar olsa da ocaklarda aynı(gizli/ezoterik) eğitimi aldıkları için şiirlerinde aynı konuyu incelemişler, benzer şeyleri söylemişlerdir. Ozanları anlayabilmek için ezoterik bilgiye vakıf olmak gerekir. Çözebildiğimiz kadarıyla bu şiirlerden faydalandık.

4-Günümüzün artık olmazsa olmazı haline gelen, bilgisayardan faydalandık. Konumuzla ilgili çalışmaları, makaleleri sahibinden izin alarak kullandık ve gerekli açıklamaları yaptık.

Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada kollektif üretimin, ortak aklın bir ürünüdür. Bu ürünün ortaya çıkarılmasında emeği geçen değerli dostum Şah Haydar Yarkin’a, Hasan Hayri Alkan’a, Süleyman Boyoğlu’na, M. Cesur Kafadar’a, Erdal ve Tevrek Gürbey kardeşlere, Pêri yayınları sahibi Niyazi Bey’e ve tüm çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım.

Çalışma boyunca elbette ki hata ve kusurlarda yapılmıştır. Eksik ve kusurların bana ait olduğu kuşkusuzdur. Tüm hata ve eksikliğine rağmen, yine de okunması gereken bir eser ortaya çıktığı kanısındayım.

Sevgiyle

3/6/2016/G.Antep

Hüsni GÜRBEY

GİRİŞ

Kızılbaş inancı Yukarı Mezopotamya -ki ona Ön Anadolu da; denilebilir- kökenli bir Kürt inancıdır. Nereden çıkarıyoruz.

Bilindiği gibi devletlerin oluşmasıyla, özellikle imparatorlukların gelişmesiyle birlikte dinler de ayrılmaya başladı.

I.-Semavi dinler olarak tanımlanan “devletli toplum” dinleri.

II.-Devletsiz toplumların yarattıkları “doğal dinler” ya da aynı bağlamda doğal/ortaklık toplumlu dinler.

Özel mülkiyeti reddeden ve paylaşımcı ortak yaşamı savunan Kızılbaş/Alevilik bu bakımdan “doğal dinler” içinde yer alan en kadim din sürecine dayanır ve sadece bir iman ve itikattı kapsamaz. Bu haliyle de, yani hem toplumsal yaşam koşullarıyla hem de onun maneviyatını dillendiren, bir tarım-köylü ve yarı göçebe toplum yapılanmasıdır.

1/1-Doğal-ortaklıklı dinler nasıl bir toplumsal ortamda doğdu.

Doğal eşitlikçi inançların kökeni, bir geçiş dönemi toplumu olan Neolitik dönemin toplumuna dayanır. Bu dönemde, ekonomik olarak kendi kendine yeterli eşitlikçi kapalı köy topluluklarıyla, ekonomisi kendi kendine yetmeyen eşitlikçi ama dışa açık çoban topluluklarının çatışması ve birleşmeleri sonucunda oluşan yeni toplumun dinsel düşünüşüdür. Bu dönemde asalak ekonomi(toplayıcılık-avcılık) yerini üretici ekonomiye, göçebe topluluklar yerini yerleşik toplumlara, sihirsel düşünüşten dinsel düşünüşe geçilmiştir. Yeni toplumda türdeş eşitlikçi toplumdan, farklılaşmış(sınıfsal) topluma geçiş süreci içindedir. Kısacası neolitik dönem toplumu bir geçiş toplumdur ve Kızılbaş'lığın birçok nüvesi bu dönemde atılmıştır.

Kızılbaşlığın oluşup gün yüzüne çıktığı dönem bu dönemdir. Aynı zamanda sınıflı toplumların oluşması, insan emeğinin sömürülüp kendisinden yabancılaştırıldığı dönem de bu dönemdir. Bundan böyle insan emeği insanın kendi mutluluğu, özgür yaşamı için değil kendisini sömüren bir avuç zengin için üretir. Bu aşamada semavi dinler, egemen sınıflar ile uzlaşarak sömürüyü

kalıcı hale getirirken Kızılbaşlık, karşı duruş sergileyerek sömürü ve egemen sınıflara karşı durmuştur. Kızılbaşlığın semavi dinlerden temelde ayrıştığı noktalardan birisi budur.

Kızılbaşlığın pek çok temasında göçebe ve yarı göçebelerin uğrak mekânları olan, dağ başlarını, soğuk pınarları ve dağlarda ender bulunan tek ulu ağaçları görmek mümkündür. Bugüne kadar bu inancı, mabette ve mekâna ihtiyaç duymadan yaşayan dağlı toplumlar sürdürmüşlerdir ki bu koşullar da ancak Kürdistan coğrafyasında ve Kürdistan Dağlarında mümkündür.

Kızılbaşların bugün de kutsal sayarak korudukları pek çok ögenin, o günlerden kaldığını rahatlıkla söyleyebiliriz ki bunların başında Kızılbaş Kürt renkleri gelmektedir. Gerçekten de yeşil ve kırmızı renkler Kürt orijinli olup Yezdani (Êzidi, Zerdüsti, Ehli Hak, Kızılbaş ve Nusayri) inançlarındaki temel renklerdir. Kırmızı doğal olarak “Ateşi”, yeşil “Doğayı” temsil eder. Daha sonra eklenmek üzere “Sarı” renk bulunur. Sarı Kürtlerin temel simgesi “Güneş”i temsil ederken “Beyaz” barışı temsil eder. Kızılbaşlık, ateş inançlı bir kökene sahip olduğundan Güneş kutsaldır ve simgesini “Kırmızı”ya vermiştir. Zagros Kürt inançlarının yapısında anlattığımız gibi Güneş ve Ateş ana kaynağını oluşturur. Bu gün de Kürt Bayrağı bu renklerin karışımını taşımaktadır.

Kızılbaşlığın orijinal bir Kürt inancı olduğunu gösteren bir başka delil de günümüze ulaşan Kürt kilimleri ve mezar taşlarıdır. Baskılanan inançlar ve öğretiler gizliliği seçmek zorunda kalmışlardır. Yazıyı kullanmadıkları için beleğe önem vermişlerdir. Beleşin yetersiz kaldığı yerlerde, kendilerini işaretler, simgeler, figürler ve renklerle ifade ederek inançlarını gelecek kuşaklara aktarmışlardır. Kızılbaş Kürtler de böyle yapmışlardır; inançlarını renkli Kürt kilimlerine, mezar taşlarına ve kullandıkları ev eşyalarına işlemişlerdir. İnançlarında yazıyı kullanmamaları, bilgiyi sınırlı sayıda, oda ancak sıra vakıf olanlara sözlü aktarılması sadece baskılama ile ilgi değildir. Bir başka neden ise Hint-Avrupa topluluklarının ortak bir özelliği olmasıdır. Hint-Avrupa toplumları yazıyı benimsememişler özellikle de dini konularda yazıyı yasaklamışlar, onun yerine beleğe önem vermişlerdir. Dolayısıyla bu toplumlarda çok güçlü sözlü edebiyat geleneği, özellikle de destan edebiyatı gelişmiştir. Bunun en güzel örne-

ği Kürt “deng bejlerin” söyledikleri klamlardır (destan türküler). Kürt halkı uğradığı büyük baskı ve asimilasyonlara rağmen yok olmamışsa varlığını deng-bejlere ve onların seslendirdikleri destanlara borçludur.

Buna rağmen yine de yazı yerine geçen motif, figür ve şekilleri sık sık kullanmışlardır. Yazıyı kullanmamaları sadece Hint-Avrupa kökenine veya çevre baskısına bağlamak da doğru değildir. Kürt halkının yaşadığı çetin coğrafi koşullar da yazı dilini geliştirip kullanmalarına izin vermemiştir. Sürekli yer değiştiren toplumlar için bir motif yazıdan çok daha anlamlıdır. Gereğinden fazla bilgiye ihtiyaç duymayan göçebe toplumlar için gerekli bilgiyi bellekten tutmak çok daha anlamlıdır. Efsaneler, masallar, destanlar, hikâyeler ve türküler ağızdan ağıza geçer. Her ihtiyar, canlı bir kitaptır. İnsanlar, masalları, efsaneleri, görenek ve töreleri belleyerek, kıymetli bir cevher gibi çocuklarına aktarmışlardı, onlarda kendi çocuklarına aktaracaklardı.

Anıt niteliğinde ki Kürt mezar taşları belleğe yardımcı olmuştur. Elde edilen bilgi ve tecrübeleri gelecek kuşaklara iletmek için, motif dili sözlü dile çok yardımcı olmuştur. Bu bakımdan mezar taşları birer kimlik ve çok zamanda birer siyaset tutanakları gibidir. Bir önderin mezar taşında, gelecek kuşakların bilmesi için, yaptığı akın ve savaşları tasvir edildiği çok görülmektedir. Mezar taşlarının üzerine ölen kişinin özelliğini gösteren şekiller, kılıç ve mızraklar, Ay, Güneş, Dünya ve çeşitli bitki motifleri çizilerek onun yiğitliği, inancı ve yaşamı hakkında gelecek nesillere önemli bilgiler aktarılmaktadır. Böylece mezar taşları bu toplumların bir tür yazılı kitabı olmuştur.

Renkli Kürt kilimlerine işlenen motifler ise inancın yanında günlük toplumsal yaşam da anlatılmaya çalışılmıştır. Kızılbaş Kürtler, günlük kullandıkları eşyalarında, sini, bakraç, tas, lengeri, çömlek vs gibi eşyaları ile sandıklarda da bu inancı ve sıcak yaşamlarını motiflerle işleyerek bizlere aktarmışlardır. Fakat inanç ve yaşam en sıcak haliyle kilimlere işlenmiştir.

1/2-Bir inancın sıcak temsilcisi, Kızılbaş Kürt Kilimleri:

Kızılbaş Kürt kilimleri bir türküdür Anadolu’da yankılanan, gelin bu türküyü Anadolu aşığı Ozan İsmet Zeki Eyüboğlu ile bir-

likte dillendirelim.

Kızılbaşlığın Ön-Asya/Kürt inancı olduğunu gösteren en somut delil Kürt kilimleridir. Çünkü inancın en ince ayrıntısı ilmik ilmik bu kilimlere yansıtılmış, bu kilimlerde yaşatılmıştır. Kızılbaş Kürtler yalnız doğaya, güneşe, aya, hayvana, ürüne tapmamışlar, onu kilimlerde, koçbaşı mezar taşlarında ve sandıklarında da bir oya gibi işlemişlerdir. Bu kilimlerde Kızılbaş Kürt inancı, Kürt ruhunun güzelliği, zarafeti, inceliği ilmik ilmik işlenmiştir. Bu incelik bu zarafet ona yönelen her türlü tehlikeyi bertaraf etmesini sağlamış, varlığını koruyarak, günümüze ulaştırmıştır. Bugün Anadolu'nun her türlü kültürel değerini Orta-Asya'ya bağlayanların, dürüst olmadıklarını, Anadolu'nun eskiçağ kültürleriyle ilişkilerini bilmediklerini, Kürt kilimleriyle en somut cevap verilmektedir. Bizi dünden bugüne bağlayan bu kilimleri dokuyanların ellerine sağlık.

Kürdistan, özellikle Kuzey-Batı Kürdistan kilimin yurdudur. Bu yurttan, insanın sanat anlayışını, oya duygusunu, örme sevgisini, yaşama sevincini buluruz kilimlerde. Kilimler Kızılbaş Kürtlerin özgeçmişleridir; yazılmayan tarihleridir. Bu tarih çok eskidir. Kilimlerin oyalarının, dokuları, örgüleri Hitit, Urartu kabartmalarına, yontularına, çanak-çömlek kalıntılarına dayandıkları görülür.

Kürt kilimlerin en özel yanı oyaların çizgilerle işlenmesidir. İlk bakışta bu çizgilerin birer geometri varlığını konu edindiği sanılır. Biraz üzerinde durulunca bu oyaların birer doğal nesne olduğu anlaşılır. Çiçek, yaprak, hayvan vs. motifler kilimlerde geometri biçimleriyle işlenir. Hititlerden beri Anadolu masallarına konu olan kartalla yılanın boğuşması bir dörtgen içinde ya ikişer ikişer dört, ya da birer birer olmak üzere karşılıklı iki ayrı bölümde işlenir. Yılan alta kartal üste durur. Yılan daha uzun, kartal daha kısa çizgilerle dokunur. Gerek yılanın, gerekse kartalın başı iki uçta birer üçgen biçiminde gösterilir. İslam dininin koyduğu canlı varlıkların resmini yapma yasağı yüzünden, bu canlılar kilimlerde birer geometrik şekilde işlenmesini sağlamıştır. Figürler inancın üzerinde oturduğu zıtların birliği temasını işlemektedir. İşlenen kartal figürü iyiliği, güzelliği, aydınlığı temsil ederken, yılan da kötülüğü, karanlılığı temsil etmektedir ve iki güç arasındaki

mücadele ilelebet devam edecektir. Çok eski bir tarihe inen bu geometrik şekilli kilimler hâlâ elimizde mevcuttur.

Kimi kilimlerde geniş yer kaplayan dikdörtgenler Hitit güneş kursunu olduğu gibi yansıtır. İşlenen güneş kursu, ya da diğer canlı motifler süs olsun diye yapılmıyordu. O varlığın koruyucu gücüne inanılıyordu. Kilimlerde görülen, çizgilere dönüşüp doğal biçimden uzaklaşan bütün süs, işleme oyları örnekleri de böyledir. Domuza hep tiksinti ile bakıldığında, Kürt el sanatında hiçbir zaman işlenmemiştir. Buna karşılık, masumiyet timsali geyik ile Ali ile birlikte güneş timsali olan Arslan ile kuşlar, özellikle turnalar, bitkilerle birlikte bolca işlenmiştir. Kimi kilim oylarını biçimlendiren çizgilerle Hitit kabartmalarındaki elbise çizgileri arasında görülen benzerlik oldukça ilginçtir. Kilimlerde bir tarak ağzını andırır gibi dizilen üçgenlerden oluşan süsleme biçimleri Hitit kadınlarının eteklerinde görülen oyların tıpkısıdır. Üçgenler bir tırmığın dişleri gibi dizilir. Bu benzerlik, bir sanat geleneğinin hangi koşullar altında oluştuğunu, hangi çizgilerle sürüp gittiğini anlamamıza olanak sağlar. Hiçbir tarihi kökene dayanmayan, hiçbir kültür mirasın devamı olmayan bir sanatın da olamayacağını gösterir. “Dün Asya’dan geldim, bugün sanat ürünü yarattım” demekle de olmuyor. Her zaman ve her yerde üzerinde oturacağın kültürel birikimle, yaslanacağın bir tarihi gerçek aranır.

Kürt kilimlerinde gördüğümüz renk başarısını değme ressamalarda bulamayız. Kilimin güzelliği renklerin, biçimlerin birbiriyle olan uyumundadır. Burada onu dokuyanın kişiliği çıkar ortaya... İncanın hümanist ve barışçıl yönü, renklerde de görülür. Doğada birbirine zıt canlılar nasıl ki Pirin yanında, barış içinde kardeşçe bir ortamda bir arada bulunuyorlarsa, kilimde de renkler, öyle uyum içinde kardeşçe bir arada bulunmaktadırlar. İncanın gücü, doğada kurduğu bu uyumdan gelir. Tarihi süreklilik uyumu, uyumda incanın gücünü perçinlemiştir. “Kilimler üzerinde oylara dayanılarak yapılacak incelemeler, Anadolu’da dokunanların Orta-Asya ile pek bağlantılı olmadığını gösterir açıkça. Bunlar arasında en ilginç olanı Yörük kilimleri bile Orta-Asya sanatının özelliklerini taşıyor pek. Kilimlerde işlenen konular birer inanç varlığıdır, bu da eskiçağ Anadolu uygarlığı ile bağlantılıdır. Eskiçağ Anadolu dinlerinde geçen bütün konuları kilimlerde buluruz. Özellikle Kafkas kilimleriyle, Doğu-Anadolu kilimleri arasında

bir oya benzerliği, çizgilerden oluşan biçimler arasında tıpkılık görülmektedir.” (Eyüboğlu, 1997: 371) Kilim bir sanat ürünü, bir uygarlık başarısıdır. Onun yurdu taşındığı yer değil, yaratıldığı, özelliklerini, biçimini kazandığı yerdir. Bu yerde Ön-Asya/Kürdistan’dır. İ.Ö. iki binli yıllardan beri, kilim bu coğrafyada bilinen, işlenen ve kullanılan bir sanat ürünüdür. Aynı coğrafyayı ve uzun süre aynı inancı paylaşan, Ermeni ve Kürt toplumların çeşitli gelenekleri uyduğu gibi, kilimlerde çok ortak oyayı paylaşmaları olağan gözükmemektedir.

Kızılbaş/Alevi inancında olduğu gibi inancın işlendiği kiliminde Orta-Asya ve Türklerle bir ilişkisi yoktur. Başta kilim sözcüğü Türkçe kökenli olmayıp, Farsça ve beklide Kürtçe ‘Gilim’ sözcüğünden gelir. Kilim sözcüğü Asya Türkçesinde yoktur, ancak XIV. yüzyılda Anadolu Türkçesinde görülür. “Adının Türkçe olmaması kendisinin de Türk işi olmasını gerektirmez, ancak, kilimin oyaları, dokunuş biçimi Orta-Asya Türk anlayışına çok yabancıdır. Bugün Anadolu kilimlerinde görülen oyalara, Akad, Asur, Sümer yontularında görülen işlemlere, çizgi düzenine çok daha yakındır. Söz konusu kilimlerde, özellikle Kafkas kilimlerinde, Doğu Anadolu kilimlerinde görülen yılanlı-kartallı oyayı olduğu gibi Sümer çanak çömleklerinde buluruz. İ.Ö 2600 yıllarında kaldığı sanılan bir Sümer vazosunun üzerinde yılanlı-kartallı boğuşmayı gösteren süslerin kilimlerde görünenlerin tıpkısı olması çok ilginçtir. Bunu Hititlerde de görüyoruz. Bu durumda kalkıp ta ‘halıcılık, kilimcilik, çinicilik, gibi her türlü halk sanatını’ Türkler Orta-Asya’dan birlikten getirmişler demek gerçekle bağdaşmaz.” (Eyüboğlu, 1997: 370) Türkler Anadolu’ya XI. yüzyıldan sonra gelmeye başladılar. Oysa Anadolu kilimlerinde görülen oyalara işleniş biçimleri, çizgilerden oluşan biçimler İ.Ö 3000-2500 yılları arasında değişiyor.

Sanat ve sanat geleneği bir uygarlık ürünüdür, oluşması, biçimlenmesi belli bir inanç ve düşünce ortamının doğmasını, gelişmesini gerekli kılar. Sanat geleneği, bir yerden bir yere eşya taşınır gibi taşınmaz. Sanatın gelişmesi için uzun bir süreç ve devamlılık gerektirir. Bir doğa varlığı sanat ürününe girince kısa bir süre içinde soyutlaşamaz, yalnız çizgilerle işlenen bir niteliğe bürünemez, çok zaman, çok emek ve çok düşünce gerektirir. İşte Kızılbaş Kürt kilimleri uzun bir geçmişe, yoğun bilgi biriki-

mine sahiptirler. Kilimler bölgenin sanat anlayışını dile getirip, eskiçağda, ilkçağda o bölgede hangi uygarlık serpilip yeşermişse onun yaratıcı görüşünü yansıtan bir özellik gösterirler. Bu özellikleri görmeyip, kalkıp onu Orta-Asya'ya bağlamak, kültürlerle ve inançlara gösterilen tahammülsüzlük ve saygısızlıktan başka bir şey değildir. Bilip de ısrar ediliyorsa, bu kültürel fetişizmdir.

Geriyeye bu kadar zengin materyal bırakan Kızılbaş Kürt inancını anlamak için geçirdiği tarihsel toplumsal aşamayı iyi analiz etmekten geçer. Tarihsel- toplumsal aşama da Kürdistan'da geçtiği için, Kürt ve Kürdistan tarihini incelemek bir zorunluluktur. Kürt tarihi de genellikle egemen devletler tarafından perdelendiği için, doğru bilgiye ulaşmak oldukça güçtür. Çalışmamız, bir tarih çalışması olmadığı için, konunun derinden incelenmesinden çok, inançla ilgili bölümünü ele almaya çalışacağız.

Zagros Dağları'nda yaşayan halkların avcılık ve toplayıcılıktan, üretim aşamasına geçmesiyle ve toplumsal örgütlenme ile birlikte, sınıflar, inançlar ve değer yargıları da şekillenmeye başladı. Dönem aynı zamanda göçebe ve yarı göçebe toplumların sürekli yer değiştirmeleri ve göçleri sonucunda, toplumlar alt-üst oluyordu, diller, inançlar, örfler ve adetler sık sık karışarak, harmanlanıyordu ve yeni biçimler alıyordu. Bu anlatılanlar stratejik konumu dolayısıyla Kürdistan da sık sık oluyordu ve kanıksanan bir hale gelmişti. Fakat bunlardan bir göç akımı var ki, Kürdistan'ı çok derinden etkileyecek, Kürt insanın fizyonomisini belirleyecek, Kürt dili ve inancının oluşmasını sağlayacaktı. Kürdistan'ı bu kadar derinden etkileyen göç, tarihçilere göre M.Ö iki binli yıllarda gerçekleşen, Aryen (kimilerine göre Cermen) kökenli, Hint-Avrupalılardı. Biz de bu çalışmamızda bu göçlerle harmanlanarak yeniden oluşan ve günümüze kadar tüm baskı ve şiddete karşı varlığını koruyan, Hint-Avrupalıların kültürlerini, inançlarını ve etkilerini inceleyeceğiz ve konumuzu XX. yüzyılın başına yani I. Dünya Savaşı'na ulaştıracağız. Bu uzun dönem içinde, konumuzu yakından ilgilendiren, Kızılbaşlığın tarihsel kırılma noktaları incelenecektir. XX. yüzyıla ulaştığımızda ise Kürt Kızılbaş inancının en büyük trajedilerinden birisi olan, Dersim soy kırımı bu bölüm içinde incelenecektir.

Konuya geçmeden önce bazı kavramların açıklanması gerekir; bunların başında ise Kızılbaşlığın geçirdiği evrim süreci gelir. Bilindiği gibi, Kızılbaşlık tarihi süreç içerisinde çeşitli adlarla anılmıştır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür; Yezdani, Ezdani, Zerdüştü, Mazdeki, Manici, Mecusi, Hurremi, Babeki, Bâtını, Zındık, Rafizi, Mülhid, İsmaili, Işık taifesi, Güruh-u Naci, Kızılbaş, Taife-i Bektaşiyân, Rêya-Heqî vs. gibi isimler gelir. Bütün bu adlandırmalar, Kürdistan coğrafyasında ve Kürtler arasında asırlardan beri yaşatılmış ve günümüze bunca baskı ve asimilasyon oyunlarına karşın varlığını korumaya devam ettirmektedir. Bu isimlerin büyük çoğunluğu, ötekileştirici, sapıklık, düşüklük anlamında kullanılmıştır. Daha sonraları bu kavramlar yerine, aynı anlamı çağrıştıran modern “Heterodoks” kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Yunancada “farklı” anlamına gelen Heteros ile “öğreti-düşünce” anlamına gelen Doxa sözcüklerinin birleşiminde oluşur ve “Ana akımdan” sapmış anlamına gelir. Yunancada Orthos “doğru” ile Doxa “düşünce-öğreti” sözcüklerin birleşiminde oluşan ortodoksluk/Ortodokslar kavramı ise, mutlak, sahih, doğru, doğruluğu mutlak, tartışmasız olan ve kendini böyle kabul edip farklı olanı da “sapıklık, sapkınlık” ile suçlayan ege-men anlayıştır.

Batılı dünyada Ortodoks ile Heterodoks çatışmasının yerini İslam dünyasında Dindar/Ehli iman ile zındık, mülhid, sapkınlık gibi kavramlara bırakmıştır. Zındık kavramı, “Zendikler” diye tabir edilen Zerdüşt’ün kitabı Zend Avesta’ya inanlar için kullanılan bir sıfat iken, Ortodoks/Dindar İslam’ın hâkimiyetiyle “Sapkınlık, yoldan çıkmışlık” anlamında kullanılmaya başlanmış ve giderek “Zındık” sözcüğüne dönüşmüş ve katli vacip olmanın zemini yaratılmıştı. Buna rağmen kelimenin örtük ama önemli olan anlamını hep korumuştur. Kızılbaşlara “zındık” demekle, onların Zend Avesta’ya bağlı, Zerdüştü kökeninden geldiğinin de tescili gibidir

Bu tanımlamaların dışında, Kızılbaşlıkta çok kullanılan “Bâtınilik” adlı bir kavram daha vardır ki; varlığın görünen yanı değil, görünmeyen yönünü, yani içini incelemek anlamındadır. Arapça olan Bâtını; Batı dilerinde heterodoks olarak da bilinmektedir. Bâtını, ezoterik felsefe inancı; resmi din olan İslam’ı felsefe (kısmen ortodoksiye) anlayışına karşıt geliştirilen aykırı ve apayrı bir

dinsel anlayış ekolüdür. Yazılı literatüre “İlmi ladün” olarak geçen Bâtını bilgi, yol süreğinde İnsan-ı Kâmil olmak için gizemli bilgiye ulaşmak, bunun için de aşılması gereken zorlu, çetin ve çetrefeli yolu anlatır. Bunun içinde ilk başta nefsi nazarda kaçınmak gerekecek ve bu aşamaları geçen birinin artık zahir (alacalı dış görünümüne) aldanmayacağına inanılır.

Derin felsefi konuları işleyen Bâtınilik, yukarıda adı geçen inançlar için daha farklı anlamlarda yüklenerek İslam içinde bir takiyye görevi görür. Bu inançlar için İslam içinde bir örtüdür. Bu inançlar Bâtınilige sığınarak İslam içinde yaşama şansım yakalamışlar ve varlıklarını bu şekilde koruyabilmişlerdir. Ünlü tasavvuf düşünürü Abdalbaki Gölpınarlı, bu konuya değinir ve şunları yazar: “Bizce muhakkak olan şey şudur ki; Bâtıniligi temsil edenler, Müslümanlığı benimsemeyen kişilerdir, asıl Müslümanlık, bizim anladığımız Müslümanlıktır diye telkin ettikleri esaslar, tümünden Müslümanlığa aykırıdır; fakat bu ayrılık, çok zekice gizlenmiş, İslam’ı bir şekle bürünmüştür” (A. Gölpınarlı, 1997: 125, aktaran, E. Yalgın)der.

Gölpınarlı, çalışmasında ayrı ayrı elle aldığı ve Bâtıniligin zaman içinde evrilerek günümüze kadar gelen akımlar arasında da şunları sıralar. “Dürzilik, Hallacilik, Nusayrilik, Şeyhlik, Ali Allahiler, Bahailik, Babilik, Kaadıyanlık, Kalnderiler, Heyderiler, Bektaşiler, Hurufilik, Bedreddiniler, Sabiilik, İsmailik, Melameti, Êzidilik, Alevilik” (A. Gölpınarlı, age)

Adı geçen bu inanç temsilcilerinin büyük çoğunluğu süreç içerisinde Kızılbaşlık içinde eriyecektir. Kızılbaşlık ise XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yerini “Alevilik” kavramına bırakacaktır. Aslında “Alevilik” ismi altında yukarıda ismi zikredilen inançlar değişik bölgelerde yaşamaya devam etmektedirler. Bugün hepsi için tehlike olan, Aleviliğin devlet desteğiyle Bektaşilik içinde eritilerek özünden arındırılması ve İslamlaştırılmasıdır. Bu kitap birazda bu hikâyenin dönüşümünü anlatacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

2-KIZILBAŞ İNANIŞIN DOĞAL KÖKENLERİ:

2/1-Sihirsel düşünüşten, dinsel düşünüşe geçiş;

Her din belli sosyal koşulların ürünüdür. Sosyal olduğu kadar tarihseldir de; İnsanlığın gelişmesinde, belli bir aşamasında ortaya çıkmıştır. Belli bir disiplin içinde insanların beklentilerini, istek ve arzularını; ahiret korkusuyla dizginleyip egemenlik kurulmasını sağlayan güçlü bir silahtır. Buna rağmen Marksist terminolojiye göre ne ezelidir, ne de ebedidir. Toplum gelişmesinin belli bir aşamasında ortaya çıkmıştır. Bu gelişme ile beraber, çeşitli nedenlerle biçimden biçime girmiştir, tarih planında geçicidir. Kendisini yaratan sosyal koşulların ortadan kalkmasıyla bir gün kaybolacaktır.

Din, belli sosyal koşulların ürünü ise, demek oluyor ki tüm dinler aynı kaynaktan doğmuştur. Sonrada ayrıntılarda birbirlerini boğazlamışlardır.

O halde dinleri doğuran tarihsel sosyal koşullar nelerdir, dinler nasıl bir ortamda doğmuşlardır? Bunun için uygarlık tarihine küçük bir gezinti yapmak gerekir. İnsanlık daha üretim aşamasına geçmeden, doğada tüketici durumunda idiler. Avcılık ve toplayıcılıkla geçiniyorlardı. Kullanılan aletler çok ilkel olduğundan, hızlı hareket eden hayvanları avlamaları çok zordu. Onun için ağır hareket eden iri cüsseli hayvanlara, yani bugün nesilleri tükenmiş olan mamutlara yöneldiler. Yine de bu iş için kuvvetli ve güçlü erkek gerekiyordu. O zaman kadınlar, çocuklar ve yaşlılarla birlikte geride kaldılar. Ev işleri (bugünkü anlamda değil), bitki ve kök toplayıcılığını yaptılar. Böylece insanlık tarihinde ilk iş bölümü topluluk içinde, cinsler arasında doğdu.

Aletler ilkel, av da büyük olunca, öldürülmeleri güç ve acılı oluyordu. Avın bol olması ve avlanan hayvanın ruhunun acı çekmemesi için ilk sihir dediğimiz, sihirsel törenler başladı. Sihir yapan kişiler de toplumda ayrıcalıklı bir konuma yükseldiler. İnsanlık tarihinde inanişe yani dine ilk adım böyle bir ortamda, bu şartlarda atıldı.

Üretim araçlarının, yani üretim aletlerinin gelişmesi, üretim ilişkilerini de geliştirdi ve değiştirdi. Erkekler avda kendilerine yardımcı olan köpeği evcilleştirirken, kadınlar da kontrol edilebilir ateşi keşfettiler ve giderek tohumdan yeni ürün elde etmeye başladılar. Erkekler hayvanları ehlileştirirken, kadınlar da tohum ekmesini öğrendiler. İnsanlık bir yandan toprağa yerleşip tarımla uğraşırken, bir yandan da hayvanları evcilleştirip çobanlığa yöneldi. Böylece insanlık tarihinde ikinci büyük işbölümü toplumlar arasında gerçekleşti.

Uygarlık, yerleşik yaşamın ürünüdür. İnsanlığı yerleşik hayata alıştıran ise, tohumu bulan ve ekmesini öğrenen kadının eseri- dir. Neolitik çağa geldiğimizde, bütün icat ve keşiflerin, kadınlara ait olduğunu etnografik kanıtlardan öğreniyoruz. Gene etnografik kanıtlarla, kap yapma kimyasını, iplik bükme fiziğini, dokuma tezgâhı mekaniğini, keten ve pamuk yetiştirme potaniğinin kadınların eseri olduğunu söyleyebiliriz. Erkek avda avın eziyet çekmemesi için sihire başvururken, kadın evde hazırladığı yiyecekleri; süt ve hamurda mayalanmanın gerçekleşmesi için sihire başvuracaktı. Arpada elde edilen biranın ve üzüm suyundan elde edilen şarabın mayalanmasını insanlar büyük sihirsiz törenlerle kutladılar. Kadının bu marifetleri, eşitlikçi toplum yapılarında ona üstün bir statü kazandırmıştır. Bundan dolayı, eşitlikçi toplumlarda soy ana üzerinde yürümüştür, anaerkildir. Erkekler dışarıya gider, kızlar içerde kalırdı. Kız kardeş çocukları akraba sayılır, erkek kardeş çocukları akraba sayılmazdı.

Bu tezlerden yola çıkarak, uygarlık yaratıcıları kadınlardır diyebiliriz, yazık ki yarattıkları bu uygarlık gün gelecek önce onları vuracaktır. Kızılbaşlıkta kadının kutsallığı burada gelmektedir. O dişidir ve doğurur, doğuran her şey kutsaldır; tıpkı toprak gibi. Onun için toprak kutsanmış ve anne ile özdeşleştirilmiştir. “Toprak Ana” olmuştur. Bitkilerin topraktan doğuşu, benzer düşünüşlü neolitik çağın insanına, Toprak Ana’dan doğuşu gibi görünmüştür. Çünkü kadın hem insanları, hem de bitkileri ürettiği, bir başka deyişle doğurduğu, yarattığı için, her yanıyla yaratıcı gibi görünmektedir. Kadının bitkileri ve insanları yaratan, doğuran bir varlık olarak düşünülmesi ileride evrenin tanrıçalarca yaratıldığı noktasına kadar getirecektir. Bu tanrıçaya da “Ana Tanrıça” denilecektir. Soy ondan türemiştir, evi koruyan onun ruhudur. İnsanlar

bereket getirsin, evi kötü ruhlardan korusun diye ona yalvarırlardı. Böylece “Ana Tanrıça” verimlilik kültürünün simgesi haline gelir; verimlilik kültürü ise hem insanlarla hem de hayvanlarla ilgilidir. Bundan dolayı, Kızılbaş inancında Ana Tanrıça insan biçiminde gösterilmiştir. Ölüp yeniden dirilen Ali gibi diğer tanrılar ise aslan, koç, boğa gibi erkek hayvanlar biçiminde tasvir edilmiştir.

Bu dönemin ekonomik, toplumsal, düşünsel yapısı, ilkel toplumsal yapıyı aşmış bulunmaktadır. Çünkü asalak ekonominin yerini üretici ekonomi almıştır. Göçebe topluluğun yerini, yerleşik toplum almaktadır ve sihirseldüşünüşün yerini alacak olan yeni bir düşünüş, dinsel düşünüş doğmaktadır. Neolitik çağ toplumu dediğimiz bu toplumun genel yapısı türdeş, eşitlikçi topluluk ile farklılaşmış topluma geçiş süreci içindeki bir yapıdır. Dolayısıyla ne ilkel topluluğun bir biçimi sayılabilir ne de uygar toplum içine sokulabilir. Bu topluma “Barbar toplum” demektedir doğru değildir. Neolitik çağ toplumu, ilkel topluluktan, uygar topluma geçişin, yani kısacası bir geçiş toplumdur.

Nasıl ki, uygarlık yerleşik tarım toplumların eseridir, tanrılar da onların eseridir. Tanrılar insanları değil, insanlar tanrıları yaratmıştır. Eşitlikçi tarım toplumları olmasaydı ne tanrılar olurdu ne de din; çünkü ilkel (üretici olmayan) insan totem ve sihire inanırdı. Dinlerde toplumsal farklılaşmalara bağlı olarak, süreç içerisinde değiştiler ve hâkim sınıfların ideolojik aygıtlarına dönüştüler. Kızılbaşlık, diğer inançlardan bu temelde ayrışmaktadır; eşitlikçi toplumların ideolojisi olmaya devam etmektedir. Çünkü Kızılbaş inancının kökeni eşitlikçi tarım toplumuna dayanır. Bundan dolayı bazı düşünürler Kızılbaşlığa, bir “doğa (köylü) sosyalizm inancı” diyebilmişlerdi. Bu tezlerini de Kızılbaş inancının özel mülkiyeti reddetmesi ve sınıflı toplum modeliyle çelişmesiyle açıklamışlardır. Kızılbaş inancın pek çok ögesi bu dönemin, yani eşitlikçi tarım toplumunun izleri taşır. Doğanın ve hayvanın kutsallığı bu dönemde kalmadır. Kutsal dağlar, taşlar, ağaçlar, çeşmeler hep bu dönemin eseridir. Güneşin, ayın, ateşin, toprağın ve suyun kutsallığı bu dönemin düşünsel ürünüdürler. Sırası geldikçe bu kütler incelenecektir.

Sihirseldüşünüşten, sihirseldinsel düşünüşe geçiş bu dönemde gerçekleşmiştir. Sihirseldüşünüş, insanın genellikle doğa

güçlerine egemen olmadığı üretim öncesi topluluklar döneminin egemen düşünüşü olduğu gibi, üretim öncesi topluluktan, üretici (uygar) topluma, geçiş toplumunun sihirsel-dinsel düşünüşünün de bir ögesidir. Sihirsel düşünüş üretim öncesi olduğu gibi, uygar toplumun tarım ve sanayi üretiminin egemen olduğu dönemlerde de insanüstündeki etkisini kısmen de olsa korur. Gerçekten, tarımsal üretim düzeninde dinsel, sanayi üretim döneminde bilimsel düşünüşün egemen olmasına karşın, bu dönemlerde insanın tam denetim altına almadığı doğal ve toplumsal alanlarda, ölüm olgusunda, depremlerde, doğal felaketlerde, savaşlarda sihirsel düşünüşün yan ve kalıntı düşünüş biçimleri olarak varlığını sürdürmesi bunun bir işaretidir. Anlaşıyor ki günümüze ulaşan pek çok inanç ve kültün yaratıcısı bu geçiş toplumlarıdır. İnsanlar küçük yaşta gördüklerini ve öğrendiklerini asla unutmazlar, her defasında hatırlarlar. İnsanlık hafızası da böyledir; ilkel dönemde öğrendiklerini asla unutmamaktadır, yeri ve zamanı geldiğinde uygulamaktan kaçınmazlar. Bugünkü insanlık o dönemin toplumuna çok şey borçludur.

Geçiş döneminde, çoban topluluklar klandan aşiret topluluklarına, çiftçi topluluklar da klandan köy topluluklarına geçtiler. Çoban topluluklar yarı göçebelikten tam göçebeliğe, tarım toplulukları da yarı yerleşikten tam yerleşige geçtiler. Nüfusun artışı, yakın yeni yavru köylerin doğmasını sağladı. Tarım toplumlarında kandaş ilişkiler gerilemeye başlarken, yerini köy birliğine bıraktı. Bundan böyle kan bağından çok yer (toprak) birliği önem kazanmaya başladı. Geçim birimi aile, toplumsal yaşam biçimi ise köy oldu. Klanın kan bağının ve onun kültürel boyutu olan totemciliğin bırakılmasıyla; klanın yerini ailelerin almasıyla aileleri birleştirecek bir kültürel ögeye gereksinim duyuldu. Bu gereksinim dinin doğmasına yol açmıştır. Bunun için diyoruz ki din yerleşik tarım toplumun zorunlu bir gereksiniminden doğmuştur. Böylece sihirin yerini din ve tanrılar, sihir yapanın yerini de rahipler almıştı.

Çoban topluluklar bir yere bağlı olmadıklarından, onlarda yer bağı, tarım topluluklardaki gibi bir kutsiyet ifade etmediğinden, kan bağı varlığını sürdürür. Dahası sürünün güdülmesi, doğal aileyi aşan bir topluluğun işbirliğini gerektirdiğinden, kandaş örgütleniş daha da pekişir. Çoban topluluklar çoğalıp

bölündüklerinde doğası gereği rekabet çok keskin olmadığından kan bağıını sürdüreceklerdir. Kabilenin alt birimi klanlar arası ilişki ortak üretim amaçlı bir işbirliği değil, ortak savunmaya ya da ortak saldırıya dayalı işbirliğidir. Savunma ve saldırıya dayalı bu işbirliğinden doğan birliktelikte aşiretler doğmuştur.

2/2-Eşitlikçi toplumların sonu ve farklılaşmış (sınıflı) toplumların doğuşu;

Dönemin köy toplulukları, tarımla uğraşan eşitlikçi, barışçıl toplumlardır. Bu köy topluluklarında siyasal bir ayrışma henüz oluşmamıştı. Yerleşik olduklarından, topraklarını mallarını korumak için, göçebe çobanlara kıyasla, saldırmadan çok savunma durumundaydılar, savaşçı olmaktan çok barışçıldılar. Bu koşullarda neolitik köyün yaşam biçimi kendisine yeterli, içe kapanık, eşitlikçidir; bundan dolayı da durağan bir yapıya sahiptirler. Bu topluluklar kendi iç dinamikleriyle bu durağan yapılarını aşabilme yeteneğine sahip değiller. Kilidi, dinamik, saldırgan, kendi kendine yetinmeyen çoban toplulukları açacak, tarım toplumlarının durağan içyapılarını parçalayarak onların üstüne çöreklenecek ve onları artı ürün üretmeye zorlayacaktır. Böylece topluluklar arası farklılaşmanın da önü açılmış oldu. Farklılaşma (sınıf) olgusunu başlatan ve sürdüren toplumsal artıdır. Toplumsal farklılaşmanın başlamasıyla, sınıfların yanında toplum; yöneten-yönetilen olarak da ayrışacaktı. Bundan böyle toplumun belli azınlık kesimi hep yöneten, büyük çoğunluk kesimi ise hep yönetilen olacaktı. Hâlbuki bundan önceki üretim aşamasında yani eşitlikçi tarım toplumlarında bir siyasal örgütlenişten, bir siyasal yapıdan söz edilemezdi. Buna rağmen yine de bir yönetim vardır, fakat bu bir siyasal yönetim değildir. Çünkü bu toplumlarda ne toplumsal farklılaşma ne de siyasal ayrışma vardı. Yönetme hakkı bütün topluma tanınmış ve herkes sorumludur. Görevini layıkıyla yerine getirmeyen görevden rahatlıkla alınır; her yönetici aynı zamanda bir yönetilendir. Bunun Kızılbaşlıkta ki karşılığı, her Pir aynı zamanda taliptir, her talipte Pir'dir şeklinde olmuştur. Bu durum bir siyasal yönetim sayılmaz; sadece bir yönetimdir. Başka bir ifadeyle haydi yapalım denen yerde yönetim, yapın denen yerde siyaset vardır.

Bu yönetim şeklini, Kızılbaş Kürtlerin örgütleniş biçimini incelediğimizde daha da detaylandıracağız. Şunu belirtelim ki bu yönetim biçimi Kızılbaş Kürtler arasında, Cumhuriyetin kuruluşuna kadar devam edecektir. Cumhuriyetle birlikte sekteye uğrayacak, 1950'lerde şehirleşmeyle birlikte tamamen çökecektir.

Toplumsal farklılaşma olmadan, siyasal farklılaşmadan ve siyasal örgütlenmeden, siyasal yapıdan, siyasetten ve siyasal düşünceden söz edilemez. Siyasal farklılaşmanın önkoşulu ise, egemen sınıfın adına yöneticilik yapan ve üretim işlerine bir fil katılmayanları besleyecek bir toplumsal artının sağlanmasıdır. Bu açıdan bakıldığında, eşitlikçi topluluk yapısı, toplumsal artı üretmeye elverişli olmayan bir birlik olarak görülmektedir. Toplumsal artının üretilmesine yol açan koşullar ve olaylar insanlığı statik, kendi içine kapalı topluluktan, dinamik uygar topluma geçiren motivasyonu vermiştir. Toplumsal artı, uygar toplumda görülen değişmelerin ve gelişmelerin de motoru durumundadır.

İkel topluluktan uygar topluma geçiş aşaması insanların toplayıcı ekonomiden üretici ekonomiye geçişleriyle, bir toplumsal artı üretme gizli gücüne sahip olmalarından başlayıp, bu toplumsal artıyı ellerine geçiren sınıfların oluşmasına ve toplumsal artının kararlı bir biçimde sağlanmasını gerçekleştiren bir toplumsal düzeni sürdüren devletin ortaya çıkmasına dek uzanan dönemi kapsar. Bu dönem aynı zamanda, toplum yapısında ekonomik farklılaşmadan ideolojik farklılaşmaya kadar çeşitli farklılaşmaların olduğu dönemdir.

Çoban toplulukların, tarım topluluklarıyla birleşmesi sonucu çevresel koşulların elverişli olduğu bölgelerde insanlığı uygar topluma geçirmeye yetti. Bu birleşme göçebe çoban toplulukların, yerleşik tarım toplumuna savaş açması ve fetih yoluyla onların üzerine çöreklenmesi ile gerçekleşti. Bu çöreklenme sonucunda Mezopotamya'nın tarıma uygun Fırat ve Dicle havzalarında kurulan köylerin, kentlere dönüşümünü sağlayacak, bunun sonucunda da kent site devletleri biçiminde uygar toplumun ilk nüveleri oluşacaktır.

Şehir devletlerin kurulmasıyla birlikte, devletlerarası ticarete dayalı değiş-tokuş dönemi de başladı. Bir yerde bulunan bir buluş, yavaş yavaş başka bir yere geçti. Malların değiş tokuşuyla

birlikte şehirlerin tecrübeleri ve yeni çalışma metotları da birinden öbürüne geçti. Şehirlerin konuştukları diller farklı olunca ilk başta jest diliyle anlaşılıyorlardı. Böylece şehirden şehire kelimeler geçerken birlikte fikirler de birbirine karışıyordu. Ticaretle birlikte yabancı şehirlerin tanrıları da kendi tanrılarının yanında yer aldı ve kabul gördü. Böylece birçok inançtan, daha kapsayıcı yeni inançlar doğmaya başladı. Tanrılar geze geze, yeni yerlerde yeni adlar aldı. Ama adları ne olursa olsun, bunların işlevleri aynıydı ve kolayca tanınırlardı. Örneğin Babil'in tarım tanrısı Tammuz; Mısır'da Osiris, Yunan'da Adonis adını almıştı. Ama bu tanrılar hep aynı tanrılardı. Bunlar dönemin çiftçilerinin sonbaharda ölüp, ilkbaharda yeniden dirilen tanrısından başka bir şey değildi. Ali'de bu tanrılardan biri olsa gerek. O'da ölüp yeniden dirilmiş; don değiştirip, insan sıfatında nice kez gelip gitmişti.

Site devletleri arasında değiş-tokuş hep barış içinde gerçekleşmezdi, bazen de silah gücüyle, zorla ve gaspla olurdu. Bundan dolayıdır ki şehirlerin etrafı duvarlarla hendeklerle çevrilir, güvenlik sağlanmaya çalışılırdı. Yabancı olanlara pek güvenilmezdi, her toplumun üyeleri yalnız kendilerini insan sayar, yabancılara insan gözüyle bakmazlardı. Kendilerine “güneşin çocukları”, “göğün insanları” adlarını verir, yabancılara ise aşağılayıcı lakaplar takardı. Sonraları bu lakapların bazı halkların, alınlarına yapıştırılmış gibi oldukları da çok görülmüştür. Kürtler, Acemlere dilenciler anlamına gelen “Pars” ismini takmışlardı, bu isim bugün İranlıları çağrıştırmaktadır. Böylece ideolojik gücü elinde bulunduran yönetici ruhban sınıfına, silahlı gücü elinde bulunduran sınıf da katıldı.

Her şehir devletinin tapınaklarında, rahiplerin denetiminde çok sayıda tanrılar vardı. Süreç içerisinde şehir devletleri savaşarak birleşti. Önce tanrılar erkekleşti ve aynılaştı, sonra giderek bir tanrı baş tanrı ilan edildi. Köleciliğin en ileri aşaması olan imparatorluklar döneminde, baş tanrıdan, tek tanrıcılığa doğru gidildi. Tek tanrıcilik inancı İbranilere nasip oldu. Böylece tarıma dayalı sınıflı toplumun klasik düşünsel kurumu, tek tanrıci din doğdu ve uygar toplumun ideolojik yapısını oluşturdu.

2/3-Ana erkil aileden baba erkil aileye geçiş;

Toplumsal farklılaşmanın başlamasıyla birlikte, aile yapısı da değişime uğradı. Toplum, kadın egemen bir topluluktan, erkek egemen bir topluğa geçti. İzleri günümüze sarkan, özellikle Kızılbazlık içinde çok görülen, bu geçiş döneminin incelenerek toplumun anaerkil bir yapıdan, ataerkil bir düzene geçişi görebiliriz. Avrupalıların, Amerika'yı keşfi sırasında Kızılderililer arasında gördükleri bu aile yapısı kendilerini şaşkınlığa düşürmüştü.

Avrupalılar, Amerikan yerlileri arasında nasıl bir aile düzeni ile karşılaştılar:

İlk gözlemledikleri ve karşısında şaşkına döndükleri şey; bu toplumların arasında sınıf farkının olmayışı, herkesin eşit olması ve parayı tanımamış olmalarıydı. Parayı bilmiyorlardı çünkü parayla işleri olmuyordu. Kızılderililer arasında, altının ne olduğunu bilen kabileler vardı ama onlarda değerini bilmiyorlardı. Bu topluluklar arasında efendi-köle ilişkisi yoktu, herkes eşitti. Düşmanda esir alınanlar ne köle yapılırdı ne de uşak; ya öldürülür ya da ki evlatlığa alınırdı. Hiç kimsenin, şatosu, villası yoktu. İnsanlar “uzun evler” denilen ortak evlerde yaşarlardı. Bütün bir soy bir yerde yaşar, ortaklaşa çalışır, hep birlikte tüketirlerdi.

Toprak ayrı ayrı insanların değil, bütün kabilenin ortak malıydı. Yabancı topraklarda çalışan toprak köleleri yoktu. Burada yaşayanların hepsi özgürdü. Dolayısıyla bu toplumlarda, ne özel mülkiyet, ne jandarma, ne de hapishane vardı. Bununla birlikte burada kendine özgü bir düzen vardı. Ve bu düzeni koruyorlardı.

Avrupa'da devlet, zenginlerin mal ve mülküne yoksulların el uzatmalarına, uşakların efendilerine boyun eğmelerine, toprak ve kölelerin ağalar için çalışmalarına dikkat ederdi. Buradaysa, insanı, akrabası ve soydaşları savunurdu. Biri öldürülecek olursa, bunun öcünü bütün soy birden alırdı. Fakat işin tatlıya bağlandığı da olurdu. Öldürenin akrabası af diler öldürülenin akrabalarına armağanlar verirlerdi.

Avrupa'da imparatorluklar, krallar, prensler vardı. Buradaysa ne krallar vardı ne de taht. Kabilenin işlerini bütün kabile huzurunda “şefler kurulu” çözümlerdi. Bir kimse gösterdiği yararlık için şefler kuruluna seçilir, fakat işini iyi yapmazsa atılırdı. Şefli-

ğe seçilen soydaşlarının başına efendi kesilmezdi. “Şef” sözü bazı Kızılderili kabilelerin dillerin de sadece “hatip” demektir. Şefler kurulu senato, şef de başkomutan vazifesini görürdü.

Avrupa’da devletin başkanı kral, ailenin reisi de babaydı. Toplumun en büyük birliği devlet, en küçük birliği de aileydi. Kral uyruklarını, baba da çocuklarını yargılar ve cezalandırırdı. Kral oğluna ülkeyi, baba da oğluna mülkünü miras bırakırdı.

Amerikan yerlileri arasında ise, babanın çocukları üzerinde hiçbir hakkı yoktu. Çocuklar analarının olup, annelerinin yanında kalırlardı. “Uzun evde” her şeyi kadınlar idare ederdi. Avrupalılarda erkek çocuklar evde kalır, kız çocuklarsa kocaya giderdi. Burada tam tersine erkek kadını değil, kadın erkeği evine alırdı. Ve evin efendisi kadındı. Dolayısıyla ailenin soyu babaya değil, anaya dayanırdı. Çocuklar babanın değil, ananın soyadını alırlardı. Kızılderililerde kadın sadece evin reisi değildi, üreticiydi de aynı zamanda, kışlık erzakı sağlar, toprağı kazar, ürünü toplardı. Bütün bu özelliklerinden dolayı, Kızılderililer arasında kadınlara büyük itibar ve saygı vardı

Sistemi anlamayan Avrupalılar bu yüzden Kızılderililere ilkel toplum demekte kendilerini alamamışlardı. Oysa unutmuş olacaklar ki Avrupalılar da asırlar önce bu yoldan geçmişlerdi. Bunu ancak Amerikalı yazar Morgan’ın, 1879’da yazdığı “Eski Toplum” adlı eserin yayınlanmasıyla anlayacaklardı.

Kızılderililer de Avrupalıları anlamıyorlardı. Avrupalıların çılgınca altına saldırmalarını, toprakları işgal etmelerini şaşkınlıkla izliyorlardı ve bir anlam veremiyorlardı. İnanışlarına göre, toprak bütün kabilenin malı olup koruyucu ruhlar tarafından korunurdu. Yabancı bir toprağa el koymak, yabancı tanrıların gazabını üzerine çekmek demektir. (M.İlin &E. Segal,1983:45-47)

Bu hikâye eşitlikçi tarım toplumunun düşünüşünün bir yansımasını taşıyan Kızılbaş ve Êzidi Kürt inancına çok mu yabancıdır. Kızılderilileri anlamayan Avrupalılar onlara ilkel topluluklar demişlerdir. Kızılbaşları ve Êzidileri anlamayan, İslam inançlı Ortadoğulu halkları da, bu inanç sahibi halklara ne iftiralar attığı da hepimizin malumudur.

Anaerkil düzenin kalıntıları, eski dünyada da bazı kültürler içinde yaşamaya devam etmektedir. Bu da klanın ve soyun çok

sağlam kurulmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Peki, bu kadar sağlam temeller üzerinde kurulmuştu ise, niçin yıkıldı? Bu yıkılış toplumsal farklılaşma da doğdu, çoban topluluklar egemen asker topluluklardı, eşitlikçi tarım toplumların üstüne çöreklenmesiyle, toplumsal farklılaşmayla birlikte erkek egemen toplumu da doğurdu.

Bundan böyle, gelenek ve törelerde değişmeye başlayacaktı. Önceleri kadın, evleneceği erkeği evine alırdı, şimdiyse erkek kadını evine almaya başladı. Kadınların acı yazgısı da bundan sonra başlayacaktı. El evine düşen genç kızlara yakılan hazin türküler günümüze dek ulaşmışlardır.

Gelinlerin kaderi, imrenecek bir kader olmayıp çok ağırdı. Kadın yabancı evde, erkeğin egemenliği altına girerdi. Yakınacak kimsesi yoktu. Çünkü kaynatası ve kaynanası olduğu gibi, kocasının bütün akrabaları da erkekten yanaydılar. Gelin, bir işçi gibi eve alındıktan sonra, herkes onun boş durmamasına, fazla yemesine dikkat ederdi. Artık çocuklar ana soyundan değil, baba soyunda kalıyorlardı. Kan yakınlığı, ana tarafından değil, baba tarafında aranmaya başladı.

Günümüze ulaşabilen Kızılbaş Kürt inancı, düşünsel yapısını, yukarıda anlatılan eşitlikçi tarım toplumunun sahip olduğu geçiş topluluklarının dünya görüşü üzerine oturtmuştur. Özellikle yerleşik çiftçi topluluklarının dünya görüşü, bitki dünyası içinde etkin bir insan ögesi gerçeğinin hem toplumsal hem canlı hem de cansız dünyaya uzatılmasıdır.

Buna göre doğada her şey canlıdır ve yaşamları mevsimlere göre ölüp dirilen, bitkiler dünyasının yaşamını andırmaktadır. İnsanın etkileyemediği doğa güçleri artık (ilkel toplumda olduğu gibi) hayvan değil, ata kültüründe olduğu gibi insan biçiminde düşünülmektedir. Bu güçlerle insanın arası açık değildir. Ataların ruhları yeni bebeklerin doğumuyla yeniden topluma dönebilmektedir. Atalar bu dönemde tanrılaştırılmışlar ve birer (xwudî) sahiptirler. Sahiplik (xwudîlik) eşitlikçi tarım toplumunun ürünüdür.

3-KÜLTLERİN DOĞUŞU VE BAZI KUTSAL

KÜLTLER:

Kızılbaş toplumu arasında XX. yüzyılın ikinci yarısına kadar varlığını koruyan kültürler, eşitlikçi tarım toplumunda doğmaya başlamışlardır. Bunların en önemlileri ateş, güneş, ay, hayvan ve doğa kültürleridir. Bu kültürler büyük bir ihtimale Aryen kültüründen kalmışlardır, nerde çıkarıyoruz? Çünkü benzer kültürler, aynı kültür geleneğinden gelen halklar arasında, İranlılar, Hintliler hata İrlandalıları arasında hâlâ kutlandıklarını görürüz. Özellikle ateş ve güneş kültürü canlılığını korumaktadır.

3/1-Ateş kültürü;

Ateş, üretim aşamasının bir önceki dönemin buluşudur; yani avcı ve toplayıcı dönemin eseridir. Kontrol edilebilir ateşin bulunması, insanlık tarihinde büyük bir sıçramadır. Doğanın en güçsüz ve yetenekleri en sınırlı varlık olan insana büyük bir üstünlük sağlayacaktır. Ateş, insanları soğuğa karşı koruması yanı sıra, yiyeceklerin pişirilmesi, sindirimi kolaylaştırarak insanın fizyonomisini de değiştirecektir. Böylece insana zaman ve enerji tasarrufunu sağladı. Ateşin yardımıyla avcı ve toplayıcı takımı bir parça “artı enerji” ve boş zamana kavuşma imkânını buldu.

Ateşin bu maddi etkileri yanı sıra, kamp ateşi etrafında toplanan grup üyeleri arasında duygusal ilişkileri geliştirdiği, takımın birliğini pekiştirdiği de öne sürülür. Ayrıca kamp ateşi, gündüz avcı ve toplayıcılığa dağılmış üyelerin, akşamları gün boyu başlarından geçen farklı deneyimlerini ateş çevresinde birbirlerine anlatmak için jestlere, seslere, taklitlere başvurmalarıyla dilin ve düşüncenin gelişmesinde etkili olmuş, sanatın gelişme ortamını hazırlamıştır. Yaşlıların anlatımları, bilgi ve tecrübelerin aktarılmasını da sağladı. Dahası ateşin, ilkel izleyicilerinde coşuklara, gizemli duygulara ve düşüncelere esin kaynağı olarak, onların tinsel gelişmelerinde de önemli bir rol oynamış olacağı sanılıyor. Başka bir ifadeyle insanın sosyalleşmesini ateş sağlamıştır. Sosyalleşme ile birlikte beynin fonsiyonları genişleyecek, insan güdülerden ve sezgilerden uzaklaşırken akli esas alarak daha pratik düşünmeye ve davranmaya başlayacaktır.

İleride ortaya çıkacak olan “ateşe tapış” kütleri, ateşin karşısında duyulan hem korku hem ilgi yaratan gizemli duygularla ilişkilidir. Ateşin bu etkisinden yararlanan bazı kimselerin özel ayrıcalıklar elde ettikleri görülecektir. Ateşin sönmeden sürdürülmesinin klanın sürekliliği anlamına gelmiş olması da olasıdır. Ateşin, “Aile ocağı” kavramına, aile kurumunun gelişmesine katkıda bulunuşunun bir kanıtı olduğu ileri sürülüyor.

Ateş ile beraber insanlık ilk kez doğanın kör güçleri üzerinde egemenlik kurar. Ateş onu hayvanlar dünyasından kesinlikle çeker, ayırır. Ateşin kutsanması, ona minnet duyulması bundan doğmuştur. Sonraki aşamada ise mistik hale gelecektir. Ateş hem tanrısal özellikleriyle hem de kendisine has özel vasıflarıyla be-timlenir. O, gök ile yer arasında habercidir ve kurbanlar tanrılara onun aracılığıyla taşınır. Ateş tanrısı Atar/Agni sonsuza dek genç kalan bir tanrıdır, çünkü her ateşte yeniden doğar.

Kızılbaş Kürtlerde tarihin bu döneminde ateşe karşı duyulan bu minnet, onu kutsallaştırarak varlığını günümüze ulaştırmıştır. Kızılbaş Kürtler de ateş, Hakk’ın kutsal ruhu olarak algılanır ve asla söndürülemez. Aynı inanış Hint Vedalarında(kutsal metinlerde) ateş tanrısı Agni, tam anlamıyla ateşin kutsallığını temsil eder ve gök tanrısı Dyaus’un oğlu olarak kabul edilir. Mazda inanışında ise ateş tanrısı Atar/Agni Ahura Mazda’nın oğludur. Güneşle özdeşleştirilen ateş, gökte doğar, şimşek biçiminde yere iner.

Her şey ateşte gizlidir ve ateş her varlıkta, suda, ağaçta, bitki-lerde, canlı ve cansız varlıklarda vardır, ama buradaki hali açık değil gizlidir. Hünkâr’ın dediği gibi; “hararet sacda değil nardadır”. Her şeyi gizleyen ateş, her şeyi temizler, kötü ruhları ve karanlıkları kovar, cinleri uzaklaştırır, hastalıklara ve büyücülere karşı koruma sağlar. Bu nedenle insanların ateşle olan ilişkileri, diğer varlıklarda olduğundan daha içten ve yakındır. Hint Veda metinlerinde ateş tanrısı Agni’ye şöyle yakarılır; “Bizi iyi yollardan servete götür, insanı yoldan çıkaran hatalardan bizi koru, hastalıktan koru, bizi kötünün yıkıcının, yalancının ya da talihsizliğin eline terk etme” Kızılbaşlara gelindiğinde, ateşe karşı edilen dua şöyle olur; “Ey Hakk bizi nurdan, nardan ayırma.”

Ateşin bu özellikleri Kızılbaş Kürtlerin tarihinde büyük önem arzemiştir. Ateş, kötülüklerden arınmanın, temizliğin, direnişin

ve yaşam enerjisinin simgesi olarak görülür. Bunun en büyük kanıtı; Newroz'dur. Onun içindir ki geçmişte Adırgâh/Agırgah denilen ziyaretgâhlarda ateş hep yanmıştır. Ateş, sadece toprak ve temiz şeylerle söndürülür, bu gelenek Kızılbaş ve Êzidiler Kürtler de halen devam etmektedir. Ateşin söndürülesinde su kullanılmaz, günah sayılır. Ateşin dışında, ışık saçan her varlık, güneş, ay ve yıldızlar da kutsal sayılmışlar ve ateşle özdeşleştirilmişlerdir. Güneşin, sabah kızılılığı, öğle güneşi ve akşam kızılılığı kutsal kabul edilir ve ona karşı Kızılbaş ve Êzidi Kürtler niyaz ederler, istekte bulunurlar.

Eşitlikçi tarım toplumundan kalan ve Aryen toplumlarında benimsenen ateşin kutsallığı, kırsal Kızılbaşlıkta tüm canlılığı ile korunmaktadır. Dağlarda gür ateşin etrafında Semaha dönmek bu gelenekten gelmektedir. Guti kralı Huşeng tanrının kendisine armağan ettiği ateşi kible yapar ve yaktığı dağ gibi ateşin etrafında dans eder. Hünkâr Bektaş'ı Veli de, Hırka Dağı'nda büyük bir ateş yakar ve ateşin etrafında semah dönerek transa geçer, sonra hırkasını çıkarıp ateşe atar. Yanan hırkanın külleri tepeye savrulur. Küllerin düştüğü yerde meşeler çıkar. Bundan dolayı, bu dağa kutsal Hırka Dağı denilmektedir. Kızılbaş Kürt köylerinde Cem esnasında vecd halinde transa geçen inananlar, arınmak için ateş közleri üstünde yürürler. Arınma köz üstünde yürümekle gerçekleşir.

Devleti benimsemeyen Kızılbaş inancı, toplumsal örgütlenmesini ocaklar üzerinde gerçekleştirmiştir. Ocaklar da iki koldan gelişir; Kutsal Pir ocakları ve aile ocakları. Kutsallıkları aynı da olsa işlevleri farklıdır. Pir ocaklarını bir sonraki aşamaya bırakarak, konumuza devam edecek olursak, Kızılbaşlarda, her toplumsal örgütlenme ocak çekirdeği ekseninde oluşur. Ocak örgütlenmesinin temel teşkil ettiği toplum, bir tarım ve hayvancılık toplumdur. Çiftçilik ve yaylacılık bu toplumsal yaşamın ekonomik temellerini oluşturur ve bu yapı toplumsal iş bölümünü ve paylaşmayı zorunlu kılar.

Kızılbaşlıkta ocak yapılanması denildiğinde ilk akla gelmesi gereken, ocakların kadın ana ekseninde şekillenen özelliğidir. Kutsal ocak her nerede kurulmuş ise üzerinde durduğu topraklar yurt kabul edilir ve çevresine yerleşmiş talip ailelerin ortak ma-

lıdır. Birlikte üretilir ve adaletle tüketilir. Her hane tüten bir aile ocağıdır ve o aileyi aile yapan kadındır. Kadına verilen bu üstün statü, inancın zorunlu bir gereğidir. Çünkü Kızılbaş inancı doğuş esası üzerinde şekillenmiştir. “Kızılbaş yolunun bânini yüzünde ‘Yol Anadır’ Baba ise erkândır ve yol çümleden uludur. Ana evrensel dişil kuvvet, baba ise eril kuvvettir. Doğan, doğuran, bağışlayan, esirgeyen, besleyen, büyüten, söyleyen ve söyleten evrensel yaratıcı Kadın-Ata’dır. Kadim Kızılbaş yolağında ne soy ne de boy babaya göre değildir. Kızılbaşların başları analarına bağlıdır. Kızılbaş toplumu hem cins egemenliği, hem de sınıf egemenliği tarafından asırlar boyu kuşatılmasına rağmen bu aile yapısını yakın döneme kadar korumayı başarmıştı. Kızılbaş hukuk anlayışı doğal hukuka dayanır; doğal hukuk ise kaynağını ana hukukunda alır. Kızılbaş hukuku bir ana hukuktur. Ocak aile düzeni anaya göre belirlenir. Tek eşliliğe dayanan aile kuramı kadın ana hukuk kuramından alır ve bu ailede eşler eşittir. Eşitlik ikrara bağlanır. (H. Kutlu age)

Ocak etrafında örgütlenerek yerleşmek ve ortak bir yaşam kurmak bir Aryen geleneğidir. Yeni bir toprağın işgalinin Agni’ye(ateş tanrısına) adanmış bir ocak(gârhapatya) kurulmasıyla meşrulaştırılır. Bu ocak(gârhapatya) yapılıncaya oraya yerleşildiği söylenir ve ocağa mensup tüm bireyler oraya yerleşecektir. Ocak yerleşilen yeri kutsayarak yurt haline getirir.

Ocak evin en kutsal köşesidir, anlam ve önemi büyüktür. Örneğin Ocak iyi dileklerde ve beddualarda bile dile gelmiştir. Ocak başında verilen her söz yemin sayılır ve ona mutlaka uyulur. Bu inancın bir genel kuruludur. Ocağa asla tükürülmez, Ayakkabı ile basılmaz, sırt dönülmez. Ocaktaki ateş, su ve benzeri yöntemlerle söndürülmez. Ocaktaki ateşin hiç sönmemesi esastır. Sönen ateşin, uğursuzluk getireceğine inanılır. Ateş akşamdan külle örtülerek sabaha ulaştırılır. Ocağın devamlılığı soyun devamlılığının üstündedir.

Yanan ocak evin en kutsal mekânıdır, neslin devamlılığı burada sağlanır.¹ Ateşin ve ocağın kutsallığı bir Aryen ortak inancı olarak, Aryenler'in yerleştiği her yerde ve Grek dünyasında da görülür. Grek dünyasında da aile ocağı çok kutsaldır ve atalara bağlılığın bir nişanesi gibidir. Bu yüzdendir ki ocak çiçeklerle süslenir, ateşin sönmemesine dikkat edilir ve kokulu otlar içine atılır. Nişanlılara, yeni doğanlara ocak gösterilirdi. Ocak kültürüne sıkı sıkıya bağlılık Yunan dünyasında yakın döneme kadar devam etmiştir.

3/1/1-Işık kutsaldır;

Kızılbaşlıkta ateş ile birlikte ışık ve ışık saçan nesnelere kutsal sayılmıştır. Çünkü ilk varlık olarak ışık kabul edilmiştir. Her şeyin var olan bu varlıktan doğarak var olduğuna inanılır. Kızılbaş, kozmogonisine göre, hiçbir şey yok iken, var olan varlık bir nokta-i nurdu ve özü ışıktı. Kâinat bu Nokta-i Nur'un kendisini bilmesiyle oluştu. (Konu Kozmogoni bölümünde anlatılacaktır.)

Bazı rivayetlere göre, ilk doğarak var olan varlık; Muhammed, Ali, Fatıme, Hasan ve Hüseyin'dir. Yani Hak kendini göstermeden, evreni var etmeden önce bu ilahi şahısları ilahi nurundan var etmiştir. Bu beşliye özellikle Bektaşiler arasında "Nuru Muhammed" denilir. Bu kutsal şahıslar, bütün varlıklardan önce, var olan öncesiz (kadim) bir nurdurlar ve bu nur bütün bilgilerin kaynağıdır. Evren bunların nurundan var edilmiş ve bunlarca da idare edilir. Anlaşıyor ki ilk varlık insandır ve insan ilahi nurun tüm özelliklerini özünde taşır. Onun içindir ki Harabi şunları yazacaktır:

Cihan ne su iken ne derya iken,

Arşta yeşil kandil nur olmadı mı?

Zühre yıldızından yüz bin yıl evvel,

Kudretten bir top nur inmedi mi?

Şah Hatai'de: "Küntü kenzen sırrı devrinde Muhammed nurudur" diyecektir. Bunun gibi özellikle Bektaşi edebiyatında 1-Bilece'de, annem Sultan, her Perşembe gecesini, Zöhre yıldızının görünmesi ile birlikte, kutsal bildiği ocakta, İstanbul'da ise oturduğu dairenin balkondaki özel yerinde bazen üç, bazen de beşli çıra (bal mumu) yakarak, şöyle dua ederdi:

çok zengin külliyat mevcuttur.

Kızılbaşlıkta yaşamın kaynağı, Zerdüşt inanisında olduğu gibi, dört unsura dayanmaktadır. Bu dört ana unsurdan (çar ana-sır) tüm evren ve dünyadaki varlıklar ile insanlar meydana gelmiştir. Aynı zamanda bunlar yaşamın temel gıda ya da beslenme kaynakları olduklarından kutsaldırlar. İnanç olarak kutsanan bu yaşamın temel elemanlarının hiçbir şekilde zarar görmemesi ve kirletilmemesi için büyük özen gösterilir. Bunlara zarar vermeyi veya herhangi bir şekilde kirletmeyi inanç olarak en büyük günah sayılır. Kâinatı oluşturan dört ana unsur (ateş, hava su ve toprak) aynı zamanda insan oluşumunun da temel öğeleridir. İnsan özünde bütün âlemleri toplamış bir küçük kâinattır. Hak cemalini insanı varlıkta bulmuştur. Şah Hatai'nin deyişiyle:

*“Âşık isen gel berû cân u cânan mendedûr
Zâhidâ sen kandesûn ol nûr-i iman mendedûr
Mendedûr hem yer û göğün hikmeti vû kudreti
Âb u âteş, hak û bâd cümle yeksan mendedûr”*

*Ya xwedê, ya Heq/Ya Allah, ya Hak
Tu afat u tofanan/Sen afat ve tufanları
Xirawîyan/Kötülükleri
Haji hûjê min dûr bey/Soyum, sopumdan uzaklaştır
Her dem, pêşîya zar u zêçê min runîqe
Her zaman çoluk çocuğumun önünü aydınlat
Wan runîyêda bel
Onları aydınlığa koy
Şefaata xwe li wan qêm meke
Şefaatinî onlardan esirgeme
Derdê wan min nîşan mede, amen
Onların derdini bana gösterme, amin.*

Üç çıra 'ki bunlar bal mumuna batırılmış, şerit haline getirilen bezlerden yapılırdı'tekliğin çoklu görüntüsü olan, Hak-Muhammed- Ali'yi temsil eder. Beşli çıra ise, ilahi nurdan ilk varlık olarak doğarak var olduğuna inanılan, Muhammed, Ali, Fatime, Hasan ve Hüseyin'i temsil eder.)

İnsan ruhunun ilahi nurdan doğarak var oluşu, Mezopotamya'nın eski inançlarından olan Mandaistlerde de görülmektedir. Mandaist inancında, insanların ruhları gökteki ışık âleminde yapılmıştır, karanlık ve kötülüklerden yapılan maddi bedende birleştiğinde yeryüzünde kalmaya mecbur kalmıştır. Ancak çeşitli sınavlardan geçtikten sonra, ölümden sonra yeniden aslı olan ışık âlemine geri dönecektir. Eski Mısır'da Tot (Yunanlıların deyişiyle Hermes) inancına göre ruhlar, parlak bir ışık kaynağı olan, ölümsüzlük yeri Zuhâl yıldızından koparak, ölümlülük yeri dünyaya düşmüşlerdir. Dünyada sınavdan başarıyla geçen ruh, Zühâl'e geri dönecektir.

Işığın kutsayan Kızılbaşlara, bazı dönemlerde ışık insanı, ışığa tapanlar da denilmiştir. Alevi kelimesinin kökeni de ışık insanında gelmektedir. Alevi=Aleviciler, Işıklılar anlamında kullanılması olası dâhilindedir. Ateşe ve ışığa tapım, Hint-Avrupa dinlerinin özgün bir unsurudur. Aryen kültüründe ateş tanrısı Agiri/Agni'dir; bu isim Sanskritçe'de de ateş tanrısı anlamındadır; aynı isim Latince 'de "İgnis", Litovca'da "Ugnis", eski Slavca 'da "Ogni" olarak geçmektedir.

Anadolu'da eskiden elinde sazla köy, köy dolaşan ve halkı aydınlatan Hak erenlere 'ışıkçı' denilmiştir. Işıklılardan rahatsızlık duyan mevcut iktidarlar, ışıklılığı bir fermanla yasaklamışlardır. Işıklılar da adlarını âşık adıyla değiştirerek görevlerine devam etmişlerdir.

3/2-Güneş kültü;

Geçiş döneminin insanları, yani üretim aşamasına yeni geçen insanların bilgisi kısıtlı, tecrübe yetenekleri yetersizdi. İnsanlar geçeden sonra gündüzün ya da kıştan sonra baharın gelip gelmeyeceğine bile emin değillerdi. O çağın insanları olayları yasalara bağlamadığı için hayat ona hep istisnalarla dolu gibi gelirdi.

Mısır'da zaman, Nil'in bir taşımından öteki taşımaya geçen süre idi. Nil'in taşımalarını da ancak kâhinler bilirdi. Çünkü inanca göre Nil bir tanrıydı. Günümüze, Mısır tapınaklarının duvarlarına, kâhinlerce çizilmiş suyun seviyesini gösteren Nil'in kayıtları görülmektedir. Dönemin inancına göre, her yerde ve her varlıkta ruhların yaşadığına inanılırdı. Bu inanış Kızılbaşlıkta hala devam

etmektedir.

Buna göre güneş de bir tanrıdır. Güneş doğsun diye törenler yapılırdı. Şafakta şavkın ilk düştüğü yer kutsanırdı. Mısır da güneşin sembolü sayılan Firavun, her gün tapınağın etrafında dolaşırdı. Mısırlılar güzün “güneş asası” dedikleri bayramı kutlar ve yoluna devam etsin, zayıflayan güz güneşinin eline bir asa vermek gerektiğini sanırlardı.

Güneş, Mısır’ın baştanrısı “Ra” idi. Mısırlılara göre, güneş tanrısı Ra, yabancılardan nefret ederdi. Güneş, yabancılara değil Mısırlıları korur ve onlara ışırdı. Mısırlılar küçük dünyalarında çıkıp, Mezopotamya’ya yönelince bunun böyle olmadığını hayretle göreceklerdi.

Fakat fikirler aynı hızla gelişip değişmiyordu, insanlar dünyayı, yuvarlak ve yassı gökyüzünün bakır kubbe bir sahan kapağı gibi örttüğüne inanırlardı. Yer tabak, gök kapaktı. Böyle olunca, doğuda ve batıda iki kapısının olduğuna inanırlardı Her sabah şafak tanrıçası doğu kapısını açar ve kanatlı dört at koşullu arabası yani güneş, gök kabuğuna yükselirdi. Akşamları da batıda Okyanus adındaki batı kapısı açılırdı. Yorgun atlar, gökten gece ülkesine inerlerdi.

İki kapılı güneş gerçeği Kızılbaş inanışında önemli yer tutar. Güneş doğarken, bütün kâinatın onu karşıladığı ve ondan murat aldığı kabul edilir. Bu yüzden de güneşin doğuşu sırasında, günah sayılabilecek herhangi bir eylemde bulunmaktan özenle kaçınılır. Şavkın vurulduğu ilk yer kutsanır. Güneşin batışı ise evine gidip ailesine kavuşması olarak değerlendirilir. Yazarın da doğduğu Bilece köyünde Güneş batarken yüzler güneşe çevrilerek şöyle dua edilirdi:

Roj li avanê/Batmaya gidiyorsun

Ya nura Muhamed Eli/Ya Muhammed Ali'nin nuru

Terê ser hûrikê xwe/Çocuklarına gidiyorsun

Tu me bîrnekê/Bizi unutmayasın

Kîjan rêwîye/Kim ki yolcudur

Kîjan ku derva maye/Kim ki dışarıda kalmış

Berê wan/Önce onları

Paşê jî me, tarîyêda meyîl

Ardından bizi karanlıklarda bırakma. (derleme)*

Kürtlerin kadim inancı olan Yazdan/Zerdüşt inancında ışığın ve aydınlığın kaynağı olan Güneş kutsaldır, Ahura Mazda'nın ruhunu taşır. Bu inançta, ışığın kendisi kutsaldır. Çünkü ilk varlık, özü itibariyle ışıktır veya ilahi nurdur, her şey bu ilahi nurdan doğarak var olmuştur. Zerdüştler, ateşin ve ışığın sönmemesi için sürekli ateşgâhlarda ateşler yakarlardı. Halk masallarında efsanevi kral Cem veya Cemşid güneşin oğlu sayılırdı.

Aryen uygarlığının göksel tanrısı Mithra'dır. O ışınları ile yüzündeki toprağı tohumlamakta ve böylece doğan tüm canlıların toprakla birlikte ebeveynleri olmaktadır. Toprak doğuran anadır ve güneş baba olmaktadır. Hurilerin yerine kurulan ve bir ölçüde onların devamı da olan Mittani devletinin güneş tanrısı Mithra olup, süreç içerisinde savaş ve zafer tanrısına dönüşür. İnsanların kaderlerini belirleyici olması, kendisine boğa kurban edilmesi ve tatlı bir içki olarak Haoma'nın kendisi için yapılan dini törenlerde içilmesi belirleyici özelliklerindendi. Mittani kültüründe disiplin, itaat, cesaret hâkimdir. Bölgede sonbaharda, gece ve gündüzün denkleştiği 21 Eylül'de Mithra bayramı kutlanırdı. Mithra tanrısının bölgede etkinliğini sürdürmesi ve savaş tanrısı olması nedeniyle, bölge krallarından bazılarının Mitradates, Mitradata gibi isimler aldıkları ve önemli bölge beyliklerine Mihran unvanının verildiği, Mir gibi deyim ve unvanların burada kaldığı sanılmaktadır.

Mithra ışığın ve aydınlığın tanrısıdır. Güneş onun maddi aracıdır. Çünkü Hakk'ın kendisi güneş değil, ışıktır. Özü nur olan bir noktadır yani Nokta-i Vahid'dir. İlk varlıktır, evren bu varlıktan doğarak var olmuştur ve her varlıkta o vardır. Mithra'nın simgesi olan Güneş evrene mutluluk veren tanrısal bir güçtür. Güneşin ışığı her yere ulaşır, güneşin ulaştığı her yerde Hakk (Xwede) vardır. Güneş olmadan hayat olmaz, her canlı yaşam enerjisini ondan alır. Bu da Ateş-Güneş kültürünün doğmasını sağlamıştır.

Arya-Kürt uygarlıklarında gök cisimler arasında güneş ögesi baş sıradadır. Kültür ve sanat olaylarında güneş ögesi kullanılmıştır. Baş tanrılar güneşi temsil etmiş olup, kültürler güneş tanrısı için düzenlenmiştir. Özellikle "kanatlı güneş kursu", Kürtlerin ataları

Aryalar'a (Sumer, Hittit, Kassit, Med, Urartu, Mittani, Komma-gen vs.) ait mühür, dikilitaş, kaya yazıtlarında çokça yer almıştır. Son Arya-Kürt dini Zerdüştlükte iyilik tanrısı Ahura-Mazda'nın simgesi de Kanatlı Güneş Kursudur. Kızılbaş Kürt inanışında, güneşle aslan yan yana getirilir, bu güneşin Mithra adıyla anıldığı dönemlerde kalmıştır. Güneş'in, insan biçimli, aslan kılıklı bir varlık olarak çizilmesi, Ali Tanrısallığın kendisidir ve kanatlı güneş Kursu'nun yerine geçmektedir. Başta Safeviler olmak üzere bütün Kürt bayrak ve sembollerinde baş figür olarak yer almıştır.

Güneş ve Ay, tanrı ve tanrıça olarak, ilkçağlardan beri tapınılan, saygı gösterilen varlıklardı. Tek tanrılı Yahudi inancın ortaya çıkmasıyla bu tanrılar, yüce tanrının buyruğu altında birer ışık ve aydınlık kaynağı olarak anıldı. Bu inanç aynen İslam'a da geçti, fakat onların kutsallığına gölge düşüremedi. İnsana bolluk ve bereket veren toprağın, suyla, güneşle olan bağlantısı açıktır. Güneş bir ısı ve ışık kaynağı olarak yüce bir tanrıdır. Bugün de Kızılbaş ve Êzidi Kürtleri, Tanrı'nın nuru olarak gördükleri Ay'a ve Güneşe büyük hürmet gösterirler. Onların tanrısal vasıfları devam etmektedir. Bruinessen haklı olarak: "Güneşe ve doğaya Tapınma, Dersimlilerin hayatında en az Ayin-i cem ve diğer Kızılbaş ritüelleri kadar önemli bir yer tutuşa benziyor" demektedir. (Bruinessen,2009:92)

Kızılbaşlar ve Êzidi Kürtleri, sabahın ilk ışıkları ile birlikte yüzlerini güneşe çevirip dua eder ondan şefaath dilerler, şavkın değdiği ilk yeri kutsarlar. Dersim de doğan güneş bugün de şu dua ile karşılanır:

*"Ya tîjîya serê şodirî, ya Mihemed
Ey sabahın güneşi, ey Muhammed
Xêr ama xêr şêrê/Hoş geldin, güle güle gidesin
Mi pê yaxê xo gureto amû huzurê to
Yakamî tuttum huzuruna geldim
Bê comerdîye/Cömert ol
Sifte dar u berî rê/ Önce ağaca taşa
Mar û milawunî rê/Yılana, kertenkeleye
Vergê yabanî rê/Yabani kurda*

O ra dime ki ma neçaronê xo rê

Ondan sonra biz çaresizlerine

Çêverêde xêr cisane/Hayırlı bir kapı aç

Ma motacê mixenetî meke/Bizi muhannete muhtaç eyleme

Vileçewt meverde/Boynu bükük bırakma

Bindestîye ra az û uzê ma memisne

Kapıkulluğunu çoluk çocuğumuza gösterme

Fesat û fizilî çêverê ma ra dûrî fiye

Fesadı kapımızdan uzak tut. (Çem,2009:111)

Güneşe tapınma ve güneş tanrısallığına Anadolu’da antik çağlardan itibaren inanılıyordu. Hitit güneş tanrısı İstanus, evrenin yöneticisi, olayların düzenleyicisi olarak da saygı görürdü. Hitit kralları gün doğumunda güneşe döner günlük ibadetlerini yaparlardı. Ant içerken güneşe karşı dönülürdü. Özellikle güneşin gökyüzünde görünme süresinin artmaya, azalmaya başladığı aylarda ‘gündönümü’ diyebileceğimiz dönemlerde bugünde olduğu gibi, özel törenler düzenlenirdi. Dersim yöresinde yukarıda aktarılan yakarışların aynısı, Hititler tarafından da aynı şekilde söyleniyordu. Hitit kralı Muvatallis’in (M.Ö. 1300) yazdırdığı bir dinsel-tören metninde şunlar yazılmıştır.

“Göklerin güneş tanrısı, insanlığın çobanı,

Denizden çıkıp yükselirsin göklerin güneş tanrısı!

Göklerde dolaşıp gidersin

Göklerin güneş tanrısı, tanrım benim!

İnsanoğluna, köpeğe, domuza, kırların yaban hayvanına

Adaleti sen dağıtırsın her gün, ey güneş tanrı!”

(Ceram, 1974:119)

Zerdüştlükte iyilik tanrısı Ahura-Mazda’nın simgesi “Kanatlı Güneş Kursu”, Anadolu da “Hitit Güneş Kursu” biçimine dönüşür. Hitit Güneş Kursu, güneş, ay ve yıldızlardan oluşan bir topluluğun adıdır. Hititler bu kursu kutsayarak, kilimlere, mezar taşlarına ve kadın Kofilerine işleyerek taşımışlardır. Hititler bu motifleri süs olsun diye yapmıyorlardı. O varlığın koruyucu gücüne inanılıyordu. Kilimlerde görülen çizgilere dönüşen

doğal biçimden uzaklaşan bütün süs, işleme oyları örnekleri de böyledir. Bu süsleme biçimi yakın döneme kadar Kızılbaş/Alevi inancı içinde korunmuş ve taşınmıştır. Bunun bir adı da Kızılbaşlıkta Kudret kandili ya da hakkın delili olarak geçer.

Göksel ışığın kutsallığı Hindistan'dan İngiltere'ye kadar çok geniş bir alanda kendisini hissettirmiştir. Mithra, "yüce varlık" Asura Varuna ile yakından ilintili, antik bir Arî tanrısıdır. Varuna her şeyi kucaklayan göklerde varlığını hissettirirdi. Göksel ışık Mithra, her şeyin babası Varuna ile birlikte anılırdı. Hem Zerdüşt Avesta'sında ve hem de Veda tarzında Hindu ilahilerinde Mithra'ya göksel ışığın tanrısı olarak yakarılırdı.

Mezopotamya halklarında, Asur-Babil inançlarında güneş tanrısı Şamaştır. Yontuları, kabartmaları yapılmış, adına övgüler yazılmıştır. Ünlü Gılgamış Destam'nda şöyle bir dize vardır: "Güneş gökte durdukça yaşar sonsuzca tanrılar." Burada güneşin, insanlar şöyle dursun, tanrıları bile yaşatan, yüce güç olduğu inancı dille getiriliyor. Güneş tanrısına sığınan Gılgamış, ona şöyle yakarır:

"Gidiyorum artık, Şamaş, sana kaldırıyorum ellerimi

Sağ, esen kalayım oraya varınca,

Geri döndür beni, Uruk kıyısına

Üstümden eksik etme gölgeni, canımı koru." (Eyüboğlu, age)

Mezopotamya tarihi boyunca güneş tapınılmış bir tanrıdır; buna rağmen, hiçbir zaman antik Kürtler de olduğu gibi pantheon'un (doğa-tanrısallığın) zirvesini işgal etmemiş, zirveyi Ay'a yani, Sin'e-Enlil-Marduk-Ninurta'ya bırakmıştır.

Güneş kültü antik Kürt uygarlığında baş tanrı rolünü oynarken, yine Mezopotamya'da Sami kökenli halklarda Ay tanrısallığı başrolü oynamıştır. Buna rağmen Güneş'in evrenselliği ve vefası, temsil ettiği toplumsal ve dini kavramların önemi itibariyle kültü, zamanın toplumu üstünde büyük bir etki bırakmış, böylece de çok sayıda dua, ilahi ve ayinin muhatabı olmuştur. Güneş, ışığın evrensel dağıtıcısı olarak yüceltilir; bütün varlıklara itina ve özen gösterir, sırları açıklar, ihtiyaç içinde olanın yardımına koşar. O her şeyden önce hukuk ve adaletin tanrısıdır, ışığı katilin işine yarayan karanlığı dağıtır, gönül ve vicdanların en gizli köşelerini aydınlatır. Kötüye acımaz, hilekâr ve sahtekârları cezalandırır;

doğruya yardımcı olan bakışından hiçbir şey kaçmaz. İnsanların bütün faaliyetlerine eşlik eder; denizde ya da çölde gezicilerin en büyük yardımcısıdır ve nihayet mevsimlerin ilahi ve düzenleyicisidir. Babil kutsal metinlerinde şöyle seslenilir ona:

“Yeryüzünün âfitab-ı (güneşi) cihantâbı, göklerin yargıcı

Karanlıkları aydınlatan, her iki cihanın raii (tanrısı) Shamash!” (Oğuz,1980:911)

Bütün Mezopotamya halklarınca benimsenen bu inanç Akdeniz çevresinin en eski düşünce ürünlerindedir. Bu inanç, Anadolu çevresinde oturan komşu halklarca da benimsenmiş, tutunmuş ve yaşatılmıştır. Grek dünyasından da Güneş tanrıçılığına büyük saygı gösterilirdi. Ünlü Yunanlı şair, Hesiodas şunları yazar:

“Ayakta su dökme güneşe karşı

Hele gün battıktan sonra sabaha kadar

Ne yola işe ne yol dışına” (Oğuz,1980:915)

Bugünde Kızılbaşlar, güneşe karşı işemiyorlar, tükürmüyorlar ve hiçbir şeye sövmüyorlar.

Güneş kültü, Güney-Kafkasya’da Hıristiyan öncesi devirlerde önemli rol oynamıştır. Şemsi’ler (güneşe tapanlar) Ermenistan’da, Ortaçağ’ın sonuna kadar, Arevordik adı altında varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bir Ermeni yazar, Hayk dilini kullanan bir Ermeni kabilesi, kendilerini Arevordik, yani Güneş’in Oğulları diye adlandırıp güneşe tapmaktadır. Bunların ne yazısı, ne edebiyatı vardır ama babalar onlara rahip Zradaşt’ın öğretilerini ağızdan ağza aktarırlar; güneşin seyri sırasında aldığı yöne göre secde ederek ona taparlar (yeri öperler) ve yüzlerini güneşe çeviren sairleriyle birlikte Barti ağacını (Akça kavak), Chuchan çiçeğini (zambak) ve Bambak (Pamuk) çiçeğine saygı gösterirler, kendilerini onlarla ayniyet halinde görürler, iman ve emel ederler.

Arevortik, Güneşin oğulları olarak tanımlanan bu tarikat V. yüzyıldan beri Ermeniler arasında görülen Pavlikyan veya Paulician’lar olarak bilinen ve egemen inançtan yani resmi Hıristiyanlıktan uzaklaşan tarikatların bir nevi devamıdır. Görünüşte Hıristiyan ama esasta eski İran’ı kökenlerine bağlı olan bu tarikatlara karşı kilise çok şiddetli mücadele etmesine rağmen, VIII. XI-XII. asırlarda muhtelif adlar altında ve nihayet XIV. yüzyılda ‘Arevor-

tik' ismiyle tekrar ortaya çıkmıştır.

Burhan Oğuz, "Güney-Batı Ermenistan(Kuzey-Batı Kürdistan) kökenli olan Arevordiklerin, Mezopotamya'nın Şemsi'lerinin, Hıristiyanlık ve İslam'ın bir karışımı olan bir kült benimsemiş olanların bu eski Arevordi'lerden geldikleri veya onlardan etkilendikleri kuvvetli bir ihtimaldir" diye yazar (Oğuz, Age.) Ermeni patriği, Patrik M. Ormanyan ise, günümüzün Êzidi inancını Arevortik'lerin bir devamı olduğunu öne sürer. Bu tezlerin hepsi de ihtimal dâhilindedir, çünkü mitra kutsal göksel ışığın kaynağı, bölgeye egemen olan Aryen kültürüne dayanır.

XV. yüzyıl Ermeni yazarlarından Mezof'lu Toma, Timur ve Haleflerine ait eserinde, Timur'un Şemsi denilen tarikatçılarla meskûn Şol, Sımarakh, Safari ve Maraşi adlı Mardin köylerini yerle bir ettiğini, fakat bu putperest tarikatçıların, bilâhare, şeytani bir surette Mardin'de ve Amid/Diyarbakır'da tekrar çoğaldıklarını yazar. Öyle bir inançtır ki, öldürülmekle tükenmiyorlar, buğday taneleri gibidirler, ezildikçe çoğalıyorlar, un olup geliyorlar.

Güneş, bütün Anadolu halklarında, eskiçağdan, günümüze değin kutsal sayılmış, işlenmiş, değişik sanat dallarının konusu olmuştur. Çok tanrılı dönemden tek tanrılı döneme geçerken güneşi yorumlama algısı değişmiş, güneş tanrısallıktan, yücelik, aydınlık, güzellik kaynağı diye nitelendirilmiştir. Ancak bu nitelermeler güneş kutsallığını büsbütün ortadan kaldırmamış, tanrısallığı değişik şekillerde sürdürülmüştür.

Bugün de, Kızılbaş inancında, tanrının doğa olduğu inancı hâkimdir. Buna göre doğada yer alan her şey canlıdır ve bunlara tapınmak, tanrıya tapınmakla eşdeğerdedir. Kızılbaş bölgelerinden herhangi birinde bir ulu ağaç veya bir taş kütlesine rastlaştığında, hürmetle öpülür, üstünde mumlar yakılır ve şu duada bulunulur.

"Bervi zev û zîyarettan/Kutsal ziyaretlerin yerine geçsin,

Gey û gerçexan bî/Gerçeklerin yerine olsun

Kelê Eli û Muhamet bî/Ali-Muhammed'in başı için olsun

Dergâh û dûwanê qewûl bî"

*Ulu dergâh ve divanda kabul olsun."*²

Kızılbaş inancında hastalıkların iyileşmesi için, doğan güneşe

2- Derleme; yaşı 100'e yaklaşan Hatice Gürbey'den alınmıştır.

bakarak dua etmek bir kuraldır. Özellikle ağır hastalıklarda, güneşe uzun uzadıya bakılır ve yakarılır.³

Kızılbaşlar, güneş tutulmasını kötü ruhlara yormaktadırlar. “Güneş sıkıntıya girmiştir” denilir. İnsanlar güneşin sıkıntıda kurtulmasına yardımcı olmalıdırlar. Bunun için dua etmeli, gürültü çıkarmalı ve silah atmalıdırlar.

Gök kuşağını, Anafadima'nın kuşağı olarak algırlar. Şayet altında geçilirse, dileklerinin gerçekleşeceğine inanırlar. Gökkuşağın, sarıdan kırmızıya giden kısmı, mutluluğu, bereketi, güzelliği simgelediğine, mora giden kısmını da felaketi simgelediğine inanılır.

Kuyruklu yıldız, felaketin belirtisidir. Kuyruğunu aya veya güneşe çarpması durumunda, onları harap ederek, insanlığı felakete sürükler. Kuyruklu yıldız, kuyruğunu aya ve güneşe çarpmamalı ve yolunda düzgün gidebilmesi için toplu dualar edilir, adaklar adanır, gürültü çıkarılır ve yer yer silah atılır.

3/3-Ay kültü;

Kızılbaş inancından olduğu gibi, pek çok kültür/inançta antik devirlerden itibaren Ay tapılan bir tanrıdır. Ayın gizemli gücü arkaik devirlerden itibaren hissedilmiş ve onun suları, yağmurları yönettiği, evrensel doğurganlığı dağıttığı farz edilmiştir. Güneşin aksine Ay, ölen ve doğan bir gök tanrısıdır. Boğa ile özdeşleştirilmiştir. O göklerin ve fırtınanın tanrısıdır. Suları ve yağmurları yönetir. Evrensel doğurganlığı dağıtır. İlkçağlardan itibaren boğanın boynuzları hilal biçiminde tasvir edilir. Ay büyüyen, küçülen ve kaybolan, ömrü olan, doğuş ve ölmenin evrensel kanununa tabii bir yıldızdır. Tıpkı insanoğlu gibi fani ve facia misali bir yaşamı vardır. Zira yaşlılığının son haddi, insanda olduğu gibi ölümle biter. Üç gece, yıldızlı gök aysız kalır. Ama bu ölümü bir yeniden doğuş takip eder, yeni ay.

Kızılbaş inancında da ölüm, yeniden doğmak içindir. Ay'da olduğu gibi, bu an ördeğin suya dalıp çıkması kadardır, belki de ay gibi üç gecedir.

3- Babam çok hasta idi, bize dedi ki “Xwe bawêm rojhelatê, min xilaskerê “ Yani kendimi doğan Güneşe atayım ki, beni kurtarsın. Ona göre tek kurtarıcı güneş idi.

Ayın bu ebedi dönüşü, bu sonsuz devir, bu yıldızı yaşamsal döngünün en önemli yıldızı haline getirmiştir. Bu itibarla devri oluşum kanunu tarafından yönetilen bütün kozmik düzeyleri, suları yağmuru, bitkiyi, verimi denetimi altında olması doğaldır. Yıllankavi kıvrımı, şimşeğin sembolizmi, sürekli değişme ve verimliliğin değişme normu olarak ayın bu dönüşümünde doğar. Şimşek, ışığı ile ayın ışığını hatırlattığında ve ayın denetiminde bulunan yağmuru haber verdiğinde aylı bir kudret olarak tanımlanır. Ay, canlıdır, kendini sürekli tekrarlayarak yaşamı açığa çıkarır. Ayın bütün kozmolojik, sihri ve dini değerleri, onun bu varoluş şekliyle izah edilir. O sonsuza dek var olan ve kendini sürekli yenileyen bir göksel tanrıdır. O ölüp yeniden dirilen Ali'nin timsalidir. Pir Sultan Abdal'ın deyişiyle;

Ay Ali'dir, Gün Muhammed/Kılasın farz ile sünnet

Yedi Tanrı, sekiz cennet/Bülbül oynar gül içinde.

Göçebe ve yarı göçebe toplumlarda hayata bağlılık çok belirgin bir felsefedir. Bu toplumlarda dünyevi hayatı kötüleyip, uhrevi(ahretti) hayatı övmek veya onun özlemine çekme isteği yoktur. Sert yaşam koşulları göçebeyi doğal olarak kozmik âleme bağlar. Bu itibarla da yer ve gök, ay ve güneşin onun nazarında kutsal bir anlamı vardır. Ay'ın safhaları yardımıyla ölçülen ve denetim altında tutulan zaman, bir canlı zamandır. Daima bir biyolojik-kozmik gerçeğe, yağmur ya da met-cezir, istakozların dolu veya boş olmaları, ekim ya da aybaşı zamanlarına yaslanır. İlkel bilinç ayın bu özelliklerini kavramak, bu hadiseler zinciri arasındaki denklik ve yakınlık ilişkilerini saptamaya çalışır.⁴

Ay, her türlü verimin kaynağıdır ve aynı zamanda aybaşı (adet) devrine hükmeder. Ortaya çıktığında kadınların hâkimi olur. Birçok kavim ayın, bir insan ya da yılan şeklinde kadınlarla çiftleştiğine ve onları hamile bıraktığına inanır. Yılan da ayın bir tecellisi

4- Annemin güneş ve ayla olan ilişkisine hep hayran olmuşumdur. Annem güneşe bakarak kendince yalnızca dua etmiyordu, zamanı da doğru tahmin ederdi. O zamanlarda yaylada saat denilen bir alet yoktu, ama güneşin hareketine bakarak zamanı neredeyse tam doğru olarak tahmin ederdi. Yine Ay'a ve Ayın hareketlerine bakarak ayları, esen rüzgârı dinleyerek hava durumunu tahmin ederdi. Bu bakımda Annem canlı bir saat ve takvim gibiydi. Annemin güneşle, ayla ilişkisi yukarıda anlattığımız eski geleneğin bir devamıydı ve onunla birlikte son buldu.

olarak aynı işlevi sürdürür. Grek ve Romalıların da bu inancı paylaştıklarını gösteren çok efsane vardır. Bu efsanelere göre pek çok meşhur kişiler yılandan doğduklarına inanılır. Aybaşı döneminin, Ay'ın kadınların ilk eşi olduğuna dair inancın yayılmasında büyük etkisi olduğu şüphesizdir.

Yılanın da tarımsal faaliyetler ve verimlilikle ilişkisi vardır. Mısır tanrıçası İsis çoğu yerde yılan şeklinde ya da yanında bir yılanla birlikte, fakat çoğunlukla bolluk boynuzlarına sahip olarak tasvir edilir. Boynuz, bolluk ve bereketi simgeler, boynuzu konu alan pek-çok hikâye Kızılbaş Kürt coğrafyasında anlatılır. Pirin Cem ayini yönetmek için kullandığı darık veya tarık çubukları "isis" biçiminde tasvir edilmesi ilginç değil midir? Kızılbaşlar da ve Êzidi Kürtler'inde yılanın kutsallığı eski Mezopotamya kültürlerine dayanır. Bu kültürlerde yılan ve kartal figürleri birlikte yer alır ve yılan kutsal kabul edilir. M.Ö dört binli yıllarda kalma çanak-çömleklerde geometrik motiflerin yanında yılan tasvirleride görülmüştür. Aynı figürleri Kızılbaş Kürtler, kilimlerine işlemişler ve günümüze ulaştırmayı başarmışlardır. Yılan tasviri suyun ve bereketin sembolüdür.

Ay'ın, kendini yenileyerek sürekli biçim değiştirmesi, deri değiştirerek kendini yenileyen yılanla özdeşleştirilmiştir. Yılan ayın bir tezahürü olarak kadınlarla cinsel ilişkiye girmesi, yaşamsal kudreti, hayatsal değişimi ve devri daimi simgeler. Bu simgeler tüm Hint-Avrupa toplumların geleneklerinde, kültürlerinde ve inançlarında gözlemlenmiştir.

Deri değiştirerek sürekli kendini yenileyen yılan, bu haliyle kötülüğün değil, sürekli yaşamın ve genç kalmanın timsalidir. Kaldı ki, bu inançlarda kötülük, kötülük olarak görülmez. Kötülükte, tanrısal kaynaklı olup, en az iyilik kadar gerekli ve kutsaldır. Êzidiler'in Laleş'deki tapınaklarının giriş kapısını süsleyen karayılanın anlamı bundandır. Kızılbaş ocaklarının evliyası çoğu zaman karayılan şeklinde tasvir edilir. Ocaklarda ve ziyaretlerde görülen yılanlar, o yerin qelavuzu kabul edilir ve dokunulmazdırlar. Bunun yanında yılanların, Tanrı tarafından insana verilen ebedi yaşamı çaldığını anlatan çok sayıda mit de vardır.

Ay'ın kadınlara hâkim oluşu Hacı Bektaş Menakıbnâmesinde de geçer. "Bir gece Kadıncık korkuyla uyandı. İdris nedenini

sorunca Kadıncık, tuhaf bir rüya gördüm; sen bilgin bir kişisin, yorumlar mısın? Dedi. İdris, nasıl bir rüya gördüğünü sorunca Kadıncık anlatmaya başladı. On dört gecelik dolunay, eteğimden koynuma girdi. Yakamdan çıkmak istedi; yakamı tuttum, Yenimden çıkmak istedi; yenimi tuttum. Bu kez eteğimden çıkmak istedi; oturdum, yere kapandım, derken korkuyla uyandım. İdris, Kadıncık, Güneş Peygamber'di Ay ise eren; senden bir çocuk dünyaya gelecek ve o erenlerden biri olacak, dedi.

O güne dek Kadıncık'ın hiç çocuğu olmamıştı. Yatıp uyudular, gece yarısı İdris korkuyla uyandı. Kalkıp giysilerini giydi, abdestini aldı, sabaha değin ibadet etti. Sabahleyin dergâha gelince pencerelerinden aydınlık yayıldığını gördü; Dergâhta چراغ yakmamıştık. Bu ışık da neyin nesidir? Diye şaşırды yaklaştığında, mihrabın sol köşesinde, ibadet ederken ağzından nur çıkan, başının üstünde nurdan kandil yanan azizi gördü. Koşarak eve geldi; Kadıncık da abdest alıyordu. İdris, Kadıncık o gördüğün düş zuhur etti; O er, dergâha gelen derviştten başkası olamaz dedi ve gördüklerini bir bir anlattı. Kadıncık, şükür secdesine kapandı. Burada bir doğum olayı anlatılır ve Hacı Bektaş Veli, İdris'in Kadıncık diye seslendiği Kutlu Melek'ten dünyaya gelmiş biri olarak taktim edilir Kadıncık Ana'dan doğan Hacı Bektaş Veli'nin bir ay olduğunun açık ifadesi vardır. O Ay'dır, aynı zamanda da Ali'nin kendisidir. (Çınar, 2011:86)

Biz aşığız ne söylesek/Sözümüzde yalan olmaz.

Sır içinde sır saklarsınız/Hiç kimseye ayan olmaz.

Tarihte, Ay ve su hep birlikte anılmışlardır. Hindu inanışlarında, yağmur aydan gelir. Babil'in ay tanrısı Sin, aynı zamanda ayın dizginlerini tutardı. Ay ile yağmur arasında ki bu ilişki çok inançta görülmektedir. Zerdüştlükte, bitkilerin verimliliğinde olduğu gibi, hayvanların verimliliği de aya bağlıdır. Bitkiler onun hareketiyle büyür.

Ay Tanrısı Sin'e Mezopotamya'da çok eski devirlerde itibaren tapılıyordu. M.Ö II. Binlerde Sin diye isimlendirilen Ay-Tanrı'ya Ur kenti sakinleri Nanna diyorlardı ve na-an-na (göğün taşı)dan süreç içerisinde bu Nannar olacaktı. Asur dilinde anna, ana; nani-nana erkek kardeş demek olup a-nana dahi anna'nın bir çiftlemesi olabilir. Ayrıca na-na-a ve benzerleri gibi birkaç tane de kişi

adı kaydedilmiş. Ay kültü bütün Sümer’de benimsenmişti ve merkezi Ur şehriydi. Ur, verimli Mezopotamya topraklarının bittiği, çölün başladığı, gündüzün güneşin yaktığı, geceleyin ayın serin tatlı devresinin başladığı bir yerde kurulmuştu. Bunun yanında Ur, yolların kesiştiği bir noktada bulunuyordu. Acem körfezinden gelip kuzeye giden kervan yollarının ve gemici tayfaların uğrak yeri idi. Bu itibarla Ur, bir ticari ve bilim şehrinin yanı sıra önemli bir dini merkezdi. Ay-Tanrı’nın eşi tanrıça Nin-gal’aya, Ur’un anası denilirdi. Ay-Tanrı/Sin-Nagal, Ay-Güneş çiftini izledi.

*“O Güneş’e ve Ay’a baktı; Güneş’le Baba’yı kıyasladı
Ay’la Ana’yı; erkekle dişiği” (Oğuz, 1980:905)*

Ana ile baba, hayatın ana ve babası demek olup tanrısal çift bir tanrısal Oğul ve nesli, muhtemelen gezegenleri dünyaya getiriyor. Böylece Ay/baba, Güneş/ana ve Zöhre/çocuklar oldular.

Ay kültü inancı daha sonra Harran’da kendisini gösteriyor. Asur metinleri çoğu zaman ondan Bel Harran, yani Harran’ın sahibi diye bahseder. Burada da Ur’da olduğu gibi Sin-Ningal çiftine rastlanır. Harran’da ay tanrılığı uzun süre Sabii’ler arasında devam etmiştir. Sabii’lerden bu inanç, Kızılbaşlara, Nusayrilere ve Êzidilere geçmesi ihtimal dâhilindedir. Nusayriler, Ali ile Selman Farisi’yi ay ile özdeşleştirmişlerdi. Bunlara göre Selman, ayın kendisidir.

M.Ö 1370 yıllarında Hitit kralı Suppiluliuma ile Mitanni kralı Mattiwaza arasında varılan antlaşmada Harran’ın ay ve güneş tanrıları şahit olarak gösterilmiştir. Keza M.Ö. 750’de Asur kralı Adad-Nirari V. Arami kralı Matti-el’e zorla imzalattığı antlaşmada, yine büyük Ay tanrısı Sin şahit gösterilmiştir. Roma İmparatoru Markus Aurelius Karakalla, M.S. 217’de Harran’da Sin’e ibadet edip karargâhına dönerken bir suikasta kurban gitmiştir.

Sabii’lerin ve Ay’a inanların inanç merkezi olan Harran bu özelliğini uzun dönem korumuştur. Hıristiyanlık, devlet dini olduktan sonra, burada eski dinin söndürülmesine çalışmışsa da bunda çok başarılı olunmamıştı. Çünkü iktisadi etkenler herhangi bir zorlamaya engel olmuş. Şöyle ki; Sin mabedi, bugün Kâbe’nin olduğu gibi, büyük bir gelir kaynağıydı. Buraya piskoposlar tayin edilmiş olmasına rağmen ve hatta burası İslam Halifesinin ülkesinin bir ili olduktan sonra dahi, şehir bu inancın merkezi olarak

kalmıştır. XI. yüzyılda Bağdat ve Harran'da hala çok sayıda Sabii vardı. Fakat hızla azalan nüfusları XII. yüzyılda sonlarını getirdi. Bu tarihten sonra Harran'da kale gibi yükselen ay tapınağından başka bir şey kalmamıştır.

İslam, güneş ve ayın Tanrının birer yaratisı olduklarını belirterek, bunlara tapınmayı şiddetle reddetmiştir ve bunu Kur'an'da şöyle açıklar: "Görmüyor musun? Hak Teâlâ geceyi gündüze, gündüzü geceye katar. Güneşi, ayı sizin hizmetinize sundu. Her biri belirlenmiş zamana kadar kendi yolunda seyrederek. Bu semavi yıldızlar, Allah'ın kudretinin nişanesidirler. Gece, gündüz, güneş, ay (Allah'ın) ayetlerindedir. Güneşe secde etmeyin, kamere/aya da. Eğer sadece Allah'a kulluk ediyorsanız onları yaratan Allah'a secde edin." "Görmüyor musunuz ki göklerde, yerde bulunanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar, birçok insanlar Allah'a secde ederler" Oysaki bu gezegenlere tapınma devam etmiş, dolunay hali güzel bir kadın yüzüne, hilal yaylı bir hançere benzetilmiştir. Ve kendilerine sayısız methiler yazılmıştır. Fuzuli de bunlardan biridir. Fuzuli şunları yazar:

"Almış hilal üstüne taraf-ı külâhını

Çok dilşikestenin göke getirmiş ahını

Zülfün dağıttığı ebri içre gizledi mahını

Gördüm yüzünden halka-i zülf-ü siyahını" (Oğuz.1980: 907)

İnsanlar her şart altında, bu iki semavi cisim her zaman gerçek ilahi bir mertebeye yükseltmişler ve tapınmaktan asla vazgeçmemişlerdir. Yukarıda belirttiğimiz gibi Kızılbaşlar Ali'yi Ay'la özdeşleştirmişlerdir. Ünsal Öztürk daha da ileri giderek şunları yazar: "Sanılanın aksine Hak Erenlerinde ilk veri Güneş değil Ay'dır. Yukarı Mezopotamya'nın temel kültü Ay kültürüdür. İlahların Rabbi Ay Tanrısı Sin kültü hem Soğmatar'da hem de Göbeklitepe'de ortaya çıkartılmıştır. Bilindiği gibi Ay Ali'dir. Sekizgendir. Hem rahmandır, hem de rahimdir. Rahman baba, rahim anadır. Ay hem babadır, hem anadır. Sıradan gelip ışığını bize gönderdiğinde, hilalin adı Şit'tır. Ali'dir, Naci'dir. Kendi kendini dölleyip dolunay olduğunda Ningal'dır. Fatma'dır. Naciye'dir. Naci, Naciye'de sır olmuştur.⁵

5-Bilece'de, anlatılan bir rivayete göre; Güneş bacı, Ay ise erkek kardeşir. Rivayete göre, bacı bir gün hamur yoğururken, erkek kardeşiyle

Evlerin kuruluşunda ilkçağlarda kalma bir gelenek bugün de devam etmektedir, kapı ve pencereler güneşe karşı yapılır. Bu yalnız eve ışığın gelmesi, aydınlığın sağlanması için değildir. Güneşin kutsallığı ile ilgilidir. Güneş tanrısallığı yalnız evin biçimini değil, kişinin davranış biçimini de etkilemiştir. Eskiçağ Anadolu insanı evin çevresinde dolaşan “iyi ruhlar, kötü ruhlar” bulunduğuna inanırdı. Bu nedenle evin kapısına, penceresine, ya da uygun başka bir yerine koruyucu varlıkların kalıntılarında bir şeyler asar veya bağlardı. Bunlar arasında en yaygın geyik boynuzu, boğa boynuzu ya da güneşi andıran yuvarlak bir nesne(-halka) türünde olanlardı.

Kızılbaşlar, güneş ve ay motiflerini özellikle mezar taşlarına çok işlerlerdi. Böylece ölen kişinin inancı hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlardı. Bu gün bu tür mezar taşları tamamen unutulmuştur. Eskiden kalanlarda kırılarak, parçalanarak yok edilmişlerdir. İslam, Kızılbaşlık üstünde en büyük etkisini cenaze ve mezarlıklarda göstermektedir. Cenazeler ister cemevinde, ister camide veya bir başka yerde kaldırılınsın, tören tamamen İslam’ı kurallara göre icra edilmektedir. Mezarlar da tamamen Sünni İslam’ın usulüne göre yapılmakta ve üzerlerine El Fatiha okunmasını isteyen yazılar yazılmaktadır. Oysa Kızılbaş geleneğinde ne böyle cenaze merasim töreni vardır, ne de ki böyle el- Fatihalı mezar taşları. Kendine özgü bir Kızılbaş Mezarlığı günümüzde yoktur.

3/4-Dağ kültürü;

Üretici aşamasına geçmeyen avcı ve toplayıcı topluluklar, her yerde her taşa, her ağaçta ve her hayvanda ruhların yaşadığına inanırdı.

tartışır, sinirlenerek hamurlu elini kardeşinin yüzüne vurur. Kardeşi ona “Öyle bir varlık ol ki, kimse senin güzelliğine bakamasın, bakanında gözleri kamaşsın” Böylece bacı güneş, kardeşte ay olur ve o hamur lekeleri hep yüzünde kalır. Bugün ay yüzeyinde görülen lekeler bundandır. Bu bölgede yeni doğan ay şu duayla karşılanır:

Xêr hatî, silamet hatî/Hoş geldin, selamette geldin

Ser cavan ser rûyanra hatî/Başımız gözümüz üstüne geldin

Dilî şa, rû î ken/Gönülden sevgi, yüzde gülücükle

Çavî za here/ Kuru gözlerle gidesin

İnsanlık üretim aşamasına geçince, deneme yanılma yöntemiyle, her varlıkta bir ruhun yaşamadığına inanmaya başladı. Ruhlar yerini tanrılara bıraktı. Fakat bu tanrılar insanlar arasında yaşamıyordu. İnsan bilgisi artıkça, tanrılar insanlardan daha da uzaklaştılar. İnsanların ulaşamadığı yüksek dağlara, sık karanlık orman derinliklerine gittiler. İnsanlar buralara da ulaşınca, tanrılar yeni yerlere, yeraltına, deniz diplerine ve göklere çıktılar. Ama geçtikleri yerlerde iz bıraktılar.

Tanrıların bıraktıkları izleri insanlar kutsamaya devam ettiler; onlara yeni yeni efsaneler yükleyerek, adaklar adadılar taleplerde bulundular. Bazılarının sandığı gibi kuru dağa bir tapış değildir. Onun şahsında, orada vuku bulduğuna inanılan tanrısal izlerdir. O izler bazen tanrının insan sıfatında görünen ve orada sır olan evliyayadır, bazen de haksızlığa karşı mücadele ederken orada şehit olduğuna inanılan bir halk erenidir. Her ikisinde de gayba karışan tanrısal özün varlığına olan inançtır.

İnsanlar, tanrısal öz ile buluşmak için, yani “Hakk ile Hakklaşmak” için buraları ziyaret ederler. Buraları ziyaret etmek de, öyle sıradan bir ziyaret değildir. Ziyarete (Kutsal Dağa) çıkılırken, önce ruhsal ve bedensel arınmaktan geçmek gerekir. Zirveye çıkılırken de çileden ve susuzluk sınavında geçmek gerekir. Onun için zirveye yaklaşılrken, ayakkabılar ve çoraplar çıkarılır, paçalar sıvanır, yalın ayakla, taşlara basa basa ama Hakk’ı çağıra çağıra, feryat figan ede ede, yalvarış yakarışlarla zirveye varılır. Varılan ilk yere diz çökerek, orada bulunan herhangi bir nesneye, genellikle taşa niyaz edilir ve öpülür. Zirvede genellikle mumların yakıldığı, kozuk denilen yerde “Hakk” için balmumundan yapılmış üçlü veya beşli mumlar yakılır ve dua edilir. Zirveye çıkan herkes kozuk duvarına bir taş koyar. Sonra ziyarete gelenler birbirleriyle niyazlaşır. Ardından getirilen kurbanlarla niyazlaşılır ve helalleşilir. Kurban, Raywer yoksa en tecrübeli kişinin vereceği gülbangla kesilir. Kurban etleri orada tüketilir, tüketilmeyen etler de ziyarete gelmeyenlere dağıtılır.

Ziyarete bulunan her şey, her varlık, her canlı kutsal sayılır. Yılan dahi hiçbir canlıya zarar verilmez, oranın koruyucu meleği, kılavuzu (qelewûzû) sayılır ve kutsanır. Orada bulunan ağaçlar kutsaldır, asla kesilmezler, kuru dalları ziyaret dışında hiçbir yer-

de yakılmazlar. Ziyaretlere azami saygının yanında temizliğine de dikkat ederler. Çöpler toplanır ve müsait bir yerde imha edilir.

Kızılbaş inancında ziyaretlerin çok büyük önemi vardır. Ziyaretleri diğer inançlardaki mabetlere benzetmemek gerekir. Buralar ibadet etmek yerleri değildir. Hele dua etmek yerleri hiç değildir. Hakk'tan Hakk talep etmek, Hakk ile Hakklaşma yerleridir. Bir Müslüman camiye gittiğinde namazını kılar ve inandığı Allah'ına karşı tapınma sorumluluğunu yerine getirir ama Allah'tan bir talepte bulunamaz. Çünkü istek hem yersiz hem de etkisizdir. Oysa Kızılbaş Kürtler için ziyaret öyle midir? O ziyarete yakarır ve ondan yoğun isteğinin yerine getirilmesi ister. Çünkü yakardığı ziyaret onun için Hakk'ın cisimleşmiş halidir. Ona yakarır. Ziyaret kabul edilen bu dağlar, kutsal Pir Ocakları ile beraber, yoğun talepte bulunulan kutsal mekânlardır.

Küçükken Bilece'nin Sinçal Yaylası'nda mal-davar dediğimiz küçükbaş hayvanlarımız, nedenini bilemediğimiz bir sebepten dolayı ölmeye başladılar. Tabi o zamanlar baytar ve ilaçlama olayı bölgede hem yoktu hem de bilinmiyordu. Komşularımız ziyarete çıkmamızı önerdiler. Yaylanın karşısında "Gey-Bawa" adında bir ziyaret vardı, babamla küçükbaş hayvanlarımızı oraya götürdük. Gün batmak üzereydi, babam zirveye 20-30 metre kala ayakkabılarını (kara lastiklerini) ve çoraplarını çıkardı, paçalarını sıvaladı, başladı "Hakk" ile konuşmaya... Ben şaşırmıştım, babam hem ağlıyordu hem de Hakk'a bir şeyler söylüyordu, ayak bileklerinde kan akıyordu, tam zirveye ulaştığımızda, yüzünü batan güneşe döndürdü, belinde çıkardığı tabancasıyla üç el havaya ateş etti ve Tanrı'ya; "yeter artık rızkımdan elini çek, çoluk çocuğumun rızkına dokunma" dedi. Silah sesiyle küçükbaş hayvanlar birbirine sokulmuştu, ben de korkudan sinmiştim. O günden sonra küçükbaş hayvanımızdan ölen oldu mu? Hatırlamıyorum.

Gidilecek ziyaret bazen çok uzaklarda olabilir veya yakın ziyarete çok yaşlı ve hastalar gitmekte zorlanabilir. Böyle durumlarda, gidilecek ziyaretin tam karşına gelecek en yakın yer, ziyaret kabul edilir ve oraya gidilir. Buraya ziyaret karşılığı anlamına gelen (bervı ziyaret) denilir. Ziyarete yapılan tüm ritüeller burada da yapılır. Burada bulunan belli bir nokta, taş veya ağaç kutsandır. Buna rağmen makbul olanı ziyarete gitmektir.

Kutsal dağ kültürünü Zerdüş inancından da görmek mümkündür. Zerdüş zamanından itibaren bazı tepelere ateşgâhlar inşa edilmişti. Bugün doğal taş blokları halinde yıkıntılara rastlanan bu ateşgâhlar, Kürdistan'ın pek çok tepesinde görülmektedir. Zerdüşlüğün en kutsal üç büyük ateş tapınağından biri olan "Azarguşasp" tapınağı, Doğu-Kürdistan'daki Kürt şehri Bajar'ın kuzey bölgesindeki Kutsal Ganzak'ta inşa edilmiştir. Zerdüş metinlerine göre bu büyük ateş tapınağı, daha sonraları yerli inançların ibadet yeri haline gelen "Auzhdış-Takara" yani "Tanrı Tapınağı'na" dönüştürülmüştür. Tapınağın heybetli kalıntıları hâlâ ayaktaadır. (Izady,2007: 245)

M. Dreiver, şunları yazar; "Ayrıca bazı kabileler var ki, bunlar ziyaretlere taparlar ve ülkenin gizli köşelerinde, büyük taş kulübeleri ya da menhir'ler gibi kaba taş bloklardan yapılmış mihraplara sahiptirler." (Nikitin,1991:433)

Bugün de ziyaretlerin tepesinde taşlardan yapılmış kozık dediğimiz iptidai kulübeler varlığını korumaktadır. Arya uygarlığında, Kızılbaşlarda olduğu gibi tapmak yapılmıyordu; büyük olasılıkla tapım açık havada ve etrafı çevrili, kutsanmış bir toprak parçasında yapılıyordu. Bu bakımdan "kozık" etrafı çevrili bu kutsal yeri temsil etmektedir. Mukaddesin hâsıl olduğu bu nokta, Ziyaretgâhın en kutsal yeridir. Heyecan, haykırış ve dilemelerin birbirine karıştığı bu yerde bulunan taş veya dikili ağaç (sütun) parçası üç kez öpülür ve niyaz edilir. Mum yakma yerleri olan bu kulübeler, aynı zamanda ziyaretçilerin sert rüzgârda korunmak için sığındıkları yerlerdir. Ziyarete çıkan herkes kulübelerin duvarına bir taş yerleştirir. Böylece bu kulübelerin süreç içerisinde yıkılıp taş yığını haline gelmesi de önlenmiş olmaktadır.

Kızılbaş Kürtleri putperestlikle itham eden Cumhuriyet hükümetleri, 1980'lerden sonra bölgeyi olağanüstü hal ile yönetmeye başladılar. Bölgeye giren askeri güçler, Kızılbaş Kürtlerin kutsallarına yöneldiler. Kutsal ziyaretlerde bulunan asırlık ulu ağaçları kestiler, ziyaretleri çöplük alanı haline getirdiler, kutsal taşları dinamitlerle parçaladılar, dağlarda tek başına yaşayan kutsal ulu ağaçları hem kestiler hem de yerinde bir daha yeşermesin diye köklerini yaktılar. Böylece halkı kutsallarında soyutlayıp asimile edeceklerini sandılar. Yanıldılar, yanılacaklar.

3/5-Taş kültü;

İnsanoğlu, sevdiği, hoşlandığı, bir haylide işine yaradığı nesnelere kutsamış, onları kutsal nesnelere haline getirmiştir. Coğrafyamızda bolca bulunan taş, insanları ve onların birebir bağlı oldukları hayvanlarına korunak sağlamış, çetin hava koşullarında onları korumuş, saldırı ve vahşi hayvanlara karşı güvenliklerini sağlamıştır. Kavgada, çobanlıkta taşı eline almış, onu bir silah olarak kullanmıştır. Taşın bu niteliklerinden dolayı, doğa ile barışık kültürlerde, inançlarının da elvermesiyle, ona gizemli bir güç yüklemeleri kaçınılmaz olmuştur.

Bir nesne kendinden başka bir şeye ilham verdiği ölçüde mukaddesdir. Artık bu kaya parçaları basit birer taş kütlesi olmayıp, içlerine ilham aldıkları nesnelere barındıran birer kutsal mekânlar olmuşlardır. Bunların şekilleri acayip, büyüklükleri farklı olabilir. Önemli olan taşın kutsiyetle anılan bölgede bulunmasıdır.

Taşın sertliği, kalıcılığı ve değişmezliği, ona eril bir güç kaynağı olma özelliğini vermiştir. Bu yüzden bölgemizde bulunan mukaddes taşlara en çok çocuk dilemek için başvurulur. Çocuk dilemek, sağlıklı çocuk doğurmak taş kültüründe beklenen tipik özelliklerdir. Taş ve doğurganlık birbirine zıt gözüktense de, birbirini besleyen unsurlardır. Doğurganlık taleplerinin taşlara yapılması, tüm doğa dinlerinde görülmektedir.

Bunun en güzel örneği Bilece'nin Pulan mezrasında, tek parça halinde bulunan Qalê-Spi (Aksakallı Hızır-Xızır) adındaki kaya kütlesinde görmek mümkündür. Kayanın, Hızır'ın gizli kudretini barındırdığına inanılır. Bu özelliği ile Qalê Spi bağımsız özel bir ziyaretir, ismi dualarda sıklıkla anılır. Qalê Spi'nın bu özelliğinden dolayı Doğu-Dersim bölgesinin insanları bazen Hızır'a, "Qalê Spi" de demektedirler ve onu Hızır'la eşdeğer tutarlar.

Qalê-Spi'ye, çocuk talebi için özellikle çocuğu olmayan kadınlar, düşük yapanlar, çocuğu doğup da yaşayamayanlar başvurur. Bu tür sorunu olan kadınlara Kürtçede, "Têw lı sere" (cin üstünde) veya "cınan ketiye" (cinlere tutulmuş) denir. Yani bir çeşit hastalıklı oldukları kabullenilir. Bu talepkâr kadınlar, bir horoz alarak ziyarete doğru yola koyulurlar. İnanışa göre, horozu yolda ilk rastlaştıkları kişiye, ziyaret dönüşü verirler. Burada çocuk, horoz, taş üçlüsü geçmiş inançla bağlantılı olarak çok güçlü bir üç-

lemedir. Horoz bölge inancında Cebrail'in timsali olarak görülür. Aynı inanç Ehli-Hak'lar ile Kakayi'lerde görülmektedir

Ziyaret yerine gelen kadını, yaşlı ve dul (Qûrebi) bir kadın karşılar. Talepte bulunan kadın önce Qalê-Spi'yi hürmetle niyaz eder ve üç kez öper. Sonra dul (qûrebi)kadın, talep edenin boynuna bir eşarp bağlayarak bir ucunu eline alır. Horoz'un ibiğini hafifçe kanatarak, kanı eşarba sürer ve talep eden kadını çekeerek, Qalê-Spi'nin etrafında yedi kez döndürür. Böylece kadının üstünde bulunduğu inanılan uğursuz "Têw'ın" de kalkacağına inanılır.

Taş, kadın ve doğurganlık arasındaki ilişki Aryen uygarlığının hâkim olduğu geniş bir coğrafyada gözlemlenmektedir. Birtakım kutsal taşların doğumla ilgili adetlerde, kısır kadınlara doğurganlık gücü verdiği inancı, Hindistan'da da görülmektedir. Dinsel inançlar tarihi üzerinde çalışmalarıyla tanınan Mircea Eliade taş kültü üzerinde şunları yazar; "XX. yüzyıl başında Avrupa köylüleri menhirlerin doğurganlık sağlayıcı erdemlerine olan inancı hâlâ paylaşıyorlardı. Fransa'da çocuk sahibi olmak isteyen genç kadınlar kayma(bir taşın üzerinden aşağıya kayarak) ve sürtünme (yekpare taşların üzerine oturmak ya da karınlarını bazı kayalara sürterek) işlemlerini uyguluyorlardı." (Eliade,I. cilt,2012:150)

3/6-Su kültü ve kutsal çeşmeler;

İran ve Ön-Asya inancında kâinatın yaratıldığı dört elementin birisi olan su kutsaldır ve ona tapılır. Toprakta olduğu gibi suyun da ruhu ölümsüzdür. Su da ilahi kudretin hâsıl olduğu, yaşamın da bağımlı bulunduğu kutsal bir ana kaynaktır. Eski Mısır'da Nil tanrı sayılırdı. İnsanlar tarlalarına bereket veren ırmağa dua ederlerdi. İnsanlar kendi emekleri olmaksızın yeryüzünde yabancı otlardan başka bir şey bitmeyeceğini bilmezlerdi. Emek-değer bilinmezdi.

Kızılbaş Kürt inancından su üretkenliğin ana kaynağı, manevi temizliğin sembolü olarak görülmüştür. Dolayısıyla bütün su kaynakları ve çeşmeler kutsaldır. Buralar ziyaret edilir, üzerlerinde mumlar yakılır ve dualar edilir. Suyun bu kutsallığından dolayı, ona büyük özen gösterilir. Suyu kirletmemek, tükürmemek, işe-

memek, inancın gereklerindedir. Bunun için yıkanmaktan, hatta cinsi kirlenmeden (cenabetlik) dahi su kullanılmaktan kaçınılmıştır. Eskiden bölge insanı için cenabet geziyorlar, ya da kokuyorlar denilmesinin asıl sebebi, aslında suya gösterilen bu yüksek saygıdan dolayıdır. Su kirliliği, pisliği giderici olarak düşünülmemiştir, o tamamen yaşamın kaynağı, gönül temizliğinin timsali olarak tasavvur edilmiştir. Suya gösterilen saygıdan dolayı, su içilirken dahi baş örtülür, o yoksa bir el başa konularak su içilir. Subaşında su içen hiçbir canlıya yılan dahi olsa dokunulmaz.

Bektaşî literatüründe su Hakk didarına ermiş denilir, sebebi de “Cenab-ı Hak bir varlığı yaratmadan önce kendi cemalini seyretmek için bir ayna yaratmıştır. İkinci olarak yarattığı da su olmuştur. Cenab-ı Hak suya kendi cemalini göstermek lütfunda bulununca su bu tecelliye takat getirmeyip, Hû deyip çağlamaya başlamıştır. Onun için su Alevi-Bektaşîler’de daima kutsal sayıla gelmiştir” (Oğuz,1980:682)

Su’da hayat, dinçlik ve ebedilik bulunur. Sular her şeyi temizleyip yeniden canlandırır. Zerdüşt inancının su tanrıçası Ardvi Sûrâ Anahita’dır. Anahita, sürüleri, varlıkları, zenginlikleri, toprağı çoğaltan, bütün insanların tohumunu, bütün kadınların rahmini temizleyen, onlara gereksindikleri sütü veren azize olarak tasvir edilir. Anahita; “suyu bol ve duru ırmakların, yeryüzünün bütün sularının ve bütün üretkenliklerin kaynağı, annelerin memelerindeki sütlerin temizleyicisi, güç, parlaklık, duruluk ve arılığın simgesidir; başında yıldızlarla donanmış altın taç, teninde altın elbiseler ve altından çok değerli gerdanlıklarla süslenmiş bir tanrıça olarak nitelenir. Avesta’da bu tanrıça çok güzel, uzun boylu, alabildiğine alımlı ve özgür bir genç kız olarak tanıtılır.” (Deniz, 2012: 287)

Zerdüşt geleneğinde Anahita’ya seremoniyle kurbanlar sunulur. Bu seremoniler hakkında, Burhan Oğuz, ünlü ilk çağ tarihçilerinden Strabon’dan şunları aktarır: “İranlılar heykel yontmazlar, mezbaha inşa etmezler ama göklere Zeus (Tanrı) diye bakarak bir yüksek mevkide (ziyaretgâh ’da) kurban sunarlar; bunlar aynı zamanda Mithra diye adlandırdıkları Helius (Güneş) ve Selenê (ay) ve Artemis’e (Anahiti’ye) ve ateşe ve toprağa ve rüzgârlara ve suya taparlar... Kurban törenini idare eden Mağî, (Pir) eti

taksim ettiğinde herkes tanrılara bir şey bırakmadan payını alıp gider. Zira tanrıların sadece kurbanın (Zebihanın) ruhuna ihtiyaçları olduğuna inanırlar.” (Oğuz, age) Zerdüştî Mağî'lere (Pirlere) göre, her şeyin anası, ateş ve sudur, onun için ateşe ve suya kurbanlar sunulur.

Ünlü antik Yunanlı tarihçi Herodotus da İranlıların huylarından söz ederken “bunların akarsulara derin saygıları vardır; hiçbir zaman dereleri idrar ya da tükürükle murdar etmezler, hatta ellerini dahi yıkamazlar ve de başkasının bunu yapmasına izin vermezler” diye anlatır. (Oğuz,1980: 683)

Suyun geçmişten gelen bu kutsiyeti, Kızılbaş/Alevilerce fazlaca önemsenen Kербela'da Hz. Hüseyin'in ve ailesinin susuz bırakılarak şehit edilmesi, suya olan inancı daha da pekiştirmiştir. Artık su tanrıçası Anahiti'nin yerini Anafatma almıştır. Anahiti süreç içerisinde Anafatma olmuştur.

Kürdistan Dağları'nın pınarlarında köpük köpük ak-beyaz akan suyun, Anafatma'nın memesinden akan ak sütle özdeşleştirilmiştir. O artık Anafatma'mızın bize armağan ettiği yaşam sıvımız olan kutsal sütüdür. O süte laik olmak, onu kutsamak her Kızılbaş'ın vazifesidir. Su üstünde yapılan yemin, Anafatma'nın sütü üzerine yapılan yemindir ve bu yeminin ucunda ölüm dahi olsa asla geri dönülemez.

Dersim katliamından önce, Kızılbaş Kürtlerin bu özelliğini bilen ve görevli olarak Dersim'e gönderilen Vali Cemal (Bardakçı), devletle sarsılan güvenini yeniden sağlamak için, Aşiret reislerini Munzur suyu başında toplayarak onlara yemin ettirmeye çalışır. Bu olaya tanıklık eden Nuri Dersimi şunları yazar: “Bu çeşit ant içme Kürt mitolojisine dayanan ve dikkati çeken bir usuldür. Çünkü Munzur dağı mitolojiye göre mukaddes bir dağdır ve su ilahesi Anahit bütün Ari kavimlerin annesi olup su içmek o annenin sütünü içmek anlamında olduğu için, Zerdüşt dini ananesine göre avuçla su içerek bir şeye söz vermek, hilafına hareket edersem ilahe annemin sütü bana haram olsun demektir.” (Dersimi, 1992:198) Çünkü anne sütü en kutsal yaşam sıvısı olarak kabul edilmiştir. Ona asla saygısızlık edilmez. Toplumsal kurallara aykırı hareket edenlere “sütü bozuk” denilir. Tersî dürüst, çalışkan, toplumsal kurallara uyanlara da “sütü helal ”denilir veya her şey

annenin sütü gibi sana helaldir.

Suyun kutsiyeti bir yerde evrenseldir. Eskilerin tedavi usullerinin başında suyla tedavi yöntemi gelirdi. Hıristiyanların ayazma suları şifalı olduğu zannedilir. Bu sulara Hıristiyanlar kadar, Müslümanlar da rağbet etmektedirler. İstanbul Balat'ta bir Rum kilisesinde bulunan ayazmaya her iki inançtan da çok insanların geldiğini gözlemlemiştim. Mezopotamya'nın ilk kadim toplumu olan Sümerler, tabibe (doktora) A-SU yani "suyu bilen adam" (A=su) denirdi.

Suyun kutsiyeti Aryen uygarlığının ortak özelliklerinden birisidir. Hindu inanisında Ganj Nehri kutsal bir ana'dır. Kızılbaş Kürtler de olduğu gibi Budizmde de iki nehrin birleştiği yer, kutsiyetin en yoğun olduğu yerdir. Ayrıca Hinduların bir özel su tanrısı vardır. İran ve Kürtlerin Anahita'sına karşılık Hinduların Râja Kidar'dır. Suyun kutsallığı, Budizm ile birlikte Orta-Asya Türk dünyasına da geçmiştir. Cengiz yasasında da suya işemek, tükürmek ve yıkanmak ölüm cezası ile cezalandırılmıştır.

İlk çağ inançların da su kâinatın temel taşlarından birisi olarak genel kabul görmüştür. Bu görüşü ünlü Yunan feylesofu, Thales tarafından da benimsenmişti. Thales, varlığın özünü kuran tek ilkenin su olduğu görüşünü savunur. Ona göre su diridir, yaşama ve yaşatma gücü vardır. Bütün varlıklar, onun değişik oranlarda yoğunlaşması, katılaşması gevşemesi yüzünde olmuştur. M.Ö. VIII.yüzyılda Yunanlı şair, Hesiodos, insanlara şöyle seslenir:

"Kaynak başlarına işeme sakın,

Ne de ırmakların denize döküldüğü yerde,

Oralarda yıkanmaya da kalkma, iyi değildir "

Şimdiye kadar anlattıklarımız Bilece'nın boşaltıldığı 1980'lerin sonuna kadar Bilece'de uygulanmıştı. Pınarlara ve akarsuların temizliğine azami özen gösterilirdi. Varılan her pınara her Perşembe akşamı mutlaka çırallar yakılır, üstünde keteler niyaz niyetine dağıtılırdı. Bölgede bulunan bütün pınarların mutlaka isimleri vardı ve hepsi de kutsal sayılırlardı, özellikle "Kaniya xwine" kanlı çeşme çok kutsal sayılırdı ve her zaman üstünde kurbanlar kesilirdi. Bilece içinde geçen çay tertemiz akardı, çayda istenildiği yerde rahatlıkla ve huzurla su içmek mümkündü.

Egemen ideolojik kültürün etkisinden kalan halklarımız ne yazık ki bu güzel geleneklerini terk etmişlerdir. Bugün çaylar ve nehirlerimiz, lağım kokan, pislik taşıyan birer ölü su kütesine dönmüşlerdir. Atalarımızdan devir aldığımız bu güzellikleri, maalesef çocuklarımıza aktarma becerisini gösterememenin ezikliğini yaşıyoruz.

3/7-Ağaç kültü;

Bütün dinlerde cennetin ortasında bir hayat ağacı, ağaca can veren bir pınar ve onu koruyan bir ejderhadan bahsedilir. Bu inanış İslam'da da geçerlidir. İslam inancında da cennetin ortasında hayat ağacı ve bir yerden doğup dört yöne doğru akan ırmaklardan Kevser Suyu'ndan bahsedilir.

Kozmik âlemde ağaç olunca, bu ağacın dallarına konan bir kuş, bu kuşun da bir özelliği olmalıdır. Görüldüğü gibi o da sıradan bir kuş olmuyor. Çoğu dinlerde Tanrı bir kuş şeklinde tasavvur ediliyor. Burada ilk sembol açığa çıkıyor. İlahi Ruh, su gibi akıcı kütleli yüceltip hareket özgürlüğünü kazandırıyor, kuş gibi uçuyor.

Ağacın maddi varlığından çok, temsil ettiği gücün kült konusu teşkil etmektedir. Hiçbir zaman bir ağaca kendisi için tapınılmamıştır; tapınma, onun şahsından “kendini açık eden” kutsalın ifade ettiği şeye olmuştur. Bu bazen ağaçta cisimleşen Evliya'ya bazen de ondan hâsıl olan bizzat Hakk'ın kendisidir. Burada bir bitkisel Epiphany/tecellisi söz konusudur.

Ağacın kökleri yerin derinliklerine, boyu engin göklere Hakk'a ve dalları yanlara doğru uzayarak, insanlara koruculuk (sıtarlık) yapmaktadır. Mevsimden mevsime kendisini yenilemesi ve daha pek çok özelliğiyle ilk çağlardan itibaren bir takım dini niteliklere sahip olmasında hayli payı vardır. Ağacın hayat ve ölüm devrelerine tabi olması, üstünlüğünü sadece boyu, gücü ile değil, aynı zamanda sonsuz yeniden doğuş kabiliyetiyle kabul ettirir. O dinamik yaşamın sembolüdür. Ağacın bu hareketi ve canlılığı, arkaik devirlerden günümüze kadar hemen bütün mabetlerde ve mukaddes yerlerde ağacın mevcudiyeti dikkati çeker.

Orman ve gruptan çok genellikle tek ve ulu ağaçlar kutsal sayılmaktalar. Tek ağaçların kült yapılmasının sebebi, çıplak ve

İSİZ bir arazide bu ağaçların görünüş itibariyle daha esrarengiz ve daha etkileyici bir manzara arz etmesi olsa gerekir. En çok kutsal atfedilenlerden bazıları; Mazi ve Ardiç'tır. Onları sırasıyla, Çam, Kayın, Çınar, Selvi, Kavak ile diğer ulu ağaçlar izler. Bu ağaçların dibinde mum yakılır, dua edilir, kurban kesilir ve niyaz dağıtılır. Ağacın yaşma, kurusuna bakılmaksızın, saygı gösterilir. Ağaç kuruyorsa dahi, asla yakılmaz, dalları kesilmez, yakacak olarak evlere götürülmez, canlıymış gibi üzerinde mum yakılır, adak adanır ve diğer dini seremoniler yerine getirilir.

Ağaç kültü, genellikle dağ ve su unsuru ile bir arada veya dağ-ağaç ya da ağaç-su veyahut dağ-ağaç-su üçlüsü şeklinde görülmektedir. Bugün Anadolu'da takdis olunan ağaçlar ya yüksekçe bir tepe üzerinde veya bir dağın eteğinde yahut da bir su kaynağının kenarında bu üçlü kültü hatırlatır bir biçimde bulunmaktadır. Buna en güzel örnek, Bilece'de Sinçal Yaylası'nın yaslandığı dağın eteğinde, iki berrak pınarın aktığı kutsal "Dara mazi" ağacıdır. On kişinin el ele tutuşarak etrafını çeviremedikleri bu kutsal ağaç, maalesef daha önceden de anlattığımız sebeplerden dolayı askerlerce yakılarak imha edilmiştir. Yeniden yeşermemesi için de kökü üç-dört metre kazılmıştır.

Ağacın kutsallığı gerek Kızılbaş Kürtler de gerekse Türk Alevilerinde (bilhassa Tahtacı ve Yörüklerde) olsun çok önemlidir. Ağacın kutsallığı Aryen kültürünün egemen olduğu geniş bir coğrafyada görülmektedir. Ağacın her yıl yeniden dirilen ve hayat taşıyıcı bir özellik taşıması, yaygınlaşmasında etkisi büyük olmuştur. Ege'den Hindistan'a kadar İlahların veya Tanrı'nın bir ağaçta tecelli (zuhur) ettiği inancı hâkimdir. Hatta bu kuşak boyunca, zeytin, asma, incir ve narın bolluğun sembolü ve cennetin meyveleri olduğu inancı genel kabul görür. Budha'nın sembollerinden birisi de Karamuk ağacıdır.

Ağaç kültü inancı, Budizm ile birlikte Orta-Asya'ya da geçmiş ve Uygurlar'ca da kabul görmüştür. Uygurlar'ın ağacın insan soyu ile ilgisine dair bir inançları var. Cüveyni'nin kaydettiği efsaneye göre "Uygurlar Karakurum'da Tuğla ve Selenka nehirlerinin birleştiği yerde mevcut fusuk ve naj (fıstık ve çam fıstığı) ağaçları arasına gökten inen ışıktan türediklerine, daha doğrusu atalarının bu ışığın o ağaçları gebe bırakması sonucu dünyaya

gelmiş olduklarına inanıyorlar.” (Ocak,2010:131)

Yaşam gücüne sahip olan ağacın, İslam öncesi Arap toplumunda da kutsal olduğu görülmektedir. Araplar, ağaçlarda bazı cin ve meleklerin doğduğuna inanıyorlardı ve ağaçlara adak ve kurban sunuyor ve hastalar için şifa umuyorlardı.

Ağaç kültürünün kutsallığı Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde de geçer. Nejat Birdoğan'ın aktardığına göre Evliya Çelebi Kuzey Kafkasya gezisini anlatırken, ağaca tapan insanları anlatıyor ve şöyle yazıyor: “Her sene bu ağacın altına gelip yiyip içip gidenler, elbette ki bu ağacın yöresinde nice kez yüz bin balmumu ve yılmumu yakıp her gece çereğan edip yanlış törenleri üzre ağaca taparlar. Yanlış (Bâtıl) inançları üzre ağaca demir kakarlar ki, her kimin bu ağaçta bir izi olursa, ağaç bu adamı unutmayıp cehennem sıkıntısına komaya ve şefaath edip kurtara.” (Birdoğan,2010:482) Ağaç kutsallığı Hacı Bektaş Velayetnamesi'nden de geçer. “Hacı Bektaş, Suluca Karaöyük'e geldiğinde kendisine inanmadıkları için yüz çevirdiği kişilerden kurtulmak ister. Hırka Dağı'ndaki ardıç ağacına sığınıp kendisini kurtarmasını ister. Ağaç, hemen dal ve yapraklarıyla Hazreti Pir'i kuşatıp saklar. Gelenler kendisini görmezler. Hacı Bektaş, orada kırk gün çile çıkarır, tapınır. O ağaç, o günden beri kutsanmaktadır. (Birdoğan, age:483)

Kutsal ağaç o denli güçlü bir varlıktır ki bir kült merkezi olduğunda güçlü dal ve yapraklarında kendini hissettiriyor ve bu güç orman ya da koruları da kapsamına alıyor. Yapraksız gövde kısmı da mukaddes direk veya sütun şeklinde gelişiyor. Mukaddes gövde, ocaklardaki Histûna-Reş'e (kutsal siyah sütuna), dalları ise Darık-Tarık'a malzeme oluyor. Histûna-Reş, kutsal ocağın orta direği olup, evliyanın ruhunun geçtiğine inanılan ve mum yakmakla birlikte, gerçekleşmesi şiddetle istenilenin gerçekleşmesi için başvuru olan bir kutsal sütundur. Kutsal ağaç kültürü, Alevi/Bektaşî ozanlarca da çok güçlü şekilde dile getirilmiştir. Pir Sultan Abdal şunları yazar;

*“Öt benim sarı tanburam/Senin aslın ağaçtandır
Ağaç dersem gönüllenne/Kırmızı gül ağaçtandır
Ali Fatma'nın yâri/Ali çekti Zülfıkar'ı*

Düldül atının eyeri/O da yine ağaçtandır”

Geçimlerini büyük ölçüde ormanda ağaç kesmekle sağlayan Tahtacılar, bununla birlikte ağaçlara büyük bir saygıları ve bağlılıkları vardır. Asla büyük ulu ağaçları kesmezler, çünkü bunların birer Evliyayı temsil ettiğine inanmaktadırlar. Muharrem ayında ağaç kesmek şiddetle yasaktır ve hafta içinde Salı günleri de ağaç kesilmez. Ağaç kesen Tahtacı, ağaca saygısızlıkta bulunmanın çok kötü bir şey olduğuna inanmaktadır. Bunun üstesinde gelinmenin yolu; belli bir merasimle önce kurban kesilir, kadın-erkek beraber yedikten sonra, “Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali, Ya Hacip Nacar, kusurumuza kalma, günahlarımızı affet, gülbangi ile işe başlanır. Ardından ağaçlar kutsandıktan sonra kesim işlerine başlanır. (Oğuz,1980:617)

Zerdüşt inancında, insanların yaşadıkları yerleri yeşillendirip, mamur hale getirmeleri buyrulur. Bu inanç geleneğinden gelen toplumlar, yeşillığe önem vermişler ve yaşadıkları yerleri oldukça yeşillendirmişlerdir. Tarımdan iyi anlayan bu inanç mensuplarının bu özelliğini çok iyi bilen Şah Abbas (1587-1628), bu insanlardan gruplar halinde Kirman’a getirip, tarım toprağı açmada kullanmıştır.

Aynı dönemde İran seyahatinde bulunan Jean Chardin şunları yazar: “Bu ateşperestlerin dini onları toprağı işlemeye sevk ediyor, zira inançlarına göre bir ağaç dikmek, tarla açmak, çorak bir mahalde meyve elde etmek, dince kutsal bir davranış olmaktadır” ve şöyle devam eder; “Bunlar aynı zamanda çırpıcı-kassar, dokumacı, halı dokuyucusu olarak da çalışıyorlardı... Şarap içip etin her türlüünü yerlerdi. Kadınlarda tesettür ve erkekten kaçma diye bir şey yoktu. Kendilerini tecrit ederler, bilhassa Müslümanlar da, öbürlerinin ‘gabri’ tabir ettikleri bir gizli dille anlaşılıyorlardı” (Oğuz,1980: 918)

Burada “her türlü et yerlerdi” zannedersen yanlış bir anlaşılmadan kaynaklanmıştır, gerek Zerdüştî inançta gerekse de Kızılbaşlıkta yiyeceklerde ve özellikle ette bazı kısıtlamalar vardır. Domuz, tavşan gibi geviş getirmeyen hayvanların eti haram sayılır ve asla yenilmez. Buna bazı bitkiler de dâhildir. 1970’li yıllara kadar ailemde bazı sebzeler yetiştirilmezdi. “Lı me nay” (bize iyi gelmez) denirdi. Bunların başında ise lahana gelirdi.

Domuz ve Tavşan ise Kızılbaşların asla ağızlarına alamayacakları besinlerdir.

Kızılbaş Kürtler, pek çok külte olduğu gibi, kutsal ağaç kült motifini de çeşitli nesnelere, özellikle Kürt kilimlerine işleyerek varlıklarını günümüze ulaşmasını sağlamışlardır. Kürt ve İran halılarında ağaç konulu motifler çok yaygın görülür. Bitki motiflerinin kullanımı süs olarak değil, bir koruyucu nesne olarak işlenmiştir.

3/8-Hayvan kültürü;

Doğayı kutsal bilen bir inancın, doğal yaşamı da kutsaması normaldir. Kızılbaş inancına göre, yabancı yaşam, Hakk'ın bize emanetidir, ona saygı Hakk'a saygıyla eş anlamlıdır. Bu gelenek Zerdüş inancından gelmektedir. Bu inanca göre, ihtiyaç duymuyorsan yabancı hayvanı öldürmeyeceksin, evcil hayvana eziyet etmeyeceksin. Tek geçim kaynakları besledikleri hayvanları olan yarı göçebe topluluklarda, evcil hayvanların da bir şahsiyetleri vardır ve her birisi aile fertlerinden biri sayılır.

Dağlık ve ormanlık bölgede yaşayanlar için, bakılması nispeten daha kolay olan evcil kıl keçisi kutsal sayılmıştır. Çünkü ailenin tek geçim kaynağı onun vereceği, süte, ete ve kılına bağlıdır. Sahibi ona mübarek (bımbarek) diye seslenir. Kışın ormanda soğuk ve sisli havalarda çobana "Şarka Şıvan" denilen, koruyucu melek eşlik eder. Şarka Şıvan sadece çobana yardımcı olmaz, o dağda, karda-kışta tek başına yaşayan dağ keçilerini de korur. Girit Miken uygarlığında Şarka Şıvan, "Yabancı Hayvan Sahibi" olarak geçer.

Zıvıstane bezê reş ket çixirê/ Kıştır keçiler kar patikasına gir-diler

Şarka Şıvan ket oxirê/ Çoban Şariban uğurlarına düştü

Havarekê dıxazım gerçexê ser Baxırê/ Bağır (dağ) gerçeğinden bir dilek isterim. (6)*

İnsanların yaşamlarının bağlı bulunduğu kıl keçisine benzeyen, dağda ve ormanda tek başına yaşayan, masum ve günahsız "bez-küvi" denilen yabancı keçisini de kutsal saymıştır. Bu hayvanlar da tıpkı insanlar gibi çetin doğa koşullarıyla mücadele ederek hayatta kalmayı becerebiliyorlar. Yırtıcı hayvanların karşısında

korumasız tutumları ise onları masumiyetin timsali haline getirmiştir. Dağ keçisi (Bezküvi) ürkekliğin ve masumiyetin timsali olmuştur.

Geyikler ise dallı budaklı boynuzlarının çoğu kez hayat ağacına benzetildiği görülür, dolayısıyla doğurganlığın, gelişmenin ve yeniden doğuşların simgesi olmaktadır. Geyik bu özelliği ile çok geniş bir coğrafyada kutsal sayılmıştır.

Anadolu'da Hattiler'in devamı olan Hittiler'de ise geyik 'Vuruşemu' adlı en yüce tanrıçalarıydı. Boğa da büyük erkek tanrıyı temsil ederdi. Onun için çift geyik, öküz arasında resmedilmiştir. Ayrıca Tanrıça 'Haruva' Şarka-Şıvan'ın yerini almış, yaban keçilerin (bezküvinin) koruyucusuydu. Hindu inanışından da geyik avlamak günah sayılırdı. Altın geyik, insanları umutsuzluktan kurtaran, ihtiraslarını dindiren Bodhisatva'dan başkası değildi.

Grek dünyasına baktığımız da ise, geyik çevikliğinin olduğu kadar, ürkekliğinde simgesi sayılmıştı ve avcı bakire Artemis'e adanmıştı. Roma'da ise Şarka-Şıvan'ın yerini Lupercus almıştır. "Roma takvimlerinin 15 Şubat olarak saptadıkları ve fazla serbest olmaları sebebiyle V. yüzyılda Papa tarafından yasak edilen Lupercales bayramında bir kurban kesilir, yarış tertiplenir ve yemek yenilirdi. Lupercus eski İtalya'da sürüleri kurtlardan koruyan tanrıydı. Kurban menkıbeye göre, dişi kurtun ikizleri emzirdiği Lupercal Mağarası'nın ağzında kesilirdi. Kurban edilen koç ve keçilerin derilerinden sırmalar kesilir, bunlardan tanrının rahiplerine kamçılar yaparlardı ve yanlarından koşarak geçtikleri kadınlara bunlarla vururlardı. Darbe çocuk verecekti" (Oğuz, 1980:663)

Alevi-Bektaşî inancında da, evliya ile geyik arasında sıkı bir ilişki vardı. Bazen evliya geyik donunda görünerek doğru yoldan olmayanları doğru yola sevk ederdi. Bazen de evliyaları dinleyenleri felakete sürüklerlerdi. Ayrıca evliyalar, yabani hayvanları evcil hayvanlar gibi kullanabilmektedirler. Geyikli Baba, bir ge-yiğe binerek Bursa'nın fethine katılmıştı. Dolayısıyla geyik ile evliyalar arasında çok yakın bir dostluk ilişkisi tezahür etmiştir. Geyik evliyanın çevresinde aslanlarla, kurtlarla ve diğer yırtıcı hayvanlarla yan yana bir barış ortamında, barış içinde, kardeş kardeş yaşamının mutluluğunu tatmaktadır. Doğada yan yana gelmesi dahi düşünülmeyen aslan ile geyiğin evliyanın yanında, barış

içinde kardeşçe yaşamamanın sırrı nedir? İlkçağ tanrılarına uzanan bu sır, evliyanın doğaya egemen oluşunu gösterir. Evliyanın öyle tanrısalsal bir gücü vardır ki, doğada yan yana gelmeleri olanak dışı bulunan bu iki canlıyı yan yana getirir, kardeşçe yaşatır. Bektaşî tarikat efsanelerinde de, geyik önemli bir yer işgal eder.

Musahiplik Cem'inde, musahip adayların üstü dağ keçisi (bezküvi) postu ile örtülür. Bu inançtan dolayı, dağ keçisinin avlanması kesinlikle yasaklanmış ve avlayanların başına da mutlaka bir uğursuzluğun bir felaketin geleceğine inanılır. Bilece'de kışın Hisar Ormanı'ndaki kömünde yaşayan amcazadem Ali Ekber, bir kış günü ormanda erkek bir dağ keçisini görür ve peşine düşer. Bir uçurumda tekeyi kıstırır ve vurur. Almaya giderken uçurumda yuvarlanır, çok kötü yaralanır ve bayılır. Neden sonra kendisine gelir ki zifiri karanlıkta, bir uçurumda boylu boyunca uzanmıştır. Güç bela yerinden kalkar, güçlkle vurduğu tekeye yaklaşır, onu eve taşır ama avcılığa da o günden sonra tövbe eder. Avcı, geyik ve günah üçlemine Şah Hatai'den dinleyelim:

*“Eyder Hatai'yem uçan kaçandan
Zerrece korkmayız bu tatlı candan
Gidip davacı olma atana benden
Kaçma geyik kaçma, avcı değilim.”*

Aslan koruyucu, geyik ise iyilik edici, uğur getirici bir varlıktır. Güneş-aslan-Ali, güneş tanrısallığın timsalidir. Sağ elinde bir kılıç, üstünde ıslıl ıslıl parlayan güneş bu tanrısallığın soyut resmidir. Aynı inanç Hititler'de de vardı, yazmıştık. Bu inanç evlerde oturma yerleriyle bağlantı kurmuştu. İşte bu bağlantı çağlar içinde aka aka Anadolu köylüsünün evine gelip duvarını süsleme olanağı buldu. Bu tür ev süslemeleri eski geleneklerine çok bağlı Kızılbaş Kürt insanlarca bugün de uyulmaktadır. Yine, Anadolu'da pek çok türbede bulunan geyik boynuzu bugün de şifa niyetine kullanılır. Özellikle çocuk talep eden kadınların başvurdukları mekânlardır.

Geyiğin kutsallığını turnalar izler. Turna bir göçebe kuştur ve dönüşü yeniden doğuşu simgeler ve bu haliyle ebedi yaşamı temsil eder. Cemlerde, Turnalar semahında ki el kol hareketleri Turnaların gökteki dönüşünü yansıtır. Turna bu özelliği ile Hakk'ın

yeryüzünde tecellisi olan Ali'nin timsalidir. Pir Sultan'ın deyişiy-le, Ali avazını turnaya vermiştir;

*"Hazret-i Şah'ın avazı/Turna derler bir kuştadır
Asası Nil deryasında /Hırkası bir. dervıştedir.*

Turna, çoğu kez güneş-kuş, eşsiz Anka ile (phenix-alev kuşu) karışmaktadır. Öyleyse Ali, güneş timsali aslan ve güneş kuş tur-na ile temsil edilmektedir. Turna aynı zamanda bir ölümsüzlük kuşudur. Kendini yakan ve küllerinden yeniden doğan bir yete-neği olan ebedi olarak yenilenebilen kutsal bir kuştur. Turnaların gökteki döngüsü, ruhun evrendeki ebedi döngüsünün misalidir.

Kızılbaşlar, turna kuşuna sevdalı insanlardır. Türkülerinde, danslarında turna hiç eksik olmaz. Turnalar, leylekler, kartallar, şahinler gibi ısınarak yükselen hava akımlarından yararlanarak, "dönerek" uçarlar. Yükseliş hep güneşe doğrudur. Döne, döne uçarak yükselirler, yükseldikçe göksel güçlere, Hakk'a Güneş'e, Işığa ulaşırlar.

Dönerek yükselen kuşlar içinde Anadolu'da bol miktarda bu-lunan, eşine sadakat konusunda insanoğlunu yaya bırakan ve üre-me döneminde karşılıklı kur dansını semah halinde gerçekleştiren yegâne kuş turnadır. Turnaların kur dansı muhteşem bir semah gösterisidir.

Çatalhöyük'deki buluntular da bundan 8-9 bin yıl önce insanların kollarına turna kanadı takarak semah döndüklerini görüyoruz. İnsanlar turnaları taklit ederek göklere çıkmak istemişler, Hakk'a varmaya çalışmışlardır.

Kızılbaşlar bazen flamingolara da turna demişlerdir. Bunlarla karıştırmalarının nedeni, flamingoların da kanat ve ayaklarının turnalar gibi kızıl oluşlarıdır. Sürü halinde uçan flamingolar gök-yüzünde bir tür alevden dalgalar oluştururlar. Kıızılık ise, alevin ve ateşin rengidir, ateşin ise Kızılbaşlıkta ayrı özel bir yeri var. Flamingonun Latincesi= phoenicopterus "kırmızı kanatlar" ya da "alev kanatlılar" demek. Phoenix / Phoenician Latince "kırmızı-mor", "kan kırmızısı" anlamına geliyor. Phoenician ise Fenike kökenli olup, Fenikelilerden geliyor. Tarihte Akdeniz'in en ünlü tüccarları olan Fenikelilerin bir önemli maharetleri de kırmızı boya üreticisi olmaları. Fenike adı da zaten Phoinikes'den geli-

yor. Kızıllar yani.

Flamingo ismi de etimolojik olarak Portekizce ve İspanyolca kökenli, "alev.renkli" demek. (Flame de alev zaten). Phoenix=Fö-nix=Anka=Zümrüdü Anka=Garuda... Bunlar hep tarihteki efsanevi kuşlar. Aslında hepsi aynı, hepsi yuvasını ateşe verir, alevler içinde yanar ve küllerinden yeniden doğarlar. Yani insanın alevler içinde yanması ve küllerinden yeniden doğması gibi. Ölmek ve yeniden dirilmek...

Alev'in işlevi nedir? Arıttıcı, temizleyici ve saflaştırıcı işlevi görmesidir. O halde yakarak yok ettiği nedir, külünden yeniden doğan kim? Kızılbaş inanışın gizemi, aleve tapınmanın sırrı burada saklıdır. Yeniden doğuş için Hakk'a bir yükseliş yolculuğu gerekiyor mu? Bu yolculuk sırasında rehber kim acaba? Turnalar olmasın mı? Kuşlar bizim ışığa, Nur'a, Hakk'a ulaşmamızda yegâne yoldaşlardır; onun içindir ki, kuşdilini bilen, kuşkanadını takan, kuş donuna giren, kuş olan ışığa, Hakk'a ulaşandır.

Konuya başka bir açıdan baktığımızda ise, Kızılbaş halkının tarihleri boyunca mevcut iktidarlarla başlarının hoş olmaması ve ateşler içine atılmaları ve yine çıkıp, sanki küllerinden doğar gibi varlıklarını sürdürmeleri kuşkusuz sadece bir trajedi ve zalimliğin belgesidir. Oysaki Turna kuşunun kutsal olması son derece doğal, çünkü o, Kızılbaşlığın gerçek inancı olan Bâtınlığın sembolüdür.

Güvercin ise, barışın ve sevginin kuşudur. Mazlumun timsalidir, bu bakımdan güvercin Hüseyin'inin tecellisidir. Hünkâr Hacı Bektaş bir güvercin donunda Anadolu'ya gelmiştir. Hakk'ın tecellisi olan Ali, sayısız kez insan ve kuş donunda yeryüzüne gelip gitmektedir. Bir kez de Hacı Bektaş olarak güvercin donunda gözükmektedir.

Güvercin donuyla Urum'a uçan

İmamlar evinin kapusını açan

Cümle evliyalar üstünden geçen

Var mıdır hiçbir er Ali'den gayri.

Kutsanan hayvanlar, bununla da bitmiyor. Kenan çölünde, zindana atılan Yusuf'a zarar vermedikleri için kurtlar kutsanmıştır. Temiz yiyecek seçmesiyle, heybetli duruşuyla gücün sembolü olan Şahin'e Hazreti Şah gücünü ve kudretini bağışlamıştır. Kızıl-

başlarda sadece Tavşan lanetlenmiştir. Tavşan, domuzla beraber eti yenilmeyen birkaç murdar hayvandan birisidir.

Bütün bu kutsamalar ve kültler, insanoğlunun asalak ekonomiden üretim aşamasına geçmesiyle gündeme gelmişlerdir. Eşitlikçi tarım toplumunun doğa ile ilişkilerinin bir yansımasıdır. Süreç içerisinde büyük badireler atlatmalarına rağmen yok olmamışlardır ve günümüze ulaşabilmişlerdir. Hızlı şehirleşme ile birlikte insanoğlunun doğadan kopmasıyla kültürde önemini yitirmektedir. Evinde ocak olmayan birisinin ateş ve ocağın önemini idrak etmesi mümkün müdür? Doğru dürüst doğaya çıkamayan birisi turnaların semaha benzeyen danslarını nasıl anlayacak ki. Geçmişten gelen kültürümüzü ve inancımızı, günün koşullarına göre dönüştürüp evrimleştirmedığımız müddetçe, yarınlarımıza ve çocuklarımıza aktarmaktan zorlanırsınız; zorlandıkça da kültürümüzden uzaklaşıyoruz. Çocuklarımızı da doğa ve insani sevgiden uzak, bireysel, çıkarıcı bir mantığa kendi ellerimizle teslim ediyoruz. Çok yazık.⁶

4-ÖLÜM VE YENİDEN DİRİLİŞ

İnsanlık asalak ekonomiden üretici ekonomiye geçince, toprağın verimini artırmak için ona çeşitli sunaklar sunmanın gerektiğine inanmaya başladı. Bunun için toprağa içkiler sundu, unlar serpti ama esas sunağı kanlı kurbanlardan seçti. Toprağın verimliliğini artırmak için genellikle hayvan, bazen de yeni yıl şenliklerinde tahıl kralı seçilen bir insan kurban edilirdi. Bu kurban geleneğinin altında yatan mantık yeniden dirilişe ilgiliydi. Pek çok kozmogonide dünyanın yaratılışı, insan biçimli bir tanrının öldürülmesiyle mümkün olmaktadır. Yani kâinatın yaratılması kanlı bir kurban töreninin sonucudur. Bu çok yaygın ve arkaik dinsel düşünce, Hint-Avrupa toplumlarında insan kurban edilmesinin gerekçelerini oluşturmaktadır. Aslında ilk tanrısal davranışın bir tekrarı olan bu tür kurban, dünyanın yenilenmesini, hayatın yeniden üretilmesini, toplumun huzurunu sağlamak içindir. Yeniden diriliş düşüncesi tümüyle üretici ekonominin,

6- Derleme, Murat Gürbey'den alınmıştır.

özellikle de tarımsal üretimin insan düşüncesindeki yansımasıdır.

Neolitik çağın, eşitlikçi tarım toplumlarının düşünceleri, insanın doğa ve birbirleriyle olan ilişkilerinden doğuyordu.

Doğa ile ilişkileri; doğadan geçimlerinin sağlanması ve doğanın geçimlerini, yaşamlarını yıkıma uğratan olumsuz etkilerden kaçınılması ile üreme noktalarında düğümleniyordu. Bunları geçim ve ölüm tasaları olarak özetleyebiliriz.

İnsanların birbirleriyle ilişkileri; eşitlikçi toplumsal yapılarda, ortak savunma, ortak üretim ve paylaşmayı sağlayacak bir birlik duygusu ve düşüncesiyle çözülebilmisti. Ama geçim ve ölüm sorunlarının çözümü o kadar kolay değildi.

İnsanoğlunun üretim ekonomisine başlaması, eskinin rastlantısal ekonomisinden önemli ölçüde kurtarmıştı. Bu rastlantısal olayları, rastlantısal nedenlerle açıklama sistemi olan sihirsel düşünüşün kaynaklarından birinin çökmesi demektir. Tarımın başlamasıyla, insanların geçimlerinde ve yaşamlarında rastlantısallığın yerini yavaş yavaş düzenlilik almaya başladı. Bu düzen doğanın düzenli biçimde gözlemlenmesini getirdi; dolayısıyla doğayı kaos içinde görmenin yerini, bir düzen içinde görme düşüncesini geliştirdi. Ancak tarımsal üretimden çıkarılan bu düzen, bitkiler dünyasının düzenine benzer bir düzen olacaktır.

Bitkiler dünyasında gözlemlenen olaylar ise, ekinlerin yoktan var olmasına yerden bitmeleri, sonra sararıp, solup ölmeleri, tohumların bir başka yaşama kavuşmak üzere yeraltına inmesi ve orada bir süre kaldıktan sonra yeniden doğmalarıydı. Bu yaşam döngüsü, insanın yaşam döngüsüne benzemiyor muydu? Neolitik çağın insanı, insan yaşamı ile bitki yaşamı arasında benzerlik kurunca, öldükten sonra toprağın altında bir süre yaşayan tohumun yeniden doğması gibi, insanda öldükten sonra toprağın altında bir başka yaşam sürüp, yeniden doğacağına inanmaya başlamışlardı. Böylece ata kültürü dediğimiz yeni bir kültür doğdu. Bu ata kültürü, ataların mutlak anlamda ölmedikleri, bir başka dünyada yaşadıkları, dünyaya geri dönebilecekleri, ruhları yeni doğan çocuklarının bedenine girmiş olarak yeniden dünyaya gelecekleri biçiminde tasavvur ediliyordu.

Yeniden doğuşa inanan geçiş toplumlarının (eşitlikçi tarım toplumları) öte dünya kavramı, sorgulu sınavlı cennetli, cehen-

nemli bir ideolojik yönlendirme algıları yoktu. Bu kavramlar sınıfı “uygar” toplumun çıkışından çok sonraları ortaya çıkacaktı. Tarımsal toplumun düşünsel yapısına dayanan bu düşünceler, çağlar içinde çok az değişecek ve varlığını koruyarak günümüze ulaşacaktır. Böylece dinsel düşünüşün çok önemli bir ögesi, Neolitik çağın yaşamından türetildiğini görürüz.

4/1-Kızılbaş/Alevilikte devriye kuramı;

Doğmak, ölmek ve yeniden dirilmek inancı, Kızılbaş/Alevi inancında önemli bir yer tutar. Bu inanış Bektaşî felsefesinin önemli bir düşünce kaynağı olmuş, zengin felsefi akımın doğmasını sağlamıştır. Ruh göçüne(reenkarnasyon) dayanan bu inançtan “devriye” dediğimiz kuram doğmuştur. Bu kurama göre; insan ruhunun kaynağı Hakk’tır, insan Hakk’tan ayrılıp, çeşitli aşamalardan geçtikten sonra gene ona varacaktır, yani aslına rücu edecektir. Kökleri Neolitik tarım toplumuna dayanan bu düşüncenin felsefi tasavvuftaki yeri “sudur” ve tecelli etmektir.

Devriye kuramına göre, lâ mekân (yokluk) âleminden maddi âleme düşen bir varlık önce cansızlar, sonra bitki(nebat), sonra hayvan ve en son olarak da insan biçiminde görünür. Bu dört öğeden geçen insan, asıl gerçekten haberli olmak ve ona kavuşmak isteğinde bulunur. Ondandır derece derece yükselerek Hakk’a yani Tanrı’ya ulaşır. Kavuşmadan önce son aşama “İnsan-i kâmil”, yani en olgun insanlık aşamasına yükselir. Ondandır ki aslına varır. Bu, bir çeşit iniş ve çıkıştır. Bu konuyu işleyen çok zengin Bektaşî şiir geleneği vardır:

Maden olarak öldüm, bitki oldum

Bitki olarak öldüm, hayvan oldum

Hayvan olarak öldüm, insan oldum

Niçin korkayım ölmekten./Ne yitirdim.

Bütün bu kuramlar temel mantığını kâinatın varoluş esasında alır. İlerde inceleyeceğimiz gibi, kâinatın hiçlikten mi yoksa bir varlıktan mı doğarak var olduğu düşüncesine dayanır. Kızılbaş inancı doğuşu temel alan bir inançtır. Buna göre, evrende var olan her şey doğuş başlangıcı olan Nokta da (Nokta-i Vahdet) daha önce mevcuttu. Kendinden var olan “Varlık” bütün cümle varlığı doğurdu. Doğum öncelikli olarak vücut bulmak durumdaydı

ve vücut doğuş yaptı. Kızılbaşlığa göre vücut ateş, hava, su ve topraktır. Bu dört maddeye “Çar anasır” denilmektedir. Çar anasır vücuttur ve vücut her varlıkta vardır. Vücut, evrensel doğumu gerçekleştiren önsüz ve sonsuz varlık yani Hakk’ın, (Xweda/Xwedê=kendinden veren) ruhuyla buluşacak ve Can’a gelecektir. Bitki, hayvan ve insan; doğuş sırasına göre cana gelmiş olan vücutlardır ve Hakk’tırlar. Çünkü Hakk, doğar doğurur, vücut ve sıfat bulur, cana gelir, kendisini böylece kanıtlar.

Doğum aynı zamanda bir birleşmedir. Bu birleşim, bir noktada eril, dişil ve ruh(can) olmak üzere üçlü kuvvetin buluşması, birleşip vücut bulmasıdır. Başka bir ifadeyle vücut, ruh ile canın birleşerek cana gelmesidir. Burada üç kuvvet noktada birleşim yapıyor. Bu kuvvetlerden eril olan ile dişil olanın noktadaki birbirlerine göre birleşim oranlarının çokluğu ya da azlığı derecesinde doğuş eril ya da dişil olarak gerçekleşir Ama her iki cinste de, her iki kuvvet aynı anda her vücutta bulunur, cinsiyeti baskın olan unsur(kuvvet) belirler.

Doğuş nasıl ki bir birleşme ise, ölümden bir ayrışmadır. Ayrışan ruh (can) ile bedendir. Ruh (can=enerji) için beden artık çark yasasına göre uyum ve ahenk içinde değildir. O beden o cana yanıt verecek durumdan çıkmıştır. Yeni bir filizlenme olayında filizlenecek tohumun eski vücudu terk etmesi misali can bedeni terk eder. Bu ayrışmada, var olan varlığın kendini doğurma yasasına bağlı olarak çark düzeni içerisinde, ayrışan ruh ve beden, tekrar doğum kapılarına dönerler. Beden ait olduğu doğum kapısına, ruh da ait olduğu doğum kapısına gider. Buna aslına ermek, yani Hakk’tan gelen Hakk’a gider denir.

Varoluşun bu temel yasasına göre her şey eninde sonunda geldiği kaynağa geri dönecektir. Ölüm yoktur, aslına rücu etme vardır. Yenilenme, dönüşüm, döndürülme, ayrılma, parçalanma, birleşme ve yeniden şekillenme vardır. Her şey nakil halindedir, bir yerden bir yere geçiş, transformasyon, dönüşüm, döngü vardır. Burada ayrılan başka bir yerde tekrardan yeniden şekil alır. Doğada her şey sabittir, doğarak çoğalmayız, ölümler de eksilmeyiz. Çoğalma ve eksilme özünü niteliğini, özün mükemmelliğini bozar. Çünkü evren ve varlıklar çoğalmazlar, eksilmezler de, sonsuz sayıda türeler ve yayılırlar. Türeme ve yayılma “Bir’i”

değiştirmez.

Kâinatın özünde enerji vardır. Bunun dışında hiçbir şey yoktur. O enerji de ilk patlamadaki sonsuz kopuş ve ondan aktarılan enerjidir. Bu enerji başta insanlar olmak üzere tüm varlıklarda vücut bulan enerjidir. İlk varoluştan canlılara aktarılan enerji, ruhdur. İlahi varlığın bir parçası olan ruh (can) için ölüm yoktur, aslına dönme hali vardır. İnsan çeşitli aşamaları geçip, türlü bedenleri dolaştıktan, yani bin bir dondan baş gösterdikten ve devriyesini tamamladıktan sonra, olgunlaşıp kendi kaynağına dönecek, Hakk'la Hakk olacaktır. Buna sır olma makamı denir. Sır olma makamı yokluk hali değildir, uygun zamanda geri dönmek üzere ortadan çekilme halidir. Konuyu XVI. yüzyıl ozanlarından, Kul Nesimi şöyle işleyecektir:

Kâh beni ataya oğul eyledi

Kâh atayı bana oğul eyledi

Velhasıl başınızı ne ağrıtayım

Nice kere ata belinden ana rahmine,

Ana rahminden de dünyaya geldim.

Çark yasasına tabii olarak Hakk'tan gelip Hakk'a gitmek, sonsuz bir devri daimdir. Doğuşla gelen her zerre bu çark düzeni içindedir ve birbirleriyle bu çark düzeni içinde etkileşim halindedirler, Buna sonsuz yaşam denir. Doğuşla gelen her can bu sonsuz yaşam yasasına uygun olarak bir bedeni terk ederken, kendi gelişkinlik derecesine uygun olarak her defasında yeni vücutta cana gelir. Bu bağlamda ölen beden olmaktadır. Ruh (can-enerji) ya da ışık ölmez, sürekli don değiştirir. Kızılbaş/Alevi felsefesinde ruhun (canın) bir bedenden bir bedene geçerek kendisine yeni mekân etmesi için yaptığı yolculuğun amacı kendisini bilmesidir. Nihai hedef ise aslına ermektir, yolculuk yalnızlık âleminden kavuşma âlemine doğrudur. Bu ise temelde ibadetle değil, muhabbetle mümkün olur. Korkuyla değil sevgiyle, coşkuyla ve cezbeyle ve nihayet aşkla olur.

Günümüzün bilimi de ölümü kabul etmiyor. Ölüm ve yok olma diye bir şey yoktur; bu kavramlar bir yanılığın ürünüdür. İnsanların ölüm ve doğma dedikleri şeyler dört ana elementin (Çar anasır= ateş, hava, su, toprak) birleşme ve ayrılmasından

başka bir şey değildir. Gerçekte hiçbir şey yok olmaz; yoktan ise hiçbir şey var olmaz. Empedokles'in (MÖ 492-432) dediği gibi her şey karışımdır ve karışımışların değiştirilmesidir. Beden öldüğünde, ayrışarak dönüşür, toprağa karışır, börtü böceğe yem olur. Börtü böceği hayvanlar yer, ya da bitkilere gübre olur. O hayvanları, bitkileri insanlar yer ve ruh yine bir insanda(veya canlıda) beden olur, tekrar dirilir. Başka bir ifadeyle, beden ölmez toprak olur, insan topraktan beslenir, yağmurda topraktan akar. Yani, hiç bir şey ölmez her şey dönüşür. Bu yüzden Mansur "Benim ölümlümde yaşam, yaşamımda ölüm vardır. Yaşarken öldüm, öldüm ve dirildim. Dönüşümde tekrar hayat buldum" der.

Devir kuramına göre; ruh, aslından (Hakk'tan) ayrılarak ten kafesi içine hapsedildiğinden dolayı bu kafeste çırpınmakta ve aslına dönmeyi istemektedir. Henüz olgunlaşmamış bir ruh için bu dönüş çok uzun süreye gereksinim duyar. Çünkü o ruhun yüzünde büyük olayları olacaktır. Günahkâr bir insanda bulunan daha olgunlaşmamış ruh, ölümden sonra daha alt derece bir insana hatta insanı da aşarak bir canlının ruhuna geçerek yeniden hayat bulur ve cezasını çekerek olgunlaşmaya başlar. Bu tür doluşımlar olgunlaşmış (Kâmil) bir ruh için söz konusu değildir. O artık devriyesini tamamlamıştır; iyilik basamaklarını aşarak İnsanı Kâmile ulaşır. Oradan da gerçek varlığa, aslına kavuşarak "Varlığın birliğine" erer. Yani Hakk ile Hakk olur. Kısacası, "Enel Hak" gerçekleşir. İnsanın Hakk'ı arayışı, sırrını çözme isteği, onu bulma ve kavuşma arzusu tarihin çok eski devirlerinden beri mevcuttur. İnsanın Hakk'ı, bilme ve bulma isteğinin temelinde, kendi arayışı, kendini bilme ve bulma isteği yatmaktadır. Kısacası insanın aradığı, kendi gerçeğidir; bilim bu arayışın sonucudur.

Arayış içindeki bir ruhun varlığına inanan ve ölümü yadırgayan bir inanın, sınavlı sorgulu cennet ve cehennem anlayışını benimsemesi elbette ki beklenemez. Kızılbaş inancına göre, "varlık âlemi" bir bütündür. Cennet ve cehennem bu dünyadadır. Bu dünyada mutlu yaşayan cennete, mutsuz yaşayan cehennemdedir. Her şey insanda mevcuttur, gerçek olan insandır. İnsan evrende nereye baksa kendisini görür. Evrende ne varsa kendisinde bulur. Vücut zerreciklerinin bir kez dağıldıktan sonra yeniden bir araya gelmesine ve cesetlerin yeniden dirilmesine imkân yoktur. Her güzel şey cennet, her kötü şey cehennemdir. Kutsal kitaplarda

tanımlanan cennet ve cehennem bir hayal ürünüdür. Yaşadıkları dünyayı cennete dönüştürmek insanın kendi iradesindedir.

Cenneti, yaşadığı dünyada yaratmak insan iradesine bağlıysa ve bu cenneti insan, toplumla birlikte inşa ediyorsa, o zaman insanın sorumluluğu da içinde yaşandığı topluma karşı olmalıdır. Bundan dolayı Kızılbaş/Aleviler de insan sorumluluğu, Hakk'a karşı değil içinde yaşadıkları topluma karşıdır. Hesabı, bu dünyada Pir huzurunda halk önünde, ceme girmeden önce verir. Sevap ve günah, suç ve ceza burada belirlenir, burada kesinleşir ve burada çekilir. Toplumla danışan Pir nihai kararı verir, af yetkisi topluma aittir. Cem'e ancak arınmışlar katılabilir. Pir Sultan Abdal'ın deyişiyle;

Mürşit meydanında mahşer kurulur.Bacı kardeş bir araya derilir

Hayrımız şerrimiz burada sorulur/Her hesabı burada verenderdeniz.

Hakk'tan gelen ruhun ölümsüzlüğü ve tekrardan aslına dönme isteği, bütün Mezopotamya inançlarında gözlemlenmiştir. Mezopotamya inanışlarında, Sabiilikte, Grek felsefesinde, Mısır/Hermes inancında, Budist inanışında, Musevi Kabbalist düşüncesinde ve Hıristiyanlıkta da işlenmiş, ardından da gizemli (sırlı) ayinleri doğurmuştur. Ruh, varlığı ve yazgısının sonucu olarak bir süre konuk kaldığı bedenlerden ayrılarak, gitmesi gereken yeni ortamlarda giderek varlığını oralarda sürdürecektir. Bu inanışlara göre, ruh yaşamdır. O büyük enerji, var olan her canlı ve cansızda bulunacak, cansızlarda, ortaya çıkmasını canlılar sağlayacak ve gene görünecektir. Dönemi geldiğinde de yeni ortamlara yönelecektir. İnsan bu ortamların sonuncusudur. Kısacası ruh, mükemmelle ulaşana kadar cezalı olarak bedenden bedene dolaşacaktır. Nihai aşama Hakk'a ulaşacak ve onda sonsuz yaşama kavuşacaktır.

Tarihte, ölüm ve yeniden dirilişi belgeleyen ve bize aktarılmasını sağlayan ilk uygar toplum Sümerler'dir. Sümerler'de tarım tanrısı Tammuz ve karısı İştardır. Tammuz ve İştardır, bitki ve dölleme tanrılarıydı. Her yıl Tammuz'un ölüşü ve yeniden dirilişi kutlanırdı. İştardı kocasına ağlarken gösteren ve onun arkasından "dönüşü olmayan yere" inip arayışını, karanlıklar ülkesi tanrıçası

Ereskigal'a karşı mücadelesini, Tammuz'un dirilişini ve yeryüzüne yeniden çıkışını temsil eden gizemsel törenler eşlik ederdi. Babil İmparatorluğu'nda Tammuz'un yerini "Bel-Marduk alır. Bel-Marduk onuruna düzenlenen ayinde, İsa'nın ölümünün ve dirilişinin öyküsünü hatırlatan bir metin okunurdu.

5-ZERDÜŞT İNANIŞI VE KIZILBAŞLIK:

Günümüzde bazı yazar ve araştırmacılar, Kızılbaş inancını Zerdüşt inancının kesintisiz devamı gibi göstermektedirler. Gerçekten böyle midir? Kızılbaşlık Zerdüşt inancının kesintisiz devamı mıdır? Yoksa onun enkazı üzerinde yeniden yapılanan ve ondan da beslenerek gelişen kendisine özgü bir inanç mıdır? Buna bakacağız, ama önce Zerdüşt inancını araştıracağız, Kızılbaşlıkla örtüştüğü ve ayrıştığı noktaları bulmaya çalışacağız.

Eşitlikçi tarım toplumunda tomurcuklanmaya başlayan Kızılbaş inancın kimi öğeleri, Zerdüşt inancı içinde yeniden yorumlanarak belli kurallar haline getirildiği bilinmektedir. Zerdüştlük, içinde çıktığı toplumsal yapıya bağlı olarak, Kızılbaş inancını olumlu ve olumsuz yönde pek çok konuda etkilemiştir. Kızılbaşlıktan farklı olarak, Zerdüştlük, eşitlikçi tarım toplumundan çok, eşitsiz bir tarım toplumunun, başka bir deyişle sınıflı toplumun inancı haline dönüşmeye başlamıştır. Zerdüşt inancı, sınıfsız toplumdan sınıflı topluma, devletsizlikten devlete, çok tanrılı dinden tek tanrılı dine geçişin özelliklerini taşır. Zerdüştlük bir yandan, sınıfsız toplumun, devletsiz özgür toplulukların ve çok tanrılığın öğelerini barındırmakla, içindeki Kızılbaşlık öğelerini korur, öte yandan yüzünü sınıflı topluma, devlete ve tek tanrılı dine döndürerek, Kızılbaşlıkla çelişir. Benzeşme ve ayrışma, süreç içerisinde büyük çelişkilere sebebiyet verecek, Zerdüşt inancına karşı Mazdek köylü ayaklanması gerçekleşecektir.

Zerdüşt inancını yayan peygamberler ardı sıra birbirini takip etmişler de bunlardan en etkili ve gerçek Zerdüşt öğretisinin kurucusu M.Ö 630 tarihinde Med ülkesinin Urmiye bölgesinde doğan olanıdır. Zerdüşt öğretisini "Zend Avesta" adlı Pehlewi (Eski Kürtçe) dilinde yazılan kutsal kitapta toplamıştır; kitap İs-

lam ordularının işgali sırasında maalesef yok edilmiş, günümüze ancak küçük bir kırıntısı ulaşabilmiştir. Zerdüşt öğretisi; yukarıda açıkladığımız gibi çok tanrılı dinler ile tek tanrılı dinler arasında bir geçişi (eşik) temsil etmektedir. Cennet, cehennem, sırat köprüsü, melekler, gök katları, mahşer, büyük mahkeme, iyilik-kötülük, terazi gibi pek çok kavramın oluşumunda rol sahibi olmuştur. Bu inançta puta tapınma ve mabet yapmaya yer yoktur. Kutsal ışıktan doğarak var olan ilk insan elemanlarından olan Ateş ve Melek-i Tavus bu inancın sembolleridir.

5/1-Zerdüşt öğretisi zıtların birliği üzerinde kurulu düalist (ikili) tanrı sistemine dayanır.

Zerdüştlük, ikili (düalist) bir tanrı sistemine dayanır. İyilik tanrısı, Ahura Mazda (Hürmüz) ile kötülük tanrısı Ahrimen, sürekli bir savaş halindedir. Bilgelik tanrısı olarak kabul edilen Ahura Mazda, aydınlığı, ışığı, güneşi, ayı, yıldızları, göğü, iyiliği, temizliği, saflığı ve düzeni, Ahrimen de karanlığı, yeraltı dünyasını, kötülüğü, fenalığı, pisliği ve düzensizliği temsil eder. Savaş, gece ve gündüz gibi sürekli ve devingendir. Zaferi, nihayetinde iyiliği savunan Ahura Mazda kazanacaktır. “O gün erimiş demirden bir ırmak dünyanın üzerine dökülecek, müminlere ılık süt kadar hoş görünen bu dehşet verici nehir, kötülükleri yakıp mahvedecek, iyiler ise çınvat köprüsünden geçmek suretiyle cennet misali bir âlemde yaşayacaklardır.” (Oğuz,1980:282)

İyilik tanrısı Ahura Mazda birkaç isimle anılır. Hürmüz, Yezdan, Êzid, Ezed, Huda, Xuda, Xeda Xwede, Xweda, Homa, Homet gibi. Bu isimler bugün de Kürtler arasında Tanrı (Hakk) anlamında kullanılır. Günümüzde Êzid/Yezid olarak bilinen Kürtler, kendilerini Yazidi, Yezdani, İzadi olarak adlandırırlar. Bu yüzden, Zerdüşt peygamberlerin geliştirdikleri bu dini inanca; tek yüce ve var edici tanrısının isminin Ahura Mazda olmasından dolayı Mazda inancı da denilmektedir. İnancın tanrısı, inanca adını vermiştir.

İyilik/kötülük, Aydınlık/karanlık, güzellik/çirkinlik, yaşam/ölüm gibi, Zerdüşt düalizmi birbirini yıkan, imha eden değil, birbirlerini etkileyip tamamlayan ve böylece de yaşamın oluşmasını sağlayan olarak değerlendirilir. Tüm evrendeki oluşum ve yaşam bu zıt güçlerin etkileşimi ile oluştuğu varsayı-

lır. Böylece Zerdüştlükte ilkel diyalektiğin ilk nüveleri görülür. Zıtların birliğine dayanan bu görüş her varlıkta bulunmakta ve her varlığın gelişimini etkilemektedir. İnsanlara bunlardan birisini seçmesini onların özgür iradesine bırakır. Avesta insanlara sadece doğru olan yolu gösterir, onların özgür iradesine müdahale etmez; tercihi insanlara bırakmıştır.

İnsanın gerek kendi içinde gerekse kendi dışındaki iyi ve iyiliklerle, kötü ve kötülüklerle arasındaki savaşında taraflardan hangisinin yanında yer alması gerektiği veya hal ve hareketleriyle ya da dünya yaşamındaki işlevleriyle konumlarında serbesttir. Buna rağmen bu savaşta insanlar tarafsız olmayıp, mutlaka bir taraf durumdadırlar. Yani insan bu savaşta pasif değil, aktif unsur olarak savaşımın bizzat içinde olup aklının yol göstericiliği ölçüsünde iki taraftan birinin yanında yerini alacaktır. Mazda yol gösterir ama taraf tutmaya zorlamaz. Mazdaist inancın semavi dinlerden ayrıştığı temel konu budur; çünkü semavi dinlerde insanlar düşürülmüş birer kuldür, kulların ise tercih hakları yoktur, Allah'a mutlak itaat ve emirlerine uymak zorunluluğu vardır.

Zerdüş şöyle buyurur: “Kötüye diren, kötü her yerdedir. Senin beynindeki düşüncede, senin dilinde ve senin eyleminde, kötüyü ara ve diren. İçine dön, içini dinle, kalp ateşinin yanı başında seni baştan çıkarmaya çalışan kötünün fısıltısını bulacaksın. Ateşi doğru ile korkutucu kötünün mücadelesini kendi nefsinde yakalayacaksın. Sen bu sırra erdiğinde, Tanrı sensin.” Bu tez Kızılbaş inancın temel değerlerindedir, varlığının farkında olan, kendisini bilen Hakk'ı da bilir, Yunus şöyle der:

İlim, ilim bilmektir, ilim kendini bilmektir/Sen kendini bilmezsin, ya nice okumaktır

Böylece insan aktif bir unsur olarak dünyadaki tüm yaşantısı boyunca yaptığı her türlü işlevlerinde sorumlu tutulmaktadır. Zerdüştlük, diğer dinlerde olduğu gibi, insan kaderini Tanrı belirler anlayışını reddeder, Bu öğretilerde insan kendi kaderini kendi özgür iradesiyle yaptığı eylemleriyle kendisi oluşturur. İnsanın kendi özgür iradesiyle söz ve karar sahibi olması tarihte ilk kez Zerdüşte nasip olmuştur. “İnsan iradesine özgürlük tanımak, o döneme kadar hep Tanrı'ya özgü düşünülen yaratıcılığa, insanın da sahip olması demektir. Batı düşüncesinin özü olan bireysel yaratıcılık,

Zerdüşt'ün en önemli felsefi yanısıdır. Özgür iradeyi esas almak felsefenin başlangıcı ve kul anlayışının reddidir. Öğretisi tamda bu noktada dinle felsefe arasında yol ayırımını temsil etmektedir ki, birçok büyük gelişme anlamına gelmektedir.”(Öcalan, agm) Bireye özgür irade hakkı tanımak, hem Doğu (Hint-Çin) hem de Batı felsefesini çift yönlü olarak çok derinden etkilemiştir. Zerdüştlükten Kızılbaşlığa geçen en büyük miras, insanın kendi özgür iradesiyle, kendi kaderini belirleme anlayışı olmuştur.

5/2-Beden ile ruh çelişkisi Zerdüşt inanışında yoktur:

Genel olarak düalist inanışlarda insan vücudunun, şeytani güçlerin yaratması olan topraktan (maddeden) yaratıldığı için kötüdür; Tanrısal tözün eseri olan ruh ise saf ve temiz olup bu kötü bedeninde içinde esaret hayatı yaşamaktadır. İnsanların yapacağı şey, ruhu bu esaret hayatında kurtarmak ve onun tekrardan Tanrısal töz ile birleşmesini sağlamaktır. Bu düşünce Mazdaist inanışta kabul görmez. Çünkü Mazdaist inanışa göre insan vücudu da tanrısal tözün eseridir ama tensel istekler sonucundan kirlenmiştir.

Buna göre; ilk insan varlığı olan Gayômart, Ahura Mazda ile Spandarmart'ın Yeryüzünün oğludur; diğer mitsel makro- insanlar gibi değirmi (yuvarlak) bir biçimi vardır ve güneş gibi parlar. Ölünce, bedeninden madenler çıkar, tohumu güneş ışığıyla arındırılır ve üçte biri yere düşüp raventi üretir. İlk insan çifti, Maşye ve Maşyâne de bu raventten doğacaktır. Başka bir ifadeyle, ilk insan çifti, mitsel ata (Gayômart) ve Yeryüzü Ana'dan doğar ve ilk biçimleri bitkiseldir. Ahura Mazda onlara iyilik yapmalarını, demonlara (Şeytanlara) tapmamalarını ve besinlerden uzak durmalarını buyurur. Ama çifti Ehrimen kandırır ve çift yasakları de-leceklerdir, bu yüzdende lanetleneceklerdir.

Kısacası insan, Gayômart gibi bir ruh ve ölümsüz bir bedenle iyi olarak yaratılmıştı. Maddi dünyaya ölümü, atalarının işlediği günahın sonucu olarak, Ehrimen soktu. Bu ilk günahta bir itaatsizlik sonucu değil bir yargı hatasında doğmuştu. Atalar Ehrimen'i yaratıcı sanmakla yanıılmışlardır. Bununla birlikte Ehrimen insan ruhunu öldürmeyi başaramamıştır. İnsan ruhu Ahura Mazda'nın en güçlü müttefikidir, çünkü maddi dünyada yalnızca insan hür iradeye sahiptir. Ama ruh, ancak içinde yaşadığı beden aracılığıyla etken olabilir, beden ruhun aracı veya giysisidir. Üstelik beden

de (Gnostiklerin aksine) karanlıklardan değil, ruhla aynı tözden yapılmıştır. Başlangıçta beden ısıtılı ve güzel kokuyordu, ama tinsel istekler onun kötü olmasına neden oldu. Bununla birlikte mahşer gününden sonra, ruh yeniden dirilecek ve şanlı bir bedene kavuşacaktır.

Mazdaist inanışa göre; maddi yaratılış (yani madde ve hayat) kendi içinde iyidir ve arındırılıp eski haline dönüştürülmeye laiktir. Maddeye yüklenen bu dinsel değer, daha sonra ki aşamalarda yeniden açığa çıkacak, özellikle de Hurufilik de insan yüzü Tanrı yüzüne benzetilecektir. Kızılbaşlıkta insan vücudunun pis olduğu inanışı şiddetle reddedilecek, tersine insan vücudu kutsanacaktır. Maddeye verilen bu değer XVII. yüzyıldan itibaren Batı'da, özellikle de Kimyager-filozoflar tarafından da kabul görecektir ve maddeci dünya görüşünün yaygınlaşmasını sağlayacaktır.

5/3- Kâinatı tanrılar değil, doğa tanrıları yarattı.

Mazda inanışına göre, hiçbir şey yok iken, ışık olan yüce varlık (Mazda) vardı; evrende görünen ve görünmeyen her şey bu varlığın içinde vardı ve gizliydi. Daha sonraları bunları gözle görülebilen maddi varlıklara yerleştirerek yaratıkların görünmesini sağladı. Böylece önce gökler/gökyüzünü, sonra yerler/yeryüzünü, arkasından da suyu, toprağı, canlıları, en sonunda da insanı yarattı.

Kutsal ışığın (Mazda'nın) ilk doğuş alanına giren ateştir. Onun için ateş kutsal ışığın ruhunu taşır. İlk aydınlık ile karanlık ayrıştı. Ateşten hava, havadan su ve sudanda toprak oluştu. Toprağın oluşmasıyla dünya doğuş alanına çıktı ve yaşam için gerekli dört (çar anasır) öge oluşmuş oldu. Bunlar ateş, hava, su ve topraktır. Evrendeki tüm varlıklar ve insan da bu dört unsurdan oluştu ve hepsi de varoluşun ilk nüvesini taşırlar. Böylece topraktan bitkiler, bitkilerden hayvanlar ve hayvanların evrimleşmesinde varlıkların en üstünü olan insanlar doğuş alanına çıkmıştır. Yedi aşamada gerçekleşen evrim sürecinin en sonunda var olan insan tanrısal amaca en yakın olanı ve en mükemmelidir.

Kâinatı vareden Mazda, kâinatın yönetimini tanrılara bırakır, bunun için de yeni tanrılar yarattı. Buna göre, her şeyi bilen tek ve yüce Mazda (Buna Zervan diyenlerde vardır); gökyüzü, ışık, ay-

dınlık, yaşam, gelişme, güzellik, iyilik gibi olumlu şeylerin yönetimini bilge tanrısı olan Ahura Mazda'ya; yeraltı, karanlık, kötülük, ölüm ve yok oluşun yönetimini de tanrı Ahrimen'e (Decala) verdi ve bunları sürekli bir savaşa tutuşturdu. Başka bir deyişle, Zerdüşt öğretisine göre, yüce ruh Mazda'nın (Zervan) yönetim ve denetiminde iki denk güçte Tanrılar vardır. Biri iyiliği temsil eden Ahura Mazda, diğeri kötülüğü temsil eden Ahrimen'dir. Birisi iyi ruhu temsil ederken, diğeri kötü ruhu temsil etmektedir. Ahura Mazda yaşamı yaratırken, Ahrimen ölümü yarattı. Her şeyi kendinden ve özünde var eden Mazda, Zervan'dan dolayı Zerdüşt inancına Mazda veya Zervan dini de denilir.

Zerdüştü var oluş felsefesi, Zerdüşt inancını diğeri din ve inançlardan ayırıştırır. Zira bu felsefeye göre, Tanrı her şeyi ve dolayısıyla insanı da yoktan var etmemiştir. Evrende görünen ve görünmeyen tüm varlıkları, var olan ve ışık olan kendi gövde yapısından doğurarak var etmiştir. Her şey bir vardan doğarak var olmuştur.

Ahura, Kürtçe 'de Axora demektir. Xora/Xera "kendinden" demektir. Xora'nın başına getirilen "A" harfi ise kelimeye dışıl anlamını yüklüyor. Görüldüğü gibi, Ahura Mazda ya da Ahura Mada Ezda'nın dışıl ve çoğul halidir. Kadınlara değer veren Zerdüştü felsefesinde tanrıların hâlâ kadın olarak da görülmüş olabileceğini unutmamak gerekir. Ahura Mazda-Ahura Mada ya da günümüzün Kürtçesinde Axora Mada "bizi kendinden yaratan" ya da "bizi kendi özünden yaratan" anlamına gelir.

Hakk'ın kendi bedeninde var ettiği ve zamanı geldiğinde doğurarak evrene saldığı her şey için Xa-Za, yani kendi kendini doğurdu deyimi ile anlatılır. Bu da Kürtçede doğaya verilen isimdir. Normal şartlarda doğadaki tüm varlıklar ve bunların çeşitleri olan bitkiler, hayvanlar ve insanlar ile bunların çeşitleri kendi kendilerini doğururlar. Kısacası doğada her şey doğarak çoğalır.

Evrendeki görünen ve görünmeyen tüm varlıklar Hakk'ın (Mazda'nın) parçaları olduğundan ve parçalar bütünü tüm özellik ve niteliklerini yapılarında taşıdıklarından, evrende görünen ve görünmeyen tüm varlıklar Hakk'ın (kutsal ışığın) tüm nitelik ve özelliklerini bünyelerinde taşırlar. Bu temelde insan da Hakk'ın (kutsal ışığın) bir parçası olarak Hakk'ın tüm nitelik ve özelliklerle-

rini bünyesinde barındırmaktadır. Bundan dolayı Zerdeşt: “insan küçük bir doğa, doğa bir Tanrı, Tanrı da mükemmel bir insan” demiştir. Yazar Kemal Bülbül ise konuyu şöyle özetler:

*“Kökenim Işıktan, aslım Hak’tandır
Özümü nur le dürdüm de geldim.”*

5/4-Tek tanrıçılığa geçiş; Zervanizm;

Zervanizm’in, Sasani İmparatorluğu zamanında ortaya çıktığı zannedilir. Zervan, zaman anlamına gelirse de, genelde sonsuzluk anlamını taşıyan “akarana” sıfatı ile birlikte anılır. Zervanizm, “sonsuz zaman”ı yaratılıştaki mutlak güç olarak kabul eder.

Zervanizm, Ahura Mazda ile Ahrimen’i, Zervan’ın (ulu tanrının) emri altında düzenleyici iki denk tanrılar olarak görür. Biri aydınlığı temsil ederken, diğeri karanlığı (zulmeti) temsil etmektedir. Karşılıklı olarak kutuplaşmış prensipleri oluşturan iki şahsa bir ortak “BABA” veren mitos, İran-Kürt inancında olduğu gibi, düalizm görüntüsü dini geleneklerde de yaşamaya devam eder. Zervanizm, Ahura Mazda (Spenta Mainyu) ile Ahrimen’i (Angra Mainyu) Zervan’dan olma ikiz kardeş olarak kabul eder. Aynı kabulün izlerine Avesta’da da rastlanabilir. Zervan, iki güç arasındaki mücadelede hakem olarak Mithra’yı yarattığı varsayılır. Yine bu rivayetlere göre bu ikiz kardeşlerin annesi ise toprak tanrıçası olan Anahita’dır.

Zerdüşt inancında ki tek Tanrı’dan doğan bu düalist Tanrı hikâyesi, semavi dinleri de etkilemiştir. Semavi dinlerde tek Tanrı varlığı kabul edilse bile, aslında kapalı (zımnî) düalist Tanrı anlayışına dayanır. Tanrı kendi gönül yapısında zıt prensipleri barındırır. O karşıtların uyumundan ibarettir. Bu inançlarda da yüce Rabb’in denetiminde, iyiliği temsil eden göklerin efendisi bir Allah ve kötülüğü temsil eden yer altı dünyasının efendisi bir Şeytan vardır. Semavi inançlarda her ne kadar Şeytan melek olarak tanıtılsa da iyiliği temsil eden Allah’la denk güce sahiptir. Dolayısıyla, iyilik-kötülük, aydınlık-karanlık, yaşam-ölüm eşdeğerde bir gerçekse, bunları temsil eden güçlerin varlığı da eşdeğerde birer gerçektir. Biri Allah ise diğeri Şeytan’dır. İki de Zerdüşt inancında olduğu gibi sürekli bir çatışma halindedirler. Bu çatışma kıyamet gününe kadar sürecektir. O gün kararı büyük ruh olan

Yüce Rabb/Mazda/Zervan verecektir.

Buna karşı bazı gathalarda (Gotın) Ahrimen (Angra Mainyu) bir Tanrı değil, tıpkı semavi dinlerdeki gibi kötülük yaratan bir ruh (Şeytan) olarak geçer. Buna göre insanların yaptıkları tüm kötülükler yerin altına girer, burada tüm bu kötülüklerin toplandığı bir yer vardır. Orada tüm kötü düşünceler, tüm kötü sözler ve tüm kötü yapılanlar birikir. Dünyanın oluşumu ve insanın varlığından beri orada çok kötü olan ile yanlışlıklar toplanmışlardır. Burada toplanmış olan kötülükler ile yanlışlıkların birikiminde Ahrimen denilen kötü ruh meydana geldi. Kötülükler ile yanlışlıklardan meydana gelmiş olan Ahrimen kötü olan şeyleri yaparken, kendisini de Tanrı Ahura Mazda ile aynı derecede görmeye başladı. “Eğer sen yedi kat yerin üstünde gökte kalırsan, bende yedi kat yerin altında kalacağım ve senin tüm yaptıklarını harap edeceğim” dedi. Böylece Ahrimen de güçlerini oluşturmaya çalıştı, fakat oluşturamadı. Çünkü kendisi bir Tanrı olmayıp sadece kötülüklerden meydana gelmiş bir ruhtu.

Bunun neticesinde de sadece kötü olan ruhları yaratabiliyordu. Bu kötü ruhlar insanlara şirin gözükerek onları aldatıp kötü yollara sevk ederler. Ahura Mazda kendisine yardımcı olmaları için yarattığı yedi ölümsüz meleğe karşı Ahrimen de devlerden ve canavarlardan oluşan yedi ölümsüz ruh yarattı.

Ahura Mazda zamanla yegâne tek yaratıcı, her şeyi bilen ve ebedi olan Tanrı olarak kabul edildi. Buna karşı Ahrimen’in hükümdarlığı ya da etkisinin kıyamet gününe kadar olacağı belirlenerek süre ile sınırlandırıldı. Fakat mücadele o güne kadar devam edecektir. Kıyamet gününde Ahura Mazda, Ahrimen’i ve onun hizmetinde olan tüm kötü olanlarla kötülükleri ateşte eriyen metalle yakarak yok edip tamamen ortadan kaldıracaktır. Bu dönemden itibaren insanlar için yeni bir yaşam döneminin başlayacağına inanılır.

Zerdüşt öğretisi dünya tarihini yukarıda da görüldüğü gibi üç merhaleye ayırır. İlk iki karşıt unsurun yaratılışı, ikinci olarak bu iki unsurun karıştırılması ve onların sürekli mücadelesi, nihayet iyi unsurun kötü unsura karşı zaferiyle sonuçlanan nihai son dönem...

5/5-Zerdüşt inanının ahlak kuralları;

Zerdüşt'ü inanışa göre; iyilik ve kötülük, hem ruhta ve hem de maddenin içerisinde vardır. Yalvarmak, yakarmakla da geçmez. Erdemli insanlar, özgür iradeleri ile çaba harcayarak, bu savaşta Ahura Mazda'ya yardımcı olmak zorundadırlar. Ancak o zaman ışık ve aydınlık kazanacak, insanlar da mutluluğa erişeceklerdir. Bunun için insanlar, şu üç temel ahlak kuralına uymak zorundadırlar:

Bawerîya rast/Peywa xweş/karê baş/

“Düşünce iyi düşünülün/Söz iyi söylensin/İş iyi yapılsın”

Bu temel ahlak kuralları, Alevi/Bektaşî inancında eline, beline ve diline sahip ol ilkesine dönüşmüştür. Avesta, inananlara üç temel görev yüklemiştir.

1-Düşmanları dost yapmak,/2-Kötüyü iyi yapmak,/3-Bilmeyeni bilgilendirmektir.

Her insan kendi eylemiyle sorumludur; sorumluluk da ibadetle değil, iyi düşünce, iyi söylem ve iyi çalışma ile aşılabılır.

Bu ilkeler, Kızılbaş/Alevilik'te, “kimseye düşmanlık yapmayın, kin tutmayın, hiç kimseye kötülük yapmayın, insanların ayıbını örtün, iyiliklerini yüceltin, yoldaşlarınızı bilgilendirin,” şeklinde geçer. Bu temel ahlaki görevler, Alevi/Bektaşîlik'te şöyle formüle edilmiştir: Şefkatte güneş gibi, cömertlikte su gibi, alçak gönüllülükte toprak gibi ol.” Bu temel ahlaki görevleri yerine getirmeyenler Alevi/Bektaşî yolağında düşkün konumuna düşerler.

Zerdüşt, insanın kör inançlara inanmamasını ve sürekli olarak kendisini aşmasını önerir.

Zerdüşt, Ahura Mazda ile girdiği bir düşsel sohbete; “yine soruyorum ey Ahura Mazda, dünyada en hoş olan nedir?”

Ahura Mazda cevap verir “İnsanın kendisini geliştirip aşmasıdır” dedi.

Zerdüşt şöyle devam eder: “Yalvarırım kardeşlerim bağlı kalın yeryüzüne ve inanmayın sizlere dünya ötesi umutlardan bahsedene! Zehir saçanlardır onlar, bilerek ya da bilmeyerek. Hayatı hor görenlerdir onlar, can çekişmektedirler ve kendileri zehirlenmiştir, yeryüzü bıkmıştır onlardan: Yıkılıp gitsinler!”

Zerdüşt öğretisi yukarıda ki alıntıda da görüldüğü gibi; kutsallıktan ziyade, seküler ve dünyevi ahlak anlayışına dayalı devrimci bir ahlak anlayışını savunmaktadır. Zerdüştlükte demokratik uygarlık unsurları ağır basar. Kadın-erkek eşitliğini savunmakta, hayvanlara iyi davranması tavsiye edilmekte, hayvan kesilmesini yasaklamakta ve sadece onların ürünlerinden faydalanmayı tavsiye etmektedir. İyilik ve kötülük üzerinde kurgulanan ilkel bir diyalektik üzerinde dünya ve evren kavranmaya çalışılmaktadır. Toplum güçlü ahlaki ilkelerle yönetilmesi esas alınmaktadır.

Zerdüşt öğretilerinde, Tanrı'ya, körü körüne kulluk etmek yoktur, sürekli ibadet bu inanca yabancıdır. Oruç yasaklanmıştır, çalışma ise kutsanmıştır. Böylece insanlar daha iyi bir yaşam için çalışmaya teşvik edilmişlerdir. Ahura Mazda'nın gözü her zaman çalışkan çiftçinin üstündedir. Bacası tüten mutlu yuva Ahura Mazda'yı sevindirir, çalışkan bilinçli insan Ahura Mazda'yı memnun eder. Zerdüşt derki; "Bilen ve çalışkan adam kötülük yapmaz" Çalışmanın kutsanması bu inançtan kalmıştır.

5/6-Dara kalkma ve darda inme;

Mazda inancından Kızılbaşlığa kalan en önemli miraslardan birisi suç işleyen, toplum huzurunda din ulusu tarafından dara çekilmesi ve geleneksel hukuk kuralına göre cezalandırması olayıdır. Yıllardır Kızılbaş/Aleviliği, Orta-Asya Türk inançlarına veya Arap-İslam'ına bağlamaya çalışanlara bu güzel bir cevap niteliğindedir. Zerdüşt inancında birisi, suç işlediğinde, bağlı bulunduğu toplumun dini önderi önünde, toplumun huzurunda, suçunu itiraf etmesi ve af dilemesi gerekir. Kişinin suçu burada irdelenir ve geleneksel hukuka göre cezalandırılır, en ağır ceza toplumda tecrit cezasıdır ki, bu günün şartlarına göre ölümden de beter bir cezadır.

Kişi bu şekilde dini önderin huzurunda toplum tarafından arındırılır. Bugüne geldiğinde buna "Dara-Kalkma" denir. Şayet suç işleyen kişi ölmüşse en yakın akrabası tarafından suç itiraf edilerek, af dilenir. Buna da "Darda-indirme" denir.

Zerdüşt inancında günah ve sevaplar şöyle belirtilmiştir: Mazda'ya karşı, Meleklerle karşı, Ateşe karşı, Zerdüşt ve din adamlarına karşı, inanca karşı, aileye ve hayvanlara karşı işlenen suçlar

günah sayılmıştır. İnanca sadık kalmak, çalışarak iyi ürün elde etmek, evcil hayvanlara iyi bakmak ve onlardan iyi verim elde etmek, yapıcı olmak gibi hareketler de sevap sayılmıştır. Aynı günah ve sevaplar bugün de Kızılbaş inancında varlığını korumaktadır.

5/7-Mazda inanisında cennet, cehennem ve yeniden diriliş;

Kızılbaşlığın, Zerdüştlükten ayrıştığı en temel algı ögesi burasıdır. Kızılbaşlık, bu bakımdan ne kadar Zerdüştlükten ayrışiyorsa, ileride anlatacağımız gibi aynı Aryen kökenden gelen Hinduizm, özellikle de Budizm ile o oranda benzeşir. Açıklamıştık, Kızılbaşlıkta sınavlı-sorgulu öte dünya, cennet ve cehennem inancı yoktur. Her insan yaşadığı topluma karşı sorumludur ve hesabını da bu dünyada toplum önünde Pir huzurunda verir. Öte dünya inancı ise sınıflı uygar toplumun inancıdır. Ezilenlere, aslında ezilmeyi hak ettiklerini ama verilenle yetinirlerse, seslerini çıkarmazlarsa öte dünyada ebedi yaşamlarında mutlu yaşayacaklarını müjdeler.

Öte dünya (eskatoloji) inancı, sınıflı toplum aşamasına geçtikten sonra Zerdüştlüğe sızdığı kabul edilir. Buna göre, ruh ölüm-süzdür. Cennet, cehennem, sırat köprüsü (Cinvat) ve Mehdi inancı vardır. Herkes yeryüzünde yaptığı tercihe göre yargılanacaktır. Doğrular cennete, “Şarkı Evi”ne kabul edilecekler, günahkârlar ise sonsuza dek “Kötülük Evi”nin konukları olarak kalacaklardır.(yasna 46:11) Öteki dünyaya giden yol Cinvat Köprüsü’nden geçer. Ruh, bedenden ayrıldıktan sonra üç gün karışık bir evre geçirir, sonra sırat köprüsüne (Cinvata) ulaşır. Köprünün başındaki görevlilerce, ruhun iyilik ve kötülükleri tartılır. İyilik ağır basarsa, köprü genişler, buradan rahatlıkla geçen ruh mutluluğa erişir, eğer kötülükler ağır basarsa, köprü kıldan ince olur, ruh karanlıkların içine gömülür. Eğer ruhun iyilik ve kötülükleri eşitse, İslam’da olduğu gibi, “Heymestikan” adı verilen, üçüncü bir yere gönderilir. Zerdüşst kendisinin de, Ahura Mazda’ya tapanları götürürken alın yazılarını belirleyecek bu köprüden geçeceğini duyurur: “Onların hepsiyle birlikte ben de seçicinin köprüsünden geçeceğim.” (Yasna 46:10) Ahiret inancı, Mazda inancından Semavi dinlere geçmiştir.

Zerdüşst, kötülerin (daêvâların) yok olacağından ve doğruların

kötülere karşı zafer kazanacağından emindir. Ama iyinin dünyayı kökten yenileyecek bu zaferi ne zaman gerçekleştirecektir. Yakın bir zamanda mı, yoksa uzun bir zamanda mı? Bu belirsizliğin giderilmesini ve kendisine bir işaret verilmesini bilge Mazda'da ister. Kendisi dünyanın yakın bir zamanda dönüşeceğine inanır ve bu dönüşümde bir kurtarıcı (Saoşyant) olmak ister; "bu varoluşu yenileyecekler biz olalım!" diye haykırır. (Yasna 30:9)

Ateş ve erimiş madenlerle verileceğini duyurduğu ölümden sonraki (eskatolojik) diriliş cezaların amacı hem kötülerin cezalandırılarak sonlandırılması hem de varoluşun yenilenmesidir. Doğanın her yıl yeniden canlandığına inanılan yeni yıl ritüellerine, Zerdüşt pek itibar etmemektedir. O bir kez gerçekleşecek kökten nihai bir dönüşümü savunur. Yenilenme her yıl yapılan yeni yıl ritüelleriyle değil, Mazda'nın iradesiyle bir seferde gerçekleşecektir. Bu yenilenme her varlığın yargılanmasını içermekte ve kötülerin cezalandırıp, iyilerin ödüllendirilmesine yol açmaktadır.

Zerdüşt'ün dönemsel olarak yenilenen evrensel döngüye ilişkin eski ideolojiyi yıkmaya çalıştığı ve Ahura Mazda tarafından karar verilen çok yakın bir zamanda gerçekleştirilecek geri dönüşüme nihai sonu ilan ettiği sonucuna varılabilir.

5/8-Yaşamın dört temel unsuru;

Zerdüştlükte, yaşamın kaynağı, "çar anasır", dört temel unsurdan oluşur. Bunlar toprak, su, hava (rüzgâr) ve ateştir. Bunların kutsanması esastır. Çünkü bu dört unsur yalnız nesnelere doğuş kaynakları değil, aynı zamanda bunlarla beslenip büyüdüğünü ve kendi güçleriyle korunduğunu görürüz. Yani dört unsur, yaşamı doğuran, besleyen, geliştiren ve koruyandır.

Aynı inanç bugün de Kürt coğrafyasında yalnız Kızılbaşlar için değil, Sünni Kürtler içinde de varlığını sürdürmektedir. Ünlü Kürt Ozanı Feqiyê Teyran, "Ey avê, av" adlı şiirinde şöyle yazar:

"Zahîr kirin çar bakîre/Açığa çıktı dört bakire

Ba û av, ax û agir e/Rüzgâr, su, toprak ve ateş

Heywan hemû jê çê kire/Tüm hayvanlar bundan var edildi

Dar û nebat û kiswetê/Doğa, ağaç ve bitkilerde

Kâinatı oluşturan dört unsuru bünyesinde barındıran insan bir

küçük kâinattır. Tanrının küçük bir zerresi, tecellisidir. Yaratıcı kemalini insanı yaratışta bulmuştur.

Bu düşünce Kürdistan coğrafyasından Anadolu'ya ve Grek dünyasına da aynen geçmiştir. Yaşamın dört ana unsurdan; ateş, hava, su ve topraktan doğarak oluştuğu fikri antik Yunan feylesoflarını da bir hayli ilgilendirmiştir. Euripides, her şeyin toprak ve havadan doğarak var olduğunu savunur. Ona göre toprak, gökteki yağmurun taşıdığı tohumlarla döllenerek, insan ve diğer canlılar doğarak var olmuşlardır. Yeryüzünde doğan her şey, zamanın kaçınılmaz zorunluluğuyla çözüldüğünde aslına döner. Toprakta doğanlar toprağa, gökyüzünde doğanlar gökyüzü bölgelerine döner. Pythagoras, Ampedokles, Epikarmus ve daha başka fizikçi ve feylesoflarda yeryüzünde yaşamın bu dört aslı unsurdan olduğunu savunuyorlardı. Bu feylesoflar yaşamın bu dört unsurdan olmanın yanı sıra, yaşamın bunlarla beslenip geliştiğini ve korunduğunu da iddia ediyorlardı. (Var oluş teorisinde üzerinde duracağız.)

Zerdüştlükte, yaşamın bu dört temel unsurundan en önemlisi ateştir. Zerdüşt öğretisinde ateş, Ahura Mazda'nın oğlu veya ruhu kabul edilerek kutsanır. Ateşin temizleyici gücü olduğuna ve günahkârlarla günahsızları ayırt edici gücü olduğuna inanılır.

Bir Part destanında, kral Mahabad'ın oğlu Prens Vise suçsuzluğunu ispat edebilmek için büyük bir ateş yaktırdığını anlatırken şunları der:

Şimdi halk ve askerler

Benden suçsuzluğumu ispat etmemi isterler

Bana dedi ki ateşin içerisinden geç

Halka ve dünyaya temiz, suçsuz olduğunu ispat et.

Tıpkı Nemrut'un (Nemır)un İbrahim'i suçsuzluğunu ispat etmesi için, yaktığı ateşin içine atması gibi. Rivayete göre, masum olan İbrahim'i içine atıldığı kutsal ateş yakmaz, İbrahim kabilesi ile birlikte bölgeyi terke zorlanır.

Ateş, Ahura Mazda'nın ruhu olarak algılandığı için asla söndürülemez. Ateş her şeyi temizler ve kötü ruhları kovar. Ocak başında verilen her söz yemin sayılır ve ona mutlaka uyulur. Bu inancın temel kuralıdır. Zerdüştlükte ve onun devamı olan Mazdeizm'de ibadetin esas unsurudur, tapınma ritüellerin başında ge-

lir.

Ahmet Yaşar Ocak, “Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri” adlı eserinde, ateşin kutsallığını şöyle ifade eder: “Zerdüştlükte ateşin temizleyiciliğine ve hayatı yenileyeceğine inanılmaktadır. İnsanlara musallat olan kötü ruhlar ve uğursuzluklar ateşle defedilebilir. İnsan yaratılışındaki en üstün vasıflı unsur ateştir. Yani insan ruhu, gökteki ilahi ateşle birleşecektir. Bu ilahi ateş Ahura Mazda’nın oğludur” (Ocak,2010:247)

Kutsal ateş; yaşayışın, ölümsüzlüğün, sürekliliğin, canlılığın özüdür. Ateş, tanrının bir yansımasıdır. Ateşin olmadığı yerde, kutsallık, ölümsüzlük, iyilik, güzellik, doğruluk gibi gerekli niteliklerde yoktur. Bu yüzden ateşin, Ateşgâhlar’da sürekli yanması şarttır. İçine eğri odun atılmaz ve güzel kokular saçsın diye, içine güzel kokular serpilir. Aynı durum Taptuk Emre’nin dergâhında kırk yıl hizmet eden Yunus Emre de dergâha eğri odun taşımamıştır.

Ateşin, kutsal ve tanrısal kabul edilmesi nedeniyle, ateşgâhlarda hizmet eden inanç önderleri nefeslerinden ateşin rahatsız olmaması veya ateşin kirlenmemesi için ağız ve burunlarını bir bezle örterlerdi. Hiçbir şekilde ve şartta ateş rahatsız edilmez ve hiçbir surette üflenmezdi. Üflemek, yani insan gövdesinden çıkan ve insan gövdesindeki zehirli ve kirli maddeleri dışarıya atan nefesle ateşi üflemek ve dolayısıyla onu kirletmek ya da başka bir şekilde ateşi rahatsız etmek veya kirletmek çok ağır cezalar gerektiren çok büyük bir suç olarak kabul edilirdi. Ateşgâhlarda bulunan din adamları özenle seçilmiş odunları maşa ile ateşe atarlardı ve yüzlerini ateşe döndürerek dua ederlerdi. Tıpkı Cemlerde yanan mumlara yüz dönülerek edilen dualar gibi.⁷

Kürtlerin ateşi kutsamaları ve ona tapmalarından dolayı çevre halklar tarafından ateşe tapanlar anlamında “Ateşperest” olarak tanımlanırdı. Kürtler ise kendilerini Ari olarak tanımlarlardı. “Ar” Kürtçede ateş demektir, “Ri” eki ise mensubiyet belirtir. İkişiden ateşe mensup olanlar, Ateş Toplumunu anlamını taşırdı. Günün-

7-Babam uykusunda hep üflerdi, annemde buna “babanız şeytanın ateşine üflüyor” derdi. Çünkü ateşe temiz nefesle üflemek gerekir, oysa uykuda üflenen nefes bilinçsiz olduğu için temiz değildir ancak kötü ruhların ateşine üflenir.)

müzün bazı araştırmacı ve yazarları da Alevi kelimesinin kökeninde ateşe/aleve veya arev/alaz'a tapmadan geldiğini savunurlar. Ateş kutsaldır, aydınlığın ve iyiliğin sembolüdür. Ateşe verilen bu önem nedeniyle Kürtler ateş toplumu olmayı fazlasıyla hak ediyorlar.

Ateşin dışında. Güneş, Ay ve Yıldızlar da ışık ve aydınlık saçtıkları için kutsaldırlar. Güneş, iyilik tanrısı Ahura Mazda'nın ruhunu taşıdığı için, en büyük tanrı olarak görülen gök cisimlerin başında gelmektedir. Güneş "yücenin en yücesi, Tanrı'nın görünür biçimidir." (Yasna 36:6) Güneş ışınlarıyla yeryüzünü dölmekte ve böylece tüm canlıların babası durumundadır. Kısacası güneş baba, toprak ise anadır. Zerdüşt öğretisinde güneş, kanatlı güneş kursu şeklinde tasvir edilmiştir. Süreç içerisinde bu kurs insan başlı aslan vücutlu biçimini almıştır ki bu da Ali tanrısallığını ifade etmektedir. Bu günde gerek Kızılbaş, gerekse Êzidi Kürtleri, güneşin sabah, öğlen ve akşam kızılığına yüzlerini döndürerek ettikleri ibadet, Zerdüştlüğün kutsal mirasıdır.

Mazda inancında ateşin yanında su da çok önemli dört kutsal dan birisidir. Su, ay ile birlikte doğurganlığın sembolü kabul edilmiştir. Tanrıça Anahita su ile birlikte tasvir edilmiştir. Akameniş döneminde Anahita kültü çok önemliydi ve tanrıçanın unsuru da her şeyden önce suyd.

5/9-Pir ocaklarının başlangıcı, Magi (Maxî) ocakları;

Zerdüşt dini önderlerine yani yol ulularına veya Pirlerine Magi (maxî) denilirdi. Magi kelemesi Pehlevice (eski Kürtçe), ateş ocağında birikmiş kor halindeki ateş topağını ifade eder. Bu insanlar Kızılbaş Pirleri gibi, maddi bakımdan yoksul, kılıkları eski ve yırtık olmalarına karşın oldukça bilgili, filozofik kişilerdi. Med/Yezdanilik inancından Zerdüştlüğe geçen Magi din adamları, istenmemesine rağmen Zerdüştlüğün içine nüfus ederek kurumsallaştılar.

Bu din adamlarının hoşgörüsü, bilgisi ve halk üzerindeki etkileri yüzünden, özellikle Med kökenliler, Pers İmparatorluğu'nda, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında olduğu gibi hep kuşkuyla karşılandılar, takibe alındılar, hakaret ve işkenceye uğradılar. Yunan yazarlarına dayanan Faik Bulut bu konuda şunları ya-

zar: “Medli Zerdüşt rahipleri Artaxarxes dönemine kadar Fars’lı (Pers’li) krallar tarafından hep işkenceye maruz kaldılar.” (Evrren,2008:223)

Antakyalı Ammianus Marcellinus’tan (M.Ö. 400-370) anlıyoruz ki Magilerde tıpkı Kızılbaş Pirleri gibi kutsal bir soydan gelmektedirler ve din adamlığı babadan oğula geçmektedir. Yine bu din adamları Kızılbaş/Alevili ocaklarında olduğu gibi kendi içlerinde çeşitli gruplara ayrılırlardı. En yüksek din adamı Zao-tar’dı ve bugünkü Mürşit makamına tekabül ederdi.

1-Zaotar, halkın dini inanca daha da bağlanmasına ve inancın halk arasında derinlemesine ve genişlemesine yaygınlaşmasına çalışır, aynı zamanda halk tarafından yapılan bağışları toplardı.

2-Avravan, bunlar ateşgâhlardaki ateşin sürekliliğini sağlamak ve buradan yapılan ayinleri yönetirlerdi. Zao-tar başkanlığında sekiz kişilik Avravan topluluğu soma denilen kurban törenlerini de yönetirlerdi.

3-Kavi, bu din adamları aynı zamanda bölgelerinde yönetim yetkisine sahiptiler. Bunların bilgili ve gizemli görüşlere sahip olduğuna inanılır. Bunlar Cem/Cıvatlarda ilahiler, deyişler okur halkın dini inançlara bağlılığını artırır, kurban etme törenlerini de yönetirlerdi. Bugünün Raywer/Pir’in görevlerini görürlerdi.

4-Uşig’ler, yazılı belgelerde bu din adamları övülürler. Bunların boğa kurbanlarını yönettikleri sanılır

5-Karapan’lar, hayırlı ve sevaplı işlerle ilgilenirlerdi.

6-Vifra’lar, dini çalgıları çalarlardı. Pirin köçeği durumundaydılar.

Cem/Cıvatlarda görülen on iki hizmet anlayışı burada da vardı ve her hizmetin ayrı bir görevi vardı.

Zerdüşt inancına bağlı ateşe tapanları ifade eden Mugan, biraz değişiklik gösterse de, Divan ve Bektaşî edebiyatına girerek Pir-i Mugan olmuştur. Pir-i Mugan, kâh tarikat Piri, kâh meyhaneci yerine kullanılmıştır. Çünkü Zerdüştlüğün ilk yıllarında bu dinin temsilcileri(salıkları) şarap satıcıları idiler. Böylece şarap içmenin, Ortodoks İslam’ın aksine, helal sayılmış ve kutsanmıştır. Ünlü Bektaşî Ozan Harabi şunları yazar:

“Ey sufi Cenab-ı Hâlik-i mutlak

*Bu şarabı bize in'am eylemiş
Çok medhetmiş anı Kuran'ı aç bak
Mümin olanlara ikram eylemiş"
"Biz içeriz lâkin etmeyiz isyan
Helâl etti onunçün Subhân
Namaz kıldırılmaya bize her zaman
Bir pir-i mugân imam eylemiş"
"Zemzemi terkeyle nûş eyle şarap
Hakikatte şarap içmek pek sevap
Bir pir-i mugana eyle intisap
İhsan etsin sana iç âb-ı hayat"*

Bektaşî divanında kutsal şarap, şu gülbang ile alınır; "bir tercüman-ı saki Erenler meydanında saki-i merdana aşk olsun. Muhîp hanedanın kalbine pür nur pür şevk olsun. Erenler meclisinde daim sakilik edene aşk olsun. Hüseyin ile Hasan aşkına içen canlara aşk olsun bercemali zat-ı pâk Ali âbar'a salavat." (Oğuz,1980: 269)

5/10-Mazda inanisında kadının yeri;

Küçük sulama tarımı yapan eşitlikçi tarım toplumunun çiftçisi ile yarı göçebe topluluklarda, kadın-erkek arasındaki cinsiyete dayalı bir işbölümü dışında bir farklılaşma olmamıştı. Küçük sulama tarımını yapan eşitlikçi tarım toplumlarında kadının statüsünün erkeğin üstünde olduğunu, çoban topluluklarda bunun tersi olduğunu, kadının o topluluklarda hâkimiyetini kaybettiğini daha önce yazmıştık. Özel mülkiyetin, özellikle çoban topluluklar tarafından eşitlikçi tarım toplumuna dayatması sonucunda, eşitsizlikçi toplumların yani sınıflı toplumların ortaya çıkmasını sağlarken, kadınlarda üstünlük statülerini kaybedeceklerdi. Bundan böyle soy zinciri, anadan değil, babaya geçecekti. Anaerkil soy zincirinin yerini ataerkil soy zinciri izleyecekti.

Zerdüş inancı böyle bir geçiş ortamında ortaya çıkmıştır. Geçmişin eşitlikçi öğelerini taşıırken, yüzü sınıflara dönüktür, sınıflı toplumun kültürünü benimsemeye zorlanmaktadır. Kendisini var edenin, dışı kabul eden bir inançta, kadının toplumsal hayatta yeri

elbette ki özeldir. Çalışmayı kutsayan Zerdüşt, verimli çalışmanın yolunun da mutlu bir aile hayatına bağlı olduğunu belirterek, eşler arasında eşitliği ve tek eşliliği savunmuştur. Ancak toplumsal gerçeklik kadını, erkeğin altında bir statüye razı etmeye zorlamaktadır. Tek eşlilik kadının yegâne kazancı oldu.

Zerdüşlik'te, her gün bir renge sahiptir ve her günün bir meleği vardır. Beyaz renk, doğruluğu ve temizliği ifade eder. Kızılbaşlar da bu kural geçerlidir. Uğur getiren ve getirmeyen günler vardır. Her iş her gün yapılmaz.

5/11-Bilimin önemi;

Zerdüş inancında bilgiye büyük önem verilir. Bilgi ateşgâhlarında ve Kızılbaş dergâhlarında yani ocaklarda öğretilirdi. Bilgi için Zerdüş şöyle der “İnanç bilgiye dayanır, bilgi ise insanın kendisini tanıması ile başlar. Cahil olan tüm varlıkları görür, fakat bilgili insan ise bu varlıklarda tecelli eden Hakk'ı görür.”

Buna karşı bilgi ve bilim İslam'da hoş karşılanmamış çoğu yerde yasaklanmıştır. Çünkü İslam'a göre her şey Kur'an'da yazılıdır. Araştırılacak her şey, okunacak her kitap dinsel kitabı(-Kur'an'ı) doğrulayacak nitelikte olmalıdır. Bunun dışına çıkanlar dinsizlikle(kâfirlikle) suçlanmışlardır. Hz. Ali dahi bilimi savunmamış, bilimi savunanlara karşı tavır almıştır. Eserlerinin toplandığı, Nehc-ül Belaga'da şunları yazar: “Ey insanlar, sakının yıldız bilgisi öğrenmekten, ancak karada, denizde yıldızlarla yol bulacak kadar bir bilgi belleyebilirsiniz. Münecim(yıldız bilgini) gayibden haber verene benzer, gayibden haber veren büyücü gibidir. Büyücü ise kâfir gibidir, kâfir ise cehennemdedir”.

Mazda inancına göre tüm kötülükler cahillikten ve bilgisizlikten doğar. Zerdüş derki “Bilen adam kötülük yapmaz” Bilgili ve bilinçli insan, kötülük yapamaz, kimseye zarar vermez. Evreni, doğayı, insanları, bitkileri, hayvanları, ateşi, güneşi sever, onları korur ve saygı gösterir. Bilmemek dünyayı görmemektir, bilgili olmak demek ise Hakk'ı tanımaktır İnsandaki bilgi ve mükemmellik Hakk gibidir. İyi düşün, iyiyi söyle, iyiyi yap kuralı, iyi insan olmanın temel kuralı olarak kabul edilir. İnsanın, düşüncede, sözde ve eylemde uyum ve aynılık içerisinde olması gerekir ki Kızılbaşlıkta fikir, söz ve amel olarak belirlenmektedir. Zamanla

değişerek eline/diline/beline şeklini almıştır.

5/12-Zerdüşt kurban kesmeyi yasakladı;

Zerdüşt her ne kadar bir peygambere benzetilse de, o bir peygamberden çok bir feylesoftu. Zerdüşt inancını Med ülkesinde yaymaya çalıştığı dönemlerde hâkim inanış Mithra inanışıydı ve Mithra'ya din adamlarınca boğa kurban ediliyordu. Zerdüşt boğa kurban edilmesine karşı çıkarak, hayvanların kesilmesini günah saydı. Tanrının verdiği masum yaşam hakkının insanlar elinde son bulmasını ahlaki bulmadığı için kurban kesmeyi kendisine inananlara yasakladı. Sadece hayvanların güçlerinden ve ürünlerinden, yani yün, süt ve yağlarından faydalanmayı yeterli bulmuştu. Zerdüşt'ün karşı çıktığı ama gelenekseleşen bu toplumsal değerler yüzünden egemen sınıflarla çelişkiye düştü. Ülkesinde taban bulamayınca Horasan'a sığınmak zorunda kaldı.

Zerdüşt'ün karşı çıkmasına rağmen kurban geri dönülemez bir toplumsal olgu haline gelmişti. Kürtler ve İranlılar, Magi'nin eşliğinde suya ve ateşe kurban sunarlardı. Bölgeyi ziyaret eden ilk çağ tarihçilerinden Sarbon şunları yazar: "Özellikle ateş ve suya kurban sunarlar. Ateşe kurbanı, kendi üstüne kabuğu soyulmuş ve tepesine iç yağ konmuş kuru odun ekleyerek takdim ederler; sonra üstüne zeytinyağı dökerler. Suya kurban sunmak için de bir göl ya da dere veya pınarın yanına giderler, yakında bir yerde bir çukur açıp kurbanı (zebihayı) orada boğazlarlar, bunu yaparken de kanın suya bulaşmamasına çok dikkat ederler zira kan suyun safiyetini bozar." (Oğuz, 1980:592)

Ziyaret kabul edilen bu yerlerde kesilen kurban eti orada tüketilirdi. Sarbon'un da belirttiği gibi tanrılar, kurbanın etine değil, ruhuna ihtiyaç duyduğuna inanırlardı. Bu törenlerin benzeri aynı şekilde Kızılbaş/Aleviler arasında bugün de uygulanmaktadır. Ziyarete kesilen kurban katılanlarca orada pişirilip orada tüketilir. Kurban öylesine bereketlidir ki en küçük parçası dahi zayi olmaz; külünde bile eşek tepinerek kendisini rahatlatır.

Mazda inancının temelinde tarım ve hayvancılık toplumunun felsefesi yatar. Bu yüzden bu inançta hayvan kesimi hoş karşılanmamış, doğaya ve canlılara saygı salık verilmiştir. Bu yapıyla ekolojiktir. "iyi düşün, iyi söyle, iyi yap" derken felsefenin

“düşünce-dil-el” diyalektiğini ortaya koyar. Kadın-erkek ilişkileri konusunda son derece demokratiktir. En temel ilkesi, kötülükler karşısında kadercı bir boyun eğiş yerine, mücadele etmektir. Pek çok inanç, kötülükten sakınmayı öğütlerken, Zerdüştlük kötülüğün üstüne gitmeyi esas alır.

5/13-Zerdüşt öğretisi bir geçiş sürecinin inancıdır;

Zerdüş, Elbruz Dağları'nda inzivaya çekilirken, orada Ahura Mazda ile yaptığı bir konuşma gathalarda şöyle anlatılır:

Zerdüş sordu: “Yine soruyorum ey Ahura Mazda ondan sonra dünyada en hoş ve iyi olan nedir?”

Ahura Mazda ona cevap verdi: “Temiz bir insan oturabileceği bir yerleşim alanı kurarsa ve burada ateş yanarsa, hayvanları varsa, kadın ve çocukları ile güzel sürüleri varsa, bu evde sevinç ve huzur olur. Burada yaşam ve konuşma hoş ve güzeldir” dedi. Zerdüş, göçebe toplumdan, tarım toplumuna geçişin ideoloğuydu. Bu yüzden çiftçiliği teşvik etmiş, çiftçiliğin yerleşmesine yardımcı olmuştu. Kurduğu din sevgiye dayanıyordu. Zerdüştlüğe doğa-sevgi dini de diyebiliriz. Doğayı, hayvanları, özellikle evcil hayvanları çok seviyor, onlara iyi davranılmasını istiyordu. “Evinde sürüler ve sürülerinin içinde dişileri ve bu sürülerin yayılacağı geniş yaylakların olduğu yerde huzur olur, huzur olan yerde ise iyi insan ve iyi dini inanç gelişir” derdi. Aynı zamanda veteriner olan Zerdüş, bir peygamberden çok bir feylesofu andırıyordu, inancı da Pasif/statik değil, aktif eyleme dönüktü. Öz savunma dışında şiddete karşı olan hümanist bir peygamberdi.

5/14-Zerdüştlük mabetsiz bir inançtır;

Bir doğa-felsefi inanç olan Zerdüş inancında, tapınak yoktur. Ayinler, dualar doğada uygun görülen her yerde yapılır. İnanca göre, tapınma iç huzura kavuşmak ve iyi ahlak edinmek için yapılır. Bu yüzden gerçek tapınmanın hiçbir koşulu, sınırı ve biçimi yoktur. Yeryüzünde nereye dönerseniz Tanrı oradadır. Tapınma hangi biçimde yapılırsa yapılsın Hakk'ın isteğine uygun olur. Bu gelenek Kızılbaşlar arasında bugünde devam etmektedir. Zerdüştlükte olduğu gibi Kızılbaş/Alevilikte, zaman ve mekândan soyutlanmış bir inançtır. Tüm evren bir mabettir, ne yöne bakılsa o yönde Tanrı görülür. Bu yüzden gösterişli mabetlere gerek du-

yulmamıştır. Engin dağların dışında zaten yoklar da.

Zerdüşt inancını yayan son Zerdüşt Peygamber, on yıl kadar Elbruz Dağları'nda inzivaya çekildikten sonra, doğduğu topraklara döner ve Urmiye bölgesinde öğretisini yayar. Fakat burada taraftar bulamayınca Horasan'a sığınır. Öğretisini yayarken tutuklanır. Zindan da iken, kralın çok sevdiği ve hiçbir hekimin iyileştirmedeği hasta atını iyileştirdiği için affedilir ve kral Kavi Viştaspa'dan yardım görür. Rivayette göre, Horasan'dan tekrar Urmiye'ye döner ve memleketinde 72 yaşında ölür.

Zerdüşt inancı takriben M.S II. yüzyıldan sonra Sasani İmparatorluğu'nun resmi dini oldu. Tüm resmi dinlerde olduğu gibi, Zerdüşt inancı da sömürücü sınıfların elinde revizyona uğratılarak, sömürmenin ideolojisi haline gelir. Magi din adamları, köleci rejimin ideologları olmuşlardı ve rejimin sürdürebilmesi için bir yığın soyut düşüncelerle toplumu uyutuyorlardı. Zerdüştlüğü çalışmayı kutsaması ve çok çalışmayı övmesi, süreç içerisinde egemen sınıfların üretici sınıflar üzerindeki üstünlüklerini meşrulaştırmaya yarayan sosyal-siyasal eğilimleri dile getiren bir kuruma dönüştü. Egemen sınıfların yararına olmak üzere, hükümdarlık iktidarına mutlak boyun eğmeyi ve uslu uslu çalışmayı emreliyordu. Bu yozlaşmaya karşı tepki yine Magi rahiplerinden Mazdek'ten geldi. Mazdek bozulan Zerdüşt inancını yeniden revize etmek için isyan etti.

Zerdüşt inancının içinin boşaltılması Sasani İmparatorluğu zamanlarında oldu; sebebi de inancın Med kökenli olmasıydı. İnanış Med'i özünden arındırıldıktan sonra resmi din olarak kabul edildi. Fakat Zerdüşt inancı en büyük darbeyi İslam vurdu. Buna rağmen mevcut üç kutsal kitap üzerindeki etkisi yadsınmamaktadır. Ortadoğu'dan Hindistan ve Avrupa'ya kadar Zerdüşt-Mani ahlak geleneğinin halen süregelen izleri mevcuttur.

5/15-Zerdüştlükten günümüze kalanlar;

Zerdüşt inancı, İranlı halklarla ortak bir inanç olsa da, ağırlıklı olarak Kürdi bir inançtır. Bu inanç; Med İmparatorluğu (M.Ö. VIII.yy) döneminde Kürt dili olan Kürtçe ile birlikte Kürtlerin ortak dili ve inancı haline gelerek varlığını günümüze ulaştırmayı başardı. Günümüzde Kürtler, varlıklarını, dillerini, kültür

ve inançlarını koruyabiliyorlarsa, sahip oldukları zengin tarihi varlıklarına borçludurlar. Zerdüştlükten günümüze Kürt dili ile birlikte Kürt inancı kalmıştır. Bu yüzden Kürtler Zerdüştlüğe çok şey borçludurlar. Nasıl mı?

M.Ö. II. Binlerin başlarında Avrasya bozkırlarından Aryenleri oluşturan pek çok Hint-Avrupalı kabile grubu harekete geçti. Bunlardan Batı grubu, Karadeniz'in kuzeyinden önce Balkanlara inmiş, oradan da Anadolu'ya geçmişlerdi. Doğu grubunu teşkil eden Hint-Avrupalılar da Kafkasları aşmış, Fırat boyunca yollarına devam etmişler ve ileri bir uygarlığa sahip Hurriler'le karşılaştılar ve onlarla savaşarak, bölgeyi hâkimiyetleri altına aldılar. Bu gruba dâhil bazı kabilelerde Hindistan'a kadar ilerleyerek oraya yerleştiler. Kuzey-Mezopotamya ve tüm Zagrosları işgal eden Aryenler, o günün koşullarının aksine yerli halkı tutsak etmeyip, onlarla kaynaşmayı yeğlediler. Yeni gelenler ile eski yerliler karışmış kaynaştılar. Hint-Avrupa dil konuşan Aryenler, dillerini ve inançlarını yerli halka benimseterek, bugünkü Kürtçenin oluşumunu sağladıkları gibi; ateş kültü, ay ve güneş kültü, ruh dolaşımı, ölmek ve yeniden dirilmek gibi bugün Kızılbaş, Êzidi, Yaresan Kürt İnançlarının içinde yaşayan pek çok öge de, Aryenlerden kalan düşünce ve inanç ürünlerinden bir kaçıdır.

Aryen göçlerinden önce Kürdistan da jafetik bir dil konuşulurken, Aryenlerle beraber bu dil yerini Hint-Avrupa'lı bir dil olan Kürtçeye bıraktı. Kürtlerin tarihteki en büyük başarıları Kürtçeyi yaymak ve kullanabilir bir dil haline getirmeleri oldu. Bu önemli biyohistorik başarıları şöyle gelişti. Kürtçe Doğudan-Batıya doğru yayıldı. Tabii Güneye ve Anadolu'nun derinliklerine kadar uzandı. Dağlık bölgelerde, bugün Kürtlerin yerleşik olduğu alanlarda artık bu dil konuşulmaya başlandı. Kürtçenin yayılmasını, bu devirde olgunlaşan Zerdüşt inancını da beraberinde taşıdı, Kürt diline, Kürt inancı eşlik etti.

Kürtçenin yayılması yavaş ve sırayla oldu. Çünkü bu dili ilk kullanan ne Mitanniler ne de onların uzantıları olan Kassitler bu dağlık bölgelere tamamen egemen olmuş değillerdi. Daha sonra Medler, Urartu ve orta Zagros bölgelerine ve güneydeki Lorlara doğru yayılmaya başladılar. M.Ö. VII. yüzyılda Med dili güneye doğru yayılarak Kermanşah'a ve orayı da aşarak Lorlara dayandı.

Kürtlerin asil kollarından birisi olan Lorlar, Kürtçeye çok yakın bir lehçe olan Lor dillini konuşurlar ve bu dili eski Medceden çok eski Pers diline dayandırırılar.

Bugün yaşayan Kürtçe, eski Medlerin konuştukları dilden gelmektedir. Yoksa kimilerinin dediği gibi eski Pers dillinin devamı değildir. Medler, Asurları yenip bölgede politik güç haline gelince kültürleri, inançları ve özellikle dilleri Zagroslara doğru yayılmaya başladı. Zagrosun güneyine ve batısına doğru ilerlemesini sürdürdü. Bu yayılma oldukça erken, çok erken gerçekleşir. G.G. Cameron'un incelediği, M.Ö. IX. yüzyılda kalan Asur kaynaklı belgelerden Guti beyliklerinin adlarının sıkça Arilerin adlarından olması bunu kanıtlar. Medler'in batıya yayılma eğilimleri ise, eğer bu etnik ve politik durumu bir sonuç olarak görmek istersek, kalıcılığını sürdürmüş olsa gerek. Medcenin yayılması, değişik dilleri konuşan, dağınık, parçalı dağ aşiretlerinin bu suretle ortak dili haline geldi. Çok dilli aşiretlerin Esperanto'su oldu ve Güney Anadolu'nun Toroslarına kadar yayılmasını sürdürdü.

Böylece İran dilleri ailesinden olan Medce ile beraber Kürt halkının adı olan Kürtler, tarihte önce Batıya doğru, Akdeniz'e kadar yayıldılar. Güneye doğru ise, Anubanini'in ülkesi olarak bildiğimiz Lorlar egemenliklerini sürdürdüler. Sare Pol yakınındaki Asya kapısına kadar vardılar. Yeniçağdan itibaren de Kuzeve doğru yayıldılar. Yayıldıkları bölgelerde yeni bir biyodinamik oluşturdular. Çekirdek bölgelerden yayılan Kürtler, değişik ırk ve biyotipoloji de aşiretlerle iç içe karıştılar. Bugün bile aşiretler arası izlenebilen tipler arası parçalanmışlık bu karışımının sonucundan meydana gelmiştir.

Kürt halkı işte böyle doğdu. Bu halk birçok ırktan, buraya göç etmiş olanlardan, küçük dağlı aşiretlerden harmanlanarak ortaya çıktı. Kürtlerin dili ve dağları, Kürt halkının birliği oldu. Medler ve Medce olmasaydı Kürt halkı da olmayacaktı. (E. Von. Eickstedt age). M.Ö IX ve VIII. yüzyıllar da birlikte doğan ve formatlanan Kürt dili ve inancı, M.S XX. yüzyılın ilk çeyreğinde yine birlikte kırıma uğrayacaklardır. Tarihin değişik dönemlerinde baskılanan, ağır bedeller ödeyen Kürt dili ve inancı, buna rağmen varlığını koruyarak günümüze ulaşmayı başaran insanlık yaratımının ender ürünleridir. Bu da Kürt dili ve inancının ne ka-

dar köklü, tarihi ve güçlü olduğunun kanıtıdır.

6-MAZDEK VE MAZDEİZM

Ezeli ve ebedi olarak var olduğuna inanılan dünya yine en yüksek varlık olan insana emanet edilmiştir. Güneş, hava ve su gibi, doğal varlıklar nasıl ki ortaksa, dünyanın toprağı ve bu topraktan elde edilen ürünler de, insanların ortak malıdır. İnsanlar eşit olarak var edilmişlerdir. Birinin mal toplayıp, öbürünün aç kalması Hakk'ın amacına aykırıdır.

Mazdek. Egemen sınıfın denetimine giren ve bir sömürü ideolojisi haline getirilmek istenen Zerdüşt ve mani inancını reforma etmek istiyordu. Mazdek, savlarını savunurken; “ben Zerdüşt dini yenileştirmek için gönderildim” der. Benzer olarak da; “Nasıl ki Musa Tevrat'ının buyruklarını yerine getirmeyince Tanrı İsa'yı ve İncil'i gönderdi, işte Zend-Avesta'nın buyrukları yerine getirilmeyince de ben gönderildim” der. Her kötülüğün temelinde özel mülkiyeti gören Mazdek, kurtuluşu ortak (kamusal) mülkiyette arıyordu. Ona göre mal, insanlar arasında ortaktır. Herkes ihtiyacına göre başkasının malını kullanmalı ve bundan geri durmamalıdır.

Mazda inancı süreç içerisinde güçlenerek Sasani İmparatorluğu döneminde yaklaşık M.S. II. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletin resmi dini haline geldi ve revizyona uğrayarak, hâkim sınıflarca sömürü aracı olarak kullanıldı. İmparatorluk, köleci bir toplum yapısına dönüştükçe, Zerdüşt'ün eşitlikçi toplum yapısı, insan ve doğa sevgisine dayanan ilkeleri bir kenara atıldı. Yönetici elit sınıf, ruhban sınıfı ile uzlaşarak, Zerdüşt inancını, sömürü düzenin ideolojisi haline getirdi. Bu dönemde din adamları Karter unvanını aldılar ve büyük arazilerin işletmesini üstlendiler. Sasani İmparatoru II. Şapur döneminde yaşayan Ammianus Marcellinus tarihi eserinde şunları yazar. “Bu bölgede din adamlarına ait verimli tarlalar vardır, eskiden bu kategoride olanlar önemli değillerdi ve yönetim onların dini ibadetlerindeki çalışmalarından yararlanmıyordu. Zamanla bunlar çoğalıp güçlendiler ve sosyal yapı içerisinde sağlam bir tabaka oluşturdular. Ülke gelirinin

üzerinde toplum korumasız olarak nerede müsaade edilirse orada oturur. Din adamlarının kendilerine ait olan özel ayrıcalıklara tabi idiler. Halkın dini inanca olan saygı ve sevgisinden dolayı bu din adamları da saygı görmektedirler” (Xemgin,2012:214)

Mazdak inancı, bu sömürüye tepki olarak, V.yüzyılın sonralarında, VI. yüzyılın başlarında doğdu. Amacı bozulan Zerdüş inancını yeniden reforma etmekte.

Manici din öğretisinden de etkilenen Mazdek, öldürmeyi ve et yemeyi yasaklamıştı. Işık ile karanlık arasındaki savaşta, ışığın karanlığı süreç içerisinde zayıflatarak yeneceğini ve zafere ulaşacağına inanıyordu. Fakat giderek, Sasaniler’in katı sosyal ve ekonomik sınıf sisteminin ancak bir müdahale ile daha eşitlikçi bir yapıya dönüşeceğine inandı. Sistem kendiliğinden değil, ancak müdahale ile düzeltilecekti.

Mazdek’e göre; “Tanrı dünyaya insanlar kendi aralarında eşitçe paylaşmaları için gerekli maddeleri indirdi. Öyle ki hiç kimse bir diğerinden daha fazla şeye sahip olmasın. Eşitsizlik, şiddet kullanılarak gerçekleştirildi. Her bir insan, kardeşinin zararına da olsa, isteklerini elde etmeye çalıştı. Oysa hiç kimsenin başkasında daha fazla zenginliğe, daha çok kadına ve mala sahip olma hakkı yoktu. O halde yoksullara vermek için zenginlerden alınmalıydı. Böylelikle tam bir eşitlik sağlanabilirdi.” (Çem ,2009:142)

Her bağımlılık bir tutsaklıktır. İnsanları en kolay tutsak alan kazanç ve sahip olma hırsıdır. Bir doyumsuzluk faktörü olan hırs doğal bir davranış değildir, insanın doğasına aykırıdır ve tüm kötülüklerin sebebidir. Daha fazla kazanç, daha çok statü, doyumsuzluğu artırırken, insanı kendi öz değerlerinden sorgular hale getirir. Artık yeryüzü, insanlığın ortak mülkü değil, bir avuç insanın talan ve sömürü alanıdır. Bu yüzden bireysel mülkiyet, topluma huzursuzluk getirirken, ortak (kamusal) mülkiyet topluma huzur ve mutluluk getirecektir. İran asılı Selçuklu veziri Nizamülmülk’ün Siyasetnamesi’nde şöyle denmektedir: “Mazdek, insanlar arasında mal ortaktır, diyordu. Çünkü insanlar Tanrı’nın kulları ve Âdem’in çocuklarıdır. Her biri ihtiyacına göre ötekinin malını kullanmalı ve hiç kimse bu haktan yoksun kalmamalıdır. Herkes malca eşit olmalıdır. Mazdek’in bu sözleri üzerine herkes malını ortaklığa koymuştu.” (İ.N. Paşa,1991: 97)

Aynı gelenekten gelen, Şeyh Bedreddin de asırlar sonra şöyle diyecekti:

Ay ve Güneş/Herkesin lambasıdır

Hava herkesin havasıdır/Su herkesin suyudur

Ekmek neden, /Herkesin ekmeği değildir?

Mazdek, cinsiyet özgürlüğünü savunuyordu. Sasaniler zamanında İranlı kadınlar, bütün özgürlüklerini kaybetmişlerdi, kural olarak toprak sahibinin malı sayılıyorlardı ve en yakın akrabaları ile evlenmeye mecbur bırakılmışlardı. Mazdek'in kadın-erkek eşitliğini ve kadın özgürlüğünü savunan düşünceleri yoksul köylüler tarafından desteklendi. Yoksul ve topraksız köylüler o zamana kadar beylerin ve toprak ağalarının yanında çalıştırılmak için veya cariye olarak kullanılmak için ellerinden alınan kızlarının özgürlüklerini kazanmaları anlamına gelen bu düşünceleri benimsediler. Çünkü yoksul köylüler, ilk kez kadınlarına ve kızlarına kavuşuyorlardı. Fakat bu görüşler hâkim sınıflarda, şiddetli tepkiye yol açtı. Özellikle kadın erkek birlikte ayin yapmasını savunmak, bu inancı büyük iftiralara maruz bırakarak şimşeklerin üzerine çekmesini sağladı. Ne acıdır ki aynı iftiralara günümüze kadar Kızılbaş/Alevi toplumuna da reva görülmektedir.

Bir düşünce adamı olan Mazdek, aksiyon (eylemci) değil, reformcuymdu. Devletle anlaşarak, sosyal reformlar yoluyla toplum üzerindeki ekonomik baskıyı hafifleteceğini umuyordu. Bu fikirler toplumda yankı buluyor, gün geçtikçe de taraftar topluyordu. Taraftarlar başlarına, "sorcamegan" ya da "surxcamegan" denilen kızıl başlıklar giyiyorlardı. Kızılbaşlık ta (Kımsorluk) giyilen bu başlıktan gelmektedir.

Grek ve Roma imparatorluklarında çalışma, sadece kölelere ait çok aşağılık bir insan faaliyeti olarak görülmüştü. Köleler ise insandan sayılmıyorlardı, efendisinin malı olup, bir mal gibi alınıp satılıyorlardı, hatta sahipleri tarafından öldürülebiliyorlardı. Oysa aynı dönemde Roma'da yaşayan filozof Seneca; "köle denilen yaratıkların insanlarla aynı maddeden çıktıklarını, aynı göğe bakarken aynı hayranlığı duyduklarını, aynı havayı solduklarını, aynı hayatı yaşayıp aynı ölümü beklediklerini" söylediği zaman, Romalılar sadece gülüp geçiyorlardı. Onlara göre bunlar insan değil, hayvandı. Böyle bir ortamda isyan eden ve Roma İmpa-

ratorluğu'nu sarsan Spartaküsler, mızraklarının ucuna taktıkları kızıl kalpakları, isyanlarının bayrağı olmuştu. Köleler kızıl bayraklarına bakarken, umudu ve gelecekteki özgür yaşamı görüyorlardı. O günden itibaren kızıl renk ezilen halkların direniş sembolü olmuştur. Rengini sınıf mücadelesinde dökülen yoldaşlarının kanından alan kızılbayrak, XX. yüzyılda Rusya'da sosyalizmin zaferiyle zirvelerde dalgalanacaktır.

Mazdek, ölüme ve öldürmeye kesinlikle karşıydı. Işık ile karanlık arasındaki mücadelenin, mutlaka ışığın kazanacağına inanıyordu. Bu radikal düşünceler, bozulan siyasi yapıyı tekrardan rayına koyacağına inanan Sasani sarayında toleransla karşılandı. Hatta Sasani Şahı Kovad ya da Qubad (M.S. 488-531) Mazdek'i korumasına aldı ve dinini yaymasına izin verdi. Hatta denilir ki Şah'ın kendisi bile Mazdek inancını benimsemişti. Rahat bir ortam yakalayan Mazdekliler gün geçtikçe güçleniyorlardı. Güçlenen Mazdeklileri, egemen güçler kendilerine yönelik bir tehdit olarak algıladılar. Şah'a baskı yaparak, Mazdeki engellemesini istediler, Şah baskıya boyun eğerek, önce Mazdek inancından ayrıldı, ardından Mazdeklilerin yakalanması için emir verdi. Kovad'ın yerine geçen oğlu ve halefi Chosroes I. Anoshervân döneminde yasak ve yakalanmalar, katliamlara dönüştü. Kırımlar ülkenin en ücra köşesine kadar yayıldı. Mazdek tutuklanarak, ağır işkenceler altında öldürüldü. Taraftarları kılıçtan geçirildi, ama yok edilemediler. Ölümünden sonra karısı Hurreme yandaşlarıyla Rey kentine yerleşerek, halkı kocasının yolunda mücadeleye çağırdı. Bu çağrıya uyanlara Hurremliler denildi.

Tohum bir kez toprağa düşmüştü. IX. yüzyılın başlarında Azerbaycan'da, Mazdek'in fikirlerinde esinlenen halk, Abbasi-ler'e karşı Bâbek önderliğinde büyük bir ayaklanma hareketine girişti. Bâbek'liler de toprakta özel mülkiyete karşı çıkıyorlardı. Onlar, dünya düzenindeki adaletsizliğin sebebini toprak ve sosyal eşitsizlikte görüyorlardı. İşlenebilen bütün toprakların toplumsal mülkiyete dönüştürülmesini, yönetiminin de özgür köy topluluklarına bırakılmasını istiyorlardı.

Mazdek'in aksine, Bâbek bir aksiyon adamıydı. Egemen sınıfların mülkiyet haklarında kendi gönül rızaları ile vazgeçemeyecekleri bilinciyle harekete geçtiler. Aristokrat ve ruhban sınıfın

elindeki topraklara el konuldu. El konulan topraklar, yoksul köylülere dağıtıldı. Hareket kısa sürede topraksız ve yoksul halkın umudu haline geldi ve geniş bir alana, İran, Azerbaycan ve Kürdistan'a yayıldı.

Hurremilik, köylü hareketlerinin ideolojisini eyleme dönüştüren Bâbek hareketidir. Hareket, Hurremilerden büyük destek aldı ve Hurremiye bir harekete dönüştü. Bâtını yorumlarıyla, İslam dininin bütün yasaklarını geçersiz saydılar. Öte dünyayı, cennet, cehennem anlayışını reddettiler, ruh dönüşümünü ve tenasüh inancını savundular. Tanrının tecellisi olarak gördükleri liderlerini ölümsüzleştirdiler.

Esas ismi Hasan olan Bâbek, İlahi elçi anlamına gelen Baba'nın merteye itibarıyla bir alt kademesi olan Bâbek adını kullanmıştı. Kökeni hakkında bilgi veren yeterli tarihsel kaynaklar mevcuttur. Bu tarihi kaynaklara göre, Bâbek Azerbaycan'ın Badh kasabasının yerli hâkimi olan Kürtlerden, "Cewani" aşiretindedir. Bâbek'in Kürt aslı olduğunu İslam tarihçi Yakubi'nin (M.S 891) belirttiği gibi, Tarihçi Hawafi (M.S 1441 yılı dolaylarında tamamladığı) Mucmal-i Fasihi adlı eserinde teyit eder. Hawafi şunları aktarır: "Bâbek Cewandanilerin arasından çıkarak başkaldırdı... Bâbek ustasının ölümünden sonra, O'nun ruhunun kendi içinde yeniden dirildiğini iddia etti ve civar bölgelerde o ahlaksız eylemlerine başladı." (İzady, age)

Tarihteki diğer devrimci hareketler gibi, bu hareket de, egemen sınıflara karşı verilen mücadelede ağır yenilgiye uğradı. Liderleri Babek, elleri ve kolları kesilerek öldürüldü. Kırmızı renkli başlıklar giydikleri için "Muhammire" adıyla anılan, taraftarlar kılıçtan geçirildi ve hareket dağıtıldı. Taraftarların bir kısmı, "Karmatik" ve "İsmaililik" gibi bâtını gruplara dağıldılar, bir kısmı da devlet teröründen kaçarak, Kürdistan'ın dağlık ve ulaşılması zor alanlarına sığınarak inançlarını savunmaya devam ettiler.

Aynı dönemde, Güney Kürdistan'da yine Hurremiye kisvesi altında Narseh liderliğinde, Bâbek hareketine destek amacıyla bir hareket daha başlatıldı. Hareketin lideri İslam tarihçisi Mesudi tarafından Kürt Nasır olarak tanımlanmıştır. Tarihçi Tabari'nin belirttiğine göre, ayaklanma ile birlikte, Abbasi orduları katliama girişti. Kısa sürede 60 bin taraftar katledildi. Bunun sonucunda

Narseh taraftarları ile birlikte Bizans İmparatorluğu'na sığındı. Bizans'ta iyi karşılanan Narseh, İmparator Theophilus'un isteğiyle, Kürtlerden bir ordu kurmasına izin verilir. Topladığı birliklerle Bâbek'in yardımına koşsa da, artık çok gecikmişti. Bâbek yakalanıp idam edilmişti. İmparator devrimci Narseh'i, o devirde yoğun Kürt nüfusunun barındığı, bugünkü Hacı Bektaş yöresine yakın Pontus denilen bir bölgeye yerleşmesine izin verir. Nusayriler'in, Narseh/Nusayr ocağına dayanmaları ihtimal dâhilindedir.

Mazdek'in eşitlikçi toplum yaratma düşüncesi, ezilen mazlum toplumlarda canlılığını hep korudu, örgütlü ve güçlü olamadıkları için bu beklentilerini kurtarıcı mehdi'ye bıraktılar. Böylece Mehdi, ezilen mazlum toplumların kurtarıcı ilahi umudu oldu. Mehdi ile özgürlük ve eşitlik beklentisi içerisinde olan toplumlar arasında ilginç bir bağ vardır. Zira Mehdi geldiğinde, yeryüzünde var olan adaletsizliği kaldıracaktır. Artık orada sömüren sömürülen olmayacak, tüm insanlar eşit ve özgür olacaklardır. Orada herkes gönül rızasıyla toplumsal üretim sürecine katılacak, yeteneği oranında toplumsal üretime katkıda bulunacak, ihtiyaçları oranında toplumsal üretimde pay alacaktır. Bu düşünce Mazdek'in militancı düşünceleri ile birleşince bölgede bazı dönemlerde uygulama imkânını da buldu. Bunların başında da Karmati hareketi gelmektedir.

Eşitlik ilkesi, Alevi/Kızılbaşlar arasında "Rıza Kenti" olarak geçer. Alevi/Kızılbaşlar kendilerini ve toplumu kesin kurtuluşa taşıyabilmek için tasarladıkları, sınıfların, devletin ve paranın olmadığı, herkesin gücüne ve yeteneğine göre çalışıp üretimde bulunduğu ve gereksinimlerini ihtiyacına göre üretimde yararlandığı düşsel toplum projesi, kâmil insandan hareketle, kâmil toplum yaratma projesidir. Bu proje XV. yüzyılın ilk yarısından, direnişçi Kızılbaş halk önderlerinden Şeyh Bedreddin ve müritleri olan Torlak Kemal ile Börklüce Mustafa tarafında hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bu inançla Şeyh Bedreddin ve müritlerinden Torlak Kemal ile Börklüce Mustafa tarafından, "Her şeyde ve her yerde yârin yanağından gayri her şey ortaktır" şeklinde formülle edilerek, Osmanlıya karşı Manisa yöresinde, değişik din ve ırktan (Müslüman, Hıristiyan, Musevi, Türk, Rum, Yahudi vs.) insanların da desteğini alarak başkaldırmıştır. Hareket çok kanlı bir şekilde bastırılırken, hareketin liderlerinden

Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal, çarınıha gerilerek idam edilirler, hareketin ideoloğu olmasına rağmen harekete sonradan katılan Şeyh Bedreddin, düzmece bir mahkemeden sonra 1420 yılında Karaburun'da asılarak idam edilmiştir.

Yalçın Küçük'e göre, Musa Çelebi, Balkanlar'da yeni bir düzen kurmak istiyordu. Bu nedenle Müslümanlardan, Hıristiyanlardan ve Musevilerden yeni bir din, başka bir ifadeyle yeni bir ümmet istiyordu. Çünkü o devirde millet bilinmiyordu. Musa Çelebi, Trakya ve Balkanlar'da örgütlendi ama Anadolu'da örgütlenen gerici Mehmet Çelebi'nin güçlerine yenildi. Şeyh Bedreddin, Musa Çelebi'nin yarım bıraktığı davayı tamamlamayı üstelendi.

Musa Çelebi'nin kazaskeri olan Şeyh Bedreddin, Kabbalizm, Hurufilik, Kalenderilik ve Kızılbaşlık öğretilerinden gelmiş bir yol ehliydi. Kahire'ye giderken Suriye'nin Cebel Arsus'ta Şeyh Cüneyd ile görüştüğü rivayet edilse de, buluşma tarihleri uyuşmamaktadır. Şeyh Cüneyd'in kıyamdan kurtularak kaçıp buraya gelen Şeyh Bedreddin'in müritleri ile görüştüğü ihtimali daha gerçekçi görünmektedir.

Şeyh Bedreddin'e göre, dinler arasında bir fark yoktur, bütün dinler birdir, eşit ve benzer ilkeler üzerinde kurulmuştur. Hepsini aynı Tanrı'ya ibadet eder. Ayrılık din adamlarının işleri karıştırmamasından doğmuştur. Bu yüzden ortak mülkiyetin ve cinsel özgürlükçü programının yanı sıra, Börklüce Mustafa ile birlikte üç kitabı dinin temelinde bir din, Balkanlar'da yaşayan, Grek, Bulgar, Sırp, Türk ve diğer halklardan, yeni bir halk çıkarmayı hedeflemişti.

Beyazid Paşa komutasında üzerlerine gönderilen ordu, genç-ihtiyar, kadın-kız demeden binlerce insanı hunharca kılıçtan geçirirler. Yenildiler ve asıldılar ama onları asanlar, düşüncelerini asla yok edemediler. Onlar inançları uğruna, iyiyi, güzeli yaratma uğruna mücadele vermişlerdi. Bu anlamıyla da Kızılbaş/Alevi toplumu için büyük önderlerdir. Asla unutulmayarak o günden bugüne söylenen ağıtlarda bu halk kahramanlarının varlıkları Kızılbaş/Alevi toplumu içinde yaşatılmaktadır.

İriş dede sultan, kavgaya iriş, /İmdi can günüdür, gazaya giriş.

Aydın'da ortaklar, Karaburun'da /Kılıç ceren oldu, oynuyor kında.

Simavna kadısının oğlu olan Şeyh Bedrettin(1357-1420) ve müritlerinin önderliğinde gelişen halk hareketi, asırlar sonra Mazdek'le aynı görüşleri savunuyorlardı. Bunlara göre "Tanrı dünyayı yarattı ve insanlara verdi. Böylece, dünyanın toprağı ve bu toprağın tüm ürünleri, insanların ortak malıdır. İnsanlar, eşit olarak yaratılmışlardır. Birinin mal toplayıp ötekini aç kılması, Tanrı'nın amacına aykırıdır Ben, senin evinde, kendi evim gibi oturabilmeliyim; sen benim eşyayı, kendi eşyan gibi kullanabilmelisin. Çünkü bütün bunlar hepimiz içindir ve hepimizindir." Ancak nikâhlı kadınları, bu mal ortaklığının dışında tutuyordu. "Ona göre, düşünce ve vicdan özgürlüğü temeldir. Devlette de, hükümet seçimle kurulmalıdır. Halk, tam bir özgürlük içinde oyunu kullanabilmelidir. Kıyan ve zorba (zalim ve mütegalibe) bir yönetimin buyruklarına uymamak gerekir. Saray, saltanat, yeniçeri, tekkeler, dervişler hep zorbalığın ürünüdür Bu zorbalığa boyun eğmemelidir." (Tanilli,II.cilt,1986:559)

Böyle bir toplumda elbette ki köleliğe yer yoktur. Anadolu topraklarında yükselen bu hümanist düşünceleri savunan Börklüce Mustafa taraftarlarına şöyle sesleniyordu: "Ben senin emlakine tasarruf edebildiğim gibi, sende benim emlakime aynı suretle tasarruf edebilirsin". Mülkiyette ortaklığı, üretimde birlikteliği, bölüşümde eşitliği savunan bu felsefi/inanç için halk ozanı Hasret Gültekin XX. yüzyılın sonlarında şunları yazar:

Yarın yanağından gayri her şeye ortağız

Örneğin işe bak, ne cömerdiz

Bin yıl önce, düşününce

Komünmüşüz kendimizce

Ne demeli bu herife

Bu cömertlik bu felsefe

Sahip çıkmak ileriliktir

Ve ki tarih lastiktir

Çekmeli, yorumlamalı"

Bireysel mülkiyeti reddedip, toplumsal mülkiyeti savunarak Osmanlı'ya karşı ayaklanan, Şeyh Bedreddin, Torlak Kemal ve Börklüce Mustafa önderliğindeki Kızılbaş/Alevi toplumunun liderlerini Müslüman olarak görmeyen Osmanlı yönetimi, yenilgi-

den sonra, idam etmeden önce bu kesimleri İslam'a davet ederek Kelime-i şahadet getirmelerini buyurur, fakat onlar İslam'a daveti reddederler. Şeyh Şehabeddin, Ahmet Sivasî'nin meydanda insanlar toplandıktan sonra (İşkenceler başlamadan önce) yaptığı konuşmayı şöyle aktarır:

“Mustafa Efendi (Börklüce-Dede Sultan) ...cehennem ehli arasına karışmaktan hazer eyle; Kelime-i şahadet getir ve ruhunu cenabı hakka teslim et” dedikten sonra Bayezid (ordu komutanı) konuşmaya dâhil oluyor ve Dede Sultan taliplerinin tövbe etmesi durumunda serbest bırakılacağını duyuruyor. Burada dikkat çekilmesi gereken husus, Dede Sultan ve taliplerine; “İslam'a dönme” çağrısı yapan Beyazıd Paşa'nın herhangi bir tövbe durumunda yani İslamiyet'e kazandıracığı her biri için kazanacağı sevap oldukça büyük olacaktır. Böyle büyük bir sevaptan sonra Beyazıd'm ahrette daha fazla rahat edeceği ve daha fazla huri tahsis edileceği için oldukça sevecen ve cömert davranmaya devam eder. Ama aniden meydanda bir gürültü kopuyor sessizliğin ortasında. Şeyh Şehabeddin ve Beyazıd Paşa'nın Kelime-i şahadet getirme ve İslam'a döndürme teklifine, Dede Sultan yani büyük Pir Börklüce Mustafa ve talipleri bağıra, bağıra Devrimci nefesleri ile şu karşılığı veriyorlar;

Eğnine al giyenler /Boynun vursan dönmez

Pir yolundan gidenler /dönmez yolundan dönmez

Biz demişiz Enel-hak /Yarın bizim olacak

Kalkmıştır kızıl sancak/ Dönmez yolundan dönmez

Bu mücadele asla yolundan dönmedi, XV. yüzyılda yakılan meşale çeşitli badirelerden geçtikten sonra, XX. yüzyılda Koçgiri, Dersim, Maraş, Çorum, Sivas ve Gazide de yanmaya devam etti. Bugün de Şengal'de, Kobani'de yanmakta, karanlık güçleri korkutmaya devam etmektedir. O gün eğnine al giyenler boynun vursan dönmezdi. Bugün de dönmezler, dönmeyecekler...

Dinsel görünüşlü, bu sosyal hareketler, İslam tarihi boyunca kendini birçok sosyal-dinsel hareketler biçiminde açığa vurarak, egemen güçlere ve Ortodoks İslamiyet'e karşı amansız bir mücadele verdiler. Bunlardan önemli olanlardan biri de XVI. yüzyılda devrimci Bâbek'in ayaklandığı bölgede, İlahi gücün bir tecellisi

olduğunu iddia eden ve Kızılbaşlar arasında hâlâ hem bu yönüyle hem de “sahibi zaman”, yani yaşayan zamanın Tanrı’sı olarak kabul gören Kızılbaş Şah İsmail aynı düşüncelerle harekete geçmişti. Kızıl bayraklarını açan Kızılbaşlar isyan etmiş, yoksulların, ezilenlerin, Kürtlerin, Türkmenlerin ve Ermenilerin yeni umudu olmuştu. Kızıl renk hep ezilenlerin rengi olmuş, hürriyet ve özgürlüğü temsil etmiştir. Mazdek’ten Kızılbaşlığa bu militan ruh miras kalmıştır.

7/-KIZILBAŞLIĞI ETKİLEYEN BAZI İNANÇLAR

İnsanoğlu varlığının bilincine vardığı ilk günden itibaren ekmek ve geçinmek için doğayla mücadeleye girişmiştir. Ekmek toprağa, toprak ise zorlu bir mücadeleyi gerektirmişti. İnsanlık ekmeği kolay elde etmeyecekti, doğayla çetin bir mücadeleye girişti, çoğu zamanda doğa karşısında güçsüz kaldı, afetlere, kıyımlara maruz kaldı, kıtlık çekti, aç kaldı. Çaresizliğini göklerde zannettiği ama göremediği ilahi güçten yardım dileyerek aradı. Dolayısıyla dinler tarihi, esas itibariyle insanoğlunun toprakla (ve doğal olarak göklerle) olan ilişkilerinin hikâyesidir. Tanrılar ise birer aydınlatıcı zannedilip, insanları mutlulukta birleştirmeye çalışacaklarına inanılmıştır. Ustanın çırağına yol gösterdiği gibi, yaşamın sırlarını daha yakından bilen olduklarından, onların tavsiye ve yardımlarıyla, mutlak birlik gayesine varılabileceği düşünülmüştür. Fakat dinler, toplumun doğa karşısındaki güçsüzlüğünden faydalanarak, toplumun bilimsel yönde gelişmesini engelleyerek toplum üstüne egemen ideolojik karabasan gibi çöktü. Korkuyu telkin ederek insanı, doğa olaylarını bilimsel yönde incelemesini engelledi, bilimsel gelişiminin önünü tıkadı.

İnsanlık tarihine baktığımızda, din ilahi varlığın veya yaratıcının insanlığa bir armağanı değildir; tersine yaşamın bazı zorluklarına kolay çözüm bulabilmek için, insanoğlunun bir buluşudur. Bu itibarla dindar adam da, dini inanç ve uygulamaları, yaşamın güçlüklerini dengelemek üzere kullanan kişi olmaktadır. Peki, ama bu güçlüklerin büyük çoğunluğunun toplumun sosyal yapısından ileri geldiğini daha erken çağlardan itibaren fark etmiş toplumlar veya kişiler ne yapacaktır dini? Kızılbaş/Alevi toplumu,

sorunların kaynağını toplumsal eşitsizlikten kaynaklandığını çok erken bir dönemden itibaren fark etmiştir. Farkındalığı, egemen güçlerce Sünni Ortodoks inanışın ötesinde devletin sosyal-siyasal sistemine bir başkaldırı hareketi olarak değerlendirmiştir. Bu affedilemez suça karşı, onu her türlü dinsizlik, ahlaksızlık gibi ağır suçlarla itham etmiştir. Anadolu toplumunda dini dönüşüm hiçbir zaman sosyal dönüşüme koşut gitmemiştir. Bu yüzden Kızılbaşlar, Sünni Osmanlının sosyal yapısına hep yabancı kaldılar.

Hiç bir din, herhangi bir kültürel olgu gibi, hiçbir zaman kendisine has olmamış, etki alanı içinde, tarih öncesinden itibaren çökelmiş tortuların yeni bir sentezinden oluşur. Her eski inanç, yeni inancın kaynağı olmuş, onun içinde yer almıştır. Dolayısıyla her inanç bir yerde ekletik-senkretik bir inançtır; diğer inançlardan mutlaka öğeler taşır, kendisine has, arı, saf ne bir inanç vardır ne de ki bir kültür. Servet Tanilli'nin de belirttiği gibi; "yüzyıllar akıp gider bir toplum yapısından bir başka toplum yapısına geçirilirken, bir yapı aşılmış olsa da, ondan gelecek yüzyıllara bir kültür mirası kalır; edebiyattan, sanata, felsefeden müziğe değin canlı, diri, soylu bir şey, insanlığın ortak hazinesine kaydolur, bu miras. Her kuşak, her yüzyıl, her çağ geçmişin mirasına kendi katkısını da ekleyerek geleceğe bırakmıştır. Böyle git gide zenginleşen bir miras olmasaydı, insanlık mağara döneminden çıkıp bu günlere gelemezdi, ilerleme olamazdı giderek." (Tanilli, I.cilt,1984:32)

Kürdistan gibi, antik çağlardan itibaren yol güzergâhı üzerinde bulunan ve bir Mezopotamya inancı olan Kızılbaşlık da yukarıda anlatılanların yolunu izlemiş, pek çok inançtan etkilendiği gibi pek çok inancı da etkilemiştir. Bunun başlıca nedeni Kürdistan'ın sahip olduğu coğrafi konumuyla ilgilidir. Kürdistan eski dünyanın uygarlık merkezleri olan Yunan, Mısır, Mezopotamya, Çin ve Hint'in geçiş güzergâhında bulunmaktadır. Tarih boyunca bu güzergâhta orduların, kervanların, rahiplerin, hacıların, feylesofların, mimarların gelip geçtikleri, buluştukları, her türlü düşünce alışverişinde buldukları bir yol olduğunu gösteriyor. Bu bakımdan burada üretilen bir fikir ürününün bir başka yerde bulunması veya tersi bir durumda başka bir yerde üretilen bir fikrin Kürdistan'da kendisini göstermesi doğal sayılmalıdır. Böyle bir coğrafyada doğarak şekillenen Kızılbaşlığın, etkilendiği inançla-

rın incelenmesi zorunlu bir gerekliliktir. Bu gerekliliğin başında ise, Hint inanışları, Mezopotamya ve Grek inançları gelmektedir.

Adı geçen inançların Kürdistan'ı ve Kürt inançlarını karşılıklı olarak iki yönde etkilemişlerdir. Bunlardan birincisi yukarıda açıkladığımız gibi Kürdistan'ın coğrafi konumunda doğmuştur. İkincisi ve belki de en önemlisi bu toplumların ortak Aryen kökeline dayalı Hint-Avrupa inançları olmuştur.

Kimdir bu Hint-Avrupalılar? İnsanlık tarihi “madenler çağı” denilen çağda yani M.Ö II. binli yıllarda, halkların en büyük yayılış hareketlerinden birine tanık olur. Bu Hint-Avrupalıların yayılışıdır. Bu halklarla ilgili gerçek de şu ki; bu halkların yazıları yoktu, gelenekleri bütünüyle sözlüydü. Tarihte nerede rastlarsak rastlayalım, Hint-Avrupalıların, bir merkezden başlayarak, dört bir yana dağıldıkları bir gerçek Neresi bu merkez dediğimizde ise karşımıza, Elbe ile Vistül arasındaki Kuzey Almanya ovalarıyla, Tuna-Ural arasındaki Rus stepleri çıkar. Gerçekten, İsa'dan önce II. bin yıl süresince, birbiri arkasından süren halk dalgaları, Sibirya'dan İrlanda'ya değin çok geniş bir alana yayıldılar. Aryenler Hindistan'a, Medlerle Persler, Kürdistan ve İran'a, Hititler Anadolu'ya, Helenler Yunanistan'a, İtaliotlar İtalya'ya gittiler. Bu göçlerden sonuncusu ise Latinlerin göçüdür. Gün gelip bütün Akdeniz dünyasını birleştirecek Roma uygarlığını işte bu Latinler kurmuşlardır.

Hint-Avrupalılar denilince; Latince, Yunanca, Sanskritçe, Kürtçe, Ermenice, Farsça gibi, birbirine pek yakın dilleri konuşan halklar anlaşılıyor ve bütün bu diller tek bir dilden kopup gelmişlerdir. Hint-Avrupa dilleri arasındaki hasımlığı XIX. yüzyılın başlarında Fransız dilbilimci Bopp tarafından karşılaştırmalı grameri, yani bu geniş dil ailesinin ilk ortak biçimini saptama olanağını veren yöntemi bulmakla gerçekleşmiştir. Hint-Avrupa dil grubu ırksal bir adlandırmanın ötesinde tamamen dilsel bir ortaklığı içermektedir. “Ancak, Fransız tarihçilerden George Dumézil'in önyak olduğu son bir kuram, inançlarına ve efsanelerine bakıp, Hint-Avrupalıların kendine özgü bir sosyal örgütlenişe sahip olduklarını ileri sürer. Bu kurama göre, bütün Hint-Avrupalı halkların kurumları, özellikle üçlü bir sosyal sınıf ayrılığı temeli üzerinde kuruludur. Bu üç sınıf şudur; Rahipler, savaşılar, tarım-

cı-hayvan yetiştiriciler.” (Bkz Tanilli, age.)

Fransız düşünür George Dumezil’in de belirttiği gibi; Hint-Avrupalılar, çok sayıda dağınık Aşiretler(Kabileler) halinde yaşarlardı. Kabile yapısı içinde, rahipler, savaşçı soylular, özgür yurttaşlar ile az sayıda köleler vardı. Kürdistan’a ve Hindistan’a ulaşan, Hint-Avrupalılar ilk başta savaşçı bir çoban topluluğuydu, servetlerini sahip oldukları sığır sürüleri sağlıyordu. Savaşlarını, savaş arabalarıyla yaparlardı. Bu suretle onlara “çoban savaşçılar” demek daha doğru olur. Çobanlığın yanında, toprağı ortaklaşa işleterek ziraat da yaparlardı, çift sürmek suretiyle arpa ekiyorlardı.

Bu toplumlarda temel hücre aileydi ve baba hasımlığına dayanan bu geniş gruplar, kabileler, o kabilelerde askeri federasyonlar “halklar” halinde toplaşmışlardı ve her birinin başında bir savaşçı şef bulunurdu. Bu sosyal yapı içinde kavgalar da, iki kavim arasında değil, taraftarlarıyla beraber iki ailenin mücadelesinden ibaretti. Neticeyi tayin eden, kahramanların baş başa dövüşleri idi. Bilinmelidir ki, Hint-Avrupalılar da kan gütme âdetleri vardı ve Aryenlerin buna çok düşkün oldukları muhtemeldir. Aryenlerin sosyal yapıları bu kitabın muhtelif yerlerinde yeri geldiğinden yeniden incelenecektir.

Bugün Kürtlerin, İranlıların ve Hintlilerin ortak olarak sahip oldukları değerlerin hemen hepsi Aryen yani Hint-Avrupa kaynaklıdır. Ve bu değerler, XX. yüzyılın başına kadar Kızılbaş Kürtlerinde, XX. yüzyılın sonlarına kadar da Êzidi ve Yaresan Kürtleri içinde varlığını koruyabilmiştir.

7/1-Hint inanışları, Budizm ve Kızılbaşlık;

Kızılbaşlığın en çok etkilendiği inançların başında Hint inançları, bunların içinde de özellikle Budizm gelmektedir. Ruhgöçü (tenasüh), hulûl, cennet cehennem kavramı, “Vahdeti vücut”, Tanrı (Hak), Vahyi, erginlenmeden doğan ikinci doğum ve bazı çilekeş hadiseleri, bir kaynaktan çıkmış gibi ortak değerlerdir.

Budha öğretisi, İ.Ö. VI. yüzyılda kuzey doğu Hindistan’da, esas ismi Siddharta Gautama olan Budha tarafında yayılmıştır.

Budha öğretilerinde, insanın var oluşu, acı ve elem verici olduğu temeline dayanır. Budha’ya göre, birey olmak sınırlanmış olmak demektir. Sınırlanmış olmanın sonucu, arzu duymak, arzu duyma-

nın da sonucu acı çekmekti; çünkü arzu edilen şey geçici, değişken ve tükenicidir. Gerek insanın ruhsal ve bedensel bütünlüğü, gerekse dış nesnelere, anlık öğelerin ardışıklığından oluşuyordu. Nesnelere, özsel (tanrısal) bir gerçeklik görmeyen Budha, insan ruhunu da metafizik bir töz olarak görmüyordu; yalnızca kılıgısal (eylemsel) ve ahlaki bakımdan eylem öznesi olarak bir benliğin varlığını kabul ediyordu. Kişinin kendini özdeşleştirdiği toplumsal konumu, ailesi, bedeni, hatta zihni bile onun gerçek benliği değildi. Kişi değişmez hiçbir temel varlığı olmaksızın sürekli değişim içindeydi; geçmiş var oluşlarından bugüne taşınmış ve evrendeki öteki nedenlerle yakından ilişkili çok sayıda nedenin bir sonucuydu. Bu da, insanın var oluşundan, doğumdan ölüme değin ard arda sıralanan durumların birbirine bağımlı bir biçimde nasıl ortaya çıktığını, dört soylu gerçek “pratitya samutpada” yasasıyla ortaya koyar. Dört soylu gerçek yasası, Budha öğretisinin özünü teşkil eder.

İlk gerçek, eziyet ve acıya ilişkindir. Budha göre; her şey acıdır ve her şey geçicidir. İnsan deneyimi, hangi türden olursa olsun acı üretir. Daha genç dönemin bir Budist yazarın ifade ettiği gibi; “beden acıdır çünkü acının mekânıdır, duyular, nesnelere, algılar acılardır. Çünkü insanı acıya sürüklerler.” Zevk bile acıdır, çünkü onu acı izler.

Budist öğretilerinde evrensel acının keşfedilmesi, kötümserliğe yol açmaz. Hiçbir Hint felsefesi ya da dinsel çağrısı umutsuzluk içine düşmez. Tam tersine acının bir varoluş yasası olarak ilan edilmesi, selamet olmazsa olmaz koşulu diye kabul edilir. O halde bu evrensel acı, olumlu harekete geçirici bir değer de içermektedir. Bilgeye ve çileciye, özgürlüğe ve mutluluğa ulaşmanın tek yol olduğunu durmaksızın hatırlatır.

Hint inanç öğretilerine göre, sadece insanlar acı çekmez; acı kozmik bir gerekliliktir. Sırf zaman içinde var olma, bir vadesi olma olgusu bile acıya yol açar. İnsan, tanrılardan ve hayvanlardan farklı olarak, kendi varoluş halini fiilen aşma olanağına sahiptir. Bir kurtuluş bulunduğu konusundaki kesin kanı umutsuzluğa veya kötümserliğe yol açmaz. Acı evrensel, doğru; ama özgürleşmek için acıyla nasıl başa çıkılacağı bilirse, acı nihai değildir.

Bütün Hint felsefelerinin ve meditasyon(derin düşünme) tekniklerinin amacı acıdan kurtulmaktır. İnsanın selametine hizmet etmeyen hiçbir ilmin değeri yoktur. Bunun dışında, hiçbir şey bilmeye değmez. Selamet insanlık halinin aşılmasını gerektirir.

Cehaletin gözünü örttüğü insanlık halinin aşılması, insanın tek başına başaracağı bir hal değildir. Mutlaka ruhani (Pir)bir üstat tarafından gözlerinin bağı çözülür ve kişi mükemmelliğe doğru adım atar. Ondan bilgi yolunu ve dünyanın boşluğunu öğrenir. Böylelikle kendi yanılısalarının tutsağı olan kişi, dünyevi şeylere olan bağımlılıktan kurtulur. O zaman gerçek varlığını tanır, sandığı gibi sıradan bir insan veya varlık olmadığını anlar. Tam tersine “Varlık” ne ise, kendisinin de o olduğunu kavrar. Böylelikle bilgisizliğin, cehaletin gözlerine örttüğü bağ çözülür. Gönül huzuru içinde Hakk’a (atmana) kavuşur.

İkinci soylu gerçek, acının kaynağını susuzlukta (tanhâ) bulur. Bu “susuzluk” kendine sürekli yeni doyumlar arar. Duygusal zevkler isteği, sürüp gitme isteği veya yok olma(kendisini yok etmek) isteği gibi isteklerde bulur. Kendini yok etme isteğinin susuzluğun diğer dışa vurmalarıyla birlikte mahkûm edilmiştir. Gerçekten de kendisi de bir “iştah” olan ve intihara yol açabilen yok olma isteği bir çözüm değildir; çünkü ebedi ruh göçü döngüsünü durdurmaz.

Üçüncü soylu gerçek; acıdan kurtuluşun, iştahların (susuzluğun) ortadan kaldırılmasında yattığını açıklar. Bu gerçek Nirvanayla eşdeğerdedir.

Dördüncü soylu gerçek; acının durdurulmasına giden yolları gösterir. İnsanı selamete götürecektir bilgidir(irfan). Bilginin belirleyici rolü üzerinde durulur.

Budha, dört hakikati ifade ederken, önce hastalığa tanı koyan, ardından bunun nedenini araştıran, daha sonra bu nedenin ortadan kaldırılmasına karar veren ve en sonunda da onu ortadan kaldıracak araçları sunan bir Hint tıp yöntemini uygulamaktadır. Budha'nın geliştirdiği tedavi, aslında dördüncü gerçeği oluşturmaktadır; varoluş hastalığımı iyileştirmenin yollarını belirtir. Bu yöntem “Orta Yol” adıyla bilinir. Gerçekten de bu yol iki aşırı uçtan sakınmaktadır. Mutluluğun duygusal zevklerde aranması veya tam tersi tinsel mutluluğa aşırı çilecilikle ulaşılmaya çalışılması.

Brahman rahiplerinin yaptığı gibi, ruhun arındırılması için, bedene aşırı işkence yaptırılması, aç bıraktırılması, büyük ıstıraplardan geçilmesinin gereksizliğine inanır Budha. Sivri kayaların üzerinde yürünmekle bilgelik kazanılmaz. Oysa insanın aradığı bilgelik ve gerçeklik kendi içindedir, insanın kendi ruhundadır, onu orada aramalıdır. Budha göre; ne haz ve zevkler, ne de işkence ve çile insanı mutluluğa götürmez. İnsanı mutluluğa götürecek “Orta Yol” sekiz aşamalıdır. 1-Doğru (haklı) görüş ve tanı, 2-Doğru düşünce, 3-Doğru söz, 4-Doğru davranış, 5-Doğru yaşam biçimi, 6-Doğru çaba, 7-Doğru dikkat, 8-Doğru yoğunlaşma.

Budha’ya göre, dinsel yaşamın amacı, ben yanılışından, dünya işlerinin ayak bağından kurtulmak, öncesiz ve sınırsız bir benlik olmadığı gerçeğini kavramaktır. Bunu başaran kişi, yeniden doğuş döngüsünün üstesinden gelebilir. Aydınlanmaya (bodhi) ulaşabilirdi. Aydınlanmış insan “Nirvana”ya ulaşmış ve onda sönmüştür. Aydınlanıp, Nirvana da sönmek şu anlama gelir, Üç büyük günahın (Şehvet, kötü niyet ve çılgınca tutku) insan yüreğinde yaktığı ateşin sönmesi demektir. Nirvana da sönmek demek, sonsuza ve ölümsüzlüğe ulaşmak demektir. Bunun tasavvuftaki karşılığı Vahdet-i vücuttur.

Budha, sonsuz mutluluğun kaynağı olarak gösterilen Nirva’nın hiçbir tanımını yapmaz, sadece onun bazı vasıfları üzerinde durur. Sarsılmaz mutluluğa eriştiğini, Nirvana’nın bahtiyarlık olduğunu, Kutlu kişinin(insanı kâmilin) orada ölümsüzlüğe eriştiğini belirtir. Ve insanın daha hayatta iken de bu mutluluğa, sonsuz ölüme sahip olunacağını söyler. Kurtulmuş azizlerin (arhatların) daha bu hayata, kendi içine kapanmış, Nirvana’ya erişmiş olarak, mutluluğu içinde hissederek zamanını Brahmanla geçirir; bu kişinin hayatayken kurtulmuş halidir. Hayatayken kurtulmuş hali, Kızılbaşlıkta ölmeden ölmek hali denir. Ölmeden ölmek hali nedir?

“Kızılbaş Alevilikte Hakk ile Hakk olma; insanın zihnen ve ruhen evrilmesinin en son durağı olarak geldiği, doğduğu kapıda kendisini doğuran ile buluşup bir olmasıdır. Bu uğrakta artık can (ruh) maddi bedeni terk eder. Maddi beden ölür, ışık ise aslına gider.

Kızılbaş yolağı konuyu burada bırakmaz. Yukarıda beri fazla anlatılanlar yolun felsefî sırrıdır ama “sır içinde sır” vardır. Buna

göre, eğer can (tin:ruh:enerji) aslına ermek için bedenın ölümüy-
le terki vücut ediyor ve bu buluşma, ancak bu suretle mümkün
ise; bu, maddi beden yani vücut ölmeden de mümkündür. Çünkü
öncelikle Kızılbaş/Alevi ruhun ya da canın ölümsüzlüğüne kanaat
getirmiş, inanmıştır. Ona göre, ölen bedendir, canlar ölesi değıl-
dir. Ne ki bu yasa, var olan Varlık'ın yani Hakk'ın don değıştirme
yasaının doğal sonucudur. Her vücutta var olma ve vücut değış-
tirme yasaının sonucu olarak böyledir.

Diğer yandan insan, bütün bunların bilgisine eren, kendini bil-
me ereğinde tanrısal aklın gerçekleştiğı en yüksek makam oldu-
ğuna göre, aklın ve ruhun birlikteliğıyle, Hakk ile Hakk olma ere-
ğı, beden öldürülmeden de, yani can henüz aynı beden içindeyken
de mümkün olur. İşte bu olasılık erkânına Kızılbaşlıkta ölmeden
ölmek denmektedir.

Bunun da dereceleri vardır. Dereceler eğitim ve öğretim ka-
demelerine göre anlam kazanır. Çünkü Kızılbaş Aleviliğe göre
kendini bilme ereğı, her insanda saklı olarak vardır. Bu erek uyku
halindedir. Uyku halinden, uyanıklık haline geçilmeden kendini
bilme ereğı yürürlüğe girmez. Uyku halinden çıkmak için de uya-
rılma şarttır. Mürşit, Pir, Rehber, Zakir görevi bu durakta anlam
taşır. Yol kuralları gereğı bu makamlara öncelikle bağlanma zo-
runluluğun anlamı budur. Bu bir üstünlük değıl, bir bilenin bir bil-
meyenle bildiğini paylaşması; karanlıkta olana, elinde ışık tutanın
yol göstermesidir. Bu olmadan uyanma olmaz. Bu makamların
uyarıcılığında, “Dört kapı kırk makam” erkânınca dereceli olarak
eğitimden geçmek ve kendini yetiştirmekle ölmeden ölme kapı-
sına ulaşılır.

Bu bağlamda birinci uyarılma; Kızılbaş Aleviliğın şeriat ka-
pısından gerçekleşir. Hakk'tan gelip Hakk'a gitmenin ya da bu
anlamda ölmeden ölmenin ilk uğrak kapısıdır. Bu kapıya, Vah-
det-i Şuhud denildiğı de bilinmektedir. Çokluğun teklilik ile açık-
lanmasıdır. Bu tanıklık/şahitlik etme durağıdır bu durak. Şeriat
kapısından girene yapılan açıklamalar, birer adlandırma düzeyin-
dedir. Bu aşamada birbirinden ayrıymış gibi duran ama Varlık'tan
doğarak gelen varlıklar (çokluk), birer tezahür (tecelli: yaratılmış)
etmiş varlıklarmış gibi ele alınır ve öylece değılendirilir. Tekmil
duyu organlarımızla algılayabildiğimiz her şeyin, ama her şeyin

bir tek şeyle açıklandığı makamdır bu şahitlik makamı. Şahitlik makamında Talip, İlmel yakın olur. İlmel yakınlık, yolun felsefi ve dinsel gereklerini bilimin ışığında bilip öğrenmek anlamına gelir. Bu makam, ölmeden ölme ya da Hakk ile Hakk olmaya yakınlık derecesini ifade eder.

İkinci uyarılma aşamasında, yolun talibinin kavrayış düzeyi daha bir derinleşir. Ufku genişler. Bu kapı tarikat kapısıdır. Talip çevresinde daha önce ayrı ayrı duran varlıkların, kendisine o kadar da yabancı olmadığını, kendisini bildiği ölçüde yine kendisiyle aynı özden olduğunu düşünmeye ve görmeye başlar. Bu uğrakta ayrılıklar görünüşte ayrılıklardır, biçimseldir.

Buna karşın, cisimsel evreni, madde olarak tek özde birleştirme düzeyini yakaladığı halde uyanma düzeyi daha ötesine henüz elvermediği için, tanrısal özü maddesel özle birleştirmeye cesaret edemez. Bunu yine her şeyin üstünde tutar. İşte bu tanrıdır, diyemez (bu aşamaya literatürde Vahdet-i Küsud anlamı verilmektedir). Bu makamda Talip, aynel yakîn olur. Aynel yakınlık, görünenden görünmeyene, bilinenden bilinmeyene ulaşma derecesidir. Gerçeğe yakınlık derecesine denk gelen aşamadır bu aşama.

Üçüncü aşama, marifet kapısında ulaşılan seviyedir. Artık burada talip Hakk'a ve hakikate yolculuk uğrağındadır. Ölmeden ölmenin gerçeklik kazandığı makamın eşiğine gelmiştir. Sırdan içeri sırların bilinebildiği, bilgelik aşaması. Bu kapı ve bu aşama Pir Sultan Abdal'ın; "Uyur idik uyardılar/Diriye saydılar bizi," dediği aşamadır. Her kişinin ulaşması kolay olmayan bir aşamadır ve burada sözün gelimi bir biçimiyle anlatılmaya çalışılmıştır, o kadar. Oysa yolun pratiği kıldan ince kılıçtan keskindir. Vücudun her zerresine içindeki cevherin (enerji, can, ruh) hükmettiği, tanrısal kendini bilme ereğinin gerçekleştiği özgürlük kapısıdır. Aynel yakîn olmaktır. Tanrısal gerçeklikte bir olup sonsuzlaşma anlamındadır, aynel yakînlık. Bu evreye boylu boyunca girebilmeyi başarmış, can içinde canlar sınırsız özgürleşmişlerdir. Onlar kendilerini dünyasal olan ya da maddesel olan hiçbir şeyle sınırlamazlar, her şeyin üstünde bir makama sahiptirler. Ölmeden de ölmüşlerdir ya da ölüp yeniden dirilmişlerdir. Enel Hakk buyurmuşlardır; "Hakk bende varoldu ben ise Hakk'ta Hakk olanım"

demişler bir başka anlatımla.” (H. Kutlu, age)

Kızılbaşlıkta olduğu gibi, Budha da Nirvana'nın bu dünyada görünebilir, zahir, güncel veya bu dünyaya ait olduğunu göstermektedir. Buraya eren yol da, Budha'nın öğrettiği yöntemlerle gerçekleşecektir. Bu yöntem ise Yoga türü bir yapıya sahiptir. Ancak bu yoga bilinçsizce yapılan değil, sürekli olarak fizyolojik hayat üzerinde düşünme antrenmanı yaparak, böylece mutlak saflık, tepkisizlik ve uyanık düşünce halini elde ederek bilincini dönüştürür. Tinsel arınmadan geçen, bütün kirlenmelerden ve tutkularından arınmış, doğaüstü bilgiler ve mucizevi güçlerle donatılmış olarak hayatı sona erer ermez Nirvana'ya ulaşır. Kızılbaşlıktaki gibi Hakk ile Hakk'laşmıştır.

“Vahded-i Vücut,” felsefesinin doğuş noktası Hindistan'dır. Bu düşünce, orada esaslı şekilde tertip ve tanzim edilmiş, fikriyat tabanı olarak benimsenmiştir. Varlığın birliğine ermek, ikilikten birliğe varmak, Kızılbaş inancın da temel dayanağıdır. İki inanç arasındaki bu yakınlık, acaba Hint-Avrupalıların yani Aryenlerin, M.Ö. II binli yıllarda Kafkasya'dan gelip Kürdistan üzerinden Hindistan'a geçmelerinden dolayı mı, yoksa ki, Hindistan'dan yeniden batıya doğru bir inanç akımı mı olmuştur; her ikisi de mümkündür.

Kızılbaş inancında da mükemmeliyete ulaşan kişi, İnsani-Kamil olur, “Vahded-i vücuda” erişildiğinde, insan Hakk'la bütünleşip ondan yok oluyor. Hakk'tan yok olmak, sonsuzluğa ve ölümsüzlüğe erişmek demektir. Yaradan ile yaratılan ikileminden “Varlık Birliği”ne varılarak ölümsüzlüğe ve sonsuzluğa erişilir. Kızılbaş inancın ideolojik temelini oluşturan Sûfilik'te ise, insan ölecek hayat bulur ve asıl hayata katılma olanağını o zaman elde edebilir. Ünlü sûfi Cüneydi Bağdadi şunları söyler: “Tanrı'nın seni senliğinden öldürmesi ve kendisinden yaşatmasıdır.”

Bu açıdan bakıldığında ölüm, bir matem anı değildir, bir düğündür. Çünkü ölüm insanın ilahi varlıkla bütünleşme anıdır. Yaşanan kısa ömür, Hakk'tan ayrı kalan ve sınama döneminde geçen insanın Hakkla bütünleştiği andır. Ünlü Hurufi Ozan Nesimi bunu şöyle dile getirir:

“Ben Hakk'la yok oldum ve Hakk oldum”

Hatai de şöyle der:

*“Aşkın şerbetinden içtim Hakk oldum
Kudretten donumu giydim pâk oldum
Hem Hakk’a ulaştım hem de Hakk oldum.
Anın için irad etmem ölümü”*

Kadim Kızılbaş inanışında ölüm, bir yok oluş değil, daha mükemmel bir doğuşun nedenidir. Budan dolayı ölü olan evde cem düzenlenir, evden mezara kadar tembur (cura) çalınarak ağıtlar ve ilahiler söylenir, zılgıtlar çekilir. Bu algı ile Kızılbaşlar, ölüme üzülmez, ağlamaz, cenaze müzik eşliğinde toprağa verilir. Bu düşünce Mevlevilikte de geçerlidir. Hz. Mevlana öldüğü geceyi, düğün gecesi ilan etmiştir. Şebi- Arus bu düşünceden doğmuştur. Çünkü Hz. Mevlana o gece Hakk’la bütünleşecek ve Hakk olacaktır, sonsuzluğa ve ölümsüzlüğe ulaşacaktır. Tanrı ve insan sevgisini aşk potasında bütünleştiren, yaratan-yaratılanı birleştiren Hallac-ı Mansur ise bu birlikteliğin sürekliliğine inanır; “Ben Hakk’ım, çünkü ebedi olarak Hakk’layım, Ondan hiç ayrılmadım” der.

Dikkatli bir inceleme yapıldığında, Budha öğretisinin, Zerdüşt öğretisine çok benzeştiği hemen fark edilir. İhsan Nuri Paşa, Veda kitaplarının Avesta kaynaklı olduğunu ileri sürmektedir. Aynı şekilde, Burhan Oğuz da, dünya tarihi bakımından incelendiği takdirde, Budha ile Zerdüşt, peygamberlerin aynı dönemlerde yaşadıklarını ve muhtemelen birbirinden haberdar olduklarını yazar. Aryen kültürel kökenden doğan Hint ve İran uygarlıkları, farklı yönlerde akan bir nehrin iki kolu gibidirler. Fransız bilgin Georges Dumêzil, Hint-Avrupalıların mitolojilerini ve dinlerini karşılaştırmalı olarak incelemiş ve bu toplumların, toplumsal ve dinsel temel yapılarını ortaya çıkarmıştır. Buna göre, Hint-Avrupa toplumları üç farklı sınıfa(rahipler, askerler ve üreticiler) ve bu sınıflara hitap eden farklı tanrı gruplarının varlığını açıklar. Toplumun ve tanrıların farklı üç ayrı kategoriye ayrılması, Aryen toplulukları içinde en iyi İran’ı(Kürt-Fars, Oset) ve Hint toplumlarında gözlemlenmiştir. M.Ö 1380’e doğru bir Hitit kralının Küçük Asya’da yarı Hintlilerin (Mitanniler) bir şefiyle yaptığı anlaşmada, aynı tanrılar aynı sırayla sayılmıştır. Eti ülkesinin başkenti Hattusas’da (Boğazköy) M.Ö. iki binli yılların herhangi bir zamanında, kil tabletler üzerine bin satırla yazılan ve Eti ülkesinde at yetiştiricili-

ği için bulunan Mitannili, Kikkuli tarafından yazılan metinde de, sık sık Sanskritçe kökenli kelimelere rastlanmaktadır. Belgelerde Mitanni tanrı ve kral adları da Sanskritçe(Hintçe)olduğu görülür. Buda bize iki kültürün aynı kaynaktan doğduğunu, aynı inanç ve kültürleri paylaştıklarını gösterir. Farklı toplumsal gruplara hitap eden farklı tanrıların varlığı bugün de tortular halinde olsa da varlığını hissettirmektedir. Kızılbaş Kürtlerde Ali'nin hitap ettiği kitle ile Hızır'ın(Xızırın) hitap ettiği kitle aynı gibi görünse de aslında farklı farklı toplumsal gruplardır. Birisi ovada tarımla-bereketle uğraşırken, diğer engebeli dağlarda hayvancılıkla- fırtınayla uğraşmaktadır.

Hindistan ve Budhism, Anadolu coğrafyasını üç yönden etkilemiştir.

1—M.Ö. II. bin yıllarda Kafkasya'dan inip Mezopotamya coğrafyası üzerinden İran ve Hindistan'a geçen Aryenler göçü esnasında Kürdistan'da Aryen Mitanni İmparatorluğu kurulmuştur. Kürdistan, İran ve Hint coğrafyasındaki ortak değerlerin büyük bir kısmı daha önce de açıkladığımız gibi bu Aryenlerden kalmıştır. Dolayısıyla Hint coğrafyasının inanç ve kültürleri Kızılbaşlık üzerinde oldukça etkili olması tesadüfi değildir. Bugün Kızılbaş inancının pek çok ögesinin Budizm içinde görmek şaşırtıcı gelmemektedir. Hatta ünlü araştırmacı Burhan Oğuz, Zerdüş ile Budha'yı aynı inancın farklı versiyonlarının temsilcileri olarak göstermektedir.

2—İran-Kürdistan coğrafyası, Arap-İslam istilasından önce, Hind'i, Çin'i Bizans ve Akdeniz havzasına bağlayan bir köprüydü. Bu üç uygarlık bölgesinin uygarlık değerleri, kültür ve inanç öğretileri burada iç içe geçip harmanlanıyor; yeniden şekillenen bu inanç-kültür değerleri de bu bölgeleri öncelikli hedef alıyordu. Karşılıklı kültür etkileşimi ve sentezi aralıksız sürüyordu. Adeta İran bir kültürel harmanlanma ve yeniden bir üretim merkezi olmuştu.

VIII. yüzyıldan itibaren birçok İranlı Müslüman Hindistan'ı ziyaret ediyor, orada Budhism, Brahman inancının etkisinde kalıyor, yeni müktesebatını İslam inançlarıyla karıştırma yolunu tutarak bir takım yeni tarikatın doğmasına sebep oluyordu. Bun-

lar arasında Kalenderiye tarikatı gösterilebilir. Sanskrit dinsel tüzük ve düzenlerde “kala” kanun, nizam, töre “dri” zedelemek, delmek, patlatmak, kırma anlamına gelmektedir. “Dri” fiilinde “dara” ismi yapılmış olup “yarık” anlamına kullanılmıştır. Bu anlamda kullanılan “dere” kelimesinin Farsça yoluyla girmesi çok kuvvetle muhtemeldir. Kala ve dara kelimelerinden meydana gelmiş olan, bu birleşik kelime yeni Sanskrit’te “Kalandara” şeklinde kullanılmaktadır. Bu ise töreyi bozan, usulü zedeleyen kimse anlamına gelir. X. yüzyıldan sonra yavaş yavaş bütün İran’a yayılmaya başlayan bu tarikat mensupları, XVI. yüzyılda büyük bir kitle haline gelmişler ve Hazar Denizi kıyısında bulunan Erdebil şehrinde Safevi devletinin kuruluşunda önemli rol oynamışlardır. Bu tarikatın esasını Hinduizm, Budhizm ve özellikle Mahâyana inançları teşkil etmektedir. Hırpani kılıklarıyla gezinmeleri ve katı çileci yaşamları, sürekli çıplak gezen ve sayısız yasağı şart koşan katı çileciliğiyle tanınan Cayna öğretisinin Mahâvira müritlerinden etkilendikleri bir gerçektir.

Bu Kalenderi tarikatı mensupları nasıl bir inanç güdüyorlardı. Bu tarikat mensupları, dinsel ve toplumsal koşulları önemsemeyen (bi-şer), dünya malına, giyim kuşama önem vermeyen gezginci dervişler topluluğuydu. En belirgin özellikleri “Ehl-i Beyt”e karşı duydukları en derin sevgileriydi. Saç-sakal ve bıyıklarını kazıtmalarının (Çardarp) nedeni, yüzün Tanrı’yı, kollarında onun niteliklerini simgelediği inancıydı. Bu davranışları ile Tanrı’nın niteliklerini değil, kendisini amaçladıklarını anlatıyorlardı. Onlara göre gerçekte her varlıkta görünen Tanrı’ydı; bu gerçek kavrandıktan sonra bütün inançlar ve kurallar anlamını yitiriyordu. Kâbe ile puthane, Tanrı’ya tapınma ile bir güzele tapınma arasında fark yoktu. Kalenderilerin bu inancı erkek-kadın ayırımı yapmaksızın güzele tapınma (mabbub peresti) geleneğini ortaya çıkardı.

3—Türki göçlerle birlikte, Uygur’lar aracılığıyla gelen Budhizm. Bilindiği gibi Uygurlar, VIII. yüzyıldan itibaren Mani inancısını, X. yüzyıldan itibaren de Budhizm’i benimsediler. XIII. yüzyılda ve daha önce Anadolu’ya göç eden Uygurlar’ın büyük kesimi hala Budist’ti. Hatta Selçuklu döneminde büyük rol oynayan ‘Eretna’ ya da ‘Ertena’ ailesi de Budhist’ti. Budizm’i benimseyen bu insanların Anadolu’da kitleler halinde Kızılbaşlığa geçmelerini kolaylaştırdı. Türklerin Kızılbaş/Aleviliği benim-

semelerinden Budizm aracılık etmiştir. Yoksa ki bazı ulusalcı Türk-İslam sentezcilerinin, Aleviliği Orta-Asya orijinli olduğunu ileri sürmeleri tamamen mesnetsiz söylemlerdir, onların göz ardı ettikleri Uygurlar'ın göçle birlikte Anadolu'ya taşıdıkları Budizm'den kaynaklanmıştır. Budist olmayan Türkler, Kızılbaş/Aleviliği değil, Sünni İslam'ın Hanefi mezhebini seçmişlerdir.

7/1/1-Hint monizmi ve Kızılbaşlık;

Hindu din anlayışındaki Tanrının tekliği ve insan ile ilişkileri, diğer semavi dinlere göre farklılık; ama şaşırtıcı derecede Kızılbaşlık, Yaresanilik (Ehli-Hak, Ali İlahi) ve Êzdanilikle de paralellik gösterir. Hindu anlayışına göre, her şeyin; aşkın ve nefretin, kuvvet ve zaafın, ahengin ve ihtirasın, karanlık ve aydınlığın, iyiliğin ve kötülüğün menşei tektir. Bu teki Brahman temsil eder. Her şey Brahman'dadır. Her birimizin içinde Tek (Bir) vardır ve bunda küçük payımız atman (özümüz) adını taşır. Kızılbaş inancında da her şeyi varlığında var eden Hakk, her şeyde vardır; dolayısıyla da insanda'da bir töz/cevher olarak bulunur.

Hinduizm'in inançlarını incelediğimizde varacağımız nihai alan, bütün gerçeklerin Tek(Bir)içinde olmasıdır. Bu sonuncu, Tek olabilmek için, kendi içinde bütün karşıtlarını yok etmesidir. Üzerinde durduğumuz Tek, bütün karşıtlar çiftinin ötesinde, sıcakla soğğun, yukarı ve aşağının, ışık ile karanlığın, iyi ve kötünün ötesindedir. Bu karşıtlar çiftlerinin ötesinde bulunan Tek fikrine Monizm denir. Her monistik Tanrı fikri kendi içinde bütün karşıtları barındırır.

Yahudi-Hıristiyan geleneği ve İslam'da, Allah sadece iyi nitelikler üzerinde durur; sevgi, adalet, doğruluk, barış vs. Bu dinlerde başka bir şahsiyet, çoğu kez Şeytan, kötülüğün kaynağı olarak gösterilir. Nefret, adaletsizlik, sahtelik, günah vs. Âdem'le Havva öyküsünde Tanrı emrine karşı gelmesi için Havva'yı kandıran şeytandır. Böylece bu dinlerde kavram Tek tanrılık-Monoteizm olmakla birlikte bu aslında düalizmdir. Ortada iki şahsiyet vardır; iyiliği temsil eden Allah, kötülüğün temsilcisi Şeytan. Bunların birinden biri seçilecek, ya birinin ya da diğerinin yolundan gidilecektir. Ya sözcüğü burada önemli olup Monizm'de bunun yerinde ve/her ikisi vardır. Mutlak gerçek iyilikle kötülüğün ikisi; Tanrı ve Şeytandır. Var etme ve yok etme gibi, Tek'in bir parçasıdır. Her

ikisi de vardır. Bu itibarla da TEK içinde mevcuttur.

Bu düşünce ileride inceleyeceğimiz gibi Kızılbaş inancında varlıktan yani “Tek”den çokluk inancına dayanır. Dolayısıyla Şeytan tanrı karşısında bir güç değil, itibardan düşen ama süreç içerisinde itibarı iade edilen bir melektir. Bu itibarla Şeytan semavi dinlerdeki anlamıyla, kötü ruhu temsil eden, yani Satan değildir, kibirliği yüzünden Tanrı’ya başkaldıran ve sonra da affedilen bir melektir. Şeytan, Tanrı’nın, Âdem’in gönlüne girmiş olduğunu anlamadığı için, Âdem’e secde etmemiştir.

Karşıtları bünyesinde barındırma inancı, Mazdaizmde de vardır. Mazda inancında iyiliği temsil eden Ahura-Mazda ile kötülüğü temsil eden Ehrimen, ikiside Zurvan’ın ikiz çocuklarıdır; yani iyilik ve kötülük aynı kökenden olup, Zurvan’dan türemişlerdir. Dolayısıyla öfke de kibir de Şeytanla alakalı olmayıp Tanrı’dan kaynaklanmaktadır. İkisi de yaratıcı özelliklerinden dolayı saygı görürler. Bu düşünce ünlü İslam düşünürü Farabi ile İslam’a da girer. Farabi (870-950), Aristo’dan etkilenen en ünlü İslam filozofudur. Farabi’ye göre kötülükler de Allah’tan gelir. Onlar da iyidirler; kötülükler olmazsa hiç iyilik olur mu? Bu yüzden iyilikte kötülükte Tanrı’dandır. Şeytanla bir ilişkisi yoktur. Yalnız, Şeytan, Âdem’in önünde secde etmeyerek suç işlemiştir. Bu suçu Tanrı’ya olan aşırı sevgisinden dolayı işlediği için, Tanrı tarafından bağışlanmıştır. Yeniden bedenleşme dönüşümü için de Tanrı’ya en yakın yerini alır. Êzidilerde, Şeytan’ın yeniden bedenleşmesi, bir horoz suretinde düşünülen Melek-i Tavus’tur. Horoz Kızılbaşlarda bir saygı konusudur, büyük Melek Cebrail’in timsalidir. El işlerinde işlenen en önemli figürdür. (*8)

Semavi dinler ile Hindu monizmi arasındaki diğer önemli bir fark da, insanın Tanrı ya da Tek’le olan ilişkisinin düzeyi ile ilgilidir. Hıristiyanlıkta ve İslam’da insan Allah’la ilişkide olabilir, ama insan hiçbir zaman Allah olamaz; böyle bir girişim küfr sayılır. İnsan Allah’a dua edebilir; Allah’la beraber gidebilir, belki Allah’ı görüp işitebilir ama asla Allah olamaz. Hindu monizminde ise durum böyle değildir. Bir insan Allah’ı görüp işitebilmenin ötesinde asıl hedef “Tek”le birleşmektir. Tek her şey olduğundan, kişi de “Tek”in bir parçası olup hayatta ki amacı bu birlikteliği idrak etmek ve onunla birleşip, bütünleşmektir. Kişinin atmanı

Brahman'a kavuşmaktır.

Kızılbaşlıkta Hakk insanda tecelli etmiştir. Evreni kendi varından doğurarak vareden Hakk, her varlıkta ve insanda kendinden bir töz olarak bulunur. Amaç Hakk'dan var olan fakat onun kadar mükemmel olmayan insanın, dünya üzerinde yaşadığı hayatının sonunda tekâmül ederek yeniden Hakk'a ulaşmasıdır. Hakk'a ulaşip onda sonsuz mutluluğa ermektir. Kızılbaşlıkta buna "Varlığın Birliğine" ermek denir. Artık Enel Hakk gerçekleşmiş, insan Hakk ile Hakk olmuştur. Böylece Tanrı'nın bir parçası olan insan tanrıya ulaşmış ve Tanrılaşmıştır. XVIII-XIX. yüzyıllar arasında yaşayan Noksani şunları yazacaktır:

Âşık katında küfr ü İslam birdir.

Ey gönül hak sendedir. hak sendedir.

Söyle Hakk'ı kim, Ene-l Hak sendedir.

Nirvana'nın bir tür yokoluş (hiçlik) biçiminde anlaşılması. Budhacılığın çoğu zaman ateist bir din olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Gerçekten de Budhacılıkta, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da olduğu gibi evreni bir irade edimiyle yaratmış, kişilik özeliğini taşıyan bir Tanrı kavramı yoktur. Dünya ezeli ve ebedidir; ne başlangıcı ne de sonu vardır. Sonu olmayan şeyin başlangıcı da olmaz. Dünyayı hiç kimse yaratmış değildir, dünya her zaman vardır.

Budizm yaratıcı tanrıları kabul etmediği gibi tanrılara kurban etmeyi de kabul etmiyordu. Herkes ruhunu kendi eylemleriyle yeniden doğmaktan kurtarabileceği andan başlayarak rahiplerde gereksizleşiyordu. Köken, soy, sop, şu ya da bu gruptan gelme, şu ya da bu varnadan (kasttan) olma "Nirvana"ya erişmek için hiçbir rol oynamıyordu. Yalnız köleler bundan yoksundu, çünkü arzularından sıyrılırsalar da eylemlerinde özgür değildiler. Budha, mucizevî güç göstermesine de karşıydı ona göre en büyük mucize, doğruyu açıklamak ve insanların doğruyu kavramalarını sağlamaktı.

Nirvana'ya kişilik özelliği yakıştırmak onu tanımlamak anlamına geleceğinden, Budhacılar bu tür bir nitelemeden özellikle kaçınmıştır. Çünkü Budha Nirvana'nın kavranamaz, betimlenemez, anlaşılabilir nitelenemez olduğunu özellikle belirtmiştir.

Ama Nirvana'ya ulaşmanın yok olmak değil, sonsuza ve ölümsüze ulaşmak anlamına geldiğini de aynı ölçüde vurgulamıştır. Sınırsız yaşamın önündeki her türlü sınırın tükendiği Nirvana durumu, gerçekten sınırsız yaşamın kendisidir. Bu bakımdan Nirvana'nın devimsizliği, doğmamışlığı, ölümsüzlüğü, gerçek Doğru ve üstün Gerçeklik oluşu onu Batı dinlerindeki Tanrılık (ulûhiyet) kavramına yaklaştırmaktadır.

Hindu inançlarında Tanrı, bu Tanrı'dan vahiy olarak ümmetine ulaştıran bir peygamber ve vahiylerin toplandığı kutsal bir kitap yoktur. Hindu tanrıları birer hoca olup, Yaveh ya da Allah gibi bizatihi amaç değildirler. Bunlar sadece inananları Tek'e doğru gitmesinde yardımcı olurlar. İyi bir ustanın çırağına yol gösterdiği gibi. Yaşamın sırlarına daha yakından sahip olduklarından, onların tavsiye yardımlarıyla Tek'e erişme gayesine varılabilir. Bu inançlarda Peygamberlik de yoktur. Bu işi arifler yürütür. Esasen Upanishad, Veda'ların sonunda ustanın dizi dibinde oturma, yani ondan feyz(bilgi-gnosis) alma manasını taşıyan bir Bâtını-gizli (esoteric) doktrindir. Hint dinlerinin esasını ıstıraptan kurtulma niteliğini teşkil eder. Nirvana, ıstıraptan kurtuluştur ki bunun tasavvufta karşılığı "zevketme" yani zamansızlığı ve mekânsızlığı kendi içinde yaşamaktır.

Kızılbaşlık da vahiy reddeder; vahiy yoluyla gelen bir kitap ve bu kitabı ümmetine ulaştırmaya çalışan Peygamber'den yoksundur. Dolayısıyla Kızılbaşlık da peygamberli bir öğreti değildir. Bunun en açık örneği Kırklar Meclisi'nde karşımıza çıkmaktadır. Kırklar Meclisi söylencesinde Muhammed; "Ben peygamberim" dediğinde içeri alınmıyor, ancak "yoksulların hizmetçisiyim" dediğinde içeri alınıyor. (H. Demirtaş. Alevizyon.com) Sürekli yenilenen, Tanrı'nın insan suretinde gelip gittiği bir inançta elbette ki peygambere ihtiyaç duyulmuyor. Yalnız yolda yürürken kendisine yol gösterenlere; Raywer/Pir/Mürşid'e ihtiyaç duyuluyor. Cehaletin gözünü örttüğü insanlık halinin aşılmasında insanlara yardımcı olunur. Hindu ruhani üstatlarda olduğu gibi insanları Hakk'a varılacak yolda eğiterek, İnsan-ı Kâmil mertebesine çıkarmak ve dört kapıdan geçmesini sağlamaktır. Bundan sonraki aşama insanın Hakk ile Hakk olma aşamasıdır.

Büyük Hint tanrılarının pek çok ortak yanları vardır. Bun-

lardan erkek/eril olanların eşleri/bacıları vardır. Ayrıca bunların hemen hemen hepsinin nakil aracı olarak kullandıkları, üzerine binip diyardan diyara gezdikleri bir dört ayaklı hayvan ya da kuşu vardır. Böylece tanrı- eşi-nakil aracı bir nevi teslis (üçlü) teşkil etmektedir. Sıva'nın aracı verimin simgesi olan Nandi boğası olup, bu tanrı boynunda ve kollarında yılanlar sarılı olarak resmedilir. Onu ayrıca başka şeye sahip olarak da görürüz. O raksın hâkimi ve Lingam (Phallus) Siva ve Vishnu ile birlikte Hindu teslisini (üçlüsünü) teşkil eden Brahman'ın bacısı, bilgi tanrıçası Saraswati, bir kaz üzerinde yolculuk eder.

Hint'teki bu teslisin karşılığını Kızılbaşlıkta, Ali, eşi Anafatma ve atı Düldül almaktadır. Zalime karşı her mücadelede Ali elinde Zülfikar'ı altında atı Düldül ile resmedilmiştir. Köyünden uzak, orman içindeki kömüne keçilerine bakmaya giden çoban veya dağlarda bir yerlere giderken fırtınaya yakalanan gariban Kürdün ilk çağırdığı kişi Hızır'dır (Xızır); aksakalı Hızır, yel gibi esen Bozatiyla hemen yardımına koşar. Hızır, Şarika-Şıvan ve Bozat, Kızılbaş teslisini oluşturur. Bunun dışında Kızılbaşlıkta pek çok ulu kişi, hayvanlarla birlikte resmedilmiştir. Bunlardan Kureyş, bir aslana binmiş ve elinde kırbaç olarak bir yılanla Bawa Mansur'a doğru giderken, Mansur da duvarı yürüterek Kureyş'i karşılamıştır. Bursa fethine katılan Geyikli Bawa da bir geyiğe binmiş şekilde resmedilmiştir. Hünkâr Hacı Bektaş Veli ise geyik ve aslanla birlikte görülür. Aynı figürler Hitit kabartmalarında da görülmektedir.

Kızılbaş/Alevilik, Budizm'le inanç temelinde oldukça benzeşmektedir. Bu benzerlik İslam'a ne kadar uzaksa, Budizm'e de o kadar yakındır. Kızılbaşlığın, Budizm'de ayrıştığı nokta inançtan çok, sosyal yaşamla ilgilidir. İki inançta ruh göçünü (reinkarnasyonu) esas alır. Fakat esas alınan bu ruh göçün iki inanç üzerindeki etkisi farklı farklıdır. Hâkim sınıfın emrinde çalışan Brahman'lar da ruh göçü fikrini önemle benimsemişler ve bunu genellikle Hint kültürünün esaslarından biri haline getirmişlerdi. Çünkü Hintlilerin korunması gerektiğine inandıkları bir kast sistemi sorunları vardır. Bunun için alttakilere bir pasta sunulmalıydı. Hayat ıstıraplı ama sen mümin kalırsan dünyaya ikinci gelişinde dertlerden kurtulacak, daha yüksek bir kast mensubu olarak gözlerini açacaksın. (Müslüman'a cennet vaadi misali) Ancak

işin içinde bir nevi şantaj, tehdit de vardır. Eğer ıstırap çekiyorsan bu kabahat senindir. Zira ıstırabın senin önceden yapmış olduğun günahkâr hayatının bedelidir. Bunun içindir ki rahipler kitlelere itaatsizlik yapmadan çalışmaya teşvik ediyorlar. Sistem, devleti kutsal bir kurum haline getirmiş, hükümdarın kişiliğini kutsallaştırmış ve sosyal eşitsizliği, yani kast sistemini meşrulaştırmıştır.

Budizm'in, doğduğu dönemde köleciliğin gelişmesi ve kölelerin sömürsü üzerine kurulu despot devletlerin ortaya çıkışı, giderek sosyal eşitsizliğin yaygınlaşması sonucu toplumun bağrından doğan uzlaşmazlıklar git gide daha keskin hale gelmişti. Aydınlanma anlamına gelmesine rağmen Budizm, toplumsal adaletsizlikler ve eşitsizlikler üzerinde tek bir söz söylememiştir. Kast sistemine karşı olmasına rağmen kast sistemin yıkılmasına çalışmamış, tam tersine kurduğu öğretinin kast sistemin kalıcılaştırmıştır.

Egemen sınıflar, egemenliklerini kurumlaştırmak için Budha'nın yukarıda anlattığımız (başta ruh göçü olmak üzere) düşüncelerini formüle ederek kendi sınıf çıkarları için kullanmaya başladılar. Budizm topluma, dolayısıyla çalışana/üretene şunu sunuyordu: Çalışanlar kendi ruhlarını kurtarmaktan başka hiçbir amaçları olmamalı ve sosyal ilişkileri değiştirme konusunda her türlü girişime sırt çevirmelidirler. Budizm'e göre yaşam kötüdür, acı çekmek demektir. Öyle olunca da ruhun birbiri arkasına yeniden doğuşlarını engellemeli; Nirvana'ya varılmalı, yani ruhu yok edip ortadan kaldırmalı. Ruhun yeniden doğuşu, daha önceki yaşamda yapılan eylemlere göre olacaktır ve insan davranışı da, bizzat arzularının bir sonucudur. İşte bu arzulardan vazgeçme yoluyla da Nivana'ya varılacaktır. Selametlerini(kurtuluşlarını) isteyenler, dünyanın boş gururlarından kaçınmalı ve keşiş olmalıdır. Bu düşünce ünlü Hint pasifizmini doğurmuştur; pasifimizm de düşünce kaynağını Budizm'de alır.

Budizm edilgenliği, gerçekliğe tevekküle boyun eğmeyi örgütlediğinden, giderek ezilenleri ezenlere karşı mücadelelerinde manevi bakımdan silahsızlandırdığından egemen sınıfların desteğini aldı ve devletin ideolojik temel aygıtlarından birisi haline dönüştü. Budha, bizzat kendisi, Hindistan'da köklü ve saygın bir kurum olan kast sistemine karşı çıkmıştı ve insanların

eşitliğini vurgulamıştı. Maddi gönenç (refah) ile manevi gelişme arasındaki bağlantının ayrımıydı Ona göre suçu ceza ile önlemeye çalışmak boşunaydı. Çünkü yoksulluk, ahlaksızlığın ve suç işlemenin başlıca nedenlerinden biriydi. Bugün de toplumun gönenci (refahı) artırılmadan, polisiye tedbirlerle suçun önlenemeyeceği aşikârdır. Siddharta Gautama acaba o günden bugünleri mi görmüştü! Buna rağmen kölecilik ve kast sistemini kaldırmaya gücü yetmedi; çünkü kurduğu öğretisi buna el vermiyordu, tersine öğretisi sömürünün devamı için hâkim sınıfların ideolojik egemenlik aracına dönüştü.

Budha'nın ezilen geniş halk kitlelerini egemen sınıflara karşı kaderine razı olup itaatkâr olmaya teşvik etmesine karşılık, aynı kökten gelen Zerdüşt öğretisi, çalışmayı kutsayarak, eşitlikçi bir toplum düzenin kurulmasını hedeflemişti, sömürü ve baskıya karşı direnmeyi bir hak olarak savundu. Hint'in edilgen toplumuna karşılık, İran'ı toplulukların tarihi sosyal adaletsizliklere karşı hep direnme ve başkaldırmalarla geçti. Sosyal eşitsizliğe karşı direnme ve eşitlikçi toplum düzeni kurma ütopyası hep Kızılbaş/Aleviliğin gelecek hedefi olmuştur. Zulüm ve zalime karşı direnme, mazlumun yanında olmak, sosyal adaleti savunmak Kızılbaş/Aleviliğin özünü oluşturur; Kızılbaşlığın Budizm'le ayrıştığı temel nokta burasıdır.⁸

7/2-Manicilik/Manihaizm ve Gnostik inançlar;

Mani inancı, M.S. 216-276 yılları arasında yaşayan Mani tarafından Kürdistan/İran coğrafyasında kurulmuş ve burada dünyaya yayılan düalist bir inançtır. Mani, kimine göre Mardin'de, kimine göre de Güney-Mezopotamya'da Dicle nehri kıyısında ki, Seleukia-Ktesifon kentinde doğmuştur. Ailesi Fars veya Kürt kökenlidir. Annesinin İran krallarının soyunda geldiği söylenir. Kendisinin bir Part prensi olma ihtimali çok yüksektir. Kayıtlarda Mandai(Sabiiler) mezhebinin içinde yaşadığı ve onlardan etkilendiği anlaşılmaktadır.

Mani eski çağların bilim, felsefe ve inançlarını birleştirerek,
8-Annem “çi ku xwedêda tê gul u nûre” Allah'tan gelen her şey gül ve nurdur” derdi. Bu söz, lütfun Tanrı'dan geldiği gibi, öfkenin de Tanrı kaynaklı olduğunu belirtir ki; kökeni yukarıda belirttiğim gibi Zerdüşt inancına dayanmaktadır.)

tüm insanları kucaklayan evrensel bir din kurmak istiyordu ve bu evrensel din sayesinde kötülüğün yeryüzünden silineceğini umuyordu; bunu da ancak karma bir dinle başaracağını düşünmüştü. Bunun için çeşitli inançlardan, özellikle de Zerdüştlüğün, Budacılığın ve Hıristiyanlığın içerdiği olumlu doğruları, bir bütünlüğe kavuşturarak, evrensel dinin içine aldı. Ama bu yeni din sıradan bir eklektiğin ötesinde, değişik kültürlere göre farklı biçimler alabilecek bir hakikati da dile getirmeliydi.

Mani öğretisini zıtların birliği üstüne kurmuştu. Mani'ye göre evrenin ve evrendeki bütün varlıkların yapısı, iyilik ve kötülük, ışık ile karanlık, karşıtlığıyla kurulmuştur. Bu karşıtlıktaki birliği gören Mani, ilkel bir diyalektik kurar. Evrenin ve evrendeki bütün varlıkların bu karşıtlığın sürekli bir çatışma alanı olduğunu söylerken, doğa yasalarını sezgisel bir kavrayışla kavradığı anlaşılıyor.

Öğreti, insanlığın gerçek doğası, yazgısı, Tanrı ve evren üzerine taşıdığı bilgileri karmaşık bir mitolojiyle sunar. Ayrıntıları ne olursa olsun bu mitolojinin özü değişmez. Günahkâr ruh kötülüklerle dolu maddeyle karışır ve sonunda tin aracılığıyla özgürlüğe kavuşur. Bu nedenle Manihaist öğretinin özü iki formülle özetlenebilir. İki ilke ve üç an. İki ilke; zıtların birliği, yani ışık ile karanlığın varlığı, Üç an ise;

1- Tin ve madde, iyi ve kötü, ışık ve karanlık gibi temelden karşıt tözlerin birbirinden ayrı olduğu ilk dönem,

2- Karanlıkların ışık bölgesine saldırmasından sonra tözün birbirine karıştığı ve yaşadığımız çağa karşılık gelen ara dönem, yani orta an,

3- Başlangıçtaki ikiliğin yeniden kurulacağı gelecek dönem, yani son an. Bu iki formül, Gatha'lar sonrası, İran dinselliğinin de temelini oluşturur. Bu nedenle Manihaizmin bağdaştırmacı çağ boyunca Gnosisin İranlı dışavurumu olduğu söylenebilir. Bir yandan Mani bazı geleneksel İran anlayışlarını yeniden yorumlamıştır. Diğer yandan, çeşitli kökenlerden (Hint, Yahudi, Hıristiyan, Gnostik) çok sayıda unsuru kendi sistemiyle bütünleştirmiştir.

Manihaizm inanlara yalnızca bir soteriyolojik ahlak ve yöntem sağlamıyor, aynı zamanda ve asıl önemlisi bütüncül, mutlak bir bilim sunuyordu. Öğreti, gerçekliğin bütününe bir neden-sonuç

zinciri içinde açıklıyor. Gerçeği söylemek gerekirse, Manihaizm ile eski ve yeni bilimsel maddecilik arasında belli bir benzerlik vardır. Her ikisine göre de; dünya, hayat ve insan bir rastlantının sonuçlarıdır. İki ilke arasında ki çatışma bile bir kaza sonucunda patlak vermişti. Lycopolisli İskender, maddenin “düzensiz hareketi” adını verdiği olgu nedeniyle, Karanlıklar Prensi kendini Işığın yanı başında bulmuştu.

Mani inancında ruh, tanrıdan kopan tanrının bir parçasıydı; bu özelliğinden dolayı da günahsız ve masumdur. Mani, ilk zamanda ışık ile karanlığın barış içinde yan yana olduklarını, birden fazla niteliklere sahip olan Işık'ın “Yüceliğin Babası” adıyla tanrı olduğunu açıklar. İkinci zamanda ise Işık'ın birden fazla niteliğiyle karanlıkla olan çatışmasında çok parçalara bölündüğünü, Tanrı dağılan Işık parçalarıyla birlikte hem kendisi, hem de hepsinin sahibi konumunda olduğunu söyler. Bir anlamda sanki dağılan parçalarla aynıdır, birdir; ancak bir anlamda da onlardan farklıdır. Anlaşıldığı gibi Tanrı saf Işık'tır. Saf olan Işık'ın dışındaki ise Tanrı'nın tecellisidir. Bu Tanrı değil, tecellisi olan masum ve günahsız ruhtur. Masum ruhun girdiği maddi bedeni ise günahkârdır. Bu günahkâr ortamdan aslına, Işığa dönmek ister. Bu da ancak günahlarından arman tin(ruh) sayesinde gerçekleşir. İyi insanların ruhları, ölümle birlikte cennete döner, dünyevi zevk ve arzulara kendini fazla kaptıranlar, fazla hırslı olanlar, zülüm edenler gibi bedensel ve dünyevi şeylere kendini aşırı kaptıran kişinin ruhu ise yeni bedenlerde sürekli yeniden doğmaya (reenkarnasyona) mahkûmdur.

Mani insan varoluş hikâyesini şöyle formüle eder. Âdem=Işık/enerji(Tanrı'nın tecellisi ruh), Havva=Toprak/madde(Günahkâr olan beden), Şit ise, Işık ile toprağın(Enerji ile Maddenin) birleşmesi sonucu var olan insandır. Bu Mani inancının canlı ve insanın varoluş formülasyonudur.

Manicilikte, tanrı kabul edilen Yüce Işık(kutsal ruh) “Yüceliğin Babası” şeklinde tanımlanmıştır. Tanrının kendinden olan diğer nitelikleri de “Babanın oğulları” olarak anlatılır. Yüce Tanrı (Işık), üç safhanın her birinde karanlığa karşı mücadeleyi yürütmek üzere, kendisinin tezahürlerinden başka bir şey olmayan üç ilahi varlık yaratır. Birinci safhada Yüce Işık Tanrısı önce “Hik-

meti” yaratır, ondan ise “Hayatın Anası” zuhur eder. Hayatın Anası da mütecaviz karanlık güçlere karşı “İlk İnsan’ı” (Anaş kadmi, Hürmüz) doğurur ve onu beş unsurla donatır. Aynı zamanda İlk İnsan’ın elbiseleri ve silahları olarak da adlandırılan bu beş unsur; ateş, rüzgâr, su, ışık ve havadır. Manihaistlerin İlk insan olarak adlandırdıkları bu mitolojik varlık, insanlığın atası sayılan Âdem değil, özü ışık olan ilahi bir varlıktır.

Mani kozmogonisinde, evren inşasının sonu Âdem çağına gelince kurtarıcı olarak Muhteşem İsa, gelir Âdemi devlerin elinde kurtarır. Yani Muhteşem İsa, Babanın oğlu olarak gelip Âdemde bulunmuş ve Âdem’den tekrar göğe varmış olduğu anlaşılıyor. Bu üçleme şu şekilde formüle edilmiştir: Yüce Baba, Muhteşem İsa, Âdem şeklindedir. Aynı üçleme Hıristiyanlıkta; Baba, Oğul, Kutsal Ruh şeklinde kendini gösterir. Âşık Yemini, Faziletname-sin’de bu üçlemeyi şöyle belirtir: “Meryem’e bir güç erdi, iki canlı oldu, zamanı gelince doğurdu. İsa mucizeleriyle bilindi, ölünce göğe ağdı, sonra Ali olarak geldi”

Bu üçleme Kızılbaşlıkta, Hak/Muhammed/Ali şeklinde kendini gösterir. Yüce Tanrı Işık, kendinden bir parça olan sırasıyla üç nura sirayet eder. Bu üç nur Kızılbaş/Alevi Üçlemesi olan Hak/Muhammed/Ali şeklinde tezahür eder. Evvel Ali, ahir Ali söylemi burada anlamlaşır. Ali’nin sırrına Muhammed’in aklının ermeyişi bundandır. Her yerde Muhammed’in karşısına Ali çıkmaktadır.

Mani dini inancı esası üç temel ilkeye dayanır. Bunlara üç mühürleme adı da verilmektedir.

1-Ağzın mühürlenmesi, Et, kan, alkolün yenilip içilmesi günah sayılarak yasaklanmıştır, kötü sözler söylenmemelidir. Mani inancı savunma temelinde olsa dahi her türlü şiddeti reddeder.

2- Ellerin mühürlenmesi, ellerle kötü ve kötülüğe hizmet eden şeylerin yapılmaması, iyi ve ışık dünyasına hizmet eden şeylerin yapılması

3- Belin ve cinsel organların mühürlenmesi; cinsel sadakati içerir.

Söz konusu yasaklar Mani inancını aşırı bir itaatkârlığa sürüklemiştir. Bu ahlak anlayışı buradan da Hıristiyanlığa, kısmen de Kızılbaşlığa geçmiş ve insanlarda cesareti ve savaşmayı sekteye

uğratmıştır. Aslında savaşçı bir millet olan Ermeniler, bu yüzden I. Dünya savaşında hiçbir savunma refleksi göstermeksizin, koyun gibi cellatlarına boyunlarını uzatmışlardır.

Mani inancından üç belirgin toplumsal katman vardır; seçilmişler, dinleyiciler ve günahkârlar. Cemaatinin üyeleri çok basit yaşamayı tercih ediyorlar, yaşam için asgari gereksinmelerin dışına geçemiyorlardı. Bu katı çileci yaşam koşullarına Manicilerin yalnız bir bölümü yani seçilmişler uyabiliyordu. Beden şeytani bir yaratılışa sahip olduğuna göre, Mani en azından “Seçilmişlerin” çok katı çile kurallarına uymasını buyurmuştu, ama intiharı yasaklar. Bu nedenle manici topluluk, dinsel kuralları eksiksiz yerine getirebilecek seçilmiş kullar ile emekleri ve bağışlarıyla onları besleyen dinleyiciler biçiminde ikiye bölünmüştü. Seçilmişler cemaatin çekirdeğini oluşturuyorlardı ve yönetenler yalnızca bunların arasında seçiliyordu.

Bunlarda cemaatin lideri ve Mani'nin halefi, on iki havari veya eğitmen, 72 Piskopos veya Diyakon; 360 yaşlılar idi. Bu sayılar Kızılbaşlıkta geçerli olan kutsal sayılardır. Mâni'in vekili olarak cemaati yöneten lider, Pir postunda oturuyordu. 12 eğitmen de Pir yönetiminde yapılan cemde 12 hizmeti görüyorlardı. Dualar da bugünkü Pir nefesleri gibiydi. Gizli bilgi, seçilmişler aracılığıyla tekrarlama sonucunda ezberlenerek geleceğe aktarılıyordu. Kadınlar, seçilmişler tabakasına alınıyordu, ama mevki ve makam sahibi olamıyorlardı.

Kurtuluşa yalnızca bilgi ve erdemle ulaşıldığını öğrettiği için, Manicilikte kutsama ayini olmadığı sanılmaktadır. Manici ibadetin öğeleri dua etme, sadaka verme, oruç tutma, ilahi okuma ve günah çıkarmadır. Başlıca bayramları olan “Bema”, Mani'nin çektiği çilenin anısına yapılmakla birlikte, Havari'nin “Kürsü”sünü (bêma) yani kurtarıcı gnosis öğretisini yüceltir.

Herkese açık gnostik bir inanç olan Maniheizm, kitaplı bir dindir. Zerdüştçülüğü, Budizm'i ve Hıristiyanlığı sarsan tartışmalardan ve zındıklıklardan sakınabilmek için, Mani dinin kutsal yasasını oluşturan yedi kitabı kendisi yazmıştır. Orta Persçe yazdığı ilk kitap, Şâbuhrağan hariç diğerleri Süryanice veya Doğu Aramice olarak kaleme alınmıştır. Manicilik ortaçağda etkisini yetirdikten sonra kaybolan Manici metinlerin bir bölümü XX.

yüzyılda Çin Türkistan'ı ile Mısır'da bulunmuştur.

Manihaistlerin dinsel etkinlikleri vaaz öğretisi oluşturur. Dünyanın her yönüne dağılan havariler vaazlarıyla oldukça etkili olmuşlardır. Mani bu misyonerlik çalışmaları için şöyle diyordu: "Yaşamın tohumlarını Doğu'dan-Batı'ya ektim. Sizlerin de gördüğünüz gibi benim umudum dünyanın Doğusundan- Batısına, Kuzey göğü bölgesinden Güneye kadar ulaşmaktır. Havarilerin hiç biri bunu yapamamıştır" (Sever,1993:24).

Manicilik, Mısır'dan Kuzey-Afrika'ya, oradan da IV. yüzyılın başında Roma'ya ulaştı. Daha sonra Galya'nın güneyine ve İspanya'ya vardı. Fakat Hıristiyan kilisesinin ve Roma İmparatorluğu'nun sert saldırılarına uğradı. Manihaist hareket, V. yüzyıldan itibaren Batıda gerilemeye başladı ve VI. yüzyıldan itibaren de etkinliğini büyük ölçüde yetirdi ama tamamen yok olmadı, VII. yüzyılda Ermenistan'da Pavlusçu hareket olarak kendisini yeniden gösterdi, daha sonra X. yüzyılda Bulgaristan'da Bogomilcilik harekete dönüştü. Bugün dahi belli bir Manihaist eğilim Avrupa maneviyatının hâlâ ayrılmaz bir parçasını oluşturduğu söylersek abartmamış oluruz. Doğuda ise Mani inancı daha başarılı sonuçlar aldı. VIII. yüzyılın başında Çin sarayına ulaştı. 732 yılında sarayda çıkarılan bir fermanla, Çin'de bu dine ibadet özgürlüğü tanındı. VIII. yüzyıldan itibaren de Uygur Türklerinin resmi dini oldu. Bazı Türki boyların Mani inancını, ardından Budizmi benimsemeleri, Anadolu'ya göç etmeleri sırasında kitleler halinde Kızılbaşlığı benimsemelerinde önemli rolü olduğu anlaşılmaktadır.

İran'da doğan Manicilik, Zerdüşt rahiplerin sert muhalefetiyle karşılaştı. Fakat Mani'nin sarayla ilişkilerinin iyi olması yüzünden pek bir şey yapamıyorlardı. Mani'yi destekleyen İran Şahı, I. Şahpur ve ardılı Hürmüz, peş peşe ölünce yerine geçen I.Behman, Mani'ye olan desteğini çekti. Gundeşapur'daki sarayında kendisini ziyarete gelen Mani'yi tutuklatarak zindana attı. 276 yılında idam ederek, din sapıklığı yaptığı gerekçesiyle cesedini halka teşhir etti.

Abbassiler döneminde, Manicilik sapkın anlamına gelen zındık ilan edilerek kovuşturmalara uğradı. Bu saldırı ve kıyımlarda Maniciler çok büyük zarar gördüler. Cemaatin çok büyük bir bölümü

Horasan ve İran'a kaçtı. Göç, İslam'a dönme ve kıyımlarla sayı- ları iyice azalan Maniciler, etkinliklerini yine de X. yüzyıla kadar sürdürdüler. Fakat hiçbir zaman yok olmadılar.

Manicilik, özünde bir tür Gnostisizmdi. Öteki bütün Gnosti- sizm türleri gibi Manicilik de bu dünyadaki yaşamın katlanamaz ölçüde acı ve kötülükle dolu olduğunu öğretiyordu. İnsan yalnız- ca bu dünyada yaşadığı, yani bedenleşmiş bir varoluşa sahip ol- duğu için acı çeker, başka bir deyişle kötülüğün pençesinde yaşar. Gnostik öğretiye uygun bir yaklaşımla, kötülüğün egemen oldu- ğu bir kozmos, aşkın iyi Tanrı'nın değil, ancak onun düşmanın(- demonların) eseri olabilir; yani dünya şeytani bir tözün eseridir. Kurtuluş ise, tek gerçek bilim olan, kurtarıcı gnosisle sağlanabilir. İç aydınlanma ya da gnosis(İrfan)Tanrı'yla aynı doğayı paylaşan ruhun, kötülüklerle dolu madde dünyasına düştüğünü ve tin aracı- lığıyla bundan kurtulması gerektiğini gösterir. Bu bilgi, kurtuluşa ulaşmanın tek yoludur. Kişinin kendini bilmesi, geçmişte beden ve maddeyle karıştığı için bilgisizliğin ve özbilinç yokluğunun kararttığı gerçek benliğini yeniden elde etmesi demektir. Kendini bilmek ruhun Tanrı'yla aynı doğayı paylaştığını ve aşkın bir dün- yadan geldiğini anlamaktır. Bilgi, insana, maddi evrende içinde bulunduğu düşkün koşullara karşın, aşkın dünyadan kopmadığı- nı, bu dünyaya ölümsüz ve içkin bağlarla bağlı olduğunu kavrama olanağını veriyordu.

Ortodoks İslam anlayışına, Kur'an ve Peygamber öğretisine uymayan bu yeni düşünceye karşı, Ortodoks İslam düşünürleri karşı çıktı ve onları, Şiilik'le bir tutup zındıklıkla damgaladı. İslam Gnostiklere karşı başlattığı amansız savaşta, Gnostikler de İslam'ın içine sızarak, Kur'an'ı ve İslam'ı, gnostik düşünceye uygun yeniden yorumladılar. Böylece gnosisizm İslam'ın içine sızdı, özellikle Irak'ın Bağdad, Basra ve Kufe gibi kentlerinde Gnostik İslam'ın merkezleri oluşmaya başladı. Daha sonraları bu merkezlere Şam'da katılacaktı.

En fazla Manicilik etkisi altında gelişen İslam Gnostizmi, bu- gün Kızılbaşlık, İsmailik, Dürzilik ve Nusayrilik gibi inançlar içerisinde yaşam olanağı bulmaktadır. Bu inançlarda Gnostisiz- min karşılığı olarak "Marifet" sözcüğü kullanılır.

8-MANİHAİST VE GNOSTİK İNANÇLARIN HETERODOKS AKIMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ:

Mezopotamya kökenli bir inanç olan Gnosisizm, bîatını bir öğreti içerir. Gnostiklerin öğrettiği kurtarıcı bilgi, öncelikle bir gizli tarihin(daha açıkçası erginlenmemişler/sırta vakıf olmayanlar açısından gizli kalan bir tarihin) açıklanmasından oluşur. Dünyanın kökeni ve yaratılışı, kötülüğün kökeni, insanları kurtarmak için yeryüzüne inen tanrısal kurtarıcının dramı ve aşkın Tanrı'nın(iyi Tanrı'nın) nihai zaferi, bu zaferle tarihin sona ermesi ve kozmosun yok olması tarzında yansıyacaktır. Burada bütüncül bir mit söz konusudur.

Gnostik inançlar çoğu zaman varlıkları birbirinde habersizde olsa iki Tanrı'nın varlığından söz eder. Buna göre gerçek yaratıcı tanrı, Yahudilerce tanınan "Yahve" değildir; onun ötesinde aşkın bir tanrıdır. Yuhanna ile çağdaş bir Yahudi-Hıristiyan olan Kerintus, dünyayı gerçek Tanrı'yı bilmeyen bir Demiurgos tarafından yaratıldığını ve yöneltildiğini savunur. İyilikle kötülük arasında ki kesin karşıtlık nedeniyle, esasında iyi olan Tanrı'nın kötülük temsili ya da sebebi olması mümkün değildir. Bu itibarla kötülüğün kökeni Tanrı'nın dışında aranmalıdır. Kötülüğün mekânı görünen maddi dünyadır ve burada kargaşa ve ıstırap hükümrandır; kötülüğün kökeni bizzat maddenin içindedir. Bu görüş ister istemez, Tanrı ile ona karşıt madde prensibi arasında kaçınılmaz bir düalizme götürür.

Plato da kötülüğün sebebini maddeye yüklüyor ve onu Tanrı'dan bağımsız ve O'nun nedenselliğinin dışında görüyor ve şunları yazıyor: "Tanrı iyi olduğu için, insanların başına gelen her şey, çoğunluğun sandığı gibi ondan gelmez. Yalnız iyi olan şeyler Tanrı'dan gelir; iyi şeyler de kötülüklerden daha az olduğuna göre, Tanrı'dan çok değil, az şey gelir bize. Kötü şeyler için başka sebepler aranmalı, bunların Tanrı'dan geldiği söylenmemeli. Tanrı, her şeyin değil, ancak iyi olan şeylerin sebebidir." (Plato,1975:70). Böylece Plato da büyük ölçüde düalizmin içine düşmüştür.

O zaman maddi yaratılış kimin eseridir? Gnostiklere göre, maddi yaratılış süfli(aşağılık) yani şeytani güçlerin eseridir veya kozmos, daha üstün bir dünyanın az çok şeytani nitelik taşıyan sahte bir kopyasıdır. Dolayısıyla kötülüğün egemen olduğu bu kozmos, aşkın ve iyi Tanrı'nın değil, ancak onun düşmanı bir yaratıcının eseri olabilir. Çeşitli gnostik tarikat öğretileri arasında çok sayıda aykırılığın gerisinde, esasında kötü olan maddenin, Tanrı'nın bir yarattığı olamayacağı temel fikir yatar. Gnostikler maddenin kökenini ya onu ebediyen kendinden kötü, ya da Tanrı ile madde arasında bir aracı, bir düzenleyici (demiurgos) Tanrı'nın görüntülerinden birini koyarak izah ediyorlar. Bazı gnostik düşüncelere göre ise, dünyanın yaratılması Tanrı'nın(aşkın Tanrı'nın) gücünün her şeye yettiğinin kanıtı olmaktan çıkmakla kalmaz, üst bölgelerde yaşanmış bir kazayla veya karanlığın ışığa karşı ilk saldırısının sonuçlarıyla açıklanır. Gnostiklerin bu radikal tanrı anlayışı, semavi dinler tarafından hoş karşılanmamış, şiddetle reddedilmiştir.

Gnostik öğretiye göre, maddi varlık, yani dünya Şeytani tözün eseridir. Maddi bir varlık olan insanda, en tiksinti verici bedenler içindeki bu şeytani güçlerin eseridir Bundan daha trajik ve insan bedenini daha aşağılayıcı bir başka antropogoni miti yoktur herhalde. Buna karşın insanın ruhu, aşkın Tanrı'nın bir eseridir ve insan bedeninde esaret hayatı yaşamaktadır. İnsan ruhu maddeye yönelip bedensel zevkleri tanımak isteyince ilk oturduğu yeri ve tanrısal kimliğini unutmuştur. Ama bir zamanlar aşkın bir bölgede yaşadığını, daha sonra aşağıdaki bu dünyaya atıldığını, hızla selamete(kurtuluşa) doğru ilerlediğini ve sonunda bedensel zindandan kurtulacağını da öğrenir.

İnsan, iğrenç kökenine karşın, aynı zamanda dramın merkezi ve amacı da olur. Çünkü Tanrı, insanla olduğu için değil, tanrısal kökenli olan ve insan türü ortaya çıkmadan önce var olan ruhla ilgilidir. Kısacası Tanrı'nın hep kendini kurtarmak için gösterdiği bir çaba söz konusudur. Bu durumda bir kurtarılmış Kurtarıcıdan söz edilir. Başka bir ifadeyle insanlığın dramı (özellikle düşüş ve kurtuluş) tanrısal dramı yansıttığı için Tanrı, insanları kurtarmak için, dünyaya ezeli bir varlık veya kendi oğlunu gönderir. Bu aşkın varlık hulûl'ün(Tanrı'nın içine sirayet ettiği) tüm aşağılayıcı sonuçlarını yaşar, ama kesin olarak göğe dönmeden önce birkaç

seçilmişse(havariye) gerçek kurtarıcı gnosisi aktarmayı başarır.

İnsan yalnızca bu dünyada yaşadığı için, yani bedenlenmiş bir varoluşa sahip olduğu için acı çeker, başka bir ifadeyle kötülüğün pençesinde yaşar. Kurtuluşu gerçek bir bilim olan gnosis(marifet-irfan) sayesinde kesin olarak elde eder. Gnosis gerçek hayatı, yani kurtuluşu ve ölümsüzlüğü sağlar. Son olarak da, doğum madde içine düşüşle eşdeğerliken, yeniden doğuşunun tamamen ruhsal nitelikte olacağını bu sayede keşfeder. Kötü olan beden ölümüyle özgürlüğüne kavuşan ruh, ışık âlemine yani aslına geri dönerek huzura kavuşacaktır; bundan dolayı ölüm bir yok oluş değil, aslına erdiği için yeniden doğuş anlamındadır.

İnsanlığın “düşüşü” yani ruhun bedenlenmesi, Orpheusçu ve Pisagorasçı teologları da uğraştırmıştır. Bu durum ya gökten işlenmiş bir günahın cezası ya da ruhun yaptığı feci bir tercihin sonucu diye açıklarlar. Manihaisit düşünce ise, insanlığın varoluşunu böyle bir tanrısal bozgunun eseri sayar; “İnsanın varoluşu, tıpkı evrensel yaşam gibi, tanrısal bir bozgunun lekesinden başka bir şey değildir. Gerçekten de eğer Ezeli-İnsan için en başında savaşı kazansaydı, ne kozmos ne hayat ne de insan var olacaktı. Kozmogoni, kendi Benliğinden bir parçayı(Işığı) kurtarmak için Tanrı'nın umutsuz bir davranışdır. Aynı şekilde insanın yaratılışı da maddenin Işık parçacıklarını tutsak etmeye devam edebilmek için sergilediği umutsuz bir davranıştır.”(Eliade, Iı. Cilt,2012:440)

Dünya bir kaza veya felaketin sonucu olduğuna, cehaletin egemenliğinde kötülük güçleri tarafından yönetildiğine göre, Gnostik kendini, kültürüne tamamen yabancılaşmış bulur ve onun tüm kurallarıyla kurumlarını reddeder. Gnosis yoluyla elde edilen iç özgürlük ona kendisini istediği gibi kullanma ve doğru bildiğince davranma olanağını sağlar. Toplumu yöneten yasalardan kendisini bağımsızlık hisseder. O iyiliğinde kötülüğünde ötesindedir. Burada bir eleştiri ya da itirazın ötesinde inatçı, şiddetli, geniş erimli ve tehlikeli sonuçlara yol açan bir isyan söz konusudur. Özellikle kriz dönemlerinde, insanlık haline, varoluşa, dünyaya, doğrudan Tanrı'ya karşı bir isyandır bu. Egemen güce ve egemen inanca bir başkaldırı bir uzaklaşmadır.

Gnostik, “Kutsal Ruh”un belirlediği bir seçmenin sonucu olan seçkinler grubunun üyesidir. Yalnız onlar, yani üyesi oldukları ve

çektikleri ağır çile ile tanınan ruhaniler sınıfı kurtulacaktır. Kural tanımaz bu seçkinler grubu, Hindu Rişiler gibi bir çeşit nihilist düşünce taşırlar. Kendilerini her türlü doğa ve ahlak yasasından bağışık gören, cinsel özgürlükçü gnositlerin kendi bedenlerini ve dünyayı onları kirletmek, yıpratmak, inkâr ve yok etmek için kullanıp suiistimal ettikleri bir nihilizmdir bu.

Gizli kalması gereken bilginin sınırlı sayıda mümine, sözlü olarak aktarılması gnostik geleneği oluşturur. Bilgi sınırlı sayıda erginlemeden(sırta vakıf) geçenerle sözlü olarak aktarılır. Sözlü aktarımı alanda aynı şekilde gizli bilgiyi kendinden sonrakine aktarır. Böylece hem sır ifşa edilmemiş olur hem de korunmuş olur. Kızılbaş inancı da asırlar boyunca gizli bilgi, ocaklar vasıtasıyla bir sonrakine aktarılarak varlığı korunmuştu. Ocakların kaldırılmasıyla yazılı olmayan bu bilgiler büyük oranda kaybolmuştur. Gizli bilginin bu şekilde aktarılması, Hristiyan dinine sapık inançların sızacağı korkusu nedeniyle, kilise Gnosise hep tepkimli yaklaşmasına sebep olmuştur.

Maddeye ait bu olumsuz görüş bir kapalı düalizme götürmüş; bu da aslında bir aşırı manastır hayatının hem nedeni, hem de sonucu olmuştur. Bu itibarla da Manihaizm'le Hristiyan monastisizmi arasında muhtemel bağ, çok tarihçi tarafından görülmüştür. Hristiyan monastisizmi ise İslam tasavvuf felsefesini çok derinden etkilemiştir. Manihaizm'in bu kadar yüzyıl boyunca Orta-Doğu'da gelişip kendini devam ettirebilmesini kısmen, Hristiyanlık içinde bazı heterodoks hareketlere kucağını açabilmiş olmasına borçludur; bunlar arasında birçok tarikatın sahte peygamberleri peyda olmuş monastisizmin aşırı tutumu sayılabilir. Bununla birlikte bu etki tek taraflı olmamış, Hristiyan kavramlarda Manihaizm'e yavaş yavaş giriş yapmıştır. Mani'nin kendisi döndürmek istediği insanların ve uygarlıkların mevcut inanç ve dini terminolojisini değişime uğratmadan örtülü şekilde alıntı yapmıştır. Bu tutum bu peygamberden sonra da devam edecekti. Yakın-Doğu ve Balkanlardaki Neo-Manihaist tarikatların ayırıcı niteliğini bu özellik teşkil ettirecektir; Paulikian ve Bogomil'ler de olduğu gibi.

İran'da Manihaistlerin kovulmasına karşın, Manihaizm, III. yüzyıldan VII. yüzyıla kadar Mezopotamya ve Ermenistan'da etkili bir şekilde yayılarak taban bulmasını sağladı. Bar Hebraus,

XIII yüzyılda 'Barburiani' diye adlandırdığı ve 'Manihaistlerin torunları' olarak gördüğü ve doğru yoldan sapmışların (heretic'lerin) Ermenistan ve Suriye'ye gelişlerinin, Justinian II döneminde (685-695) olduğunu yazıyor. Bu mülteciler buldukları manastırlara yerleşerek görüşlerini yaydılar. Şeyh Abdi bin Misafir de Laleş'teki tekkesini böyle eski bir manastırın üstüne kurmuştur.

Paulikian'lar Manihaizm kalıntılarını kabullenip bunları dönüştürerek nev(yeni)-manihaist hareketi yaratmışlardı. Manihaist düşünce sonradan birçok başka harekete de bayrak olmuştu. Bunlar arasında, kökeni Paulikian olmayan bir tanesi, Theophylacte'ye göre kanuni evliliği dahi reddedip insan neslinin üretilmesinin şeytanın kanunu olduğunu iddia edecek kadar ileri gitmiştir. Oysaki savaşçı mizaçlı Paulikian'lar böyle aşırı bir günahtan arınmaya iltifat etmezlerdi. Cinsi münasebetten kendini uzak tutmak isteği ilk Manihaist tarikat 'seçkinleri' için zorunlu kılınmıştı, bazı Bektaşî Baba'larının mücerretlik(evlenmekten kaçınmak) yolunu seçmeleri gibi.

Burhan Oğuz; Paulikian'lar özellikle Balkanlarda türemiş olan Bogomil'ler için de yine aynı Theophylacte şunları söylediğini yazar; "Her şeyin Şeytan'a ait olduğunu söylüyorlar. Gök, güneş, yıldızlar, hava, insan, kiliseler, haçlar; Allah'tan gelen her şeyi bunlar Şeytan'a atfediyorlar. Genellikle yeryüzünde olan her şeyin, canlı ya da cansız Şeytan'a ait olduğunu düşüncesindedirler." Kozmos da, "Bunlar Şeytan'a, insan ve Tanrı'nın tüm yaratıkların yaratıcısı diyorlar ve aşırı cehaletleri yüzünden içlerinden bazıları ona sukut etmiş bir melek, bazıları da adaletsiz kâhya (vekil) gözüyle bakıyor." (Oğuz.1980:950).Ama bunların hepsi de Hıristiyan olarak geçiniyorlar.

X. yüzyılda Bulgaristan'da gelişen Bogomilcilik, iki kol üzerinde geliyordu.

1-Şeytan'ın ezeli ve ebedi ve her şeye gücü yeten bir Tanrı olduğunu ileri sürenler, Dragovitsa kilisesi etrafında toplandılar.

2-Şeytan'ı Tanrı'nın gözden düşmüş oğlu olarak kabul eden grup ise Bulgar adını aldılar.

Bogomilciler, bazı gnostik mezheplerin örneğini işleyerek Şeytan'ın itibarını yükseltip düalizmi güçlendirmişlerdir. XII.

yüzyılda Slovence bir eserde, İncil yazarı “Yuhanna'nın Soruları”nın çevirisinde bu kitapta yer alır, buna göre; Şeytan gökten kovulmadan önce, Tanrı Baba'nın ardından ilk sırada yer alır. İsa Mesih ise Tanrı Baba'nın yanında oturuyor. Kızılbaşlıkta ve Êzidi inanişında da Şeytan gözden düşen ama sonra hatasını kabul ettiği için affedilen ve Tanrı'nın yanında yer alan bir melek olarak görülür. Şeytan'ın itibarı, Tanrı'nın edilgenliği ve anlaşılmaz güçsüzlüğü “arkaik dinlerin” yetkilerini devretmiş(deus otiosus) Tanrı'nın halk dilindeki ifadesi olarak kabul edilir. Bu arkaik dinlerde, Tanrı, dünyayı ve insanları yaratıktan sonra, yaratımın kaderiyle ilgilenmez. Göge çekilerek, eserinin tamamlanmasını bir doğaüstü varlığa veya Demiurgosa bırakır. Kaygusuz Abdal'ın deyişiyile:

Kıldan bir köprü yapmışsın/Gelsin kullar geçsin deyu.

Hele biz şöyle duralım/Yiğit isen sen geç tanrı

Dragovitsalılar mutlak düalizmi, Bulgarlar ise ılımlı bir düalizmi vaaz etseler de, her iki kilisede birbirini hoş görürdü. Çünkü Bogomilcilik bu dönemde Avrupa'da revaçtaydı. XII. yüzyılın ortasında artan baskılar karşısında Bogomilcilik Kuzeye ve Batıya yöneldi. Bununla birlikte zaman zaman örneğin XIII. yüzyılın ilk yarısında Bulgaristan'da Bogomilcilik kendini resmen kabul ettirmeyi de başardı. Bosna da Ban Kulin döneminde(1180-1214) devletin resmi dini oldu. XIV. yüzyılda Osmanlıların Balkanları fethetmesiyle mezhep, Bektaşiliğın içine girerek İslamlaştı.

XII. yüzyılda Bogomilcilik Batı da yayılarak Katharosçuluk adını aldı. Bogomilcilerde olduğu gibi, Katharosçular da; görünür dünyayı Tanrı yaratmamıştır, madde kirlidir, evlilik, vaftiz, efkaristiya ve günah çıkarma gereksizdir. Çocuk sahibi olmayı reddeden Katharosçular, intihar yoluyla insanlığın yok edilmesini hedefler. Dolayısıyla ne cehenneme ne de Araf'a inanırlar. Şeytanın alanı dünyadır. Zaten dünyayı, ruhu maddenin içine hapsedmek için yaratmıştır. Şeytan, eski Ahit'in Tanrısı olan Yahve ile özdeşleştirilir. İyi ve Işıklı gerçek Tanrı bu dünyada uzaklardadır, Kurtuluş yöntemini öğretmek üzere İsa Mesih gönderende odur. İsa Mesih saf bir ruh olduğu için bedeni bir yanılsamadan başka bir şey değildir.

Mezhebe giriş töreni, “convenza”, ancak müridin geçirdiği

uzun çıraklık döneminden sonra kutlanır. Müminler birbirinden rızalık ve hak helâllaşması alır. Birincisinden çok daha ağır bir testen geçmeyi gerektiren ikinci erginlenme ritüeli, insanı “Kursuzlar”(parfait) safına sokan consolamentum, bu özelliğinden dolayı genellikle ölümden önce veya mürid isterse daha erken bir dönemde de yapılır. Ama bu ikinci halde daha ağır sınavlardan geçirilmeyi gerektirir.

28 Aralık 1022’de Fransız kiralı bunları zındık ilan ederek, tutuklatıp, odun yığınları içine yaktırır. Ama baskılar bunları durduramaz ve hareket Batı’ya doğru yayılmaya devam eder ve özellikle de dokumacılar arasında taban bulur. Katharosçular, Batı’ya doğru genişlerken, protesto hareketlerini de etkiler.1207 Kasımında Papa III. İnnocentius, bunların yok edilmesi için Avrupa çapında Haçlı Seferi başlatır ve mallarını el koyanlara helal olduğunu ilan eder. Mal hırsı Avrupa’da korkunç bir katliam hareketini başlatır. Tarihte tek başarılı olan Haçlı Seferi budur ve hatırı sayılır siyasal, kültürel ve dinsel sonuçlara yol açmıştır. Dinsel nitelikte ki sonuçların en tehlikelisi Engizisyonun artan ve durmadan daha tehditkâr hale gelen gücü olmuştur. Savaş sırasında Toulous’e yerleşen Engizisyon 12 yaşında büyük tüm kadınları ve 14 yaşında büyük tüm erkekleri zındıklığı yadsıdığı açıkça ilan etmeye zorlar. Ayrıca, Latince veya yerel dilde Kitabı Mukaddes bulundurmasını yasaklar. Katharosçuların yok edilme biçimi Roma Kilisesi tarihinde en karanlık sayfalarından birisi olarak tarihteki yerini alır.

Manihaist kökenli bu inançlara göre, kötü olan maddi dünya ve onun ürünü olan insan vücududur. Maddi âlemin ve insanı bu âleme bağlayan hiçbir şeyin iyi Tanrı ve ruhun kurtuluşu için önemi yoktur. Aksine iyi Tanrı’yla ilişki kurmak için maddeden yüz çevirmelidir. Maddi âlemden kaynaklanan hiçbir şey kabul edilmemelidir. Çünkü kurtuluş sadece ruh için geçerlidir. Kurtuluşa ulaşabilmek için kişinin elinden geldiğince yeryüzü yaşantısından uzak durması, cinselliği reddetmesi, evlenmemesi, çocuk sahibi olmaması ve et yememesi, içki içmemesi gerekmektedir. Dünya nimetlerinden el çektirip yaşanan katı ve meczup bir hayatı, ideal yaşam olarak insanlara sunmuşlardır.

Bütün bu herestik (aykırı) grupların ortak özellikleri, dünya

nimetlerini reddetmelerinin ötesinde cinsellikten kaçınmaları ve doğurganlığı günah saymalarındır. Bunlara göre vücut ruhun hapishanesi olduğundan, çocuk yapmakla yeni hapishaneler yaratmak olduğunu görüşündedirler. Bu inançlara göre, insan vücudunun ruha verilmiş bir ceza yeri olduğu, dünyanın da gerçek dünya değil bir sınav yeri olduğu, kadının da şeytanın ta kendisi olduğu ve kötü olduğu, doğurganlığın, çocuk doğurmanın ruhun cezalandırılmasının devamını sağlayacağını savunmuşlardır. Kısacası bu gruplar dünyadan ve nimetlerinden el çekerek, amaçsız ve anlamsız münzevi bir hayatı savunurlar. Manihaizmden kaynaklanan, Paulikianlar, Bogomiller, Tondrasyenler(Thondrakitesler) ve Katharosçuların özü budur.

Mistik hareketlerin bu denli yayılmasının ve taban bulmasının mutlak nedeni, yalnızca kötü olan maddi bedenden ruhu kurtarmak değildir elbette. Bozulan sosyal yapının, insanlar üzerinde uyguladığı ekonomik ve aşırı siyasi baskıda önemli rol oynamıştır. Egemen güçlerce uygulanan aşırı baskı insanları adeta boğuyordu. Mistisizm, bir reaksiyoner hareketin sonucudur, bu dünyanın işkence ve baskılarından kaçıp kurtulmanın yegâne bir biçimi olarak görülmüştür. Mistisizm, tarih sahnesine hep bir kriz anında çıkmış, mevcut olana, geleneksel ahlaka ve giderek iktidarı ayıplayıp eleştirmiştir. Tanrı korkusunu yendikleri için, mevcut ahlak anlayışlarını takmıyorlar ve kitabı dinlerden uzaklaşıyorlardı. Piskoposlarca pek yola getirilmedikleri için, sürekli bir disiplinsizlik örneğiydiler ve fırsat çıktığında ya da ilahiyat çatışmaları bahanesiyle, kalabalıkları ayaklandırıyorlardı. Hızla artan heretik hareketleri polisiye tedbirlerle önlemeyen devletlerin yardımına Engizisyon Mahkemeleri yetişecekti. Buna rağmen mistik inanışlar önlenememiş ve varlıklarını günümüze kadar ulaştırmışlardır.

Mistik inanışın aşırıya kaçtığı yerlerin başında, yoksulluğun pençesinde kıvranan ve Boyarların baskısından usanan bozkırın Rus köylüsü gelmektedir. Rus köylüsü, hayata gelişi kaderin en bedbaht tecellisi olarak görür; dolayısıyla en büyük günah saydığı bu tecelliden kurtulmak, bu lekeyi temizlemek için kendisini yakmakta ya da yok etmekte görüyordu. Hem de bu yok ediliş, ateşe atılış, bütün aile, bütün çoluk-çocuk, hatta yeni doğan masum bebekler ve bütün dünya malıyla beraber olurdu. Çarlık hükümeti bütün yasal ve polisiye tedbirlerine rağmen, kendini mistik inan-

ca kaptıranlar, dünyaya gelmiş olmak günahının hem de bütün çilelerini çektikten sonra vakti, saati geldiğinde kendilerini ve yakınlarını tereddütsüz ateşe atarlardı. Suçluluk buhranı, nefesine eza ettirmek duygusu hiçbir yerde Rusya’da olduğu kadar içten gelmemiştir. Şevket Süreyya Aydemir, “Suyu Arayan Adam” adlı eserinde, Maksim Gorki’den şöyle bir alıntı yapar: “Volga Nehri vapurlarından birinde, herkes vapura gireceğim çıkacağım diye birbirini ezdiği bir sırada, güvertede merdivenin bir basamağına uzanıp, yapışarak;- iyi Hıristiyanlar! Beni çiğneyiniz! Beni eziniz! Ben günahkârım! Diye yalvaran birinin hikâyesini anlatır.” (Aydemir,age:229). İyi Hıristiyanlar, onu gerçekten ezerler. Ama o, ömrü boyunca bir dilencidir. Dilendiği de para değil, ıstıraptır. Aslında zaten bir günah da işlememiştir.

Rus örneğinden de görüldüğü gibi gnostik mezhepler Anadolu’da da hiçbir zaman yok olmadılar, uğradıkları aşırı baskı sonucunda kendilerine yakın buldukları, Kızılbaşlık ve Bektaşilik içine sızarak varlıklarını sürdürmeye çalıştılar. Burhan Oğuz’un da belirttiği gibi Balkanlardaki, “Hıristiyan heterodox mezhepler Müslüman heterodox sistemlere yerlerini terk etmişlerdi.” Rume- li, Arnavutluk, Bosna vs.’daki önemli Bogomil merkezleri, sonradan Bektaşiliğin büyük yuvaları olmuştu. Fakat buna rağmen Kızılbaşlığı bir mistik inanç olarak görmemek gerekir. Doğrudur, gnostik inançlar Kızılbaşlığa sızmışlar ve etkilemişlerdir, özellikle Kalenderili dervişler Kızılbaşlık içinde barınmışlar ve oldukça etkili olmuşlardır. Rus örneğinde görüldüğü gibi Kalenderili dervişlerin de dilendikleri para değil, ıstırapları olmuştu.⁹

Aşırı baskılar sonucunda Bektaşiliğe ve Kızılbaşlığa sızan veya sığınan bu inançların Kızılbaşlıkla birebir uyuştuğunu veya Kızılbaşlığın bu inançların devamı olduğunu elbette ki söyleyemeyiz. Dünyaya gelişi suç ve günah saymak, bu yüzden dünya malından-mülkünden el etek çekmek, inzivaya çekilmek, gibi düşünceler Kızılbaş inancına aykırıdır. Tersine Kızılbaşlık, maddi dünya için mücadele eder, yaşamı ve insanı en yüce değer sayar. Haksızlığa, eşitsizliğe teslimiyete direnir, eşitlikçi, bölüşümcü,

9- Bilece bölgesinde son dilenen Kalenderili derviş, Nirbelendir’di. Ona ne verselerdi hiç bakmadan torbasına atardı, her kimle karşılarsa, Ehli-Beyt aşkı için avuçla göz yaşı dökerdi. Bugün maalesef bu tür dervişlerin soyu tükenmiştir.)

adil bir dünyanın mücadelesini verir. Dünya bir kaçış yeri değildir; insana ve yaşama armağan edilmiş bir mekândır. Dünyayı yaşanır kılmak insanın kendi elindedir, cenneti öte dünyalarda değil, yaşadığı dünyayı cennete dönüştürmek asıl hedeftir.

İnsana ve yaşama verdiği değer dolayısıyla Kızılbaşlık felsefesi diğer heretik hareketlerden ayrılmış ve farklılaşmıştır. Kızılbaşlık felsefesinin en temel kurumlarından birisi Musahiplik üzerinedir. Musahiplik Kızılbaşlığın giriş kapısıdır ve ikrar verilerek gerçekleştirilir. Musahibi olmayan Kızılbaş/Alevi değildir ve bu kurum hiçbir heretik akımda görülmemektedir. Fakat en büyük ayrışma hayatın devamı ve doğuşla ilgili olanıdır. Kızılbaşlar, yaratılış kavramını değil, doğuş kavramını benimseyerek, doğumu ve doğuşu kutsamışlardır.

Yukarıda ismini zikrettiğimiz inançların büyük bir kesimi, cinselliği ve evliliği reddederek, evliliği zina olarak değerlendirmektedirler. Vücudun ruhun bir hapisanesi olduğu, çocuk doğurmanın yeni hapisaneler yaratmak olduğunu savunarak, insanlığı bu kötülüklerden kurtarmak için çocuk yapmaya karşı çıkıyorlar. Doğurganlığından dolayı kadını şeytanla eş tutuyorlar. Kızılbaş/Alevilik ise, neslin devamını çocukta görmekte, doğurganlığı kutsal saymaktadır. Doğurganlığından dolayı kadına üstün bir değer verilmiştir. Evliliği Hakk'ın emir ve rızası olduğunu kabul eder. Kızılbaş/Alevilerin nikâhları Hakk Divanı'nda kılınmıştır, evlilik meydanı Hakk Divanıdır.

Ünsal Öztürk; Mürşit'imiz Hasköylü Hasan Efendi'den konu hakkında şunları aktarır: “Kızılbaş/Aleviler cennet sürgünü değil, rıza ile gelenlerdir. Tevrat'ta anlatılan Âdem'in çamurdan yapılması, Âdem ile Havva'nın cennete 'yasak meyve yeme' masalı yalandır, kabul edilemez. Âdem ile Havva masala göre Tanrı'nın ondan yemeyin sözünü dinlemedikleri için, yani birbirleriyle cinsel ilişkide buldukları için cennetten kovulmuşlardır. Cinselliğin yasaklandığı inançlar bu hikâyeyi kabul eder. Hakk'ın vücudu insan vücududur. Dünya ispat yeridir. Hakk çocukta vücut bulmaktadır. Vücudu olmayan serseridir, insanın vücudu pis değildir. 366 azanın hepsi de nurdur. Hakk mekânsız değildir. Ruh dünya batağına saplanmaz.”(Ü. Öztürk,2010:39/40)

Kızılbaş/Alevinin yüzü öte dünyaya değil, bu dünyaya dönüktür.

Maddi varlığı kötülüğün sebebi sayıp, dünya nimetlerinden el etek çekerek münzevi bir hayat yaşamak Kızılbaş inancıyla uyuşmamaktadır. Bu inançların aksine Kızılbaş/Alevilik, doğumu kutsayan, yaşamayı seven, hayata bağlı canlı ve diri bir inançtır.

9-HARRAN MERKEZLİ GÜNEŞ KÜLTÜ VEYA HARAN SABİİLERİ

Harranlılar, bir Yüce varlık inancına inanmaktadırlar. Bunun yanı sıra bu yüce varlık kendisine yardımcı olması için yarattığı yedi gezegen kültüne inanılır. Bu yedi gezegenin her birisinin ruhu vardır ve bu gezegenler insanlar ile “Yüce Varlık” arasında ilişkiyi sağlıyorlar.

Harranlılara göre evrendeki bütün nesnelere, varlıkların, canlıların ve insanların ölümsüz bir ruhu vardır. Madde dağılınca ruh uçar ve yeni bir maddeye girer, insan ölünce ruh bedende çıkar, herhangi bir zamanda yeni doğan bir insanda yeniden yaşam bulur. Ruhun dolaşımı (reenkarnasyonu), bu inancın en bariz unsurudur. Harran inancında Yüce varlığın yani Hakk'ın bitkilerde, hayvanlarda, canlı ve cansız diğer varlıklarda tezahür ettiği düşünülmekte ve bu yüzden çeşitli su kaynakları, ağaçlar, taşlar, mezarlar, yatırlar, üstte taşman çeşitli objeler, kutsal sayılan nesnelere, Bu nesnelere yakararak onlar aracılığıyla Hakk'a ulaşılmaya çalışılmaktadır. Bu yakarılar Kızılbaşlığa çok mu yabancıdır.

Yüce varlık ile insanlar arasındaki ilişki, gezegenlerdeki ruhlar sayesinde kurulur. Bu semavi ruhlara ulaşabilmek için de, insan ruhunun terbiye edilmesi ile mümkündür. İnsan her türlü hırs, tutku ve öfkeden arınması ile kendisine hâkim olur. Bunu gerçekleştirmek için de, oruç tutmak, dua etmek, adak adamak ve alçak gönüllülükle gerçekleştirir. Yüce varlık, zayıf olan insana yardım eder

Gezegenler ruhların tapmaklarıdır, yedi gezegeni yedi ruh yönetir. İnsanın ruhu kendi tapınağındadır, yani insanın kendi bedenindedir. İnsan ölünce, ruhu da bedenden ayrılır ve başka bir bedende yeniden doğar. Ruhlar gezegenleri hareket ettirerek, her

şeyi etkilerler. Fırtına, deprem, yağmur, kuraklık vb doğal afetler bu hareketlenmenin sonucunda olur.

Yedi gezegenin başında, baş tanrı güneş gelir. Ona Şamaş veya Şems denir. Sonra ay gelir, Ona da Sin denilir. Harranlıların inancında Ay yani Sin, hem rahman hem de rahimdir. Hilal olduğunda adı Sin'dir. Dolunay olduğunda ise hamile bir kadındır ve adı Ningal olmuştur. Sin, Ningal'in rahmindedir, ancak o ikizdir. Bunlar doğduklarında Güneş ve Venüs olurlar. Sin ve Ningal, Ay'ın iki görünümüdür, fakat Sin Ningal'in kocasıdır. Ay, kendini vareden varlıktır. Daha sonra bu varlıklar Kızılbaşlıkta olduğu gibi kendilerini Naci ile Naciye olarak ispatlayacaklardır.

Harranlılar saç ve sakallarını kesmezler, günde üç kez yüzlerini güneşe döndürerek, sabah, öğlen ve akşam secde edip ibadet ederler. Gezegen biçimindeki tapınakları, genellikle yedi köşelidir ve bu tapınaklarda, gezegen ruhlarına kurban sunarlar. Kurbanları, her ayın yedinci, on yedinci ve yirmi yedinci gününe gelecek şekilde ayarlarlar.

Doğan çocuk, doğumundan kırk gün sonra, köyün dini işlerini yürüten rahip tarafında üç kez suya daldırılarak vaftiz edilirdi. Sünnet olunmaz, doğanın yaptığı her şey bozulmaz, doğuştan nasıl ise öyle kalınır. Bedenin bir parçası kesilip atılması günah sayılır.

Tanıklar huzurunda evlenilir, akraba evliliği yasaktır. Cemaat içinde kadın erkek eşit haklara sahiptir. Boşanma sağlam delillere dayanmazsa olmaz, erkek boşandığı karısı ile bir daha evlenemez, çok eşlilik yasaktır.

Harranlılar, domuz, köpek, eşek, horoz ve güvercin (iştär) eti yemezlerdi. Sebzelerde ise fasulye, karnabahar, lahana ve mercimek yemek yasaktı.

Harranlılar, inançlarını kimseye açıklamazlar, aralarında geçen dini ritüelleri, dışarıdan birisinin anlaması çok güçtür. Harranlıların inancı ezoterik (kapalı ve gizli) bir inançtır.

Harranlılar M.S. II. yüzyılda Yahudilerin kırımından Parthlar tarafından kurtarılarak Musul yakınlarındaki özgür Adiabane topraklarına getirilerek yerleştirilmişlerdir. Parthlar, Mazda/Zerdüş ve Mitra inancındadırlar. Harranlılar bu topraklara yerleştikten

bir süre sonra yedinin işaretini terk etmek zorunda kalırlar. İslam Halifesi Me'mun 832/833 yıllarında çıktığı seferde Harran'da geçer ve karşılaştığı bu uzun saçlı insanlara hangi inançta olduğunu sorar, tatmin edici bir cevap alamayınca dönüşüne kadar kitaplı bir dini seçmeleri için zaman tanır, aksi halde hepsini öldüreceğini bildirir. Telaşa kapılan Harranlıları bir siyacı kurtarır. Onlara halife geldiğinde Sabii olduklarını söylemelerini salık verir. Çünkü İslam, Sabiiliği kitap sahibi bir inanç olarak kabul eder. Fakat Halife yolda ölür, ama Sabilikte Harranlılar üzerinde kalır. Yoksa Harranlılar Sabii değildirler. Çünkü Sabiiler, yıldız ve gezegen kültürünü reddederler, yıldızlara ve putlara asla tapmazlar. Onların inancına göre; yedi gezegeni ve 12 burcu Karanlık Kralı ile Işık Âlemi'nden atılan kötü kadın Ruha'nın birleşmesinden doğdukları için, bu varlıkların kötü varlık olduklarına inanırlar ve kıyamet gününde bu gezegenler yeniden vaftiz edilerek Işık Âlemi'ne tekrardan kazandırılacaktır.

Mandellilerin temsil ettiği Sabiilik (Arapça, Al-Sabia) ile Harran Sabiiliği birbirinden çok farklı inançlardır. Bunlardan ilki gnostik bir inanç olan ve İslam zulmünden kurtulmak için, tek Tanrı'ya inandıklarını açıklayan Mandei'lerdir. Bu dinin taraftarları El-Cezire'nin Yahudi-Hıristiyanları (Vaftizci Yahya Hıristiyanları) olup, Kur'an bunları 'Ehl-i Kitap' olarak üç yerde zikreder. Mezhebin adı da İbrani (batırmak, daldırmak) anlamına gelen s-b kökünde türemiştir.

Diğer grup ise yukarıda açıkladığımız gibi zorunlu Sabii olmuş Harranlılardır. Harranlılar İslam egemenliği altında çok ezilmelerine karşın bilimde, özellikle astronomide çok ileri gitmiş ve pek çok bilim adamı yetiştirmiş bir toplumdur. Semavi dinlere inanan komşularınca pagan olarak adlandırılarak, aşağılanmaya ve ötekileşmeye çalışılmıştır. Pagan, Kızılbaş anlayışında insanın kendisidir. İnsan olmazsa doğruyu eğriyi kim söyleyebilir? Pagan inancına "doğa dini" "doğal din" de denilebilir. Kısaca var olan gözle görülebilen varlıkların bütünü aşkın güç olarak algılanabilir.

Harran Sabii'leri Arap yazarların daima ilgisini çekmiştir. Al-Şahrastani onlara uzun bir bölüm ayırmış olup bunları ruhani cevherleri kabul edenler, al-ruhaniyûn, özellikle yıldızların büyük

ruhlarını kabul edenler arasına sokmaktadır. El-Şahrastani, Sabîî adının 'Dönen, sapan' anlamına gelen bir kökten türetildiğini ileri sürerek, Sabîî'lerin Allah'ın kanunundan sapanlar olduklarını ifade eder. İnsanın Allah'a yaklaşamayacağı ve bu nedenle de devamlı olarak bir şefaathçi/kurtarıcı ihtiyacı içinde bulunduğunu kavramının Sabîî'likte ana fikir olduğu kanısını taşımaktadır. Ona göre bu fikir üç farklı şekilde kendini göstermektedir. Meleklerle saygı/inanma; yıldızlara ve putlara tapınma, ikisi birden çok tanrılı bir din şeklini alır.

Şahrastani ayrıca, Harbaniye diye tanımladığı bir başka Sabîî tarikattan da söz eder. Bunun başlıca özelliği yaratıcının sair varlıklar içinde ikamet ettiği inancıdır. Tanrı özünde tek, görünüşte çok adettedir (teklikte çokluk gibi); yedi gezegen (Süreyya) de ve akli iyi ve doğrulukta mükemmel olan dünyevi varlıkların içine yerleşir. İnsan bedeni onun (Hakk'ın) mabedidir. Burada oturup bir insan gibi yaşar ve hareket edebilir. Herhangi kötü bir şey hak etmeyecek kadar iyidir. Allah iyiliğin kaynağıdır ve kötülük ya tesadüfî ve gerekli, ya da kötülük kaynağına bağlı bir şeydir. Ruh göçüne inanılmaktadır ve peygamberlerin haberini verdikleri ölümden sonraki dirilmeyi (basübadelmeyt), sadece bu dünyada bir neslin sonu ve bir diğerinin başlangıcı olarak görülür.

Şahrastani, doğrudan yıldızlara tapanlar ile mabetlerde yapılan ve yıldızları temsil eden putlara tapanlar şeklinde Sabîileri ikiye ayırır. Şahrastani ayrıca şu hususlara da dikkat çekmiştir: Bütün Sabîî'ler günde üç kez ibadet ederler, ölünün cesedine dokunan yikanacaktır, yani vaftiz olacaktır; domuz, köpek, pençeli yırtıcı kuş ve güvercin eti haramdır. Sünnet olmazlar. Boşanmaya ancak hâkim kararıyla izin verirler ve çok eşliliğe müsaade yoktur.

9/1-Harran Sabîiler ile Kızılbaş inancın ortak özellikleri;

I.-Her iki inançta da Güneş ve ay kutsal tanrılarıdır. Her iki kesimde yüzlerini güneşe döndürerek ibadet ederler. İbadet esnasında Kızılbaşlar ellerini açıp kollarını kaldırarak dua eder ve başparmaklarını öperler. Harranlılar secde ederler.

II.-Yedi gezegen, yedi rakam ve yedi köşe, Kızılbaşlıkta da kutsal rakamlardır. Hurufî dervişlerin mezarı yedi köşelidir ve etrafında yedi kez tavaf edilir. Bilece'de bulunan Qalê Sıpi'nin

etrafında, çocuğu olmayan kadınlar, çocuğu olsun diye yedi kez tavaf ederler. Gök yedi katlıdır, en üst kat Hakk'ın katıdır. Yine Kızılbaş/Alevi inancında yedi erkân vardır, Raywer, Pir, Mürşit ve iki Musahip ile eşleridir. Anafatma'nın kuşağını temsil eden gök kuşağı yedi renklidir.

III.- Ruhun ölümsüzlüğü ve yeniden doğuşu, reenkarnasyon her iki inançta da kabullenir.

IV.-Kızılbaşlarda, bedende çıkan maddelerden; tırnakta, saçlarda gizli bir gücün var olduğuna inanırlar. Geceleri tırnak kesilmez, kesilenler gelişi güzel yerlere atılmaz. Saç yakmanın büyük bir günah olduğuna inanılır ve sakal bırakılırken de asla terbiye edilmez, olduğu gibi bırakılır.

V.-Domuz, köpek, at ve eşek etleri, Harranlılarda olduğu gibi Kızılbaşlar da yemezler. Buna ek olarak Kızılbaşlar, tavşan, tilki, kirpi, yılan ve salyangoz gibi hayvanların etini de yemezler. Bazı sebzelerin de yakın tarihe kadar ekilmesi Kızılbaşlarca hoş karşılanmazdı (Li me Nay- bize iyi gelmez derlerdi). Özellikle lahana ve karnabahar ekilmezdi. Bugün de Aşureye çoğu yerde beyaz fasulye konulmaz.

VI.-Kızılbaş/Alevilerde de kadın-erkek eşitliğine inanılır, tek eşlilik geçerlidir, geçerli bir neden yoksa boşanma olunmaz.

VII.-Kızılbaşlıkta da, cemaat dışında ayine kimse alınmaz, onlara inanç ve ritüeller hakkında bilgi verilmez, Kızılbaş/Alevilik'te bir çeşit sır inancıdır.

Bütün bu anlatılanlar, iki inancın bir birine ne kadar yakın ve uzak olduklarını, okuyucunun takdirine kalmıştır. Coğrafyamız yine şaşırtmış, örtüyü değiştirip, özü aynı bırakmıştır. Sınırdan ışınlanma ise hep devam etmiştir.

10-YUNAN PANTEONU VE KIZILBAŞLIK:

Hint-Avrupalı toplumların tarihsel geleneklerinden dolayı pek çok inancı ortak paylaştıklarını yazdık. Fransız düşünür Georges Dumézil'in açıklamalarına göre; Hint-Avrupa toplumları bir Rig'in (kral) otoritesi altında, üç toplumsal sınıfa (ruhban, asker ve halk) ve bu sınıflara tekabül eden üç işlevli bir dinsel ideoloji denk düşer; büyüsel ve hukuksal egemenlik işlevi, savaşçı gücün tanrılarının işlevi, son olarak da bereket ve ekonomik refah tanrılarının işlevi. Tanrılarının ve toplumun böyle üç bölüme ayrılışı, Hint-Avrupa toplumlarının egemen olduğu çok geniş bir coğrafyada, İrlanda'dan-Hindistan'a kadar gözlemlenmiştir. İlk işlev, birbirine zıt ve aynı zamanda birbirini tamamlayan iki tanrısal güç tarafından yerine getirilir. Son işlev; yani bolluk, bereket ve barışı ise ikiz kardeşler tarafından yerine getirilir. Böylece Hint-Avrupa toplumlarında, "Aslar" ve "Vanlar"dan oluşan beşli ve altılı tanrılar seti ortaya çıkar. Bu set:

Hindistan'da; Mitra-Varuna, İndra, Nâsatyalara(ikizler) ya da Asvinler.

Romalılar da; İüpiter-Mars, Quirius, İanus-Vesta,

Cermenler de; Tyr- Odin, Thor, Njördhr,Feyr-Freyja.¹⁰

Keltler de; Mercurius (Lug)-Apollon, Mars (Albiariz/Ogniose), İüpiter (Taranis) ve Minerva. ¹¹

Hint-Avrupa inançlarının en önemli ortak özelliklerinden birisi evrenin yaratıcısı ve egemeni olan (Dyauspitar-Zeus pater-Dai-patûres, gibi) "Yüce Tanrı", göklerin ve fırtınanın hâkimi olan Tanrılar karşısında süreç içerisinde yetkilerini devrederek gerilemiş

10- İlk üçü Aslar, son üçü Vanlar grubundan olup, Feyr ve Freyja ikizdirler

11- Kelt tanrılarının isimleri kaybolduğunda, Roma'nın ünlü konsülü Caesar'ın Romalı bir yorumla aktardığı Kelt tanrılarını sıralıyoruz. Bunun nedeni ise, Keltler'in yazıyı kullanmamaları ve tutucu eğilimleri yüzünden, tanrılarının isim ve işlevleri belirsiz kalmaktadır. Ancak heykeller, ikonografi ve yazıtlar, Galya-Roma tanrılarının isimlerini ve işlevlerini ortaya çıkarmıştır. Bazı durumlarda ada Keltler'in rivayetlerinde gizlenen mitoloji sayesinde bu tanrılarının yapılarının çözülüp dinsel işlevlerinin belirlenmesi başarılabilmektedir.)

ve etkisizleşmişlerdir. Yüce Tanrı yetkilerini diğer tanrılara devrederek (Deus otiosus) göklerde ki makamlarına çekilmişlerdir. Kürt inanışlarında bunun en güzel örneğini Kızılbaş ve Êzidilerde görmek mümkündür. Bu inançlara da Zerdüştlükten geçmiştir.

Üç işlevli tanrısal set, İran'ı inanışlarda yani Mazdaizm veya Zervanizm da Melekler olarak geçer. Bu inanışa göre, Tanrı (Zervan) dünyanın yönetimini yarattığı altı Melek'e devrederek, kendisi göğün yedinci katında altın bir tahta oturmaktadır ve burada bu altı Melek ile birlikte "Cem" düzenlemektedir. Burası Yaresan inanışında "Sancar" diye geçer. Mazdaizm de bu altı Melek, işlevsizleşen Tanrı ile birlikte kutsal Heften'i (Yediliyi) oluştururlar: 1-Spenta-Mainyu (Ph; Spennag Minug), 2-Vohu-Manah (Ph;Vehmen), 3-Aşa-Vahišta (Ph;Ardavişt),4-Khşathra-Vayriya (Ph;Şerever), 5-Spenta-Armayti (Ph;Spendarmaz),6-Hourvatat(Ph;Hordad), 7-Ameratat (Ph;Amordad). 12

Bu set; Yaresan (Ehl-i Hak) inanışında işlevsizleşen Tanrı "Ya" ile birlikte şöyle sıralanır; Mikail, İsrail, Azrail, Ruçiyar, Aywat, Marmuz; Aynı set Êzidi Kürtlerinde ise işlevsizleşen Xwedê (Hakk) ile birlikte Heft Sır (Yedi sır) olarak geçer; Bunlar; Dardail, Cebrail, Azrail, İsrail, Nurail, Şemnil'den oluşur.

İslam'ın çok ağır etkisi altında kalan Kızılbaşlıkta bu set önemini yitirse de, yine de benzer setleri görmek mümkündür. Bunlardan:

1-Xızır, Ali, Cebrail, Mikail, Azrail, İsrail, olabileceği gibi;

2-Xızır, Ali, Muhammed, Fadime, Hasan, Hüseyin, ya da;

3-Xızır, Ali, Muhammed, Selman Hasan, Hüseyin de olabilir.

Günümüz Kızılbaşlarında Selman büyük oranda işlevsizleşirken, Nusariyelerde önemini korumaktadır.

Hint-Avrupa setinin, ikinci işlevi oluşturan fiziksel güce, özellikle de dövüşler sırasında güç kullanan çok değerlilik ve zıtlıkları da bünyesinde barındıran tanrıların, ilerde inceleyeceğimiz gibi Ali ile özdeşleştiği görülecektir. Bütün Hint-Avrupa dinlerinde masumiyeti temsil eden ve dramatik şekilde öldürülen, ardından onun dramını ve acısını paylaşmak için de kendilerine işkence eden, Hüseyin'in matemini andıran ritüeller yapılmıştır.

12- Ph; pehlevice demektir.

Ortak değerleri paylaşmak bununla da sınırlı değildir; arkaik Kelt kültürüne baktığımızda eski Hindistan'da bulgularan birçok düşünce ve töreye İrlanda'da da rastlanır ve dilin prozodisi(vurgusu) Sanskritçe ve Hititçeye benzer. Dinler tarihi yazarı Eliade'nin, Stuart Piggot'an aktardığına göre; "M.Ö. II. binyılın ortak mirasının parçaları söz konusudur." (Eliade, II.cilt,2012:163)

Keltler'm ruhban sınıfı olan Druidler, tıpkı Hint Brahmanalar gibi belleğe büyük önem veriyorlardı. Myles Dillon'un aktardığına göre; Druidler Gal dünyasında XVIII. yüzyıla kadar, Brahmanalar ise Hindistan'da günümüze kadar yaşamış, ibadet ve inançları korumuşlardır. İleride yeniden ele alacağımız gibi Druidlerle aynı işlevi gören ve belleğe büyük önem veren Kızılbaş Pir ocakları varlıklarını XX. yüzyılın ikinci yarısına kadar korumuşlardır.

Hint-Avrupalıların bir başka ortak özellikleri de yazıyı kullanmamalarıdır; bunun yerine belleğe ve sözlü aktarıma büyük önem vermeleridir; yazıyı kullanan Ortadoğu uygarlıkları ile karşılaştıklarında yazı kullanımını özellikle de dinsel alanda kullanmayı yasaklamalarıdır. Eski İrlanda yasaları (kutsal metinleri) kolay ezberlenmeleri için manzum yazılmıştı. Manzum yazılım ve söylem de ortak bir Hint-Avrupa geleneğidir; Avesta ve Vedalarda aynı teknikle yazılmıştır. Kızılbaş yazım türü de manzumdur; ozanlar eserlerini manzum türünde saz eşliğinde sözle dilden dile aktararak günümüze ulaştırmışlardır. İrlanda ve Hindu hukuk (kutsal) metinlerinin yalnızca biçim ve tekniklerde değil, kimi zaman diksiyonlarda da koşutluklar bulgulanmıştır. Manzum metinler, Kızılbaş Zakirler de olduğu gibi Bardlar tarafından müzik eşliğinde söylenirdi. İrlanda bardları methiye şairleriydi ve diğer müzisyenler gibi dini ritüellerde önemli role sahiptiler.

Kürdistan'a komşu olan ve zaman zaman aynı yönetim altında birlikte yaşayan Kürt ve Yunan haklarının ortak Hint-Avrupa kültürünün ötesinde, daha fazla ortak değerleri paylaştıkları bir gerçektir. Benzeşik tanrıların dışında pek çok Yunan inanç ritüelleri de Kızılbaş inanç ritüellerine benzeşmektedir. Bunların başında, kutsal ateşin etrafında, kutsal şarapla demlenen ve müzik eşliğinde, kadınlı-erkekli dansla kutlanan erginlenme törenleri; ölümsüzlük inancı, ruhgöçü, ruhun kısa bir süreliğine sorgudan geçirilip yeryüzünden yeniden bedenleşmesi, çilecilik, arınma,

kemale ermiş ruhun Hakk'la buluşması, gizemli (sırlı) ayinlerden kaynaklanan kardeşlik örgütlenmesi gibi nice ortak değerleri paylaştıkları gözlemlenmektedir.

Helenistik döneme geldiğimizde ise, iki toplum aynı yönetim altında uzun bir süre birlikte yaşamışlardır. Bu süreç içerisinde kültürde ve dinde bağdaştırmacılık yaşanacak, birbirine benzeyen pek çok inanç ortaklaşacaktır. Bağdaşlaşan bu değerlerin hepsini burada incelememize imkân olmadığından, konun dinsel ve kültürel boyutuyla kısaca geçiştirilecektir.

10/1-Eleusis (gizemli) erginlenme törenleri;

Yunanistan'da gizemli (sırlı) ayinler ayrı bir önem arzeder. Bu ayinler Kızılbaşlıkta olduğu gibi öyle ulu-orta yapılmadığı gibi, herkesede açık değildir. Bu ayinlere katılması için bireyin ağır testlerden geçmesi ve sır saklayacağına dair kendisini ispat etmesi gerekir. Ondan sonra kardeşlik ve sır grubuna katılabilir. Böylece ayrıcalıklı duruma gelen kişi bu ayinlere katılmaya hak kazanır. Gizemli (sırlı) ayinlerin en önemli özelliği, tanrılarının insanlar gibi acı çekerek ölmeleri ve yeniden dirilmeleriyle ilgilidir. Ayin yapılmasının temel nedeni; acı çeken tanrının acısına ortak olmaktır. Mezopatamya da olduğu gibi, Yunanistan'da da her sonbahar da ölen ve ilkbaharda dirilen tarım ve bereket tarımları için ayinler düzenlenir, toprağın verimliliği, canlıların doğurganlığı kutlanırdı. Yunanistan da kutlanan bu ayinlerin başında, Eleusis, Dionysos-Bakkhaos, Orpheusos(Orfizim) ve Pythagoras (Pisagor) ayinleri gelmektedir.

İlkbahar ve sonbahar da olmak üzere yılda iki kez yapılan Yunan Eleusis erginlenme törenleri, hem tanrısal dünyayla yakınlığı hem de hayat ile ölüm arasındaki sürekliliği ortaya koyuyordu. Eleusis Mysteria'larında (gizemlerinde) erginlenen kişi ölümsüzlüğe erişmiyordu ama mükâfatını öbür dünyada görüyordu. Erginleşmişler, orada bir araya gelecek, diğer toplumsal kesimlerden ayrılacaklardı. Kısacası Eleusis'in başlıca katkısı, ölümden sonra koruyuculuk sağlama türündeydi; erginleşenler ölümden sonra mutlu bir varoluşun keyfini süreceklerdi. Bu nedenle Mysteria'lar Atina tarafından hemen onaylanıp koruma altına alınmıştı.

Eleusis Mysteria'larını özel kılan kapalı ve gizli oluşuydu. Tapınma daima gizli yapılı, dışarıya hiçbir bilgi sızdırılmaz. Sırrın dinsel ve genel anlamda kültürel değeri henüz yeterince İncelenmemişse de, büyük oranda zanaatkârlık ve zanaatla ilgili olduğu varsayılır. Bütün büyük keşifler ve buluşlar-tarım, madencilik, çeşitli teknikler, sanatlar vb. başlangıçlarında sırlar gerektiriyordu. İşlemlerin başarısını yalnızca meslek sırlarına “erenlerin” sağlayacağı düşünülüyordu. Tarihte ilk sırlı (gizemli) inançlar belki de sihirden ve zanaatkârlardan çıkma olasılığı oldukça yüksektir.

Başlangıçta bakırın bulunması, eritilip işletilmesi gizli tutulması gereken bir sır olarak benimsendi. Zamanla, bazı arkaik tekniklerin sırlarına erme olanağı bütün topluma açıldı. Bununla birlikte söz konusu teknikler kutsal niteliklerini tamamen yitirmediler. Bu anlamda tarım örneği oldukça öğreticidir. Tarım Avrupa'ya yayıldıktan birkaç bin yıl sonra, hâlâ ritüel yapısını koruyordu. Ama “meslek sırları” yani mahsulün bolluğunu sağlamaya yönelik törenler, çok basit bir erginlenme aracılığıyla artık bütün dünyada herkese açıktı. Buna karşın madencilik ve zanaatçılık bilgileri toplumun tüm üyelerine açıklanmayıp kapalı ve sırlı kaldı. Ocaklarda maden cevherini çıkarma, eritme ve dökme işlemleri, son derece maharet isteyen incelikli işlemler olduğundan, tarla sürme, sığır gütmeye gibi diğer işler arasında yapılmayacak kadar sürekli bir dikkati ve bilgiyi gerektiriyordu. Maden işleme-ciliği tam zamanlı bir iştir ve maden işleme bilgisi uluslararası bilim yolunda atılan ilk adımdır.

Zanaat göreneği sır biçimine sokulmaya elverişlidir. Babadan oğula ya da ustadan çırağa geçirilir. Zanaatçılar, böylece zanaatlarının sırlarını kiskançlıkla koruyacak olan loncalar ya da klanlar kurma eğilimine girmişlerdir. Maden işletmeciliğinde sırrın korunması, daha ileriki bir aşamada, özellikle Helenistik dönemde simyacılığın doğmasını sağlamıştır. Simyacılığın sahte altın üretme isteğinde doğduğu fikri doğru değildir. Simyacıların dinsel ve mistik davranışlarını incelediğimizde pek de altın arayıcılarına benzemediği görülür, işlemlerinde hiçbir zaman bilimsel metotları kullanmamışlardır. Maddenin birliğine ilişkin felsefi konumundan çok onun mistik yönüne eğilmişlerdir. Maden cevherini canlı bir organizma olarak görmüşler; cevherin cenin olarak Yeryüzü Ana'nın rahmine düşmesinden, orada gelişip büyümesinden,

doğmasından ve hatta evliliğinden dahi söz etmişlerdir.

Dolayısıyla simyacı, maddeyi Mysteria'larda tanrının ele aldığı gibi işlemektedir. Madden cevheri, acı çeker, ölür ve başka bir varoluş halinde yeniden doğar, yani dönüşür. Onlar, acı çekmenin erginleyici işlevini maddeye yansıtmıştır. Erginlenecek adayının çektiği işkencelere, ölümüne ve dirilişine benzeştirilen simya işlemleri sayesinde, cevher dönüşüme uğratılır, yani aşkın bir varoluş hali elde edilir. Cevher altına dönüşür. Bilindiği gibi altın ölümsüzlüğün simgesidir. Demek ki simyevi dönüşüm, maddenin mükemmelleştirilmesine ve simyacı açısından da erginlenmenin tamamlanmasına denk düşmektedir.

M.Ö. II. bin yılının ikinci yarısından itibaren Grek dünyasında taban bulan Gnostik/mistik bir inanç olan Eleusis Mysterial'ları, önce Hıristiyanlığı, ondan da İslam'ı derinden etkilemiştir. Tarımsal mistik anlayışın bir ürünü olan Eleusis Mysterial inançları, insanı tanrısal yetkinliğe ulaştırıp, tanrıya benzetmek ister. Tanrı'nın çektiği acıları, manevi yönden insanların çekmesi gerekir. Bunun için bireyi Tanrı'nın kaderine uyduran sırta vakıf olma (erginlenme) rituslarını içerir. Bu uyuma ulaşabilmek için, temizlenmek, bedel (kefaret) ödemek, abdest almak, kurban kanı ile yıkanmak, vaftiz olmak gibi fiillerin icrası gerekir. Kızılbaşlık daha çok da Şii/Caferiler de Kerbela'da Hüseyin'in çektiği acıyı, inananların çekmesi ve o acıya ortak olması gerekir. Bu bakımda Kızılbaşlık da Burhan Oğuz'un deyimiyle; "Gnostisizmle renklenmiş, İslami şala bürünmüş bir Mysterion dininin devamı gibi görünüyor" der. (Oguz,II.cilt,1980: 1158)

İnsanın kendisini aşıp tanrısal varlıkla manevi bütünleşmesi ve ondan ebedi mutluluğa ermesinin günümüzde ki adı "Mistizm"dir, yani ruhun insanlığı aşıp tam anlamıyla tanrısalığa yükselmesidir.

10/2-Dionysos ve Bakkhaların erginlenme törenleri;

Dionysos, bir tanrıyla, ölümlü bir insanın (Zeus'la kral Kadmos'un kızı Semele'nin)birleşmesinden doğmuştur ve kendisini Olympos tanrılarına kabul ettirmiştir. Konumuz açısından Dionysos'u ilginç kılan, doğan, ölen ve yeniden dirilen bir tanrı olmasıdır; birden bire görünen ve daha sonra gizemli bir biçimde yok olan bir tanrıdır. Dönemsel tezahürleri ve gizemler onu bitki

büyümesi tanrıları arasına sokar, çünkü bu dönemsel döngüler, bitkilerin yaşamıyla ilgili belli bir uyum söz konusudur. Sarmaşık ve çam alâmetleri olup, en yaygın Dionysos bayramları tarım takvimi çerçevesine oturur. Tanrının beklenmedik tezahürleri ve kayboluşları bir anlamda hayatın ortaya çıkıp gizlemesini yani hayatla ölümün birbirini izlemesini ve son tahlilde de ölümle yaşamın birliğini yansıtır.

Dionysos adına yapılan törenler de masum bir tanrının özellikle de çocuk Dionysos-Zagreus'un dramatik ölümü söz konusudur; onun çektiği acıya çılgın ruhun sebebiyet verdiği inandırılır, dolayısıyla canlı bir hayvanın parçalanarak çiğ çiğ yenilmesiyle acı ortaklaştırılır. Bir tür tanrı ile özdeşleşmek ve aynı acıyı paylaşmak, Grek dünyasında Mysteriellere dayanan inançların doğmasını sağlar.

Gerçekten tanrıça Hera'nın gönderdiği Titanlar, çocuk Dionysos-Zagreus'u bazı oyuncaklarla kandırırlar, sonrada öldürüp parçalara ayırırlar, parçaları bir kazanda pişirirler ve bazı iddialara göre bunları yerler. Bir tanrıça Rhea, yüreğini alır ve kaçıtır, onu bir kutuya koyarak saklar. Cinayeti haber alan Zeus, Titanların üzerine yıldırımlar yağdırarak onları yok eder. Dionysos'un üç doğum hali vardır; birincisi anasından, ikincisi Zeus'un baldırından, üçüncüsü ise Titanlar tarafından parçalandıktan sonra bedeninin parçalarını bir araya getiren Rhea sayesinde. Ruhun daha bir üst aşamaya (mertebe) ulaşması için, içinde bulunduğu bedenden çıkması, yani bu bedenin ölmesi gerekir; Titanlar da erginleme ustaları gibi davranmakta, yani adayın daha üstün bir varlık biçiminde yeniden doğmasını sağlamak için onu öldürmektedirler. Bu ölüm şekli Hüseyin'in ölümüyle paralelik gösterir; Hüseyin'de daha üstün bir varlıktan biçim bulması için öldürülmesi gerekir.

Bakkhaos ritüelleri geceleri, kentlerden uzakta, dağlarda ve ormanlarda yapılıyordu; harıl harıl yanan meşaleler ve nartheks bitkilerini başlarında, fırıl fırıl dönerek davullar ve zurnalar eşliğinde kadın erkek halka şeklinde çılgınca dans ederler ve sevinç fırtınası koparırlardı. Bu düzensiz ve yıpratıcı danslara en çok kadınlar kendisini kaptırıyordu; giysileri tuhaftı, anlaşıldığı kadarıyla tilki postlarından yapılmış uzun, bol ve kenarları dalgalı

giysiler olan bessares giymişlerdi; tilki postlarının üstünde oğlak postları, başlarında ise muhtemelen boynuzlar vardı. Elllerinde Dionysos'a adanmış hançerler, yılanlar veya thyrsozlar(kozalak başlı asa) tutuyorlardı. Doruk noktasına(kutsal çılgınlığa) ulaştıklarında kurban töreni için seçilmiş hayvanları yakalayıp paramparça ediyor, etlerini çiğ çiğ yiyorlardı. Kurbanların parçalanarak öldürülmesi ve çiğ et yenmesi (omophagia)yoluyla, tanrıyla ruh birliğinin gerçekleşeceğine inanıyorlardı. Çünkü parçalanan ve çiğ çiğ yenen hayvanlar Dionysos'un tezahürleri(epifanileri) ya da bedenleşmiş halleriydi. Gösterilen bütün mucizeler-yerden fıskıran şarap, yılanlarla ve diğer vahşi hayvanların yavrularıyla kurulan yakınlık, fiziksel güç, ateş ve silahlarla yaralanmama hali- yaşanan bu tanrısal coşku hali ve tanrıyla özdeşleşme sayesinde mümkün oluyordu.

Katolik inancında "Eucharisti" töreninde papaz, İsa'nın etidir diye bir ekmek hapyı yedirir dua edene, İsa'nın kanıdır diye biraz şarap içirir. Bu eski göreneğe göre tanrıyı yemek denirdi. İnsan tanrıyı yemekle sanki tanrılaşmış olur. Bektaşî'ler içki dolayısıyla Bakkhos'sel bir tarikattır. "Demine devranına hu diyelim" çağrısında "devran" toparlak danstır. "dem" de kan demektir. Bektaşî ve başka tekke şeyhlerine "post nişin"(posta oturur) denirdi, post kutsal sayılan bir çeşit tahttır. Bugün Ege bölgesinde oynana Zeybek oyununda, Zeybek cebesinin giyilen bir yaratık derisi olması, akla, yaratığın yenildiğini ima eder. Sırta takılan ceylan ya da pars postlarının bacakları, Bakkha'ların omuzlarından aşağı sarkardı ve bu muhtemelen Zeybek'in cebesiyle aynısıydı.

Her dans, mutlaka insan-ötesi kökenlidir. Zira her dans mitoslar devrinde, bir ata, totemik bir hayvan, bir Tanrı, bir kahraman tarafından yaratılmıştır. Mistik danslar hiçbir zaman bir eğlence ya da kişisel bir ifadenin tezahürü olarak görülmemiştir. Başlangıcından itibaren o sadece kültün bir şekli, Tanrı'yla (Yüce Ruh'la) irtibat kurma, onunla birleşme aracı olmuştur. Ünlü Halikarnas balıkçısı ismiyle tanınan, C.S. Kabağağaç, Bakkhos hakkında şunları yazar: "Bakkhos hayatta sevincin çıldırtıcı tanrısıdır. Bu dindeki kadınlı erkekli alaylar dansla, çalgıyla, tanrının adını çağıra çağıra, tanrısal bir çılgınlık içinde kendilerinden geçerek tanrıyla birleşirler. Bakkhalar böylece birer Bakkhos (aziz) olur. Semah'ta trans haline geçen Kızılbaş ne olur?"

Dionysoscu esirime(kendinden geçme) her şeyden önce insanlık halinin aşılması, tam kurtuluşun keşfi, insanlığın erişemediği bir kendiliğindenliğin ve özgürlüğün elde edilmesi idi. Bu özgürlüklerin içinde, etik ve sosyal nitelikteki yasaklardan, kurallardan ve sözleşmelerden kurtulmak da mutlaka yer alıyordu. Bu durum da kadınların kitlesel katılımının nedenini açıklıyor.

Dionysos ritüellerinin merkezinde şu ya da bu biçimde her zaman az çok şiddet içeren bir taşkınlıktan oluşan bir esirime deneyimi bulunur. Yaşanan bu çılgınlık bir anlamda müridin tanrılaşmasının kanıtını oluşturuyordu. Kuşkusuz unutulmaz bir deneyim söz konusuydu; çünkü Dionysos'un yaratıcı kendiliğindenliğine ve sarhoş edici özgürlüğüne, insanüstü gücüne ve dokunulmazlığına iştirak ediliyordu. Ruhların tanrıyla birleşmesi bir süreliğine insanlık halinin çerçevesini parçalıyor ama onu bütünüyle dönüştürmeyi asla başaramıyordu. Oysa erenlerin inancında; dervişler "Hu! Hu!" çekerek, mistik bir "fenâ fillâh"- tanrıya kavuşarak onda yok olma- katına varmaları mümkünken, Bakkhoslar'da bu hal mümkün değildir. Bakkhos dinindeki törenlerde ruhun tanrıyla anlık birleşmesi mümkünse de, bütünüyle tanrılaşmak ya da ölmeden önce ölmek, ya da arzularını öldürmek yoktur. Bu tarikatta maddi varlıktan (bedenden) ruhun ayrılması yoktur. Ruh da, gövde de bir ve bu tek nesne de doğanın bir parçası sayılır. Bazı gnostik inançlardan olduğu gibi beden kötü maddeden yapılan pis, kötü bir şey değildir, dolayısıyla Bakkhos dininde, her kişi evrensel yaşam sevincinin ve coşkusunun bir parçasıdır. Vücudun temizliği ve güzelliği bakımından Mazdaist inançla benzeşir; Hurufilik aracılığıyla Kızılbaşlıkta hayat bulur.

Bütün bu çılgınca eylemlerin nedeni tanrının varlığına dayanır, onun varoluş biçimi, hayatla ölümün çelişkili birliğini ifade eder. Yunanistan da Dionysos, Olympos tanrılarından farklı bir tanrı tipini oluşturur. O insanlara, diğer tanrılara nazaran daha yakındır. Her ne olursa olsun, ona yaklaşabiliyorlar, insanın onu kendi içine katması mümkün oluyor ve ona özgü çılgınlık esirmesi, insanlık halinin aşılabileceğini kanıtlıyordu. Dionysos'cu erginlenme ritüelleri, süreç içersinde daha başka erginleyici ve gizli Mysterial'ların gelişmesini sağladı. Orpheusçuluk (Orfeusçuluk) en azından dolaylı yoldan, Dionysosçu geleneklere çok şey borçludur.

Bu tarikatlar ya da kardeş birlikleri Anadolu'da taban bulmuşlar ve gelişmişlerdir. Bektaşî'lerde ve Zeybek'lerde de etkisi görülür. Âyin-i cemler, eski orjilerdir. Burhan Oğuz'un yazdığına göre; daha hafif olmakla beraber Bakkhos eğilimi Mevlevilerde de görülür. Mevlana'nın Mesnevi'sinin şu iki dizisindeki meydan okuyuşu aynı cinstendir.

"Cuşîşi aşkest kandri mey futad/Ateşî aşkest kandri mey futad"

Yani bakıldı ki tanrı aşkı azaldı yürekte, bir çekildi miydi mey, sevgi gönülden bir dinamit hızıyla patlar, dünyasına da, insanına da sevinçle iyilik yayar, ta içten kopan Hey! Hey! Yedi kat göğü zımba gibi deler, tanrı da kul da razı olur bu işe.. (Oğuz, II.cilt,1980: 1036-37)

Anadolu'da Bakkhos kardeşler birlikleri, süreç içerisinde yerlerini Ahi kardeşler birliklerine bıraktı. Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişme devrindeki iktisadi yapı Ahi'lere dayanıyordu. Bu teşkilatın ekonomik temellerinin bozulmaması için, bunlar dinsel ilkelere bağlanmıştı. Ama bu dinsel ilkeler Müslümanlığın Ortodoks Sünni yönünü değil heteredoks ve Kızılbaş yönünü kullanıyordu. Gene de Ahi'lik hemen hemen modern anlamda bir sendikacılıktı. Üretim de standardizasyonu, malı piyasaya sunmakta ve fiyatta birliği, kalitede belli bir seviyeyi, kazançta topluluklar arasında eşitliği sağlıyordu. Anadolu'dan geçen ticaret yolları ellerindeydi. Sonra hangi din ve ulustan olursa olsunlar-Müslüman-Hıristiyan, Yahudi, Arap-Ermeni-Rum- herkes bu sendikalara üye olabilirdi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunda Ahi'lerin büyük payı vardır. Ahi reisi veya evreni Edebali, kızını Osman Bey'e ancak Osman Bey Ahi olduktan sonra vermiştir. Bizans tekfurları, yani kale sahipleri başıboş birer derebeyi olarak halkın baş belaları olmuşlardı. Bunlardan korunmak için halk Osmanoğulları'na sığınıyordu. O, Osmanoğulları ki Ahi idiler. Osmanoğulları da Ahi'lerin halk üzerindeki etkilerinde faydalanıyordu. Bu arada Anadolu'ya ait eski inançlar bir gizlilik perdesi altında süregeliyordu. Kimi Türkmen'ler, Tahtacılar, Kızılbaşlar, Bektaşiler bir aradadır ve muhtemelen birbirlerine bağlıydılar.

Bakkhos'larda olduğu gibi, ergenliğe erişen Ahi gençleri de

savaşçılığa ayrılmıştı. İki yıl şehirden uzak, dağ başlarında ok atmayı, kılıç-kalkan kullanmayı öğrenirlerdi, bir kazanda yemek yerlerdi. Bu gençler kazanlarını kutsal bayrak sayarlardı. Öğrenimlerini tamamlayanlar Bakkhos'un-o zaman yuvarlak olan tiyatrosunun yuvarlak meydanında, silah kullanıştaki çeviklik ve ustalıklarını gösteren yuvarlak bir dans yaparlardı. Demine devranına hu diyebilmek için.

Yeniçerileri, Bektaşilerle Ahi'ler kurdu. Bektaşi ortalarının beraberce yedikleri kaplar, özellikle kazanlar kutsal sayılırdı. Yeniçeriler kendi ortalarına değin bir şey görüşecekleri zaman, kazanlarının başında toplanırlardı. Yeniçerilerin hepsinin bir kazanı vardı. Ona "kazan-ı şerif" denirdi, o kazanda Hacı Bektaş-ı Veli'nin çorba pişirip Yeniçeri ocağına armağan ettiğine inanılırdı. Onun için bir Yeniçeri subayına "çorbacı" denilirdi.

Ahiler 'de iki akım vardı, biri cömertliğe, öteki cesarete ve civanmertliğe akardı. Zeybeklerdeki silahlar ikinci akımdan geliyordu. Zeybeklerin dağlarla ilgileri vardı, yedi dağın bekçileriydiler. Ahi'lerin aktif desteğiyle kurulan Osmanlı İmparatorluğu, Ahi'lere ihtiyaç duymayacak kadar güçlenince Ahi'leri ortadan kaldırdı ya da esnaf loncalarına dönüştürdü.

Bakkhos etkinlikleri, Anadolu'dan sonra Suriye ve Filistin'e ulaştı, oradan da Yahudiliği bile etkilemeye başladı.

10/3-Orpheusçuluk (Orfizm);

Arkaik dönemli bir tapınma ritüeli sergileyen Orpheusçuluk, büyüsel-mitsel güçlere dayanır. Bir Mysteria kurucusu olarak Dionysos, Apollon'la ilişki halinde olup, iki gücün birleşik etkisi altındadır. Orpheus, Apollon'un kusursuz bir mürididir, bir erginlenme ritüel kurucusu olarak, arınma törenlerine büyük önem verir. Orpheus erginlenmesinin özünü bilmiyoruz, yalnız hazırlık aşamaları biliniyor; vejetaryenlik, çilecilik, arınma, dinsel eğitim, teolojik ön kabulleri, ruhgöçü ve dolayısıyla ruhun ölümsüzlüğü biliniyor.

Orpheus dinsel hareketini diğerlerinden ayırtıran üç önemli özellik, gözlemlenir. İlki, Hint-Avrupa geleneğinden olmayan, yazılı metinlere ve "kitap"lara verilen önemdir. İkinci önemli özellik, hatırı sayılır çeşitliliğidir. Üçüncü özellik de, Orpheusçuluğun

gizli veya mezhepsel bir nitelikte olmamasıdır. Seçkinleri de barındırmasına karşın, herkese açık bir halk inancı olmasıdır.

Orpheus ritüellerinin temeli ruh göçüne dayanır; ruh bedenden hapsedilmiştir. Dolayısıyla bedenleşmiş varoluş daha çok ölüme benzer ve ölümden gerçek hayatın başlangıcını oluşturur. Ama bu gerçek hayat kendiliğinden elde edilmez, ağır zahmetler döngüsü belli sayıda yeniden bedenlenişi içerir. Ölümden sonra ruh günahlarına ve sevaplarına göre yargılanır, geçici olarak bir azap veya mutluluk yerine gönderilir, bin yıl sonra yeniden bedenleşerek yeryüzüne gönderilir. Upanişadlar sonrası Hindistan’da olduğu gibi, nihai kurtuluşuna kadar ruh göçüne mahkûm edilen ruhun yok edilemezliği inancı söz konusudur. Sıradan bir ölümlü kurtulana kadar bu döngüyü on kez yaşamak zorundadır. Başka bir ifadeyle ruh, mükemmele ulaşana kadar bedenden bedene dolaşır.

Ruh göçünün Hindistan’da sistemleştirildiğini daha önce yazdık, ama bu inancın Ortadoğu’da ne zaman tam ortaya çıktığını bilmiyoruz. Ruhun ölümsüzlüğünü ve yeryüzünden bedenlenmek üzere sürekli geri döndüğünü ilk öne süren, M.Ö. VI. yüzyılda Suriyeli Pherekydes olmuştu. Bu inancın olası kaynağını saptamak kolay değildir. Pherekydes’in zamanında bu inanç yalnızca Hindistan’da açıkça dile getirilmişti. Mısırlılar ruhun ölümsüz olduğunu kabul ediyor ve çeşitli hayvan suretlerine girebileceğine inanıyordu ama onlarda genel bir ruh göçü kuramının hiçbir izine rastlanmaz. Cermenler de kendini ölümsüz kılmanın olabirliği-ne inanıyor ama beden değiştirmeyi bilmiyorlardı.

Yunan dünyasına ruh göçü ve yeniden bedenleşme öğretisini Orpheusçuluk, Pythagoras ile öğrencileri ve çağdaşı olan Empedokles tarafından hem yaygınlaştırıldı hem de sistemleştirildi. Leukippos ve Demokritos’un kozmik spekülasyonları ve özellikle Pythagoras’ın öğretisi, ruhun ölümden sonra yaşaması anlayışı ve dolayısıyla öteki dünya yapılarını kökten değiştirmişti. Artık yeryüzünün bir küre olduğunu tahmin edildiğine göre, ne Homeros’un yeraltındaki Hades’i, ne de dünyanın en batı ucunda olduğu varsayılan “Kutlular Adası” mitolojik bir yeryüzü coğrafyası içinde kendine yer bulabilirdi. Pythagorasçı bir özdeyişle “Kutlular Adası”nın güneş ve ay olduğunu açıklıyordu. Yeni bir eskatoloji ve yeni bir ölüm coğrafyası kendilerini yavaş yavaş kabul

ettirdi. Artık öteki dünyanın adresi olarak yıldızlar dünyası gösteriliyordu. Göksel kökenli olduğu açıklanan ruh, sonunda göklere geri dönecekti.

Orpheusçu bir hayat sürdüren Empedokles içinde, ruh Kutlular Adasının uzağında “yabancı bir tinsel giysinin” içinde bedene tutsak olmuştu. Onun vejetaryenliğinin gerekçesi de buydu. Öldürülen hayvanda yakın akrabalarından birinin ruhu bulunabilirdi. Empedokles kendisini “tanrısal ikametten sürülmüş serseri” diye tanımlıyordu. “Eskiden erkek çocuk da oldum, kız çocukta, bir çalı ve bir kuş oldum, denizde dilsiz bir balık oldum” (Eliade II.cilt,2012:242)

Empedokles’in bu sözlerini, aşağıdaki Alevi/Bektaşî ozanların deyişlerinden ayırtmak mümkün müdür.

“Kemteriyem yeryüzünde bittikçe

Çok kalıp eskittim gelip gittikçe” (Kemteri Baba)

“Bazı nebat oldum toprakta sürdüm,

Bilmem kaç atanın sulbünde durdum.”(Gulfrani.)

Biziz ebedi ölmeyen/Ölüm için gam yemeyiz

Adam mı gidip gelmeyen/Biz ona adam demeyiz.

Şunu da unutmamak lazımdır ki aynı coğrafyayı paylaşan toplumlar dışarıda bir müdahale olmadığı müddetçe aynı inançları üretmişler, paylaşmışlar ve yaşamışlardır. Asırlar boyu aynı coğrafyayı paylaşan ve yan yana yaşayan Anadolu ve Grek toplumların ortak dini inançlarda buluşması normal karşılamak gerekir.

Gerek ruh dolaşımı olsun, gerekse çilecilik, geniş halk yığınlarının iktisadi ve sosyal koşullar yüzünden çekmekte oldukları çileyi kurumlaştırıyordu. Acı çeken insan yığınları bu dünyadan çektikleri acıyı ölümden sonraki mutlulukları için gerekli sayma, kendilerinin de bir gün mutlu olabileceklerine inanma, dayanışma bilinci edinme, gizemsel törenler sırasında kendilerinden geçerek çektikleri acıları ve yoksulluğu unutma yoluyla, dünyadaki yaşamlarında en büyük avuncu bulmaya çalışıyorlardı. Özellikle köleler, ruhlarının, efendilerine ait bulunan ve bu yüzden bir ömür boyu acı çeken bedenlerinden çıkıp rahat edeceği ve özgürleşeceği anı sabırsızlıkla beklemişlerdir.

Ruh göçü ve çilecilik anlayışı, ezilen kitlelerin dikkatini yamsamsal dünyadan öte dünyalardaki ebedi mutluluğa çevirmesi, gerekçesini Hindu inançlarında bulmuştu. Hint dinlerin temel ayrıcı özelliği ruh göçüne dayandığını belirmiştik, bu inançlarda ruh, her nesneden geçerek ve her nesneden yeni bilgiler ve tecrübeler kazanarak nihai aşamaya yükselir. Vâsudeva diyor ki: “Kurtuluşu ümit eden ve kendini dünyadan kurtarmaya çabalayan, ama gönül arzularına boyun eğen kişi, iyi bir ödül hak etmiş kişilerin dünyalarındaki eylemleri için ödüllendirilecektir. Ama noksanı sebebiyle son amacına erişememektedir. Bu yüzden de bu dünyaya geri dönmekte, özel meşguliyeti ibadet olan bir varlıklar çeşidinin şekline girmeye lâıyk görülmektedir. İlahi ilham ona bu yeni şekilde kademe, kademe başlarda arzuladığına yükselmeye yardım eder. Gönlü arzularına uymaya başlar; çeşitli şekillerde her an daha saf hale gelir, aralıksız yeni doğuşlar dizisi sonunda kurtuluşa ulaşana kadar devam eder.”(Oğuz,II.cilt,1980:935)

Kötülüklerden kademe kademe tamamıyla sıyrılan ruh, Brahma'nın âlemine kadar yükselir ve her şeyin içine girmiş olan tek vücudu tanır ve o kişi için de artık ölüm yoktur. Bu sebeple ‘Ey insan! Her türlü duyuların üstüne çık’ tavsiyesinde bulunulur. Böylece Hindistan'ın binlerce yıllık sosyal dengesizliğinden kurtulamayan Hintli mutluluğu manevi alanda, başka bir dünyada, Nirvana'da ya da Brahma'da aramış, onun içinde, yaşadığı dünyaya sırt çevirmiştir; mutluluğa erişmek içinde çeşitli yöntemlere başvurmuştur. Bunlardan biri de “Yoga”dır. Bu anlamda yoga dünyayı yaşarken terk edişi, insanın iç dünyasına çekilmesini öğreten bir yöntem olarak da tanımlanabilir. Bundan dolayı kişinin birinci doğuşu anasındadır, ikinci doğuş ise, ıstırap dünyasından manevi dünyaya doğuşudur. Yani manevi kurtuluşa ulaşan kimse, ikinci defa doğmuş sayılmaktadır. İşte bu ikinci doğuş yoga ile gerçekleşecektir.

Orpheusçuluk, soyluların dünya görüşünü temsil eden mitolojiye karşı, köylülerin ve kölelerin dünya anlayışını temsil etmektedir. Bundan dolayıdır ki Orpheusçu öğretinin mitolojiye taban tabana zıt öğeleri vardır. Örneğin mitolojiye göre, ölümden sonra ki yaşam, dünyadaki yaşamın bir süregelidir; Orpheusçuluk'ta ise, dünyada çile çekilir ve ancak ölümden sonra mutlu bir yaşama erişilir. Mitolojide ölümden sonraki yaşam bedenlidir, Orp-

heusçuluk'ta, beden dünyada kalır ve yalnız ruh öbür dünyada yaşamayı sürdürür. Mitolojide güçsüzlükten güçlülüğe doğru ve en üstte en güçlülerin bulunduğu bir sıra düzeni vardır; Orpheusçuluk'ta tüm insanlar birbirine eşittir.

10/4-Pisagor (Pythagoras)

Seçkinlere hitap eden, kapalı bir batını grup olmanın dışında, Orpheusçulukla aynı dini değerleri paylaşırlar. Yine de kendilerine ait dini ritüelleri ve sırları vardır. Pisagor'a göre, insan ruhu büyük âlem ruhunun bir zerresidir, kutsal ruhun bir kıvılcımı, ölümsüz tekligidir. O, gökten gelmiştir ve beden parçalandıktan sonra tekrar göğe çıkacaktır. İnsanın hayattaki gayesi bu ruhu, bilinçli ve ilim sahibi yapmaktır, yani yine kendinden haberdar kılmaktır. Bilinçli bir ruh kendi özünü bileceğinden, aslına, yani Tanrı'ya kavuşacak, dolayısıyla, bir daha bu parçalar dünyasına, bu yok olucu dünyaya dönmeyip bütün olan ilahi ruh içinde kendi de bütün olarak kalacaktır. Bu hali de onun en büyük mutluluğunu teşkil edecektir. Ancak Tanrı ile olan bu buluşmasında, ruh, kendi öz bilincini hiçbir vakit kaybetmeyecektir.

Pisagorasçılarının en ayırıcı özellikleri eksiksiz bir eğitim sistemini geliştirmeleridir; her şeyi kapsayıcı yapıda "bütüncül" bir bilimin temellerini atmışlardır. Bu yapı içinde bilimsel bilgiyi, bir dizi ahlaki, metafizik ve dinsel ilkeyle bütünleştirmişlerdir. Pisagora göre, evrende bir düzen var, her şey bir ahenge, bir ölçüye, bir sayıya bağlı; sesler bile. Eşyaları kaostan ayıran, şekli olmayan biçim veren, kaosu düzene sokan hep sayı, çizgi, kenardır. Evrenin başlangıcı ve özü sayıydı; her yerde sayı, ölçü, uygunluk egemendi. Tanrılar her yerde değişmez bir düzen kurmuşlardı, yıldızlar bile bu düzene bağlıyken insan nasıl bağlanmazdı?

Pisagor'un öğrencileri kardeşlik örgütüne dayanan bir kapalı cemiyet kurmuşlardı, günlerini jimnastik, matematik, müzik dersleriyle geçirirlerdi. Jimnastik vücudun ritmiydi, vücut ritim bilmezse, ruhta düzen olmazdı; müzik yüksek duygular yaratırdı. Saf bir bilim olan matematik ise ruhu temizlerdi. Gizemli bir inanca sahip olan Pisagorasçılar, kendilerine ait dini ritüelleri ve sırları vardı. Bilimleri yarı yarıya dindi. Birçok kurallar, sınırlamalar, yasaklamalar vardı ki, Pisagorasçılığın yabancısı olanlar bunları anlamazdı. Aslında bu kuralların pek çoğunu tarikata üye

olanlar bile, adamakıllı bilmez ve bilmeleri de gerekmezdi. Hoca böyle demişti ve hocanın haklı olup olmadığını yargılamak onlara düşmezdi, sadece itaat etmeleri gerekirdi.

Bir seçkinler grubu olarak, alın yazıları büyüklere, soylulara ve kâmillere körü körüne itaat etmek olan cahil kalabalığa tepeden bakarlardı. Bu cahil halkı belli bir disiplin içinde bir düzene bağlanması gerektiğine inanıyorlardı. Toplumsal ahenk ancak, yoksulların soyluların egemenliğinde, aristokratlarca yönetilmesiyle sağlanabilirdi. Bu deneyimlerini de Güney İtalya'da yönettikleri birkaç kente göstermek istiyorlardı.

Pisagorasçılar, bilimi kendilerine hizmet ettirmek isterlerken, kendileri de bilime hizmet etmişlerdi. Daha düne kadar dünyayı, evrenin hareketsiz ve değişmez merkezi sayanlar, artık Pisagorasçıların gizli toplantılarında dünyanın, evren ateşinin çevresinde dönen bir küre olduğunu söylüyorlardı. Pisagorasçılar, eski düzeni korumak isterlerken, ayakları altındaki dünyayı yerinden oynatıp bir topaç gibi dönmesine sebep olmuşlardı.

Evrenin incelemesinde, sayıların büyük önemini ilk kez gösterenler Pisagorasçılardır. Ne var ki, Pisagorasçıların öğretilerinin temelli yanlıştı; bilim için zararlıydı. Çünkü onlara göre “sayı her şeydir”. Eşyanın başlangıcı ve temelli madde değil sayıdır. Bu yanlış hüküm, bilimi uzun süre yolundan saptırmasına sebep olmuştur.

10/5-Sokrates, Platon ve idealler dünyası;

İnsanı kâinatın merkezine yerleştiren ilk filozof Sokrat'tır. Bütün varlıklar insanın sorumluluğunda ve yararınadır. Çünkü insan bir yerde Tanrı gibidir. Sokrat'a göre kâinatta her şey bir gayeye yönelmiştir, tesadüf denen şey, boş bir laftan ibarettir. Bu düzensiz kâinatı düzene sokan, yani kaos'u kozmos yapan bir yaratıcı vardır. Bu yaratıcı tektir, her şeyi görür ve her şeyi iştirir. O, her yerde hazır ve nazırdır, fakat biz ona duygularımızla ulaşamayız. Onun emirleri, fikirler gibi, derhal ve hatasız olarak etkide bulunur. İşte bu yaratıcı, bu tanrı, âlem ruhudur. Onun akli bütün âleme yayılmıştır. Ve bütün eşyaya eşittir. İlahi ilim her şeyi bir lâhzada kaplar. Yalnız bir tek akıl vardır ve her akıl sahibi aklını bu akıldan almıştır. Akıl denilen şey de güzel ve faydalı olan her

şeyin sevgisi ve düşünülmesidir. Bu sebeple de o Tanrı'dır.

Tanrı, ruhları oldukları gibi teker teker görür. Bu sebeple insan, nefsini ihtiraslarından korumalıdır. Kendini koruyan insana da Tanrı bazı şeyler hakkında özel işaretlerle özel bilgi verir. Ancak, esas bilgiler, yine de tapılanlara aittir. Çünkü nazari bilgi her şeyi açıklamaya yetersizdir, sır diye bir şey vardır. İnsana ancak, Tanrı'nın kendisine tecellisi oranında sır çözme yetisi verilmiştir. Bu gibi insanlar da Tanrı'nın rızasını kazanmış olan insanlardır. Tanrı onlara ya gıyabdan gelen seslerle, ya göğe ait işaretlerle ya da ilham yoluyla bu sırlara ait bilgiyi açıklar ve onların hem dışlarını hem de içlerini nurlandırır. Kısaca, Sokrat'ta en önemli şey insanın ruhudur ve bu ruh âlemin tümel ruhunun bir parçasıdır.

Soylu bir aileden gelmemesine rağmen, Sokrat soyluların fikirlerini savunur; demokrasiyi yerer. Sokrat'a göre, atalarının geçmişte yaşadığı altın çağına yani "atalarının düzenine dönmek" gerekir. Atalarının düzenini de Sparta'lılar sürdürüyordu, öğrencileri de Sparta'lılara özeniyor ve onlar gibi giyiniyorlardı. Sonunda, Sokrates'in istediği olur, Sparta'lılar Atinalıları yener ve otuz kişilik tiranlık rejimi kurulur, bu tiranlar içinde Sokrates'in öğrencileri de vardır. Tiranların baskıcı rejimi, masum insanları ezmeleri ve mallarına zorla el koymaları, Sokrates'i hayal kırıklığına uğratar. Eski öğrencilerini yermeye başlar. Onların kötü birer çoban olduklarını ileri sürer. Bunun üzerine tiranlar da onun gençlerle görüşmesini yasak ederler ve kendisini ölümle tehdit ederler. Ardından tiranlar devrilir, iktidara gelen demokratlar kendisine anlayışlı davranırlar. Halk meclisinde demokrasi düşmanlarına af vadeden bir yasayı çıkarırlar, ama Sokrates, affedilmek istemez, baldıran zehri içerek idam edilir. Sokrat, adil insanlar yetiştirmek isterken kötü insanlar ve vatan hainlerini yetiştirdi. İnsanlara adaletin ne olduğunu izah edince, onların hemen adil olacağını sanmıştı. Yanıldı, "insanların en soylusu" denen Sokrat, hataya düşüp çıkmaza girmişti, ölmekten başka yapacak bir şeyi kalmamıştı.

Atina demokrasisi insanlığın gelişiminde ileri bir adımdı; gerçi bu demokrasi, bugün anladığımız anlamda bir demokrasi değildi. Çünkü birkaç bin Atinalının özgürlüğü, on binlerce köle, kadın ve yabancının her türlü haklarının ellerinden alınmasıyla

sağlanmıştı. Böyle olmakla birlikte, Atina demokrasisi, soylular düzenine göre, o zaman için ileri bir düzendi. Sokrat, demokrasiye karşıydı, ona göre, özgürlük, kötü niyetli, şarapçıların halka içirdikleri su katılmamış bir şaraptı.

İnsan gerçeğe, doğayı kavramaya ve ona hâkim olmaya çalışırken, Sokrates, filozofların doğa bilimleri ile ilgilenmelerini hoş karşılamıyordu. Ona göre, Tanrıların işlerini değil, insanların işlerini, doğayı değil, insanların ruhu ile ilgilenmeliydi. Asıl olan insanın ruhuydu ve o ruhun tanınmasıydı, insanlara; "içinizi inceleyin" derdi. Ona göre insanlar iyiliği kötülükten, haklıyı haksızlıktan ayıramayacak kadar kör cahildi.

Yanılığa düşen Sokrat, yalnız çağdaşlarına değil, onlarca insan kuşağına da etkiledi; insanlığın ilerlemesini değil, gerilemesini yani "atalarının düzenine ve inancına" dönmesini isteyenler hep Sokrat'ın öğretilerine dayanmışlardır. Yanılığa düşenlerin başında öğrencisi Platon gelecektir.

Pisagorasçı evrensel birlik, kozmosun değişmeyen düzeni ve hem gezegenlerin hareketini hem de müzikal skalayı düzenleyen armoni anlayışı onu büyüler. Platon yeryüzü gerçeklerinin ilk ve değişmez arketipleri olan, idealar kuramını geliştirirken, hem sofistlere hem de kuşkuculara yanıt verir. Nesnel bilgi-önceden mevcut ezeli ve ebedi modellere dayandığına göre- mümkündür.

Platon gerçek ve hayali olmak üzere iki dünyanın varlığına inanıyordu. İnsanlar gözleriyle ancak hayali dünyayı gördüklerini, gerçek dünyanın ise anacak gönül(akıl) gözüyle görülebilen yüksek bir dünyanın varlığına işaret eder. Onun yolu, gerçek dünya olduğunu söylediği ruhlar dünyasına gidiyordu. Peki, bu gerçek dünyaya nasıl yükselmeli? Fikirle... Platon kafasında bir fikirler dünyası kurar. Bu dünyada renkler, şekiller silinmiştir, elle tutulur, gözle görülür hiçbir şey yoktur. Ruh burada "yüksek fikirleri" gerçeği, iyi adaleti seyrediyor. Sonsuz ve bozulmaz gerçek, burada yaşar. Gördüğümüz dünya ise, görünmeyen dünyanın ancak sönük bir gölgesidir. Dolayısıyla Platon'a göre en değerli şey yaşam değil, ruhtur. Platon için soyut kavramı, varlıklardan(eşyalardan) ayrı olarak, başka bir dünyadan yaşayan sonsuz bir varlıktır. Böylece Platon, düşü gerçek, gerçeği de düş saymakla çift taraflı bir hayat yaşar.

Platon, Orpheuşçu ve Pisagorasçı gelenekten ruh göçü ve yeniden hatırlama öğretisini alarak, kendi sistemi içinde, yeniden düzenler. Buna göre, bilmek, sonunda yeniden hatırlamak anlamına gelir. Ruh, yeryüzündeki iki varoluş arasında, ideaları seyrederek. Saf ve mükemmel bilgiyi paylaşır. Ama ruh yeniden bedenlendiğinden Lethe Pınarından(öte dünyaya giderken) su içer ve ideaların doğrudan seyri yoluyla elde edilen bilgiyi unuttur. Fakat bu bilgi bedenleşmiş insanda gizli olarak bulunmaktadır. Felsefi çalışma sayesinde güncelleştirilebilir. Fiziksel nesnelere ruhun kendi içine kapanmasına ve bir tür “geri dönüş” yoluyla dünya dışındaki varoluşunda sahip olduğu ilk bilgiyi yeniden bulup edinmesine yardımcı olur. Dolayısıyla ölüm, ruhun bedenlenmesi yoluyla dönemsel olarak yitirilen ilk ve mükemmel hale geri dönüşüdür.

Olağanüstü güzellikte olduğu varsayılan hayali öte dünyanın insanlara sunulması ve buraya ancak kurallara, yasalara uyan, verilenle yetinen, sesini çıkaramayan, kaderine razı kişilerin ulaşabileceği hikâyesi, kölelerin ve ezilen yoksulların tesellisi olmuştur. Yeryüzünde kurtuluş umudunu yetirenler, o günden itibaren umutlarını bu hayali dünyada ve gökte aramaya başladılar.

Sokrates’in öğrencisi olan Platon, hocası gibi, demokrasiye ve materyalist düşünceye şiddetle karşıydı. Her meslek erbabının kendi işiyle uğraşmasını, devlet yönetiminin ise, askerlere ve filozoflara bırakılmasını savunuyordu. Aristokrat sınıfın bir temsilcisi olarak, köleci sistemi savunarak, azınlık yönetimini, halk egemenliğine tercih ediyordu.

İlk zamanlar bilim ile din bir bütündü, sonraları Yunanistan’da Tales’in katkılarıyla bilim dinden ayrışarak kendi yolunda yürümeye başladı. Platon, bilimle dini yeniden birleştirip, bilim şeklinde bir din yaratmak istedi. Pisagor’da aynı şeyi yapmak istemişti, ama Platon ondan da ileri giderek, mevcut olan her şeyin temeli fikirler olduğunu, doğanında fikirler dünyasının sadece bir bölgesi olduğunu savunmakla idealizmin temelini atmıştı. Felsefede bugün de devam eden idealizm ve materyalizm kavgası, Platon’la başlamıştır.

Platon’un yanlış öğretisi, defalarca düşünürlerin kitaplarında canlandırılarak bilimi, mevcut olmayan ruhlar dünyasına sürük-

leyerek, insanlığın ilerlemesine ket vurmuştur. Hem hükümdarların, hem de din adamlarının korudukları Platon'un eserleri, yüzyıllardan hiç zedelemeden günümüze ulaşmıştır. Çünkü bir putperest olan Platon, Hıristiyan din bilginleri gibi, dünyanın bir Tanrı tarafından yaratıldığını ve sevap işleyenleri öbür dünyada iyilikler beklediğini söylerdi. Oysa Tanrı tanımayan Demokrit'in eserleri hep izlenmiş ve bunlardan kala kala başka yazarların kitaplarına aldıkları bazı parçalar kalmıştı. Demokrit'in kitaplarını putperestler de yakmıştı, Hıristiyanlar da. Tarihsel mücadele bitmemiş, bugün de devam etmektedir. Engels'in deyimiyle, ruhun tabiattan önce var olduğunu iddia edenler, idealizmin kampını meydana getiriyorlar, Doğayı (maddeyi) ilk unsur sayan öteki filozoflarsa, çeşitli materyalizm okullarına bağlı bulunuyorlar.

11-HELENİZM VE DİNSEL BAĞDAŞTIRMACILIĞIN OLUŞTURULMASI

İskender'in başlattığı tarihsel dünyanın birleştirilmesi, ilk zamanlar Helenlerin doğu bölgelerine doğru kitlesel göçü ve Yunan diliyle Helenistik kültürün yayılması ile gerçekleşti. Halk Yunancası, Hindistan ve İran'dan, Suriye, Filistin, İtalya ve Mısır'a dek konuşulup yazılmaya başlandı. Eski ve yeni kentlerde, Yunan tapınakları ve tiyatroları yapılıyor, gymnasiumlar kuruluyordu. Yunan türü eğitim giderek bütün Asya ülkelerinin zenginleri ve ayrıcalıklı sınıfları tarafından benimsendi. Helenistik dünyanın bir ucundan diğerine "eğitim" ve "bilgelik" değeri ve önemi yükseltildi. Helenistik dünyada eğitim-ki her zaman bir felsefe üzerine kuruluydu- nerdeyse dinsel nitelikte bir saygı görüyordu. Tarihte hiçbir zaman eğitimin, hem bir toplumsal yükselme yolu, hem de tinsel mükemmelleşme aracı olarak bu kadar peşinden koşulmamıştı.

Helenizm, dinsel bağdaştırmacılığın egemen rengidir. Bu dönemde ve ardından gelen Roma İmparatorluğu döneminde bağdaştırmacılığın ayırt edici özelliği, çapının genişliği ve şaşırtıcı yaratıcılığı olmuştu. Ondandır ki önce de dinsel bağdaştırmacılığa rastlansa da bu derecede büyük ve yaratıcı olmamıştı. Helenizm'e

borçlu olan bu tarihsel tinsel bağdaştırmacılığı, neolitik çağ dünyasında tarımın yayılmasının getirdiği birliğe benzetilir.

Helenistik dinlerde en büyük yenilik, bireyin kurtuluşunu amaçlamasıdır. Tanrılar insanlara daha bir yaklaşmış, bireyin tinsel ilerleyişi ile ilgilenmeye ve kurtuluşunu sağlamaya çalışmışlardır. Helenistik Mysterial'larının tanrı ve tanrıçalarının-Dionysos, İsis, Osiris, Kybele, Attis, Mithra-yanı sıra başka tanrılarda aynı nedenlerle halk arasında tutulacaktır. Tanrılaştırılmış kralar bile geleneksel tanrılardan daha etkili hale getirildi. Krallar, "yaşayan yasa"yı şahsında temsil eden birer kurtarıcı olacaktır. Kral/Tanrı olgusu daha sonraki aşamalarda, İslamiyetin etkisiyle birlikte İran'da İmamet kurumuna dayalı güçlü bir ulema sınıfına, Kürdistan'da tarikatlarda kendini bulan Şeyhlik kurumuna dönüşecektir. Her iki kurumda, İslamiyet içinde her dönem üçlü şekilde varlıklarını koruyacaklardır.

Helenistik bağdaştırmacılık, İskender karşısında askeri yenilgiye uğratılan Doğu'nun, güçlü tinsel tepkisini yansıtır. Doğu, ilk ve en saygıdeğer bilgelerin vatanı olarak yüceltilmiştir. Hikmet sahibi üstatların batını öğretileri ve kurtuluş yöntemlerini en iyi korudukları yer burasıdır. Ama Helenistik çağda ve özellikle de imparatorluk döneminde bu Doğu tapımları artık etnik bir niteliğe sahip değildi, yapıları ve içerdikleri soteriyoloji evrenselci hedeflere yönelme iddiasındaydı.

Helenistik aydınlanma adı verilen olgu, hem bireyselliği hem de kozmopolitizmi teşvik ediyordu. Polis'in(kentin) gerilemesi, bireyi yurttaşlığa ve dine dair hatırlanmayacak kadar eski zamanlara kadar uzanan dayanışma ağlarından kurtarmıştı. Buna karşılık bu kurtuluş gizemi ve uçsuz bucaksızlığı içinde dehşet uyandıran bir kozmos içinde yalnızlığını ve yabancılaşmasını ortaya çıkarıyordu. Bu çelişki durumunda Stoacılar, kent ile evren arasında ki benzeşmeyi göstererek bireyi desteklemeye çalıştılar. Daha önce, İskender'in çağdaşı olan Diogenes(Diyojen) kendisinin bir kozmopolites "bir dünya yurttaşı" olduğunu açıklamıştı Başka bir ifadeyle Diogenes kendisini hiçbir kentin, hiçbir ülkenin yurttaşı olarak görmüyordu.

Bütün insanların toplumsal kökenleri ve coğrafi konumları ne olursa olsun Kozmopolitai (aynı sitenin, kozmosun yurttaşları)

olduğu düşüncesini yaygınlaştıranlar Stoacılar oldular. Stoacılık, Kıbrıslı bir Sami olan Kironlu Zenon tarafında kuruldu ve felsefesini aynı dönemde ökümenciliği(evrenselciliği) savunan Epikuros'un sisteminin karşıtı üzerine şekillendirdi.

Epikurosçular da kozmopolitizm'i savunuyor ve yayıyorlardı ama onların başlıca amacı bireyin mutluluğuyla ilgiliydi. Epikurosçular da tanrıların varlığını kabul ediyorlardı ama bu tanrıların ne kozmosla, ne de insanlarla bir ilgileri vardı. Budistik bir önseziyle, dünya tamamen mekanik bir biçimde, bir yaratıcısı ve bir amacı olmadan varolmuş bir makineydi. Dolayısıyla insan kendisine en uygun varoluş biçimini seçmekte özgürdü. Oysa Stoacılar bunun tam zıddı yönde fikirler savunuyorlardı.

Stoacıların kurucusu Zenon, ilk eserlerinden olan "Devlet"inde, o zamanlardan beri insanın aklından hiç çıkmayan göz kamaştırıcı bir umut sunuyordu. Artık dünya ayrı devletlere bölünmeyecekti. Tek bir tanrısal yasaya tabi, herkesin yurttaş ve birbirlerinin tamamlayıcısı olduğu tek büyük dünya kentinde, insanlar yasalarla değil, kendi gönüllü katılımlarıyla, rızalarıyla veya Zenon'un ifadesiyle, aşkla bir araya gelecekleri bir dünyanın düşünüyordu. Birlikte yaşamak zorla değil, gönüllülük esas alınmıştı, aşk gerekliydi...

Zenon ve takipçilerine göre, dünya Tanrı'nın ilk tezahüründen "tohumsal aklı"(logos spermatikos) yani evrensel yasayı doğuran ateş tohumundan hareketle gelişmiştir. İnsan aklında buna koşut olarak Tanrısal bir kıvılcımdan çıkmıştır. Tek bir akıl postulatını ileri süren bu tekçi çoktanrılıktaki, kozmos "hikmet dolu bir canlıdır." Bilge kişi de ruhunun en derin yerinde kozmosu canlandıran ve yöneten aynı aklın(logos'un) bulunduğunu keşfeder. Demek ki kozmos, içinde akıl bulunduğu için, anlaşılabilir ve insanı kabul eden bir olgudur. İnsan bilgeliği kullanarak tanrısal olanla özdeşleşir ve kendi yazgısını özgürce üstlenir.

Stoacılar göre, dünya ve insan varoluşu önceden kesin olarak belirlenmiş bir plana göre gelişmektedir, ama bilge kişi, yalnızca erdemli olması ve görevlerini yerine getirerek, kısacası tanrısal iradeyi gerçekleştirerek özgürlüğünü kanıtlar ve determinizmi aşar. Özgürlük ruhun dokunulmazlığının keşfiyle eşdeğerlidir. Ruh, dünyaya ve başkalarına karşı dokunulmazdır. Ruhun bu

şekilde yüceltilmesi aynı zamanda insanların temelde eşit olduğunun beyanıdır. Ama özgürlüğe kavuşmak için duygulardan kurtulmak ve her şeyden (beden, mülk, şan, erkler) vazgeçmek gerekir. Çünkü insan arzuladığı her şeyin kölesidir. Mülkler ve arzular tutsaklığı (köleliği) doğurur, bu görüş Hint öğretilerini, özellikle de Yoga ve Budizm’i akla getirmektedir. Stoacı Epiktetos’un Tanrı’ya seslenirken, “aynı akli paylaşıyorum, bende seninle eşitim” diye haykırması, sayısız Hint ve Kızılbaş koşutunu çağrıştırmaktadır. Yunus’un dediği gibi:

Seni bu hüsn-ü cemal ile, bu lüft ile gören,

Korktular Hakk demeye, döndüler insan dediler.

Hindistan’ın ve Akdeniz dünyasının metafizikleri ve soteriyolojileri arasındaki benzerlik milattan önceki ve sonraki ilk yüzyıllarda artarak devam edecektir; özellikle madde ve ruh çatışması Helenizm sonrasında insan zihniyetini meşgul edecektir. İsa’dan otuz yıl önce doğan ve Yunan felsefesini özellikle Eflâton felsefesini Tevrat’ın Kabalası ile uyuşturmaya çalışan Yahudi Philon’a göre de; insanın esas yönü ruhudur. Bedene, ancak, ruhun bulunduğu bir yer olduğu için önem verilmelidir. Manevi âlem, madde âlemden; ruhlara, bedenlerden önce yaratılmıştır. Gerçeğe ulaşabilmek için her şeyden önce ruhu temizlemek şarttır. Bu da insanı zorlayan nefsin vücuttan atılması demektir.

Mutlak vücut, anlam ile tecelli eder. Anlaşılabilir âlemi, Allah’ın kelâmının içindedir. Kelâm’dan anlaşılması gereken şey de ölümsüz ezeli ve ebedi doğurucu olan ve ilahi olan insandır. İnsan, dünyayı duyu organlarıyla ve zekâsıyla, Tanrı’yı ise ancak sezgisiyle anlayıp kavrayabilir. Ancak bu sezgi, yine de zekâyâ ait bir sezgidir. İnsanların zekâları Kelâm örneğine göre yapılmıştır ve bundan dolayı insanlar Tanrı’yla akrabadırlar. Kızılbaş bir özdeyişle; Tanrı’yla aynı genetik kotlara sahiptir.

Ancak Tanrı, kendi nuru ile ve doğrudan doğruya algılanır, yani insan ruhu ancak Tanrı’nın nuru onu aydınlattığı takdirde Tanrı’yı kavrayabilir. Bu da Tanrı nurunun, bölünme ve parçalanma söz konusu olmaksızın, insanın ruhunu kapladığına dair bir delildir. Fakat bilgisizlik bu nuru örtebilir. Bu sebeple, Tanrı’yı görüp bilmek için ilim elde etmeli ve bu kadarla da kalmayıp zorlayıcı nefsi terbiye edip saflaştırmalıdır, yani Tanrı’nın onu

nurlandırmasına hazır bulundurmalıdır. Ruh saflaşır nurlandığı takdirde de artık şuur(bilinç) işlemez olur ve ruha vecd(İlahi aşkla coşma) hâkim olur ve bu hal içinde de Nebi'lik(Peygamberlik) ilhamı gelir. Bu hale erişen bir kimsenin ise bütün ruhsal halleri ve hatta bedeni vasıfları değişir ve böyle kimseler, çoğu zaman, deli sayılır. Hâlbuki bu hal ilahi bir aşk ilahi bir sevgidir ve peygamberlere inen ilahi ilhamda bundan ibarettir. Bu hal içinde, düşünülüp bilinemeyen birçok yüksek gerçekler, şuur(bilinç) ve iradenin hiçbir rolü olmaksızın biliniverirler.

Philon'a göre, gök kâinatın ruhudur, bu bakımdan da diğer maddi varlıklardan üstündür. Gök, hareketlidir; fakat bu hareket ancak akıl gözü ile görülebilir. Yıldızlar da bir cisim ile ruhtan oluşmuş canlı varlıklardır. Onlar, değişmez ve dürüst irade sahibidirler, dolayısıyla onlardan hiçbir suretle günah çıkmaz. Yeryüzünde en yüksek ve en mükemmel yaratık insandır. Çünkü bütün nitelikleri kendisinde toplamıştır. Bütün ruhları tanrı yaratmıştır. Ancak tanrı insana ait ruhu kendi cevherinden yaratmış, diğer ruhlar ise yine yaratık olan bazı maddelerden meydana getirmiştir. İnsan ruhunu, bilgi ve nur ile yüceltmelidir. Çünkü insan, bedeni ile fâni, ruhu ile ebedidir. Ölümsüzdür.

11/1-Plotin ve Yeni Eflâtunculuk,

Plotin, Mısır'da İsa'dan 205 yıl sonra doğmuş ve "Yeni Eflâtunculuk" denen namı felsefi okulu kurmuştur. Plotin'e göre Tanrı bilinebilir, fakat bu bilgi, akla ait bir bilgi olamaz. Zira Tanrı, aklın üstündedir. Tanrı'yı kavrayabilmek ve onun cemalini görebilmek için biricik araç cezbe (Tanrı'mn sevgisiyle kendinde geçme/Extase) dır.

Cezbe denen şey de derece derece duyulur olanlardan, yani tikel şeylerden başlayıp derece derece algılanır olanlara yükselmek ve en sonra da algılanır olanlardan da geçmek, başka bir deyişle, insanın şuur(bilinç) ve benliğini yok edip, bir an için, Tanrı'da yok olmak, yani ruhu aslına kavuşturmak demektir. Bu hal de pek tabiidir ki tabii ölümden önce olan bir şeydir. Yani ölmeden ölmek demektir. Bu cezbeyle meydana getiren şeyde, düşünce ve iradeden ziyade aşktır. Ancak bu aşkla, düşünce ve irade yardımcı olmalıdır.

Plotin'e göre insan ruhu ilahidir. İlahi olan bu ruh madden ayrı bir mahiyettedir ve tümel (Tanrı) ruhtan gelmektedir. Ruhlar cisimlerden, cesetlerden önce mevcutturlar, fakat meydana çıkabilmeleri için madde ile birleşmek zorundadır. İnsan ruhlarından, sadece ölüm anında duyular âleminden ilgilerini tamamıyla keşbilenler ilahi kaynaklarına geri dönebileceklerdir. Duyular âleminden ilgilerini tamamıyla kesmeyen ruhlar ise ilahi olan asıllarına yükselmeyip, şunun bunun bedenlerine girip o bedenlerde canlı kalacaklardır. Şu halde, insan hayatının ve insana mahsus hikmetin en üstün gayesi ruhun tekrar kendi ilahi aslına, Tanrıya dönüşünü ve ona kavuşuşunu sağlamaktır. Ancak böyle bir insan bağımsız bir kişiliğe sahip hür bir insan olur. Böyle bir insan için mutluluk, akli tam olarak işletmek ve akla uygun hareket etmek, gerçek ilimde deneye ve bilgiye yer vermeyip sırf düşünceye dayanmaktır. Ancak böyle yapan ve düşünen bir insandır ki görünüşler âleminden uzaklaşıp nefsini saflaştırabilir ve seyirler âlemine yükselebilir. İşte en büyük fazilet de bundan ibarettir.

11/2-Bilim geliyor ve insanlık kör karanlıktan kurtulmaya çalışıyor;

Doğu'ya açılmakla İskender, Yunan kültürü ile Mezopotamya, İran ve Mısır kültürlerini birleştirmek istiyordu. Bu isteğini de Mısır'da İskenderiye şehrini kurarak gerçekleştirecekti. Yeni kurulan İskenderiye, eski şehirlere benzemedi, gelişigüzel değil, bir plana göre kuruldu. Her biri ellişer adım genişlikte iki ana cadde, dik bir açı halinde kesişirlerdi. Diğer sokaklarda o kadar genişlerdi ki, arabalar ve atlılar birbirine engel olmadan rahat rahat gidip geliyorlardı. İskenderiye bir liman ve ticaret şehriydi. Dünyanın yedi harikasından olan biri olan İskenderiye Feneri gemilere yol gösterirdi, o zamanın dünyasının her yanından gemilerle İskenderiye'ye mal gelir, mal giderdi.

Mısır da yönetimi ellerinde bulunduran Yunan asıllı Ptolomeus İmparatorları kendilerini Firavun ilan etmişlerdi ve birer Mısır adı almışlardı. Bir zamanlar aynı ortamda birlikte bulunmaktan sakınan insanlar, şimdi adları, inançları, dil ve töreleri farklı insanlar bu yeni şehirde bir araya gelmiş, haklar ve kültürler birbirine karışmıştı. İskenderiye adeta dünyanın merkezi olmuştu.

İskenderiye'de bilim de hızla ilerlemekteydi; İskenderiye

Kitaplığı ve Müzesi, binlerce ciltlik bir hazineyi bir araya getirmişti. Müzede bulunan bilginler bir araya gelir yemek yer ve tartışlardı. Her türlü olanağı ve masrafları bilimin bilincinde olan Ptolomeus'lu imparatorlarca karşılanıyordu.

İskenderiye'de bilim ve felsefe de birbirinden ayrılmıştı. Astronomi, mekanik ve öbür doğa bilimleri gelişirken, felsefe İskenderiye'de gittikçe geriliyordu. Nedeni ise, filozofların çoğu Platoncu'ydu ve krallar da Platon'a çok değer veriyorlardı. Materyalist fikirleri savunan Demokritçilere ise, İskenderiye'de şüphe ile bakılırdı. Demokrit'in İskenderiye kitaplığındaki kitapları tozlar içindeydi, kimse bunları okumaya cesaret etmezdi.

Müzenin en önemli özelliği mekanik ile bilimi birleştirmişti. Hâlbuki Yunanistan'da çalışmak kölelere bırakılan aşağılık bir uğraş olarak görülürdü. Oysa şimdi müzede insanlar yalnız kafayla değil, elle de çalışıyorlardı. Böylece bilimin ve ilerlemenin önü de açılmış oluyordu.

İskenderiye müzesi, tecrübeye dayanan bir bilim kalesiydi. Filozoflar üç yüz yıl boyunca doğaüstüne kafa yormamış olsalardı bilim olmazdı. Bin yıllar boyunca çömlekçiler, camcılar, demirciler ve bakırcılar atölyelerinde, tezgâhlarında çalışarak edindikleri tecrübeler, şimdi bilimin öncülüğünde yeniden yapılandırıyorlardı. İkisinin birleşmesinde bilim hızla ilerleyecekti.

Böylece, mekanikçilerin emeği bilimi, bilim de teknolojiyi geliştiriyordu. Eski zamanlarda Babil'de, Mısır'da bilimin doğmasına insan emeği ve tecrübesi sebep olmuştu. Bilim Yunanistan'da gelişti. Demokrit ve Aristoteles, bilimi o zamana kadar görülmemiş bir seviyeye yükselttiler. Yüzyıllar sonra bilim, eski yurduna, Mısır'a geri döndü. Mısır'ın İskenderiye şehrinde, tecrübeye dayanan bilimin gelişmesi, Yunanistan'a nispetle daha kolaydı. Çünkü Atina'da emek hor görülmeğe, köle işi sayılmaya başlamıştı. Maden ocaklarında, demirhanelerde, yapılarda özgür insanların yerine köleler çalışırdı. Böylece bilim ile mekanik arasında kopukluk oluşmuştu, bu da bilimsel gelişmenin önünü tıkıyordu. Oysa İskenderiye'de kopukluk bu kadar bariz değildi, atölyelerde özgür zanaatçılar, oğullarıyla ve ücretli işçilerle birlikte çalışıyorlardı. Çalışmanın hor görülmediği yerde, bilim insanların çalışmasında şaşılacak bir durum yoktu. Müze bir bi-

lim ocağıydı ve daha çok da bir atölyeye benzerdi. Kaldı ki tek bir atölye değil, başlı başına bir bilim sitesiydi. Bir yerde fizikçiler, öteden astronomlar, başka bir yerde de mekanikçiler ve anatomiler çalışırdı.

Müzenin anatomi salonunda Herofil adlı hekim, Mısır hoşgörüsüne de sığınarak, insan cesedini parçalayıp inceliyordu. Böylece damarlarda havanın değil, kanın dolaştığı, düşünce merkezinin kalp değil, beyin olduğunu insanlık öğreniyordu.

Bir zamanlar insanlar, dağların göklere değer sanırlardı. Olimpos dağının bulutlu tepelerinde tanrıların oturduğunu, Prometheus'un Kafkas Dağları'nda bir kayaya çivilendiği söylenirdi. Bu kaya o kadar yüksekti ki, güneş batıktan sonra bile, dört saat daha gökte parlardı. İskenderiyeli bilgin Eratosten, hiçbir dağa tırmanmadan bunların yüksekliklerini yerden ölçmeyi başardı. Eratosten'de bunu Aristoteles'in öğrencisi Dikearh'tın metodunu uygulayarak bulmuştu. Böylece insan, gözle göremediği şeyleri bile ölçmenin yollarını bulmuştu. Yeryuvarlağın büyüklüğünü öğrenmek için güneşe bakmıştı.

Bilim adamları, gözlemevinden ayrılmaksızın yine yola çıkmışlardı. Bu dünya sakinlerinden göğü ölçmek için aletleri vardı. Aristoteles'in torununun torunu Sisamlı Aristark böyle bir çalışmanın içine girmişti. Aristoteles'in öğrencisi Teofrast'ın öğrencisi Straton, Aristoteles'in görüşlerini reddedip Demokrit'in öğretisini kabul etmişti. Straton'un öğrencisi Aristark'sa daha ateşli bir Demokritçiydi. Demokrit gibi o da, dünyaların sayısız olduğuna inanır ve dünyamızın evrene kıyasla bir nokta kadar küçük olduğunu söylerdi.

Aristark'ın hesapları, henüz doğru değildi, Ay'a olan mesafeyi, hemen hemen doğru olarak tespit etmişti, fakat güneş kendisine olduğundan daha yakın görünmüştü. Hesaplarına göre, ay çok daha büyük, güneşe çok daha küçüktü. Böylece insan ilk defe göğü ölçmeyi deniyordu.

Aristark, evrenin merkezinde dünyanın değil, güneşin bulunduğunu gittikçe daha açık bir biçimde anlıyordu. Pervanelerin lamba etrafında döndükleri gibi, gezegenler de güneşin etrafında dönüyorlardı. Ve dünya bu gezegenlerden ancak birisiydi. Bu görüş, evrenin krokisini birden basitleştirmişti. Gezegenlerin karışık

hareketlerini izah etmek için uydurulmuş olan birçok gök kubbesine artık lüzum kalmamıştı. Bu fikirleri insanlara kabul ettirmek öyle kolay değildi. Çünkü insanlar, dünyanın evrenin ortasında bulunduğu fikrine inanmışlardı. Gerçekten de o güne kadar, eski Mezopotamyalılardan Mısırlılara, Yunanlılardan Romalılara değin, eski çağların halkları, yerkürenin evrenin merkezi olduğuna ve bütün yıldızların, bu arada güneşin de dünyamızın çevresinde döndüğüne inanmışlardı. Şimdi Aristark'ın ileri sürdüğü, dünyanın, güneş sistemindeki gezegenlerden biri olduğunu nasıl kabul edebilirlerdi. Astronomlar, bu gerçeğin lafını bile işitmek istemiyorlardı. Diyorlardı, şayet böyle olsaydı, bir gemide giderken ağaçlar ve dağlar uzaklaştıkları gibi yıldızlarda dünyadan uzaklaşırlardı. Aristark şöyle itiraz ediyordu; yıldızlar o kadar uzaklardaki, onların yer değiştirmelerini fark edemeyiz. Sözgelimi, yalnız birkaç adım gerilediğimiz zaman, uzaktaki dağlar bizden uzaklaşıyor gibi görünmüyor mu? Zamanın Kopernik'i olan Aristark, zamanından önce dünyaya gelmişti.

Bilim adına hareket ettiklerini öne süren, beyinlerini örümcek ağların ördüğü ufku dar insanlarda boş durmuyorlardı. Sisamlı Aristark'ın radikal fikirlerine karşı cephe alarak, yermerkezli evren sistemine dört elle sarıldılar. Bunların başında Yunan astronomu Ptolomeus gelir ki, etkisi yüzyıllarca devam edecektir. Ptolomeus, yaptığı ayrıntılı çalışmasıyla, dünyanın yuvarlaklığını reddetmiş, onu tekrar evrenin merkezine yerleştirmişti. Aristark'ın görüşlerine karşı çıkan Ptolomeus şöyle diyordu; dünya yerinden durmayıp hareket etseydi bulutlar geride kalır ve yeryüzünün bir yanında toplanırdı. Yukarıya atılan bir taş altındaki dünya biraz kaymış olacağına göre atıldığı yerden biraz öteye düşerdi.

Ptolomeus, yeryüzünde her şeyin kendisiyle birlikte hareket ettiğini ve geri kalamadıkları gibi duramadıklarını da bilmezdi. Ptolomeus, Aristark'a karşı birçok deliller daha ileri sürerek şu sonuca varır; dünyanın yerinde durduğunu düşünmek daha basittir.

Gezegenler için daha acayip bir mekanizma uydurur. Ama yeni gözlemleri eski görüşler çerçevesine sığdırmak pek o kadar kolay olmaz. Şu soru astronomların hep kafasını kurcaladı: "Yıldızlar gerçekten pek uzaktalar mı?" "Evreni kim nasıl ölçebile-

cek?" Bu sorunu çözmeye işini İskenderiye bilim ocağında yetişmiş olanlardan Arşimed üzerine alır. Arşimed, yalnız dünyayı değil, bütün evrene sığabilecek kum taneciklerinin de hesaplanabilir olduğunu ispat edecektir.

Gelişen üretim araçları ve üretim güçleri yeni bir üretim sistemini dayatmıştı. Köleci Roma imparatorluğu bu yeni sisteme ayak uyduramadığı için, barbarların saldırıları karşısında daha fazla dayanamayarak yıkıldı. Güzelim Roma şehri yerle bir oldu. İtalya'nın yeni hâkimi okuma yazması olmayan Got kralı Teodorik'ti. Augustos unvanını alan Teodorik kendisine danışman olarak, Romalı senatör Kasiodor'u aldı. Senato üyesi ve asillerden olan Kasiodor, bir yandan Teodorik'e sekreterlik yaparken, bir yandan o güne kadar yazılmış eserleri kurtarmaya çalışıyordu.

Kasiodor, İtalya'nın güneyindeki çiftliğine çekilerek orada dünyanın ilk manastırlarından birini kurdu. Manastıra "Hayat Evi" anlamına gelen "Vivarium" adını verdi. Kasiodor burada hiç olmazsa barbarlardan kurtarılabilen şeyleri yaşatmak istiyordu. Kitap kopya eden hattatların işinden daha şerefli bir iş olmadığını söyleyerek, rahipleri etrafına topladı. Rahipler sabahtan akşama kadar Roma ve Yunan filozoflarının eserlerini kopya ediyorlardı. Kasiodor'un akli kendinden önceki kuşakların biriktirmiş oldukları bilgiyi, tecrübeyi gelecek kuşaklara miras olarak bırakmıştı.

Yazdığı kitabın adı "Serbest Sanatlar Üstüne"ydi. Yedi serbest, yedi bilim dalı biliyordu. Gramer, retorik ile diyalektik, aritmetik, müzik, geometri, astronomi. Kasiodor, yüz yaşında eserini tamamlayarak gelecek kuşaklara büyük bir hazine bıraktı.

Ortaçağ karanlığı kendini dayatmıştı; bilgili insanlar azaldıkça azalıyordu. Manastırların sayıları artmıştı ama rahipler Kasiodor'un kutsal saydığı işe günah gözüyle bakmaya başlamışlardı. Kilisenin reisi olan Roma Papazı, piskoposlardan birine şunları yazmıştı: " Öğrendiğime göre, gramer okutuyormuşsun? Bunu yazarken yüzüm kızarıyor, kederliyim, saçma dünya bilimleriyle uğraşmadığını ispatla ki, biz de tanrımıza medhüsena edelim"

Küçümsenen bilimin gelişmesine imkân verilmiyordu. Üstelik izleniyordu da. Dokuz yüz yıl yaşayan Atina Akademisi kapatıldı. Akademiye sığınan son filozoflar Bizans İmparatoru Jüstinyen'in emriyle kovulmuşlardı.. İskenderiye'de ayak takımı, Sarepeyon

Kitaplığı'nı yakmıştı. Matematikçi Teo'nun kızı İpatiye, babasının izinden yürüyüp geometri ve astronomi dersleri verdiği için parçalanarak öldürülür.

Bilime, yurdu Atina'da ve İskenderiye'de bile yer kalmamıştı. Yâd ellerde, Galya ve Cermanya'nın sık ormanlarında durum daha da kötüydü. Artık manastırlarda bilim, sadece "ilahiyatın hizmetçisi" olarak tutulacak bir üvey evlat olacaktı.

İnsanlar yaşadıkları dünya hakkındaki bildikleri, uzak yıldızlar hakkında bildikleri kadar azdı. Dünya umurlarında değildi; onsuзда pekâlâ yaşıyorlardı. Kitap deseniz, hemen hemen hiç kalmamıştı, kalan da manastırlardaydı. Rahip olmayanlara, kutsal kitabı bile okumak yasaktı. Doğa kitaplarını okumak günahı, okuyanlar ödeyecekleri büyük bedeli göze almak zorundaydılar. Artık bakışlar kutsal kitabın sararmış sayfalarına çevrilmişti. Her şey sadece kutsal kitabı doğrulamak için vardı.

İnsanlar dünyayı dar bir oda biçiminde düşünüyorlardı. Bu odanın dört tarafı okyanuslarla çevriliydi. Okyanusun ötesinde dünyanın duvarları yükseliyordu. Bunlar yükseldikçe yuvarlaklaşıp, gök kubbesini meydana getiriyorlardı. Kubbenin üstünde tanrılar ve evliyalar yaşıyordu. Bu dar dünyanın ortasında yalnız bir deniz, üç köy ve üç büyük ırmak vardı; Nil, Dicle ve Fırat. Dünyanın kenarında işte oradaydı. (M.İlin&E. Segal;1983:194-198/251-254)

Ama ne dünya yerinde duruyordu ne de insanlık. İnsanlara yüzyıllarca düşünmeden, körü körüne inanmayı öğretmişlerdi. Ama o yeniden düşünmeye başlayacaktı. Bekleme zamanın sonu gelmişti. XVI. yüzyıla geldiğimizde Ptolomeus'un yer merkezli sistemi çökmüştü, çünkü artık sorunlara cevap veremez haldeydi. XVI. yüzyılda Kopernik (1473-1543) dünyanın kendi çevresinde ve güneş çevresinde döndüğünü yeniden ortaya koyar. Yaptığı tablolarda güneş, bir hükümdar gibi, gezegenler ailesini yönetiyordu. Dünya, sadece altı üyeli gezegen ailesinden biri olup, Venüs'le Mars arasında kendisine ayrılan dairede dönüyordu. Kopernik'in kitabı daha yayınlanmamıştı, hakkında sadece söylentiler dolaşıyordu, ama zaten düşmanları çıkmıştı ortaya. "Küstaha bak hele, demek dönen güneş değil, dünya ha! Ya kutsal kitap ne diyor? İsa güneşe emretti durması için, dünya değil,

yöneticiler ne güne duruyor, niye tedbir almıyorlar” Ama ardından Galilei(1564-1642) onu doğruluyor ve kendi yaptığı dürbünle ayın dağlarını, Satürn’ün halkalarını ve güneşin lekelerini görür. XVII. yüzyılın ilk yarısından Kepler (1571-1630) gezegenler topluluğunun hareket yasasını bulur. O yüzyılın ikinci yarısında da bu yasalardan yola çıkan Newton (1642-1727) “evrensel çekim” yasasını bulur.

Newton, önce şu sorunu çözmüştü, gezegenler Kepler’in yasalarını izliyorsa, neydi hareket ettirici güç? Ona göre, bu güç, her gezegen için, gezegenin kütlesiyle doğru orantılı ve aradaki mesafenin karesiyle ters orantılı olmak üzere, güneşe yönelik olmak gerekir. Düşündükçe şu noktaya gelmişti Newton. Bu çekimi, sadece güneş gezegenler üzerinde yapmıyordu, Ay’ı dünya çevresinde döndüren de aynı güçtü, hatta bu güç her bir molekülden ötekine olmak üzere bütün evrende etkisini gösteriyordu. “Evrensel Çekim” ilkesi buydu.

Özetle şu olmuştu, insanlar, yüzyıllar boyu sınırlı dar boyutlu bir evren düşünmüşlerdi. Hareketsiz dünya, bu evrenin merkeziydi ve gökteki bütün cisimler de onun çevresinde dönüyorlardı. Yıkılan işte bu dünya merkezli anlayıştı, durmuş oturmuş evrendi.

Bilimin geldiği son aşamada insanlık şunu net olarak öğrenmişti; her şey hareket ve değişim halindedir; hareket de matematik yasalarına tabidir. Gökler de dâhil olmak üzere, doğada her şey aynı doğa yasalarına tabidir.

Mertebeli bir düzen içinde kapalı bir birim diye düşünülen kozmosun yerine, birliği yasalara dayanan açık ve sınırsız bir bütün olarak evren konmuştu. Kısacası sonsuzluk açılıyordu insanlığın önüne, insan düşüncesinin tek yol göstericisi oydu artık. Geçmişin “sonluluk” düşüncesine dayanan mantıkla fiziği geçerliliğini yetirmişlerdi, belli türlere ve belli farklılıklara, olup bitmiş bir dünyaya bağlı kavramlar mantığı sona ermişti. “Sonsuzluk”u kucaklamayan her kavram soyut ve eksik bir kavramdı. Tek gerçeklik vardı; sınırsızlığın gerçekliği. Daha sonraki araştırmalar, bunu doğrulayacak, bilimin alanı astronomiden biyolojiye “sonsuz büyük”le “sonsuz küçük” arasında gidip gelen bir yer alacaktır.

Araştırmalar, Güneş sisteminden evrene yönelirken, Laplace (1749-1827) “Dünya Sisteminin Açıklanışı” adlı eseriyle (1796) Güneş sisteminin kökeni ve gelişimi üstüne ünlü varsayımını ortaya koyar. Ona göre; evrende gördüğümüz yığınla bulutsu gibi, Güneş sistemi de başlarda böyleydi, gitgide yoğunlaştı. Bulutsu madde merkezinde bir çekirdek oluşturacak biçimde yoğunlaşmış olmalı; yoğunlaşma arttıkça dönme hareketi de artıyordu. Yoğunlaşma ve hızdaki eşitsizlikler, ortadaki çekirdekten birçok halkalar koparıp ayırdı. Yoğunlaşma, bu halkaların her birinde farklı biçimde gelişiyordu; bunların bölünüşüdür ki gezegenleri doğurmuştur. Laplace’ın varsayımının bir önemi de şudur; yıldızların durağan halde oldukları düşüncesinin yerine “zaman içinde değişme” düşüncesini geçirmiş olmasıdır.

Evren oluşumunu ve yapısını bir bütün olarak araştıran ilk bilgin ise Einstein’dır. (1879-1955) 1916’da Genel Görelilik Kuramı’m açıkladıktan sonra, bunu uzaya uygular. Onu A.Friedman’ın, Georges Lemaitre’nin, Edwin Hubble’ün katkıları izleyecektir. Son olarak 1948’de ABD’li fizikçi George Gamow, kendinden önceki katkıları da göz önünde tutarak bir sistem geliştirir.

Kozmolojinin alanına giren ve oldukça karmaşık olan bu yapıyı basite indirgersek, Gamow’a göre; evren, başlangıçta çok yoğun, olağanüstü sıcak ve tekil durumdaydı. Daha sonra patlayarak genişlemeye başlamış ve gittikçe soğuyarak bugünkü durumuna gelmişti.

Bu görüşe karşı, başka astrofizikçiler “durağan hal varsayımını” geliştirdiler.

Genişleyen evren modelinde yer alan yoğun ve tekil başlangıç maddesinin nasıl oluştuğu ve hangi fiziksel süreç sonunda patladığı henüz tam olarak bilinmiyor. Ancak, Büyük Patlama (Big-Bang) adı verilen bir patlama olmuştur ve hâlâ tüm evren içinde yaşamaktadır. Günümüzde, evrenin oluşumunu ve evrimini temsil eden geçerli modelin, “Genel Görelilik Kuramı” ile “Büyük Patlama” olgusuna dayalı “Genişleyen Evren Modeli” olduğuna inanılmaktadır. Bu senaryonun, gerçeği oldukça iyi biçimde dile getirildiği konusunda uyuşma vardır; bilginler arasında, uyuşmazlıklar sadece ayrıntılarda.

Özetle, evren bir evrim geçirmiştir ve açıktır. Dahası türdeştir,

benzeşik ve bağdaşıktır; uzayın her yanında da aynı fizik yasaları egemendir. Astronomi biliminin en önemli buluşu, yıldızların da tıpkı dünyadaki, bedenlerimizdeki atomlardan oluştuğunu keşfetmesiydi. Evrenin yapı taşları her yerde aynı... Biz insanlar sadece maymundan değil, yıldızlardan da türedik. (Tanilli, Yaraticı Aklın Sentezi; 1998:29-33)

Evren bilimindeki bu olağanüstü gelişme, ileride, II. bölümde açıklayacağımız Kızılbaş Kozmogonosi ile insanı hayrete düşürecek derecede büyük oranda çakıştığı görülecektir. Tanrılar insanlardan uzaklaştıkça bilimin gerilediğini, yaklaştıkça, hatta insanlarla kaynaştığı yerlerde de bilimin ilerlediği görülür. Tanrı ile aynı genetik kodları paylaştığını iddia eden Kızılbaşlıkta böyle bir benzeşmenin olması ise normal karşılamak gerekir.

12-İSLAM VE KIZILBAŞLIK HAREKETİ :

M.S VII. yüzyılın başında Hz. Muhammed tarafında temelleri atılan İslam, insanlar arasında dil, din, ırk, renk ve sosyal statüye bakmaksızın herkesi Tanrı önünde eşit kabul ediyor ve herkesi İslam'a davet ediyordu. İlk baştaki bu eşitlikçi çağrıya, toplumda en çok ezilen, horlanan kesimlerden başta köleler, yoksullar ve kadınlar olmak üzere halk arasında hızla karşılık buldu.

Aşiretlere, kabilelere ve boylara bölünen Arap toplumu, sayısız putlara sahip, parçalanmış, bölünmüş bir toplum durumundaydı. Bölünmüşlük, Arapları bir güç olmalarını önlediği gibi, tek gelir kaynakları olan ticaretinde gelişmesini önlüyordu.

İslam cihad ve ahret ilkelerine dayanarak, birlik olmaları halinde, bir güç olacaklarını ve karşılığını fazlasıyla alacaklarını müjdeliyordu. Din uğruna gazaya katılanlara hem bu dünyada, hem de ahrete nimetler vaat ediyordu. Ölürlerse cennete, sonsuz ve sorumsuz mutlu bir yaşam, sağ kalırlarsa dünya nimetlerini sunuyordu. Üstelik Allah'ın huzurunda tövbe eder, İslam'ın beş şartını yerine getirirlerse, işlemiş oldukları günahlarından da bağışlanacaklardı.

İslam'ın çağrısına ilk başta direnen Mekke aristokrasisi, gelecek vaat eden İslam da çıkarlarını fark ettiği anda, kısa sürede saf değiştirerek, İslam bayrağı altında birleşti. Cihad ilkelerini dayanak yaparak, gaza ve talana dayalı ganimeti helal sayan İslam, hızla Arap yarımadasının dışına çıkarak, içinde Kürtlerin de yer aldığı, İran'ı halkların yaşadığı Mezopotamya ve İran topraklarına saldırdı.

Tehdit algısını Batı da gelecek Bizans üzerine kuran İran Sasani İmparatorluğu, hiç önemsemediği, Arap yarımadasında gelen yeni ve dinamik güç karşısında tutunamayarak ağır ve acı bir yenilgi aldı. Günümüze kadar ulaşan bu acı yenilginin izlerini, orijinaleri British Museum'da bulunan ve Halife Ömer ile son Sasani İmparatoru III. Yezgert arasında ki yazışmada görmek mümkündür.

Halife Ömer İbn Al Khatâb ile III. Yezdigert arasındaki mektuplaşma:

Halife Ömer'in Mektubu:

Bismillahirrahmirrahim Perslerin Şahı'na benim şartlarıma uyup bana teslim olmadığın sürece senin ve ulusunun geleceğini hiç de iyi görmüyorum. Senin ülken bir zamanlar dünyanın yarısına hükmetti, ama artık sizin devriniz sona erdi. Ordularınız her cephede yenilgiye uğratıldı ve ulusunuz yok olmaya mahkûm. Bu kaderden kurtulmanız için size tek bir yol gösteriyorum. Tek ve yegâne ilaha, tüm evreni yaratan tanrıya tapacaksınız. Ben size onun mesajını getirdim. Ulusuna emret ki bu sapkın ateşe tapınmayı bırakıp bize katılsınlar ki hakikate erişebilsinler. Allah'a, dünyanın yaratıcısına tap. Allah'a inan ve kurtuluş yolu olarak İslam'ı seç. Çok tanrılı dininizi terk edin ve Yüce Allah'ı kurtarıcınız olarak bilip Müslüman olun. Bu sizin halkının yaşayabilmesi için tek yoldur. Eğer kendin ve halkının iyiliğini düşünüyorsan bunu yaparsın. Teslim olmak tek seçeneğin. Allah büyüktür.

Müslümanların halifesi Omar Ibn Al Khatâb

III. Yezdigert'in, Halife Ömer'e cevabı:

Hayatın ve bilgeliğin yaratıcısı Ahuramazda adına, İran şahı Yezdigirt'ten Arap halifesi Omar Ibn Khat'ab'a. Mektubunda biz İranlıları "Yüce Allah" dediğin tanrıya inanmaya çağırıyor-

sun. Barbarlığın ve cehaletinden, daha bizi tanımadan ve kime, neye inandığımızı bilmeden senin tanrına inanmamızı, “Yüce Allah”ına tapanlar olmamızı istiyorsun. Ne ilginçtir Arap halifeligi koltuğunda oturuyorsun ama çölde gezen sıradan bir Arap kadar cahilsin! Beni tek tanrıya inanmam için uyarıyorsun. Bre cahil adam, binlerce yıldır biz İranlılar bu kültür ve sanatın coğrafyasında tek tanrıya inanırız ve o tek ilahımıza günde beş kere dualarımızı sunarız. Biz bu dünyada insan sevgisinin, dürüstlüğün ve nezaketin temellerini atmış, iyi düşüncelerin, iyi sözlerin ve iyi davranışların bayrağını göndere çekmişken sen ve senin ataların yılan ve kertenkele yiyip, masum kızlarını gömen çöl gezginlerinden başka bir şey değildiniz. İnsanları acımadan kılıçtan geçiren, kadınlarına kötü davranan ve kız çocuklarını gömen, kervanlara saldıran ve yol soyguncuları olan, cinayet işleyen, kadınları ve eşleri kaçıran, tanrının yarattıklarına hiçbir saygısı olmayan siz Araplar ne cüretle kalkıp bu saydığım kötülüklerden uzak olan bizlere tanrıya inanmamız konusunda ders verebiliyorsunuz? Bana ateşe tapmayı kesip tanrıya tapmamı söylüyorsun! Ateşin ışığı, biz İranlılara tanrının ışığını hatırlatır, onun sembolüdür. Ateşin aydınlığı ve güneş gibi ısıısı kalplerimizi coşturur, kalplerimizi ve ruhlarımızı yakınlaştırır ki iyiliksever, nazik ve hürmetkâr olalım, şefkat ile bağışlayıcılık yaşam şeklimiz haline gelsin ve sonunda tanrının ışığı kalplerimizde parlamaya devam etsin. Bizim tanrımız büyük Ahuramazda’dır. Ne gariptir ki siz de ona bir isim vermeye karar vermişsiniz ve ona “Yüce Allah” diyorsunuz. Ama biz size benzemeyiz. Biz Ahuramazda adına, merhamet eden, seven, iyilik yapan, bağışlayıcı olan, fakire ve kimsesize el uzatanlarız. Ama siz, Yüce Allah’ınız adına cinayet işliyor, ıstırap yaratıyor ve diğerlerine acı çektiriyorsunuz! Söyleyin bana sizin günahlarınız için kim suçlu? Katliam, yağma ve yıkım emreden tanrınız mı yoksa siz mi? Ya da ikisi birden mi? Tüm zamanını vahşilik ve barbarlık içinde geçiren sizler ıssız çöllerinizden çıkıp binlerce yıldır medeni yaşayan, kültüre, bilgiye ve sanata sırtını veren insanlara kılıç ve fetih ile tek bir tanrıya tapmayı mı öğretiyorsunuz? «Yüce Allah»ınız adına bu ordulara yıkım, yağma ve cinayetten başka ne öğrettiniz ki diğerlerini sizin tanrınıza inanmaya çağırıyorsunuz? «Yazık, çok yazık ki bugün Ahura»nın Pers orduları sizin kısa süre önce Allah»a tapmaya

başlayan ordularınız tarafından mağlup edildi. Şimdi bizim insanlarımız da aynı tanrıya, eskiden olduğu gibi beş vakit dua etmek zorunda kalacak ama tek fark kılıç zoruyla ona Allah deyip, dualarını Arapça etmek zorunda olmaları olacak, çünkü sizin Allah dediğiniz sadece Arapça anlıyor! Size ve sizin soyguncu çetenize toplanıp eskiden yaşamakta olduğunuz çöllerinize geri dönmenizi tavsiye ediyorum. Onları kabile yaşamına, kertenkele yedikleri & deve sütü içtikleri ve güneşin kavurucu sıcağına alışkın oldukları yere geri götür. Hırsız topluluğunu verimli topraklarımıza, uygar şehirlerimize ve ihtişamlı medeniyetimize sokmanı yasaklıyorum. Bu «taştan kalplileri halkımızı toptan katletmesi, kadınlarımızı ve çocuklarımızı kaçırmaması, eşlerimize tecavüz etmesi, kızlarımızı Mekke'ye köle olarak göndermesi için salma! Onların Yüce Allah'ın adına bu suçları işlemesine izin verme, bu canice hareketlerine derhal son ver. İranlılar kin beslemez, sıcakkanlı, konuksever ve iyi insanlardır. Her nereye giderlerse gitsinler dostluk, sevgi, bilgi ve doğruluk tohumları ekerler. Bundandır ki; onlar seni ve senin insanlarını yağma ve talanların, suçların yüzünden cezalandırmayacaktır. Sana Yüce Allah'ın ile birlikte çölünde kalman ve bizim uygar şehirlerimize ilerlememen için yalvarıyorum çünkü senin inançların korkunç, davranışlarınsa barbarlığın ötesinde!» imza /İran Şahı/III. Yazdigerd (İslam yazarlardan, Enwer Xoca —19 Ocak 2013/ Kurdistan Ateist/Agnostik platform)

Tarihlerinde ilk kez kendinden üstün bir medeniyetle karşılaşan ve onu yenilgiye uğratan Araplar, bunun tadını çıkaracaklardı; öyle de yaptılar. İslam'ın en başta savunduğu eşitlikçi toplum ilkesini bir kenara iterek, yeniden boy aristokrasisine döndüler ve Arap olmayan halklara karşı İslam'ın ruhuna zıt muamele ederek onları “mevali” denilen ikinci sınıf dindaş düzeyine düşürüp iliklerine kadar sömürmeye çalıştılar. Buna karşı İslam'ı özümsememiş bu halklar kendilerini daha özgür ve eşit hissettikleri Şii hareketi içinde örgütlenerek, Arap aristokrasisine ve katı kuralcı Ortadoks İslam'a karşı amansız direnişi seçtiler.

13-Şİİ HAREKETİNİN DOĞUŞU

Sözde “Hak” dinini yani İslam’ı yaymak amacıyla, fetih, cihad ve ganimet uğruna kendilerinden çok üstün bir uygarlık yaratmış olan İran ve Kürdistan topraklarına giren Arap İslam orduları, karşılaştıkları uygarlık karşısında şaşkına döndüler ve kendilerine yarayan her şeye el koydular, kalanı da yakıp yıktılar. Kıscası medeniyetin beşiği Mezopotamya bir anda çorak topraklara dönüştü; halklar yoksullaşarak, yokluğun pençesine düştü. İslam öğretisi işgal ettiği ülkelerden zorla ele geçirdiği maddi ürünleri, yani ganimeti helal saymıştı ve ganimetin İslam tebaası arasında belli oranda, ama herkese eşit miktarda dağıtılmasını buyurmuştu. Fakat kısa bir süre içerisinde bölüşüme dayalı adil dağıtım terk edildi, paylaşımında sadece Araplar nasıplendirildi. Arap olmayan ve “mevali” adını alan diğer İslam toplumları ganimetten mahrum bırakıldığı gibi, ganimetin aslan payını yönetici klik almaya başladı. Fetih hareketi duraksayınca da alıştıkları refah seviyesini sürdürmek için yönetici aristokrasi iç sömürüye yöneldi. İç sömürünün ceremesini de sonradan İslam’a kazandırılan ama Arap olmayan halklar çekecekti. Bu halkların içinde sömürüye en elverişli olanları ise İran ve Kürt halklarıydı. İşgal yoluyla Kürt ve İran halklarına zorla dayatılan İslam inancını bu kez de İslam sömürüsü izleyecekti. Bundan dolayı bu halklar için İslam, bir sömürü ve baskı aracından başka bir anlam ifade etmiyordu. Zaten İslam’ın özü de savaşmanın yanında geniş halk kitlelerini sömürmeyi ve ezmeyi olağan saymıştı. İslam, sınıflı toplum sistemine dokunmadığı gibi, toplumsal ve sosyal adaleti de sağlayamamıştı.

Özgürlükleri kısıtlanarak, inançları engellenerek zor durumda bırakılan halklara, iktisadi hayatında bozulmasıyla artan sömürü ve baskıya karşı meşru direniş hakkı doğdu. Araplara karşı, sosyo-ekonomik kaygıdan doğan bu direnişi, Zerdüşt inancıyla da desteklendi. Zerdüşt inancın düalist kavramı, yani ışık ile karanlığın, iyi ile kötünün, düzen ile düzensizliğin, adalet ile adaletsizliğin mücadelesinin sosyal hayattaki yansıması, zulme karşı direnmeyi ve mücadeleyi meşru kılmıştı. Ahura Mazda insanlara özgür iradeleriyle dünyayı değiştirme ve dönüştürme görevini vermiş, dünyayı yeşertip, mamur etmesi insanlığın temel görev-

lerinden birisi saymıştı. Buna ek olarak bu toplumlarda her zaman canlılığını koruyan Mazda'nın önerdiği toplumsal eşitlik ilkesi ve beklentisi de eklenince, Kürt ve İran'ı toplumların Arap/İslam hegemonyasına karşı direnmeleri kaçınılmazdı. Özel mülkiyeti reddedip, üretimde birlikteliği, bölüşümde adaleti, dinde özgürlüğü, kadın/erkek eşitliği savunan kitlelerin, Zerdüşt/Mazda inancın hâkim olduğu Kürdistan/İran topraklarında direnmeler kaçınılmaz olmuştu.

Ama bu direnmeler kiminle ve nasıl olacaktı?

Bu sorunun cevabı, varlığını koruması için İslam'ın asi çocuğu sayılan Şia içine sızarak ve onu kendi devrimci düşüncesi doğrultusunda evrimleşmesini sağlayan geleneksel Mezopotamya inançları içinde aramak gerekir. Gerçekten Mezopotamya'nın kadim inançları olan, Zerdüştü, Mazdeki, Sabii, Manici ve Gnostik gibi inançlar Şii hareketine sızarak bazı İslam'ı değerleri de içine alarak, İslam'ın antitezi olacak yeni sentezler oluşturdular. İslam'ın zıttı bu yeni antitezler İslam'ın ilk iki yüz yılı içinde devrimci Şii hareketi içinde gelişti daha sonraki bir aşamada İmam Cafer tarafından yeniden yapılandırılan İmami Şiilik içinde bazı kavramların içi boşaltılarak kabul edildi, bazıları da tamamen reddedildi. Ama devrimci gelenek asla sona ermedi, İmami Şiilik'ten dışlanan devrimci kavramlar, İsmaili ve İran Nazari gibi devrimci Şiilik içinde ve diğer bazı radikal gruplar içinde yaşam şansı bularak günümüze ulaştı. Günümüzün, Kızılbaşları, Ehl-i hakları, Ali-İlahileri, Êzidileri, Suriye Nusayrileri ve Dürzileri bu devrimci geleneğin ürünüdürler. O nedenle bu geleneğin oluştuğu Şii hareketinin ilk iki yüzyılını incelemek oldukça önemlidir.

13/1-Hoşnutsuz kesimlerin kesiştiği nokta, Şiilik;

Kısa sürede Mekke'de büyük bir güç haline gelen ve dünyayı tehdit etmeye başlayan İslam toplumu, görkeminin ve gücünün doruğundayken kurduğu düzenden hoşnut olmayan, pek çok kesim vardı. Bu kesimlerin başında ise, İslam Peygamberinin "Ehl-i Beyt" adı verilen kendi öz ailesi geliyordu. Hz. Muhammed, peygamberce bir sezgiyle, ailesinin kendisinden sonra toplumsal konumunu güvenceye almak amacıyla, Şiiler kadar Sünnilerce de geçerli kabul edilen birçok hadisiyle, ailesini ümmetine emanet etmiş, inananlara, Ehl-i Beyt'e saygı ve ihtimam gösterilmesi

vasiyetinde bulunmuştu.

Ne yazık ki bu vasiyet yerine getirilmedi. Peygamberin amcasının oğlu ve damadı Medine’de, Peygamberin defin işleriyle uğraşırken, evi basılır, Peygamberin öz kızı Fadime(Hz. Fatma), hamile olmasına rağmen tartaklanır ve düşük yapmasına sebep olunur. Fadime bu darbeden sonra Peygamberin hemen ardından ölür. Medine de Ömer’inde desteğiyle, Ebu Bekir İslam halifesi olur. Ardından onu Ömer ve Osman izler, Osman’ın bir suikast sonucu ölmesiyle, Ali zorunlu olarak halife seçilir ama ardından iç savaş patlak verir. Ali camide öldürülünce yerine oğlu Hasan geçer, ama Hasan baskılara daha fazla dayanamayarak, Emevi halifesi Muaviye ile anlaşarak, haklarında feragat eder. Muaviye’nin yerine geçen oğlu Yezid’i tanımayan Hüseyin Kerbela’da mahiyetiyle birlikte şehit edilir. Peygamberin ailesine, ümmetinin gösterdiği ilgi ve dikkat bunlarla da sınırlı kalmaz; Hasan ile Hüseyin’den yürüyen soyuna yönelik baskı ve öldürmeler İslamiyet’in ilk iki yüzyılı boyunca devam eder.

Peygamberin vasiyetine rağmen hakları gasp edilerek mağdur edilen Ehl-i Beyt ailesini, Zerdüşt ve Manici inanışından gelen ve İslamiyet’i yüzeysel benimseyen, dolayısıyla “mevali” adı altında ikinci sınıf vatandaş muamelesi gören İran ve Kürt halklarının dikkatinden kaçmadı. Mevalileri, devlet aygıtından uzaklaştırılan ve İslam nimetlerinden yararlandırılmayan sıradan Araplar izliyordu. Farklı kökenlerden gelen, fakat benzer nedenlerle kurulu düzenden şikâyetçi olan bu üç grubun hoşnutsuzluklarının kesiştiği noktada Şiilik veya Şii cephe ortaya çıktı.

Kızılbaşlık denilen inanç ancak tarihin bu devrinde İslam’ın bu siyasi kesimiyle ilgilenir, fakat İslam’ın içeriği ile ilgilenmez, onu dışında kalır ve onu reddeder. Üzerinde durulması gereken önemli bir konuda, İslam tarihinde Sünni/Şii çatışması dini kaygılardan doğmuş gibi gözükse de, aslında sorunun temelinde sosyo/ekonomik kaygılar ile birlikte İran-Arap çekişmesi yatmaktadır. Ancak bu zıtlaşma asırlardan beri çok büyük boyutlara ulaşmış, Sünni Ortodoks cephe diğerlerini akıl almaz iftira topuna tutmuştur. Onları kutsal devletin sosyal nizamına başkaldıranlar olarak görmüş ve lanetlemeye çalışmıştır.

Şii hareketin doğuşu; İslam Peygamberi Muhammed’in

ardından açık bir vasi bırakmaması, ölümünden sonra yerine kimin geçeceği tartışmasına sebep olmuş ve bu tartışmanın sonucundan İslam daha ilk başlangıç yıllarında itibaren Sünni ve Şii olarak ayrılmasına sebebiyet vermiştir. Medine’de, Mekke’de iman ederek gelen Müslümanlar(muhacirun) ile Medineli Müslümanlar (Ensar) arasında ve Ali’nin katılmadığı toplantıda, Ömer’in baskısıyla, Peygamberin yakın dostlarından (sahabe) biri olan Ebu Bekir ilk halife seçilir. Müslümanların yeni lideri Ebu Bekir, Tanrının Elçisinin Ardılı anlamına gelen “Hilafet Resul Allah” unvanını alır. Bu unvan kısa bir süre sonra kısaltılarak Halife biçimini alır. Böylece, Peygamberin ilk ardılının seçilmesiyle, tümüyle İslam’a özgü bir kurum olan halifelik doğmuş olur ve sorunlar da bu kurumun oluşmasıyla başlar.

İslam’da halifelik başından itibaren, toplumun hem dinsel hem de siyasal liderliğini bir arada içeren bir kuruma dönüşür. Bu benzersiz durum, kısmen İslam öğretisinin doğasından, esas olarak da ilk İslam topluluğunun Peygamberin yönetimindeki kısa ve sınırlı siyasal deneyiminden kaynaklanır. Yani İslam’da laiklik değil, dünyevi ve manevi dünya iç içe geçmiştir. Muhammed’in mesajı ve pratiğinde, İslam sadece bir din değil, Tanrı’nın insan soyunun yalnızca ahlaki, ruhsal yönetimi kadar sosyo-politik yönetimini de düzenlemek için gönderdiği bir bütüncül sistem olarak değerlendirilir.

İslam toplumunda bunlar yaşanırken, Halifeliğin Ali’nin hakkı olduğunu savunan bir grup oluşur ki bunlara zamanla “Şiat Ali”(Ali’nin yandaşları; Ali partisi) ve ardından da “Şia” adını alır. Bütün bunlara rağmen Ali ancak Osman’dan sonra halife olabilir. Tamamen siyasi kaygılardan kaynaklanan ve Ali yanlısı anlamına gelen Şia hareketi (İslam’ın ilk elli yılı içinde), İslam’da bir sapma hareketi olarak asla değerlendirilmemelidir. Sünnilik kadar Şiilik de İslam’ın ayrılmaz birer parçasını oluşturur ve her ikisini de tek ve aynı İslam’ın mesajını farklı iki yorum olarak görmek ve değerlendirmek gerekir. Ancak İslam’ın ilk ikinci elli yıllarından itibaren Ortadoğu’nun inançlarının sızmasıyla radikal yönde değişerek bir muhalefet hareketinin de çok ötesine geçerek, bir fikir ve aksiyon hareketine dönüşecektir.

13/2-Gadir Hum Olayı;

Şiiler aslında Peygamberin ölümünden önce, yerini alacak bir ardıl, ya da kendi deyimleriyle “ümmetin ruhsal kılavuzluğunu ve önderliğini yapacak bir imam belirlendiğini”, Kur’an’daki bazı ayetlere ve bazı hadislere dayanarak savunurlar. Bununla birlikte, Peygamberin gerçek ardılının Ali olduğuna ilişkin Şiilerin başlıca kanıtı, “Gadir Hum” olayıdır. Anlatılana göre, Peygamber 18 Zülhicce 10/16 Mart 632 tarihinde “Veda Haccından” dönüşünde, Mekke ile Medine arasındaki Gadir Hum mevkiinde durmuş ve kendisine eşlik eden hacılara bir duyuru yapmıştır. İzleyen yüzlerce Müslümanın önünde Ali’nin elini tutarak o ünlü “men kuntu mevlahu fa-Ali mevlahu”(ben kimin Mevla’sı isem Ali’de onun Mevla’sıdır) sözlerini söylemiştir. Şiilere göre, bu sözlerle, peygamber, kendisinden sonra Müslümanların başına Ali’nin geçeceğini belirtmiştir. Dahası Şiilere göre, peygamber Müslümanların başkanı olarak Ali’nin atama (Nass) emrini vahiy yoluyla Tanrı’dan almıştır. Ali bin Ebu Talib’in ruhsal atanmasının gerçekleştiği gün halen Şiilerin en önemli bayramlarından biri olarak kutlanmaktadır.

Netice itibarıyla Ali ve yandaşları, Tanrısal kararlar atanan halifenin insanların seçimine bağlanmasına karşı çıkmak zorunda kalmış ve bu dindarca karşı çıkışla, Şia, Müslümanların çoğundan ayrılmıştır ve Şiiler tüm dinsel sorunlarda tek karar mercii olarak, dinsel otoritenin tek sahibi olarak gördükleri Ali’ye başvurulmasında ısrar etmişlerdir. Şiilere göre dinsel konularda, peygamberden sonra yorumla ve izah etme hakkı sadece Ali ve onun soyuna ait olması gerektiği savunulmuştur. Soyun dışındakilere böyle bir hakkın tanınması, inancın içsel anlamının anlaşılmasını beraberinde getirmektedir ki bu da tehlikeli bir yoldur ve dinden sapmalara sebebiyet verecektir.

13/3-Kur’an’ın yorumlanması;

İslam’ın ve Kur’an’ın yorumlanması olayı Şii hareketin en çok üstünde durduğu konudur. Şiilere göre, Kur’an’ın öğretileri ve İslam’ın kutsal yasaları(Şeriat) sıradan insanın kavrayışının ötesinde bir kaynaktan indiği için, insan aklının doğrudan kavrayamayacağı gerçekler ve içrek(batın) amaçlar içeriyordu.

Bu yüzden Kur'an'ın açıklamalarının gerçek anlamlarını anlayabilmek için, gerekli dinsel otoriteye sahip bir insanın, yani bir imanın varlığı zorunlu görülüyor. Öyleyse bu görüşe göre bir Şii bakış açısının olanağı doğrudan İslam'ı mesajın kendi içinde içerilmektedir ve bu olanak yalnızca Şii genesisiyle gerçekleşir(kuvvetten fiile çıkarılır.) Bu görüş aynı zamanda peygamberin yerine kimin geçeceği sorunsalına da cevap verir. Sünnilerde, halifenin işlevi "şeriatın yöneticisi ve toplumun lideri" olmakla sınırlıyken, Şii'lere göre, peygamberin yerini alan kişi bu görevlerinin yanında, çok önemli başka bir işlevle, yani İslam'ı mesajın günün koşullarına göre yorumlanmasıyla, ilgili ruhani bir işleve de sahiptir. Bu nedenle Şii'lere göre, peygamberin ardılı, İslam'ın öğretilerini açıklamak ve Müslümanlara bu yönde yol göstericilik yapmak için meşru bir otoriteye sahip olması lazımdır.

Bu niteliklere sahip olan kişi, ancak, gerekli dinsel otoriteye sahip ve İslam'ın orijinal mesajını aktarmakta tek kanal olan Ehl-i Beyt içinden gelebilir. Ali bu bakımdan Peygamber ailesinin en önemli üyesidir. Onun herkese açıklanmamış öğretisi ve dinsel bilgisinin, yani tartışmasız ilmin mirasçısı olarak kabul görmüştür. Onlara göre, aslında Hz. Muhammed tarafından kendisinin mirasçısı ya da varisi olarak seçilen Ali'nin, Peygamberin ardılı olarak sahip olduğu eşsiz nitelikler arasında, (Bu makama Peygamberin açıkladığı gibi), Tanrısal emir ile atanması da vardır. Bunun anlamı, Ali'nin ilhamını Tanrı'dan aldığı ve tüm hata ve günahlardan beri (masum) olduğudur. Bu özelliğiyle Ali, Peygamberden sonra dinsel konularda yanılmaz otoritedir. Bu inancın sonucu olarak, Şia, Ali'nin hem dünyevi iktidar hem de dinsel otoritenin kullanımında tek hak sahibi olduğunu savunur. Ali'nin bu kutsal özelliklerinin soya çekim ile gelecekteki nesline aktaracağına da inanılır ve soyun kutsallığı buradan gelir.

Ali, Osman döneminde dışlanan, sömürülen ve ezilen kitlelerin desteğini alarak iktidara gelir. Ali'yi destekleyen yeni siyasal grupların doğuşu ve onun iktidarında izleyeceği kesin olan katı eşitlikçi politika, başta Ümeyye oğulları ve diğer güçlü Mekke ileri gelenleri olmak üzere, boy aristokrasisinin huzurunu kaçırmaya yeterliydi. Bu çıkar çatışmaları yüzünden, Ali'nin halifelige gelişinin hemen ardından, Müslümanlar arasındaki bu çekişme iç

savaşa dönüştü ve Ali kısa süren iktidar dönemi boyunca büyük güçlüklerle karşı karşıya geldi. Ali, bu güçlükler nedeniyle otoritesini asla bütün İslam topraklarına yayamadı. Başta Osman'ın akrabası Muaviye b. Ebu Sufyan'ın neredeyse yirmi yıl boyunca yönettiği Suriye olmak üzere, halifeliğin birçok bölgesi Ali'nin egemenliğinin dışında kaldı. Bunun sonucunda ise yüzyıllar sürecek olan İslam içi mezhep çatışmaları yaşanır.

13/4-Tevellâ ve Teberra;

Ali'nin halifeliği sırasında Şia'nın bileşimi ve etki gücünde önemli değişiklikler olur. Ali iktidara geçtiği anda, Şia hâlâ esas olarak ilk baştaki partizanların oluşturduğu küçük ve özel bir parti durumundaydı. Ama Ali'nin kısa süren iktidarında Şia, Ali'ye özel bir bağlılık gösteren ilk dönem Kufe-Kura liderleri gibi, en sofu Müslümanları da içine alarak genişledi, Bu yeni katılanlar sayıca çok önemli değildi, ancak sonraki olayların gösterdiği gibi, Ali ve Ali soyuna gösterdikleri sarsılmaz bağlılıkla, Şii dünyasına önemli değişiklikler getirdiler. Bu adanmış partizanlar, söylendiğine göre, Ali'ye “kendisinin dostu onların dostu, düşmanı onların düşmanı olacaklarına” dair yemin etmişlerdi. Bu yemin açıkça, Peygamberin Gadir Hum'da Ali için söylediklerinden esinlenmişti.

Şiilik hareketi 632-684 yılları arasındaki ilk elli yılda tamamen bir Arap hareketi olarak kalmıştı. Ancak bu tarihten sonra Arap olmayan ve “mevali” adını alan toplumlar arasında özellikle İranlılar ve Kürtler arasında yayılarak farklı bir yapı ve anlam kazandı. Mevali nüfusunun artışı, Şii hareketinin gelişmesini ve radikal bir harekete dönüşmesini sağladı.

Mevali, farklı kültürlerden ve dinsel geleneklerden gelen insanlardan oluşuyordu. Irak'ta, aralarında İranlılar, Kürtler ve Mezopotamya'nın eski toplum katmanlarını temsil eden diğer bazı Arap olmayan unsurların yanında hatırı sayılır bir çoğunlukta Aramiler de bulunuyordu. Sasani İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla, çok sayıda Arami, Zerdüşti ve Manici gibi unsurlar yeni İslam İmparatorluğu'nun en hızlı gelişen yönetsel, ekonomik ve kentsel merkezleri haline gelen Irak'taki garnizon kasabalarına yerleştiler. Özellikle Küfe bu merkezlerin doğudaki en önemlisi olarak, çok farklı sosyo-ekonomik kökenlerden gelen, bu nedenle

de zamanla farklı mevali kategorileri oluşturan bu köklerinden kopmuş ama İslam'ı da sindirememiş göçmen kitlelerinin esas hedefi olmuştu.

Mezopotamya'nın Zerdüşti ve Manici gibi düalist inanışları, Arami inançlarıyla birlikte bu devirde Şiiliğin içine sızacak ve orada kendilerine meşruti bir alan açarken, o güne kadar gelen klasik Arap Şiiliğini de değişim ve dönüşüme uğratacaktır. Bu düalist inanışların pek çok ögesi Şiilik içinde kalıcılaşırken, pek çok ögesi de 6. İmam Cafer tarafından Şiilikten arındırılacak ve "12 İmami Şiiliği"nde çerçevesi çizilecektir. Kızılbaşlığın Şiilikle ilişkisi de burada başlayacaktır. Çünkü Şiiliğe sızan ve İmam Cafer tarafından İslam'a aykırı bulunarak uzaklaştırılan tüm bu aykırı unsurlar, düalist inanışlarıyla birlikte Kızılbaşlık, Ehli-Hak, Ali İlahi ve Êzidilik gibi Kürt inanışları içinde yer bulmaya devam etti ve günümüze kadar yaşamasını da bildi. Soru şu; Şiilikteki bu değişim ve dönüşüm nasıl oldu?

İslam'ın yayılma hızına bağlı olarak, Mevalinin, Müslüman nüfus içindeki toplam sayısı hızla arttı. Fetihleri izleyen birkaç on yıl içinde sayıca Arap Müslümanlarını geçtiler. Müslüman olarak Peygamberin soy, ırk ve kabilesinden farklı olsalar bile, bütün Müslümanların Allah önünde eşit olduğu açıklamasına dayanan İslam öğretisine, Mevaliler, Arapların da uymasını istediler ve Araplarla aynı hak ve ayrıcalıklara sahip olmayı talep ettiler. Ömer'in halifeliği sırasında, Mevali görece az sayıda olduğundan bu ilkeye büyük ölçüde uyulmuştu. Ancak Emevi hanedanlığı sırasında Arap yöneticileri söz konusu eşitlik ilkesine hiç de sıcak bakmadılar. Çoğunluğu oluşturan Mevali de bu ikinci sınıf vatandaş konumundan kurtulmak istiyordu.

Gerçi Mevali, imparatorluğun daha da aşağı görülen Müslüman olmayan uyruklarından ayrı tutuluyordu. Uyruk olarak İslam devletinin koruması altında bulunan ve "ehl el zimme" ya da kısaca "zimmi" olarak adlandırılan bu kesim tarafından kitaplı dinler olarak tanınmış Musevi ve Hıristiyan dinine bağlıydılar. Bu dinlerin inananları, kısa sürede kesin nitelikli bir baş vergisi niteliği kazanan, "cizye" denilen özel bir vergiyi ödeme karşılığında Müslüman idaresinden can güvenliklerinin korunması (zimmen) hakkına sahiptiler. Cizye zorunluluğu yanı sıra, bazı toplumsal

kısıtlamalara da tabi olan bir zımmi, Müslümanlığı kabul ederek ve bir Arap boyuna uygun biçimde bağlanarak Mevla statüsü kazanırdı.

Araplar, Mevaliye birçok bakımdan, özellikle ekonomik yönden ayrımcılık uygulardı. Mevali çoğu kez savaş ganimetlerinden himayesine girdikleri boylara verilen paydan yoksun bırakılırdı ve askerlere ödenen ücret defterine yazılmazlardı. Daha da önemlisi, Müslümanlığa yeni girenlerden alınan vergi, çoğu kez eski dindaşlarına uygulanan haraç ve cizye ile aynı miktarda kalırdı. Bu durum, muhtemelen, Mevalinin hoşnutsuzluğunun başlıca nedenini oluşturuyordu. Çünkü pek çoğu yeni dini daha az vergi ödemek için kabul etmişti.

Kentlerde yoğunlaşan ve haklarından yoksun bırakılanlar için devletin ve toplumun İslam'ın öğretilerine daha duyarlı olmasını isteyen büyük bir toplumsal grup olarak Mevali, Emevi döneminin bütünüyle Araplara dayanan düzenine karşı, yönetimce her türlü muhalefet için verimli bir destek alanı sağladı. Şiiliğin ezilen kitleler nezdinde daha büyük bir çekim gücüne sahip olmasının ötesinde, aynı zamanda, aralarından bir bölümünün Şii liderlik kavramına yakınlık duymalarını sağlayan bir kültürel gelenekten gelmesinden de kaynaklanıyordu. Örneğin Güney Irak'taki İranlılar, krallığın tanrısal doğası ve liderliğin kalıtsal biçimde devredilmesi konusunda Yemenlilerle benzer inançlara sahiptiler. Bu yüzden sömürücü ve baskıcı bir zihniyete sahip eşitsizliği savunan Emevi hanedanlığını yıkmak ve halifeliği, İslam'ın eşitlikçi öğretisini yerine getirmek üzere Ehl-i Beyt'e geçirmek vaadinde bulunan Şia'nın çağrısına karşılık vermeye hazırıldılar.

Mevalinin artan siyasal öneminin ve Şia'nın davasını kabul hazırlar duruşunun farkına varan ilk kişi, yetkisini Ali'nin Havle'den olma oğlu İmam Hanefi'den aldığını söyleyen ve (685-687 yıllarında) Kufe'den ayaklanan Muhtar olmuştu. Muhtar, hoşnutsuzluklarına son vermeye çalışarak ve Mehdi inancını yaymak yoluyla onları saflarına çekmeyi kolayca başardı. Böylece Şiilik daha geniş bir tabana yayıldı ve büyük bir toplumsal destek kazandı. Tarihte bir dönüm noktası oluşturan bu gelişmeler sonucunda, Şiiliğin saflarına katılan Mevali, beraberinde Yahudi, Hıristiyan geleneğini eski Babil ve Zerdüştlükle birlikte Manicilik,

Mazdecilik gibi İran'a ait (ilk dönem Müslümanlığına yabancı olan) birçok düşünce ve inancı beraberinde getirdi. Bu sayede Mevali sayı, düşünce ve devrimci ruh bakımından, Şia'yı üyelik ve öğretisi bakımından sınırlı nitelikte bir Arap partisinden etkin bir mezhep hareketine dönüştürmekte etkin rol oynadı.

Muhtar'ın isyanından Abbasi devrimine dek geçen karışıklarla dolu 60 yıl boyunca Şiilik, birleşik ve uyumlu bir hareket niteliğinde değildi. Bu yıllar, her biri kendi imamına sahip ve kendi öğretilerini geliştiren farklı Şii fraksiyonlarının var olduğu ve bireylerin bu fraksiyonlardan birinden ötekine serbestçe gidip geldiği bir dönemdi. Dahası bu dönem boyunca, imamlar sadece, bu zamana dek artık sayıları oldukça artmış olan Ali evlatlarından değil, Peygamberin içinde çıktığı Beni Haşim oymağının öbür kollarından da gelebiliyordu. Bunların yanı sıra, Muhtar gibi, yetkilerini çeşitli imamlardan aldıklarını ilan eden, gerçekte bağımsız Şii liderler de vardı. Kısacası, imamlık iddiasında bulunan farklı kişilerin çevresinde toplanan farklı muhtelif gruplardan oluşan bu dönemin Şiiliği, geçen yarım yüzyılın tersine kabul edilmiş bir devir teslim sırası izleyen tek bir imamlar çizgisi çevresinde birleşmiş değildi.

13/5-Başlangıçta Ehl-i Beyt belirsizdi;

İkinci dönem Şiiliğin içindeki görüş ayrılıklarının önemli bir nedeni "Ehl-i Beyt'in kimlerden oluştuğuna" ilişkin bir görüş birliğinin olmamasında kaynaklanıyordu. Bilindiği gibi Şia başından beri Peygamber ailesinin kutsallığına ve Peygamberin kutsal niteliklerinin kalıtsal yolla kuşaktan kuşağa geçeceğine inanıyordu. Her kuşakta, bu kutsal niteliklere sahip olmakla, Ehl-i Beyt'in geri kalanından ayrılan bir kişi, imam olarak Müslümanları kutsal önderliği altında doğru yolda yönetecekti. Fakat Şiiliğin bu kuruluş döneminde Hüseyin'in ardından gelen imamlar esas olarak Ali soyundan gelmeye devam etmekle birlikte, Peygamber ailesi (Ehl-i Beyt) hâlâ eski boy anlayışına uygun olarak, daha geniş anlamda tanımlanıyordu. Bu anlayışa göre, doğrudan Peygamberlerin sulbünden gelsin ya da gelmesin Muhammed'in içinde çıktığı, Kureyş'in önde gelen klanı Beni Haşim oymağından gelen herkes Peygamber ailesinden sayılıyordu. Bu yüzden "Ehl-i Beyt", yalnızca Peygamberin Fa-

tıme ve Ali'den gelen doğrudan torunlarını değil, oğulları Ali ve ağabeyi Cafer'in soylarının geldiği amcası Abu-Talib'den gelen Talibileri ve hatta İslamiyet'i ancak 8/630'da kabul eden diğer amcası Abbas'ın soyundan gelen Abbasileri de kapsıyordu.

Aynı nedenlerle, Şiilerin çoğunluğunun bu soyun Hanifiler, Hüseyiniler ve Hasaniler olarak ayrılan üç ana kolu çevresinde toplanması yüzünden, imametın asıl kaynağı olarak en büyük görüş ayrılıkları Ali soyunun çevresinde yoğunlaşıyordu. Bir başka deyişle, Ali'nin Fatıme'den yürüyen soyundan gelenlerle, Fatıme'den olmayan çocuklarından gelenler ve tümüyle Ali soyundan olmayıp da Peygamberin dedesi, Abdül Muttalib'in soyundan gelen çok sayıda aday Ehl-i Beyt içinde sayılıyordu.

Ancak daha sonraları, Abbasilerin iktidara gelip, iktidarla özdeşleşerek ayrılanlar dışında, muhalefete devam eden Şiilerin hayal kırıklığına uğratmasıyla birlikte Şiiler, Ehl-i Beyt'i daha kesin biçimde, yalnızca Peygamberin Fatıme'den gelen çocuklarının soyundan gelen kişilerle (hem Hüseyiniler, hem de Hasanileri içeren bir tanım) sınırlayan daha kısıtlı bir tanımlı geliştirdiler.

Ehl-i Beyt'in Hüseyin soyundan gelenlerle kısıtlanması; Zeydilerin dışındaki Şiilerin çoğu, daha da kısıtlı bir tanımlı Ehl-i Beyt'in Hasan'ın soyunu da dışarıda bırakarak, yalnızca Hüseyin soyundan gelenleri kapsadığı görüşünü kabul etmişti. Bu son görüş, On iki imamcılarla ve İsmaililerce kabul edilen görüştür.

14-ŞİİLİK İKİ ANA KOLDAN GELİŞTİ

Şiilik iki ana eğilim ya da kol olarak gelişti. Bu kollardan birincisi ve Abbasilerin iktidara gelişine dek belirleyici olanı, Muhtar'ın hareketinden başlayarak, önce Hanefileri, ardından, iddialarını İbni Hanifiye'nin oğlunun vasiyetine dayandıran ve (özellikle Abbasiler olmak üzere) Ali soyundan başka diğer Haşimilerin imamlığını tanıyan birbirinden bağımsız birçok grubu içeren daha radikal kanattı. Mevla Şiiliği olarak tanımlanan aralarında yönetici konumunda olan bazı Arapları da barındıran ve esas desteğini Güney Irak ve başka yerlerdeki Mevaliden alan bu kanat, sahip olduğu aşırı görüşler ve devrimci hedeflerle, etkin kanadı temsil ediyordu.

Bunların yanı sıra, rejime karşı her türlü hareketten kaçınan daha ılımlı ikinci bir kol vardı. Daha sonra "İmamiye" olarak tanınacak olan bu kol, Hüseyin'in soyundan gelen bir imamet çizgisine bağlıydı. Zamanla, Şiiliği bütünleştirmeyi büyük ölçüde başaran Hüseyin soyundan Cafer el Sadık'ın imamlığının son döneminde, ayrı kimliklerini korumakla birlikte, bu iki kol bir tür birleşmeye doğru birbirlerine yakınlaştılar. Ne var ki, Cafer el Sadık çevresinde birleşen Şiiler içinde ılımlı eğilim, zamanla Şiiliğin ana gövdesini oluşturan "On iki imamcılar" biçiminde billurlaşırken, radikal eğilimde başta İsmaililik olmak üzere pek çok eğilim içerisinde ve bu arada Kızılbaşlık, Ehli-Hak ve Êzidilik gibi Kürt inançları içinde de canlılıklarını korudular.

Radikal Şiiliğin gelişimi; Kerbela'dan sonra, Hüseyin'in oğlu ve Hüseyin kolunun başlatıcısı Zeynel Abidin, Mekke'ye çekilerek, politikadan uzak, kendisini İslam bilgisiyle uğraşmaya verdi. Buna karşın Ali'nin sağ kalan ve anadan Hüseyin'den ayrı olan en büyük oğlu İbn el Hanifiye, taraftarlarınca imam kabul edilmişti. İbn el Hanifeyi "Mehdi" ilan ederek harekete geçen Muhtar, Kufe'de benzeri görülmemiş bir destek sağlamıştı. Bunun sonucu gerek Arap, gerek Mevali olsun, Şiilerin çoğunluğu bu etkin harekete katılmış ve İbn el Hanifiye'nin imamlığını kabul etmişlerdi.

Muhtar tarafından başlatılan hareket, onun Kufe'deki iktidarının yıkılmasından sonra da yaşamayı başardı. Sahip olduğu Mevali dinamizmi içinde hareket hızla yayıldı. İbn el Hanefiye'nin

imamlığını kabul eden Muhtar yandaşları, başlangıçta Muhtariyye diye tanımlansa da sonradan Keysaniye diye anıldılar. İbn el Hanifiye'nin 81/700 yılında ölmesinden sonra hareket etkin bir önderlikten yoksun kaldı ve üç gruba bölündü.

1-Grumlardan biri, İbn el Hanefiye'nin ölümünü kabul etmeyerek onun Medine yakınlarında ki Kadva Dağları'nda gizliliğe çekildiğine (gaybı), bir gün açığa çıkararak zulüm ve adaletsizlikle dolan dünyayı, adalet ve eşitlikle dolduracağına inanıyordu. Bu partizanlara liderleri Ebu Karib (Kureyb)el Derir'den dolayı Karibiyye ya da Kureybiyye deniliyordu.

2-Diğeri de Ebu Karib'in öğrencisi ve radikal görüşlü Hamza b. Umara el Berberi'nin başını çektiği gruptu. El Berber, İbn el Hanifiye'nin tanrısallığını, kendisini de peygamber olarak ilan ederek Kurebiyye'lerden ayrıldı.

3-Üçüncü grup ise Karibilerden ayrılan Beyan b. Sem'an el Temimi tarafından kuruldu.

İmamın gizlenmesi (gayb) ve kıyametten önce dünyaya adalet ve barış getirecek bir kutsal kişiliğin çıkışı ya da yeniden dirilişi anlamında "rec'a" öğretileri ilk ve esas olarak Mevali arasında yayılan bu ilk dönem Keysaniyye görüşlerinde karşılaşıyoruz. Bu ölüm ötesi öğretilerle yakından ilgili bir kavram olarak "Mehdi" kavramı da yeni bir anlam kazanıyordu. Artık, Mehdi gayba dönemindeyken onun yerine bir başka imamın gelmesi gerekmiyordu.

İbn el Hanifiye'nin ölümünden sonra, kendisi tarafından yerine atadığı kabul edilen büyük oğlu Ebu Haşim Abdullah'a bağlandılar. Böylece imamet seçiminde "Nass" yolu da ilk kez işletilmiş oluyordu ve Haşimi denilen Şii ekolu da başlamış oldu. Ebu Haşim'in 716'da ölmesiyle yandaşları dört gruba ayrıldı. Bunlardan;

1-Ebu Haşim'in ölmediğini gaypta olduğunu ve bir gün geri geleceğini savunan Beyan b. Sem'den dolayı Beyaniyya grubu ile

2-Grubun esas gövdesini oluşturanlarsa, Haşimi'nin ölümünden sonra, İmam olarak, Peygamberin amcası Abbas'ın torununun çocuğu, Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbasi tanıldılar. Bunlara göre Haşim ölmeden önce imamlığı Muhammed'e tevli ettiğini savundular ve Abbasi hanedanlığı kuruluncaya kadar bu imkân-

nı kullandılar. Diğerleri ise Ebu Talib oğlu Cafer'in torun çocuğu Abdullah b. Muaviye'nin etrafında toplandılar, onlardan sonradan Riyahiyye ve Harbiyye olarak ayrıldılar. Bunlardan Riyahiyye'ler Abbasilere katılırken diğeri azınlık bir grup olarak varlığını bir müddet daha sürdürdüler.

Emeviler'in eşitsizlikçi politikaları neticesinde oluşan bu aşırı grupların bazıları başarıyla yürütülen Abbasi hareketinin çekimine kapılırken, diğerleri hızla ayrı yapılar halinde ayrılmaya devam ettiler. Abbasi devriminden ardından Keysaniyye'den dalanıp budaklanan bu gruplardan geriye kalanlar, (Güney Irak'ta Cafer el Sadık'ın imamlığından sonra biçimlenen) çeşitli Şii hizipler içinde eridiler. Horasan'a ulaşan diğer pek çok hizip de Hurremiye gibi radikal hareketlere katıldılar. Bu hareketler bu şekilde son bulsalar da, Emevi döneminin radikal Şiiliği, Şii düşüncesinin gelişimine kalıcı katkılar bıraktı.

14/1-Şii dünyasından aykırı bir inanç; Gulat;

Beyaniyye ve Harbiyye gibi erken Şii grupları benimsedikleri özgür dinsel kurgu tarzı nedeniyle, sonradan "Galiya " ya da "Gulat"(abartıcı anlamında Gali'nin çoğulu) olarak adlandırıldılar. Gulat'm bazı düşüncelerinin ılımlı Şiilerce de paylaşıldığı ve süreç içerisinde doğru inancın ayrılmaz unsurları olarak kabul gördüğü unutulmamalıdır. Sünni ayrılık uzmanları, Şiilere olan genel karşıtlıkları içinde bir Şii kriteri olan "Guluvv" terimini çok daha kötü bir anlamda kullanmışlar ve çoğunlukla "Gulat"ı Müslüman toplumun dışında bir kâfirlik akımı olarak ele almışlardır.

Gulat'ın yayıldığı ilk dönem fikirlerinin ortak özelliği, insanüstü nitelikler atfettikleri imamlarına duyulan abartılmış saygıydı. Konuyu inceleyen Şii Gulat'ın kökenini Ali'nin hayranı Abdullah b. Seba'ya götürürler. Sebaiyye olarak anılan izleyicilerinin temel Guluvv'ü, Ali'nin ölümünü kabul etmemek ve düşmanlarını yenilgiye uğratıncaya kadar hayatta kalacağına inanmaktan ibaret gibi görünmektedir. Ayrıca İbn Seba'nın "Ali'nin tanrılığı-nı" da savunduğu iddia edilmiştir ve bu iddia onun Gali sayılmasını daha da kolaylaştırmıştır.

İbn Seba'nın ilk iki halife (Ebu Bekir ve Ömer) hakkındaki saygısız iddialarından ötürü, Ali'nin emriyle Medine'den

sürülmüştür. Daha sonrada bazı taraftarları ile birlikte yakıldığı söylenir. Burada bir parantez açmak gerekirse, Ali sağlığında “Tanrısallığı” kabul etmemiş ve kendisini Tanrı mertebesine çıkararlara karşı da şiddet uyguladığını görmekteyiz. Sebaiyye’den geri kalanlar ise, sonradan Kufe’deki Muhtar hareketine katılmışlardır. Muhtar’ın partisi Muhtariyye’ye bazen de Sebaiyye denilmesinin nedeni bundandır.

Ebu Haşim’in ölümünün ardından, İslamiyet’in ikinci yüzyılın ilk yarısında, çok sayıda kişinin imamlık iddiasıyla ortaya çıkmasının da etkisiyle, Şiiler bağlandıkları kişilere göre daha da bölündüler. Kimin gerçek imam olduğu ve aynı imam tarafından birden fazla imam atandığı iddiaları ortalığı karıştırmaya yetmişti. Böylece “Nass” ilkesi (imamın, bir önceki imam tarafından atanması) işlevini yitirmişti. Bunun sonucunda daha radikal Şiiler, özellikle de çoktan beri imamlara insanüstü özellikler atfetme geleneğini başlatmış olan GULAT kurumları, imamın kimliği ve otoritesi hakkında daha da serbest düşünmeye başladılar.

Bu yol açılınca, kısa zamanda, “Tanrı”, “ruh”, “ölümünden sonrası” gibi daha geniş dinsel konularda da kurgu yapar oldular. Bu kurgular sonucu Gulat, İslam’da bilinmeyen birçok yeni görüş daha geliştirdi ve artık çoktan, genel kabul görmüş Şii görüşleri haline gelmiş olan “Gayba”, (gizlenme) “Rec’a”(yeniden dirilme) ve “mehdicilik” gibi öte dünyasal görüşler “Guluvv’ü” nitelemeye hale geldi. Böylelikle, ortaya atılan bu yeni görüşlerle Gulat ile diğer Şiiler arasındaki ayrılık daha da büyüdü.

Bugün pek çoğu Kızılbaşlık, Êzidilik, Ehli-hak, Ali İllah ve Nusayrilik gibi Kürt inanışlarında yaşayan fakat Şii dünyası tarafından reddedilen Gulat’ın bu aykırı görüşlerini şöyle özetlemek mümkündür.

I.Tanrı insan nitelikli bir varlıktır. Gulat, Kur’an’ın belli pasajlarından esinlenerek, çoğunlukla insan-biçimcilik(anthropomorphism=teşbih) yönünde güçlü bir eğilim içinde tanrının doğası üzerine kurgular yapmıştır. Başta Mugiye b. Said ve Ebu Mansur el İcli gibi birçok kuramcılarını Allah’ı insan nitelikleriyle tanımlamalarıyla bilinir. Daha yaygın olarak, Gulat’ın birçoğu Allah’ın özünün (Zat) kendini değişik biçimler ve varlıklar olarak ortaya koyan tanrısal bir ruh ya da Işık olduğunu öne sürdüler. Sonuç-

ta, tanrısal özün, özellikle imamlar olmak üzere, insan vücuduna girdiği, ya da bu vücutta yeniden doğduğu (hulul) inancına vardılar. Bundan başka, Allah'ın iradesinin zaman içinde değişebileceğini(beda) de kabul ettiler. Bu görüş, ilk kez, tahminlerinin(-kehanetlerinin) boşa çıkmasını akla uygun hale getirmeye çalışan Muhtar tarafından ortaya atılmıştı.

II. İslam dini son din ise de, Muhammed'in ardılıları olacaktır. Gulat, tanrısal ve vahiy konusuyla da çok ilgiliydi. Bu şekilde, Peygamberlik mefhumunu yeniden canlandırdılar ve Tanrı'nın Muhammed'den sonra da başka araçlar ve elçiler yoluyla insanlığa seslenmeye devam edebileceği görüşünü ortaya attılar. Bu yüzden, Muhammed'in yanında ikinci konumda olduklarını ve İslam'ın yerine yeni bir din getirmeyeceklerini kabul etmekle birlikte, imamlarına peygamberlik özellikleri affettiler. Gerçekten, aşırı Şiiilerin kurguları içinde merkezi yeri, kendileri bunu doğrudan teşvik etmeseler de imamlar alıyordu.

İmamın otoritesini haklılaştırmak için ortaya atılan birçok Şii düşüncesine göre, imam tanrıyla özel bir ilişkiye sahiptir. Bazıları hulul yoluyla Tanrısal ruhun imamda tecelli ettiğine inanırken, diğer bazıları imamı Allah'ın emrinde dünyada hüküm süren ikinci derecede bir Tanrı olarak kabul edecek kadar ileri gidiyorlardı. Genel olarak imama peygamberlik atfetmeyen Gulat bile en azından Tanrısal bir yol göstericilik ve koruma altında olduğuna inanıyorlardı. Sonuçta, imamların, günahattan arınmışlık ve yanılmazlık (isma) gibi bazı Tanrı vergisi özellikleri olduğunu kabul ediyorlardı.

III. Ruh göçüne (Reenkarnasyona) inanıyorlardı. Birçok Gulat, ruh göçümüne (tenesuh) yani, ruhun bedenden ayrı bir varlığı olduğu ön varsayımını gerektiren, ruhun bir bedenden ötekine geçişi düşüncesine inanıyordu. Bazıları daha da ileri giderek, ruhların bedenler arasındaki hareketinin, belki de sonsuza dek çevrimler halinde gerçekleştiğini öne sürdü; her çevrim(devr) binlerce yılla hesaplanan bir süreyi kapsıyordu. Bu yeni görüşler nedeniyle, aşırı Şiiilerin çoğu için Rec'a (diriliş), yani ölenin aynı beden içinde yeniden dirilişi öğretisinin yerini ruh göçünü ya da tenasüh, yani ölen bir kişinin yeni bir insan bedeninde ya da, önceki varlığından daha farklı bir biçimde yeniden dünyaya gelişi

inancı aldı. Gulat, bunun yanı sıra, ölen imamın ruhunun yerine geçen imamın bedenine geçtiği inancını da geliştirdi. Bu inanç farklı Şii gruplarına kendi adaylarının imamlığını haklılaştırma olanağı sağlarken, aynı zamanda, İmam-Mehdi'nin zuhurunu beklemeyi de gereksiz kıldı.

IV. Cennet, Cehennem ve Kıyamet gününe inanmıyorlar. En önemli rolü, yeniden ve yeniden maddeleşme gücüne sahip olan ruha vermekle, Gulat'ın bir bölümü, yaşamın sonsuzluğu ya da daha doğru tanımıyla, bir insanın birbirinden farklı birçok hayat yaşadığı görüşüne geldiler. Aynı nedenle, bedensel ölümü ve ölümden sonra yaşamı, bunun sonucu olarak da dünyanın sonunda ölümlerin dirileceği inancını reddettiler. Aynı nedenlerle, genel kabul görmüş anlamında cennet ile cehenneme ve kıyamet gününe inanmayı da bıraktılar. Bunun yerine, ruhun ölümsüzlüğünü vurgulayarak yeniden dirilmenin bu dünyada gerçekleşeceği, ceza ve ödülün, cennetle cehennemde ruhsal anlamda ve bu dünyada olduğu görüşünü savundular. Kişinin iyi ya da kötü bir insan olmasına göre, ölümden sonra ruhu ya iyi bir insanın, ya da kötü bir insanın, hatta insanında altında bir yaratığın bedeninde canlanacağı inancını geliştirdiler, İyilik (saflik) ve kötülükü(günahkârlık) ayıran temel ölçüt ise, esas olarak, kişinin gerçek imamı kabul ya da inkâr etmesine göre belirleniyordu,

V. Şeriat ve şeriat yasalarını benimsemiyorlardı. Gerçek müminin en önemli yükümlülüğünü gerçek imamı tanımak(marife) olarak belirleyen böyle bir bakış açısından, özellikle de Şia davasına bağlılığı her şeyden üstün tutan Gulat açısından, gelişmekte olan şeriatın rolü daha önemsizdi. Görünüşe göre, bu koyu Şiiler, İslam'ın temel şartlarından namaz, oruç ve hac gibi bazılarının, gerçek imamı tanıyanlar için bağlayıcı olmadığına inanmaktaydı. Aynı şekilde, hukuk ve ahlakın yasaklarına da fazla aldırmadıkları gözlenmişti.

Bütün bunların sonucunda, Gulat çoğu kez "ibahe" yani ahlak karşıtlığını savunmak ve aşırı özgürlükleri savunmakla suçlanmıştır. Radikal Şiilerin, Ali soyuna besledikleri aşırı saygıdan dolayı, yalnızca Osman'ı değil, Ali'nin hakkını gasp etmekle suçladıkları Ebu Bekir ile Ömer'i de lanetlemeleri Emeviler'in baskıcı yönetimleri sırasında başlamıştı. Peygamberin Sahabelerinin,

özelliklede ilk iki halifenin, muhtemelen İbn Seba tarafından başlatılan, ancak zamanla neredeyse bütün Şii grupları tarafından benimsenen lanetlenme, Sünni Müslümanların gözünde, Şiiliğin en kabul edilemez yönü olamaya devam etmektedir.

Başlangıçta Gulat liderliği ve görüşü Araplardan gelse de İslam'ın II. yüzyılın ortalarında Gulat düşüncesi Mevaliler arasında hızla yayıldı ve kısa sürede çoğunluk haline geldiler. Değişik köklerden gelen ve Arap olmayan Şiiler, Şiiliğe bu değişik köklerden kaynaklanan çok sayıda yeni düşünce getirdiler. Ruhun ölümsüzlüğü, süreç içinde devri, ödül ve cezanın bu dünyada görülmesi gibi pek çok inanç ögesi, kökenlerini bu düşünceleri kendinden önceki inançlardan almış olan Zerdüştlükten, Manicilikten vs inançlardan almışlardı.

Yukarıda sıraladığımız görüşlerin dışında, Eski Mezopotamya inançlarını Şiilik içinde yorumlayan ve etkileri günümüz Kızılbaş, Ehli-Hak, Ali İlahi, Nusayri gibi inançlarda görülen Gulat'ın Mevali kökenli kuramcılarında Mugiyre'nin görüşleri oldukça dikkat çekicidir. Nedir Mugiyre'nin görüşleri?

Şii akımlar üzerinde yazanlar, Mugiyre'nin düşünceleri hakkında pek çok ayrıntı yazmışlardır. Birbiriyle çelişen bu yazılanlara göre, Mugiyre'nin düşünceleri arasında özellikle Mandenler ve Manicilerin gnostik(ırfan) öğretilerinin etkisini yansıtan Ortadoğu'nun İslam öncesi inançlarından pek çok unsur karışmıştı. Gerçekten Mugiyre, ruhsalcılığı ve ikici(düalist) öğretisi bakımından ilk Şii gnostığı kabul edilmiştir. Görüşlerinin en ayırt edici özelliklerinden biri, Tanrı'yı insan biçimci bir bakıştan tanımlamasıydı. Tanrı'nın başında ışıktan bir taç olan "ışıktan bir adam" olduğunu öne sürmesi, Tanrılarını "Işığın Kralı" olarak tanımlayan Mandenlerin öğretisiyle benzerlik gösterecekti, Tanrı'nın başında hâle ile gösterilmesi Zerdüşt inancında Ahura Mazda'nın ışıltılı hâlesinden türemiştir. Bu hâle daha sonra İsa'nın başında da görülecektir. Mugiyre düşüncelerinde daha da ileri giderek, Allah'ın uzuvlarının, Arap alfabesindeki harflere karşılık düştüğünü, bu harflerin de (huruf) Allah'ın yaratılışı anında zikredilen en yüce adından türediğini savunur.

Bu görüşler açıkça "yüce gerçek"ın (Alethcia) vücudunun Yunan alfabesinin harflerinden oluştuğunu öne süren Valentinci

Gnostizmin, önde gelen liderlerinden Gnostik Marcus'un düşüncelerinin devamı gibidir.

Mugiyre, dünyanın ve ilk yaratıkların yaradılışı hakkındaki kuramıyla da anılmaya değer. Geliştirdiği evren bilimi de(cosmogony) diğer görüşler gibi eski gnostik sistemlerin etkisini taşır ve görünüşe göre bazı Kur'an ayetlerinin alegorik yorumlarından(-tevil=içsel yorum) esinlenmiştir. Bu evren bilimin temelinde ışık ile karanlığın ebedi savaşıyla karakterize edilen gnostik düalizm vardır ve bu da ışıkla karanlık aracılığıyla iyilik ve kötülüğün farklılığını sembolleştiren Maniciliğin açık etkilerini gösterir.

Mugiyre, Kufe'nin Arapları ve Mevali arasında yandaşlar edinmişti, "Mugiyriyye" olarak tanınan bu grup Gulat'ın en önemli gruplarından birisidir. Mugiyre, yandaşlarına bir benzersizlik ve lidere itaat duygusu aşılamıştı. Bu grubun, aynı zamanda, "Vusata" yani hizmetçiler diye tanınmasının da açıklaması olabilir. Gerçekten aşırılıkçı Şiileri karakterize eden o seçilmişlik duygusunun da Mugiyre'ye dayandığı söylenebilir. Mugiyre'nin yandaşlarına hâkim olan bu seçilmişlik duygusu, onları düşmanlarına düşmanca karşılık vermeye itti ve dinsel militanlığın temelini attı. Kaynaklar, dinsel terörist mücadele yöntemlerine ilk kez Mugiyriyye tarafından başvurulduğunu belirtirler ki bu yöntem dört yüz yıl sonra İran ve Suriye'nin Nizari İsmailileri arasında kurumsal bir pratik halini alacaktır.

Gulat'ın ileri sürdüğü ve İslam'a aykırı görülen bu görüşleri VI. İmam olan Cafer el Sadık tarafından Şiilikten arındırılmak istenmiştir. Kısmen başarılı olsa da, El-Bakır'ın imamlığından başlayarak, Gulat'ın Hüseyini imamlar zincirini kabul etmesi tartışmasız bir gerçek olarak kalmıştır. Bu durum, Şiiliğin İmami kolunun öğretileri üzerinde kalıcı etkileri olan önemli bir olaydır.

Değişik adlarla farklı Şii gruplarının biçimlenmeye başladığı 3/9. yüzyıl ortalarına doğru, Gulat terimi başlangıçtaki önemini yitirmeye başladı. Özellikle, imamlık ve ölüm ötesi üzerine bu gruplarca geliştirilen düşünceler, On iki imamcılar ve İsmaililerce benimsenmiş ve geliştirilmişti. Öte yandan, bu grupların, hulul ve imamların tanrısallığı öğretileri gibi, tek Tanrı inancından bir sapma potansiyeli taşıyan görüşler, özellikle On İki İmamcılar olmak üzere, ana mezhepler tarafından disipline edildiler. Fakat bu

görüşler, Kızılbaşlık, Ehli-hak, Ali ilahi ve Nusayri gibi gruplarca devam ettirildiler ve yeni anlamlar yükleterek daha da zenginleştirildiler.

15-ABBASİ DEVRİMİ VE EBU MÜSLİM DESTANI:

Haşimiyye-Abbasiye partisinin imamlığına, Muhammed b. Ali hicri 125/miladi 743'teki ölümü üzerine, El İmam lakabıyla anılan oğlu İbrahim geçti. Onun liderliğinde Abbasi davası yeni bir hız kazandı ve daha militan bir havaya büründü. Hareket, Zeyd ile oğlu Yahya'nın yenilgilerini çevreleyen karışıklıklar sırasında giderek artan bir başarı kazandı. 128/745-46 yılında, İbrahim hareketin nihai aşamasını hazırlamak ve yönetmek için Aryen kökenli bir Mevla olan Ebu Müslim'i Horasan'a gönderdi.

15/1-Kimdi Ebu Müslim?

Ebu Müslim'in kimliği üzerinden pek çok spekülasyonlar, ve rivayetler anlatılır. Onun Horasan'i lakabından dolayı Türk olduğu iddia edilir. Fakat ortaçağ İslam tarihçileri, onun Türk ve Arap olmadığına kanat getirmişlerdir. Önemli Ortaçağ İslam tarihçileri arasında İbn-i Kuteybe, İbn-i Halikan ile El Hanbeli gibi isimler Ebu Müslim'in Kürt kökenli olduğunu kaydederler. Ortaçağ Kürt tarihini inceleyen Arşak Polatyan da bu kanıdadır. En ciddi kaynak ise Abbasiler'in saray şairi Ebu Delama'dır. Ebu Müslim'e "Ebu Mucrim" (Cani ve katil babası) lakabını takan Ebu Delama; Abbasi halifesi Cafer Mansur tarafından öldürülmesinden sonra, Ebu Müslim'i şu dizelerle yermiştir.

"Ya Ebu Micrim, Xwedê qencîyên xwe,

Na guherî ta wekû kole xwe neguherî

Te dixwast bêbextîyê li Mansur bikî

Raste, bav û kalê te yên Kurd bêbext in

Te ez bi kuştinê ditirsandim,

Lê Şêrê Mezin,

Tu di nav lepên xwe da perçiqandî

Türkçesi

*Ya Ebu Mırcım, Tanrı iyiliklerini,
Değiştirmez, kul kendini değiştirmeden,
Mansur'a ihanet etmek istedin sen,
Doğrudur, senin Kürt ataların haindirler,
Sen beni ölümle tehdit ettin, Ne var ki büyük aslan
Seni pençelerinde ezdi" (M. Çem, 2009:266)*

Ebu Müslim, 719 tarihinde, Kürtlerin yoğun yaşadığı, İsfahan şehrinde doğdu. Arap- İran savaşlarında esir düştü. Kendisini Küfe halkından olan İdris adlı bir Arap satın aldı. Mevali statüsünde, kendisine hizmetkâr yaptı. Daha sonra İdris, onu, Abbasi oğullarından Muhammed Bin Ali'ye armağan etti. Ali'de onu veliahdı oğlu İbrahim'e verdi. Ebu Müslim'in iyi eğitilmiş, hitabet yeteneği yüksek ve örgütleyici niteliklerinin farkına varan İbrahim de onu, Horasan'daki karışıklıkları örgütlemesi için, Horasan'a gönderdi. Ebu Müslim, daha Horasan'a gönderilmeden önce, Mugiye'nin izleyicileri arasında olduğu ve İmam Cafer'in hizmetine girmek istediğini, fakat İmam Cafer'in onun sahip olduğu uçuk fikirleri yüzünden kabul etmediği rivayet edilir.

Ebu Müslim'in Horasan'a gönderileceği yıllarda, Kufe'deki Şiilerin lideri olan Bukeyr 127/744 öldü ve yerine bir Şii lider olan Ebu Selame el Helal geçti.

Horasan'da şaşırtıcı bir başarı kazanan Ebu Müslim, daha bir yıl dolmadan, açık bir ayaklanmanın işareti olarak, daha sonra Abbasiler'in sembolü haline gelecek olan siyah bayrakları dalgalandırmaya başladı. İranlı Mevali ile başta Yemenliler olmak üzere Arapların yan yana bulunduğu Horasaniyye denilen devrimci ordusu kısa sürede büyüdü. Devrimci ordu bünyesinde Arap ve Arap olmayan Müslümanlar arasında ilk kez kesin bir bütünleşme sağlanmıştı. Büyük başarı kazanan hareket kısa sürede Horasan'ın başkenti Merve'yi aldı. Üzerine gönderilen Emevi ordusunu dağıtarak 749'da Kufe'ye ulaştı. Şehre giren devrimci ordu yönetimi, iktidarı kısa bir süre önce Şiilerin başına geçen, Muhammed soyunun veziri olarak kabul edilen Ebu Selame'ye teslim etti. Arap Müslümanların, ilk olarak Muhtar hareketinde belirsiz bir anlamda tanıştıkları vezirlik unvanı, Abbasi yöneti-

minde çok önemli bir yönetim makamı durumuna gelecekti.

Bu olayla birlikte herkes için kabul edilebilir bir slogan olan “Muhammed soyundan rıza” sloganının da zamanı dolmuştu. Küfe'nin düşüşünün hemen öncesinde, Emevi Halifesi Mervan'ın rejim karşıtı hareketteki rolünü öğrenerek tutuklattırılmış olduğu İbrahim el İmam, birkaç aylık bir tutsaklıktan sonra, Harran'da kapatıldığı Emevi zindanında can vermişti. Şimdi İbrahim'in varisi olarak halifeliğe getirilecek kişinin kimliğini açıklamak Ebu Selam'eye düşüyordu. Ebu Selame şahsen, Ali soyundan birinin halife olmasını istiyordu.

Aralarında İmam Cafer ve Abdullah el Meht'in bulunduğu Ali soyunun en önemli üç temsilcisiyle temasa geçti. Halifeliğe uygun bir aday seçmek üzere Ali soyundan bir meclis kurulması yönündeki önerisi üç Şia reisinden de kabul görmedi. Sonunda gelişmeleri dikkatli gözleyen Horasanlılar iki ay bekledikten sonra, konuyu kendi ellerine aldılar ve İbrahim'in anadan ayrı kardeşi Ebû'l Abbas'ı halife seçtiler. Ebû'l Abbas el Seffah unvanıyla, Abbasi Hanedanı'nın ilk halifesi olarak 12 Rebiyül ahir 132/28 Kasım 749'da küfe camiinde iktidara geldi. Ebu Selame durumu kabul ederek ona biat etmek zorunda kaldı ve vezirlik makamını korudu. Ancak kısa süre sonra durumunu güçlendiren El Seffah'ın emri ve Ebu Müslim'in de onanıyla idam edildi.

İktidara gelen Abbasiler, İranlılara ve devlet yönetiminde onların Sasani modeli merkezi yönetimine dayandırarak, halifeliğin merkezini önce küçük Haşimiyye kasabasında, daha sonra küfe yakınlarındaki başka yerlerde ve nihayet yeni kurulan Bağdat'a, yani hep Irak'ta tutular.

15/2-Abbasi devrimiyle Arap-Mevali ayrımcılığı son buldu;

Abbasi devrimi, yalnızca bir hanedan değişikliğinden ibaret kalmayıp, erken İslam tarihinde birçok önemli değişikliğe yol açan bir dönüm noktasıdır. Emeviler'le birlikte, onların Arapların ayrıcalıklı konumuna dayanan toplumsal düzenleri de yıkılmıştı. Abbasiler siyasal iktidarı daha geniş biçimde paylaştılar ve Araplarla, artık birçoğunun hiçbir Arap kabilesiyle özel bir bağının bulunmadığı Mevali arasındaki ayrımı kaldırdılar. Abbasi ege-

menliğinin ilk yarım yüzyılı içinde Arap kabile aristokrasisinin hegemonyası hızla dağıldı ve soy, ırk ya da kabile kökenlerine dayanan ayrıcalıklar eski önemini yitirdi. Emevi döneminin yönetici sınıfının yerini, artık aralarındaki birleştirici özellik olan İslam'ın oluşturduğu çok ırklı bir yeni yönetici sınıf aldı.

Mevalinin kurtuluşu ve sınıflar arasında ırka dayanmayan yeni bağlılık biçimlerinin kurulmasıyla, muhalefet hareketlerinin, özellikle de radikal Şiiilerin en önemli taleplerinden bir bölümü karşılanmış oluyordu. Bunun sonucunda, Mevalinin sonunda Araplarla eşitliklerini kazanması ve kısa bir süre sonra ayrı bir toplumsal sınıf olarak ortadan kalkmasıyla, radikal Şiiilikle Mevalinin özlemleri arasında kurulan özdeşlik de ortadan kalktı. Bunun yerine radikal Şiiilik, ezilmiş ve ekonomik durumu kötü kitlelerin daha geniş muhalefeti için uygun bir siyasal çerçeve haline geldi.

15/3-Abbasiiler Şii devrimine ihanet ettiler;

Abbasi devrimi, devrimi hazırlayan Ali soyuna bağlı Şiiiler için tam bir hayal kırıklığı yarattı. Abbasiiler, gizli propagandalarını Ehli-Beyt ve geniş anlamda Şiiilik temelinde yürütmüşlerdi. Bu yüzden, onların başarısının Şiiiliğin uzun zamandır beklenen zaferini getirmesi umulmuştu, ama Abbasi yönetiminin daha başından, artık halifelik biçiminde kurulan “Muhammed soyundan rızanın”, Ali soyundan değil, “beni Haşim” oymağının Abbasi kolunun egemenliği anlamına geldiğini gören Şiiiler, kapıldıkları hayallerden uyanmak zorunda kaldı. Şiiilerin hayal kırıklığı, Abbasiilerin cemaate yani çoğunluğa uymayı seçip Sünniliğin ateşli koruyucuları olmalarıyla daha da derinleşti. Abbasiiler, Müslümanların çoğunluğunun meşru liderleri olduklarının kabul görebilmesi için geçmişteki aşırılıklara yüz çevirmek gerektiğini fark etmişlerdi. Bunun sonunda iktidara geçer geçmez Şiiiliğe daha bağlı yandaşlarıyla ve onları iktidara taşıyan devrimci liderlerle bütün bağlarını koparmaya başladılar. Ebu Selame ve Süleyman b. Kesir yargılanmaksızın idam edildi. 133/750-751’de Şerik b Şeyh el Mehri’nin önderliğinde Abbasilere karşı girişilen ilk Şii isyanı acımasızca bastırıldı. Bundan kısa bir süre sonra, Ebu Müslim Irak’a gelmesi için kandırıldı ve El Seffah’ın büyük kardeşi ve ardılı olan yeni halife Ebu Cafer el Mansur’un (136-158/754-775) emriyle öldürüldü. Abbasi iktidarını kesin olarak oturtan

el-Mansur, Sasani İmparatorluğu'nun başkenti Medai'nin yıkıntıları yakınında yeni başkent Bağdat'ı kurdu.

El-Mansur, Ali soyuna ve Şiilere karşı daha da baskıcı önlemler aldı. 141/758 de sarayını kuşatan ve kendisini tanrısallığın tecellisi olarak selamlayan bir grup Revandiyye yandaşlarını katletti. Birkaç yıl sonra, Özellikle Hasani kolundan gelen Ali soyundan birçok kişiyi öldürttü, ya da hapse attırdı. Abbasilerin Şii kökenlerinden kurtulma ve halifelikteki haklarını meşrulaştırma çabaları Muhammed el Mehdi'nin (158-169/775-785) döneminde tamamlandı. El-Mehdi, halifeliğin Abbasilere Ebu Haşim'in vasiyetiyle değil, bizzat Peygamberin amcası Abbas'ı atamasıyla geçtiğini iddia ederek Şiilikle son bağları da kopardı.

Bu iddia, kuşkusuz Ali soyunun aynı yöndeki iddiasının da inkârıydı. Bu düşmanca gelişmelerin sonucunda Abbasilerin aşırı Şii destekçilerinin dağılmaları ve rejime yabancılaşmasını getirdi. İran ve Horasan'daki bazıları Hurremiye denilen siyasal-dinsel grupların arasına karıştılar. Irak'takiler artık Ali soyu içinde tartışmasız olarak ön plana çıkmış olan Fatimiler'in çevresinde toplandılar, bu grubun çoğunluğu, sonradan devrimci Şiiliğin gelişiminin kesintisiz bir aşamasını oluşturan İsmaili hareketine katıldılar.

Abbasi devrimiyle birlikte Mevali adını alan topluluklar özgülleştiler, böylece Arap ve Arap olmayan Müslümanlar arasındaki, ilk zamanlarda devrimci Şiiliğin kitle tabanını sağlayan hoşnutsuz toplumsal katmanların doğmasına neden olan ayırım ortadan kalktı. Devrimle birlikte, uzun zamandır kargaşanın hâkim olduğu Ortadoğu'ya kısmi bir barış hâkim oldu. Buna bağlı olarak ekonomik alanda ciddi kalkınmalar yaşandı, ticaret ve zanaatın gelişimiyle birlikte şehirler canlandı ve büyüdü, yaşam standartları yükseldi. Bu gelişmelerin tabii sonucu olarak da İslam âleminde o güne dek görülmemiş düzeyde bilimsel alanda çalışmalar oldu, tercüme odaları kuruldu, eski Yunan, Süryani eserleri tercüme edilerek Arapçaya çevrildi. Hindistan'dan alınan rakamlar, Araplar üstünde Avrupa'ya ulaştı, kültürel alış verişler hızlandı, matematik dev adımlarla ilerledi, onu büyük keşifler takip etti.

Bu gelişmelere rağmen Abbasi halifeliği de sınıflı bir toplum üzerinde oturdu. Sınıflararası çelişkiler arttı; ezen-ezilen, yöneten

yönetilen sorunları bir çözüme kavuşmadığı gibi daha da içinde çıkılmaz hal aldı, şikâyetler ve haksızlıklar çoğaldı. Sıradan halk ve birçok hoşnutsuz grup, doğal olarak kurulu düzene karşı çıkan her türlü harekete yatkınlık duymaya başladı. Gerçekten, İran ve Irak'ta küçük çapta bazı köylü ayaklanmaları ve rejim karşıtı örgütlenmeler vardı, aynı zamanda çeşitli yerel hanedanların ortaya çıkışı, halifeliğin siyasal dağılışını haber veriyordu. İlk ciddi huzursuzluk işareti, Basra yakınlarındaki büyük malikânelerde tuzlu bataklıkların kurutulması için çalıştırılan zenci kölelerin ayaklanmasıyla patlak verdi. Abbasi devriminden umudunu bulamayan Şii tabanlı halk kitleleri iki kol üzerinde gelişme gösterdi:

1-Devrimci dalgayı kırarak, kitleleri sükûnete davet eden, Cafer el Sadık tarafından temsil edilen On İki İmami Şiilik.

2-Ezilen kitlelerin umudunu koruyarak, onları yarınlara taşıyan devrimci damar, Bu damar Ortadoğu'da İsmaililik altında örgütlenirken, İran Alamut kalesinde Hasan Sabbah yönetiminde İran Nazarileri olarak örgütlenecekti. Diğer muhalif gruplar da bu iki ana grup ekseninde kendi örgütlerini kuracaklardı ki bunların en önemlisi Horasan ve İran'da patlak veren Hurremiye hareketidir. Hurremi hareketi, Zerdüşt/Mazdek kökenli olmasına karşılık, Basra'da patlak veren Karmati hareketi, Devrimci Şii bir İsmaili hareketidir. Bu iki ayaklanma kısaca şöyle geliştiler.

15/3/1-Hurremiye Hareketi;

Ebu Müslim'in oldu bittiye getirilerek kallesçe öldürülmesi halk üzerinde büyük şok etkisi yarattı, O'nun ölümüyle; "Horasan ve Maverâünnehir'de VIII ve IX yüzyıllar içinde birbirini takip eden ve Abbasi devletini yıllarca uğraştıran bir takım isyanların patlak vermesine sebep oldu ki bunlar temelde eski Zerdüşt ve Mazdekist çevrelere dayanıyordu" (Ocak; 2010:89). Bu isyanların en büyüğü, Abbasilerin baskısından kaçarak Horasan'a sığınan radikal Şii grupları ile birleşen halkın Hurremiye olarak adlandırılan ilk isyancı gruplara dayandırılmaktadır. Hurremililer, Mazdek inancın devamı gibi idiler. Bunlar, İslam'ı bâtını yorumları ile dinin bütün emir ve yasaklarını geçersiz sayıyorlardı. Ruhun bedenden bedene geçişine (tenasûh) inanır ve önderlerini Tanrılaştırıyorlardı. Özel mülkiyete karşı, toplumsal eşitlikten yana olup, kadın erkek eşitliğini savunuyorlardı. Ayinlerini

birlikte yaptıkları ve içki kullandıkları için çeşitli iftiralara maruz kalıyorlardı. Bugünkü “mum söndü” gibi. Cinsel özgürlüğü savunup, içki yasağına uymuyorlardı. Onlara göre içki içmek her şeyden daha yararlıydı. Hurremlilere göre, başkasına zarar dokunmaması koşuluyla bütün doğal arzuların doyurulmasında bir yasaklanmanın olmaması gerekirdi, insan hangi dinde olursa olsun, sevap, umar ve cezadan korkarsa doğru yoldadır demektir.

Hurremliler, Zerdüştlükten gelen aydınlık ile karanlığın arasındaki mücadeleye dayalı düalist din anlayışını kendi içlerinde korudular. Aralarında çıkan sorunları “FERİŞTEH” (Melek) adlı rehberlerine götürerek çözerlerdi. Tıpkı Alevilerin sorunlarını Cemlerde toplum önünde Pir huzurunda çözmeleri gibiydi.

Ebu-Müslim’in etkili kişiliği çevresinde gelişen inançları savunanlar, başlıca iki kola ayrıldılar. Ebu-Müslim’in ölmediğini, dünyaya adaleti yaymak için yeniden geleceğini kabul eden birinci kol, “Ebu-Müslimiye” olarak adlandırıldı. İkinci kol ise Ebu-Müslim’in kızı Fatıma’nın imamlığını kabul ettiği için, “Fatimiye” adını aldı. Ebu-Müslim’in öcünü almak için ayaklanan ilk Hurremliler ezilerek sindirildiler, ama yok olmadılar. Daha sonra Babek, Mukana ve Üstat-Sisi önderliğinde yeniden ve yeniden ayaklandılar. Babek hareketinden sonra, bu halk hareketlerinin en ünlüsü, kendisi de bir Zerdüş olan, Üstat-Sisi’nin önderliğinde gelişen isyan oldu. Bu halk hareketi uzun uğraşlardan sonra güçle bastırıldı. Aynı şekilde Mukana önderliğindeki isyan ise tam on iki yıl sürdü.

15/3/2-Basra’da zenci köle ayaklanması ve Karmatiler;

Muhammed’in vaat ettiği, ama bir türlü gerçekleştiremediği toplumsal adalet kavramı, Abbasi devrimiyle tamamen gündemden düştü. İsmaililer toplumsal eşitsizliğe özel bir önem vererek, bu yönde örgütlenerek, bir toplumsal protesto hareketine dönüştüler ve geliştirmekte olan Abbasi hanedanlığına kök söktürdüler.

İsmaili Dai’ler, çok farklı bölgelere gönderilmiş ve farklı toplumsal tabakalara hitap etmişlerdi. Bununla birlikte örgüt, başlangıçta en büyük başarılarını halifelüğün canlı yönetsel merkezlerinin uzağında kalan daha az kentleşmiş bölgelerde kazanmıştı. Bu yüzden, toplumsal açıdan bakıldığında, İsmaililik, kentlerin

ayrıcılık sınıfları ve merkezi yönetime karşı bir protesto biçimi almıştı. İlk İsmaililerin (Karmatiler) kentlerde de özellikle üst sınıflardan olmak üzere bazı yandaşlar kazandığı bilirse de, zencilerin hareketinde, kent emekçileri ve zanaatkârlardan açık bir destek alamamıştı. Kısacası ilk İsmaililer, yoksul köylülere ve göçebelere hitap etmiş ve esas olarak onların desteğine dayanmıştı. Bu nedenle uzunca bir dönem için, hareketin kentlerde gerçek bir etkinliği olmamıştır. İlk hareket Basra'nın şeker plantasyonlarında, aktif zencilerin desteğiyle gerçekleştirilir.

İlk zenci ayaklanması; Abbasi devrimi, kitlelerin umudunu boşa çıkardı, sömürü düzeninin çarkları hızla çalışıyordu; rüşvet ve suiistimal ayyuka çıktı, dince yasak olmasına rağmen köle ticareti tüm hızıyla devam ediyordu ve köle emeği alabildiğine sömürülüyordu. Özellikle, "Dicle ile Fırat'ın denize döküldükleri bölgede, Bağdat'ın büyük tacirlerinin, hayli kâr getiren şeker kamışı işletmeleri vardı. El emeği için köylüler yetersiz kaldığından, "Zenciler" diye adlandırılan siyahî köleler kullanıyorlardı. Bunları da ticaret ilişkilerinin bulunduğu Doğu-Afrika kıyılarından kolaylıkla satın alabiliyorlardı. Bu insanların sefaleti, o zaman kentli yazarların da söyledikleri gibi, ayyuka çıkmıştı. Bu tarım işletmelerinin sahipleri, onların sırtından yöredeki köylülerle rekabet ediyorlardı. Durumları böylece daha ağırlaşan bu köylüler de doğal olarak, kölelerle belli bir sınıf dayanışması içine girmişlerdi." (Tanilli, C.II. 1986:219)

Daha fazla baskılara dayanmayan Zenci köleler IX. yüzyılın ikinci yarısından, h.255(miladi 869)da zenci Sahibuzzenc, Ali. B. Muhammed ez-Zenc liderliğinde Basra bölgesinde başkaldırdılar. Başkaldırıya bölgedeki yoksullaşmış köylülerde katıldılar. Sahibuzzenc, İslam coğrafyasında taban bulmak amacıyla Ebu'l Müslim'in taktiğini uygulayarak, kendisinin Ehlibeyt soyundan olduğunu ve Mazlumların intikamını almak amacıyla yolla çıktığını açıkladı. Mülksüzlere ve kölelere de, çalıştıkları tarlaları işgal ederek kendi namlarına işletmeyi önerdi. Bu fikirler, özgürlükler kadar, ekonomik bağımsızlık da getireceği için kitleleri coşturmaya yetti. Kısa zamanda bölge kölelerin ve mülksüzlerin eline geçti. Üzerlerine gönderilen Halife ordularını peş peşe yenen zenciler ancak h.270/m.883'de halife Mutemid'in kardeşi El-Muvaffak komutasındaki orduya yenildi. Zenci

lider Sahibuzzenc yakalanarak idam edildi ve cesedi Bağdat sokaklarında gezdirilerek halka teşhir edildi. İsyanı katılan zenci ve köylüler de vahşice ezildiler. Fakat başkaldırının tohumları toprağa öylesine kök salmıştı ki gelecek ayaklanmaların koşullarını hazırlayacaktı. Bu fikirlerden beslenen halklar, Zenciköle isyanından da esinlenerek Karmatiler adı altında yeniden ayaklandılar.

15/3/3-Karmatiler;

Büyük baskılar altında gizlice örgütlenen Karmatiler, fikirlerini büyük bir gizlilik içinde yaydılar. Gizlilik bu akımın temel özünü oluşturur. Fikirlerin kabuk içinde gizli tutulması, ancak sırta vakıf olanlara (seçilmişlere) açıklanması ve sözlü sembollerle aktarılması tamamıyla koruma amacıyla yapılan İsmaililik öğretileiydi. Kızılbaşlıkta bu gizleme “Sır” denilmektedir. İslam kaynakları Karmatiliğe akıl almaz şekilde yalanlar söyleyerek çarpıtıp saldırmıştır. Beri yandan da bu fikirlerden İbn Arabi (1165-1240) Gazali gibi filozoflarca da yararlanma yoluna gidilmiştir. Karmatiler, Zerdüşt/Mazdek düşüncesinin sosyal adalet yönünü ve bu inancın direniş ruhunu, Yunan düşüncesiyle harmanlayarak, İslam’ı ince bir cila altında, çölde ortak mülkiyete dayalı sosyal adaletli ve kadın/erkek eşitliğini savunan bir toplum modelini yaratmaya çalışmışlardır.

Taberi tarihine göre, Karmatiler adını Karmeti kurucusu olan Hamdan b. Es’as el Karmat isimli önderden almıştır. Öğretilerini “İhvanussafa Risalaları” (Resailu Ihvani’s Safa) adlı eserde bütünleştirmişlerdir. Karmati muhalefet hareketinin Zenci isyanıyla doğrudan bir bağlantısının kanıtı olarak Kufe’deki Sahibuzzenc ile Karmat görüşmesi tarihe Taberi tarafından not düşmüştür. Karmati öğretisinin derinliği ve örgütlenme ilkelerinin gizliliği öylesine katı ve disiplinliydi ki onun tarihini yazanların ve okuyucuların akıllarına durgunluk vermekteydi. Bu gizlilik örgüt geleneği Babai, Simavnali ve Alamut kalesi direniş örgütü lideri Hasan Sabah gibi örgütlemelerde etkisini göstermiştir.

Karmatilikte, Kızılbaşlıktaki ve İsmaililikteki Ali soyunda gelme olayının gerçek nedeni İslam devlet egemenliğini yıkmak için kitlelerin etkisi altında kaldığı İslam nüfusuna hitap ederek halife döngüsünü taktiksel olarak kışkırtmak ve kendi lehine kul-

lanmak, bu taktik oldukça zeki ve zekice olduğu kadar da onlara ağır darbe vurduğu su götürmez gerçektir. Karmatiler bu taktiklerini şöyle açıklamaktadırlar: İmamet, bedenli bir intikal değildir; İmamet bir tefhiz (ruhsal-düşünsel ideolojik şekillenme) olayıdır ki her soydan her bir coğrafyadaki insana tekabül edebilir. Bu düşünce de Bektaşilik'te geçen "Belimden düşen değil, yolundan giden bendedir" söylemiyle örtüşmektedir. Soy değil, inançtır buradaki vurgu.

İsmaili devrimci hareketi, hiyerarşik ve gizli bir örgütlemeye dayanır, dinsel propaganda faaliyetine ya da misyonuna "Dava" denilir, davayı yürütenlere ya da misyonerlerine de "Dai" denilir. Aynı faaliyetler aynı isim altında Karmatiler'de de görülür. Karmatiler'deki öğreti insani olan militanlara verilen isim Dai'liktir (Davetçiler). Bugünkü anlamda teorisyen anlamına gelir ve aynı zamanda Pir olarak kendi misyonunu izah eder. Örgütteki gizlilikten dolayı, örgütün gerçek ideoloğunun kim olduğunu tespit etmekte güçlükler yaşanır. Hatta örgütün ideoloğu olduğu savunulan Hamdan el Karmat, Hüseyin el-Ahvaz, Meymun el-Kaddah isimlerinin bile şaibeli olduklarına dahi vurgu yapılır. Bunun tek nedeni aşırı gizlilikten dolayıdır. Karmati örgütlenmesinin o kadar gizli esasları vardır ki çoğu zaman içine girenler bile Dai'nin kim olduğunu bilmek ve anlamaktan güçlük çekiyordu. Bu sadece illegalitenin deşifre olmamasının önüne geçilmesini engellemek amacıyla disiplin kuralıydı. Bu önlem İhvan Risaleler adlı ana öğreti için de geçerli olup, "tarihin bilinmezleri" diye gizliliğe erişilmesin düşüncesiyle mistik bir havaya soktukları olgusu bilincimize çarpmaktadır. Örgütlenmenin, istihbaratın gizlilik esasları akıllara durgunluk verecek derecede müthişti. Dai'ler halk arasında sadece kod isimleriyle bilinirdi. Haberleşmelerini Cifir (Şifre) halinde özel numaralanmış harflerle gerçekleştiriyorlardı, günümüzdeki haliyle parola-şifre sistemi olarak varlığını devam ettirmektedir.

Gizlilik esasları; bilgideki derinlik, sözde doğruluk, şahsiyetteki ağırlık, insandaki asalet vasıfları, halk kitlelerini etkileyerek hayranlık verirken; askeri disiplin, gözü peklik, gözünü kırpmadan ateşin içine atma cüretkârlığı, diyardan diyara yayılarak düşmanı dehşete düşürüyordu. Abbasi halifesi bu gözü dönmüş insanları düşündükçe dehşete kapılıyor, onlardan kurtulmak için

her türlü yola başvuruyordu.

Karmetilerin, ilk merkezi h.278/890'da Vasi'tir. Burada Dârül-Hicre adıyla Karmatilerin ilk karargâhı oluşturulur. Bu merkezden her yere propaganda militanları olan Dai'ler gönderildi, aynı zamanda yönetilen isyanların ana karargâhı durumundaydı. İkinci önemli merkezlerden olan Bahreyn ve Halic bölgesinde oluşturulmuş ve komutanlığına Ebu Said el- Cennabi(Ölüm 301/913) getirilmiştir. Bu komutan aynı zamanda İmam olmasının yanında askeri yeteneklerinin katı kurallarına son derece bağlıydı ve Abbasi halifesine ecel terleri döktürmüştü. Yerine geçen oğlu Ebu Tahir Süleyman el- Cennabi, babasından daha yetenekli ve daha acımasızdı. Üzerine gönderilen iki Halife ordusunu bozguna uğratarak hepsini kılıçtan geçirdi.

Karmati tarihinin en önemli olayı Ebu Tahir'in Kâbe'yi basması ve hacıları kılıçtan geçirip, Kâbe örtüsünü yırtarak içinde ki Hacerülesved taşını sökerek Ahsa kentine götürmesi (317/930) olayıdır. Bu ünlü eylem hakkında türlü söylentiler ve yorumlar yapılmışsa da, Ebu Tahir yaptığı eylemin doğruluğunu savunarak eylemin arkasında durur. Halife Muktedir Billah'a gönderdiği mektupta şunları yazar: "Eğer bu Allah'ın evi (Beytullah) dediğiniz yer, gerçekten de öyle olsaydı hiç kuşkusuz şimdi gökten üstümüze ateş yağacaktı. Ama durum hiç de öyle değil. Biz o Kâbe'de aralıksız cahiliye haccı yapmaktayız. Gerçek şu ki Arşın Rabbi Allah ne ev edinir ne de sığınak."

Bu devrimci ve radikal düşünceler ne yazık ki İslam coğrafyasında yeterince anlaşılamayacak, kitleler yine Cennet'e gitmek amacıyla Kâbe'ye akın edeceklerdir.

Karmatilerin kurdukları toplumsal eşitlikçi ekonomik sistem şöyle işliyordu; bir bölgede üretilen tüm ürünler, kamunun yararlanması için ulfa (birleşme)adı altında bir yerde toplanıyordu. Dai'ler her köyden köylülerin sığır, mücevher ve mobilya gibi tüm varlıklarını toplamakla yükümlü güvenilir bir görevliyi seçiyorlardı. Seçilen görevli halkın tüm ihtiyaçlarını karşılıyordu. Böylece toplumda zengin-fakir ikilemi kalkıyor, her kes eşit oluyordu. Topluma getirdiği yarar bakımından üst mertebeleri hak etmek için herkes azimle ve adaletle birbirleriyle yarışırçasına çalışıyorlardı; kadınlar dokumacılıkta kazandıklarını getiriyor,

çocuklar bile kuşları ekinlerden uzak tutmak işinden kazandıklarını veriyorlardı. Kimse kılıç ve silahları dışında hiçbir kişisel varlığını yanında alıkoymuyordu.

Yeryüzünde ilk eşitlikçi devleti kuran Karmatiler, 150 yıl süren uzun iktidarlarının sonunda Abbasîlere yenileceklerdir ama tarih sahnesinde çekilmeyeceklerdir, daha sonra Mısır'da Fatimi devletini kuracaklardır.

16-CAFER EL SADIK VE İMAMİ ŞİİLİK

Emevi döneminin, Hanefi kolundan ya da yetkisini bu koldan alan çeşitli imamlara bağlı değişik Keysaniyye gruplarca temsil edilen Mevla Şiiliği, Abbasi devrimiyle büyük ölçüde sona erdi, hareketin geri kalanları da Ali soyundan ortaya çıkacak herhangi bir imama bağlanmaya hazır duruma gelmişlerdi. Aynı zamanda, Hanefilerin ortadan çekilmesiyle Ali soyu Cafer el Sadık ve Nefs el Zekiyye tarafından temsil edilen Hüseyini ve Hasani kollarına indirgenmişti. Başka bir deyişle Şiilerin büyük çoğunluğu artık bu iki Şii imamdan birini seçmek durumundaydı. Bu zamandan itibaren, imamlık için doğrudan Peygamberin Ali ile Fatıme'nın soyundan gelme koşullu ağırlık kazansa da Fatıme soyundan olmak da özel bir önem kazanmıştı. Bundan böyle Ehl-i Beyt, Ali'nin Fatıme'den olan erkek çocuklarının soyuyla sınırlandırılmıştı. Bu aşamaya nasıl gelindi:

İmam Muhammed el Bakır'ın anadan ayrı kardeşi Zeyd b. Ali, kısa zamanda ılıman Şiiler arasında taraftar buldu, Zeyd'in görüşüne göre "İslam toplumunun başında adil bir imamın bulunmasının gerekliliğine ve adil olmayan imamın iktidarına son verilmesinin toplumsal bir görev olduğuna" vurgu yapmıştı. Zeyd'in Şiiliğe en büyük katkısı on iki imamcılar ve İsmaililerce de benimsenen, düşmanca koşullar içinde kişinin gerçek inançlarını gizlemesi ve görünüşte bu inançların tersini açıklaması anlamında takiyye ilkesini getirmesiydi.

Cafer'in imam oluşuna dek, Zeyd b. Ali'nin başlattığı hareket iyice gelişmişti. Cafer hareketten uzak durdu ve amcasına karşı, saygıda kusur etmedi. Bununla birlikte, Zeyd'in yandaşlarından

bir bölümü, kendisini terk ederek, muhtemelen “Nass” yoluyla imam oluşunun verdiği inandırıcılığın etkisiyle Cafer’in tarafına geçtiler. Bir rivayete göre Zeyd kendisini terk eden bu gruba hazırladığı isyanı desteklemeyi reddettikleri için reddedenler anlamında “Ravafid” adını verdi. Daha sonra aşağılama için diğer Şii grupları ve özellikle İmamiler için kullanılan “Rafizi” adlandırmasının bu olaydan kaynaklandığı söylenir. Zeyd. B. Ali 740 yılında Kufe’de ayaklandı ama hemen ihanete uğradı ve kahramanca çarpışarak büyük babası Hüseyin gibi şehit oldu. Taraftarları ise Nefs el Zekiyye grubuna katıldı ve Zeyd’in oğlu Yahya ile birlikte Horasan’da başlatılan hareket de başarısızlığa uğradı.

Nefs el Zekiyye’den gelen Hasani kolunun da yenilmesi ve Zekiyye’nin öldürülmesiyle, Cafer el Sadık, özellikle Güney Irak’ta ki Şiiler için başlıca çekim gücü oldu ve On İki İmamcılar ile İsmailîlerin tek imam oldu.

Cafer, dinsel bilgi açısından giderek yaygınlaşan bir ün kazandı. Bir hadis kaynağı olarak Sünnilerce de kabul görmüştü. Bundan başka fıkıh öğretiyordu ve babasının başlattığı, kabul edilmiş dört Sünni mezhebinden bazı bakımlardan ayrılan Şii hukuk ekolünün kurucusu olmuştu. Etrafında, dönemin aydın ve entelektüelleri toplanmıştı, aynı zamanda Hanefi ve Maliki mezheplerinin kurucuları da Ebu Hanife el Numan ile Malik b. Enes de ondan ders alıyorlardı.

İmam Cafer başta, imamlığa Nass ilkesini yerleştirdi. Buna göre imam Ehl-i Beyt soyunda Tanrı’nın ihsanıyla yerine geçecek imamı belirleyecekti. Böylelikle, Cafer her zaman için, Nass yoluyla belirlenmiş meşru imamlık otoritesinin tek sahibi olan bir gerçek imamın var olduğunu ileri sürüyordu. Bu imamın imamlığı, aynı zamanda toplumun yönetimini üstlenmesinden ya da üstlenmemesinden bağımsız bir biçimde geçerliydi. Dahası Cafer’in imamlığı, bu makama Peygamberin varisi ve izleyicisi olarak atanmış olduğuna inanılan Ali’ye dayanıyordu. Tanrısal emir ya da esinlenme yoluyla Peygamber tarafından başlatılan “Nass”, Ali’den Hasan’a, Hasan’dan Hüseyin’e devredilmiş ve Hüseyin soyunda kalmıştı. Nass sırasıyla, Hüseyin’den Zeynel Abidin’e, ondan Muhammed el Bakır’a, ondanda artık Ali soyu içinde Nass yoluyla imamlığın tek iddiacısı olarak kalan Cafer el Sadık’a dev-

redilmişti.

Nass ilkesinin iki önemli sonucu oldu:

I. İmamın gerçek hükümdar olmak için kurulu rejime isyan etmesine gerek kalmıyordu. Başka bir deyişle imamlığı ve halifeliği birbirinden ayırmakla, koşulların izin vermediğinde halifelik yetkisini alması gerekmeyen, hükümran olmayan bir imamın varlığına izin veriyordu. Böylece İmam Cafer marifetiyle Şiiilik iktidar olma hakkında vazgeçiyordu ve topluma sabır teskin ederek kitleler pasifize edildi. İmami Şiiiliğin yeniden aktifleşmesi On İki İmami inancı devletin resmi dini haline getiren Safevi hükümdarı, Şah İsmail'e nasip olacaktı.

II. İmamlığın ilm ya da özel bir dinsel bilgiye dayanmasıdır. Tanrı'dan kaynaklanan ve bir önceki imam tarafından Nass yoluyla aktarılan ilm ışığında imam, Müslümanların vicdanlarıyla ilgili konuları açıklığa kavuşturmaya ve onları doğru yola sevk etmekte tek otoritedir.

Sonuç olarak imam, gerçek hükümette söz sahibi olmasa bile, inananların ruhsal kılavuzluğunu yapmak ve Kur'an'ın ve dinsel emirlerin iç anlamıyla önemini açıklamak için gerekli bütün önemli işlevlere sahip olacaktır.

Birinci ilke takiyeyi getirmiştir. Takiyye, Şiiileri özellikle daha sonraki İsmailileri baskı ve kıyımlardan büyük ölçüde korumuş ve düşmanca koşullar altında bir mezhep olarak varlıklarına yardım etmiştir. Toparlarsak; imamlığın Nass ve ilme dayanmasını vurgulamak ve takiyyeyi öğütlemekle, Cafer el Sadık, imamın özellik ve işlevlerine yeni bir yorum getirdi.

İlm, Muhammed'in gizli bilgisinde mirasçı olan imama, Tanrı tarafından verilmiştir, bu nedenle Kur'an'ın ve İslam'ın kutsal yasasının gerek dış ya da görünür(zahir) gerekse iç ya da derindeki (batını) anlamlarının eşsiz bilgisine sahiptir. Aslında, Tanrı'nın yeryüzündeki kanıtı(hüccce) olan imam olmasa dünya bir an bile var olmaz. Dünya üzerinde yalnızca iki insan canlı kalsa bile, onlardan birisi imam olacaktır. Kısacası imamın maddi dünyadaki varlığının önemi öylesine büyüktür ki, onu kabul ve ona itaat etmek her müminin mutlak görevidir.

Peygamberlik Muhammed ile son bulmuştur. Fakat bu andan

itibaren, İslam'ı mesajın gizli anlamını açıklamakla ilgili daima bir içsel ihtiyaç baş göstermiştir. Her çağda, bu gizli anlamı açıklamaya yani Te'vil(içsel anlamını) işlevini yerine getirecek olan kişi gerçek imamın kendisidir. Bu işlev imamlığın ayrılmaz bir parçasıdır. Bu işlevleri nedeniyle imamlar "Evliyauallah" yani Tanrı'nın dostları olurlar. Görüldüğü gibi Te'vil anlayışıyla Şii-lik, tüm dinsel metin ve öğretilerin batını ve zahiri boyutlarının arasında bir farklılık olduğu inancına gelir.

Bu farklılık, metin ve öğretilerin gizli ve gerçek anlamını anlayabilmek için bir ruhsal anlayış ve erginlenme sürecini zorunlu kılar. İmamın rolünün özü ve bazı Şii gruplarca batınilik ve gnosizme(irfan) atfedilen önemin gerekçesi burada yatar. Şii batınilik tam gelişmesini İsmaililikte bulmuştur, öyle ki bütün dinsel metin ve formüllerin lafzından çok içsel anlamına verdiği önemden dolayı, mezhep İsmaili adı kadar batınilik adıyla da tanınmıştır.

17-İMAM CAFER EL SADIK'IN KIZILBAŞLIK ÜSTÜNDEKİ ETKİSİ

Abbasi devrimiyle, Mevali kitle tabanını büyük ölçüde yetiren radikal Şiiilerin tek önderi konumuna gelen İmam Cafer el Sadık, o güne kadar tahmin edilmeyen bir şey yaptı ve iktidar olmaktan vazgeçti. Kendisine sadık kitlelere de itaat ve teslimiyet tavsiye ederek kitleleri kontrolü altında pasifize etti, ayrıca tüm devrimci gruplarla bağlarını kesti. Sahip olduğu entelektüel birikimle, ilm ve Nass yoluyla imamet kurumunu Peygamber üzerinden doğrudan Tanrı'ya bağladı, imamların kusursuz ve mahsun olduğunu ileri sürerek, imamet kurumunu kurumlaştırdı. Daha da önemlisi- ni yaptı, kendisini takip edenlere "Caferi" veya "Caferi mezhebi" denilmesini sağladı. Bu değişim ve dönüşümler Kızılbaşlar içinde çok önemli gelişmelere neden oldu. Tarihi süreç içerisinde her kıyımaya uğradıklarında, Kızılbaşlar, Ali, Ehl-i Beyt sevgisi ve imamlara karşı duyulan saygı gibi ortak paydasını paylaştıkları Bektaşî dergâhına ve Caferi mezhebine sığınmalarına yol açtı. Bundan dolayı Anadolu'dakiler kendilerine "Bektaşî "derken, Doğu'da-

kiler ve İran'dakiler kendilerine zaman zaman "Caferi", "İmam Cafer mezhebindeyiz" demeye başladılar. Bu yandaşlık egemen güçlerce de teşvik edildi ve desteklendi. Gerçekten böyle midir? Bu yandaşlığın arkasında ki gerçek nedir?

İslam içinde baş gösteren ayrışma başlangıçta dinsel nitelikte görülse de temelinde Fars/Arap rekabetinden kaynaklı sosyo/ekonomik kaygılardan doğduğunu daha önceden yazdık. Buna rağmen Şii'lik Sünni İslam ulemasının hışmına uğramaktan kendisini kurtaramadı, ağır kabullenilmez eleştirilere maruz kaldı. Sünni hegemonik güç her ayrışmayı kendi siyasi sistemine ve sosyo/ekonomik yapısına karşı girişilen bir isyan olarak değerlendirdi. Bu görüş İslam düşünürleri ve mezhep kurucuları tarafından da dile getirilmiştir. Mezhep kurucuları, heterodoks inançları sosyal düzene başkaldırmış hareketler olarak görmüş ve bunlarla bu yönde mücadele edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Hanbeli müderrisi İbn Teymiye (1263-1328) şunları yazar: "Bunları özellikle tehlikeli kılan husus, bunların baştan beri siyaseten teşkilatlanmış bir topluluk teşkil etmeleri ve sair Müslümanların mal ve canlarını mubah addetmekte tereddüt etmemeleridir." (B. Oğuz age.) Ortak muhalif görüşler dışında, Kızılbaşlık ile Şii İslam arasında İslam'a bakışta bazı paralellikler olsa da, inançta ve ibadette bir benzerlik yoktur.

17/1-İmam Cafer'in Öğretisi;

Şiiliğin teorik kurucusu olan, İmam Caferi Sadık, İslam'ın katı kurallarına sıkı sıkıya bağlı bir İmamdır. Hz. Ali'ye bağlılık, Ehlibeyt sevgisi ve hak bildiği dört-kapı, kırk-makamın dışında, Kızılbaş/Alevilikle bir bağlantısı yoktur. Kaldı ki Kızılbaşların hak bildikleri dört kapı kırk makam anlayışıyla, İmam Cafer'in sunduğu dört kapı kırk makam anlayışları çok farklıdır; birisi şeriatı temel alırken, diğeri mükemmel insan olmak ve tanrısallaşmaya giden yoldan aşılması gereken basamakların bütünü algılamaktadır. İmamların tarihini incelediğimiz zaman, İmamların İslam'la bir sorunlarının olmadığını, sorunlarının tamamen yönetimle olduğu görülecektir. Dolayısıyla İmamlar, İslam'a bir iki yorum dışında yeni ve radikal bir yenilik getirmemişlerdir. Getirmeleri de beklenemezdi, Burhan Oğuzun'da yazdığı gibi; "Bir dini önderin getireceği yenilikler, kendi ana kültürünün temel

özelliklerinin karşısına dikilemez, bu itibarla getireceği yenilik belli bir geleneksel devamlılığın sınırları içerisinde kalmaktadır.”(B. Oğuz age). İmam Cafer’de bu kurala sadık kalarak; Arap İslam geleneklerine bağlı, Sünni İslam’a sadık kalmıştır ve bir iki yorum dışında dinde bir yenilik yapamamıştır.

İmam Cafer büyük bir İslam yorumcusu ve bilginiydi. Maliki mezhebinin kurucusu İmam Maliki ile Hanefi mezhebinin kurucusu İmam Azam Ebu Hanefi onun öğrencileriydi. Özellikle hadis biliminde eşsiz biri olduğunu söyleyebiliriz. Bu ustalık sonucu ‘Sadık’ unvanını kazanmıştı. Dinsel bilgilerin yanı sıra Kimya ilmi ile de ilgileniyordu. Bu alanda en ünlü öğrencisi ‘Mecmua-i Kâmil-i Esrar’ yazarı Cabir’di. Fıkıhçıydı, Kelamcıydı ve Hadisçiydi, buna rağmen İslam’a getirdiği yorum çok sınırlı kalmıştır. İmam Cafer, dinin temellerini beş noktada topladı.

I- Tevhid-Tanrı’nın birliğine inanmak

II- Nübüvvet-Peygamberlere inanmak

III- İmamet-Peygamberden sonra, İmamlığın Ali ve O’nun soyuna ait olduğuna inanmak

IV- Adalet-Tanrı adildir düşüncesine inanmak

V- Mad-Aherete, cennet, cehennem, ceza ve mükâfata inanmak

Bu ilkeler dışında, tamamen Sünni İslam kurallarına ve şeriata bağlı kalmıştı. Namazı, orucu, zekâtı, haccı ve kaderi hak saymıştır. Namaz için şunları diyecekti: “Allah (kitabında) gerçekten namazı mümin olasanız diye kitapta bildirdik, işte mümin için en büyük farz budur.”

İmam Cafer, Ehl-i Beyt’le ilgili olarak da, şu ilkeleri savundu.

I- Teberra ve Tevella, Ali ve Ehl-i Beyt’e düşman olanlara düşman olmak, Ehl-i Beyt’i sevenleri sevmek ve onlara dost olmak

II- Humus-Bazı kazançların peygamber soyundan gelenlere verilmesi.

III- Emr bi’l Maruf-iyiliği ve Tanrı buyruklarını anlatmak

IV- Ney’an-il Münker-Kötülüğü yok etmek

Bu ilkeler İslam inancı doğrultusunda söylenmiş ve İslam’ı kuralların içselleştirmesini sağlamaya dönüktür.

İmam Cafer'in toplattığı bu dini temellerden, Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi dışında, Alevi/Kızılbaş inancıyla uyuşabilen tek bir madde yoktur. O tamamen Sünni İslam'a bağlı kalmış, İslam'ın bütün katı kurallarına tümüyle uymuştur. Namazı, Orucu, Haccı, Zekâtı ve Kadere inanmayı İslam'ın şartı saymış ve uyulmasını zorunlu kılmıştı.

Büyük bir İslam âlimi olmasına karşın o bir tasavvuf erbabı değildi. Tasavvufcu olmak "Varlığın Birliğini" ya da "Vahdet-i Vücut"u kabul etmek demektir; yani yaratanla yaratılanın bir olduğunu, tek kaynaktan geldiğini savunan görüşü benimsemektir. İmam Cafer böyle bir görüşü kesinlikle reddetmişti ve her daim İslam şeriatını savunmuştu. Bugün de Şii/Caferi mezhebinde olanların dini akidelerine baktığımızda İslam'ın vecibelerini yerine getirdiklerini, 30 gün oruç tuttuklarını, camiye gidip namazlarını kıldıklarını, hacca gittiklerini ve Kuran'ı elde düşürmediklerini görürüz. Kızılbaş/Aleviler bunlardan hangisini uyguluyorlar ki. Şah Abbas döneminde, İmamı Şiiler, Caferiliği benimseyip İslam standartlarına uygun bir mezhebe dönüşürken, Kızılbaşlıktan ayrılmışlardır.

17/2-İki inanç tarihte bir süre birlikte hareket etmek zorunda kalmıştı;

Özellikle XV. ile XVII. yüzyıllar arasında, Kızılbaşlık ile Şii İslam arasında çok güçlü etkileşim ilişkileri oldu, iki inanç bir hayli birbirine yakınlaştı. Safevi İmparatorluğu'nun kurucusu Şah İsmail ile güçlenen Kızılbaş inancın İmamı Şiiliği tamamen hâkimiyeti altına almasını Şah Abbas (1588-1629) önledi. Şah Abbas, topladığı Şii din adamlarından oluşturduğu ulema aracılığıyla, İslam'a aykırı gördüğü Kızılbaş inancın öğelerini İmami Şiilikten ayırttırırken, kendilerini de Caferi olarak adlandırmışlardır. Aynı dönemde artan Şii İslam'ı terörden kendilerini korumak ve bir meşrutî zemini kazanmak için Kızılbaşlar da kendilerini Caferi olarak göstermek zorunda kaldılar. Zor zamanlarda takiyye yapmak yaşamının zorunlu bir gereği idi, Kızılbaşlar da onu yaptı. Kısacası Caferiliğe sığınmak, Kızılbaşları Şii/Sünni İslam'ı katliamdan korurken, onlara dini bir meşrutîyet de kazandırmıştır. Böylece Kızılbaşlar gönülsüz de olsalar, korunmak ve meşrulaşmak için, "Caferi mezhebindeyiz" demeye başladılar.

Fakat bu mezhebin dini gereklerini Şiilerin aksine asla yerine getirmediler. “Mezhebimiz İmam Cafer-el Sadık mezhebidir, buyruğumuz imam Cafer-el Sadık buyruğudur” söylemleri, Kızılbaşları hiçbir zaman gayri Müslim, yani onların gözünde kâfirlikten kurtaramamıştır.

Kızılbaşları, Şii İslam’a ve Caferiliğe yakınlaştırmanın başlıca nedenlerden birisi de, Osmanlı İmparatorluğu’nun Kızılbaşlar üstünde uyguladığı devlet baskısı politikasından kaynaklanmıştır. Sünni İslam’ın havariliğini yapan Osmanlı Halife Sultanları, Kızılbaşlık inancında hoşlanmamışlar, Kızılbaşları, Farslıların müttefiki olarak görmüşlerdir. Bu yüzden 1514 Çaldıran savaşından itibaren, birçok katliama ve devlet destekli kıyımlara uğratmışlardır. Bundan dolayı Kızılbaşların bir kısmı Bektaşiliğe sığınırken, önemli bir kesimi de, İslam içinde görünen ve daha az baskı uygulanan Caferiliğe sığınmış, kendilerini Caferi-Şii olarak göstermeye çalışmışlardı. Gönülsüz olmalarına rağmen bazı Anadolu-Kürt Kızılbaşları XX. yüzyılda dahi Caferi adını benimseyerek, kullanmaya devam ettiler. Çünkü Cumhuriyet hükümetleri de Osmanlı’dan devir aldıkları mirasa sadık kalarak, Kızılbaşları dışlama ve imha etme politikalarını aynı hızla sürdürdüler. Ancak yakın zamanlarda devlet, Kızılbaş/Alevileri dışlamanın mantıksızlığını fark etti ve Alevi karşıtı politikalarından dolayı birçok şeyi yitirebileceğini görmeye başladı. Alevi karşıtı politikanın, özellikle Kızılbaş Kürtlerin radikalizme ve aşırı siyasi gruplara yöneldiğini gözlemledi. Bundan dolayı devlet, daha ılıman ve devletle tarihi sıcak bağları bulunan, Bektaşî dergâhı ile yakın ilişkiler kurmaya çalıştı. Böylece devlet, Aleviliği Orta-Asya orijinli bir Türk inancı olarak saygıya değer bir din olarak tanımlamaya başladı ve yükselen Kürt ulusal kurtuluş hareketine karşı, Kızılbaş Kürtleri yanına çekmeyi, yükselen İslam militanlığına karşı da onları bir denge unsuru olarak değerlendirmek istedi. Bu nedenden dolayı devlet, Hacı-Bektaş’ı anma tören ve şenliklerini resmi düzeyde destekledi, desteklemeye de devam etmektedir. Bektaşîler de devletten aldıkları destekle ateist gördükleri Kızılbaş/Kürtleri kontrol altına almayı ve onları İslamlaştırmaya çalışmaktadır. Bu çalışmaya Şii İran devleti de katkı sunmaktadır. XXI. yüzyıla girmeden İran dini lideri, Kızılbaşları Şiileştirmek için yeni bir girişimde bulunacaktı. Ali Yıldırım’ı kaynak göste-

ren İsmail Beşikçi şunları aktarıyor: “İranlı dini liderlerden Şeriat Medari, dönemin Diyanet işleri başkanı Süleyman Ateş’le yaptığı resmi bir görüşmede Türkiye’deki Alevileri şikâyet ediyor; Alevilerin ateistleştiklerini söylüyor. “Ya siz ilgilenin Sünnileştirin, ya da bize bırakın biz Şiileştirelim” diyor. (D.Evren age) Bu bir itiraftır, Kızılbaşların Şii olmadıklarının itirafıdır, öyle ise ya siz ya da biz ele ele verelim içimizdeki bu ateistleri İslamlaştıralım ve onları İslam’a kazandıralım. İki devletin bölgede güttükleri politika ne acıdır ki bu temeldedir.

Tarihte ki zorunlu birliktelik, iki inancı birleştirmeye yetmemişti. Bu birlikteliğe dayanarak bazı düşünürlerin Kızılbaşlığı, Şiiliğe bağlı bir tarikat veya onun bir kolu saymaları doğru değildir. Bu yanlışın birçok nedeni vardır. En önemli neden Hz. Ali’nin statüsü ile ilgilidir. Hz. Ali, Şii İslam’da Hz. Muhammed’in amcasının oğlu, damadı ve Halifesidir; üstün bir insandır ve İmamet kurumunun ilk İmamıdır. Kızılbaşlıkta ise, Hz. Ali’ye bütün bu vasıflarının dışında, O’na daha yüksek bir paye tanınmıştır. Ali, Kızılbaşlıkta ve Ehli-Hak inancında bir Tanrı’dır. Ali; Hint-Avrupalıların sakalı, elinde kötü ruhlara fırlattığı ve şimşegın simgesi olan bir kılıç veya gürz/çekiç tutan iri yarı ve güçlü kuvvetli bir adam olarak tasvir edilir. Bu haliyle Ali göklerin efendisi olup yağmurları kontrol eder, bereketi sağlar, şeytani güçlerle savaşmak için de sık sık yeryüzüne inen ve gökgürültüsü anlamına gelen bir İndra/Thor/Taranis veya Perkûnas’ın timsali gibidir. Bu tanımlama Kızılbaş inancındaki Ali’ye çok benzemektedir. Hatta bazı Kızılbaş düşünürler ve ozanlar onu tek yaratıcı olarak görmektedirler. Örneğin Pir Sultan Abdal derki: “Yaratmıştır onsekizbin âlemi/Rızıkları veren Ali değil mi”? Bu sözde ki Ali, “Tanrı”nın bir tezahürüdür, her şeydir, “bütün”dür. Bütünü temsil eder. Evreni de bütün yani Tanrı var etmiştir. Rızıkları da o verir. Kısaca Ali “Bütün”dür, “Tanrı”dır, cümle âlemin “BİR”liğidir. Cümle âlem ‘BİR’ olduğundan ‘Ben Aliyim Ali Benim’dir. Aynı anlamda Devrani’de şunları yazar:

*“Hakkın kandilinde gizli nihanda/La mekân elinde sır idi Ali
Künt-ü kenzin esrarı andadır/Dünya kurulmadan var idi Ali”*

Bu nedenle Kızılbaşları, inancın dışındakiler ve Müslümanlar tarafından Aliullah (Ali’ye tapanlar anlamında) olarak adlandırıl-

mışlardır.

Kızılbaş/Aleviler, Hak-Muhammed-Ali üçlemesini birleştirerek, bunların tek bir Tanrı olduğuna inanırlar. Bu üçlemede Tanrı'nın yeryüzündeki görünen üç ayrı simasıdır. Bununla birlikte bunlara ayrı ayrı anlamlar da yüklerler. Bu yorum, Sünni İslam'da olduğu kadar, Şii İslam'da da kabul görmemiştir,

Şiilik, insan nefsinin kontrol ederek, erdemleşmesi sonucunda "Vahdet-i Vücuda" ermeyi, yani Allah'la bütünleşmeyi reddeder. Allah'ın insan suratında tecellisini ve yeryüzüne Ali olarak yeniden görünmesini kabul etmez. Şiilikte 'Tenasüh'/Ruhun bir bedenden bedene geçiş inancı yani devir olayı yoktur. Hâlbuki bu inançlar Kızılbaşlığın temel kurallarıdır.

Kızılbaşların kutsal addedip, 'Dem' olarak içtiği şarap ve içkiye karşı Şii İslam çok sert tepki göstermektedir. İmam Cafer; "şarap ve öteki içkiler için bir kimse helal derse Kuran hükmüne, Ehl-i Beyt'e zıt söz söylemiş olur" demiştir. Ve aynı İmam Kızılbaşlar için şunları diyecektir: "..Bilinsin ki ne onlar bizdendir ne de biz onlardanız. Onlarla savaşanlar ise Hz. Muhammed'in önünde onun düşmanlarıyla savaşanlar gibi kutsaldır, cennetlik-tir."

İki inancın farklı olduğunu pek çok düşünür tarafından dile getirilmiştir. Bunlardan ünlü Bektaşî yorumcusu Melikoff bu ayrımı şöyle özetlemektedir "Bu cemaat dışı İslam mezheplerini belirten ayrı bir adlandırma yoktur. Çağlar boyunca onlara tarihi bir adla, Kızılbaş denmiş, 'sapmış' anlamında, Rafizi, Mülhid gibi küçültücü adlarla anılmışlardır. İran'da ise bölgelere göre Gören(Gören, seçkin kişi) sır-talibi (sırrı araştıran) bazen de Kızılbaş veya Garapapah adları ile tanınırlar. Bölgeler arasında mühim farklılıklar bulunmakla birlikte, daha genel bir biçimde, Türkiye'de Kızılbaş; İran'da ete-kemiğe bürünmüş tanrısallığı, yani Allah'ın beşer suretinde tecellisini temsil eden Ali'yi ululama ve ruhun beden-göçü inancı, hepsinde ortak olduğu için Ali'llahi adını alırlar. Görüldüğü üzere inançları, haksız yere bağlı saydıkları İran'ın On İki İmamlı Şiilik inançlarından ayrıdır. Nitekim onların, tanrılaştırılan Ali ve her biri Ali'nin hatta Muhammed hariç, başlıca peygamberlerin yeni bir bedene bürünüşünü temsil eden On İki İmam inancı aşırı mezhepleri, bir Sünni için olduğu

kadar, bir İmami Şii için de ürkütücüdür.” (Melikoff, 2009: 97)

İki inanç arasındaki bu müthiş ayrılığı daha başka Batılı yazar ve gözlemci tarafından da dile getirilmiştir. Kızılbaşlar, doğan ve batan güneşe taparlar, ateşi kutsallar ve akarsu membalarında (çeşme başlarında) özellikle Munzur’da kurban keserler. Bu gözlemlemeyi yapan gezgin Sir Charles Wilson, Anadolu Kızılbaş’larının dinini Ortodoks İran Şia’sıyla değil, Suriye Nusayri’lerinininkiyle kıyaslamaktadır. Özellikle Tahtacılar’dan söz eden Bent, bunların dinini Nusayri ve Êzidi’lerinininkiyle aynı sınıfa dâhil eder. Von Lushan ile Oberhummer de aynı görüştedir. Von Lushan önemli bir hususu tespit eder ve “Kızılbaş Kürtler ve Tahtacılar dâhil olmak üzere Anadolu’da Kızılbaş grubun dini inancı, Kuzey Suriye ve Kuzey-Mezopotamya’nın hererodoks grupları (Êzidi, Nusayri vs), Ermeni’ler, Anadolu Rum’larının bazı tipleri ve Hitit’lerle birleştiren antropolojik benzerliğe tekabül etmektedir. Bu antropolojik tipe en çok rastlanan yöre, Anadolu, İran, Mezopotamya ve Suriye’nin verimli bölgeleri arasında bulunan dağlık ‘köprü-alan’dır” der.

Bir Êzidi sabah kalktığında Doğu’ya döner ve ellerini kaldırarak başını üç defa ufukta görünen güneşin önüne eğer; sonra tırnaklarını öper, ellerini başına götürür ve böylece de dini vazifesini bütün gün için ifa etmiş olur. 1930 yılında Mustafa Kemal’in isteği doğrultusunda valisi bulunduğu Erzincan hakkında hazırladığı raporda Ali Kemali’de şunları yazar: “Kızılbaşlar, Hz. Ali’ye, Allahlık sıfatı tanıyacak derecede bağlı ve 12 İmama çok fazla saygılıdır. İslam kuralıyla bir ilgileri yok gibidir. Sabahleyin erkenden, daha ilk ışıklar ufku aydınlatmadan kalkınca, elbiselerini giymezden önce doğuya dönerek güneşin ilk ışığı hangi taşın veya toprağın üzerine düşerse oraya karşı saygı gösterirler. Ellerini göğe kaldırarak(ne okudukları bilinmez) dualar ederler. Bu inanış şu efsaneden kalmıştır: Hz. Ali şehit edilince, güneşe dönüştü ve göklere çıktı, o mübarek şahsiyeti incitmek için güneşe karşı bazı resmi törenler yapılmalıdır. Özellikle Zazalar bu töreni yerine getirirken, “Ya Hızır” diye çağırırlar: Hızır’a olağanüstü sevgileri vardır. Şubat içinde üç gün onun adına oruç tutarlar ki, Caferi olanların hemen tümü bu görevi yerine getirirler”(Kemali,1992:152)

Kızılbaşlık, dinin yorumlanışında olduğu kadar, dinin yükümlülüklerinin yerine getirilişi bakımında da, Sünni İslam'da olduğu kadar Şii İslam'la da ayrışır. Kızılbaşlık kendisine ait dini ritüellere sahiptir. Kızılbaşlar, dinin dışsal (zahiri) biçimlerine hiç önem vermezler. Tanrı'ya inanmak için, ne camiye gitmeye, ne beş vakit namaz kılmaya ne Ramazanda oruç tutmaya ve ne de Hacca gitmeye gerek vardır. Her şey insanın kendi özündedir. Ünlü Bektaşi ozanı Kaygusuz Abdal'ın deyiimiyle;

“Hararet Narda'dır sac'da değildir.

Keramet başdadır saçta değildir

Her ne ararsan kendinden ara.

Kudüs'de Mekke'de Hac'da değildir”

Önemli olan dinin bu şekilsel biçimi değil, onun içsel (Bâtini) yorumudur. İnsan benliğini terbiye ederek, her türlü hırs, tutku ve öfkeden arınarak erdeme ulaşabilir. Erdeme ulaşan kişi insani kâmil olur, “Vahdeti vücuda” erişir. Yani Tanrı ile bütünleşerek, Tanrıdan yok olur. Yaradan-yaradılan ikileminde varlığın birliğine ulaşarak, ölümsüzlüğe ve sonsuz mutluluğa erişir. Bu öğreti, İslam'la uyuşmamakta, hata küfr kabul edilmektedir.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen, uzun yıllar birlikte yaşayan bu iki inanç birbirine pek çok şey vererek karşılıklı etkileşim içinde de bulunmuşlardır. Bunların başında ise Muharrem ayında tutulan Kerbela yası orucu ile ocakzade kaynaklı Pirlerin seçere yoluyla kendilerini İmamlara bağlayarak Caferilik içinde bir meşruluk kazanmaları olmuştur. Çünkü İmam Cafer-el Sadık bu konuda şunları diyecektir. “...ol zamanlardan bugüne kadar, şeriat, tarikat, marifet, hakikat ve pirlük ve secde Muhammed Ali'den kaldı. Ol sebeple Evladı Resul gayrisine Pirlük etmek ve talip olmak caiz değildir. Yediği içtiği haramdır. Murtad-i Tarikat(Yol döneği) Murtad-i hakikattir. Ve hem irşadı ve biati hem de tövbesi makbul değildir.” D.Evren, (2008:299)

Ocakların kendilerini İmamlara bağlaması, onlara inançsal açıdan kutsallığın ötesinde bir meşrutiyet kazandırmıştır. Zira Cafer-el Sadık'a göre Ehl-i Beyt soyunda olmayanlar Pir'lik makamına oturamadıkları gibi talib de olamazlar. Buna dayandırılarak oluşturulan şecereler ise, soy şeceresinden çok, bir yol şeceresine

dayandırıldığı akla daha yatkın gelmektedir. Çünkü Alevi ocaklarında yapılan ibadetler ne Caferi mezhebi ile ne de İmamı Şii Mezhebiyle uyuşmadığı görülmektedir. Aleviler inancın zahiri(-görünen) yüzünden çok batını (gizli) yönüne inanırlar. Oysa Cafer-el Sadık bu inancı müşrik olarak nitelendirmiştir.

Kendilerini İmamlara bağlayarak kutsallık ve meşruiyet kazanma geleneği, sadece Kızılbaş ocaklarına mahsus bir olay değildir. Sünni Kürt şeyhleri de kendilerini Sahabeye hata Peygambere bağlayarak kutsallık ve meşruiyet kazandırmışlardır. Dikkat edilirse Kürdistan'da kendisine kutsallık atfedilmeyen tek bir ocak veya Şeyhlik Kurumu yoktur, varlıkları o kadar çok artmış ki, nüfusları neredeyse normal mürit nüfusuna ulaşmış bulunmaktadır.

Bağımlılık bir hastalıktır; Kendisini bir yere bağlayarak, meşruiyet ve kutsallık kazanma algısı, bağımlı ve geri bıraktırmış toplumların psikolojik hastalığıdır. Bağımlılık ne kadar uzun yılları kapsarsa bu kesimlerin bağımlılık şiddeti de o oranda artar ve halkına karşı baskı ve sömürü aracı olarak kullanır, toplumsal gelişmenin önünü tıkayarak halkın ruh sağlığının bozulmasına sebep olur. Kürdistan üç ulus tarafından bölündüğü için, bağımlılığın yönü de bu ulusların güç oranlarına göre değişir. Güç kimde ise ibre o yöne yönelir, ibre Arap'tan yana ise Arap'tır, Farstan yana ise Farstır, Türk'ten yana ise Türk'tür. Bu tarihsel gerçeği 1914 yıllarında Rusya'nın Urmiye konsolosu olan B. Nikitin, "Kürtler" adlı çalışmasında, Kürtlerdeki bu hastalığı tercümanı aydın bir kişi olan Molla Said, ağzından şöyle aktarır: "Sivrilip bir kumanda mevkii ele geçirir geçirmez, kendilerine hemen Kürt olmayıp Arap olduklarını kanıtlamaya yönelen bir şecere düzmeye kalkışmaları idi.." Molla Said, bu konuda alaylı ve renkli bir dille söz ediyordu; "kim beg olursa, Ben Abbasi soyundanım, Ömeri soyundanım, Halidi soyundanım veya filanın soyundanım, falanan/bêvanın soyundanım ya da şalgam/soğan soyundanım der durur da Kürdüm demeye bir türlü dili varamaz." (Nikitin, 1991:268) Bunun temeli daha önceden belirttiğimiz gibi Mevaliliğe dayanır, İslam'ın ilk yıllarında Arap olmayan birisinin İslam'ı kabul edip Mevali olabilmesi için bir Arap boyuna kendisini bağlaması gerekir. Tabi bu bir hastalık halidir ve bu hastalık Kürt ulusal hareketin ivme kazanmasıyla duraksamışsa da hala

varlığını korumaktadır.

Kendilerini İslam büyüklerine bağlayarak kutsallık ve meşruiyet kazananlar, değişen konjonktüre ayak uydurarak, bugün de kendilerini devlete, Türk'e ve Kemalistlere bağlayarak meşruiyet kazanmak istemektedirler. Cem evlerinde M. Kemal ile Ali'nin resimlerini yan yana asarak, kahraman ordunun muzafferliği için dua etmektedirler. O ordudur ki, Kürtlere özellikle de Kızılbaş / Kürtlere kan kusturup, onları en vahşi işkencelerden geçirerek soykırıma uğratmıştır. İşte Koçgiri, Zilan, Dersim, Maraş, Sivas ve Gazi Mahallesi, yüreklerde derin yaralar açan, unutulmayan olaylardan birkaç tanesidir. O ordudur ki, 1980 darbesiyle Kürdistan'a çullanmış, kadın/erkek, genç/ihtiyar demeden herkesi işkenceden geçirmiştir. Cami olmadığı için, Kızılbaş/Kürt köylerinde cami yapma seferberliğini başlatmıştır. Bu da yetmezmiş gibi, terör bahanesiyle 1990'larda Kızılbaş/Kürt köylerini boşaltarak, milyonlarca insanı büyük şehirlere yığarak açlığa susuzluğa mahkûm etmiş, onları yerleşik yaşam biçimlerinden ve inançlarından kopararak asimile ederek kurtulmayı tasarlamıştı. Ama kılıç her zaman olduğu gibi yine iki yönlü işlemeye çalışmıştır. Kızılbaş/Kürtlerden kurtuldum derken, bugün daha güçlü, daha örgütlü Kürt ulusal hareketiyle karşı karşıya kalmıştır.

17/3-Kızılbaşlık Caferilik değildir;

İmam Cafer'in İslam'a uyguladığı kuralların Sünni inancın temel prensiplerine uygun olduğunu ve Kızılbaş/Alevi inancıyla çeliştiğini belirttik. Şimdide Kızılbaş/Alevilerin inandığı ama İmam Cafer'in "İslam dışıdır" deyip reddettiği bazı temel değerlere bakalım:

I.-Şiilik, üç telli Saz Tembur/Cura eşliğinde ibadet etmeyi yasaklanmıştır. Zira müzik, resim, heykel gibi güzel sanatlar İslam'da yasaktır ve haramdır. Hâlbuki Cemsiz, Semahsız ve Sazsız Kızılbaşlık düşünülür mü? Kızılbaş inanışının temel öğeleri olan bu kavramların ne oldukları yakında baktığımız da; Kızılbaş/Aleviliğin, ibadet biçimi, bireyin veya aşiretin bağlı olduğu ocaktan gelen, Raywer(Rehber)-Pir-Mürşid'en birinin yönetiminde kadın erkek birlikte, müzik(cura-üç teli saz) ve raks(semah) eşliğinde yapılan dini merasimlerdi ki buna Ayin-i Cem merasimleri veya kısaca Cem denilir. Cem Saz(Tembur) eşliğinde Semah ile

icra edilir.

Kızılbaş inanışına göre; Tanrı'nın (Hakk'ın) bir tecellisi olan evren, musiki bir ahenkle raks (dans) etmektedir. Güneş, ay ve yıldızlar bu ahenge uyarak dönmektedirler. Bu hareketin insandaki devamı ise tasavvuftaki adıyla Semah'tır. Semah, bir keyf eğlence değil, ilahi varlığın kudretini temsil yoluyla canlandırılan bir "vecd" hali, kendinden geçme halidir. Kökeni ilahidir ve bir ibadet biçimidir. Semah onu idrak edenlere ve âriflere helâldir. Onun için Semah dönülürken, "Semah'ınız keyf için değil, Hakk için ola" denir. Semahın sonunda, "Bismişah, Allah, Allah, semahlar saf ola günahlar af ola, Şahı-Merdan yardımcınız ola, tutduğunuz ileri gide, On iki imam katarında ayırmaya, Semah'mız kırklar semahı ola, gerçeğin demine hu" gülbangı okunur.

Semah da musiki gibi, İlahi bir kaynaktan çıkmıştır. Devran içinde güneş, ay ve bütün yıldızlar nasıl hareket halindedirler, Ocaklarda da talipler Semah etrafında öylece vecd içinde dönerler. Semah'ın da bir yılın dört mevsimi gibi dört hali, dört yönü, dört türlü oyun şekli vardır. Yani doğanın yeşillenmesinde, verimden, uykuya yatmasından ve yeniden doğarak dirilmesi işlenmiştir. Yeniden doğuş, gelişme, ürün verme ve ölüm evrelerini kapsar.

Semah, Kızılbaş/Alevilerin yaşamla olan bağıdır, Semah, dağda, ovada, yaylada, özgür mekânlarda, temiz arınmış topraklarda dönülür. Dönenlerde ehli-kâmil mertebesine erişmiş, kendisini bilen ve tanıyanların "mademki ben bir insanım kâinatın aynasıyım" özdeklüğünü kavramışların kutsal ibadetidir. Kısacası bir tapınma biçimi, bir ayin merasimidir. Semah, Cemin bir parçası olup, Cemin belli bir sürecinde saz eşliğinde okunan beyitlerin/ nefeslerin eşliğinde kadın/erkek birlikte belli bir ritimle dönülerek icra edilir. Ve Cem içinde yapılan on iki hizmetten birisidir. Semah dönen canlar; duygunun sevginin, aşkın dorukta olduğu adeta ayrı bir dünyaya yolculuk edildiği bir trans halini yaşarlar. Semahlar, temalı semahlar ile bölgesel semahlar olarak ayrılırlar. Temalı semahların başında Kırklar Semah'ı, Turnalar Semah'ı gelir.

*Bütün evren semah döner,/Aşkından güneşler yanar
Aslına ermektir değer,/Beş vakitle avunmayın*

Ayin-i Cem, Cemevi'nin ayin için hazırlanması ile başlar, ayinde sunulacak yiyecekler, (lokma), içkiler (dem) ve Ayin-i Cem'i başlatacak çerağ (çıra-mum) hazırlanır. Sonra ayini yöneten Pir, törende hizmet görecek on iki hizmetliyi seçer. Ayin-i Cem çerağ uyarılması ya da delil uyarılması adı verilen ritüelle başlar. Cem'in en büyük özelliklerinde birisi de bünyesinde Halk Mahkemelerinin kurulması, Talip sorgu-görgüden geçerek toplum içindeki husumet ve kırgınlıkların giderilmesi, dostluğun, barışın, sevgi ve saygının inşa edilmesidir. Burada günahlar, kusurlar savunulmaz, kabul edilir. Doğrular, hak ve adalet savunulur.

Müzikli ayin geleneğinin kökeni, İlkçağlara kadar uzanır. Eskiçağ dini törenlerinin çoğunu krallar yönetirdi. Kral toplumun en büyük yöneticisi olmakla birlikte, tanrının özel görevlisi olup başrahip durumundaydı. Tanrıdan buyruk alır, onunla konuşur, ona adaklar sunar saygı gösterirdi. Tarihteki en eski Kürt devleti olan Kasitler'de, kral yönetiminde müzik ve raks eşliğinde, kadınlı erkekli dini ayinler düzenlemişlerdi. Kasit Kürtlerinin krallarına Çemşid, devletlerine de Cemşid devleti denilirdi. Dini ayinler, bu kralların yönetiminde, kadınlı erkekli müzik ve raks eşliğinde, bazen de içkide kullanılarak kutlanıyordu. Müzik ve raks dönemin toplumsal yaşamın bir parçasıydı. Cem ayin geleneğinin, eski Kürt inançlarına dayandığı gerçeğini Firdevsi'nin Şahnamesinden de anlıyoruz. Cem, Zerdüştükte Cemşid, Veda da Yamâ olarak bilinir. "Cem, Zerdüşt geleneğinde Kürt ve İran halklarının yeni yılı olan Newroz bayramının yaratıcısı olarak kabul edilen büyük Aryen kahramanıydı. Efsaneye göre Cem doğan güneş için Azhi-Dahak tarafından kurban edilmiştir. Gerçekten de ünlü İran ulusal destanı olan Firdevsi'nin Şahname adlı eserinde, Cemşid, tıpkı Kızılbaşlar gibi 'Güneş ve Ay'a tapan' olarak betimlenmiştir." (Izady age.271)

Krallar eşliğinde müzikli ayin geleneğini Hititlerde de görülmektedir. Hitit Krallarının tanrılarla konuşup görüştiklerini gösteren kabartmalar, küpler üzerindeki boyalı, oymalı elişleri günümüze ulaşmıştır. Karatepe'de bulunan bir kaya kabartmasından Hititlerin harp'a benzeri bir çalgı ile tören düzenlediklerini öğreniyoruz. Bu dönemde düzenlenen dini törenler, çalgılı, içkili, oyunlu olup, kadın-erkek birlikte kutlardı. Oyun bir din kurumu olarak düzenleniyordu. Savaşta dönen bir kral, savaşı kazan-

mıssa tanrılara çalgılı, oyunlu bir toplulukta adaklar, kurbanlar sunar, tanrı adına eğlenceler düzenlerdi. Bu eğlenceler bir din görevi, Tanrı buyruğu niteliğindeydi. Ana-Tanrıça adına düzenlenen eğlenceler, ayinler onun kadın koruyucu, yeryüzüne bolluk saçıcı niteliği yüzündeydi. Doğum tanrısallık bir olay sayılır, kutlanırdı. Tanrılara önceleri kurban edilen insan süreç içerisinde yerini hayvanlara bırakacaktı.

Müzik eşliğinde sistemli ayin geleneği Sümerlerde de görülmektedir. Davulların, boruların ya da telli araçların müziği vahşi toplumlar arasında bile heyecanı kıskırtır. Bu sesler uygar toplumların tapınan insanları, dolayısıyla onların tanrıları üzerinde de daha az etkin değildir. Uygarlığın teknik olanakları ile Sümerler, tapınakta davullardan, çingiraklardan, flütlerden, boynuzlardan, trampet ve harplardan kurulu tam bir orkestra toplayabilmişlerdir. Bunlar kuşkusuz, barbarlık dönemi melodilerine biçim vermişlerdir. Uygar toplumların müziğinin ötesinden beri ayırt edici özelliği olan yedi tonlu ölçeği, Sümerlerin keşfettikleri kesin değilse bile kullandıkları kesindir. Erdoğan Çınar; Sümerlere ait ve Paris Louvre müzesinde bulunduğu 'Gudea Silindiri' olarak bilinen silindir şeklindeki tabletten, Kızılbaş Ayini-Cemine benzeyen bilgilerin olduğunu belirtir.

Yunanistan'da köylüler (çiftçiler) insanlara bolluk getiren Dionysos şerefine ayinler tertiplerdi. Koro doğaya kış uykusundan uyanıp insanlara bereket vermesi için Dionysos'un yeniden dirilmesi hakkında ilahi şarkılar söyler; insanlar da maskeler takarak kurbanın etrafında dönerlerdi, amaç Tanrı'yı yeniden diriltmekti. Tanrı dirildikten yani doğa uyandıktan sonra maskeli insanlar kendilerini çılgınlık derecesini bulan bir neşeyle Tanrıyla birleşeceklerine inanırlardı. Müzikli ayin geleneği Yunanistan'da Batı Anadolu'ya Lydia'ya ulaştı ve bu halkların geleneksel ibadet biçimlerinden birisi haline geldi. Burhan Oğuz haklı olarak "Türkmen bu topraklara ayak bastığında "Artemis"i her tarafta dans ederek bulmuştu" der. Lydia'ların Tanrısı Bakkhos hayatta sevincin çıldırtıcı tanrısıdır. Bu dinde kadınlı erkekli alaylar dansla, çalgıyla, tanrının adını çağıra, çağıra, tanrısallık bir çılgınlık içinde kendilerinden geçerek Tanrıyla birleşirler. Bakkhalar böylece birer Bakkhos (Aziz) olduklarını sanırlardı. Bütün sır dini ayinlerinde raks ve trans hali vardır. Ayini Cemde trans halindeki

Kızılbaş'ı bir düşünün;

Müzik ve raks eşliğinde yapılan bu törenlerin, Ortodoks İslam da yeri yoktur. O kadar yoktur ki, Arap İslam'ında müzik bile yasak ve günahtır. Burhan Oğuz, Hadimden şunları aktarıyor "Raks, zikir-i ilahi ile olsun, Kur'an'ı-Kerim okuyarak olsun tesbih, tehlil veya herhangi bir vezinli ve ahenkli sözle, muvazeneli ve hareketleri malum olduğu şekilde dönmek ve devran etmektir. İstirap ise, şuursuz ve düzensiz yapılan hareketlerdir. Cami ve mescitlerde Kur'an'ı-Kerim, mevlidi nebevi okunurken ve vaaz-nasihât yapılırken, bağırarak şuursuzca hopleyan ve zıplayan insanların hareketleri ıstıraplıdır ki, bunların hepsi İslam'da yasak ve haram olduğu beyan edilmiştir. Hadimi, İbrahim-i Halebi'den naklen şöyle beyan eder Şarap içenlerin günahlarından, raks yapanların günahı daha eşed ve büyüktür. Zira şarap içenler, şarabın haramlığını itikad ederek içerler, hâlbuki raks yapanlar, raksı haram bilerek değil, ibadet kasdı ile yapıyorlar. Onun için bunların imanlarından korkulur" "Çalgı gibi melâhi (eğlenceler) haramdır" (B. Oğuz, age 168)

Bu yobazlara karşı Yunus şu karşılığı verir:

Ben oruç, namaz için/Süci içtim esridim

Tesbih, seccade için/Dinlerim şeşte kopuz.

Ben, oruç ve namaz yerine şarap içip sarhoş oldum, Tanrı'ya anış ve secde için ise, çalgı dinlerim. (Bender, 1991: 366)

Görüldüğü gibi müzik eşliğinde ayin geleneği Arap kökenli değildir. Bazılarının ileri sürdüğü gibi ilk Ayin-i Cem'in günümüzden bin dört yüz yıl evvel Arap Yarımadasında Hz. Ali'nin toprak damlı evinde yürütüldüğünü ve dolayısıyla Aleviliğin Hz. Ali ile başladığını öne sürmeleri boş bir safsatadan ibarettir. Zira elimizde Hz. Ali'nin evinde cem kurulduğuna, bağlama çalınıp, nefesler söylenip semah dönüldüğüne dair hiçbir kayıt yoktur. Bırakın Hz. Ali'nin bağlama çalıp, semah dönmesini, cem yürütmesini, elimizde Hz. Ali'nin Alevi erkânından, Alevi inancından haberdar olduğunu kanıtlayacak en küçük bir bilgi ya da belge kırıntısı dahi yoktur. Yoksa helâl'di haramdı diye bu kadar sert tartışmalara sebep olmazdı. Hatta dansın İslam'da genel olarak istenmeyen ilan edilmesiyle, tekkeye sığındığından söz edilir. Böylece birey müftünün şimşeklerini kendi üstünden, onun zor

diş geçirebileceği Şeyh'in üzerine atarak ruhi gereksinimi tatmin yolunu seçmiş olur.

Osmanlı ise, Semah ve raksın şeriatta uygun olup olmamasından çok, bunlardan devletin sosyal-siyasal sistemine, Ortodoks Sünni düzenine zarar getirip, getirmemesine bakmıştır. Devletin tımar sistemi altında ezilen Anadolu halkı, kendisine daha adil ve yaşanır bir dünya vaat eden Safevi Şahlarının peşine düşmüştü, Sefeviler'le uzun bir mücadeleye girişen Osmanlılara savaş pahalıya mal oldu. Bunu gören saray erkânı, bütün suçu ve günahı Semaha yüklemişlerdir. Bu konuda pek çok Osmanlı, Kadı ve müftüsü "saz haramdır, Kur'an'ın cevaz-ı şerri yok, şeytan işidir" şeklinde fetvalar vermişlerdir. Bunlara karşı Kızılbaş ozanlardan Âşık Dertli de olduğu gibi şu cevabı vermişlerdi: "Telli sazdır bunun adı/Ne ayet dinler ne kadı."

Müzikli ayin geleneği Cumhuriyet devrinde de hoş karşılanmamıştır. 20 Mart 1997 tarihli Akit Gazetesi'nin "Fıkıh" köşesinde şunları yazar "çalğı aletlerini kendi arzusu ile dinlemesi ben-i âdem için ma'siyettir. Onun için zevklenmek, küfran-ı nimettir, hadisi şerifini esas alan Hanefi fukahası 'müzik çalmak ve isteyerek dinlemek caiz değildir' hükmünü Zahirur rivayet olarak benimsemiştir. Cihanda teşvik için vurulan kôs, düğünlerde çalınan zilleri olmayan tef (müzik olarak değil, ilan olarak belirlendiği için) istisna kabul edilmiştir. Başkasına dinletmek ve rızkını o yolla temin etmek caiz değildir."

Kızılbaşların Kadınlı-erkekli semah dönmesi, Müslümanlarca hoş karşılanmamış başta mum söndü gibi mesnetsiz iftiralara sebep olmuştur. Bu yakışksız düşünce yukarıda ki açıklamada da görüldüğü gibi günümüzde dahi hâlâ devam etmektedir. Kadına gerekli kişilik değeri vermeyen örümcek kafalılar, bırakınız cemlerde, düğünlerde bile kadının eşyle birlikte eğlenmesine karşı çıkmışlardır. 2012 yazında Yozgat müftü yardımcısı şu demeci verir "Eşi-kızı düğünlerde oynayan deyyustur." Türkçesi pezevenktir.

Müzik ve dans neden yasaktır? Çünkü müzik, dans, eğlence, gülmek dogmatik düşünceye ve totaliter rejimlere karşıdır. Dogmatik düşünce gülmek ile günah arasında bir ilişki kurmuştur. Gülmeyi, ötedünya ve ahiret korkusunu zayıflatıcı, itikadı güç-

süzleştirici bir adım saymıştır. Eski dönem pek çok yöneticinin asık suratlı olmasının nedeni budur. Çünkü kendilerini, dünyasal ve Tanrısal iktidarın temsilcileri sayıyorlardı. Oysa gülmek insan olmak demektir. İnsan “gülen hayvandır.” Ağlayan hayvan çoktur, fakat insan dışında gülen hayvan yoktur. Hazmedilemeyen bu insan olma halidir.

II- Caferilik; kadın/erkek eşitliğini kabul etmemiş, birlikte ibadeti hoş karşılamamıştır. Tek eşliliği benimsememiştir. İmamların çoğu çok eşlidir.

III- Kutsal sayılarak dem amacıyla içilen şarap ve diğer alkolü içecekler haram saymıştır. Oysa Kızılbaş ozanı; “Sakimiz Kızılbeli Sultan/ Kadeh dolsun/ Fikir coşsun.” Şeklinde haykırmıştır.

IV- Kızılbaş/Aleviler, Doğayı kutsayıp, ona tapmışlar, kutsal dağ/tepe, kutsal taşlar, kutsal çeşmeler ve kutsal kimi ağaçları ziyaret kabul edilerek onlara niyaz edip tapmışlardır. Bu inanç İmam Cafer tarafından din dışı ve batıl kabul edilmiştir.

V- Kızılbaş/Alevi inancı insanı temel varlık olarak kabul eder. İnsanın Tanrı'nın özünden ve nurundan doğarak var olduğuna inanır. Bir vardan var olan insanın tekrar kendi özüne, öz varlığına dönüşeceğine inanır. Bu inanç, Caferilikte günah ve suç sayılmıştır. Caferilik, insanı Tanrı'nın bir yaratması olarak kabul eder, dolayısıyla yaratanın kuludur, kulluk vazifelerini yerine getirmekle mükelleftir. Kızılbaşlık kulluğu reddeder, gerekirse kendisini doğuran varlığa kafa tutar, ona diklenir.

VI- Kızılbaş/Alevilerin kabullendiği, yaşamın temel esaslarını oluşturan dört elemente (Hava, su, toprak, ateş) yer verilmemiş. Doğanın hiçbir gücün yardımını olmadan sürekli hareket halinde olduğu fikri benimsenmemiştir.

VII- Caferi mezhebi, Hızır'ın (Xızır) varlığını kabul etmez, Hızır'ı Allah'a şirk sayar, dolayısıyla Şubat ayında tutulan üç günlük orucu bilmezler ve tutmazlar. Oysa Kızılbaşlıkta Hızır, çok önemli bir figürdür, yüce dağlar başında fırtınaya yakalanan Kızılbaş Kürdün ilk imdat istediği varlıktır. Hızır, her dara düşen kişinin yardımına koşar, her yerde hazır ve nazırdır.

VIII- Kızılbaş inancını üç teli sazla yolu sürdüren Raywer-Pir-Mürşit'te bahsedilmemiş, Ocakların varlığına yer verilmemiştir.

Ocaklarda yanan ateşin sırrına erememiştir.

IX- Güneş ve Ay'ın kutsallığını kabul etmeyerek, Onları Allah'ın birer yaratması saymıştır, Kızılbaşların, sabah, öğle ve akşam Güneşe karşı tapınmalarını İslam dışı görmüştür.

X- Caferilik, cennet ve cehennem bu dünyada olduğu gerçeğini reddeder, ruh göçünü ve devir kuramını kabul etmez. Ahiret gerçekliğine inanır.

XI- İki inanç arasında önemli ayrımlardan birisi de, "Kadere bakış"taki farlılıkta gözlemlenir. Kızılbaş inancı, insanın doğasına aykırı ve yabancı olan hiçbir şeye yer vermez. Her şey insan içindir, özü insan sevgisi ve hoşgörüdür. Oysa yüzyıllardır insanlara, sömürü sisteminin kesintisiz devamı için uydurulan kader inancı telkin edilmiştir. Kızılbaşların insan doğasına aykırı gördüğü için reddettiği kader inancını, İmam Cafer inanmayı farz saymıştır.

Kader inancı tüm semavi dinlerin ortak inancıdır. Semavi dinler yüzyıllardır insanoğluna dünyevi hayatı hor görmeyi, Tanrı korkusunu aşılarda durur; insanlara ve her şeyden evvel de ezilen kitlelere kaderlerinin eziyet çekip dua etmekten ibaret olduğunu, bu fani dünyada mutluluğa erişmenin imkânsız olduğunu, ancak itaat ve teslimiyet sayesinde gelecekteki baki hayatta elde edebileceğini öğretir. Dinler, özellikle de İslam, ilahi bir kurum olan devlete ve onun doğal ürünü olan sömürü sistemine karşı başkaldıran kitleleri ilahi intikamla, cehennem azaplarıyla tehdit eder.

Zerdüşt geleneğinden gelen Kızılbaş inancı, bu kader anlayışını benimsemez, reddeder; Zerdüşt inancına göre insan özgür iradesiyle kaderine hükmedebilir. Oysa Kızılbaşlarla ortak coğrafyayı paylaşan İslam toplumu kadere inanmakta ve kaderin pençesinde kıvrılmaktadır. İslam'da kader, yani "takdir-i ilahi" fikri o kadar kuvvetlidir ki, Allah'ın takdiri karşısında büyük bir itaat ve tevazu, Doğu'nun öteki ırklarından hiçbir zaman görülmecek bir teslimiyet hali yaratır. Bu takdir-i ilahi mevhumu o kadar kuvvetlidir ki, insanları neredeyse stoacı bir tavra, başlarına gelebilecek her türlü talihsizliği ve belayı hiçe sayıp bunlara meydan okumaya sevk eder. Zaten İslam'ın kendisi de Allah'a teslim olmak demektir. Halbu ki insan pekâlâ kendi özgür iradesinin bilinciyle kendi kaderini tayin edebilir.

Özgür iradesini değil de, kader anlayışıyla Allah'a teslim olan anlayış, insanı durağanlığa ve miskinliğe sevk eder. Halklar, medeniyet basamaklarında hızla ilerlerken onlar olduğu yerde kalırlar, eğitim ve öğretime önem vermezler, hurafelere takılıp kalırlar. Bu yüzden canlı canlı insan başını keserken, vicdan azabı duymazlar, çünkü vicdanları körleşmiş, insanı duygularını yitirmişlerdir. Bu anlayış Kızılbaşlıkta yoktur. Kızılbaşlar, hurafeye değil, bilime inanır, eğitime önem verir ve her koşul altında mutlaka okur. Okumak Kızılbaşlığın vazgeçilmez inançları arasındadır.

Görülüyor ki, İmam Cafer'in savunduğu İslam'i inançla, Kızılbaş/Alevi inancı temelde çelişmektedir. Bu da bize farklı kaynaklardan beslenen iki ayrı inancın varlığını gösterir. İmam Cafer'in savunduğu İslam inancının tümüne Şii camiası uymaktadır. Bu camiaya Caferilik denilmesinin sebebi bundandır. Kızılbaş/Alevileri Caferilikte ayıran da budur. N. Birdoğan'ın da belirttiği gibi; "Caferilik, İmam Caferi sevmekse Aleviler Caferi'dir, yok eğer İmam Cafer'in buyruklarını bir bir tutmak ise, Caferi değildirler."

18-ERDEBİL MERKEZLİ POLİTİK-MİLİTAN 12 İMAMİ ŞİİLİĞİNİN DOĞUŞU

Kızılbaşlığın bugünkü son halini alması Erdebil Dergâhı'nın çok büyük katkısı olmuştur. Dergâh önceleri Şii İslam'ı, 12 İmam inancının içine alarak, radikal bir dönüşüme uğratarak propaganda aracına dönüştürür. İktidar olduktan sonra da devlet varlığıyla uyuşmadığı için devlet kurumlarından temizlemeye çalışır ama bunların hiç birisi barışçıl ortamlarda gönül rızasıyla olan şeyler değildir; hepsi acı ve gözyaşları içinde gerçekleşecektir. Kızılbaş inancını 12 İmami Şiilik içine alarak propaganda aracına dönüştüren Dergâh da, süreç içerisinde değişime uğrayarak, Sünni-Şafi bir tarikattan radikal bir Kızılbaş dergâhına dönüşecektir.

Dergâh'ın bu radikal dönüşümü, Kızılbaşlığın bir inanç olmanın ötesinde ideolojik/politik bir karakter kazanmasına da neden olmuştur. Fakat Anadolu'da aç ve açıkta kalan insan toplulukla-

rını kitleler halinde kendisine çekmekte tek etkili faktör bu dönüşüm olmamıştır. Safeviler'in önemli güç haline gelmelerinde Osmanlıların o dönem güttükleri eşitsiz ve iç sömürüye dayalı ekonomik politikaları çok daha fazla etkili olmuştur.

Osmanlı devleti, İstanbul'un fethinden sonra, bir dünya imparatorluğuna dönüştü. İlerici radikal görüşlere sahip Fatih'i, kimi söylentilere göre oğlu Beyazıd tarafından zehirleterek öldürülür. Sofu Beyazıd'ın Sultanlığı ile birlikte Sünni İslam inancı imparatorluğun resmi ideolojisi olur. İmparatorluğun tüm sosyal- siyasal ve ekonomisi bu ideoloji doğrultusundan yeniden şekillenir. Tımar ve toprak bu ideoloji doğrultusunda dağıtılır. Egemen olması gereken Anadolu halkı devlet aygıtının dışına itilir. Son Müslüman Türk ailesi olan Çandarlı Halil Paşa'nın yönetimde uzaklaştırılması ile Osmanlı yönetimi tamamen halktan kopuk, "Kapıkulu" denilen, Hıristiyan kökenli devşirmelerin eline geçer. Tımar ve toprak işletmeciliği bu kesimlerin denetimine girer. Önemli gelir kaynağını talanla elde eden Osmanlı sistemi, II. Beyazıd'ın çeşitli nedenlerle sefere çıkmaması yüzünden bu gelirden de mahrum kalır. Devlet artan harcamalarını karşılamak için bu kez iç sömürüye yönelir, artan vergileri karşılamak için köylüleri acımasızca ezer. Osmanlı dine (İslam'a) sarıldıkça halkı ezer, ezdikçe de halk aç kalır ve dinden (İslam'dan) kaçar, yeni arayışların, yeni inançların peşinde koşar. Bu ağır sömürü mekanizması altında yaşam mücadelesi veren ve devletten de dışlanan heretik (batını-İslam dışı) Anadolu halkları için Erdebil Dergâhı kurtuluşa açılan yeni bir umut kapısı olur.

Osmanlı'da bunlar olurken Kürdistan'dan durum nasıldır; kelimenin tam anlamıyla tam bir faciadır. Bir asırdan beridir Kürdistan'a hâkim olan Akkoyunlular'la Karakoyunlular arasındaki iktidar kavgası Akkoyunlular'ın üstünlüğüyle sona ermiştir. Rakiplerini yenen Akkoyunlular bu kez özerk ve yarı özek Kürt Mirlerini hedef alır ve onların iktidarlarını sonlandırmaya çalışır. 1490 yılında Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın oğlu Sultan Yakup'un ölümüyle, çocukları ve kardeşleri arasında başlayan iktidar kavgasından faydalanan Kürt mirleri, eski topraklarını geri almayı başarırlar. Fakat ülkede yüzyıldan fazla bir süredir devam eden çatışmalar, ülkenin ekonomisini çökertmiş, ticaretin dışında ülkede üretim durmuş atölyeler, imalathaneler çalışamaz

hale gelmişti. Halk dağlara, sapa köylere sığınarak göçebe ve yarı göçebe hayat sürer hale gelmişti. Kürdistan'ın ihtişamlı günleri çok gerilerde kalmıştı, halk fakir ve açtı. Bu durum da halkın özgürlük, eşitlik ve toprak vadeden Erdebil'e yönü döndürmesine yetmişti. Yeni umut kapısı Erdebil'dir ve halk da yönünü oraya çevirmişti.

Dergâhın radikal dönüşüme uğraması; Safevi devletinin bağlı bulunduğu Erdebil Tekkesi, 1252- 1334 yıllarında yaşamış çok itibarlı Sünni bir mistik Şeyh olan Safi ad-Din'den (Safiüddin) isminden alır. İşin ilginç yanı Şeyh'in bir Kızılbaş veya Şii din adamı olmamasıdır. Şeyh Safiüddin, Şafii mezhebine bağlı bir Sünni'dir. Erdebil Tekkesi'ni kökten dönüştürüp, bir Kızılbaş/Alevi tekkesine dönüştüren, Şeyh'in torunları Cüneyd, Haydar ve Şah İsmail'dir. Bu değişim sürecini Melikoff şöyle açıklar: "Tebriz Meliki, Karakoyunlu emir Cahanşah'ın yerine kendi ailesinden Caferi yerleştirmek amacıyla, Şeyh Cüneyd'i Erdebil'den çıkardığında, o zamana kadar Sünni bir tarikatın, savaşı ve siyasi bir güç yaratmada yararlanılacak cemaat-dışı bir edime dönüşmesine sebep olacağı elbette bilemezdi" (Melikoff age). Bilemezdi, çünkü sosyo-ekonomik koşullar radikal bir dönüşüme gebeydi. Dönüşümü de Erdebil Dergâhı öncülüğünde baldırı çıplak Kızılbaşlar gerçekleştirilecekti.

Safevi'lerin içinde çıktıkları dergâh, hem dinsel ve hem de etnik kökenleri oldukça farklılıklar göstermektedir. Sünni- Şafii bir mezhep iken, sarayda uydurulmuş hikâyelerle ve siyasal müdahalelerle kendilerini yedinci İmama bağlamışlardır. Etnik kökenlerine gelince; daha çocuk yaşta 1325'de Erdebil Tekesi'ni ziyaret eden İbni Bazzaz Erdebili'nin yazdığı Safwat el Safa adlı eserinde (1357) Safevi atalarının Kürt asıllı olduğunu belirtmektedir. Bazzaz'a göre Şeyh Safi el Din'in atası Piroz Şah Zarrin Kula, X. yüzyılda büyük bir Kürt klanı ile birlikte, bugünkü Suriye'nin Sincar bölgesinde göç etmiştir. Büyük ihtimale Êzidi olan bu klan, Hazar Deniz'inin güney batı köşesine Erdebil yakınlarındaki dağlık bölgeye yerleşmişti.

Safeviler'in hassas konumu nedeniyle, dinsel değişimde olduğu gibi etnik köken de sarayda uydurulup, siyasal müdahalelerle değiştirilmiştir. Zira Dergâh'ın müritlerinin büyük bir kısmı Türk-

menlerdi ve saray Türkmenlerinin psikolojik baskısı altındaydı. Türkmenler daha Safi el-Din zamanında (Safiyüddin), Azerbaycan ovalarına yerleşerek büyük çoğunluk oluşturmuşlardı. Özellikle 1469 yılında Uzun Hasan'ın başkentini Diyarbakır'dan Tebriz'e taşımasıyla Azerbaycan'da etnik yapı Türkmenler lehinde hızla değişmekteydi. Kürtler ise Erdebil civarındaki dağlık bölgelerde varlıklarını korumaktaydılar. Günümüzde hâlâ bölgede, Şatranlu ve Kurdbeglu adlı iki aşiret varlığını sürdürmektedir. Bu kanıtlardan yola çıkan Bosworth, İslam'ı hanedanlıkların hanedanlık soy kütükleri hakkındaki verileri konu alan standart kitabında, Safeviler üzerine yaptığı incelemeye şu cümle ile başlar: "Türkçe konuşmalarına rağmen, Safeviler büyük ihtimalle Kürt kökenliydi." (İzady,2007:114). Safeviler'in Sincarlı Êzidi Kürt kökenli olduğunu, 'Safevi Devleti'nin kuruluşu üzerinde eser yazan Faruk Sümer de belirtir.

Bazı tarihçilere göre ise Safeviler'in atası olan Firuz Şah, 1174 yılında Erdebil'e Arabistan'da gelip yerleşen Peygamber soyundan bir Seyyit'tir. Babasının Muhammed, onun babasının Şeref Han, sırayla Hasan, Muhammed, İbrahim, Ca'fer, Muhammed, İsmail, Muhammed, Ahmedü'l-Arabi, Ebu Muhammed Kasım, Ebu'l-Kasım, Hamza ve yedinci İmam Musa Kâzım olduğu ileri sürülmektedir. Bunun doğru olmadığını belirten Sümer şöyle devam eder: "Firuz Şah'tan sonra gelen Erdebil şeyhleri; İvazü'l-Havas (veya Gavas), Muhammedü'l-Hafız, Selâhaddin Reşid, Kutbiddin, Şeyh Salih ve Hacı Kemalüddin Arabşah, onun oğlu da Safiyüddün İshak'tır. Sadreddin Musa, Hacca gittiğinde Medine Sultanı Şehabüddin Ahmed'e ailesinin silsile-nâmesini, dolayısıyla seyyidliğini, yukarıdaki şekilde onaylattığını beyan etmesi nihayetinde bir söylentidir. Ciddiyetine itimat ettiğimiz tarihi kaynakların belirttiğine göre, Safevi hanedanına kutsallık izafe etmek amacıyla oluşturulmuş olsa gerek. Çünkü Firuz Şah'ın seyitlikle hiçbir ilgisi yok. O, Sincarlı bir Êzidi Kürt'üdür. Alpaslan'dan önce Erdebil yöresine Devadil adındaki bir Kürt beyliği egemendi. Firuz Şah işte bu sıralar Erdebil'e gitmiş olabilir." (Aktaran İ. Arslanoğlu, 1992:3) Anlaşıyor ki, Dergâh, gelecekteki projeleri için hem dinsel hem de etnik kökende radikal değişikliği zorunlu görmüştür. Şah Hatai bu değişikliği şöyle düzenleyecektir:

“Şah-ı Merdân’ın Ali’nin âliyem evlâdiyem/Zülfikar ü tâc ü Döldül üç nişânı mendedir.”

Dergâh’taki ilk değişim, 1402 yılında Anadolu’dan dönen Timur’un şeyhi ziyaret etmesiyle başlar. Timur’un ziyaretiyle büyük bir itibar kazanan şeyh, Timur’dan Anadolu’dan birlikte getirdiği 30 bin dolayındaki Bâtını (İslam dışı) inançlı tutsağın (Sufiyan-ı Rum) kendisine teslim etmesini rica eder. Şeyh’in ricasını kırmayan Timur, bu 30 bin Sufiyan-ı Rum’u, Şeyh Hoca Ali’ye veya Sultan Ali’ye (1391-1427) teslim eder. Bunun yanında Timur, Erdebil ve bağlı köyleri vergiden muaf tuttuğu gibi, Rum beldesi yöneticilerine de, Şeyh’in Anadolu’daki müritlerine iyi davranmasını ve müritlerin şeyhlerini ziyaret etmeleri halinde kolaylık göstermeleri konusunda emirler verir. Serbest bırakılan tutsakların bir kısmı Anadolu’daki yurtlarına geri dönerken, bir kısmı da Erdebil’de kalarak Mahale i Rûmiyan adını verdikleri bir mahalle oluşturarak, kurulacak devletin de ilk yapı taşlarını oluştururlar. Tabi bu dönemde, dergâh daha radikal bir dönüşüme uğramamıştı ve Osmanlı hanedanlığında da her yıl hediyeler almaktadır. 12 İmam Şiiliği’nin Safeviler’le ilk karşılaşması, bu dönemde gerçekleşir. Taraftarlar on iki dilimli kızıl taç giymeye başlarlar ve Sünniler onlara hakaret anlamına gelen “Kızılbaş” demeye başladılar, Onlar da Sünnilere “Yezid” karşılığını verdiler. Dönüşüme uğrayan tekkenin etkinliği, Anadolu’daki bânını (heretik-İslam dışı) zümreler arasında Kızılbaşlık hızla yayıldı. Siyasi bir hüviyet kazanan Kızılbaşlık, Cüneyd’le beraber eyleme dönüştü. Kızılbaş eylemi veya ayaklanması Şeyh Cüneyd ve oğulları zamanında oldu. 1449 yılında Erdebil’den kovulan Şeyh Cüneyd, Anadolu’da müritleri arasında etkili bir propagandaya girişti. İslam öncesi inançların ve 12 İmam’a dayalı Şiiliğin gelip karışması bu zamanda olur. Anadolu’da ekonomik ve sosyal zeminde buna oldukça elverişlidir.

18/1-Erdebil Dergâhı’nın çağırısı;

Osmanlı’da topraklar kapıkulu sipahilerine dağıtıldıkça, halk aç ve topraksız kaldı. İmparatorluk Sünni İslam’ı devletin resmi ideoloji ilan etmesiyle de köylülük üzerindeki ekonomik baskıya bu kez dini baskıda eklendi. Yarınları güvenceden yoksun olan, aç kalan bânını (heretik, İslam-dışı) inançlı kitleler yeni arayışların

peşine düştü. Aradığını ise hemen yanı başındaki Safevi dergâhında bulacaktı. Erdebil Dergâhı, zalime ve zulme bayrak açtığını, topraksız köylüye toprak dağıtacağını, herkese iş ve aş temin edileceğini, Ehl-i Beyt'in intikamını alacağını, adil bir dünya düzeni kuracaklarını vaat ederek, herkesi zulme karşı direnişin sembolü olan, "kızıl sancağın" altında toplamaya çağırdı. Bu çağrı, Anadolu'da büyük yankı uyandırdı. İlk karşılık Batı-Anadolu'da Tekeli ilinde Şah Kulu Sultan başkanlığında başlatılan ve kısa sürede büyüyen isyanla selam verildi.

Osmanlı Sultanı II.Beyazıd'ın oğulları arasında erkenden başlayan taht kavgaları yönetimi oldukça hırpalamış, zayıflatarak acizler içinde bırakmıştı. Şah Kulu bu buhrandan yararlanarak Kızılbaşlığa eğimli ezilen Tekeli köylüleri ile tımarları ellerinde alınmış sipahileri örgütleyerek İran'da olduğu gibi, Anadolu'da da temelleri Kızılbaşlığa dayalı bir devlet kurmak istedi. Şah Kulu, Baba İshak ile başlayan, Şeyh Bedreddin ile yükselen ve Şeyh Cüneyd ile yeniden doğan kesintisiz zincirin bir halkası olmuştu. Şah Kulu'da tıpkı Şeyh Bedreddin gibi mesyanik fikirler taşıyordu.

Şah Kulu hareketinin yayılmasında uygun ortamın yanında, Şah İsmail'in gönderdiği elçi, derviş ve propagandistlerin de çok büyük etkisi olmuştu. Hareket çok etkili ve çok da güçlüydü. Kısa sürede Tekeli'den çıkıp, Kütahya'dan Halep'e kadar etkinlik gösterdi ve Şeyh Bedreddin kıyamını pek aştı. Şah Kulu üzerinde çalışma yapan Prof. Şahabettin Tekindağ şunları yazacaktır: "Şah Kulu Baba Tekeli isyanının büyük bir süratle genişleyip Anadolu'yu tehdit etmesinde, tımarları ellerinde alınıp başkalarına devredilen sipahiler hassaten, Teke-ili sipahileri önemli rol bir rol oynamıştır".(aktaran, Küçük, age). Öyle ki Şah Kulu güçleri birçok kez şehzade Korkud'un kuvvetlerini dağıtmış ve pek çoğunu öldürmüşlerdi. Hareket kısa zamanda Osmanlı'ya karşı bir siyasal isyana dönüşmüştü.

Anadolu'da bir yandan heretik (Bâtini-İslam dışı) gruplar Şah Kulu etrafında isyana kalkışırken, diğer yandan öbek öbek Türkmen boyları, Kızılbaş Kürt aşiretleri, akın akın Erdebil'e aktı. Üretici nüfusunu hızla kaybeden Osmanlı İmparatorluğu, buna Bektaşî dergâhı vasıtasıyla bir yandan çareler ararken, diğer yan-

dan da Kızılbaşlara karşı ideolojik propaganda savaşını başlattı. Çıkardığı fetvalarla bunları “zındık” ilan ederek, öldürülmelerinin ve mallarının talan edilmesinin helal olduğunu belirtti. Örneğin dönemin Şeyh-ül İslam’ı İbn Kemal şöyle bir fetva yayınlar: “...bunlar hakkında verilecek hüküm; dinden dönenler hakkında verilecek hüküm ile aynıdır. Memleketleri, Daru’l Harb, malları, kadın ve çocuklarının Müslümanlarca yağmalanması helaldir. Erkeklerden bu sapık yolu bırakıp Müslüman olanlar serbesttir. Kabul etmezlerse hakları kılıçtır, öldürülürler. Savaş gücü kudreti olan Müslümanların onlarla savaşması farz-ı âyindir”(Aydeniz,2012:144) Osmanlılar Safeviler’e karşı savaş ilan ederken, içerde de büyük bir katliama girişirler.

Erdebil Dergâhı kaynaklı bu tarihsel Kızılbaşlık hareketi, Mesih ve mistik (batınlık) hareketi içinde barındırır. Tanrı’nın yeneden, bedenleşmesi ve insan suretinde tecelli edişi anlayışı yeniden canlandırılmıştır. Tarihte hep böyle olmuştur, toplumlar üzerinde dinsel baskılar artıkça insanlar kitabı (semavi) dinlerden uzaklaşmaya çalışırlar ve tanrıyı kendilerine daha yakın gördükleri gnostik inanışlara sığınır. Aynı topraklarda daha önceden baş gösteren hareketleri örnekleyerek Hurremliler ve Babek hareketleri gibi toprakta özel mülkiyeti reddederek, toplumsal eşitlikten yana tavır alırlar, kadın-erkek eşitliğini savunurlar. Bâtını bir yorumlamayla, İslam dinini yeniden yorumlayarak, İslam’i yasaklara karşı çıkarlar. Tanrı’nın insan simasında görünmesi, don değiştiren Ali’den başkası değildir. Dolayısıyla Ali, bu hareketin lideri Şeyh Cüneyd’dir, Şeyh Haydar’dır ve takipçisi Şah İsmail’dir. Hurremliler gibi Kızılbaşlar da, Tanrı suretinde görünen liderlerini İlahlaştırarak ölümsüzleştirdiler. Müritleri “Şeyh Cüneyd’i açıkça “İlah” ve “Tanrı” diye adlandırıyorlardı, O’na adeta taparak, O yaşayan “Tanrı”dır diyorlardı.

Dergâhtaki en büyük değişim ve dönüşüm Şeyh Cüneyd’in tasavvufla tanışıp, Seyyid olma isteğiyle hızlandı. Fakat Şeyh Cüneyd’in öncesi de vardı; Kızılbaşlık hareketi, bir Türk/Kürt federasyonu olan Karakoyunlular’ın İslam’ı radikal yönde dönüştürerek, On İki İmam inancına dayalı Şii inancı devletin resmi dini ilan etmesiyle tarih sahnesine çıktı. Karakoyunlular iktidarları boyunca, seçimle iş başına geçen ilk üç halifenin meşruluğunu tanımadılar. Camilerinde ve toplanma yerlerinde, bu üç halifeyi

“hak gasp edenler” olarak tanıtarak, isimlerini lanetlediler. Ayrıca Halife Osman zamanında toplatılan ve kitap haline getirilen Kur’an’ın gerçek Kur’an olmadığını, saptırıldığını öne sürdüler; kirletilmiş bu Kur’an’ın geçerliliğini yitirdiğini, onun için inanılmaması gerektiğini savundular. Kur’an’ı bu kirlilikten arındırarak İslam’ın yeniden reorganize edilmesini istediler. Karakoyunlular’ın bu radikal çıkışı İslam dünyasında hoş karşılanmadı tepkilere neden oldu. Sünni ulemasının kışkırtmasıyla harekete geçen Ortodoks kesim, bu hanedanlığın 1468 yılında Akkoyunlu Uzun Hasan tarafından yıkılmasına öncülük ettiler. Fakat Kızılbaş hareket bu yenilgiyle sinmedi. Erdebil Dergâhı yönetiminde yeniden ama militanca örgütlendi ve kısa zamanda Ortadoğu’nun en büyük politik gücü haline geldi. Şah İsmail ile birlikte Kızılbaşlık, bir inancın ötesinde etkileri günümüze kadar gelecek ideolojik/politik bir harekete dönüştü.

Şeyh Cüneyd’in Erdebil’de etrafına topladığı taraftarlarıyla 12 İmam Şiiliği’ne dayalı bir devlet kurmak istemesi, koyu bir Şii olan Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah’ı harekete geçirdi. Kendisi ve devleti için tehlikeli gördüğü için, Şeyhin amcası Cafer aracılığıyla Karakoyunlu topraklarından çıkarttı. 1448 yılında Şeyh Cüneyd en sadık taraftarlarını yanına alarak Erdebil’i terk etti. İlk önce Osmanlıların yanına gitti. II. Murad, Cüneyd’e 200 duka altın, dervişlerine de 1000 akçe vererek Osmanlı topraklarında çıkarttı. 1449 yılında Şeyh Cüneyd Karaman’a gider, Sünni din adamlarının O’nu kâfir ilan etmeleri üzerine Karaman’ı terk eder. Suriye’de Cebel Aras dağına yerleşir. Kısa süre içerisinde burası radikal inançlı grupların merkezi haline gelir. Osmanlılara yenilen Şeyh Bedreddin taraftarları da buraya yerleşir. Safeviler’in etkinliklerinin artması üzerine Şeyh, Kürdistan üzerinden Karadeniz’e açılmak ister. Amacı Trabzon Pontus Rum İmparatorluğu’nu ele geçirmektir. Ama başarılı olamaz.

Karakoyunlular’la ortak düşmanlıklarından dolayı Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan’a yaklaşır. Uzun Hasan onu kabul eder ve Diyarbakır’a yerleşmesine izin verir. Cüneyd’in gücünden faydalanan Hasan, rahatlıkla Erzincan’ı ele geçirir ve buraya yeğeni Hurşid’i vali olarak atar. Hasan böylece Karakoyunlular’a karşı da ilk zaferini kazanmış olur. 1458 yılında Cüneyd,

Uzun Hasan'ın kız kardeşi Hatice Begüm'le evlenir. Bu evlilik Şeyh'e büyük bir itibar ve güvence sağlar. Taha Akyol, tarihçi R. Savory'den şunları aktarır: "Safevi tarikatını ilk militanlaştıran O'dur. Cüneyd ruhani otorite ile yetinmemekte, bu dünyada hükümdar olmak istemektedir. Safevi tarikatında kendisine ilk sultan dedirten de o'dur." Mevcut Sünni otoritelere karşı iktidar kavgasına girişen Cüneyd için yol, militan Şii-Sûfi bir ideolojidir. Bu haliyle Cüneyd, ılımlı Şii Karakoyunlu devletiyle çatışmıştır. Savory'ya göre: " bazı Türkmenlerin Cüneyd'e Tanrı (ilah), oğlu Haydar'a da Tanrı'nın oğlu (İbn- Ullah) olarak hitap ettiklerine, Cüneyd için "Ondan başka Tanrı yok" dediklerine dair iddialar bulunduğunu belirtir."(aktaran, Aydeniz, 2012:71)

Cüneyd, radikal Şii öğretiyi siyasallaştırmanın adımlarını atarak, müritlerini ordulaştırmıştır. Bir yandan Akkoyunlular'la ittifak yaparak, kendine geçici olsa da yerleşik bir üs sağlarken, diğer yandan kendisine tavır alan Karakoyunlular'a karşı stratejik bir üstünlük sağlar. Cüneyd, dinsel çağrılarıyla çeşitli milliyetlerden insanları bir araya getirir. Şeyh Cüneyd'in "Özgürlük, eşitlik, cennet, ganimet ve şehit olma" çağrılarına koşarak gelirler. 1460 yılında ganimet amacıyla Hazar Denizi yakınlarında bulunan Şirvan üzerinden Hıristiyan Çerkezlere sefer yapmak ister. Şeyh Cüneyd ve ordusu Şirvan Şahı Sultan Halil'in ordusu tarafından kuşatılır, çıkan çatışmada Şeyh Cüneyd öldürülür, o yıl dünyaya gelen oğlu Haydar, dayısı Uzun Hasan'ın korumasında Erdebil'e gönderilir. Haydar büyüyünce, dayısının kızı "Âlem Şah" olarak da tanınan, Halime Begüm Sultan ile evlenir.

Kızılbaş oluşum, Haydar'ın kısa hükümdarlığı döneminde gerçekleşir. Haydar'ın büyüüne kapılan, daha İslamlaşmamış, baldırı çıplak göçebe Türkmen boyları ile Sûfiliği benimsemiş bazı Kürt aşiretleri, Erdebil'de toplanırlar. Haydar taraftarları kendilerine seçtikleri "Taç-ı Haydar" denilen on iki dilimli külah, kızıl serpuş taktılar ve bu takıdan dolayı bu adla anıldılar. Taraftarlar, Haydar'ın Tanrı olduğuna inanıyorlar ve ona secde ediyorlardı. Haydar'ın ünü her tarafa yayılmıştı. Gelecek kaygısı taşıyan, ekonomik güvencesi olmayan, topraksız ve yoksul Türkmen boyları, Kızılbaş/Kürt aşiretleri, akın akın Erdebil'e akıyor sayıları gün be gün artıyordu. Rakam öyle bir seviyeye ulaşmıştı ki, beslenme ve barınma büyük sorun olmuştu. Sefere çıkma ve

ganimet elde etme zorunlu hale geldi.

*“Kızıl âlem kızıl bayrağ kızıl taç
Giyince gaziler ol gün hazerdir”*

Haydar, ganimet amacıyla Kafkasya’ya yaptığı ilk seferde bol ganimetle döndü. Ama bir sonraki seferinde, genç yaşta 1488 öldürüldü. Öldüğünde geriye dul bir kadınla üç küçük çocuk bırakmıştı. İsmail, 1487 doğumlu olup, daha bir yaşındaydı.

Uzun Hasan da ölmüştü. Yerine geçen oğlu Sultan Yakup, Erdebil tekkesini ve Haydar’ın çocuklarını kendisine rakip ve tehlikeli görüyordu. Âlem Şah’ı, üç çocuğu ile birlikte Erdebil’de çıkarıp, Fars bölgesinde İstar Kalesi’nde gözetim ve denetim altında tutar. 1490 yılının sonlarında Sultan Yakup vebadan ölür. Yerine daha dokuz yaşında olan oğlu Baysungur geçer ama yönetimi Musul aşiretinin lideri Sûfi Halil Beg üstlenir. Bu duruma muhalefet eden Uzun Hasan’ın oğlu Mirzah Mesih yenilir ama muhalif hareket durmaz. En büyük muhalefeti Diyarbakır’da bulunan ünlü Akkoyunlu komutan Bicenoğlu Süleyman gösterir. Bicenoğlu Süleyman 1492’de Van kalesinin dışında Sûfi Halil Beg’i öldürerek iktidarı ele alır. Tebriz’de iktidarı eline alan Bicenoğlu Süleyman, Akkoyunlu beylerinden gerekli desteği alamaz ve tekrardan Kürdistan’a kaçar ama rakip aşiretler tarafından öldürülür. Aynı yılın sonunda çocuk hükümdar Baysungur dedesi Şirvan Şahı Ferruh Yesar’a sığınır. Tebriz’de iktidarı Uzun Hasan’ın torunu Rüstem üstlenir.

İktidarı ele alan Rüstem, dinsel tarikatlara özgürlük tanır. Bu aftan Safevi Şahı Haydar’ın çocukları da faydalanırlar ve tutsak buldukları yerden Erdebil’e dönerler. Rüstem, bu hareketiyle, hem Baysungur, hem de Ferruh Yesar’a karşı kendisiyle müttefik olmalarını umar. Şirvan’a yapılan ilk iki sefere Şah Haydar’ın oğlu Sultan Ali de katılır. Tebriz’in yanı başında biriken ve sayıları gittikçe artan ele avuca sığmaz Safevi militanları Rüstem’i oldukça tedirgin eder. Bunun üzerine Akkoyunlular 1494 yılında Sultan Ali, Seyid İbrahim ve İsmail’i tutuklamak isterler. Önceden haber alan üç kardeş Erdebil’e ulaşmaya çalışırken Akkoyunlu sipahilerine yakalanırlar. Sultan Ali çıkan çatışmada Türkmenler elinde öldürülen üçüncü Safevi şehidi olur. Taraftarları yedi yaşındaki İsmail’i, Ali Mirza Kiya’nın Lahican’daki sarayına

kaçırtarak altı yıl boyunca Akkoyunlu ajanlardan gizlerler.

Sultan Ali, Akkoyunlular tarafından öldürülmeden önce küçük kardeşi yedi yaşındaki İsmail'e kendi başındaki 12 dilimli tacını giydirerek şunları söyler: “Benim, babamızın, atalarımızın intikamını Uzun Hasan'ın çocuklarından almanı istiyorum. Çünkü ilahi takdir senin adında tecelli edecektir. Sen çok geçmeden Gilan'dan parlak bir güneş gibi yükseleceksin ve kâfirleri kılıcınla yeryüzünden silip süpüreceksin” Küçük İsmail artık Safeviler'in yeryüzündeki tek temsilcisidir. Bütün Kızılbaşlar, Kürt, Türkmen, Fars O'nun etrafında birleşirler.

Lahican Emiri, misafirlerine çok iyi davranır. Altı yıl burada kalan İsmail, çok iyi bir eğitim görür. Türkçe ve Farsça dillerinde okuma yazmayı öğrenir. Edebiyat konularında tam bilgi sahibi olur. Tasavvuf süzgecinden geçer. Tasavvufa hâkim büyük bir şair olur. Lakin çocukluğunda geçirdiği travmalar da hayatının bir parçası olmaya devam eder.

1499'da Akkoyunlu'nun iç çekişmeler yüzünden iyice zayıfladığı bir sırada, saklandığı yerden çıkıp Erdebil'e geldi. Bunu izleyen bahar aylarında da Anadolu'ya Erzincan'a geçti, amacı çevresinde kendisine bağlı askeri birlikler toplamaktı. Çok geçmeden yedi bin kişilik bir orduya sahip oldu. İsmail, Akkoyunlu'ya karşı hemen harekete geçmedi, önce taraftarlarını Şirvan'a sefere yolladı. İlk hedef babasının ve dedesinin öcünü almaktı. Şirvan fethinden sonra Azerbaycan'daki son Akkoyunlu hükümdarı Alwand'la yapılan savaşı kazanarak, tüm Azerbaycan'ın hâkimi oldu. 1501 yılında taç giyerek 13 yaşında “Şah”lığını ilan etti. On iki İmam Şiiliği'ne dayalı Kızılbaş inancı devletin resmi dini oldu. Hz. Ali ve On iki İmam kültü Anadolu'ya Şah İsmail'e birlikte bu tarihte girdi. Bundan önceki tarihlerde Alevi literatüründe, deyişlerinde vs, Ali ve On iki İmam kültürüne ve Alevi kelimesine pek rastlanılmaz. Gerçi o dönemde Kızılbaşlık kelimesi kullanılırdı, Alevilik daha sonra XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra yaygın olarak kullanıldı.

19-ŞAH İSMAİL VE KIZILBAŞLIK

Koca Osmanlı'yı sallayan, ezilenlerin umudu, doğuda parlayan yepyeni bir güneşti Şah İsmail. O güne kadar dağınık şekilde oluşa gelen Kızılbaş inancını, derleyip, toparlayan, bütünleyen, belli bir formata sokan, ona ruh ve nizam verendi, Şah İsmail. Ona Kızılbaşlığın ideoloğu dersek abartmamış oluruz. Şah İsmail yalnız inancı değil, dünya düzenini de değiştirmek istiyordu. Toplumsal adaleti savunuyor, özel mülkiyeti reddediyor, kadın-erkek eşitliğine inanıyordu. Tüm enerjisini bu uğurda harcamaktan asla geri durmadı. Ne yazık ki bu güzel düşünceler, devletleşmekle birlikte rafa kaldırıldı. Çünkü Kızılbaş ideolojisi devlet kavramıyla çelişiyordu; devlet bir sömürme aracıydı, Kızılbaşlık ise sömürüyü reddediyordu.

Güçlü bir Kızılbaş düşüncesi ve inancına sahipti, kendisini İlahi gücün bir tecellisi olduğuna inanırdı, Kızılbaşlar arasında hem bu yönüyle, hem de "Sahibi Zaman" yani yaşayan "Zamanın Tanrısı" olarak bilinirdi. Kendinden önceki toplumsal muhalefetin öncüleri gibi, Mazdek, Hurrem, Baba İshak ve Şeyh Bedreddin hareketinin önderleri gibi, ruh göçüne ve Tanrı'nın insanda tecelli edişi inancına inanırdı. Kendisini, Mehdi olarak değil, doğrudan doğruya Tanrı'nın tecellisi olan Ali'nin kendisi olduğuna inanmıştı, takipçileri de öyle inanıyordu ve Ona secde ediyorlardı.

Bu düşüncelerini şiirlerinde sık, sık vurgulamıştır;

"Yer yoğiken gök yoğiken ta ezelden var idim

Gevherin yek dânesinden ilerû perkâr idim

Gevheri âb eyledim tuttu cihanı ser be-ser

İns û cini Arş u kûrs'i yaradan Settar idim

Girdim âdem donuna sırrımı kimse bilmedi

Men O beytullah içinde ta ezelden var idim" (Ocak, age)

Dünyaya gözünü açtığında babasını kaybetmesi ve sürekli ölüm korkusuyla gizlenerek geçen çocukluğuna bir de yandaşlarının sürekli öç alma telkinlerinin katılması, kişiliğini derinden etkilemiştir. Şah İsmail bu tür çelişkiler içinde eğitim alarak gençliğe adım attı. Davasına ve inancına aykırı olmasına karşın, kendi

inancı dışındaki inançlara hoşgörü tanımayan, zeki, kültürlü ancak acımasız biri olması için herkes elinde geleni yaptı. İntikam duygusuyla yanıp tutuşan Şah İsmail ilk başlarda kendi inancından olmayanlara karşı çok acımasız davrandı ve pek çok masum cana kıydı. Çaldıran Savaşı'ndan sonra ise hatalarını kabullenecek "Hatai" mahlasını aldı. O tarihten sonra kendisini içkiye veren bu büyük zat, maalesef genç yaşta 1524'de ölür ve Erdebil'de dedesi Şeyh Safi'nin yanına gömülür.

19/1-Şah İsmail'in Eserleri;

I- Buyruk: Şah İsmail tarafından yazıldığı ya da kimi söylencelere göre Bisati'ye yazdırıldığı öne sürülen, en önemli eseri "Buyruk"tur. XVI. yüzyılda yazılan Buyruk, Kızılbaşlığın en kutsal temel kitabı gibidir. İçinde Kızılbaş inancının temel kurallarını anlatan beyitlerden oluşur. Bu Buyruk'u, VI. İmam Cafer tarafından yazılan ve İslam'daki tapınma kurallarının İmam Cafer'ce yorumlamasını içeren Buyruk'la karıştırmamak gerekir. Zira İmam Cafer tarafından yazılan Buyruk, Kızılbaş töreleriyle hiçbir ilgisi yoktur.

Şah İsmail Buyruk'u, Kızılbaş felsefesinin en önemli yaratması olan ve içinde komünal yaşamın anlatıldığı "Rızalık Şehri"ni ayrıntılı bir şekilde anlatır. Buna göre; bir sofı dünyayı gezmeye çıkar. Birgün yolu bir şehre düşer. Bu şehir şimdiye kadar gördüğü şehirlere benzememektedir. Her sabah herkes işine-gücüne gitmekte, her şey muazzam bir sesizlik içinde ve düzenli olarak işlemektedir. Şehrin bu düzenine hayran kalan sofı, kimseye cesaret edip bir şeyde soramaz. Karnı acıkır; şehri gezerken bir fırına rast gelir. Ekmek almak için içeri girer, para uzatarak fırıncıdan ekmek ister ama fırıncı hayretle paraya bakar.

-Bu ne bu? Biz parayı kaldırmak için yıllarca uğraş verdik, büyük savaşlar yaptık. Anlaşılan sen Rıza Şehrinden değilsin. Dünyalı olmalısın.

Fırıncı, yabancıyı görevlilere teslim eder. Görevliler onu sorgulamaları için "Rîsîpî"lere (halk meclisi) götürür, meclis sorgulamadan sonra, onun misafir edilmesine karar verir. Sofı neden sonra şehirden ayrılmaya karar verir ama izin verilmez. Çünkü Rızalık alınması gerekir. Halk biz senden razıyız, sende bizden

rızımısın? Diye sorarlar, sofu da razı olduğunu söyler. Ama kaç gündür yediği-içtiğinin bedelinin ödenmesi gerekir, bedelinde ancak çalışarak ödeneceği için sofuya bir iş, kalması için de uygun bir yer verirler. Böylece sofu bir yandan şehre alışırken, bir yandan da dostluklar edinir. Ama kiminle konuşmaya kalkışsa ilk sordukları soru; “sen dünyalı mısın?” oluyordu. Bu şehrin insanları özel mülkiyeti bilmez, parayı tanımazlardı. Birlikte üretip, hakça paylaşırlardı. Askeri-polisi, hapihanesi, idare mekanizması yoktu. Kavga, rüşvet, hırsızlık, açgözlülük, adam kayırmacılık, çekememezlik, kendini beğenmişlik gibi kötülük içeren kavramları bilmezlerdi. Bu şehirde sevgi ve saygı hâkimdi.

II- Nasihatname: Şah İsmail’in ikinci önemli eseri nasihatnamedir. Bu eserde yola girecek kişinin taşınması gereken özellikler ve uyacağı kuralların yanı sıra On İki İmam adına yaptığı yakarırlar bulunmaktadır. Şah İsmail, hece ile söylediği deyişlerinde yola ilişkin kuralları anlatır. Ancak kuralların yanı sıra kendi düşünceleri de vardır. Bunlar sonradan Kızılbaşlığa girip yerleşmiştir. (N. Birdoğan, 2010:159)

19/2- Şah İsmail’in Kızılbaşlık üstündeki etkileri;

Kızılbaşlarda, gerek sosyal hayatın belirlenmesinde, gerekse Cem ayinlerinin düzenlenmesinde Şah İsmail’in yadsınamaz etkisi olmuştur. Bu etki günümüzde de tüm canlılığıyla devam etmektedir. Şah İsmail’in halk üstündeki etkisine hayran kalan bazı tarihçiler şunları yazmaktadır. “Erzincan’a ilk gidişinde ziyareti- ne gelen Kızılbaş beylerine “Mühimim vardır, muavenet eder misiniz? Diye sorunca, tereddüt etmeden cevap verdiler “Şeyhimiz oğlusun, yoluna can ve baş terk ederiz, himet buyurun.” Faruk Sümer, Erdebil’deki Şeyhlerini ziyarete gidenlere; Bunca zahmet çekip oraya gidinceye kadar, Mekke’ye gidip de Peygamberimizi ziyaret etseniz daha iyi değil mi? Sorusuna, Kızılbaşlar; “biz diriye varırız ölüye varmayız.” şeklinde cevap verdiklerini yazar. Aşıkpaşazâde tarihi de; “Şah demenin dua yerine geçeceğine inanırlardı.”

“Şah’ın adını duyar duymaz secdeye kapananların sayısı gün geçtikçe artmaya başladı” diye yazar. Faruk Sümer, Hoca Sadedin Efendi’den şunları aktarır; Ondan gelen çağrıyı duyanların kimi “ölüsünü dirisine yükleyip”, kimi de Şah’a giden kafileye bir

an önce yetişmek endişesiyle, düğün gecesi gerdeğe girmekten vazgeçip hemen yola koyuldu. Çoluk çocuğunu, mal ve varlığını onun yoluna feda edenler günden güne arttı, diye yazar. Günümüzde bile Aleviler üstündeki etkisini, A. Gölpmarlı şöyle dile getirir: “Aradan uzun yıllar geçti. Bu tür saygı anlamını tamamen değiştirip etkisini büyük ölçüde kaybetmesine rağmen, yine de bazı alışkanlıklar belirli çevrelerde hala devam ediyor; Alevi meclislerinde Hatai’nın şiiri okunurken sıra Şahbeyte gelince erkekler oturuşunu değiştirip diz çöküyorlar, kadınlar ayağa kalkıp saygı duruşuna geçiyor.” (Aktaran İ. Arslanoğlu, 1992:26)

Geleneksel Ayini Cemlerde, her zaman, biri düvazdeh(donz-deh) “On iki imama” övgü olmak üzere Hatai’den seçilmiş üç nefesle açılmaktadır. Cemlerde söylenen, Şah, Şah sözleri, Şahı-Merdan Ali’yi simgelese de, O devirde Şah İsmail’i kastettiği bilinen bir gerçektir. Çünkü kendisi ilahi gücün sahibi olduğunu iddia ediyordu, müritleri de O’nu “Sahib-i zaman” yani yaşayan “Zaman tanrısı” olarak kabullenmişlerdi. Bugün de Cem’e başlarken, Bismillah yerine Bismi-Şah kullanılması bu gerçeğe dayanmaktadır.

“Hakk lâ-ilâhe illallah/İll’Allah Şah ill’Allah,

Ali mürşid güzel Şah/Eyvallah Şah ’ım eyvallah”

Şah İsmail yalnızca Kızılbaşlığı siyasallaştırıp yaymadı, onu organize edip, kurumsallaştırdı da. Radikal Şiilik döneminden kalma isim yasağı bu devirde yaygınlaştı. Daha önceden yazdığımız gibi radikal Şiilerin, Ali soyuna besledikleri aşırı saygıdan dolayı, yalnızca Osman’ı değil, Ali’nin hakkını gasp etmekle suçladıkları Ebu Bekir ile Ömer’i de lanetlemeleri Emeviler’in baskıcı yönetimleri sırasında başlamıştı. Peygamberin Sahabelerinin, özellikle de ilk iki halifenin, muhtemelen İbn Seba tarafından başlatılan, ancak zamanla neredeyse bütün Şii grupları tarafından benimsenen lanetlenme, Sünni Müslümanların gözünde, Şiiliğin en kabul edilemez yönüydü. Şah İsmail dönemin bu isim yasağı ve lanetleme olayı kalıcı bir hal aldı ve günümüze kadar geldi.

Zalime ve zülme karşı direnmenin sembolü olan Şah İsmail; aynı zamanda Kızılbaşlığın ideolojik babasıdır. Belki abartı olacak ama bugünkü Kızılbaşlık bir yerde Şah İsmail’in eseri sayılmasa da onu besleyen en önemli pınarlardan birisidir. Şah İsmail

İlahi ruhun kendisinde tecelli ettiğini söyleyerek, taraftarlarınınca Tanrı mertebesine çıkarılıp ölümsüzleştirilmiştir. O ölüp yeniden dirilen, arkaik Tanrılar gibidir ve nihayet don değiştiren Ali'dir. Bunu şiirlerindedede dile getirir:

“Nuh ile ben bir gemiye binmişem

Yusuf’u tufanda sele vermişem

Sanma bu cihana henüz gelmişem

Bunca geldim bunca gittim ezelden”

(İ.Arslanoğlu,1992:361)

Kılık ve kıyafetinde devrim yapmış, eski inançlarına uygun bir kıyafet seçmişti. Dini vecibelerin yerine getirilmesi bakımından uygun olmadıkları ileri sürülerek Şiilikte ve Sünni İslam’da pala burmalı bıyıklara izin verilmiyordu. Buna karşın Şah İsmail, tıraşlı temiz bir yüzle, burmalı pala bıyıklarıyla dikkatleri çekiyordu. Portresini çizen ressam Freuze, Ufuci galerisinde, Ciovenea koleksiyonundaki tabloda onu şöyle resmetmiş: “Son derece güzel, sarışın, elâ gözlü bir yüz.” Sakalsız, yanları sarkık uzun bıyık ve insana saygı telkin eden hoşgörülü bir insan.. Safevi Şahları, açıkça İslam-dışı eski Kürt inanışları kültüründen gelen bu kılık-kıyafet alışkanlığını, yaşamlarının sonuna kadar sürdürmüşlerdir. Bugün pala ve burmalı bıyık, Kızılbaş/Alevi erkeği için dinsel bir görev anlamına gelmektedir.

Şah İsmail’in bu özelliklerinden yola çıkan İzady Safevilerin, ilk başlarda eski Kürt inançlarının devamı olan inançları taşıdıklarını savunarak şunları yazacaktır: “Safeviler, Yezdani inancın öğelerine başta uyum sağlamak, sonradan da bu öğeleri kendi dinlerinde uzaklaştırmak için kuşaklar boyunca çaba harcamak zorunda kaldılar. Sonuç olarak bunda başarılı oldular ve geleneksel standart ‘İmamı Şii İslam’ o günden bu yana İran’ı etkisi altına almıştır. Her şeye rağmen, Safevilerin erken dönemdeki inanç ve ibadetleri üzerine yazılmış bütün tarafsız değerlendirmeler, bunların dinlerinin Şii İslam değil, Yezdanilik olduğuna işaret etmektedir.” (İzady,age)

Bu tespit doğrudur, Safevilerde ki değişim ve dönüşüm devletleşme ile birlikte başlamıştır. Bu dönüşümün kadim Kızılbaş Kürt inancı üzerinde kalıcı olumsuz etkileri olmuştur ve inancı büyük

değişikliğe uğratmıştır. İlk başta On İki İmam Şiilik bu dönemde Kızılbaş inancına sızacak ve büyük oranda inanca hâkim olacaktı. Ali ve On iki İmam kültü bu tarihten itibaren Kızılbaşlığa girecekti.

12 İmami Şiiliğin Kızılbaş Kürt inancı üzerindeki en büyük tahribatı “Ocaklar” üzerinde yaptı. Kızılbaş/Alevi toplumunun kadim inanışından itibaren toplumun her türlü sosyal-siyasal gereksinimlerine göre örgütlenen Ocaklar sistemi; bu tarihten itibaren büyük bir erozyona uğratıldı. Ocaklar geleneksel “Ocak soyluluğundan”, “Seydi Saadet Evladı Resul” soyluluğuna bu dönemde dönüştü. Şah İsmail, aile çıkarlarına dönük dönüşümü başlatmış bunu siyasal iktidar hırsına alet etmişti. Onun Yavuz’a yenilgisinden sonra ise açtığı kapıdan Müslüman “Evladı Resul’ler, Ali evlatları ve Şiasî” girerken, Kızılbaşlar Ocaklarından kovulur olmuşlardır. Bu devlet olmak ile Rızalık şehrine bağlı kalmak arasındaki müthiş bir çelişkiydi. Devlet olan Şah, artık Rızalık şehrin piri olamazdı. O devlettir ve istese de istemese de egemen sınıf mensubudur. Bu kural dün olduğu gibi bugün de böyledir. Devleti ve devlet hükümdarlığını reddeden Kızılbaşlar, Safevi devletinde, özellikle Şah’ın devamı olan oğulları döneminde büyük kısımlara uğratılmışlardır.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen Şah İsmail, bugünde Kızılbaşlar nazarında yeri doldurulmayan büyük bir Pir olarak kabul görmektedir. O aynı zamanda yedi büyük Alevi Ozanlarında birisidir. Diğerleri sırasıyla şunlardır. Nesimi, Fuzûli, Hatâyi, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Yemînî, ve Vîrânî’dir.

19/3-Çaldıran da kim neyi kaybetti;

Şayet Kızılbaşlar Çaldıran’da yenilmeseydiler, Anadolu acaba nasıl bir karakter kazanırdı. Tabi bunun cevabım bilmek oldukça zordur. Yalnız iki şeyin cevabı çok net gözükmektedir. Bunlardan birincisi Kızılbaşların bir kazancı olmayacaktı, çünkü Kızılbaşlık anlattığımız gibi sömürüye karşı oldukları için, onun aracı olan devlete karşı duruşlarını korurlardı, belki daha az ezilirlerdi ama yine de ezilirlerdi. İkinci önemli husus da yenilgiyle Anadolu halklarının neler kaybettiğini söylecek durumdayız. Yavuz, Kızılbaşları ve Kızılbaşlığı soy kırımına uğrattırken, ülkenin fikir ve düşünce hayatını da baltaladı; ülke yıllarca sürecek dini fanatiz-

min etkisinde kaldı. Osmanlı'dan günümüze, fikir ve düşünce hayatında bir gelişmenin olmayışı bu yenilgiye dayanmaktadır. Osmanlı her yeniliği, her yeni düşünceyi, devletin sosyo-ekonomik sistemine karşı görmüş ve ona cephe almıştı. Hayatın her alanında dini fanatizm hâkimdi. Dolayısıyla devlet, dini dogmanın pençesinde kıvrana kıvrana can verdi. Kızılbaş düşmanlığı mirasını Osmanlı'dan devir alan Cumhuriyet, uzun zaman onların varlığını kabullenemedi. Alevilerin nüfus cüzdanlarındaki mezhep hanesine hep "Hanefi" yazdırttı. Nüfus cüzdanlardaki gibi Alevilik olmayınca, Aleviler de olmuyordu. Ama ne Aleviler yok oldu, ne de Alevilik. Devlet kendi siyasi ve ekonomik sistemine ters gördüğü bu kesimi mutlaka hal etmeliydi. Çözüm devletin hiç de beklemediği bir yerden geldi. Alevilerin içinde çıkıp onları örgütleyip eğiteceği, sözüm ona "Cem" evleri vasıtasıyla kendi elleriyle "beyaz asimilasyona" tabi tutulmaktadırlar. Aleviliği Sünni İslam'a yakınlaştırmaya çalışırken, belki de yok etmeye çalışılmaktadırlar.

20-KÜRDİSTANDA BÜYÜK HESAPLAŞMA:

Şii-Sünni çatışması mı, Osmanlı-Safevi çatışması mı? Osmanlı, Safevi çatışmasına geçmeden önce, İslam ortaçağından o güne gelinceye kadar Kürdistan'ın yaşadığı tarihi süreci değerlendirmekte yarar var. XVI. yüzyıla geldiğimizde, X. ve XI. yüzyıllarda kurulmuş Kürt Beylikleri yıkılmıştı ama bunların yerine de yeni Kürt, Mirlik ve Beylikler almıştı. O dönemde daha okyanusları aşan deniz yolları keşfedilmediği için Doğu'yu Batı'ya bağlan tek ulaşım yolu olan tarihi "İpek ve Baharat yolu" yani kervan yolu Kürdistan'dan geçiyordu. Dolayısıyla Kürdistan o zamanlar dünyanın önemli kavşak merkezlerinden birisiydi. Ticaretin yanı sıra yeni düşünceler, fikirler, inançlar, bilginler burada karşılaşıyorlardı, burada tartışıyorlardı. Zamanın Kürdistan'ı dünyanın önemli entelektüel merkezlerinden birisiydi. Yeni icatlar burada gün yüzüne çıkıyor, burada dünyaya yayılıyordu. Dolayısıyla ülkenin ekonomisi canlıydı, refah seviyesi yüksekti ve kültürel birikim dünya ortalamasının çok üstündeydi. Bu özelliklerinden

dolayı başta komşuları olmak üzere herkesin gözü Kürdistan'ın üstündeydi.

Kürt Mirlerinin ulusal birlikten yoksun dağınık ve parçalanmışlık durumları, onları dışarıdan gelen Türk-Tatar göçebe güçlerine kolayca yem olmasını sağlıyordu. Önce Moğol akınları Kürdistan'ı tarumar etti. Fakat Kürdistan'ın özel konumu onu her seferinden küllerinden yeniden doğuruyordu. Çünkü ticaret yollarının kavşak noktasındaydı ve gümrüklerinde sürekli akar akıyordu. XIV. ve XV. yüzyılda Kuzey Kürdistan coğrafyasında birbiri ardı sıra takip eden inançları farklı iki Türkmen kökenli aşiret federasyonları kuruldu. Bunlardan Karakoyunlular Kızılbaş ögeleri taşıyan Şii bir devlet iken, onlarla aynı tarihlerde kurulan Akkoyunlu Türkmen aşiret devleti ise Sünni İslam inamcına sahipti. İki Türkmen aşiret federasyonunun ortak özelliği, Kürdistan topraklarında kurulmaları ve Kürt halkına karşı aldıkları olumsuz tavırlarıydı. Timur'un yaptığı tahribatları, yakıp yıkmaları, bu iki Türkmen aşiret federasyonu da devam ettirdi. Bu federasyon devletler Kürtler üzerinde o kadar tahribat yaptılar ki, tarihin bu döneminde Kuzey Kürdistan dediğimiz bölge neredeyse tamamen Kürtlerden arındırılmış olacaktı. Neyse ki bu tarihlerden itibaren Güney Kürdistan'dan da kuzeye, yani Güney Ermenistan'a doğru Kurmancı konuşan Kürtlerin göç akını oldu. Bu göç sayesinde Kürtler, Kuzey Kürdistan'da azınlık durumuna düşmekten kurtuldular ve varlıklarını koruyabildiler. XIV. yüzyılda yaşayan coğrafyacı El-Ömer'i, Kürtlerin Doğu Kürdistan'da Hamedan'a, Kilikya Ermeni Krallığı'na kadar yayıldığını belirtir. Doğu'da yaşayan Kürt aşiretlerinin göçleri XIII. yüzyıl sonralarından XIV. sonlarına kadar Güney Ermenistan'a doğru devam eder. Moğollar'ın Kürdistan ve Anadolu'yu istila etmeleri yüzünden Diyarbakır ve Hakkâri bölgelerinden yaşayan birçok Kürt aşireti de Ermenistan'a göç ederek buralara yerleşir. C. Cohen de, Kürtlerin XIV. yüzyılda Ermeni ülkesine olan göçlerinin yoğunlaştığını belirtir.

Timur döneminde Ermeni kentlerinde yapılan yıkımlar sonucu Ermeni nüfus, azınlık konumuna düşmüştü. Ermeni araştırmacı Nikoli Atoms'a göre: "Kürtlerin Batı Ermenistan'da yayılmasının, Aksak Timur'un zamanında esasen başladığını, Van ve Bitlis'te yönetici durumuna geldiklerinde, daha sonraları XV ve XVI.

yüzyıllarda da diğeri Ermeni bölgelerinde yayıldıklarını, İran ve Osmanlılar döneminde hız kazandığını” belirtir. (Aydeniz. age.) Bu dönemde yapılan Kürt göçleri, Ermeni ve sonradan bölgeye yerleşen Türkmenlerin aleyhinde gelişirken, bölgede Kürtlerin azınlık konumuna düşmesini önleyecek ve buraları ebediyete kadar Kürtlere yurt edecekti.

20/1-Şah İsmail’in Kürt mirlerine yaklaşımı;

XV. yüzyıl boyunca Kürdistan’a egemen olan iki Türkmen aşiretinden Karakoyunlular, Kürt Mirlerine karşı daha hoşgörülü davranıyorlardı. Kendilerine bağımlılık gösteren Mirlerin özerk yapılarını korumalarına özen gösterdiler. Fakat Akkoyunlular, Kürt mirlerine karşı aynı özeni gösteremediler. Karakoyunlular yenen Akkoyunlu’nun hükümdarı Uzun Hasan bölgenin tek hükümdarı olunca, Kürtlere yöneldi ve bütün Kürt Mirliklerin varlığına son vererek yerine kendisine bağımlı Türkmen valiler atadı. Ancak 1490 yılında Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakup’un ölümünden sonra Akkoyunlular arasında başlayan iktidar kavgasından faydalanan Kürt Mir ve Beyleri yeniden ülkelerine dönerek, Mirlik ve Beyliklerine kavuşacaklardır.

1501 yılından itibaren bölgeye hâkim olan Şah İsmail de tıpkı selefi olduğu Karakoyunlular ve Akkoyunlular gibi davrandı. Kürt Mir ve Beylerine yaşam hakkı tanımadı Onları ya tutukladı ya da sürgüne yolladı. Onların yerine ise ilginçtir Kızılbaş Kürt valiler değil, Kızılbaş Türkmen valiler atadı. Doğaldır ki bu atamalar barışçıl bir ortamda olmayacaktı; savaş ve katliamlar neticesinde gerçekleşti. Bu da bölgede ve Kürt toplumu içinde büyük huzursuzluklara neden oluyordu.

Şah İsmail’in olumsuz tutumuna karşın Kürt mirleri ve aşiret reisleri, ilk başta net bir tutum belirlemediler, genel eğilim Safeviler’e karşı tavır almama yönündeydi. Bağılıklarını bildirmek ve keyfi atamalardan rahatsız olduklarını belirtmek için, daha önceden dostluk ilişkilerini geliştirdiği Hasankeyf Emiri Mir Halil başkanlığında 11 kişilik Kürt Mirlerinden oluşan bir heyet, büyük hediyelerle birlikte Hoy şehrinde Şah’ın huzuruna çıkarlar. Şah İsmail, bağılıklarını bildirmeye gelen Mirlerin bir ya da ikisi hariç hepsini tutuklatır ve yerlerine Türkmen valiler atar. Dostu Mir Halil Eyyubi de 3 yıl Tebriz’de hapisten kalır ve sonra

kaçar. Daha ilginç bugünkü Dersim ve Murat havzasını içine alan ve o zamanlar kendisine “Kürdistan” denilen Çemişgezek Federasyonu’nda yaşanır. Çemişgezek Miri Hacı Rüstem Bey, Osmanlı Sultanlarının tüm ısrarlarına rağmen Kemah Kalesi’ni onlara vermez, ama Erzincan’a gelen Şah’a bağlılığını bildirir, Federasyon’un anahtarını da ona sunar. Mirin bu sadakatine karşılık Şah, Federasyon’u tekrardan ona geri vermez, onu Acem/ Irak’ına vali olarak atar, Çemişgezek’e de Nur Ali Halife’yi vali olarak atar. Nur Ali Halife’nin yönetiminde memnun olmayan halk da Osmanlı’ya müracaat eder.

Şah’ın sert tutumuna karşı Osmanlı Sultanı, Kürt beylerine dost ve diplomatça yaklaşarak onların güvenini kazanır. Sünni Kürtler de kaderlerini ortak mezhebe sahip Türklerin ellerine bırakırlar. Muzaffer Türk Sultanı Yavuz Sultan Selim, İran seferinden dönüş yolunda Kürt aşiret reisleri tarafından cömertçe ağırlanır. Bir yandan da endişelerine ve bağımsızlıklarına dair sözler verir. Selim’in yiğitliğinden ve alicenaplığından oldukça etkilenen Kürtler, Sultan’a politik ve askeri bağlılıklarını bildirirler.

İki taraf arasında böylesine sıcak bir ortamın oluşmasında İdris-i Bitlisi büyük rol oynar. İdris-i Bitlisi’nin kurduğu mekik diplomasisiyle Kürt Beylikleri arasında kurulan ittifaka Osmanlı İmparatorluğu da dâhil olur. Osmanlılardan alınan güçle Beylikler, Kızılbaş-Kürt avına çıkarlar ve yüz binlerce kişi “inançları farklıdır” diye ırkdaşlarınca katledilir. Ancak ulaşılması zor dağlara kaçabilenler kurtulur. Bu dönemde işlenen katliamlar Kürtler arasında onarılmaz yaralar açar ve Kürtlerin birbirlerine olan güveni sarsar. Kürtler arasında oluşan bu güven bunalımının etkisini yakın zamana kadar devam edecektir.

Kürt beylikleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasında kurulan bu ilişki, Kürt beylerinin Osmanlı egemenliği altına girmesi biçiminde bir ilişki olarak değerlendirmemek gerekir, bu tamamen ortak düşmana karşı oluşturulan ittifak anlayışına dayanan bir ilişki biçimidir. Yani bu ilişkide egemenlik altına alma değil, gönüllü bir ittifak durumu söz konusudur. Böylece 1514’te Osmanlı İmparatorluğu ile 23 Kürt Beyliği arasında, İdris-i Bitlisi’nin kaleme aldığı bir dostluk ve bağlılık antlaşması imzalanır. Bu ittifak ilk başta her iki tarafında çıkarlarına uygundu. Bu ittifakla Osmanlı

İmparatorluğu doğudaki konumunu güçlendiriyordu. Kürt feodal Beylikleri de Osmanlı desteğiyle varlıklarını garanti altına aldılar ve mevcut olanaklarını ekonomik ve sosyal gelişmeye harcadılar.

Bu antlaşma Osmanlı İmparatorluğu'nun Kürdistan üzerindeki egemenlik hakkını oldukça sınırlamıştı. Osmanlı egemenliği altına aldığı halklara zorla uyguladığı sosyal-siyasal düzenini, Kürtlere karşı uygulatmamayı taahhüt ediyordu. Kürt beylikleri elde ettikleri bu özerklik konumlarını sürekli geliştirdiler. Onların özerk konumları toplumsal ve ekonomik alanlarla sınırlı kalmadı, askeri alanı da kapsamaktaydı. Kürt beyliklerinin kendi bağımsız siyasal yapıları, yargılama ve vergi düzenleriyle, kendi bağımsız orduları vardır. Bütün bu olanakları bağımsız bir biçimde sonuna kadar kullandılar.

Bu anlaşmanın en önemli özelliği Osmanlı hukuk sisteminden olmayan "miras hakkı"nın, Kürt beyliklerine tanınmış olmasıdır. Diğer bir özellik de, Beyliklerin, Sultanın himayesine girmesiyle, varlıklarını hem koruma hem de garanti altına alırlar. Böylece bir beyliğin güçlenip, diğer beylikleri himayesine alarak, ulusal Kürt birliğinin kurulması daha ilk başta engellenir. Hata Sultanın "kendi aranızda anlaşacağınız bir Beyi, başınıza Beylerbeyi olarak atayalım" önerisini ret ederek, sarayda atanacak bir kapıkulunu rahatlıkla bir Kürt Beyine tercih edeceklerini belirtmişlerdir. Nedeni ise, Kürt Mirleri aralarında seçecekleri birinin ileride aleyhlerinde güçleneceğine dair duydukları endişeden dolayıdır ki, bir kapıkulu Osmanlı Paşasını Kürt Mirine tercih etmişlerdir. Bu konuda Şerefname'de yazılanlar oldukça ibret vericidir. Kızılbaşlara karşı birlikte ve etkili bir mücadele için, eşgüdüm yetkisini bütün mirlerin itaat edeceği bir saray hizmetkârını, Kürt Mirine tercih etmişlerdir. Böylece Bıyıklı Mehmet Paşa Kürdistan beylerbeyi olarak Kürdistan'a atanır.

Osmanlı-Kürt ittifakında kaybeden Kürtler oldu; Osmanlı İmparatorluğu'nun yerel Kürt beylik ve aşiret reislerine geniş yönetme yetkisi tanıyıp, onları himayesi altına alması, Kürtlerin yararına olmadı. Bu antlaşma Kürtleri tarihte bir daha bir Kürt otoritenin altında birleşmeyecek şekilde bölüp parçaladı. Osmanlı güvencesine aldığı parçalanmış Kürt Bey ve Aşiret reisleri arasındaki çelişki ve çatışmaları daha da derinleştirerek onlar üzerinde-

ki hâkimiyetini güçlendirdi. Kürtler arası ayrışma derinleştikçe, Osmanlı hâkimiyeti de o oranda artı. Böylece Kürtler kısıtıldıkları bir cenderenin içinde birbirleriyle didişip dururken, yaşamın her alanında dünyada izole olmuş, geri feodal bir topluma dönüştüler. Osmanlı ise Doğu'da kendisine sadık ve güçlü bir müttefik kazandı. Osmanlı'yı sırasıyla İran'a ve Çarlık Rusya'ya karşı savunurken, Kürtler arada ezildiler, sayısız kayıplar verdiler; neticede hiçbir şey kazanamadılar. Üstelik ülkeleri önce ikiye, daha sonra kalan parça da üçe bölünerek paramparça oldular. Bugün Ortadoğu'da üçüncü en büyük etnik gruba sahip olmalarına rağmen bağısız bir devletin yoksun olmalarının tek sebebi Osmanlı ile yapılan bu ittifak antlaşmasıdır. Bu yüzden bu antlaşma, Kürt birliğini engelleyen, Kürtleri onlarca beyliğe ve yüzlerce aşirette bölerek, atomize eden, kara bir antlaşma olarak tarihteki yerini almıştır.

20/2-Osmanlı-Safevi çatışmaları Kürdistan'ı tahrip etti;

Osmanlı-Safevi çekişmesi ilk başta dinsel-mezhepsel gibi gözükse de, giderek bölgesel iktidar ve güç mücadelesine dönüştü. Kürt Mirleri ortama göre bir o yana bir bu yana gidip geldiler ama hiçbir zaman birleşip kendileri için mücadele etmediler. Onun için de hep kaybettiler, kaybeden yalnızca mirler olmadı, esasen kaybeden Kürt halkı oldu. Kürtler arasında ilk büyük ayrışma ve bırakujî(kardeş kavgası) din temelinde, bu iki gücün çekişmesinde doğdu. Kızılbaş/Kürt Aşiretleri, Kızılbaşlıklarından dolayı Safeviler'i, Sünni-Şafi Kürtlerde kendilerini himaye edeceğini vaat eden Osmanlı Sultanını desteklediler ve yıllarca birbirini kırarak tüm enerjilerini bu anlamsız çekişmelerde harcadılar, ama hep kaybettiler. Aso Zagrosi'nin de belirttiği gibi "Kuzey Kürdistan'da Kızılbaş Kürtlerinin Osmanlı Devletinden çektiklerinin aynısını İran Kürtleri Safevi ve daha sonra gelen İran Şahlarından çekmişlerdir. Aslında Kuzey Kürdistan'daki Kızılbaş Kürt ile İran'daki Şafi Kürtlerinin mazlumiyetlik edebiyatları o kadar birbirlerine benziyor ki, Şafi ve Kızılbaş terimleri çıkarıldığı andan itibaren geriye katliam, sürgün, zorla mezhep değiştirme gibi ortak paydalar kalıyor."(Zagrosi,agm).Din üzerinde uygulanan baskı o kadar şiddetli oldu ki, etkisi aşiretten aileye kadar indi. Bugün aynı aşiretten fakat farklı inançta insanların bulunması bu

baskının sonucunda oluştu. Osmanlı her zaman kendisine yakın gördüğü ve Halifenin tebaası saydığı Müslüman Sünni aşiretleri, inançları farkı olan ırkdaşların üzerine saldırmakta ve onların mallarını talan etmekte bir sakınca görmedi, el altında bu aşiretleri hep kullandı hep kıskırtı. Kızılbaşlar üstündeki devlet ve aşiret baskısı bazı zamanlarda öylesine artı ki, Kızılbaşlar Osmanlılarda Bektaşiliğe, İran'da Caferiliğe sığınmak zorunda kaldılar. Takiye yaparak kendilerini Bektaşi veya Caferi gibi göstermek zorunda bırakıldılar.

Savaşın diğer bir olumsuz etkisi Kürdistan coğrafyasının tahribi ve etnik yapısının değişimi üstünde kendisini gösterdi. Hafif süvariden oluşan Safevi ordusu, ağır topları ile ateş üstünlüğüne sahip, güçlü ama hantal Osmanlı ordusuna karşı tutunamayacaklarını anlayınca, çareyi Osmanlı ordusunun geçiş yol güzergâhındaki bölgeyi tahrip edip, insansızlaştırmada buldular.

Osmanlı ordusunu ikmalsiz ve yiyeceksiz bırakmak için, yüz binlerce insanı, Kürdü, Türkmen'i, Ermeni'yi, doğuya İran içlerine sürdüler. Yol üstündeki köyleri, kasabaları ve şehirleri yakıp yıktılar. Ekinleri yaktılar, hayvanları öldürdüler, doğayı tahrip ettiler. Suları, su kanallarını, su kuyularını ya zehirlediler ya da kapattılar. Bölgede yaşama dair bir iz bırakmamacasına her şeyi yok ettiler. Bu aslında daha önceden görülmüş bir durum değildi. Safeviler içinde stratejik bir hedef de değildi. Kendiliğinden ve aniden gelişen bir durumdu. Bundan da oldukça başarılı oldular ve daha ileriki savaşlarda da stratejik hedef haline getirdiler, yeniden ve yeniden denediler.

Bu büyük tahribatı başta Kuzey ve Kuzey Batı'da yaşayan Kızılbaş/Kürtleri olmak üzere, Kürtler, Ermeniler ile bölgede yaşayan diğer halklar çekti. Şah Tahmasb döneminde İran'ın Kuzeydoğusunda baş gösteren Sünni Türkmen tehlikesine karşı bir set oluşturmak amacıyla Tahran havzasına yerleştirilen Kızılbaş Kürtleri bu kez bölgeye yani Horasan'a yerleştirildiler. Ama Kürtlerin en çok ve sistemli olarak Horasan'a yerleştirilmesi Şah Abbas (1588-1629) döneminde gerçekleşti. Şah Abbas döneminde Dımdım Kalesi ve Mukriyan Kürtlerin katliamından sonra on binlerce Kürt Kürdistan'dan zorunlu göçe tabi tutuldu ve Kürdistan'a Türkmen aşiretleri yerleştirildi. Bu süreç içinde Şah Abbas

daha sonraki süreçte etkisini gösterecek demografik yapının değiştirilmesine neden oldu.

İki imparatorluk arasında süren bu savaş, Kürdistan'da öylesine bir tahribat yaratmıştı ki, halkın büyük bir kısmı sürgüne yollanmış, azımsanmayacak bir kısmı da savaşlarda ölmüş ve yok olmuştu. Toprak öylesine fakirleşmişti ki Kürdistan hem Osmanlı hem de Pers İmparatorluğu için hiçbir önemi olmayan uzak ve yoksul bir sınır bölgesine dönüştü. Buna ilaveten uluslararası ticaret, yani İpek ve baharat yolları da okyanuslara Ümit burnuna kaymıştı. Bütün bu gelişmeler iki imparatorluk arasındaki mücadeleyi de gereksiz kılıyordu. Sonunda iki imparatorluk 17 Mayıs 1639 da Kasr-ı Şirin anlaşmasını imzalayarak, Kürdistan'ı aralarında bölüştüler. Kürdistan'ın üçte biri İran'a, üçte ikisi de Osmanlı İmparatorluğu'nda kaldı. Bu anlaşma ufak tefek değişikliklerle XXI. yüzyıla kadar devam etti. Bizans-Sasani İmparatorluklarından sonra, bu anlaşma Kürtleri bölen tarihteki ilk anlaşma oldu. Bu bölünme Kürtlerin tek bir yönetim altında birlik olmalarına engel olmuştur. Bölünme ile birlikte Kürtler bir daha birleşemediler. Osmanlı'da kalan Kürdistan parçası da daha ileriki tarihlerde, 1923 Lozan antlaşmasıyla yeniden üç ayrı parçaya bölündü. Böylece Kürtler, Ortadoğu'da devleti olmayan en büyük etnik kimlik unvanını aldı.

20/3-Kürdistan'ın karanlık çağı:

Tarihin bu döneminde Kürtlerin edebiyat dışında, ulusal yaşamlarının tüm boyutları itibariyle hızla gerilemeye girdikleri bir dönemdir. Ayrıca ulusun önemli bir kesimi 1500 ile 1750 arasındaki 250 yıllık dönem boyunca zorla uzak bölgelere (Horasan ve İç Anadolu'ya) göç ettirilme uygulamaları ile karşı karşıya kalmıştır. Bu döneme kadar, belirli ekonomik refah seviyesinde görülen Kürtler, Bu tarihten sonra, Ortadoğu'nun en geri kalmış ve en çok tahrip olmuş toplumlarından biri haline geldiler. Bu çöküşün iki temel nedeni vardı:

1-Bu dönemde, Osmanlı-Safevi çekişmesinde, savaşın Kürdistan topraklarında ve sürekli olması,

2-Daha da önemlisi uluslararası ticaret yollarında tarihin akışını değiştiren rota değişikliğinden dolayı Kürdistan'ın içine düş-

tüğü keskin ekonomik yalıtılmışlık hali.

1497 yılında Ümit Burnu'nun keşfiyle, uluslararası ticaret, kervanlarla yapılan kara taşımacılığından gemilerle yapılan deniz taşımacılığına, tarihi ipek ve baharat yolundan Ümit Burnu deniz hattına kaydı. Uluslararası ticaretin yön değiştirmesi, Kürdistan'ın ekonomisini kökten çökertti. Ticaretin getirdiği gelir kaynakları ve tüccarlarla birlikte ülkeye giren yeni fikirler, teknolojik gelişmeler de kesintiye uğradı. Dolayısıyla Kürdistan kısa bir süre içerisinde kendisiyle baş başa kalan dağlık, verimsiz bir bölge haline geldi. Kürdistan'ın dünyada yüzlerce yıl sürecek bu yalıtılmışlık hali ancak XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra aşılabilir.

Uluslararası ticaretin yön değiştirmesi, Kürt orta sınıfını ortadan kaldırdı. Ticaret ve sanayi çöktü, şehirler küçüldü, tarım bitti. Ticaretin yön değiştirmesinin en olumsuz etkisi; Kürdistan'ın dünyayla olan bağlantısının kesilmesine neden oldu. Bu daha önce alışık olunan bir durum değildi; kısa süreler için dünya ile bağlantısı kopsa da üzerinde bulunduğu ticaret yolları vasıtasıyla yeniden canlanırdı, ülkeye yeni fikirler, teknolojik gelişmeler girip çıkardı. Ama şimdi dünya ticaret yolları bir daha geri gelmemek şartıyla Kürdistan'ı terk ediyordu. Bu şekilde dünyadan soyutlanan Kürdistan, kendi içine kapanarak, statik ve dogmatik fikirlerin esiri oldu. Fikir ve sanat alanında tüm gelişmeler durdu, ülke bağınaz dinciliğin esiri oldu. XIX. yüzyıla geldiğimizde, ülke artık göçebe ve yarı göçebe bir ekonomiye, yüzlerce aşirete bölünmüş siyasal ve toplumsal bir yapı ile karşı karşıya kalmıştı.

20/4-Horasan neyin kanıtı;

Horasan ülkesi Kızılbaş toplumunun hafızasında çok önemli bir yer tutmaktadır. Bugün pek çok yazar ve araştırmacı, özellikle ulusalcı, milliyetçi Türk-İslam sentezcileri, Kızılbaşlığın bir Türk inancı olduğunu ve Türkler aracılığıyla Horasan'dan getirildiğini savunmaktadırlar. Bunların dışında bazı ocaklar ve ocakzadeler de hiçbir kanıt öne sürmeksizin, tamamen söylenti, hikâye ve rivayetlere dayanarak buna benzer tezler öne sürmekte ve köklerinin Horasan olduğunu, göç eden Türkmen boyları ile birlikte Horasan'dan Anadolu'ya göç ettiklerini, bu yüzden kendilerine "Horasan Erenleri" dediklerini, tekrarlayıp durmaktadırlar. Ko-

nuyu daha önce incelediğimiz için burada tekrar üzerinde durmayacağız. Sadece Horasan ile Kızılbaş halkının ilişkilerine ve ocakların Horasan'dan geldiğine dair ileri sürülen tezlere değineceğiz.

Horsan, “güneşin doğduğu yer, güneş ülkesi “anlamına gelir. Tarihin çok eski zamanlarında, çok farklı etnik grupların gelip yerleştiği bir coğrafyadır. Kürtler de eskiçağlardan itibaren Horasan'da koloniler kurmuşlardır. Kürtlerin Horasan'la en sıcak ilişkisi, kendi ülkesi olan Kürdistan'da başarılı olamayınca, Horasan'a sığınan ve öğretisini orada yaymaya çalışan son Zerdüşt peygamberden dolayı gelir. Horasan'a Kürt göçü özellikle X. yüzyılda artış göstermiştir. Ama Horasan'a toplu ve zorunlu büyük Kürt göçü, Safeviler döneminde Şah Tahmasp ve Şah Abbas(1588-1629) döneminde, Kuzeydoğu sınırını Sünni Özbeklere karşı korumak amacıyla, Kuzeybatı Kürdistan'da zorla göç ettirilen ve politik amaç güden Kızılbaş Kürt göçüdür. Bu zorunlu göçle beraber Horasan'da Kızılbaş Kürt nüfus artmış, oran öyle bir noktaya varmış ki, bazı tarihçi ve araştırmacı tarafından oraya zaman zaman “Uzak Kürdistan” dahi denilmiştir.

X. yüzyılda Anadolu'ya doğru başlayan XI, XII ve XIII. yüzyılda hızlanan Türk göçlerinin Horasan üzerinden gerçekleştiği muhakkaktır. Fakat bunun Kürt göçleriyle bir ilişkisi yoktur. Aynı dönemlerde bölgede oluşan toplumsal altüstler Kürtleri de etkilemiş, Kürtler de kuzeye, batıya ve güneye doğru göç etmişlerdir. Horasan'a komşu, Güney Hazar bölgesinde bulunan ve bugünkü Dersimlilerle benzer dili konuşan, benzer inancı paylaşan Deylemliler, Dersim'e ve Güney Mezopotamya'ya Isfahan'a ve Kirmanşah çevresine yerleşmişlerdir. Bugünkü Kürt coğrafik yerleşiminin en güney ucunda yaşayanlar, buraya göç eden ve Goran adını alan bu Deylemlilerin torunlarıdır. Erdelan Beyliği adı altında XIX. yüzyılın ortalarına kadar varlığını sürdüren bu beylik, Kürtçenin iki büyük ana kolundan biri olan Pehlevani lehçesinin Gorani/Hewramani lehçesiyle çok zengin şiir, edebiyat ve kültür geliştirmişlerdir. Yunus'u da önceleyen bu edebiyatın en önemli temsilcisi Baba Tahir Uryan'dır. Çoğu kadın pek çok ozanın eseri günümüze ulaşmıştır.

Goraniler'in kullandıkları ve bolca eser verdikleri lehçe, Der-

simlilerin kullandığı Dımlıki lehçesinin kardeş lehçesidir. Lorlar da denilen bu Kürtlerin, inançları da bugünkü Dersim Kızılbaş inancına çok yakın olan Yaresani (Ehl-i Haq) inancıdır. Görüldüğü gibi, ulusalcı, milliyetçi Türk/İslam sentezini savunanların ileri sürdükleri gibi “Kızılbaşlık Türk kökenlidir, Türklerle beraber Horasan’da getirilmiştir” bir savsatandan ibarettir, hiçbir gerçeklik payı yoktur. Acı bir gerçektir ki, tarihini bilmeyen toplumların tarihi sömürgeciler tarafından yazılırsa, tabii ki çarpıtılacak ve kendi çıkarları doğrultusunda yeniden dizayn edilecektir.

Horasanlı Kürt yazar Kelimullah Tewehuri’nin de belirttiği gibi, Safeviler tarafından, Kuzey Doğu sınırını Sünni Özbeklerden korumak amacıyla, Kuzey/Batı Kürdistan’dan göç ettirilen Kızılbaş/Kürtler zamanla buraları yurt edinerek köyler/kasabalar ve şehirler kurmuşlardır. Bunlardan birisi de Safevi döneminin sonlarına doğru bir Şadili (Şadulu) Kürdü olan Doli Han (Doli Xan) şimdilerde Horasan’ın önemli bir kenti olan Bezneverd (Beznewerd) şehrini kurar. Yine şimdi Esferayin olarak bilinen bir şehir de Milanlı (Milanlu) Kürtleri tarafından kurulmuştur. Her iki aşiret de Kürtçenin Kurmanci lehçesini konuşur ve Dersim kökenlidirler.

Günümüzde de Horasan’ın bu bölgesinde Kızılbaş Kürtler yaşıyor. Tarihsel kayıtlara göre (Kürdistan’ın değişik yerlerinden) yaklaşık 45 bin hane, tahminen 225 bin kişi Horasan’a getirilmiştir. Savaşlar sırasında özellikle Nadir Şah zamanında Kürtler büyük kayıplar verirler. Daha sonra Nadir Şah 5 bin haneyi Horasan’dan İran/Osmanlı sınırına kaydırarak Erzurum civarına yerleştirir. (D. Evren,2008:158) Anlaşıyor ki, Kızılbaş/Kürtler ile Horasan ilişkileri iç içe geçmiş girift bir olaydır.

Türkmenler, boy boy Anadolu’ya akarken, Kürdistan’da inançlarına cevap verebilecek Pir ve Pir ocaklarıyla karşılaştılar. Daha önceden de açıkladığımız gibi, gelenlerin bir kesiminin Budist olmaları nedeniyle, kendilerine yakın hissettikleri Pir Ocaklarını olduğu gibi kabul etiler. Türkmen kabileleri bu ocaklara bağlı Pirlere de kutsayıp onlara ‘Rum Erenleri’ adını verdiler. Daha sonra bu Eren ocaklara Türkmen asıllılar da katılacaktır. Giderek bunlara Horasan’dan gelen Dervişler de katılır. Bütün bu ocakların ve Erenlerin beslendiği kaynak ise, Yazdan/Zerdüşť

Mazda'ya dayanan eski Kürt inancıdır. Nerede çıkarıyoruz, bugün Kızılbaşlıkta sık sık kullanılan şu kavramlara bakmak yeterli olacaktır; Pir, Seyyid, Talib, Mürşid, Mürid, Sultan, Şah, Cem, Cıvad, Musahip, İkrar, Postnişin, Şit, Dergâh, Yar, Dost, Üstad, Saz, Tembur, Cura, Peyik, Şeriat, Tarikat, Hakikat, Xwedê, Heq, Hakk, Rê, Bu kavramların büyük bir kesimi Kürtçedir, diğerleri Farsça ve çok azıda Arapça kökenlidir, ama içlerinde bir teki dahi Türkçe kökenli değildir. Bu nasıl bir inanç yaratmasıdır ki kökeninde, yaratıcısının tek bir kavramı yoktur. Sizce de bunda bir gariplik yok mudur? Kesin delillere dayanmadan ocakları Horasan'a bağlamak, Türkler'e bir şey kazandırmayacağı gibi, zihin karıştırmaktan başka bir şeye de yaramayacaktır.

20/5-Safevilerin 12 İmami Şiilikten Kızılbaşlığı arındırmaya çalışması;

Erdebil Ocağı, mevcut düzeni değiştireceğini, ezilen kitlelere özgürlük, eşitlik, kardeşlik ve en önemlisi aş vadederek, insanları kızıl bayrak altında toplanma çağrısını yaptı. Anadolu, Kürdistan ve İran'ın pek çok yerinde İslam dışı (bâtını/heretik) farklı etnik gruplar bu çağrıya icabet etti. Safeviler bu insanları politik amaçları için, militan bir ruhla birleştirdi, eğitti, örgütledi ve kısa süre içerisinde Ortadoğu'da etkin bir güç olmalarını sağladı.

İktidar olduktan sonra ise, kendilerini iktidara getiren bu politik güçle çeliştiler ve ondan kurtulmanın yollarını aradılar. Böylece düzenin değişmesini özleyen ezilen kitlelerin umudu olan Kızılbaşlığı, devletin bekası uğruna feda ettiler. Şah Büyük Abbas (1588-1629) kendi tabanını güçlendirdikten sonra, artık Kızılbaşlığa, onun temsil ettiği ideolojiye gerek duymadı, hatta sakıncalı ilan ederek onunla savaşmaya başladı.

Saray nazırları ve Şii din adamlarınca, Şii İslam öğretisiyle yetiştirilen Şah Abbas, Kızılbaşlığı dağıtıp, Ortadoğu'nun her yerinde çağırdığı geleneksel Şii İslam teologları hizmetine aldı. Bu dinsel düşünürler yavaş yavaş Kızılbaş öğelerini devlet dininden ayıkladılar. Şah Abbas, yalnızca Şiilikte Kızılbaşlığı ayıklamadı, Kızılbaşları da din ve mezhep değiştirmeye zorladı. Kabul etmeyenleri ağır işkencelerde geçirdi ve Kızılbaşların Caferi mezhebini benimsemeye mecbur etti.

Kızılbaşlar kendilerini saldırgan komşuları Şii ve Sünni Müslümanlardan korumak için, İslam içinde görünen ve daha güvenilir bulunan Caferiliğe sığındılar. Öyleki esas Şiiler tarafından, Gayrimüslim, Kızılbaş ve Ali-ilahiler ile ilişkilendirme korkularından dolayı 1720’de Safeviler’in yıkılması dönemine geldiğinde, Caferilik neredeyse tek ad olarak kullanılmaya başlanmıştı. Bu temizlikten sonra Caferiliğe sızamayan Kızılbaşları, mülhid, Işıklı, Ateşperest, Zındık ve Rafizci olarak ilan ettiler. Şii-Caferiler, yalnız Kızılbaşları değil, Kızılbaşların kardeş inancı olan Ehli-Hak ve Ali-İlahileri de, tıpkı Osmanlılarda olduğu gibi Rafizi, Zındık ilan ederek öldürülmelerini ve mallarının talan edilmesini dinen vacip olduğunu zaman zaman beyan ettiler. B. Nikitin, bir Kelhur kervanının İranlı Şii’ler tarafından nasıl vahşice yağmaladığını gezgin Ferrier’den aktarır. “Çığ gibi inen İranlılar, bu yoğun kitleye çarparak birçok hayvanını uçurumlara yuvarlamışlardı. Körpecik kuzular, atlar ve danalar bu kayalardan bazılarına takılmıştı; bu hayvancıkları böyle, boşlukta bir süre yuvarlandıktan sonra, paramparça olmuş görmek içler acısıydı.” Ama Ferrier’in kervan arkadaşı Molla Ali bu davranış tarzını doğal bulmuştu; “Bu milletin ancak adı Müslüman’dır, çünkü bunlar ne namaz kılarlar, ne abdest alırlar, ne oruç tutarlar; mollalara da aşar falan vermezler. Benim inancıma göre, bunların topunu kesmek Allah ve Peygamber nezdinde büyük sevap olur.” (Nikitin, 1991:308)Bugün “Caferi mezhebindeyiz” denmenin kökeni buraya dayanmaktadır. Kızılbaşlar varlıklarını koruyabilmek için tarihte olduğu gibi yine takiye yaptılar ve Caferilik içinde görünmeye çalıştılar ama asla Caferi olmadılar, Caferi göründüler ancak Caferiliğin gereklerini yerine getirmediler.

Oysa İran’ı yeniden uyandıran, İran’ı İran yapan Acemler, yani İranlılar olmamıştır, Kürt ve Türkmen Kızılbaşların eylemi olmuştur. Çoğu İran’a Anadolu ve Kürdistan’dan giden Kürt ve Türkmen boylarının askeri gücü olmasaydı İran halkı arasında her zaman güçlü biçimde temsil edilmiş olmasına rağmen Şiiliğin ve onun arkasındaki asıl güç olduğuna kuşkuyla yer bırakmayan İran milliyetçiliğinin Ortadoğu’da bu denli başarılı olması beklenemezdi. Günümüz İran’ın Kızılbaşlara varlık borcu vardır ama İranlılar bu borçlarını, eskiden Kızılbaşları keserek kurtulmaya çalışırken günümüzde asimile ederek kurtulmaya çalışmaktadır.

21-BEKTAŞİLİK VE KIZILBAŞLIK

21/1-Kızılbaşların Hacı Bektaş Dergâhı ile ilişkileri;

Mesih bekleyişi, Ehl-i Beyt intikamı, özgürlük, eşitlik, kardeşlik, en önemlisi de iş aş vadeden Erdebil Dergâhı'nın çağrısına uyan Anadolu'nun İslam dışı unsurları ya içerde örgütlenip, Şah Kulu'nda olduğu gibi devlete karşı isyan ettiler; ya da pınlını pırtını toplayıp Erdebil'e yöneldiler. Her iki şıkda Osmanlı İmparatorluğu için kabul edilemez birdurumdu. Çünkü en başta devlet üretici nüfusunu kaybediyordu. Üretici nüfusun kaybı devlet için felaket demektir; devlet bu heretik(bâtını-İslam dışı)gruplara deyim yerindeyse hem havuç hem de sopa ile yaklaştırmaya çalıştı. Bu toplulukları daha önce Balkanların İslamlaşması ve Türkleşmesi için desteklediği kısmen diğer İslam'ı tarikatlarına göre daha hoşgörülü olan Bektaşî tarikatını devreye koyarak, Kızılbaşları kontrol altına almaya çalıştı, kontrol altına alınmayanların üstüne ise devletin kaba (silahlı) güçleriyle yüklendi, katliam yaptı, kan akıttı.

Bektaşî Dergâhı, bu ele avuca sığmaz militan grupları bünyesine alarak onları yeniden İslam'la uzlaştırıp kontrol altına almaya çalışırken, istemeyerek de olsa kendisi de değişime uğradı. İslam'ı bir tarikattan, Kızılbaşlığı da içinde barındıran Alevi bir dergâha dönüştü. Ama ne tam İslam oldu, ne de tam Kızılbaş, ikisi arasında bir yer edindi; kuruluşundan itibaren yüklendiği misyonunu hiçbir zaman bırakmadı. Kitleleri İslam'ı değerlerle tanıştırmayı, Türkleştirmek; dün böyleydi, bugün de böyle...

Dergâhın bu olumsuzluğuna karşın, Kızılbaşlar nazarında Hacı Bektaş "ulu bir zat" olarak varlığı hep korudu. Kızılbaşlar son zamanlara kadar Bektaşî Dergâhı'nı, bir Kızılbaş/Alevi dergâhı olarak görmezken, Hacı Bektaş hakkında farklı düşünceleri, Dergâh ile Hünkâr arasında mutlak bir farklılığın varlığına işaret etmektedir. Öyle anlaşılıyor ki bugün Bektaşî olarak anılan dergâhın esasında, var sayılan Hacı Bektaş Veli düşünce sistemi ile ters düşmektedir. Yani Hacı Bektaş Veli'yi ayrı, Bektaşî Dergâhı'nı ayrı ele alıp değerlendirmek gerekir. Biz de Hünkâr Hacı Bektaş ile Dergâh'ı ayrı ayrı inceleyeceğiz.

21/2-Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli;

Gerek Kızılbaş/Aleviler, gerek Bektaşiler, tarikata adını veren Hünkâr Hacı Bektaş Veli'yi derin dini saygıyla anarlar. Hünkâr'ın, Tanrı'nın insanoğlu suretinde tecellisi olan, 'Zat-ı Mutlak' (İlahi-Nur) olduğuna inanırlar. Bu İlahi-Nur yani Zat-ı Mutlak aynı zamanda Ali'nin kendisidir. Devir kuramına göre Veli don değiştiren Ali'dir. Bunun kanıtı olarak da Veli, maddi bedende 'Zat-ı Mutlak' olan Ali'nin nişanını taşımaktadır. Avucunda ve anlında Ali'nin işareti olan yeşil ben bulunur. Bu yüzden bazı Pirlar, taliplerine avucunun içini öptürürler. Hacı Bektaş'ın bu niteliği, Kızılbaş Kürtler arasında Ulu bir Evliya, büyük bir Pir olmasını sağlamıştır. Aşağıda ki beyit her şeyi özetlemektedir:

*Yerlerin göklerin binasın düzen
Ak üstünde kara yazılar yazan,
Ergür şerbetini Kırklara ezen,
Hünkâr Hacı Bektaş Ali Kendidir.*

Hacı Bektaş'ın Baba İlyas'ın müridi olduğu ve ondan etkilendiğini, Babailer eylemini takip ettiğinde anlıyoruz. Zaten kardeşi Mintaş da bu hareketten dolayı şehit düşmüştür. Fakat sonradan hareketten ayrılarak saklanmış ve katliamdan kurtulmuştur. Hareketin sonlandırılmasından sonra da Suluca Karaöyük'e yerleşmiştir. Yerleştiği yer de özel bir önem arz etmektedir. Çünkü Bizans döneminde Kürt nüfusunun yoğun olduğu ve heteredoks akımların güçlü olduğu bir yerdir burası. Erdoğan Çınar ise, "Hacı Bektaş Dergâhı'nın bulunduğu yer, eski Kızılbaşların ataları olarak ileri sürdüğü Luviler'in Ana Tanrıçası olan "MA" tapınağının olduğu yer" olarak belirtir ki bu sav da doğrudur. Zira dergâhların büyük bir kısmı eski mabetlerin kalıntıları üzerinde inşa edilmiştir. Êzidi Şeyhi, Şeyh Adi bin Misafir (1075/1160) de Laleş'deki dergâhını eski bir Nasturi manastırı üzerinde kurmuştur. Kutsallık isim değiştirirse de varlığını koruyup hep süregelmektedir.

Dönemin söylencesine göre; "Hacı Bektaş'ın Marifet sahibi aydın bir kişiliği vardı, ama Şeriata pek uymuyordu". Melikoff'un, Eflaki'den aktardığına göre "Zaten kendisi de peygamberin sünnetine harfiyen uyan, beş vakit namazını düzenli kılan,

ama fazla kuralcı olmayan iyi bir Müslüman'dır" der. Hacı Bektaş, Babailer hareketi içerisinde aktif bir şekilde bulunmasa da, harekette oldukça etkilenmiştir. Buradan çıkardığı dersle, hareketin geleneksel isyancı yönünü bir kenara atarak, inancın barışçıl ve insancıl yönünü ön plana çıkararak, sakin ve mütevazı bir yaşamı tercih etmiş, hiç bir zaman öne çıkmayarak, ikincil derecede bir Veli olarak kalmayı tercih etmiştir. Bu konuda yazılan tüm kaynaklar buna işaret etmektedir. O Babai hareketine bağlı birçok babadan herhangi birisidir. Eflâki'de, Âşıkpaşazade'de kendisine ikinci derecede bir yer vermişlerdir. Vilayetnâme de anlıyoruz ki hac unvanını da ancak ruhani bir ziyarette kazanmıştı. Anadolu'ya göç etmeden önce Hacı-Bektaş'm Yesevi Tarikatı ile ilişkide olduğu da söylenir. Veli, XIII. yüzyılda Horasan'dan Anadolu'ya göç etmiş, Yesevi geleneğine bağlı bir "Yesevi Dervişi"dir denilir. Rivayetlerde anlıyoruz ki Yesevilikten ilham almış, radikallikten uzak, iyi bir Müslüman'dır.

Erdoğan Çınar'a göre ise bu tanımlama doğru değildir. Başta Hacı Bektaş'ın hayatı muğlâk ve karanlıktadır. Yukarıda anlatılan tanımlamalar XVI. yüzyılda Osmanlı Resmi tarihçileri tarafında bilinçli bir şekilde tahrif edilerek servis edilmiştir. Bunun başlıca sebebi ise, İmparatorluk sathına yayılmış ve kontrol altına alınamayan Kızılbaş topluluklarının yönetim ve denetimini ellerinde bulunduran Kızılbaş Ocaklarını İstanbul'dan atan bir devlet memuru, bir Dede Baba eliyle kontrol altına almak amacıyla Osmanlılarca yaratılan kurgusal bir Hacı Bektaş' hikâyesidir. Çınar şöyle devam eder: "Osmanlılar saygın bir Alevi Mürşidine ait tüm kimlik bilgilerini ortadan kaldırdılar, Onunla bağlı bulunduğu köklü gelenek arasındaki bağları koparıp attılar ve Ona ait tüm gerçekleri imha ettiler. Onun adını taşıyan ama esasta onunla hiçbir ilgisi bulunmayan ve Osmanlı'nın emellerine hizmet eden yeni bir Hacı Bektaş Veli yarattılar." (Çınar,2011:54) O günkü toplumsal olaylara baktığımızda neden böyle bir tanım olmasın ki...

Hacı Bektaş'ın, Ahmet Yesevi'den aldığı kutsal emanetlerle birlikte, "Seni diyar-ı Rum'a gönderiyorum ve sana Abdalan-ı Rum'un Ulu'su veriyorum" talimatı ve sözleri bir rivayetten ibarettir. Çünkü ikisi arasında yüzyıla yaklaşan bir yaşanmışlık farkı vardır. Ahmet Yesevi XII. yüzyılda, Hacı Bektaş ise XIII. yüzyıl-

da yaşamışlardır. Burada rivayetlerle gerçekler iç içe geçmiştir ve bize rivayetler gerçekmiş gibi sunulmak istenmektedir.

Hacı Bektaş, Anadolu'ya gelirken farklı bir ortamla karşılaşmış, takip ettiği yol izlendiğinde bu tezi doğrular nitelikte ipuçları vermektedir. Zira Hacı Bektaş'ın, Yesevilik, Melamilik, Bâtınilik, İsmaililik, Ahilik, Babailik, Mevlevilik, Kalenderilik gibi dönemin inanç ve anlayışlarını, yakından tanıdığı anlaşılmaktadır, Ebu'l Vefa düşüncesinde ve Babailer eyleminde oldukça etkilenecek, Kızılbaş/Alevi inancına, felsefi düşüncesine büyük katkılarda bulunmuştur. Onun da Yezdaniliğin bir taraftarı ya da savunucusu olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Hacı Bektaş'ı, Yezdani/Kızılbaş düşüncesiyle ilişkilendirmek daha gerçekçi gelmektedir.

Babailer İsyanından sonra Hacı Bektaş, Suluca Karaöyük'e yerleşir ve başkaldırış geleneğini barışçıl yöntemlerle sürdürmeye çalışır, ama bir tarikat kurmaz; anlatılanlara bakılırsa o devirde, tarikat kurup, öğretisini yayma diye bir düşüncesi de yoktur. Nedenini ise Bektaşî uzmanı Melikoff, onun bir din âlimi olmadığına bağlar ve şunları aktarır; "Hacı Bektaş, bir din bilgini değildi. Medrese öğrenimini görmemişti, O bir mutasavvıftı. Halkın içinde çıkmıştı, halka yakın duruyordu, iyi bir Müslüman olmakla birlikte süfiydi, keramet göstermekteydi" (Melikoff, 2009:50)

Bu açıklamalardan da anlıyoruz ki, Hacı Bektaş, Babailer hareketinde etkilense de, isyancı gelenekten vazgeçmiş, kendisini sevgi ve barışa adanmıştı. Hatta tarikat dahi kuramamış, tarikatı O'nun ölümünden sonra Müridi Abdal Musa tarafından kurulmuştur. Dergâh kurulunca, kurucusunun da kutsal bir soya dayanması gerekiyordu. Böylece Hünkâr Hacı Bektaş silsile yoluyla sekizinci İmam, İmam Ali er-Rıza'ya bağlandı. Bağlanmak zorundaydı çünkü yol bunu gerektiriyordu. Veli bir kere yola bağlanınca, diğer veli ve peygamberler gibi, ölüp yeniden dirilen Tanrı'ya dönüştürülecekti; O artık don değiştiren Ali'nin kendisiydi. İşte bir örnek:

Şu fenâ mülküne çok geldim gittim

Yağmur olup yağdım ot olupbittim

Urum diyarını ben irşad ettim

Horasan'dan gelen Bektaşî idim ben" (B. Oğuz, age)

21/3-Babailer isyanı ve Hacı Bektaş;

Hacı Bektaş'ın öğretisi üzerinde etkili olan ve içinden sıyrılarak geldiği Babai hareketi oldukça önemlidir. Hacı Bektaş'ı anlayabilmek için Babai hareketini iyi değerlendirmek gerekir. İç-Asya'da başlayan Moğol tehdidi, göçebe Türk boylarını, Horasan üzerinden geçirerek Anadolu'ya sevk ediyordu. Bu boyların dini öncülerine de Baba'lar denilirdi. Bu Babalar aynı zamanda bağlı buldukları boyların da liderleriydiler ve boyun hem dini hem de sosyal-siyasal işlevlerini görürlerdi. Horasan üzerinden geldikleri için de onlara, "Horasan Erenleri" denildi. Hacı Bektaş Veli de bu babalardan birisi olabilir.

Moğol baskılarından usanan Türkmen boyları akın akın Anadolu'ya gelirken, aynı zamanda Kızılbaş inancıyla da tanışıyorlardı. Bunların yerleştirilmesi ve barındırılması büyük sorun olmuştu. Devlet yeni gelenleri yerleştirmekte zorluk çekiyordu. Anadolu halkları huzursuzluk içindeydi, devlet çaresizdi, açlık ve kıtlık kol geziyordu. Böyle bir ortamda, Anadolu halkları; Kürt, Ermeni, Rum, Yahudi ve göçebe Türkmenler, "RESÛL-ALLAH" dedikleri Baba İlyas'ın manevi önderliğinde, Baba İshak liderliğinde, 1239-40 yıllarında "Babailer İsyanı" nı başlattılar.

Hamza Aksüt, 1358 tarihinde Elvan Çelebi tarafından yazılan "Menâkibu'l Kudsiyye" adlı esere dayanarak, Babailer hareketinin manevi önderi Baba İlyas'ın Mürşid'inin Dede Garkın olduğunu ve Baba İlyas'ı, Dede Garkın'ın Şam'dan (Yukarı Mezopotamya'dan) Rum'a yani İç-Anadolu'ya gönderdiğini yazar. Dede Garkın ise bir Türkmen Alevi Mürşit ocağının Piri olduğunu ve esas isminin de Numan olduğunu belirtir. Dede Garkın tarafından Rum'a gönderilen Baba İlyas'ın buyruğuna ikinci derecede önderlik edecek dört halife daha verir. Bunlar Hacı Mihman, Bağadın Hacı, Şeyh Osman ve Ayna Dovla adlı erenlerdir. Hamza Aksüt, olayın nedenini de bir isyandan çok, Kuzey-Mezopotamya bölgesinde, Mardin/Diyarbakır hattında sıkışan Türkmen boylarının Anadolu Selçuklu toprakları olarak bilinen Diyar-ı Rum'a sızmak istemelerinin neticesinde doğduğunu belirtir. Ayrıca olaya tamamen Türkmen boylarının katıldığını ve Anadolu yerli halklarının ise karşı cephede yani hükümet güçlerinin yanında yer aldığını belirtir ki bu sava katılmak mümkün değildir. Göçmenlerin

gelişinde halk rahatsız olmuş olabilir ama yerli halklarda yeni gelenler kadar yönetimden rahatsızdırlar, bu yüzden ayaklanmaya hep birlikte katıldılar. Çünkü yerli olan da yeni gelen de aynı güçler tarafından aynı zihniyetle sömürülüp eziliyordu.

Hareketin Baba İshak tarafından Adıyaman'ın Samsat bölgesinde başlatılması da oldukça anlamlıdır. Çünkü bu bölge o zaman yoğun bir Kürt-Ermeni-Rum ve Yahudi nüfusu barındırmaktadır. Bu kitlenin desteği olmazsa hareketin başarıya ulaşmasının imkânı elbette ki yoktu. Buna karşılık, Amasya tarihi yazarı Hüseyin Hüsameddin ise, Baba İshak'ın aslen Rum olduğu, Baba İlyas'ın nüfusunda yararlanarak Rumları ve Ermenileri örgütleyerek Amasya merkezli bir Rum Krallığı kurmayı hedeflediğini yazmaktadır. Eylemcilerin hedeflediklerine baktığımızda ise bu savın pek geçerli olmadığını görürüz. Çünkü eylemciler, her türlü kitabı dinlerden kaçıyorlardı, onlar, mevcut sistemin dışına itilmişlerdi, toplumsal eşitliği ve cinsel özgürlüğü savunuyorlardı.

Babailer Ayaklanması, dinsel önderlerin liderliğinde gelişse de tıpkı geçmişteki hareketler gibi, sisteme karşı, ekonomik ve sosyal içerikli bir halk ayaklanmasıdır. Kemal Bülbül'ün de yazdığı gibi; "Hareketin önderleri uhrevilik yerine 'dünyeviliği', Despot iktidar yerine 'Hakça düzeni', Bireysel servet, talan ve yağma yerine 'eşitlik ve paylaşımı', egemen iktidarın mutlak hukukunu uygulayan Kadı, müftü, patrik yerine 'cem olmayı', yolun gereğince 'görgüden, sorgudan geçmeyi' esas almışlardı."(K. Bülbül, agm)

Hareketi daha iyi kavrayabilmek için dönemin sosyo-ekonomik koşullarına, yani toprağın mülkiyetine ve bu mülkiyete dayalı üretim ilişkilerine bakmak gerekir. Selçuklu toprak sistemi 'İkta' denilen bir sisteme dayanıyordu. Ülkedeki tüm topraklar, Miri malıydı yani devlete aitti. Devlet toprağı, İktalar vasıtasıyla işletiyordu. İktalar, yüksek askeri komutanlara ve yüksek devlet memurlarına veriliyordu. İktalar, devletin toprak yasasını uygulamakla sorumluydular, bunun dışındaki hukuki ve cezai davalar kadının sorumluluğu altındaydı. İktaların miras bırakma hakları yoktu, toprak devlete kalıyordu. İkta sahibi olanlar, işlettikleri topraklarda yaşayan Müslim ya da gayri Müslim halka bu arazileri kullanmaları için bırakır karşılığında da 'haraç' ya da 'öşür' denilen vergiler alırlardı. Sistem düzgün ve düzenli çalıştığı dö-

nemlerde oldukça adil işliyordu. Fakat sistem XIII. yüzyılda özel mülkiyet lehinde bozulunca halkın kâbusu oldu. Merkezi otoritenin zayıflamasıyla Anadolu'nun her yerinde özel toprak sahibi feodal beyler ile özel vakıf mülkiyetli mülkler türedi. Halk ekecek arazi, hayvan otlatacak mera ve kışlık geçirmek için kışlak bulmaktan zorlanmaya başladı.

İkta sisteminin bozulmasıyla, adil vergi düzeni de ortadan kalktı, vergiler İktaların keyfine göre uygulanır olmuştu. Arada kalan halk alabildiğine sömürülüyor ve eziliyordu. Bu da yetmezmiş gibi, Moğol saldırılarından usanan Türkmen boyları Anadolu'ya durmadan akın ediyorlardı. Selçuklular başta gelen bu göçmenleri iyi karşılıyor, onları yerleştirmekten bir sorun yaşamıyordu. Anadolu'daki bozkırlar boştu ve gelenleri rahatlıkla tolere ediyordu. Ama ardı arkası kesilmeyen göçler bir süre sonra yerleştirmede güçlükler yaşanmasına neden oldu. Yerli halk ile göçmenlerin sürtüşmesi kaçınılmaz oldu. Göçmenler, yerlilerin ekinlerine ve çayırlarına zararlar vermeye başladılar. Bir süre sonra ekinler ekilmez oldu, kıtlık baş gösterdi. Böylece Anadolu'da kâbus dolu yıllar başladı. Çapulculuk ve yağmacılık güncelleşti, hiçbir yerde can ve mal güvenliği kalmadı. Anadolu'ya kargaşa ve anarşi hâkim oldu.

Anadolu'da toplumsal hoşnutsuzluk ve tezatlık artarken, Saray'da da lüks tüketim ve israf artıyordu. Bunlardan I. İzzeddin Keykavus, Erzincan'daki Mengüçük hâkimi Behran Şah'm kızı için 100 bin dinar kızıl altın mehir vermekten çekinmiyordu. Ayrıca diller destan düğünde hiçbir masraftan da kaçınmıyordu. Halktan tamamen kopan Saray, Anadolu'ya akın eden göçebe Türkmen topluluklarını aşağılıyor, horluyor ve kendinden saymayarak ötekileştiriyordu. Dönemin tarihçisi Aksaraylı Kemaleddin Mahmut, bu göçmenler hakkında şunları yazacaktı: "Hunhar, köpek ve kurt gibidirler. Fırsat bulurlarsa yağma ederler, düşman güçlü ise kaçarlar." (N. Birdoğan, 2010:46) Türkmenlere 'Etrak-i bi İdrak' diyerek, onları akılsız ve yağmacılar olarak görüyordu. 'Yapılacak bir inşaat varsa İranlıyı, yıkılacak bir şey varsa Türkmenleri çağırınız' sözü bu dönemde söylendi. İran kültürünün etkisinde kalan Selçuklu Sarayı, İranlıyı medeni, Türkmen'i barbar olarak görüyordu. Saray tamamen halktan kopmuştu.

Aslında Saray halktan kopmamıştı, Selçuklular Müslüman'dı, ancak kimlikleri kesin belli değildi, Türk olmaları çok zayıf bir ihtimaldi. Moğolların önünde kaçıp gelenler ise Türk'tüler ama Müslüman değildiler; arayış içindeydiler, içlerinde güçlü mistik ve Mesih damar taşıyorlardı. Selçuklu sarayının gözünde bunlar; bendinden boşanmışçasına akan yabancı vahşi insan sürüleri olarak görünüyordu. Haksızda sayılmazlardı; gelenler göçebeydi, yerleşik hayata yabancıydı ve kültürel bir yaratmaları yoktu, sadece yurt edinmek için vahşice saldırıyorlardı, önüne çıkan her şeyi yakıp yıkıyorlardı. Moğolların sebep olduğu bu istila hareketi sonucunda, Anadolu'yu ve Ortadoğu'yu karanlık bir dönem izledi. Egemen dinler (Müslümanlık ve Hıristiyanlık) ve kutsal kitaplar sorunlara çare olamıyordu, insanlar kutsaldan kaçıp mistik hareketlere sığınıyorlardı. Mistisizm bunalım döneminin ürünüdür. Var olana, egemen olana, dine, inanca ve devlete karşı bir tepkidir. Kendinden olmayana, sorunlarına çözüm üretmeyene üstelik gaypta olana, yani Allah'tan kaçıştır, uzaklaşmadır; ama aynı zamanda yeni bir arayıştır; gnostik bir inançtır. Yalçın Küçük'ün de anlattığı gibi; "Moğollar yakıp yıkıyorlar, öldürüyorlar ve öldürecek insan bulamadıkları zaman ölüleri öldürüyorlar. Gittikleri yerlere ölüm ve yıkım götürdüler. Daha ilerisine korku gönderdiler. Allah'ları yoktu, Allah'sızdılar. Dinleri sevmezlerdi, dinsizdiler." (Küçük,2012:84) Kaçanlar geri dönemezdi; hep ileriye, hep ileriye gitmek ve yerleşmek zorundaydılar. Babai'ler de bunu yaptı. Mesih'e inanıyorlardı, onsuz başkaldırı düşünülemezdi. Bozulan düzeni ancak Mesih'in yardımıyla başarıya ulaştırabilirlerdi. Onu yaptılar, ölümsüz Mesih'in peşinde ölüme koşular.

XIII. yüzyılın ilk yarısı Anadolu'nun en karanlık dönemidir. Üretim durmuş, kıtlık baş göstermiş, açlık kol geziyordu. Ortam gerginleşmiş, toplum patlamaya hazırdı, liderinden gelecek işareti bekliyordu. Sultan elbette ki bu huzursuzlukta haberdardı ve toplumun en az belli bir kesimini kontrol edip isyandan uzak tutmak istiyordu. Çaresi kolay bulundu, onları kazanmak için, sarayda uydurulmuş şecereler düzenletilerek toplumun bir kesiminin dini liderleri taltif edilerek kazanılmaya çalışıldı, en azından tarafsız kalmaya ikna edildi.

Rivayette göre başlarında Seyyid Mahmut Hayrani oğlu Hacı Kureyş, Şah Mansur Baba, Seyyid Ali ve Derviş Beyazi gibi derişlerin bulunduğu on iki Kürt aşireti (Şecerede Türkmen aşireti olarak geçer) Horasan'dan Erzincan'a ve oradan da Hısn-i Mansur (Adıyaman) ve Bağın kasabasına yerleşmişlerdir. Sultan Alâeddin Keykubat bu on iki Kürt aşiret beyini toplayarak, başlarındaki bu din ulularına şecere beratı yani "Seyyidlik" belgesini vereceğini duyurur. Bir araya gelen bu on iki Kürt aşiret reisleri de, başlarındaki bu din ululardan mucizeler istemişlerdir. Bağın kasabasında yapılan bu sınamada, Şah Mansur duvar yürütmüş, Hacı Kureyş ile Derviş Beyazi fırındaki ateşe girmişlerdir. Sultan Alâeddin bu mucizeleri de bu şecerelere yazdırarak onaylatmıştır. Sultan Alâeddin Keykubat'm onaylayarak verdiği şecere On iki Kürt aşiretine bildirildi. Sultan Alâeddin Keykubat'ın şecere vererek onura ettiği ve Babailer hareketinde soyutlamaya çalıştığı on iki Kürt aşiretleri ve reisleri şunlardır:

1-Delsinler-Delihasanlar kabilesinden Horembegan adıyla anılan oymağın başı Cafer

2-Alan kabilesinden Burkent oymağı ve başları Teymur

3-İlyas kabilesinden Han adıyla tanınan oymağın başı Hüseyin

4-Milli kabilesinden Bozkır oymağının başı Muhammed

5-İzol kabilesinden Üç Ayak oymağı ve başları Abdullah

6-Haydar kabilesinden Bedirhan oymağı ve başları Ali

7-Karsan kabilesinden Hançer oymağının başı Mustafa

8-Lal kabilesinden Baykara oymağından İbrahim

9-Çakır Tahir kabilesi ve başı Mahmut

10-Dada kabilesinden Börek Uzun oymağının başı Muhammed

11-Zor Veli kabilesinden Duvardelen oymağından Yusuf

12-Merdis kabilesinden Dik Külah oymağının başı Abbas. (N. Birdoğan, 2010:235)

Buna rağmen Şecerelerin dağıtımından altı yıl sonra Samsat'ta Baba İshak önderliğinde ki ayaklanmayı önleyemedi. Politik kaygılardan dolayı sarayda uydurulan bu şecereler, Kızılbaş/Alevi inancına İslam'ı hurafelerin girmesine neden oldu ve inanç

uzun yıllar bu hurafelerin pençesinde boğuştu durdu. Dikkat edilirse oyun hep aynıdır. Tarihte Kızılbaş Kürtleri, Baba İshak hareketinde soyutlamak için uyduruk şecere verer güçler, bugünde Kızılbaş Kürtleri, Kürt ulusal hareketinde soyutlamak için, onların “Öz Türk” ve “Esas Müslüman” olduklarını savunmakta ve Bektaşî dergâhları vasıtasıyla asimile etmeye ve hareketten uzak tutmaya çalışmaktadırlar.

Kızılbaş Kürtler arasına nifak sokma geleneğine yukarıda görüldüğü gibi tarihin çok eski devirlerinde de rastlanmaktadır. Belki bu yüzden olacak ki Hamza Aksüt, Babailer hareketinin tamamen bir Türkmen Alevi hareketi olduğunu, Anadolu yerli halklarının bu harekete yer almadıklarını hatta karşı cephede yani hükümet güçlerinin yanında yer aldıklarını belirtir ki araştırılması gereken önemli bir konudur. Doğru da olabilir; Sultan tarafından ruhani liderleri şecere ile taltif edilen yukarıdaki on iki aşiretin harekete katılmamış olma olasılığı oldukça yüksektir. Fakat harekete Anadolu halkları ve Kürtlerin katılmadığını söylemek oldukça güç görünmektedir. İlk kıvılcımın ateşlendiği yere baktığımızda, cevap kendiliğinden verilmektedir.

Baba İshak tarafından hareketin ilk ateşlendiği yer, Adıyaman’ın Gergor (Gerger), Gağti (Kâhta) bölgesidir ve bu bölge yoğun Ermeni-Kürt-Rum ve Yahudi nüfusunu barındırmaktadır. Ayrıca hareketin askeri lideri olan Baba İshak ta Aksüt’ün savunduğu gibi İshak obasına sahip bir Türkmen değildir. O Hısn-ı Mansur’un (Adıyaman) Samsat’tın Kefersat köyünde doğmuş ve büyük ihtimalle bir Kürt ailesinin çocuğudur; bu yüzden hareketi de ilk kendi yöresinde başlatmıştır.

Anadolu da her zaman sosyal patlamalar, dinsel faktörlerle beslenmiştir ve isyanlara olumlu ortamlar hazırlatmıştır. Bu sosyal patlamaların diğer önemli bir özelliği, Anadolu’daki tüm etnik grupları da içine almasıdır ve tarihe inanılmaz izler bırakmasıdır. Baba İshak’la başlayan bu süreç, Şeyh Bedreddin’le zirve yapacak, Kızılbaş hareketiyle günümüze ulaşacaktır.

Babailer Eylemi’nin teori babası Baba İlyas ise uygulayıcısı bir eylem ve aksiyon adamı olan Baba İshak’tır. Eylemciler, halklara geniş bir inanç özgürlüğü tanıdılar, kendileri de İslam’ın katı kurallar içeren dini gerekçelerini bir kenara iterek, Kızılbaşlığın

insan sevgisini, insan yüceliğini ve hoşgörüsünü öne çıkardılar. İran'ı halklarının ortak özelliğidir, liderler birer kurtarıcı olmanın ötesinde, aynı zamanda birer “Mesih”dirler ve Tanrı'nın kendilerine hulûl ettiğine inanırlar. Babai'ler hareketi de liderlerinin tanrının kendisinde hulûl ettiğine, onun bir tecellisi olduğuna inanıyorlardı. Tanrının bir tecellisi olan Baba İlyas, Amasya kalesinde tutukluyken, Tanrı tarafından gönderilen kanatlı boz ata binerek göğe yükselerek gayba karışmıştı. “Boz buraklu ve nur imamı şeyh” (Boz atlı nur haleli pir) (Melikoff,2009: 206) Aynı şekilde, Ebu Müslim beyaz bir güvercin olarak göğe uçmuştu.

Önceleri pek çok başarı kazanan hareket, ruhani önderlerinin Amasya'da yakalanıp, öldürülmesi ile yenilgiye uğradı. Selçuklu Sultanı, Frenk paralı askerleri sayesinde hareketi bastırarak, büyük bir katliam gerçekleştirir. İsyanı bastıran Frenk askerlerine Sultan II. Gıyaseddin onları üçer bin altınla ödüllendirdi.

Sosyal adalete dayalı bir toplum düzeni tasarlayan hareket, ileriki yıllarda Şeyh Bedreddin'in müritlerince de uygulanması tasarlanan hareketin ilham kaynağı olacaktır. Tasarlanan sistemde özel mülkiyet olmayacak, tüm üretim araçları toplumun ortak malı olacaktır. “Yarın yanağından gayri her yerde ve her şeyde ortak” olunacaktı. Böyle bir toplum düzeninde, dinsel ve cinsel özgürlük, hiç kimsenin diline, inancına, rengine bakılmaksızın her kese tanınacaktı. İslam'ın pasifleştirdiği kadına yeniden üstün bir statü kazandırılacak, kadınların yeniden toplumsal üretim sürecindeki yerlerini alması sağlanacaktı. İslam'ın yasakladığı ve haram saydığı dünyevi zevklerin tatmini önündeki engeller kaldırılacak, insanlar dünyanın tüm nimetlerinden faydalanarak, özgürce ve zevk alarak yaşayacaklardı. Kutsanmış şarap yasak olmayacaktı. Başta Babai'ler devrimi olmak üzere Anadolu devrimlerinin büyüklüğü içinde sakladıkları bu sırda gizlidir.

Baba İlyas'ın torunlarından olan Derviş Ahmet Âşiki (ki Aşıkpaşaoğlu adıyla ünlüdür) tarihinde dedesinin “Zamanın kutbu Baba İlyas'tır ki Seyyid Ebu'l Vefa'nın halifesidir” diye göstermektedir. Ebu'l Vefa ise, daha önceden yazdığımız radikal Şiiğin Gulat inancından etkilenmiş, eski Kürt inançlarını, yeni formata harmanlayarak, İslam zıttı bir senteze ulaşmıştır. Ebu'l Vefa'nın düşüncelerinden etkilenen Baba İlyas, Anadolu'da Ba-

bailer hareketini başlatmıştır. Hareketin yenilgisinden sonra gelenek pasifleşmiş, öğreti bu pasif haliyle Hacı Bektaş şahsında varlığını sürdürebilmiştir.

Aktif bir damardan, yukarıda anlatmaya çalıştığımız Babai hareketiyle süzülüp gelen Kızılbaş/Alevi öğretisinin, Hacı Bektaş Veli adına kurulan Dergâh'ta da varlığını koruyarak, yaşamaya devam ettiği sanılmasın. Çünkü Dergâh başka amaçlar için, bizzat Osmanlı devleti tarafından kurulmuş, korunmuş ve gözetilmiştir. Öğreti bakımından Dergâh ile Hacı Bektaş farklı farklı kulvarlarda yüzmektedirler.

21/4-Bektaşî Tarikatı;

Bugün Bektaşî olarak anılan dergâh'n esasında, var sayılan Hacı Bektaş Veli öğretisi sistemi ile pek çok konuda ayrıştığını belirtmek gerekir. Bundan dolayı Hacı Bektaş Veli'yi ayrı, Bektaşî Tekkesi'ni ayrı ele alıp değerlendirmeyi uygun gördük.

Baba İlyas'ın torunu Aşıkpaşazade, ünlü eserinde şunları yazar, "Hacı Bektaş nesi varsa Hatun Ana'ya ısmarladı. Kendi bir meczup, saf bir azizdi. Şeyhlikten, müridlikten vazgeçmişti. Abdal Musa derler bir derviş vardı. Hatun Ana'nın dostu idi. O zamanda şeyhlik ve müridlik asla ortaya çıkmış değildi. Silsile'ye dahi aldırılmazdı. Hatun Ana, Hacı Bektaş'ın üzerine mezar yaptı. Bu Abdal Musa geldi. Bunun üzerinde nice gün kaldı" (N. Birdoğan, 2010:108) İşte Hacı Bektaş'a dayandırılan Bektaşî tarikatının kuruluş hikâyesi böyle kurgulanmıştır.

Kaynaklar gösteriyor ki, Bektaşî tarikatı, Hacı Bektaş'ın ölümünden sonra müridi Abdal Musa tarafından kurulmuştur. Buna rağmen radikallikten uzak, fazlaca da kuralcı olmayan, hoşgörüyü benimseyen İslam'ı bir karakter arz ettiği içinde devlet tarafından da desteklenerek bir halk tarikatına dönüşür. Peki, nasıl olurda İslam'ı geleneği pek uygulamayan bu tarikat, Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli tarikatlarından birisi haline gelir. Bu sorunun cevabını dönemin sosyo ekonomik koşulları ve toplumsal yapısı verir. XIV yüzyılın başlarında, Anadolu'da merkezi otoritenin gücü kırılmıştı. Anadolu beyliklere bölünmüş, tüm bölge anarşik bir ortam içerisinde çalkalanıyordu. Moğol saldırılarında usanıp, Orta-Asya'da kopup gelen Türkmen boyları, kural kaide tanıma-

arak, her yöne saldırarak yerleşmeye çalışıyorlardı. Moğollar'ın önünde kaçıp gelen Türkler "Selçuklulardan farklı idiler, dilleri Türkçe, dinleri ise yoktu, pagan idiler." Yalçın Küçük'ün de belirttiği gibi; Osmanlı Hanedanlığının kurucu olan Osman Bey bile, güçlü bir şeyh olan Edebali'nin desteğini kazanabilmek için Müslümanlığı seçmek zorunda kalacak ve ilave olarak Mal'i hatunu eş olarak alacaktı, (Küçük, age.53) Böyle bir kitleyi Sünni İslam'ı prensiplerle kontrol etmenin imkânı yoktu. Osmanlı Beyliği, bu göçebe toplulukları, Ortodoks İslam'ın dışında; onlara sevgi ve hoş görüyle yaklaşan, dini inancı pek de önemsemeyen onlara yakın, hatta onlardan biri olan Hacı Bektaş Dergâhı vasıtası ile kontrol altına almak istiyordu.

Kendilerinin de Beyliğin manevi kurucusu Şeyh Edebali vasıtası ile Hacı Bektaş'la gönül bağları vardı. Tarihçi Oruç'a göre; Sultan Orhan'ın kardeşi Ali Paşa, Bektaşî idi ve Yeniçeri ordusunun manevi koruyuculuğunu da Hacı Bektaş'a vermek istiyordu. Yeniçerilerin ayırıcı belirtileri olan 'Akbörk' (beyaz başlık) ile yetki berati olan 'İcazeti' almak için Sultan Orhan, Hacı Bektaş Dergâhı'na başvurur. Böylece Hacı Bektaş, Yeniçeri ordusunun "manevi koruyucu piri" olur. Hacı Bektaş'ı manevi Pir olarak tanıyan Yeniçeri Ocağı'na 'Ocağ-ı Bektaşîyan', Yeniçerilere 'Taufe-i Bektaşîyan', ağaya 'Ağa-ı Bektaşîyan' deniyordu. Yeniçeriler "gülbank"larında tasavvuf ehline uyup 'Üçler, Yediler, Kırkları' anıyorlar, "Nur-ı Nebi, Kerem-i Ali, Pirimiz, Hünkârımız Hacı Bektaş'ı Veli demine hû" diye sözlerini bitiriyorlardı. (Bkz Bender, Birdoğan, Melikoff) Böylece, Yeniçeri askerleri Hacı Bektaş'ın evladı sayıldı. Tarikat, devlet içindeki bu ayrıcalığını, Yeniçeri Ocağı'nın 1826 yılında padişah İkinci Mahmut tarafından kaldırılması ile yitirecekti.

Devlet desteği ile tarikat, İmparatorluk içindeki üstün yerini almış ve üst derecede bir halk tarikatı olarak benimsenmişti. Anadolu'daki hoşgörüyü dayalı halk inancını benimseyen Türkmen unsurları, Bektaşî vasıtasıyla kontrol eden Osmanlılar, Balkanlar'da fetihlere giriştiler. Bektaşî dervişler de bu fetihlerde yer aldı. Dervişler, fethedilen topraklara yerleşerek ilk dergâhlarını kurdular. Bu dergâhlar da kolonizatör görevini üstlendiler. Bir yandan göçebe Türkmen boyları, bu dergâhların etrafına yerleşerek tarımla uğraşmaya ve yerleşik düzene geçerek bölgeyi Türleş-

tirdiler. Diğer yandan Bektaşî dervişlerin dinler üstü davranışları, hoş görüleri ve serbest düşünceleri, Hıristiyan ahaliyi de etkilediğinden, onları da İslamlaştırdılar. Böylece misyonerlik görevini de üstlendiler.

XVI. yüzyıl başında, Balkanlar'da kaydedilmiş nüfus ve toprak sayım sicillerine dayalı belgeleri inceleyen Ömer Lütfi Barkan, bu konuda şunları yazar. "Bu belgelerle Osmanlı İmparatorluğu'nun yayılmacı kahramanlık yıllarında, dervişlerin yalnızca coşan ve kendinden geçen ermişler olmadıklarını, üzerinde oturulmayan topraklara gelip yerleşerek tarıma, hayvancılığa yöneldiklerini ve yerleştikleri bölgelerin kırsal ekonomisini tümüyle elleri altında bulundurduklarını göstermiştir. Dervişlerin yerleşmeleri, bazen doğrudan doğruya hükümdarın iradesine bağlıydı ve umumiyetle her zaman da, yönetimin benimsemesi ile ya istila önünden kaçmış Hıristiyanlara ait topraklar ya da daha çok dağ geçitleri, ulaşım yolları gibi stratejik noktalar üzerine olmaktadır. Bu noktalar çoğu zaman oraya bir zaviye, bir inziva köşesi kurmuş bulunan ve bağ bahçe ekerek toprağı işleyen derviş müritlerinin gelip, kendileri için bir tekke kurarak katıldıkları herhangi bir şeyhe bağışlanmış oluyordu. Ardından kısa zamanda bir köy, sonra da değirmenler, aşevleri, fırınlar, kervansaraylar, darüşşifalar, vb. sosyal yararlı vakıflar belirlemekte gecikmiyordu. Bu ücra yer, kısa zamanda manevi bir değer verilen kurucu velinin türbesi çevresinde bir kültür merkezi oluyordu. Bu yer Hıristiyan bir bölgede bulunuyorsa, dervişlerin hoşgörülü, hatta dinler üstü eğilimleri; henüz şamancı adetlere yakın bir gelenekle alkollü içkilerin içilen, hatta haşhaş kullanılan sofraları ve coşkun danslara ilahiler karışan merasimleri, yörede yaşayan veya zaviye hizmetlerinde çalışan Hıristiyanlar üzerinde etkiler uyandıran çekiciliği ile Türk kültürünün ve İslam'ın bir yayılma merkezi oluyordu." (aktaran, Melikoff, 2009: 197-198)

Bektaşî Dergâhı, XIV. ve XV. yüzyılda artan Kızılbaş tehdidi bertaraf etmek için başlangıçta devletle işbirliğine girişmekten bir sakınca görmedi. Kızılbaşları, şeriattan sapmış, sapkınlar olarak görüyordu. Yüz binlerce Kızılbaş Kürt ve Türkmen kılıçtan geçirilirken, onlar seyirci kaldı, üstelik de devletle işbirliğine giderek, Kızılbaşları zapt u rapt altına almaya çalıştılar. Bektaşîlerin bu olumsuz tavrı Kızılbaşlarca hiçbir zaman hoş görülme-

di ve hep Bektaşilere kuşku ile yaklaşmasına sebep oldu. Bektaşilerin başlangıçtaki bu olumsuz tavırları, Kızılbaşların Hünkâr Hacı Bektaş'a saygı göstermelerini ve ondan himmet ummalarını engelleyemedi. Çünkü Kızılbaş/Aleviler, Hacı Bektaş Veli ile O'na atfedilen tekkeyi ayrı ayrı değerlendiriyorlardı. Onlar için, Hünkâr hep kutsaldı, saygı gösterdiler.

Devlet tarafından, korunduğu için, Bektaşi Dergâhı devletle olan bağına hiçbir zaman koparmadı. Bugün de Bektaşilik, devletle olan bağın nişanesi durumundadır. Bu yüzden Kızılbaşlarla sıcak ilişkiler kuramamış, onları aşağılamış, küçük görmüş ve kendinden saymamıştı. Bektaşilerin Kızılbaşlara karşı olan bu olumsuz tavrını Bektaşi uzmanı Melikoff şöyle değerlendirir: "Dinlerin aydınları kendi inançlarından halkı etkilemeye, örgütlemeye çalışır. Bektaşiler, Alevilerden(Kızılbaşları kastediyor) kendilerini sakındılar. Önemli Bektaşi Babaları "biz Alevi değiliz" diyordu. Çünkü onlar tarikatlaşmış, esasta aynılar ama ayinlerinde bazı farklar var. Semah yok, musahiplik yok, Yeniçeriler ile Bektaşiler arasında sıkı ilişkiler vardı. 1826'da Yeniçeriler ortadan kaldırıldı, Bektaşi tekkeleri kapatıldı, sürgün edildiler, öldürüldüler. O zaman Bektaşiler kendilerini korumak için Far-Masonluğa girmeye başladılar. Böylece bir fark daha oluştu. Alevilik ise Far-Masonluk değildir." (Melikoff, age)

Devletle uzlaşan Bektaşiler, devletin Kızılbaşları ezmesine sesiz kalırlar. Kızılbaşlar ise, devletin ağır baskısı karşısında tarihte "Celali İsyânlar"ı olarak bilinen ve uzun yıllar süren sosyal-dini içerikli isyanlar ile direndiler. Devlet bu isyanları acımasızca ve vahşice bastırdı, sayısız Kızılbaş katledildi. Osmanlı tarihi bu katliamlarla meşhurdur. En ünlüsü ise kuyuları Kızılbaşların kelesi ile doldurduğu için "kuyucu" lakabı alan Kuyucu Mustafa Paşa'ya ait olanıdır. Bunlar yaşanmış tarihi gerçeklerdir ve Bektaşi tekkesi ya sesiz kalmış ya da devletin saflarında yer almıştır.

Yukarıda da açıklamaya çalıştığımız gibi Bektaşilik eklettik bir tarikattır. Radikal Hıristiyanlıktan, İslam'ı Hanefi mezhebinden, Şiilikten ve Kızılbaşlıktan derlenmiş bir tarikattır. Kızılbaş/Alevilikte olduğu gibi bir inanç değildir. Fakat bugün durum tersine dönmüştür. Alevilerin bir kesimi(şehirleşenler) yükselen İslam'a karşı meşrutî bir zemin kazanmak için Bektaşiliği kur-

tarıcı bir tarikat olarak görmektedirler. Alevilikten uzaklaştıkça, daha çok Bektaşiliğe yakınlaşmakta ve İslam'ı bir karaktere dönüştürmektedirler. 1980'lerden itibaren artan göçle birlikte Bektaşî tarikatı kendini tamamen Kızılbaş/Alevilerin tek temsilcisiymiş gibi bir algı yönetimi geliştirmiş ve bu konuda devletten de oldukça destek görmüştür. Devlet; Bektaşîliği, Kızılbaş/Alevilik içinde devlet inancı haline getirmiştir. Kızılbaşlık hiçbir şekilde itibar görmezken bile Hacı Bektaş törenleri, en üst düzeyinde Cumhurbaşkanlık düzeyinde katılımlarla onore edilmiş ve kamuoyunda Bektaşîlik, Alevilik olarak sunulmaya çalışılmıştır. Bugün Kızılbaş/Aleviliğin Türkiye Cumhuriyeti Devleti nazarındaki kabulü Bektaşîlik olmaktadır. Bektaşîlik kitlelere Alevilik olarak sunulmaktadır. Her yıl Hacıbektaş kasabasında düzenlenen ve devlet desteği ile bir anmadan çok bir şenliğe dönüştürülen Hacı Bektaş'ı Anma törenlerine akın akın Kızılbaş/Alevi kitlelerinin akmasında devletin bu yanlış ve tek yanlı propagandasının büyük etkisi olmuştur. Devlet ve Bektaşî tarikatı da ateist olarak gördükleri Kızılbaş kitlelerini önce kontrol altına almak, ardından da İslamlaştırma peşindedir. Kızılbaş/Alevilik, Bektaşîlik vasıtasıyla İslam'a yakınlaşırken, kendi özünde de çok şeyi yitirmekle karşı karşıyadır. Sorun dünden bugüne gelen Kızılbaş/Aleviliğin, bugünden yarma yoluna nasıl devam edeceği kaygısını taşımaktadır.

21/5-Tarikatın dönüşüme uğraması;

Günümüzün milliyetçi Türk İslam sentezcileri Bektaşî tarikatını Orta-Asya'da XII. yüzyılda kurulmuş olan Ahmet Yesevi tarikatına bağlamaktadırlar ve Hacı Bektaş'ın ondan icazet alarak Bektaşî Tekkesi'ni kurduğunu savunurlar. Tatmin edici kanıtlar öne sürmeden sadece rivayet ve söylentilere dayanarak bu tezleri ileri sürenlerin gerçek maksatlarının ne olduğunu bu çalışmamızın muhtelif yerlerinde açıkladığımız için tekrar üstünde durmayacağız. Bu kesimlerin ileri sürdüğü gibi Bektaşîlik, "İslam'ın Alevi yorumudur" tanımlaması da doğru bir tanımlama değildir. İlk başta İslam'ın Alevi yorumu diye bir yorum olamaz, İslam'ın kendi içinde bir yorumu olabilir, İslam'ın Şii yorumu da olabilir ama Alevilik, hele hele Kızılbaşlık gibi İslam'la uzaktan yakından bir ilişkisi olmayan bir inançla, İslam'ın yorumu olamaz. Olsa da o yorum İslam olamaz. Şu söylenebilir; Bektaşîlik İslam'ı bir

kaynaktan doğmuştur, doğrudur. Bektaşilik İslami bir kaynaktan doğmuştur ama doğduğu kaynaktan değil, vücut bulduğu topraklarda yani Anadolu'da değişim ve dönüşüme uğramıştır.

Hünkâr'ın ölümünden sonra O'nun adıyla kurulan Bektaşi Tarikatı'm, Orta-Asya'ya ve Ahmet Yesevi tekkesine bağlamak bir zorlamadan öte anlam taşımaz. Nedeni ise Türk-İslam sentezcilerinin ileri sürdüğü gibi Yesevi tekkesi radikal bir İslam'ı tekke değil, İslam'a bağlı, Sünni inancının Hanefi mezhebine bağlı bir İslami tarikatır. Bunu ünlü tarihçi Fuat Köprülü çalışmalarında belirtmiştir. Yesevi tarikatının Hanefi mezhebine bağlı bir Sünni tarikat olduğunu belirten Nejat Birdoğan da şunları yazar: "Hocası gibi (Ahmet Yesevi) Hanefi mezhebini benimsemişti. Tarikatına şeriati da soktu. Şeriata özen göstermeyen, tarikatta da olamayacağını aşılıyordu. Kendi alanında büyük bir bilgin ve din ulu'sudur. Ancak Alevilikle uzaktan ve yakından bir ilgisi yoktur. (N. Birdoğan, age) Abdulbaki Gölpınarlı da Yeseviliği; temelde Sünni bir tarikat olarak görmektedir. Bu kesin kanıya başlıca sebep ise Yesevilik ve Nakşibendilik arasındaki yakınlık olmuştur. Zaten tarikat süreç içerisinde Nakşibendiliğin içerisinde eriyerek kaybolmuştur.

Görüldüğü gibi Orta-Asya'dan Anadolu'ya Alevilik değil, Sünni İslam'ın Hanefi mezhebi ile ona bağlı Nakşibendilik gibi Sünni bir tarikat gelmiştir. Nakşibendiliğin Kürtler arasında yayılması, Türkler sayesinde olur. Şeriata bağlı Sünni tasavvuf anlayışını benimseyen Nakşibendilik, Hanefi mezhebi ile birlikte Anadolu'ya girer ve Osmanlı padişahlarınca kollanıp korunur. 1826 yılında Bektaşilik yasaklanıp, Bektaşi Dergâhı kapatılınca, Hünkâr Bektaş'ın dergâhına Nakşibendî şeyhleri atanmıştı. Şeyhin de ilk icratı, dergâhta bir cami yapmak olmuştur.

Hacı Bektaş'ın irşat aldığı ve Bektaşiliğin ana kaynağı olduğunu savundukları Yesevi tarikatı, süreç içerisinde, Nakşibendî tarikatı içerisinde kolayca eriyerek yok oldu. Nedeni de yukarıda açıkladığımız gibi iki tarikatında da aynı kaynaktan beslenmesi ve Sünni Hanefi mezhebine dayanmasındadır. Buna karşılık, İslam'ın katı kurallarından uzak, hoş görüyü ve sevgiyi temel esas alan Bektaşi Dergâhı süreç içerisinde bünyesine Hurufilik ve Kızılbaşlık gibi İslam dışı öğeleri de alarak, daha radikal bir

karakter kazanacaktır. Bu değişimi Melikoff, şöyle açıklar: “Böylece Ahmet Yesevi geleneğinde doğan ve kökleri Orta-Asya’ya ulaşan bu akım, Anadolu toprağı üzerinde yalnız cemaat dışı (heterodoks) değil, aynı zamanda açıkça başkaldırıcı görünecek derecede çığırında çıktı ”der. (Melikoff,2009:153) Yesevi kökenli Bektaşilik, Anadolu’da değişime uğradı; tıpkı Yeseviliğin Orta-Asya’da Nakşibendî tarikatı içerisinde erimesi gibi, Bektaşilik, Kızılbaşlık içinde erimedi ama Kızılbaşlık doğrultusunda değişime uğradı.

Neden tarikat radikal bir değişime uğradı; çünkü tarikatın dönüşmesi için Anadolu’da ne gerekliydiyse her şey fazlasıyla vardı. Tarikat, eski Ön-Asya inançlarından etkilendi, sūfi gele-
nekten beslendi. Böylece, Sünni kökenli ama fazlaca kuralcı olmayan İslami bir tarikattan, insanı merkez alan, sevgi ve hoşgörüye dayalı, Alevi karakterli bir halk tarikatına dönüştü. Alevilik, Bektaşilikten değil, Bektaşilik Alevilikten evrildi. Kızılbaş geleneğinde beslendi zenginleőti ve bu topraklara mal oldu. Böylece evrimleşmesini bu topraklarda tamamlayan Bektaőı tarikatına rahatlıkla bir Anadolu halk tarikatıdır demek mümkün.

Bu gerçeklerin bilinmesine rağmen, Aleviliği Orta-Asya’ya ve Yeseviliğe bağlamak, gerçeklerle bağdaőmamaktadır. Bu topraklar üzerinde yaratılmış eski kültür ve inançları inkâr etmektir. İnkârcılık, kabullenmez ırkçı-őoven, gerici bir zihniyettir. Asıl olan, bu topraklar üzerinde yaratılmış tüm kültürleri ve kültürel birikimleri kabullenip, sahiplenmektir. Ancak o zaman Anadolu layık olduğu kültürel zenginliğe kavuşur; sevginin ve hoşgörünün merkezi olur. Arzulanan ve istenen demokrasi ancak o zaman ete-kemiğe bürünür, hayal olmaktan çıkar, gerçek olur ve yaşama imkânına kavuşur.

Osmanlı Devleti, hâkim din ve ideolojilerden hızla uzaklaşan ve militan bir ruhla kendisine başkaldıran üretici kitlesini yeniden denetim altına alıp kontrol etmek için Bektaőı Dergâhı’m devreye soktu. Devlet, Bektaőı Dergâhı aracılığıyla, hâkim dinden ve mevcut sistemden hızla uzaklaşan kitlelere karşı ikna yolunu seçip havuç gösterirken, diğer yandan ikna olmayanlara karşı da şiddet kullanmaktan kaçınmadı. Dergâh, devletin yumuşak yüzü oldu ve kontrol edilemeyen kitleleri kontrol etmeye çalışırken,

kaderin Şu cilvesine bakın ki kendisi de değişim ve dönüşüme uğradı. Dergâh'a ilk sızmalar Hurufiler tarafından gerçekleşti onu Kızılbaşlar izledi.

21/6-Hurufiliğin Bektaşi Tekkesine sızması;

Bektaşiliği radikal yönde değiştiren, onun içine sızarak etkileyen ve dönüştüren ilk radikal inanç Hurufilik olmuştur.

Nedir Hurufilik?

Hurufilik, İrani mutasavvıf Fazlullah Hurufi'nin, harf ve rakamları çeşitli Bâtinı yorumları üzerine kurduğu bir inanç sistemidir. Büyük baskılar sonucu Hurufiler Bektaşiliğe sızarak Bektaşiliği Bâtinı yönde dönüŐtürmüŐlerdir. Hurufilik Bektaşilik yoluyla Kızılbaş/Aleviliğe geçerek büyük kabul görmüştür. Harflerin batını yorumunu, tasavvufta ilk kullanan Hallacı Mansur'dur. Ama bunu geliştirip, yepyeni bir biçim veren de, Astarâbâdlı Fazlullah'tır.

Hurufilik harf ve rakamların yorumlarına ilişkin, bütün eski birikimlerle tasavvufi, bâtinı ve İslam dışı inançların bir sentezinde oluşur. Harf ve rakamların yorumlanması ve aralarında çeşitli ilişkiler kurulması hemen bütün eski kültürlerde görülen bir olgudur. Kökleri hem Sami dünyasına, hem Grek eski çağa dayanır. Daniel kitabında ve ona mal edilen metinlerde de görülmektedir.

Harfeliğe tarihsel olarak ikinci rneği oluşturan "Kabbala", Hurufiliğin amacına pek benzer bir amaç taşımakta, harf ve sayıların gizemini çözerek Tevrat'ı yorumlamayı hedeflemektedir. Kabbala'nın yorumuna göre; Tanrı kendisini belirli sayıda nitelik (sefirot) biçiminde dıŐsallaŐtırarak evreni yaratmıştır. Kabbala'nın yaratılış ile ilgili bu savında yer alan hemen her unsur İslam ezoterizminde (batinilik) ve dolayısıyla Hurufilikte benzer biçimde bulmak olanaklıdır.

İslam dünyasında da harflerin simgeselliği ve sayısal değerleri önemli bir uğraş alanıydı. İlm-i huruf(harfler bilimi) olarak adlandırılan bu alanda, harflerin gizlerini ve simgelediği alanları araştıran alıŐmalar, "Lugaz" "Muamma", "Remil", "Fal", "Cifr"(Cefr), "Vefık", "Azaim" ve "Ncum" gibi bağımsız bilim dallarını ortaya çıkardı. Kur'an surelerinin başlarında yer

alan harfler de (hurufu'l- mükatta'a ya da fevatih) yorumlandı. Hallac-ı Mansur ve İbn Arabi gibi sûfiler, harflere çeşitli metafizik anlamlar yükleyerek sayısal değerleri ile geleceğe ilişkin bilgileri araştırdılar.

Fazlullah Hurufî, bütün bu birikimleri yeniden değerlendirip, batını yöntemler kullanarak Hurufiliği sistemleştirdi.

Lakabı "El Hurufî" olan Fazlullah Nâimi Tebrizi Astarâbâdi, 1339-40 yıllarında Astar-Âbad'da doğdu. Adı Abdurrahman'dı, babasının adı Ebû Muhammed Tebrizi isminde Seyyid olan bir kundura zanaatkârı idi. Fazlullah çok iyi bir eğitim almış, derin bilgiye sahipti. Türkçe, Farsça ve Arapça dillerine hâkimdi, hem nesir hem de nazım alanında yazabiliyordu. Yaşama ve geleceği görme ve yorumlama yetenekleri çok gelişkindi. Çok genç yaşta sûfilîğe yöneldi. Tasavvuf yolunda, sülûk süresi olan Çile'yi 1370-71 yıllarında Isfahan'da otuz iki yaşında tamamladı. Birçok mekân gezip, pek çok sûfi ile birlikte oldu. 1376 yılında Tebriz'e yerleşerek, görüşlerini açıkladığı "Cavidan-name"yi yazdı. Görüşlerini aşırı ve din dışı gören Semerkant ulema meclisi, cezalandırılması yönünde karar aldı. Timur'un oğlu Miranşah'ın emriyle tutuklanarak, Nahçıvan dolaylarındaki Alıncak Kalesi'nde hapsedildi. Yargılamadan sonra "Küfr'de" 1394'te idam edildi. Cesedi, ayaklarından sürüklenerek çarşı-pazar dolaştırıldı. Sonra müritleri tarafında toprağa verildi. Mezarı "MAKTELGÂH" adı verilen bir şehitlik haline getirilerek, büyük bir ziyaretgâh oldu. Hapiste yazdığı "Vasiyatname"sinde Şirvan'ı Kerbelâ'ya, kendisini de İmam Hüseyin'e benzetir. "Yaşamım boyunca Şirvan'da tek dostum olmadı" der ve

*"Ben çağın Hüseyin'iyim/Düşmanlarım Yezit ve Şimr,
Aşura, alınyazım/Ve Şirvan, Kerbelâ'mdır"*

(Melikoff, 2009:172)

Hurufiliğe göre; Tanrı gizli bir hazinedir. (Kenz-i mahfi) varlığın özü ise sestem (kelamdan) oluşur. Sesin ortaya çıkmasıyla evren var olmuştur, Özü oluşturan ses canlılarda bilfiil (eyleme dönük), cansızlarda bilkuvvet (gizli güç) olarak vardır. Canlılarda istem ve istekle ortaya çıkar. Cansızlardaki sesin ortaya çıkması için birbirlerine vurulmaları gerekir. Tanrı kendisini insanın yüzünde görünür kılmıştır. İnsanı ayıranda söz'dür, kelimadır. Sözün

öğelerinin sayısal bir değeri vardır. İnsan yüzündeki burun “elif”, burnun iki yanı “lam” gözlerde “he” harflerini verir. Böylece insan yüzünde simetrik yazılmış iki Allah sözcüğü bulunur ki oda Ali’dir. İnsan yüzünde ayrıca çeşitli hatlar da vardır. İki kaş, dört kirpik ve saçtan oluşan yedi hata, ana hatları (hutut-ı ummiye) denir. Bunlar kendileri ve buldukları yerler (hal ve mahal) bakımında toplanırsa 14 eder, Ayrıca erkekte ergenlik çağında ortaya çıkan sağ ve sol yanda iki sakal, iki bıyık, iki burun kılı ve bir çene altı kılından oluşan yedi de baba hattı (hutut-ı ebiye) vardır. Bunlarda kendileri ve yerleri bakımından toplam 14 eder. Böylece insan yüzündeki hatların toplamı 28 olur ve bu da Kur’an’daki 28 harfi karşılar. Saç ve çene altındaki hat ortadan ikiye ayrılırsa hat sayısı 8’e çıkar, bunların kendileri ve yerleri bakımından toplamı da 32 eder; bu sayı Farsçadaki 32 harfin karşılığıdır. Yalnız kadınların yüzünde “baba hattı” olarak adlandırılan 7 hat yoktur.

Farsçadaki bu 32 harf, Tanrının birliğinin, İlahi Vahdet’in sembolleridir ve insanoğlunun yüzünde, vücudunda, ruhunda tecelli ederler. “Fazlullah, otuz iki harfin gerçekte bir tek harf olduğunu ve her harfte Varlığın Birliği’nin (Vahdet’i Vücut) görüldüğünü söylemektedir.” (Melikoff, 2009: 173)

Her harf, dört öğeden oluşur. Toprak, hava, su ve ateş. İnsan özünde bütün Âlemleri toplamış bir küçük kâinat’tır İnsanın Tanrısallaştırılması, Hurufî öğretinin temelini oluşturur. Yaratıcı, kemalini insanı yaratışta bulmuştur.

Fazlullah, çevrimsel bir tarih anlayışına inanır. Buna göre peygamberlik döneminin sona erdiğini, tanrısallığın insanda, özellikle kendisinde tecelli (Zuhur-i Kibriya) ettiğini ilan eder. Buna göre Kâinata (cosmos) üç dönem hâkim olmuştur:

1-Âdemle başlayan ve Muhammed’le son bulan Nübüvvet (peygamberlik) dönemi

2-Ali ile başlayan ve on birinci imam Hasan el-Askeri ile sona eren İmamet (imamlar) dönemi

3-Fazlullah’ın ortaya çıkışıyla da “uluhiyet”(Tanrısallık) dönemi başlamıştır.

Bütün peygamberler “Mehdi” olan Fazlullah’ın tanıdığı ve muştucusudurlar. Ondan sonra gelecek olan “İnsan-ı Kamil” (yet-

kin insan) tanrının son görünümü olan Fazlullah'a uymak zorundadır.

Hurufi öğretisine göre, Tanrı insandan başka yerde aranamaz; Tanrı'nın tahtı insanoğlunun gönlündedir. Fakat Tanrı onda, ancak kemalin en yüksek noktasına eriştiği zaman görünürleşir (tecessüm eder), bu da şahadet ıstırapları ve kendini feda ediş ile elde edilir. Tanrı adının simetrik olarak insan yüzünün her iki yanında Ali olarak görünmesi, şiirlere ve ikonlarda konu olmuştur. Örneğin Bektaşî geleneğinden gelen Hilmi Dede Baba, şunları yazar:

Aynayı yüzüme tutum/Gözüme Ali göründü

Özüme bir göz attım/Gözüme Ali göründü.

Fazlullah, din dili olarak, Arapçanın yerini Farsçanın alınmasını istiyordu. Çünkü "elifba" harflerinin tanrısallığı öğretisi 28 harfli Arap alfabesinde değil, 32 harfli Fars alfabesine dayanmaktadır. Fazlullah, Nübüvvet ve İmamet döneminin Arap din üstünlüğünün "ulûhiyet" dönemi ile sona erdiğini ve yerini Farsça'ya bıraktığını belirtir.

Hurufiliği benimseyenler için, "Cavidannâme" yeni bir Kur'an olmuştu. Hac yerini Mekke değil, Fazlullah'ın ölüm yeri olan Alıncak'taki "Maktelgah" aldı ve etrafında yedi kez dönülmeye başlandı. Şeytan Taşlama'nın yerini ise Fazlullah'ı öldüren Maran Şahı (yılanların Şahı) dedikleri Timur'un oğlu Miran Şah'ın yaptırdığı Senceriye Kalesi almıştı.

Hurufilik, ortaya çıktığı Astarabad'dan sonra kısa zamanda İran'a, oradan da Irak, Azerbaycan, Anadolu ve Rumeli'ye yayıldı. Fazlullah'ın öldürülmesinden sonra Anadolu'ya kaçan Hurufiler, özellikle Bektaşîliğe sığınarak inançlarını yaymayı sürdürdüler. Fazlullah'ın baş halifesi Mir Ali A'la Hacı Bektaş Dergâhı'na yerleşti ve oradan çalışmalarını sürdürdü.

Hurufilik, Fazlullah ile vücut bulmuşsa da esas yayımcısı Seyyid İmadeddin Nesimi'dir. 1370 yılında Şirvan'ın başkenti Şemâhi yakınında aynı adlı köyde doğar ve 1417'de Halep'te Memluk Sultanı Müeyyed tarafında mahkûm edilerek, diri diri derisi yüzülerek Şehit edilmiştir. İşkenceler altında, sürekli "Ene'l Hak" diyerek can verir.

Nesimi de tıpkı Fazlullah gibi çok iyi bir eğitim almıştı; Türk-

çe, Farsça ve Arapça konuşup yazabiliyordu. Önce sûfi Şeyh Şibli'nin müridi olmuş, sonra Fazlullah Bakü'ye yerleşince onunla karşılaşmış ve hep onunla kalmıştı. Hurufiliğin ateşli bir savunucusu olarak Anadolu, İran, Irak ve Suriye'yi dolaştı. Makamla okunan şiirleriyle halkı büyük ölçüde etkiledi. Halep uleması tarafından dinden sapmakla suçlandı, Halifenin emriyle de derisi yüzülerek şehit edildi.

Nesimi Hurufiliğe, sûflikten yola çıkarak varmıştı. Nesimi öğretisinin esası; Hallac-ı Mansur ve izleyicilerinin yaydıkları evrensel sevgi temeline dayalı "Vahdet-i Vücut" öğretisidir. Nesimi, Hallac-ı Mansur'un manevi halefisidir. Fazlullah'ın harf yorumu yerine, öğretisi aşk üzerine kuruludur ve insanın tanrısallaşmasına dayanır. İnsan kendini bularak, bilerek ve öğrenerek, Tanrısallığını ve Tanrısal doğasını bulacaktır. Nesimi insanı Tanrı katına çıkarmıyor, tersine Tanrı'yı yeryüzüne indiriyordu. Şiirlerinde bunu sıkça dile getirmiştir. Birkaç örnek:

"Nefsini bil ki Tanrı'yı bilesin"

"Şüphesiz her filim, eşi benzeri olmayan Tanrı'nın filidir."

"Ben Onun hem öncesiz zât-ı hem de sıfatlarıyım"

"Ey Nesimi cemalin, cemâlullah'ın tecellisidir"

Tanrı'yı insan katına indiren Nesimi'nin görüşlerini Melikoff şöyle anlatır: " Evrenin merkezinde, nûru insana yansımakta olan Tanrı bulunmaktadır. İnsan kendini feda ve kemal yoluyla Tanrı'ya yaklaşır. Son varılacak nokta, Tanrı'da yok değildir. Ruh sürekli dolanmada ve kesret âleminde sürekli yenide bedenleşmededir. Fakat son erek, Tanrı'nın birliğine varmaktır" (Melikoff, age) Tanrı'ya varmak ve ondan sonsuz mutluluğa ermektir. Bu düşünüş Budizm'de de vardır. Orada da varılacak son mutlu nokta Nirvana'dır, onda yok değildir. Nesimi'de bu fikirleri savunmuştur, nihai hedef Tanrıya varmak ve Tanrısallaşmaktır. Bunu şiirlerinde de dile getirir:

"Ben Hak'la yok oldum ve hak oldum"

"Mutlak yokluk bularak/Tanrı ile Tanrı oldum"

Nesimi'nin Tanrı'ya bu yaklaşımı Kızılbaş/Alevi öğretisinde bugünde devam etmektedir. Aynı gelenekten gelen XX. yüzyılın ozanlarından Âşık Daimi de benzer şeyler söyleyecektir;

*“Kâinatın aynasıyım/Mademki ben bir insanım
Hakk’ın varlık deryasıyım/Mademki ben bir insanım
İnsan Hak’ta Hak insanda/Arıyorsan bak, insanda
Bir eksiklik yok insanda/Mademki ben bir insanım
Feyzullah Çınar da ;*

*Yezid oğlu, dinle beni,/Allah benim, ben Allah’ım
Onun yeri benim gönlümde,/Allah benim, ben Allah’ım*

Nesimi’den sonra, müritlerinden ozan Refii, Ferištehoğlu ve Virani Baba gibi Hurufiler bu inancı sürekli canlı tutmuşlardır. Bir ara II. Mehmet’in(Fatih’in) sarayına kadar girmeyi başaran Hurufiler, Sadrazam Mahmut Paşa’nın girişimleri sonucu sert biçimde cezalandırıldılar. Bundan sonra, zaman zaman izlenen Hurufiler gizlenmek, daha çok da Bektaşilik perdesi altında çalışmak zorunda kaldılar.

Hurufiler, kendilerini Yedinci İmam’a bağladıkları için, yedi sayısı onlarca kutsaldır. Tekke ve dergâhlarını yedi köşeli yaparlar. Fazlullah’ın “Maktelgâh” (Şehitlik) adı verilen mezarını yedi kez tavaf ederler. Arkaik inançlardan gelen yedi sayısının kutsallığı Kızılbaş Kürtler arasında hâlâ devam etmektedir. Bilindiği gibi gök yedi kat varsayılmaktadır.

Bektaşî Tekkesi’ne sızan ve onu radikal yönde değişmesini sağlayan ilk radikal hareket Hurufî hareketidir; onu Kızılbaş hareketi izleyecektir.

21/7-Kızılbaş etkilerinin sızması;

XV. ve XVI. yüzyılın başlarında Anadolu’da Safevi hanedanlığınca kışkırtılan Kızılbaş etkinliğini kırmak için, Osmanlılar yeniden Bektaşî Dergâhı’na devreye sokar. Osmanlılar, Bektaşî tarikatını, muhtemel olarak Kızılbaş ya da küçültücü manada “Rafizî” diye tanımladığı ve İslam dışı gördüğü halk kitlelerini merkezin denetimi altında toplamak ve yönlendirmekle görevlendirir. Fakat Bektaşîler içinde sızan öğeler çoğaldığından kılıç iki yanlı işlemeye başlayacaktır.

Bektaşîler, başlangıçta Kızılbaşların İslam dışı etkileri altında kalan halk kitlelerini, Yavuz Selim ve Şah İsmail arasındaki kavgadan önce Anadolu’daki İslami bir inanış olan liberal ve hoş-

görölü bir Sünnilikten yana çekmek ve onları tarikatta toplamak üzere Sultan'dan gelen yetki ile donanmış bir aracı idiler. Fakat bu kez eğitici dervişler, kendilerini yabancı ülkeler yerine, atalarının inançlarını ve batıl inanışlarını korumakta olan kardeşleri arasında bularak bir tercihe zorlandılar. Zemini elverişli bulan İslam dışı Kızılbaş öğeler, tarikatın öğretilerine karmaşık, sekretik bir ruh vererek Bektaşiler arsına sızdılar. Ali'nin ulûhiyetine inanış, On iki İmam'a bağlılık ve Kerbelâ şehitlerine derin saygı bu sızmayı kolaylaştırdı. Bu sızma Kızılbaşları İslam'a yaklaştırdı, Bektaşileri de İslam'da uzaklaştırıp Kızılbaşlığa yaklaştırdı; kısacası karşılıklı bir etkileşim ve dönüşüm oldu. Bektaşiliğin İslami bir tarikattan, Alevi nitelikli bir tarikata dönüşmesi, bu dönemde Kızılbaşlar sayesinde gerçekleşti.

Hurufilik ve Kızılbaşlığın sızmasıyla Bektaşiliğin değişime ve dönüşüme uğraması, devlet baskısının katliama dönüştüğü ve müftülerce çıkarılan fetvalarca Kızılbaş katliamının dinen caiz olduğu bir döneme rastlar. Gerçekten Yavuz zamanında, lakabı Saru Görez olan Müftü Hamza Nurettin'e verdirdiği fetva insanın kanını dondurur niteliktedir: "Kızılbaş taifesi kâfirdir. Öldürülmesi farzdır. Hatta öldürülenlerin malları, kadınları, çocukları öldürenlerin kismetidir" der. Kurtuluşun yolu takiyye yapmaktır, varlığını korumanın yolu da sızmadır. Kızılbaşlar da onu yaptılar, takiyye yaptılar, Doğu'da Caferiliğe sızdılar, Anadolu'da Bektaşiliğe sızdılar, ama sızdıkları tarikatlara da teslim olmadılar, onları kendi inançları doğrultusunda dönüşüme uğrattılar. Bu da inancın ne denli köklü, zengin ve kararlı olduğunu gösterir.

Kızılbaşların, Bektaşiliğe sızması, böyle bir ortamda ve Balım Sultan'm (1484-1516) postnişinde olduğu dönemde gerçekleşti. Kızılbaş hareketini kontrol altına almak için devlet tarafından Rumeli'nin Dimetoka bölgesinden getirilerek Dergâh'ın başına getirilen Balım Sultan, tarihe Bektaşiliği radikal dönüşüme uğratan "Baba" olarak geçti. Bu dönemde İmami Şiiliğin gereklerinden olan, "Ali kültü", 12 İmam, Hak-Muhammed-Ali üçlemesi Bektaşiliğe girdi. Ondan önceki Bektaşi ozanları olan Yunus Emre, Kızıldeli Sultan, Abdal Musa, Kaygusuz Abdal, Seyit Nesimî, Güvenç Abdal, Şeyh Bedreddin, Hacım Sultan, Barak Baba, Abdal Murat gibi ozanlar da bu küllere rastlanmazken, Balım Sultan'dan sonraki ozanlarda; Pir Sultan, Kul Himmet, Kul Hüseyin,

Virani, Yemini de sıkça rastlanır.

Bektaşilikteki bu radikal dönüşüm XX. yüzyılda aydın bir din adamı olarak tanıtılan Dr. Yaşar Nuri Öztürk tarafından eleştirilir ve Dergâh'ın Sünni İslam'dan, Kızılbaş-Alevi inancına dönüşmesine yanar. Yaşar Nuri, şunları yazmaktadır: "Bektaşîye tarikatında kısmen veya tamamen İslam dışı görülen bütün unsurların, ismi etrafında toplandığı hemen hemen ilk şahıs olan Balım Sultan, tarihsel kişiliği ve karışık, enteresan bir tip olarak karşımıza çıkıyor. Bizim tetkiklerimizin ulaştırdığı sonuçlara göre diyebiliriz ki, Hurufiliğin Türk insan ve irfanına yaptığı kötülüğü, Balım Sultan, Bektaşîliğe yapmıştır. Bu zat Bektaşîliği dejenere eden Hurufî-Hıristiyan unsurların tam ortasında durmakta ve bu iki bozucu unsuru benliğinde toplayıcı ve temsil edici şahsiyet olarak dikkat çekmektedir. Balım Sultan, Bektaşîliğe tasavvufun en fazla nefret ettiği şekilciliği getirip yerleştirmiş ve bu tarikatı böylece İslami ruhundan uzaklaştırmıştır." (Bender, 1991: 211) Yaşar Hoca, Bektaşîliğin radikal dönüşümüne yanarken, Kızılbaşların devlet baskısı neticesinde Bektaşîlere sızmasına ve İslam içinde eritilmesine ses çıkarmamaktadır. Zihniyet aynıdır ve onlara göre makbul olan Kızılbaşların İslamiyete kazandırılmasıdır.

21/8-Kızılbaş/Aleviliğin Bektaşîlikten ayrıştığı noktalar;

Kızılbaşlık ve Bektaşîlik, uzun yıllar içerisinde karşılıklı etkileşim sonucundan iç içe geçmiş kardeş inançlar gibi görünmektedir. Bu yüzden bazı düşünürler, Aleviliği bir üst kurum; Bektaşîliği, Kızılbaşlığı, Eli-İlah ve Ehli-Hak gibi inançları da bir alt kurum olarak gösterirler. Belki bu öğretiye Êzidilik, Nusayrilik ve Dürzilik gibi kardeş inançlar da katılabilir. Birbirine benzeyen bu kardeş inançların Alevilik şemsiyesi altında toplanması oldukça da mantıklı gelmektedir. Yeter ki her inanç, diğerine gerekli saygıyı gösterebilir, varlığını kabul etsin ve kendisine benzetmeye kalkışmasın.

Fuat Köprülü gibi bazı tarihçilerimiz ise Aleviliği "Kırsal-Bektaşîlik" olarak tanımlarlar. Bu tanımlamalar her ne kadar doğru gibi gözükse de, gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü Kızılbaşlık ve Bektaşîlik, aynı kaynaktan beslenerek gelmemişlerdir; var oluş nedenleri farklıdır. Kızılbaşlık, devlet tarafından gördüğü aşırı şiddet karşısında Bektaşîliğe sızmış ve onu değişime zorlamıştır.

Dolayısıyla Kızılbaşlık kökeni eski Kürt inançlarına dayanırken, Bektaşiliğin kökeni ise İslam'a dayanmaktadır. Ayrışma sadece inançta değil, dini ritüellerde de kendini göstermektedir. Ayrıca hitap ettikleri kitle tabanları da farklı farklıdır.

Bektaşi uzmanı Melikoff ise Bektaşiliği şöyle tanımlar: “Bektaşiliğin tanımı yapılmak istense, birbirine aykırı birçok ögenin karışa geldiği, örf-dışı ve dili Türkçe bir halk öğretisi olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, halka dayalı bu öğretinin yanında, halk kitlelerinden az ya da çok ayrı düşmüş, okuyup yazan, kentli bir kol da vardır. Eğer Bektaşi senkretismi (karışımı) çözümlenecek olursa, her şeyden önce Süfi ve On İki İmam temeli Şii bir görüş altında; ruhun beden göçü (reincarnation) ve hatta bazen tenâsüh yani ruhun sürekli dolaşımı inanışlarına, Ali'nin Tanrısallığı görüşü karışmış aşırı-Şii inançların da gelip katıldığı; Hurufiliğin kabbalistik (Tevrat gelenekli) ve anthropomorfik (insan nitelikli Tanrı) öğretiler ortaya çıkar...” (Melikoff, 2009:23)

İki inanç da Hünkâr Hacı Bektaş'ın şahsi üzerinde hiçbir tereddütte yer bırakmayacak şekilde uzlaşmışlardır. İki kesimde Hünkâr'ı, Tanrının bir tecellisi olarak 'Zat-ı Mutlak' olduğuna inanırlar. Buna rağmen, Bektaşilik değişime uğradığı dönemlerde dahi Kızılbaşlığı kendinden saymamıştır. Onları okuma yazması olmayan cahil, inançsız dağlılar olarak görmüş ve küçümsemiştir.

Tarihi süreç içerisinde Kızılbaşların Bektaşi Dergâhı'nda en çok ayrıştığı nokta, Bektaşiliğin devlete ve İslam'a olan yaklaşımlarından kaynaklanmıştır. Bu ayrışma sosyal-siyasal olaylara bakışımı da etkilemiştir. Bununda başlıca nedeni iki inancın tarihsel gelişimi ile yakından ilgilidir. Kızılbaşlık, artı değer üretmeyen radikal bir köylü inancı iken, Bektaşilik, devletle yakın ilişkide olan okumuş bir aydın hareketidir. Osmanlılar zamanında Sünnilik dışında başka bir tarikatın varlığına izin verilmediği için, Bektaşiliğin devletle olan ilişkilerinden dolayı Kızılbaşlar tarafından hep kuşkuyla karşılanmış ve mümkün olduğu kadar kendisinden uzak durulmuştur. İki inancın ayrıştığı noktaları maddeler halinde sıralarsak, görürüz ki:

I-Bektaşilik her ne kadar Anadolu'da Hurufi ve Kızılbaş öğeler sızarak radikal bir değişime uğramışsa da, İslam'ı kökeninden tamamen kopamamıştır. Hitap ettiği kitle şehirli olup, okuma

yazması olan aydın kesimdir. Dolayısıyla hâkim dil Türkçedir ve zengin yazılı bir edebiyat üretmişlerdir. Bu edebiyat aslında inancı yayma edebiyatıdır ve oldukça da önemlidir. Dinin dış biçimlerine önem vermeyen Bektaşiler, ozanlarına manevi Mürşit özelliğini verirler. Çünkü müritlerinin gönüllerini ve ruhlarını şiir ve musikiyle kazanırlar. Gülbangın Türkçe okunması, bu gelişen ozan edebiyatının sayesinde olmuştur.

Buna karşı Kızılbaşlar kırsal kesimde; o da çoğu geçit vermeyen dağlarda yaşamaktadırlar, İslam'la ilişkileri yoktur. Okuma yazma bilmezler ama zengin sözlü bir kültüre sahiptirler. İbadet dilleri Kürtçedir, dini ritüellere pek aldırılmazlar, mümkün olursa yılda bir kez cem yaparlar. Ocaklara bağlıdırlar, Raywer, Pir ve Müşid'e büyük saygı gösterirler. Kirvesiz ve Musahipsiz asla yaşayamazlar. İnançlarını, Söz, saz ve müzik eşliğinde nesilden nesille aktarmak suretiyle yaşatmışlar.

II—Bektaşilik, bazı dönemlerde merkezi Osmanlı iktidarıyla çelişkiler yaşasa da sonuçları itibarıyla bir devlet kurumu olarak hep itibar görmüştü, hep devletle beraber, devlet yanlısı olmuştur. Devletin askeri gücünün temelini teşkil eden Yeniçeri ocağının manevi kurucusu olmuşlardı. Hıristiyan halklardan zorla el konulan küçük çocukların devşirilmesinden önemli rol oynadılar. Balkanlar'ın fethine katıldılar İşgal ettikleri yerlere yerleşerek, dergâhlar ve tekkeler kurdular. Üstlendikleri misyonerlik faaliyetleriyle Hıristiyan halkları İslamlaştırıp Türkleştirmeye çalıştılar.

Bektaşî Dergâhı gibi, Abdal Musa, Hamza Baba, Harabati, Şahkul, Karacaahmet gibi dergâh ve tekkelerde devletle işbirliği kurarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Devlet adına Kızılbaşlar arasında vergi toplamak, toplumu ikna etmek, yolla getirmek gibi misyonerlik görevleri üstlenmişlerdi. Bunların Osmanlı ile çelişkileri ise, genelde iktidar nimetleri, bunların paylaşılması üzerinde olmuştur.

Kızılbaşlar hiçbir zaman din adına savaşmadılar. Hiç kimseyi din değiştirmeye zorlamadılar. Asırlarca birlikte yaşadıkları Hıristiyan Ermeni ve Süryanilerle dostça, kardeşçe bir arada birlikte yaşadılar, onlarla kaynaştılar, inançlarını, ekmeklerini paylaştılar. Hakk nazarında tüm insanların eşit olduğuna inandılar. Günahın ve sevabın ancak Hakk tarafında belirleneceğine savundular, sa-

vunmaya da devam ediyorlar.

Bektaşiliğin aksine, Kızılbaşlar tarihleri boyunca, hep devlete ve merkezi hükümete muhalif oldular. Ezilen, sömürülen, ötekileştirilen kesimlerin yanında yer aldılar. Yeri geldi “Celali İsyanları” adı altında isyan ettiler, asi oldular; yeri geldi ulaşılması çok zor dağlık alanlara çekildiler. Ne devlete ödün verdiler, ne de ki inançlarında vazgeçtiler. Ortakçı yaşamlarını hiçbir zaman kendilerine ihanet etmeyen engin Dağları’nda sürdürdüler. Öyle ki Osmanlı’nın biat için kullandığı Bektaşi Dervişlerine biat edenleri, Kızılbaş ocakları vasıtasıyla, yolun en büyük cezası olan düşkünlük ile cezalandırdılar, aşiretlerinden, yurtlarından kovdular. İtikadın Osmanlı’nın müdahalesine maruz kalmaması için her türlü önlemi almaktan sakınmadılar. Buna rağmen 1826 Yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla, tacize ve kırıma uğrayan Baktaşilere kucak açmayı ihmal etmediler, onları içlerine aldılar, korudular ve sahip çıktılar. Kızılbaşlık içinde ki Bektaşi etkinliği bu tarihten sonra başlar.

Osmanlı Devleti, İslam’a karşı gelmeyi, hep kendi sosyal-siyasal sistemine de karşı gelme olarak algıladı. Bu yüzden devlet Kızılbaşları hep tehlikeli gördü. Bu gün de olduğu gibi, onlardan sakındı, onları aşağılayıp horladı, onlara küçültücü anlamına gelen “Zındık”, “Mülhid” dedi. Bazen de asilikle eş anlamına gelen “Kızılbaş” sözcüğünü kullandı. Alevilik terimi ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra, kullanılmaya başlandı. Bu sözcükte de uzun yıllar kendilerini gizlediler, horlanıp aşağılandılar, soy kırımlara uğradılar.

III- Bektaşilik, her koşulda Sünni İslam’a daha yakın durdu. Onunla iç içe yaşadı, eylemlerine Kur’an’da referans bulmak için, sıkça Kur’an’ın yorumuna başvururlar. Bu bakımdan, Kızılbaş/Alevilere göre çok daha İslam kurallarına bağlı, çok daha Caferi’dirler. Kur’an’ın kimi ayetlerinin batini yorumlanması, Bektaşilik yoluyla, Sultan II. Abdülhamid döneminde, Bektaşi babalarının marifetiyle Kızılbaşlığa girmiştir.

Tarihleri boyunca Kızılbaşlar Sünni İslam’a daha mesafeli durdular Uzun yıllar onlardan tecrit edilmiş, ulaşılması güç dağlık bölgelere sığınarak kapalı bir yaşam sürdürdüler, vergi ve askerlik dışında merkezi otoriteyle ilişkiye girmediler. Kadıya ve şeriat

mahkemelerine asla başvurmadılar. Başta eğitim olmak üzere, tüm hukuki sorunlarını ocaklar vasıtasıyla kendi içlerinde çözdüler. Doğayı kutsadılar, Ayini Cem törenlerine verdikleri önem kadarını doğaya, güneşe tapınmayla da gösterdiler. Doğaya tapınmayı, Tanrıya tapınmayla eşdeğer tutular.

IV- Kızılbaş Pir ocaklarının, Bektaşî tekkesi arasında dini ibadetlerin kaide ve kurallarından da bazı farklılıklar göstermektedir. Bektaşîlikte Tarık/Darık(Kutsal Çubuk/Asa) yoktur. Bektaşî Babaları Cem törenlerini elleriyle yönetirler ve bu ele “Pençe-i Ali Aba” derler, Tarık/Darık olayını ve asayı inanç dışı görürler. Bektaşî Babası, Mehmet Ali Hilmi Dede baba şöyle der:

“Sofi niçin taptın kuru değneye,

Tapacak pençe-i Âl-i abadır

Değneğe hebardır emek vermeğe,

Ehl-i Beyt pençesi derde de vadır.”(Birdoğan, age)

Kürt Kızılbaşlar’da, Tarık/Darık Pirin Cem/Cıvat törenlerini yönetmesinde, özellikle de musahip ve erginleme cemlerinde kullandığı kutsal çubuklardır. Çubukların altında geçilerek arınacağına inanılır. Bundan dolayı bu çubuklara “Erkân-ı Evliya”da derler. Yeşil bir torba içinde “kutsal emanetler” olarak Ocaklarda saklanırlar. Çubuklar törenle, duvazdeler okunarak torbada çıkarılır, saygıyla öpülür, tören sonunda yine aynı saygıyla yerine konulur.

Tarık/Darık olayı Bektaşîlerce kabul edilir bir durum değildir. Onu batın bulurlar ve kaldırılması için onunla mücadele ederler. Bu konuda Nuri Dersimi’nin “Kürdistan Tarihinde Dersim” adlı eserinde bölgeyi ziyaret eden Hacı Bektaş Dergâhı postnişinde oturan Çelebi Cemalettin Efendi’nin Kişim köyünde bulunan Tarık/Darık’ı imha etmesi için gösterdiği çabayı anlatır. Yer darlığından dolayı biz konuyu buraya aktaramıyoruz. İlgilenenler Dersimi’nin kitabına bakabilirler.

Bugün ocaklarda yerinde saygı ve merasimle indirilen, Cem ayinlerin yönetilmesinde kullanılan ve yeşil torba içinde saklanan Tarık/Darık denilen kutsal çubuklar, kökeni eski Kürt inancı olan Zerdüş geleneğine dayanmaktadır. Barson adı verilen bu çubuklar, bu gün olduğu gibi o zamanda kötülükleri sağmak için dini

törenlerde kullanılmıştı. Yılanbaşı şekilde tasarlanması bunun ispatıdır. Çünkü yılan özellikle karayılan kötülüklerden sağmanın yoludur ve kutsanmıştır. Yol ereğinde yılan Şahmaran(yılanların şahı) şeklinde geçer. Yılan sürekli deri değiştirerek sonsuz yaşam döngüsünü yenilemektedir; bu özelliğiyle ölüp yeniden dirilen insan yaşamını anımsatır. Zerdüştü kökende gelen tüm ortak inançlarda kutsanması, hikâyesinin anlatılması ve resminin evlerde bulundurulması, yılanın sağlığın temsiliyeti ve yaşamın sembolü olmasında kaynaklanmaktadır. Bugün dahi ziyaretlerde rastlanılan yılanlara dokunulmamakta ve onların bu ziyaretlerin kılavuzu(qelawûzû) olduğu kabul edilir. Laleş'teki Êzidi tapınağın girişindeki duvarı siyah yılan figürü süsler.

V- Kızılbaş/Kürtlerde, yol yürütücüleri, Kutsal bir ocağa bağlı, Seyyid soyundan geldiğine inanılan Raywer/Pir/Mürşit eliyle yürütülür. Bektaşilikte, Kutsal ocağa dayalı bir Pirlık kurumu yoktur. Hacı Bektaş'ın evladı olmadığı için, yolun devamı, yol evladı veya Nefes evladı, denilen kişilerce atanarak devam ettirilir. Alevilerce bu şekildeki atama kabul edilemez. Bektaşî tarikatı kapanışına kadar, Hacı Bektaş'ta daima iki manevi şeyh yan yana bulunmuştu. Bektaşilerce kabul gören bir Çelebi ve Alevileri temsil eden bir Dede Baba. Çelebiler günümüze kadar Hacı Bektaş'ta kaldılar.

Bektaşilikte, yeterlilik göstererek yol yönetebilecek düzeyde olan bir kimse seçimle iş başına geldiğinde 'Baba' sıfatını kullanabilir. Aynı durum Rehberlik içinde geçerlidir. Talibin önerdiği ve yeterlilik düzeyinde olan bir kişi Baba, Rehber olarak tayin edebilir. Buna "Meydan Rehberi" denilir. Bektaşiliği seçmek isteyenleri ikna etmeye çalışan, yeterli bilgiye sahip yetenekli kişileri Babalar atar ki buna da "Yol Rehberi" denilir.

Buna karşı, Kızılbaşlarda, nesilden gelen kutsal bir ocağa bağlı din görevlilerin (Raywer-Pir- Mürşid) yönetiminde dini merasimler yerine getirilir. Bu din görevlileri, mutlaka bir kutsal ocağa dayanması ve Seyyit soyunda gelmesi gerekir. Ocaklar hakkında daha geniş bilgi ocaklar incelendiği bölümden aktarılır. Burada sadece şunu belirtelim ki Kızılbaş Kürtler 'de her aşiret mutlaka bir ocağa bağlıdır ve o ocağın talibidir. Kendisini ziyarete gelen her ruhani lidere mutlaka saygı gösterir ama cemini ve civatım

mutlaka bağı olduğu ocaktan gelen Pirlere yaptırır.

Kızılbaş Pirleri ile Bektaşî Babalarının yetişme tarzları da bir birinde çok farklıdır. Pirlere, kendi kutsal ocaklarında, ataları tarafından geleneksel yöntemlerle yetiştirilir. Seyyid soyunda geldikleri için ocak zadelerinin tüm evlatları(kadın erkek ayırmadan) kutsal sayılır ve ona göre toplumda saygı görürler, genellikle içlerinde en etkin olanı Pir olarak taliplerini gezer, ama bu mutlak bir kural değildir. Ailenin diğer fertleri de gerekli görürlerse Taliplerini ziyaret ederler. Gerekteğinde cem ve cıvatı yaparlar.

Bektaşî Babaları ise 'Pir evin'in Eyvallah kapısında yetişirler, "Eyvallah" tam bir bağılık ve teslim oluş niteliği taşıdığından Bektaşî felsefesinin özünü oluşturur. Bektaşilik yolunda Baba olabilmek için Eyvallah kapısına başvuran Derviş, Dede Bağı'nda iki üç yıl hizmet eder. Orada kalenderlikte oturur, ondan sonra büyük Baba kabul eder ve bu kez tekkede Derviş olur. Tekkeye kabul edilen Derviş'in On iki yıl altı ay hizmet etmesi gerekir. On iki yıldan sonra kısmet ise Baba olur. Baba atanmasında genellikle hizmet süresi göz önüne alınırsa da ehliyetin ve yetkinin de önemli yeri olduğu kesindir. Babalığa aday kimselerin yüzlerinin güzel ve sözlerinin tatlı olmasına dikkat edilir ve feyiz aldığı sırada birçok şeyin yanı sıra, müziğe yetenekli olmasına da özen gösterilir. Bu özellikler gerek müritler gerekse dışarı kimseler üzerinde olumlu etki yapar ve tarikata çağrı çıkarır. Böylece yetişen Baba, ya açılacak bir Baba makamını bekler ya da kendisine yeni bir yerde tekke açma izni verilir.

VI- Bektaşilik bireye, Kızılbaşlık ise soya dayanmaktadır, babadan oğulla geçer. Soydan, baba belinden gelmeyen bir kişi, Bektaşî olabilir, ama asla Kızılbaş olamaz, Bu bakımdan Kızılbaş/Aleviler, daha tutucu ve içe kapanıktırlar.

Bektaşiliğin temel ahlak ilkeleri olan, "Eline, beline ve diline sahip olma" koşullarını benimseyen, dört kapı-kırk makama ikrar veren her kes, Şeriat, tarikat, marifet ve hakikat denilen manevi evrelerden geçerek talip olur ve tarikata girebilir. Hatta Bektaşî olabilmek için, Müslüman olmaya da gerek yoktur. Bir Hıristiyan'da, Bektaşiliğin koşullarını yerine getirerek, dergâha girip talip olabilir. Âşık Vartan, Cıvan Ağa gibi ozanlar, Ermeni ve Hıristiyan olmalarına rağmen, birer Bektaşî ozanıydılar. (B. Oğuz,

Bektaşilik, Anadolu'da süreç içerisinde içine aldığı radikal ögelere rağmen, İslam'la bağıını kesin olarak koparamamıştır. İslam'ı bu yönünü hep korumuştur. Hurufilik ve Kızılbaşlıktan etkilenen ve Alevilikle pek çok ortak değeri paylaşmasına rağmen Bektaşilik Alevilik değildir. Her Alevi kendisini bir parça Bektaşi görürse de her Bektaşi Alevi değildir. Bu ikili durum ilişkilere de yansımıştır, tarihte Kızılbaş/Alevilerin Bektaşi Dergâhı ilişkileri pek sıcak olmamıştır. Kızılbaş Kürtler onları devletin adamı, onlarda Kızılbaşları asi olarak görmüşlerdir. Her iki tarafta da karşılıklı bir kuşku vardır. Birinci Dünya Savaşı'nda, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Dersimli Kızılbaşları örgütleyip, Bektaşi babası, Cemalettin Çelebi önderliğinde Ruslara karşı "Bektaşi mücahidin alayı" kurmak istemiş ama başarısızlığa uğramıştı. Nuri Dersimi'nin, "Kürdistan Tarihinde Dersim" adlı eserinde öğreniyoruz ki, bölgeyi ziyaret eden Çelebi, pek de başarılı olmayarak geri dönmek zorunda kalmıştır. Başarısız olmanın sebebi bu güvensizlikten kaynaklanmaktadır.

Güvensizlik bugün de mevcuttur ve Bektaşilik devletle bugün de barışık durumdadır. Bektaşilik, geçmişte Balkanlar'da, Hıristiyan halkları eğitip İslamlaştırma misyonunu bugün de Kürt Kızılbaşlarına uygulamaktadır. Aleviliğin Orta-Asya, Türk orijinli bir inanç olduğunu ve hakiki Müslümanlığın da, Alevilik olduğunu savunmaktadır. (Tabi nasıl bir Alevilik anlayışı ise...) Kızılbaş Kürtlerin de, Kürtleşmiş öz be öz Türk olduklarını ileri sürmektedir. Bu amaçla, hem Kızılbaş Kürtleri, rahatlıkla asimile etmeyi, hem de gelişen ulusal Kürt hareketinden tecrit etmeye çalışmaktadır. Böylece ulusal Kürt direnişini güçsüzleştirmek, muhalif Alevi hareketini de kendi kontrolüne almak istemektedir. Devlet ise, ilk zamanlarda ateist, bugünde Zerdüşt olarak gördüğü Kızılbaşları, Bektaşilik elliye önce kontrol altına almayı sonrada İslamlaştırmaya çalışmaktadır. Bu konuda Devlet-Bektaşilik ve Minaresiz Camiler denilen bazı Cem evleri el ele vererek çalışmaktadırlar. Devletin gözünde, Alevilik, dün olduğu gibi bugün de asiliğine devam etmektedir. Bir yandan onları Kürtleşmiş öz be öz Türk oldukları için asimile etmeye çalışmakta, diğer yandan da Türk olmadıkları için onlara güvenmemektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti nazarında Kızılbaşlara duyulan güvensizlik, farklı inançlarından ziyade, onların ortakçı ve eşitlikçi yapılarında kaynaklanmaktadır. Çünkü Kızılbaşlar evrensel ortak değerlere sahiptir. Varlığını değişim üzerine, sorunlarını güncel değerler üzerinden çözmeye çalışarak sürekli kendini yenilemektedir. Ortakçı bir kültürün, birlikte üretip, ortak paylaşım hak ve adaletin “Rızalık Kentinde” örgütlendiği bir inanç olarak günümüze gelmiştir. Bugüne geliş sürecinde maruz kaldığı saldırılar onun eşitlikçi, paylaşımcı bir dünya yaratmak için vermiş olduğu çabanın, emeğin ve direnişin ortadan kaldırılması içindir. Başka bir ifadeyle inancın kapitilast üretim ilişkileriyle çelişen bu yönün törpülenmesi için duyulan lüzumdur.

22-ABDÜLHAMİD; PANİSLAMİST POLİTİKASI VE KIZILBAŞLIK:

O güne dek süregelen Osmanlı politik sistemine aykırı, Abdülhamid’i panislamist bir politikaya gütmeye iten neden neydi? Bunun için de XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu içinde bulunduğu kiritik duruma ve boğuştuğu sorunlara bakmak gerekir. Tarihçi İlber Ortaylı’nın da yazdığı gibi XIX. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu’nun en uzun yüzyılı olmuştu. Bu yüzyılda, İmparatorluk, bir yandan hızla gerileyerek, çöküşün eşiğine gelirken, bir yandan da İngiliz emperyalizmin de yarı sömürgesi haline geldi. Ama aynı zamanda emperyalist İngilizlerin desteğiyle de hızla da merkezileşiyordu. Denilebilir ki aynı anda, hem merkezkaç hem de merkezizetçilik eğilimleri güçlendirmeye çalışılırken, İmparatorluk da hızla sömürgeleşerek içten içe çöküyordu. Batıda ulusalcı fikirlerin etkisinde kalan halklar, Batılı ülkelerin ve Çarlık Rusya’nın desteğiyle hızla İmparatorluktan koparak ulus devletlerini kurmak istiyorlardı. Doğuda ise tersi bir durum işliyordu. İngilizler çıkarları gereği Osmanlı merkezi yönetimini, özerk Kürt Beyliklerine karşı güçlendiriyordu. Çünkü Beylikler merkezi yönetimin ayak bağı olmuşlardı ve batıda başlayarak adım adım Osmanlı ülkesine giren kapitalizmin gelişmesine engel oldukları gibi, merkezi bölgeleri birbirine bağlayan ticaret yollarını tehdit ederek ticari geçişlere de engel

oluyorlardı. Bu yüzden bu Beyliklerin dizginlenmesi zorunluluk haline geldi. Böylece Kürt Beyliklerin çıkarları ile Osmanlı İmparatorluğu'nun çıkarları çelişmekteydi. Aynı şekilde İran'da İngiliz kapitalizminin etkisine girmiş, doğuda bir tehdit unsuru olmaktan çıkmıştı. Artık Kürt Beyliklerine ihtiyaç kalmamıştı. Üstelik zorunlu askerliğe ve vergi toplamaya muhalefet ediyorlar, ticaret yollarını da tehdit ediyorlardı.

Merkezi hükümet Beylikleri kaldırıp, otoritesini bölgeye hâkim kılmak için, var gücüyle Kürdistan'a yüklendi. Kürdistan'ın işgali anlamına gelen bu devlet tehdidine karşı Beylikler de direnmeye çalıştı. Ama ilkesizlik, bilinçsizlik, ulusal değerlerde yoksunluk bu Beyliklerin birleşip güç birliği etmesini önlemekteydi. Kapitalist devletler de ticaret yollarının güvenliği nedeniyle Osmanlı Sultan'ını destekleyip, teşvik ediyorlardı. M. Erener'in de yazdığı gibi; "Batının bu konuda sürekli uyarıları olmuştu, nitekim Bağdat, Erzurum ve Diyarbakır'a yerleşen batılı konsololar, İmparatorluktan bu beyliklerin susturulmasını istemişlerdir. Sultan Mahmut'un yaptığı da bu isteğin yerine getirilmesinden başka bir şey değildir." (M. Erener, age.36) Kürdistan'ın fethi II. Mahmut'a nasip olur. Onun için II. Mahmut'a Kürdistan Fatih'i de denilir. Kürdistan'ın fethi ile birlikte Kürdistan'da merkezi hükümete bağlı bir sömürgeleştirme ve ulusal baskı altına alma dönemi de başlamış oldu.

Kapitalizm Kürdistan'a eşitsiz ve yanlı girdi; sermaye, Hıristiyanların, Ermeni ve Süryanilerin elinde toplandı. Ticaretin, Ermenilerin elinde toplanması, bölgede Ermeni ulusal uyanışını da hızlandırdı. Kürt Beyliklerinin ortadan kaldırılması ile yaratılan boşluktan yararlanan Ermeniler hızla harekete geçtiler. Ticaretin gelişmesiyle, Hıristiyan unsurların gelir ve refah seviyeleri sürekli artarken, Kürt halkı giderek yoksullaşıyordu. Kapitalizmin sebebiyet verdiği bu gelir eşitsizliği bölgede Müslüman-Hıristiyan, giderek Kürt-Ermeni ilişkilerini gerginleştirdi. Olayın vahametini kavrayan Abdülhamid, izlediği panislamist politikaları sebebiyle ortamdaki yararlanarak kışkırttığı bağnaz dini liderler aracılığıyla, bölge halklarını birbirlerine düşman ederek, karşıt kamplara böldü. Asırlardır birlikte barış içerisinde yaşayan Müslüman-Hıristiyan halklar, emperyalist devletlerin ve yerli işbirlikçilerin kışkırtmasıyla birbirlerini boğazlamaya başladılar, kısa

sürede Kürdistan kan gölüne dönüştü. Dini bağınazlık yalnızca Hıristiyanları değil, Müslüman olamayan Kürtleri ve Kızılbaşları da hedef almaktaydı. Halklar arasındaki mezhepsel çelişkiler kışkırtıldı, Sünni Hanefi mezhebi desteklenerek, diğer halklara saldırmalarına göz yumuldu.

Toplumların kutuplara ayrıştırılmasından faydalanan Abdülhamid, İslam'ı değerlere bağlı, kendisine sadık yeni bir Kürt feodalitesini yaratarak Kürt Beyliklerinin bıraktığı otorite boşluğunu doldurmaya çalıştı. Bu dönemde dini bağınazlık ve mezhepsel ayrılıklar, milli baskının bir biçimi olarak uygulandı. Böylece Osmanlı egemenliğinin bölgede daha da güçleneceğine inanıldı. Bu politika başarılı olamayınca bu kez halklar, özellikle de Müslüman ve Hıristiyan olmayan Kürtlerden din değiştirmeye, Müslüman olmaya ve hâkim mezhep olan Hanefiliği seçmeye zorlandı. Bunun için de Sultan Abdülhamid, "havuç ve sopa" politikasını aynı anda devreye soktu.

Kapitalizmin Kürdistan'a girmesiyle birlikte bölge, Batılı ülkelerinin de dikkatini çekmeye başladı. Otorite boşluğundan yararlanmak isteyen Batılı güçler, bölgeye misyonerlik faaliyetlerine hız vererek bölgeyi kendi nüfus alanlarının içine alamak istiyorlardı. Batı'dan gelen bu misyonerlerin faaliyetleri evhamlı Padişahın gözünden kaçmıyordu. Konjoktürel gelişmeye ayak uyduramayan İmparatorluk da, sürekli güç kaybederek küçülüyordu. Tehditlerin hızla tırmandığı bir sırada Abdülhamid kendi imajını hem içerde tebaasına, hem de dışarıda yabancı ülkelere karşı düzeltmek için uğraş veriyordu. İmparatorluğun yaşadığı felaketlerden kurtuluşu İslam dinini bir ideoloji haline getirmekte arıyordu. Oysa aynı dönemde Batı'da kapitalizmin gelişmesi ve laik eğitimin yaygınlaşmasıyla din toplumsal hayatın içinde iyice geriletilmişti. Abdülhamid ise dini kurtarıcı bir ideoloji haline getirdi. Bu tezatlık, Osmanlı'nın ömrünü uzatmak için başvurulduysa da, İmparatorluğun yıkımını önleyemedi.

Abdülhamid öncesi Osmanlı yönetimi yani Tanzimatçılar, Osmanlıcı idi. Bütün tebaanın eşitliği prensibi, yeni bir Osmanlı devlet milliyetçiliği veya vatanseverliği yaratmaya yönelikti. Oysa Sultan Abdülhamid'in böyle bir derdi yoktu, tebaanın eşitliği prensibine inanmıyordu. O Hıristiyan tebaasını çoktan gözden

çıkarmıştı. Haksız da değildi, Fransız İhtilali ile gündeme gelen ulusalçı fikirler Balkanlar'da hızla yayılarak taban buluyordu. Bu fikirlerin etkisinden kalan Balkan halkları, Batı'nın ve Rusya'nın da teşvikiyle hızla Osmanlı'dan koparak kendi ulusal devletlerini kurmak istiyorlardı. Bazıları zaten kopmuş kendi ulusal devletlerini kurmuşlardı, diğerleri ise gün sayıyorlardı. Tebaanın en sadık halkı olarak görülen Ermeniler bile İmparatorluktan ayrılmak için çaba harcıyordu.

Abdülhamid gözünü İslam'a çevirmişti; İmparatorluğun geleceğini İslam birliğinde arıyordu. İslam dünyasının hem ruhani lideri hem de hükümdarı olmak istiyordu. Bu yüzden onların nazarından Hilafet makamının prestijini pekiştirmesi gerekirdi. Bu bağlamda mukaddes mekânların vilayeti olan Hicaz'a özel bir önem verdi. Kendisine "Halife-i Müslimin", "Zıll'ullah fi'larz" (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi), "Hadım-ül Haremeyn-i Şerfeyn" gibi hem Panislamist hem de mutlak monarşi görüntüsünü yansıtan unvanlar edindi.

Dağılma aşamasındaki İmparatorluğu Abdülhamid, bu politika ile ömrünü uzatmaya çalışması tam bir tezat gibi görünsede Sultan bu politikasında karalıydı ve kendisini hâlâ uluslararası arenada oyun kurucu olarak göstermek istiyordu. Bu amaçla İngiltere ve Rusya İmparatorluğu'ndaki topraklarında yaşayan İslam ahali üzerindeki nüfusunu devam ettirme çabasındaydı. Mısır'da, Cava'da, Hindistan'da Halife ruhani otoritesini kullanıyordu. Müslümanlar arasında bazı girişimlerde bulunuyordu ve Hicaz demir yolu için bütün Müslümanları yardım etmeye çağırıyordu. 1789 yılında Aynalı Kavak Antlaşması'yla Kırım'ın Ruslar tarafından ilhaki tanınmıştı. Ama oradaki Müslümanlar üzerindeki ruhani liderliğe Osmanlılar devam etmek istiyorlardı. Çar da bunu kabul etmişti. Çar her yıl Kırım-Yalta'daki yazlık sarayına geldiğinde, Abdülhamid bir temsilcisini Çar'a göndererek, "hoş geldiniz" diyordu. Böylece Kırım üzerindeki hâkimiyetinin sözde de olsa devam ettiğini göstermek istiyordu.

Abdülhamid, İslam dünyasının "ruhani lideri" olduğu yönündeki ısrarlı çabaları sonuçta verdi. Onun hükümdarlık ve "Halifelik unvanı" hem içer de hem dışarı da Müslümanlar nezdinde kabul görerek, benimsendi. Buna rağmen, Abdülhamid'in, İmpa-

ratorluğun ömrünü uzatmak için gösterdiği bütün bu çabalar, İmparatorluğu yıkılmaktan kurtaramadı. Zamanı geldiğinde Osmanlı içinde yaşayan tüm İslam halkları ayrıldı ve ulusal devletlerini kurdular. Sadece Kürtler İslam'dan ve Halife'den kopmadılar. İslam'ı ve Halifeyi savunmayı bir namus borcu bildiler. Uluslaşma ve ulus devlet kurma fikri o devirde Kürtlere çok yabancı bir düşünceydi.

22/1-Misyonerlik ve karşı misyonerlik;

Emperyalizmin Osmanlı topraklarına girmesiyle birlikte misyonerlik faaliyetleri de hızlanmaya başladı. Misyonerler sadece Osmanlıların iktidarlarının temelini meşrulaştırma çabalarını sekteye uğratmakla kalmadı, aynı zamanda Batı basınında Osmanlı karşıtı yazıların çıkmasında da önemli roller oynamışlardı. Böylece Osmanlı'da misyonerlere karşı şüphe, giderek onları devletin meşrutiyetini tehlikeye düşüren kişiler olarak nefret duyulmaya başlandı.

Osmanlı arşivlerindeki sayısız belgeden de kolayca anlaşılabilir gibi Osmanlı'yı ürküten tehditkâr gelişmeler sadece Hıristiyan azınlıklardan değil, aynı zamanda Müslüman nüfustan ve Kızılbaş, Êzidi Kürtleri ve hatta Nusayriler gibi İslam dışı gruplardan kaynaklanmaktaydı. Haksız da sayılmazdı; çünkü Batılı misyonerlerin yanı sıra Amerikan Protestan misyonerleri bölgede, Osmanlı yönetiminin eğitim ve sosyal hizmet getirmediği alanlarda, ulusal bilince ulaşmamış halklar arasında hızla taban buluyordu. Kaldı ki bu bölgelerde henüz kendilerinden faydalanılmayan İslam dışı halklar yaşamaktaydı ve devlet tarafından müracaat edilecek, kullanılacak son insan gücü rezervlerini barındırıyorlardı.

Osmanlı yönetimi, Protestan misyonerlerini örnek alarak özel eğitilmiş din adamlarından ve resmi görevlilerden oluşan dava insanlarını Osmanlı Hilafetinin “meheb-i resmiyesi” olan Hanefi fikhını, İmparatorluk sathında yaymakla görevlendirdi. Resmen Müslüman görünen Bedevi'lerin ve Kürt aşiretlerinin hedef alındığı bu “tashih-i akaid”(inançların düzeltilmesi, tashih edilmesi) politikası II. Abdülhamid döneminin devletin kamusal imajının dönüşümünün başlıca konusu olmuştu.

Osmanlı, Batılı misyonerlerin ideolojik mücadelesine karşı, “Mezheb-i Resmîye” olarak kabul edilen Hanefî mezhebiyle karşılık vermeye çalıştı. Daha önceden denenmeyen böyle bir ideolojiye başvurdu ve Hanefî mezhebine geçmeyi aktif olarak teşvik etti. Böylece Osmanlılar ilk defa olarak misyonerliğe misyonerlikle karşılık vermeye başladılar. Misyonerlik faaliyetleri İslam’a hâlâ kazandırılmamış bölgelerde, Kuzey Kürdistan’da, Suriye’de ve Basra’da hızlandırıldı. Yabancı misyonerlerle bu bölgelerde rekabete girişen Osmanlılar, artık satın almanın, iknanın ve eğitimin bir savunma silahı olarak önemini algılamaya başlamışlardı. Osmanlı’nın tek amacı; bu bölgelerde atıl vaziyette bulunan insan gücünden azami derecede faydalanmanın yollarını keşfetmekti.

Osmanlı İmparatorluğu bununla da yetinmemiş, İslam dünyasının tek lideri olma hevesi içinde İran Şii inancını da kendisine en büyük rakip olarak görmüştü. Şii âleminin kutsal saydığı Kerbela, Necef ve Kazımiye gibi şehirlerin Osmanlı topraklarında bulunması ve bu kentleri yüz binlerce Şii tarafından ziyaret edilmesi sonucunda Şiiğin Irak’ta hızla yayılacağından korkuluyordu. Bu vaziyet, kendisini İslam âleminin tek vasisi gören Osmanlı yönetimini oldukça rahatsız etmişti ve kutsal şehirleri ziyarete gelen bu kitleden nasıl faydalanacağı üzerinde kafa yoruyorlardı.

Irak’ta Şiiğe karşı mücadele II. Abdülhamid döneminde bir Osmanlı karşı propagandasına dönüşecektir. Alınan karşı önlemlerin en çarpıcı olanı Iraklı Şii çocuklarının bazılarının seçilerek İstanbul’a getirilmesi ve orada iyi birer Sünnî Hanefî olarak yetiştirilip misyoner olarak Irak’a geri gönderilmesi tasarlanmıştı. 1900 yılların başında İstanbul’u ziyaret eden İran Şahı’nın bazı İranlı çocuklarının Osmanlı askeri okullarında eğitim görmeleri isteği dahi durumu değiştirmeyecekti.

Osmanlı yönetimi Şii din adamlarını ve din öğrencilerini de (ahundları) ahalinin yoldan çıkmasına çalışan zararlı unsurlar olarak görmüştür. Bu unsurlar Musul ve Basra vilayetlerinde Sünnî nüfusu Şiiğe teşvik etmekte ve ahalinin “tahdiş-i efkârına” yani zihinlerini kurcalamaya neden olan zararlı unsurlardı, bunlardan kurtulmanın yolları aranıyordu.

22/2-Sunulan bir medeniyet projesi; “Mezheb-i Resmiye;”

Osmanlı yönetimi, Sünni Hanefi mezhebini, “Mezheb-i Resmiye” olarak kabul etmişti. Mezheb-i Resmi’yenin içine dâhil olmayı da bir medeniyet projesi olarak savunmuş, bu mezhebin dışında kalanlar ise medeniyezsiz ve vahşi topluluklar olarak adlandırılmıştı.

Panislamist bir politika güden II. Abdülhamid, Yahudi ve Hıristiyan inanışı dışındaki inançları “mezheb-i resmiye” olan Sünni Hanefi mezhebi içinde eritmeyi, kendisine yerine getirilmesi gereken bir görev olarak addetmiştir. Dönemin bu resmi ideolojisine göre; başka inançta olan Osmanlı tebaası aslında masumdur. Onları çeşitli fitne ve fesatlarla kışkırtan elebaşları yüzünden bu insanlar resmi mezhebe intikal etmiyor ve direniyorlardı. Bu fesatlık üreten elebaşları mutlaka etkisiz hala getirilmeli, halk da yumuşak ve ılımlı yöntemlerle mutlaka kazanılmalıydı.

Mezheb-i Resmiye’nin dışında yaşayanlar; gerek Kürtler ve gerekse de Araplar, “hal-i vahşet ve bedeviyet de” yaşarlar şeklinde tasvir edilmişti. Örneğin Êzidilerin “peyder pey daire-i medeniyete idhal” olunması gerektiğine kanaat getirilmişti. Bu amaçlar için ise okul, belediye ve kışla inşaatlarının at başı birlikte yürütülmesi gerekmektedir. Yani havuç ile sopa birbirinden ayrılmaz bağlarla bağlı ve birlikte devreye alınması gereken unsurlardır.

Arapların uygarlaştırılması ve gelişmeleri, yani “ürbanın temeddün ve terakkileri” ile yerleşik bir düzene geçirilmeleri “ürbanın tevattınları”, Irak’ın Dağları’ndan Büyük Sahra’ya kadar Osmanlı’nın saplantısı haline gelmişti. Sahrada bedevilerin ahlakının düzeltilmesinde ve vahşetlerinin giderilmesinde Senusi, zaviye ve tekkelerden yardım istenmiş ve onlarla çeşitli ittifaklar kurulmuştu. Bu ele avuca sığmaz kabile ve aşiretlerin bazılarında Hamidiye Alayları teşkil ederek, onları disiplin altına almaya ve kontrol etmeye çalışılmıştır.

Dağılmakta olan bir İmparatorlukta, İslam’ı bir ideoloji haline getirerek, Sünni Hanefi mezhebini resmileştirmesi, İmparatorluğu, içinde daha da yaşanamaz hoş görüşüz bir ortama sokmuştu. İmparatorluk, 1880’lerden itibaren Hıristiyan ve Yahudi tebaasının dışındaki inançlara daha hoş görüşüz davranmış ve onları din değiştirtirerek Mezhebi Resmiye içinde eritmeye

çalışmıştır. Abdülhamid'in din değiştirerek medenileştirmeye çalıştığı halkların başında Kızılbaşlar, Êzidi Kürtler, Şebekler, Nusayriler ve Dürziler gelmektedir. Bu siyaset sistematik ve en şiddetli bir biçimde Êzidilere ve Kızılbaşlara karşı uygulanmıştı.

22/3-Eğitim, ikna aracı olarak kullanılacak;

Osmanlı yönetimi, bölge halklarını resmi mezhebe, yani Sünni Hanefi mezhebine baskı ile kazandırmanın yanı sıra, ikna ve eğitimin de önemini kavramıştı. İkna ederek, eğiterek kazanmanın uzun vadede daha yararlı ve kalıcı sonuçlar vereceğini biliyorlardı. Bölgede görevli kamu yöneticilerinin İstanbul'a gönderdiği raporlardan da bunu anlıyoruz.

Hoy ve Selmas'ta 1890 yıllarında Şehbenderlik (konsolosluk) görevini yapmış olan Ali Rıza Bey'in kaleme aldığı bir layihada (raporda) şunları belirtilmektedir: "alınması gereken tedbirler konusuna gelince, layihanın yazarı, Irak'ın yüzde kırkının Şiiliğe mensup olduğunu işaret ediyor ve İslam âleminin nefretini celp edeceğinden ötürü kaba kuvvete müracaat edilmesinin mümkün olmadığına değiniyordu. Dolayısıyla karşımıza meselenin panzehiri olarak eğitim çıkmaktaydı. Sünni İslam'ın faziletlerinin mektebe henüz başlamış çocuklara aşılması için devlet bölgeye, özel olarak eğitilmiş âlim ve muallim tahsis etmeliydi. Yerli nüfustan alınacak muallimlere güvenilemeyeceğinden, görevlendirilecek muallimlerin İstanbul'un önde gelen mekteplerinden mezun olmalarına dikkat edilmeli ve ayrıca bunlara tatmin edici bir maaş bağlanmalıydı. İslamiyet'in yüceliğinin ve ilk üç halifenin yüksek amellerinin vurgulandığı bir eğitim, en nihayetinde Sünnilik ve Şiilik arasındaki farkları ortadan kaldıracaktı. Sonuç olarak ortalığı kızıştırmadan usulca Padişah Hazretleri, cediti Sultan Selim'in kılıçla elde ettiğinin daha fazlasını eğitimle elde edecekti." (Deringil; 2009:147-148)

Buna benzer bir raporda, Irak'ın meşhur ulema ailelerinden birisine mensup olan Alusizade Ahmet Şakir tarafından 26 Ağustos 1907'de kaleme alınan raporda belirtilmiştir. "Sünni öğrenim durumunun iyileştirilmesi halk nezdinde Sünniliğin prestijini artırarak Şiiliğe ciddi bir darbe indirecektir. Sünniler ve Şiiler arasındaki evlilik yasağının özenle korunmasının gereğine işaret eden Alusizade, Şiilerin matem merasimlerinin insanları heyeca-

na sevk ettiği için yasaklanmasını önerir.” (Deringil age)

Sultan Abdülhamid eğitimin önemini anlamanın ötesinde gelişmesine de önayak olmuştur. Laik eğitim kurumlarının çoğunda onun imzası vardır. Bu paradoksal gibi gözükse de bilinçli bir tercihin sonucudur. Aslında bütün otoriter, totaliter ve despotik rejimler eğitimi geliştirirler, ancak eğitim sonucu genç kuşakların laik bir dünya görüşünün benimsemelerini ve özgür düşünce sahibi olmalarını istemediğinden tarih, felsefe, hukuk alanında sansürlü eğitim uyguladılar. Abdülhamid’in eğitim anlayışı da bu yönde, tek yanlı ve din ağırlıklı bir eğitimidir. Tek yanlı bir eğitim anlayışıyla yetişen Osmanlı bürokrasisi, öğrendiklerini toplumsal hayata uygulamaya kalkınca da, topluma kan kusturmuş, dünyayı halklarına zindan etmişlerdir.

Despotik rejimlerde bulunmayan şey; siyasal özgürlükler, siyasal katılma ve çoğulcu siyasal denetim mekanizmasıdır. Abdülhamid çoğulculuktan nefret eder, iktidar olur olmaz meclisi kapatır, meşrutiyeti rafa kaldırır ve 30 yıl ülkeyi demir yumrukla tek başına yönetir. Despotik rejimlerde ideoloji üreten bütün aygıtlar denetim altında olur. Abdülhamid’e ülkede çok koyu bir sansür uyguladılar. Gazeteler daha çıkmadan denetimde geçerler, bazen de boş sayfalarla çıkarlar. Bütün bu baskılara rağmen yurt dışında gelen gazete ve dergileri, tüm jurnalcılığa rağmen önleyemez.

Eğitim yoluyla Müslüman ve Türk olmayan halkları, asimile ederek kazanmayı Kemalistler, Abdülhamid’den aldılar; daha da geliştirdiler. Türk siyasal hayatı incelendiğinde görülür ki Abdülhamid’in izleri toplumsal hayatın her alanına sindiği görülecektir. Kemalistlerin ideolojik babası Ziya Gökalp olarak gösterilir. Doğrudur ama yetersizdir. Abdülhamid’in Kemalistlerin üzerindeki etkisi Ziya Gökalp’ten aşağı değildir. Kemalistler övünerek dile getirdikleri “biz sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitleyiz” söyleminin kaynağı Ziya Gökalp’tir.

Ziya Gökalp ideolojisinin kaynağı, gerici bir burjuva felsefesi olan “pozitivist felsefeye” dayanır. Pozitivist felsefeye göre; toplumlar, doğal değişmez yasalara göre şekillenip gelişirler. Dışarıda insanların bu doğal gelişme yasalarına müdahale etmesi gereksizdir. İnsanlara düşen görev bu statükoyu korumaktır. Pozitivist felsefesinin düşün babalarından olan Durkheim’e göre; toplumda

ayrıcalıklar ve eşitsizlikler yapay bir durum olmadığı gibi, yapay yöntemlerle de değiştirilemez. Toplumun farklı sınıfları arasında çelişki değil, uyum vardır.

Bu görüşü benimseyen, Cumhuriyet ideoloğu Ziya Gökalp de; toplum uzlaşmaz çelişkilere sahip sınıflardan değil, birbirine gereksinme duyan ve birbirini tamamlayan meslek gruplardan oluştuğunu savunur. Aralarında uzlaşmaz çelişkilerin bulunmadığı yerde sınıflardan elbette ki bahsedilemez. Onun için Türk toplumu “sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitledir” denir. Bu sakat ideoloji yüzünden Türkiye Cumhuriyeti’nde sınıfların varlığını savunan fikirler ve siyasi görüşler yasaklanmış, sendikal ve siyasi örgütlenmelere izin verilmemiştir. Aydınlar, fikir üretkenler, sendika temsilcileri zindanlara atılmış, ülke adeta Abdülhamid dönemindeki gibi açık bir hapis haneye dönüştürülmüştür.

Görülüyor ki Kemalistler, en büyük uygulayıcıları olarak örnek aldıkları, ama aynı zamanda da reddettikleri önderleri Sultan Abdülhamid’dir. Onun Kürtlere, Kızılbaşlara, Êzidilere, diğer etnik ve dini unsurlara uygulattığı “asimile ederek kazanıp yok etmek” politikasının aynısını Kemalistler daha da geliştirerek uyguladılar.

22/4-Uygarlığı seçen Kızılbaşlar, Kur’an’ı benimser;

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İmparatorluk, dışarıya karşı varoluş mücadelesini verirken, içerde de devletin şimdiye kadar nüfus edemediği katmanlarına nüfus etme ihtiyacını duyar ve bu alanlara yoğun bir propagandayla yerleşmeye çalışır. Bu alanların birisi de Kızılbaş Kürt nüfusunun yoğun yaşadığı bölgelerdir. Devletin amacı, İslam içi görmediği bu halkları, bir medeniyet projesi olarak sunduğu “mezheb-i resmiye” yani Sünni İslam’ın Hanefi mezhebi içine almaktır.

Osmanlı’nın, Hıristiyan, Yahudi ve Sünni Hanefi mezhebinin dışında kalanlara karşı mücadele etmesinin çeşitli nedenleri vardı. Birinci neden; Osmanlı İmparatorluğu, etnik temel üzerinde değil, din temeli üzerinde kurulmuştu. Osmanlı’da millet denilince din anlaşılıyordu. Bu millet kavramında ırk ayırımı gözetilmezdi. Ortodoks Hıristiyan olan Bulgarlar ile Rumlar aynı millet sayılırdı. Ermeniler ise bağlı oldukları kiliseye göre, Ermeni, Katolik

Ermeni ve XIX. yüzyıldan itibaren de Protestan Ermeni olarak geçerdi. Türkler, Kürtler, Araplar, Arnavutlar vb. halklar ise İslam milleti sayılırdı. İmparatorluk dağılana kadar nüfus sayımında bile etnik durum değil, dinsel gruplaşmalar esas alınmıştı.

Din temeli millet kavramı esas alınınca, dini cemaat örgütlerinin liderleri, yargı, eğitim, maliye ve belediye hizmet alanlarında sorumlu ve yükümlü tutulmuştu. Devletin tanıdığı bu resmi grupların varlığı devlet yönetimi bakımından sorumlu tutulmuştu. Sorun şurada kaynaklanıyordu; devletin tanıdığı resmi grupların dışında kalanlar nasıl yönetilecekti. Bu gruplar resmen tanınmayacağına göre bu sorun bir şekilde aşılmalıydı.

İkinci neden; bu halkların ulaşılması sorun olan dağlık alanlarda göçebe ve yarı göçebe bir hayat yaşamaları yüzünden, devletin önceden ihtiyaç duymadığı mali ve insan gücünden yararlanmasını güçleştiriyordu. Devletin gözünde bu halklar medeniyet görmemiş vahşi hayat “Hal-i vahşet ve bedeviyette” yaşamaktaydılar, dolayısıyla da oldukça cahildirler. Bu halkların içinde buldukları bu içler acısı durumun sebebi sonradan dönüş yaptıkları vahşi inançlar yüzündendir. O halde yapılması gereken şey bunları yavaş yavaş medeniyet dairesine çekmek; “peyder pey daire-i medeniyete idhal” ya da kendilerine medeniyet götürülmesi “ürbanın temeddün ve terakkileri” idi.

Özünde kötü olmayan bu insanlar, iyiyi kötüden ayıramayan saf (naif) topluluklardı. (nik ve bed’i tefrik edemeyen sadece dilan ahali) Bu halkların liderlerine ve önde gelenlerine dikkatlice yaklaşmak, onların kazanılmasını sağlayacaktır. Vahşi doğalarını ve nefretini kışkırtacak (tavahhuş ve nefretlerini mucib olmak) hareketlerden kaçınılmalıdır. Toplum önderlerinin kazanılması büyük ölçüde toplumunda kazanılması demektir. Böylece bugüne kadar kendi haline bırakılan “vahşi topluluklar” şimdi duyulan ciddi ihtiyaç karşısında artık onu “medenileştirip” yararlı hale getirecek bir boyuta dönüşecektir.

Osmanlı’nın derdi “vahşi dağlı” dediği bu halkları uygarlaştırmak değildi. Önceden kullanmaya gerek duyulmayan bu insan gücü kaynaklardan faydalanmaya başlama zamanının geldiğine kanaat getirmesi olmuştu. İyi silah kullanan ve binicilikte usta olan bu insanlardan devlet ihtiyaç duyduğu askeri eksikliğini gi-

derebilirdi. Daha önceden, mülhid, zındık daha da aşağılayıcı bir terim olan Kızılbaş olarak tanımladığı bu kesimlere devlet, uygarlık götürme ve onları uygarlaştırma projesi adı altında her türlü şiddeti yeri geldiğinde kullanmaktan sakınmayacaktı. Neticede bu vahşi halklar uygarlaştırılacaktı. Osmanlı'nın uygarlık dediği ise daha önceden yazdığımız gibi "Mezheb-i Resmi" denilen İslam'ın Sünni Hanefi mezhebini kabullenmek ve Sünni İslam ideolojisiyle eğitilmektir.

Devlet bu halkları kazanmak için hemen askeri gücüne başvurmadı. Bu saf köylüleri kurtarıcı İslam inancı yoluna girmeleri (meslek-i naciye'yi İslamiyet'e davet ettiler) için ikna yönteminin daha yararlı olacağına kanaat getirerek, havuç ve kitap ile gitti. Mahalli önderleri satın almaya çalıştı, onların aracılığıyla bölgeye Bektaşî Babaları ile Nakşibendi Şeyhlerini gönderdi. Nakşibendi şeyhleri Kızılbaş Kürtler arasında pek başarılı olamadılar, hatta Bilece'de bugün dahi anlatılan sınavlara tabi tutuldular, alaylara konu oldular ve hızla çekildiler. Ama Bektaşî Babaları halkın zihnini karıştırmayı başardılar. O güne kadar Kur'an'ı tanımayan dağlı Kızılbaş Kürtler, Kur'an'ı benimsediler, kurallarına uymasalar da, yeşil örtüler içerisinde duvarlarına astılar ve ritüelle indirdiler. Cenazelerinde dışarıdan getirilen Sünni hocalara okuttular.

Kızılbaş Kürt halkının içine sonradan giren Kur'an'ın nasıl bir etki bıraktığını Nuri Dersimi, anılarında şöyle anlatır: "...Bu ortamdan biraz uzaklaşarak köy kenarında bulunan çeşme başında istirahat edip, cebimden çıkardığım bir hatıra defterindeki notlarımla meşguldüm. Durumumu gören köyün kızları ve kadınları gidip aşiret liderine haber verir. Tabiatıyla düğüncüler arasında saygın bir yere sahiptim. Bu nedenle aşiret lideri bizzat hatununu, küçük oğlu Haydar'la birlikte yanıma göndererek, bir teklifte bulunmuştu ve darılmama meydan verilmemesi için de onu sıkı sıkıya tembih etmişti, Hatun'un oğlu ile yanıma geldiğini gördüğümde elimde defter bulunduğu halde saygıdan ayağa kalktım ve kendisine iltifatta bulunarak ne istediğini sordum. Hatun: Aman Nuri Bey, çok rica ederim gücenmeyiniz, haber aldım ki siz burada oturmuş Kur'an okuyorsunuz. Geçen yıl bir defa babanız da bize misafir olarak gelmiş Kur'an okumuştur. Fakat bunun üzerine süt kesildi, hayvanlarımız kırıldı, çocuklarımız hasta oldu. Şimdi

de siz bize misafırsınız, Kur'an okuyorsunuz, Kur'an okunması bize uğurlu gelmez bunun için elinizdeki Kur'an'ı okumayınız." (Dersimi,1997:115) Küçük Haydar da Kur'an'ın Kürtçe mi, Türkçe mi olduğunu sorar. Anlaşıyor ki, bu halklar Kur'an'ı vahiy yoluyla indirilmiş kutsal bir kitap değil de, muhtemelen bir sihir ve büyü kitabı olarak algılamışlardır.

Kızılbaş Kürtlerin, İslam'a kazandırılmasıyla yararlanılacak insan gücünün yanında, bunların Osmanlı toplumuna asimile olması, olamıyorlarsa en azından entegre olmasını sağlamaktı. İslamlaştırma politikası Kürdistan'da büyük tahribatlara yol açtı. Yeniden şekillendirilen Kürt tipi bütün XX. yüzyıl boyunca varlığını korudu ve Kürt ulusal bilincin oluşmasına engel oldu. Buna rağmen Abdülhamid'in İslam'ın Sünni Hanefi mezhebine dönürme politikası Kürdistan'da istenilen başarıyı gösteremedi. Ne Kızılbaşlar İslam'a tam dönebildiler, ne de ki Dağlı Sünni Kürtler istenilen İslam'ı benimsediler. Dağlı Sünni Kürtler, hiçbir zaman devletin dayattığı İslam'ı benimsemediler. Şeriat hükümlerine uymadılar, şeriat mahkemelerine başvurmazdılar, sorunlarını aşiretleri içinde oluşturdukları "Rispi" denilen ihtiyar meclislerinde çözdüler, terk eşliliği terk etmediler, kadınlarını kapatmadılar ve asla türban kullanmadılar.

Dağlı Kürtlerin nasıl bir İslam yaşadıklarını, Manggur aşiretini inceleyen Mirsa Muhammed Cevat Gazi'nin makalesinde görmek mümkündür. 13 Ekim 1910 tarihinde Almanya'nın Berlin kentinde "Kürt Aşiretlerinden 'Manggur Beyliği' başlıklı yazıyı yayımlatan Mirsa Muhammed Cevat Gazi,¹³ bu aşiretin Müslümanlığını şöyle anlatır: "Manggur erkeğinin yaşamdaki en önemli özelliği savaşçı olmasıdır. Manggur aşiret üyelerinin düşmanına karşı kullandığı silahların çoğunluğu Alman malı mavzer ve tabancalardır. Çatışmalarda bazen kadınları da görmek mümkün. Savaşta erkeğinin yanında yer alan Manggur kadının diğer İslam ülkelerinde yaşayan kadınlarla eş tutulması Manggur kadınına yapılacak en büyük haksızlıktır. Sünni mezhebenden olmalarına karşın, Kur'an'ın emirlerini yerine getirmezler. Bunun aksine kendilerine özgü örf, töre ve ananelerini korumasını bilmişlerdir.

13- Mirsa Muhammed Cevat Gazi, Mahabat Kürt Cumhuriyeti'nin 16 Aralık 1946'ya kadar başkanlığını yapan ve 13 Mart 1947 yılında idam edilen Kadı Muhammed Gazi'nin amcasıdır

Kadınlar başlarını örtmez ve harem gelenekleri de yoktur. Mangur aşiretinin hukuksal işlerde kendilerine özgü karakteristik bir işleve sahiptir. İslam ülkelerinde geçerli olan Şeriat kanunları bu insanlar için geçerli değildir. İnsanlar kendi aralarında sorunları olduğunda kadı ve molla yerine bölgenin ileri gelen ağasına veya köyün en yaşlı zatına giderler. Onların vereceği kararlara itiraz edilmez, karara sonsuz bir saygı gösterilir. Bu ölüm kararı olsa bile”(İ. Yazgan 1997:137)

Anlaşıyor ki şehir ve kasabalarda yaşayan küçük bir azınlık dışında Kürtler İslam'ı kabul etseler dahi, şeriat kurallarını benimsememişler: özgürce yaşadıkları Dağları'nda kendilerine göre İslam'ı yorumlayıp katı şeriat kuralları dışında bir yaşam tarzı sürdürmüşlerdir. Dağlı Kürtlerin, bugünkü anlamda Müslüman olmaları yakın bir zamanda XIX. yüzyılın ikinci yarısında Sultan Abdülhamid'in, modernleştirmek amacıyla Kürdistan'a gönderdiği Nakşibendi Tarikatı hocaları tarafında gerçekleştirilecektir

Modernleştirme adına dinden başlatılan tek tipleştirme hareketine daha ileriki bir süreçte ırkçılık da eklenerek, tek dine ve tek ırka dayalı bir ulus yaratılmak istenmiştir. İttihat Terakki Cemiyeti tarafından Anadolu'da, "tek ırk, tek din, tek millet" yaratma girişimleri çok acı dramlara sahne oldu. Anadolu'nun kadim halklarından Ermeniler, Pontuslular ve Süryaniler soy kırımına uğratıldı; Rumlar sürgüne yollandı, malları yağmalandı, mülklerine el konuldu. İttihatı Terakki Cemiyeti'nin mirasını devralan Kemalistler, aynı politikaya devam ettiler ve onların yok etmediği veya edemediği; Kızılbaş Kürtler ile Müslüman Kürtler kalmıştı. Kemalistler bu bakiyeyi temizleyeceklerdi. Şeyh Said isyanından başlayıp, 1930 Ağrı isyanıyla devam eden, Dersim katliamıyla iyice derinleşen devlet terörü'nün; şöyle bir "temel mantığı" vardı: Türkiye'yi 'medenileştirmek' ve tek tip bir ulus yaratmak. İlhamını Fransız ihtilalinde alan, bir tür otoriter modernleşme projesi, Kürdistan da çok acı, kanlı ve baskıyla uygulandı.

Sünni İslam felsefesinin kurucusu Sultan Abdülhamid ise de uygulayıcıları Kemalistler olmuştur. XX. yüzyılda laiklik adına Kemalistler çok katı İslam'ı, Hanefi mezhebini "Mezheb-i Resmîye" halka dayattılar. Sünni dağlı Kürtler o tarihten sonra İslamlaştı. Kızılbaş Kürtler ise Koçgiri ve Dersim katliamlarından

sonra iyice sindiler. Şehirleşme ile birlikte Bektaşiliğe sığınarak İslam içerisinde meşruti bir zemin kazanmak istediler. Bundan faydalanan bazı kesimler, minaresiz camiler dediğimiz işbirlikçi cemevleri aracılığıyla, devletin eksik bıraktığını, tamamlama misyonuna soyunarak inancı içerde vuruldular, asimile etmeye çalıştılar/çalışıyorlar. Ama yok edemediler. Çünkü inanç köklü ve zengin bir gelenekten gelmektedir. Nice ateşlerden yanarak pişmiştir, piştikçe etrafına ışık saçmaktadır; ışık saçmaya da devam ediyor. Işık saçan bir inancı baskılarla yok etmek mümkün müdür?

22/5-Kızılbaş Kürt ve Ermeni ilişkilerinden devlet hep kuşku duymuştur;

Kuzey Kürdistan’da, barış içinde kardeşçe bir arada yaşayan Kızılbaş Kürtler ile Ermeniler arasındaki dostluk ilişkilerinde Osmanlı hep kuşku duymuştur. Bu kuşkuyu, bölgede görevli devlet bürokrasinin İstanbul’a gönderdiği raporlarda görmek mümkündür.

11 Kasım 1895’te Amasya mutasarrıfı Bekir Sıtkı Bey, İstanbul’a Sivas civarındaki Alevi/Kızılbaş inançları ve faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bir rapor hazırlar. Resmi Sünni inancı etrafından bu heteredoks mezhebe karşı genel olarak kabul edilen, onların “Müslüman gibi davranan ama aslında İslam birliği dışında olan sapkınlar” olduğu yönündeki tüm önyargıları yansıtan bir rapordur. Bu insanların derhal “inançlarının düzeltilmesine” (tashihi akaitleri) ihtiyaçları vardır. Ancak suçları Ermenilerle iyi ilişkilere sahip olmaları gerçeği nedeniyle artmıştır. Raporda şu ifadelere yer verir:

“Bu nedenle tüm ticari ilişkilerini gerçekleştirdikleri Ermenilerle yakın ilişkileri vardır. Alışkanlıkları ve kültürleri, onları sürekli entrikalarına ortak etmeye çalışan Ermeniler tarafından çok iyi bilinir. Ermeniler kendi adlarına, Kızılbaşların da onlarla müttefik olduğunu ve zamanı geldiğinde Müslüman halkı yenilgiye uğratmak için onlarla birleşeceklerine inanmışlardır. Bu nedenle, Kızılbaşların Müslümanlara olan nefretini daha da artırmak için söylentiler çıkarmaktadırlar... Bu insanların aşırı cehaleti hesaba katıldığında, Ermenilerin boş hayallerinin içine çekebilmeleri

mümkündür. Ermeni sorununun ciddiyetini vurgulamaya gerek olmasa da ismen Müslüman ama gerçekte kâfir olan böyle bir topluluğun onlara katılmasının sınırsız tehlikeler yaratacağı açıktır.” (Deringil, age:227) Mutasarrıf çözüm olarak; Kızılbaş dini önderlerinin yani Pirlerinin tutuklanmasını ve köylerde çocuklara gerçek dinin (yani Sünni Hanefi mezhebini) öğretileceği okulların açılmasını önerir.

Mutasarrıfın bu önerileri büyük ölçüde Cumhuriyet hükümetleri tarafından gerçekleştirilecektir. 1915 Ermeni Soykırımı’nda Dersim halkının “20 bin Ermeni”yi koruyarak Kafkasya başta olmak üzere başka ülkelere kaçıp canlarını kurtarmalarına yardımcı olmaları da ırkçı Cumhuriyet rejimi için bir öfke nedeni olacaktır. Bu öfkeyi unutmayan Cumhuriyet hükümeti, 1938 yılında Dersim’de büyük bir katliam gerçekleştirdi, uluslararası antlaşmalarla yasaklanan yakıcı ve boğucu gazları kullandı, teslim olan yaşlı liderinin yaşını küçülterek, küçük oğlunun yaşını büyüterek idam etti. Katliamdan kurtulanları ise Türkiye’nin batı illerine nüfusu yüzde 5’i geçmeyecek şekilde dağıtarak asimile edip yok olmalarına çalıştı. Dersim’in adı coğrafya kitaplarında silinerek, Tunç-el’inden ötürü Tunceli’ye dönüştürüldü. Kızılbaş Kürtlerin varlık sebebi olan Pir Ocakları kapatıldı, cem yapımları yasaklandı, Pirleri itibarsızlaştırıldı. Bununla da yetinilmedi, Taliplerini ziyarete giden Pirlerin yakalandıkları yerde sakalları kesildi, halka teşhir edildiler ve işkenceye tabi tutular, sonra da zindanlara attılar. Bölgede Pirlere karşı yapılan haksız ve uygun-suz hareketler, nice ağıtlara konu oldu ve yeni yaşanmış gibi bugün de dillerden düşmemektedir.

Ocaklık ve Pirlilik kurumunun yasaklanması, Kızılbaş inancının bitişini hızlandırdı. Bitişin hızlanmasında 1960’lı yıllarda sol-siyasal hareketlerinde katkısı büyük oldu. Marksizm’i benimseyen gençler, Ocaklık ve Pirlilik kurumunu tıpkı Kemalistler gibi, gerici feodal döneminin tortuları olarak gördüler ve inancı taşıyan kurumlara acımasızca savaş açtılar. Pirleri halkı sömüren asalaklar olarak gösterdiler, alaya alarak, halk nezdinde o güne kalan son itibarlarını da sıfırladılar. Dönemin Marksistleri her şeyi toptan reddettiler, fanatik bir inkârcılığa soyundular. Bu kendi geçmişimizi toptan inkâr etmek biçiminde tezahür etti. Onun için Kızılbaşlık bir çırpıda yok sayıldı. Oysa yapılması gereken

inkâr değil, diyalektik aşama olmalıydı. Başka bir ifadeyle var olanı sürdürme, eleştirme, aşma biçiminde bir yaklaşım çok daha yararlı olurdu. Direniş geleneğinden gelen, insanı merkez alan, özel mülkiyeti reddeden, zengin kültürel geleneğe sahip Kızılbaş kültürünü rahatlıkla, ideolojik olarak kendisine dönüştürme ve kazanma yolunu seçebilirdi. Tarihsel süreklilikle diyalektik aşkınlık konusundaki bu tutarsız yaklaşımın sonuçları Kızılbaşlık üstünde çok ağır etkileri oldu. Bunun tersi pekâlâ uygulanabilirdi; Kızılbaş kültürünü dönüştürüp yeni ve üst düzey bir senteze, daha zengin bir kültüre ulaşabilirdi. Bu yapılmadı, yok edilmeye çalışıldı. Kaybeden sadece Kızılbaşlık olmadı, insanlık güzel bir değer kaybetti; gül solduruldu...

22/6-Êzidi Kürtlerin İslam'a kazandırılması;

Kuzey Irak'taki Seyhan bölgesinde yaşamakta olan dağ kökenli ve savaştı Êzidi Kürtler kullanılması olası son kaynaklardan biriydi. Sünni İslam'ın nazarında "fırak-ı dalle" veya sapkın bir inanç olarak görülen Êzidi Kürtleri, Hanefi mezhebine kazandırılarak itibar edilebilirdi. Kürt ama Müslüman olmayan Êzidiler, Abdülhamid'in nazarında anormal bir durumdu. Dolayısıyla, 1885'ten itibaren askerlik muafiyetleri kaldırılarak askerlik hizmetlerini ifa etmeleri istenmeye başlandı. 25 Ekim 1891 tarihli, Sadrazam Cevad Paşa tarafından kaleme alınan ve Heyet-i Vükelâ'nın (Bakanlar kurulunun) konuya ilişkin müzakeresini özetleyen bir layiha (rapor) meselenin üzerinde etraflıca durmaktaydı:

"Bu insanları 'hal-i cehalet ve delaletlerinin tashihi' ve Êzidiler'in yola getirilerek askerlik hizmetlerini ifa edebilecek kıvama gelmelerini sağlamak için Bab-ı Âli (Hükümet) Musul'a bir istişari (müzakere) heyet göndermiştir. Aldığı tedbirlerin şiddetinde ifrada (aşırıya) kaçan heyet, Êzidiler'i daha da yabancılaştırarak 'taassup ve vahşetlerini' kamçılıyordu. Cevad Paşa heyetin geri çağrılmasını ve yerine 'fırkanın hususiyetlerinden' haberdar olan ve kaba kuvvet yerine ikna ve eğitimin gücüne inanan işinin ehli insanların görevlendirilmesini salık veriyordu. On gün kadar önce çıkan ve Sadrazamın tavsiyelerini destekleyen irade 'Din-i mübin'e (doğru dine) geçmiş olan Êzidiler'e yönelik bir cami ve vakıf için hâlihazırda 13000 kuruş harcandığını belirtiyordu. Merkezi hükümetten gelen bu baskı Êzidiler'i, 1880'lerin sonlarından

beri aralarında faal olan Amerikan misyonerlerine yöneltmişti. Özellikle de Mardin'deki Amerikan Board misyonu, isimsiz bir İngiliz Leydi'sinin Êzidiler arasında deneme kabilinde yapılacak bir çabaya yönelik gönderdiği mütevazı meblağdan sonra Êzidiler nezdinde keşif çalışmalarına başlamıştı.” (Deringil, age: 119)

1892 yılına gelindiğinde Osmanlı hükümeti Êzidiler'e yönelik din değiştirme (ihtida) faaliyetlerini en üst düzeye çıkarır. Kendisine Fırka-i Islahiye Kumandanı unvanı verilen Ömer Vehbi Paşa, meseleyi kökünden çözmek için Musul'a gönderilir.

Fırkanın açık ve gizli iki temel görevi vardır. Açık görevleri; 18 bini aşkın asker kaçağını askere almak, uzun bir süredir alınmayan vergi borçlarını tahsil etmek, nüfus sayımını gerçekleştirmek, Osmanlı-İran sınırında her iki tarafın egemenliklerini ihlal eden aşiretlerin mobilitesini denetlemek ve bazı aşiretleri iskân etmektir.

Fırkanın esas temel görevi, fırkanın talimatnamesinde yer almayan, ama Abdülhamid'in, Vehbi Paşa'yı özel görevlendirdiği Êzidiler'in İslam'a döndürme “Êzidi taifesinin din-i mübin-i İslam'a rücuları... Esbabını istihsal” projesiydi. Nitekim fırka mesaisinin büyük kısmını Êzidiler'in ihtida (doğru dine döndürme) meselesine ayıracaktır.

Esasen Êzidiler'in İslamlaştırılması siyaseti, Fırka-i Islahiye'den önce başlamıştı. Abdülhamid yönetimi bu siyaseti “tashih-i itikad” ya da “tashih-i akaid”, yani inançların düzeltilmesi olarak adlandırdı. Nitekim dönemin siyasi elitleri ve uleması Êzidiler'in aslında İslam topluluğu içinde iken, çeşitli nedenlerle gerçek inançlarından “sapmış” olduklarını iddia ediyordu. Bu nedenle XIX. yüzyıl sonlarına kadar, Osmanlı resmi söyleminde Êzidiler'i genellikle kefere, mürted, ya da mülhid olarak tanımlarken, II. Abdülhamid döneminde “Fırka-i dalle” veya “Farak-ı dalle” denilmeye başlandı.

Musul'da işe koyulan Ömer Vehbi Paşa, uyguladığı sistematik baskı ve acımasız metotlarla bir kısım Êzidi'nin İslam'a geçmesini sağlar. 20 Ağustos 1892'de İstanbul'a çektiği telgrafta, başarısını muzaffer bir eda ile muştular: “Kendilerini doğru yola sevk etmek uğruna asırlardan beri tekerrür eden sonuçsuz çabaların ardından, seksen Êzidi köyü ve otuz Şii köyü Din-i Mübin (doğru

din/hak dini) ile şereflendiler. Müslüman olmak üzere kendilerini Musul'a davet ettiğim önderleri bu davetimi tamamen hür iradeleriyle kabul ettiler. Bu sabah, askeri bandonun çaldığı Hamidiye Marşına sıra sıra ulemanın Allah'tan başka ilah olmadığını ilan eden duaları eşlik ederken muazzam bir eşraf ve askeri mürettebat kalabalığı devlet dairelerinin etrafında toplandı. Şeref kıtası askeri selama durduğu sırada müftü, teker teker hepsine İslam'ı kendi hür iradeleriyle benimseyip benimsemediklerini sordu. Her biri tasdiki müteakip toplanan kalabalık 'Padişahım çok yaşa!' diye haykırdı. (Deringil, ege:120)

Fakat gerçekler Ömer Vehbi Paşa'nın İstanbul'a çektiği telgraftaki gibi değildi. Artan huzursuzluğu gidermek için bölgeye gönderilen "Tahkikat Heyeti" gerçekleri ortaya çıkaracaktı. Gerçekte olan şuydu:

"Êzidilerin ileri gelenleri, 18 Ağustos'ta Paşa tarafından Musul hükümet konağına davet edilmiş ve gerçekten gösterişli bir biçimde karşılanmışlardır. Paşa ve vilayet idarecileri Êzidiler'e ihtida (hak dinine dönmeye) etmelerini emretmiş, Êzidiler ise bunu derhal reddetmiştir. Bunun üzerine darp edilmişler ve altı-yedi kişi ağır yaralanmıştır. Buna rağmen ihtida etmeyi kabul etmeyen Êzidiler, sekiz gün hükümet konağının harem dairesinde hapsedilmişlerdir.

Bu baskılar karşısında Êzidi önderlerinden Mirza, Hamza ve Bedii Beyler istemeyerek de olsa İslam'ı kabul ettiklerini beyan etmişlerdir. Böylece Paşa'ya göre uzunca bir süredir 'keşakeşe kalan' (sürünceme de kalan) bu mühim mesele çözüme kavuşmuştur. Yol bir kere açıldığına göre diğer Êzidler'in de önderlerini takip edeceği kuvvetle ümit edilmektedir.

Babıali, Paşa ve Musul Vilayetinden gelen teklif üzerine, Êzidi çocuklarının 'talim ve terbiyesi' için altı Êzidi köyünde birer okul ve mescit yapılmasını kararlaştırır. Êzidi çocukları için inşa edilmekte olan bu okullarda okutulmak üzere, çok sayıda kelam-ı kadim, alfabe kitabı, Kur'an'ı Kerim cüzleri ve İslamiyet'in kaidelerine dair risaleler sipariş edilir.

Ömer Vehbi Paşa'nın önerisiyle Êzidi liderlerinden Mirza Mirza Bey'e ihtida ödülü olarak 'Mir-i mirani' ve kardeşi Ali ile amcazadeleri Hamza ve Hüseyin Beylere ise 'Mirü'l-ümeralık'

rütbesi verilir ve her birine ikişer bin kuruş maaş tahsis edilmesi kararlaştırılır. Mirza Bey'in 1899 yılında ölmesiyle işler yeniden karışır. Mirza Beyin yerine geçen kardeşi Ali Bey'in (Ali Paşa) ihtida ettiğine dair samimiyetine inanmayan hükümet, maaşını kestiği gibi onu Kütahya'ya sürgün kararını da çıkarır. Ama Kütahya'ya gönderilmez çok az bir maaşla Sivas'ta zorunlu ikamete tabi tutulur. Diğer Êzidi önderleri de aynı akıbeti paylaşıyor." (Edip Gölbaşı, agm)

Ömer Vehbi Paşa, bununla da yetinmeyecek, Laleş'teki Êzidi tapınağını basacak ve tapınağın medreseye çevrilmesine karar verecektir. Tapınakta bulunan beş bronz Melek Tavus heykellerine de el koyacaktır. Êzidiler tapınaklarını ancak 1904 yılında görece daha ılımlı bir politika izleyen Musul Valisi Nuri Paşa'nın izniyle açarlar. Kutsal eşyalarına da 1914'de kavuşacaklardır.

Osmanlı yönetimi her türlü baskının sonucunda, din değiştirmek zorunda kalanlar için "hür iradeleri" ile karar kıldılar deme cüretini göstermelerinin nedeni, İslam'da zorlama yoktur, anlamını güçlendirmeye çalışmışlardır. Oysa durum tamamen bunun aksini göstermektedir. Ve sanki düşmana karşı büyük bir zafer kazanılmış gibi askeri bando eşliğinde Hamidiye Marşı çalınmış ve "Padişahım çok yaşa" şeklinde avazları çıktığı kadar bağırılmışlardır.

Osmanlı hükümeti içerde bu tür baskıları uygularken dışarıya karşı tüm dinlerin müsavi (aynı-eşit) olduğunu ve herkesin istediği itikada (inanca) inanmakta serbest olduğunu söylemekten geri durmuyordu. Aynı politika emperyalist güçlerle anlaşılıp Kürdistan'ı dört parçaya bölen, kendisine kalan parçayı iç sömürge haline getiren Kemalistlerde de görülmektedir. "Kemalist yönetim Kürdistan'ı yürütme gücü eliyle kararnamelerle yönetiyordu. Kürdistan adı ile birlikte halkı da yok sayılmıştı. Kemalistler Kürt ve Kürdistan adını tarih ve coğrafyada silmek istiyorlardı. Kürtçe konuşmak yasaklanmış, konuşulan her kelime başı cezaya tabi tutulmuştu. Kemalistlerin, Kürdistan'da yürüttükleri, bu eşi bulunmaz sömürgeci uygulamalara rağmen, sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitleyiz, halkçı bir devletiz, bütün esir milletlerin kurtuluşundan yanayız, Şarkın köle milletlerine biz örnek olduk gibi sloganları da sık sık kullandıkları bilinen bir gerçektir." (Be-

şikçi, 1990:58) Yalan üretip yalan söylemek, söylediği yalanma yine kendisini inandırmak, riyakârlığı bir marifet olarak benimsemek, Cumhuriyet aydınının affedilemez marifetlerindedir. Cumhuriyet aydını ve kadroları bu yeteneklerini ustaları olan ama kendisini reddettikleri Abdülhamid Han'dan almışlardır.

Kemalistler, Dersim'de katliamlar yaparken de, aynı yalanları uydurmuşlar ve bu yalanlarına herkesin inanmasını istemişlerdir. Dersim'i etnik ve dini yapısından dolayı değil, medeniyetsiz ve vahşi bir ortamda yaşadıklarını, baskınlar yapıp çevre halklarına zarar verdikleri, çağdışı feodal sistem içinde yaşadıkları için, halkı sömüren bu feodal unsurların elinde kurtarmak, uygarlık götürmek, uygarlık nimetlerinden halkın yararlanmasını sağlamak için operasyon yapmak zorunda kaldıklarını sık sık tekrarlamışlardır. Operasyon yaparken de kandırılmış yoksul halkın can ve mal güvenliğine özen gösterdiklerini, onların dini inancıyla asla ilgilenmediklerini, çünkü Türkiye'nin laik bir ülke olduğunu, din ile devlet işlerinin bu ilke gereği kesin olarak ayrıldığını, devletin her inanca aynı ve eşit mesafede durduğunu, sorunlarının sadece masum halkı kışkırtan çağdışı kalmış feodal unsurlardan bölgeyi temizlemek olduğunu, Türk halkına ve dünya halklarına anlatmışlardır. Gerçeklerin hiç de böyle olmadığı, bölgede büyük bir kırım ile katliam yaşandığını her geçen gün yeni yeni ortaya çıkan belgelerden anlıyoruz.

22/7-Gerici feodalitenin yeniden diriltilmesi ve Hamidiye Alayları;

XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren Kürt Beyliklerinin birer ikişer ortadan kaldırılması, Kürdistan da hem otorite boşluğu hem de sosyal-toplumsal yaşamda boşluk yaratarak, Kürdistan'ın siyasal ve sosyal evrimleşmesini geciktirdi. Çünkü Kürt Beylikleri binlerce yıllık geçmişe, çok zengin kültürel mirasa sahiptiler. Beylikler Kürdistan'da kültürün ve eğitimin gelişmesinde, yeni fikirlerin oluşumunda, teknolojik gelişmelere açık ve öncü rol oynuyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nda, medreselerin en yoğun olduğu bölge Kürdistan'dı. Dönemlerine göre oldukça iyi eğitim veren bu medreseler, Kürtçe ve Arapça dilerinde eğitim yapıyordu. Kürtlerin ünlü düşün adamları Şerefhan, Ehmedê Xani, Feqiyê Teyran, Cigerxûn gibi düşünür ve şairler bu medreseler-

de yetişmişlerdi. Medreselerin, Kemalist rejimce kapatılmalarına rağmen etkileri günümüze kadar devam etti. Kürt dilini en düzgün ve doğru kullananlar medrese eğitimini alanlar olmuşlardır. Kürt dilinin bunca baskıya rağmen yok olmayıp direnmesinin başlıca sebebi medreselerde verilen eğitime borçludur.

Kürt Beylikleri, bilgi birikimi yanında kozmopolit ve hoş görüye dayalı bir siyasal kültür de yaratmışlardı. Bu siyasal kültür de, gerek Kürtler de gerekse de Kürt olmayanlar arasında olsun, bölgede ortaya çıkan herhangi bir iktidar boşluğunu çarçabuk dolduruyordu. Kürt yöneticileri arasındaki dini hoşgörü geleneği, eski yerel yönetim düzeninin ortadan kaldırıldığı XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam edebildi. Bu tarihten sonra hoşgörü geleneği yavaş yavaş ortadan kalkarken, ülke de hızla gerici feodalizmin ve kapitalizmin denetimine giriyordu.

Kapitalizmin eşitsiz, yanlı Kürdistan'a girmesi ve Hıristiyanların, özellikle de Ermeniler'in ellerinde toplanması, bölgede bir Ermeni koprador burjuva sınıfını doğurdu. Böylece, Hıristiyan unsurların gelir ve refah seviyeleri sürekli artarken, Kürt halkı giderek yoksullaşyordu. Kapitalizmin sebebiyet verdiği bu gelir eşitsizliği bölgede Müslüman-Hıristiyan, giderek Kürt-Ermeni ilişkilerini gerginleştirdi. Ortamdan yararlanan bağınaz yerel dini liderlerde halkları birbirine karşı kışkırtarak, birbirine düşman etti ve Kürdistan kısa sürede kan gölüne dönüştü. Asırlardır birlikte barış içerisinde yaşayan Müslüman-Hıristiyan halklar, kapitalizmin ülkeye eşitsiz ve taraflı girişi, yine emperyalist devletlerin ve yerel işbirlikçi Şeyhlerin kışkırtmasıyla halklar birbirlerini boğazlamaya başladılar.

Bu dönemde Kürdistan'da öne çıkan bağınaz yerel dini önderlerin hoşgörüye ihtiyaçları yoktu. Dinsel bağınazlık, dini liderlerin elinde demagojik bir araca dönüşmüştü ve bu dinsel liderlerin gücünü dengeleyecek bir güç de Kürdistan'da yoktu. Panislamist bir politika izleyen Sultan II. Abdülhamid, buna çanak tutuyordu ve onları alabildiğine kışkırtmaktan da geri durmuyordu. Dini bağınazlık yalnızca Hıristiyanları değil, Müslüman olamayan Kürtleri ve Kızılbaşları da hedef alıyordu. Halklar arasındaki mezhepsel çelişkiler kışkırtıldı, Sünni Hanefi mezhebi desteklenerek, diğer halklara saldırmalarına göz yumuldu. Dini bağınazlık ve mezhep-

sel ayrılıkları, milli baskının bir aracı olarak kullandı.

Kürt beyliklerin ortadan kaldırılışı sadece dini bağınazlığı hâkim kılmadı, o güne kadar uygulanan Kürt hukuk sistemini de yıktı. Şeyhlik gibi bir ortaçağ kurumunu yeniden canlandırarak Kürtlerin başına bela etti. XIX. yüzyılın başlarına kadar, Kürt Beylikleri yönetimleri altındaki aşiretler arasında çıkan ihtilaflara çözüm getirebilecek kadar güçleri ve meşrulukları vardı. Beyliklerin ortadan kalkmaları üzerine, toplumda aynı işlevi görecektik, barışı sağlama rolünü üstlenecek yeni bir otorite arayışına girildi. Oluşan boşluğu en iyi adaylar olan Şeyhler doldurdu. Şeyhlerde bundan faydalanarak otoritelerini Kürdistan'da yaygınlaştırdılar.

Sultan Abdülhamid, Kürdistan da sadece gerici, yoz Şeyhlik kurumunun gelişmesinin önünü açmadı; kendisine sadık, işbirlikçi, yoz ve gerici bir feodaliteyi de geliştirdi. Geliştirilen Kürt toplumunun bu kesimi, İmparatorluğun ulusal kurtuluş hareketlerini ezmek için kullandığı karşı devrimci bir güç odağı durumuna getirilecekti.

Kapitalizmin Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde gelişmesiyle birlikte, Ermeni ulusal kurtuluş hareketi de gelişmeye başladı. Sultan Abdülhamid tahta oturduğunda, Ermeni ulusal kurtuluş hareketi yaygın bir örgütlenme ve eylem dönemine girmişti. Abdülhamid bu hareketin kendi rejimi için büyük bir tehlike oluşturduğunun bilincindeydi. Dolayısıyla etkin önleyici tedbirler almakta gecikmedi. Gerici ve yoz Müslüman din adamlardan ve aşiret reislerinden kendine bağlı özel güçler oluşturdu. Özellikle Kürdistan'da Kürtlerle Ermenilerin iç içe yaşadığı ve iki halkın daha önce kapitalistler yüzünden bozulmuş olan ilişkileri temelinde geliştirilen düşmanlıkları değerlendirerek, Kürtlerden kendisine bağlı bir kesim yaratma faaliyetine hız verdi.

Osmanlı'nın dirayetli, sabırlı ve pragmatik padişahı olan Sultan II. Abdülhamid, yeniden canlandırdığı gerici Kürt feodalitesini pek çok amaç için kullanmak istiyordu. İlk başta ele avuca sığmaz savaşçı ve gözü pek dağımık dağılı Kürt aşiretlerini Sünni-Hanefi mezhebi ideolojisi içinde eğiterek, Sultana sadık kul haline getirmek, yükselen Ermeni ulusal hareketine karşı kullanmak, Kürtler arasında doğabilecek ulusal duyguları önlemek ve en önemlisi de

devletin İslam dışı gördüğü ve zındık ilan ettiği Kızılbaş ve Êzidi Kürtlerine karşı kullanmaktı. Sultan, bu amaçla 1890 yıllarında Rus-Kazak alaylarını model alarak Hamidiye Alayları'nı kurdu.

Kurulan bu kuvvetlerin ilk başta Ermeni çetelerine karşı kullanılacağı açıkça belirtilmişti. Böylece bir yandan Hıristiyan halkların mücadelelerine karşı kullanmak, diğer yandan dini taassuplarından yararlanarak Müslüman Kürt halkını egemenliği altında tutmak amacıyla, Kürt feodal derebeyleri yeniden güçlendirdi. Bunları siyasal ve askeri destekçileri haline getirdi. Böylelikle tamamen halkların kurtuluş mücadelelerini ezmeyi temel görev edinen karşı devrimci ve işbirlikçi bir feodalite oluşturuldu. Bu işbirlikçi feodaliteyi kendi halklarına ve Hıristiyan halkların ulusal kurtuluş hareketlerine saldırtırdı.

Bu amaçla Kürdistan'da Ermenilerle Kürtlerin iç içe yaşadığı Van, Muş, Harput, Bitlis ve Diyarbakır gibi yerlerde yaygın bir biçimde Sünni Kürt Aşiretlerinden Hamidiye Alaylarının teşkiline gidildi. Bu yerlerde başlangıçta ezilmiş olan Kürt feodal güçleri yeniden canlandırıldı. Aşiret reislerinin çocuklarının büyük bir bölümü eğitim amacıyla, İstanbul'da toplatıldı. Böylelikle Kürdistan'dan oluşturulan bu güçlerin denetim altında tutulması kolaylaşmış oluyordu. Abdülhamid, Hamidiye alaylarını kurmakla Sünni Kürtleri iyice kendisine bağlamış ve Kürt aşiretlerin yönetime karşı birleşmelerini önlemişti. Bu işbirlikçi Kürtler, Abdülhamid'i kendileri için en iyi Sultan olarak görüyorlar ve ona 'Bavê Kurdan' (Kürtlerin babası) diyorlardı. Nasıl bir baba ise, Kürtleri bir kez daha böylecek, olası bir Kürt ulusal hareketini de ilk başta önleyecektir.

İngiliz kaynaklarına göre ise; "Hamidiye Alayları'nın asıl amacı aşiretler arasındaki kan davalarından yararlanarak yönetime karşı birleşmelerini çok zor hale getirecek bir sistem yaratmaktı." (Bruinessen:2009: 287) Kürtler arası çelişkileri çok iyi değerlendiren Abdülhamid, kuracağı alayları rakip aşiretler arasında seçiyordu, böylece Kürtler yıllarca birbirleriyle didişip durdular. Bütün enerjilerini bu yolda harcadılar. Bu çelişkiyi görenler de vardı; Şeyh Ubeydullah, kendisine Urmiye Hıristiyanlarını kılıçtan geçirmeyi öneren taraftarlarına şu ibretlik meşhur cevabı verdiği söylenir: "Biz Kürtler, Türkler için,

ancak Hıristiyanlara karşı bir ağırlık unsuru olarak gerekliyiz. Hıristiyanlar kalmayınca, Türkler işkencelerini bize karşı yönelteceklerdir.” Nikitin, 1991:334) Bu sözlerin kehanet mi, gerçek mi olduğunu, Kürtler zaman içerisinde çektikleri acılardan anlamışlardır.

İmparatorluk açısında bu yeni politika son derece başarılı sonuçlar vermiştir. Oluşturulan işbirlikçi feodalite bir yandan Kürdistan’da ulusal nitelikli kıpırdamaların oluşmasına olanak tanımazken, öte yandan ilerde Kürt ulusal hareketlerinin etkilenmesi olasılığı bulunan Ermeni ulusal kurtuluş hareketini ezerek ve o dönemde her iki halkın kurtuluşunu olanaksız hale getirerek Kürdistan halkının aleyhine iki kat elverişsiz ortam yaratmıştır.

1890’lardan sonra Kürdistan’da otuza yakın Hamidiye Alayı kurulmuştur. Her alayın emrine binlerce insan verildi. Sultandan aldıkları desteğe ve silahlara güvenen bu hain aşiret reisleri, Kürt halkının daha ağır bir feodal baskı altına sokulması, korumasız halkın topraklarının zorla elinde alınması ve halk kitleleri üzerinde amansız bir baskı ve sömürünün sürdürülmesi için, mutlakiyet rejimini sürekli desteklemişlerdir. Sırtını Sultana dayayan bu hain Kürt kesimi, bu dönemde Kürdistan’ı kasıp kavuracak ve Kürdistan boydan boya talan edilecektir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun egemenliği altında bulunan diğer halklar XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında kendi devletlerini kurmaya yönelirken, işbirlikçi Kürt feodalleri Osmanlı mutlakiyet rejiminin güçlendirilmesi için çaba harcamışlardır. Çünkü bunlar için milliyetçilik ve ulusal çıkarlar öncelikli sıralamasında yeri yoktu. Ve bu güçler Kürt ulusal güçlerin gelişimine de engelliyorlardı. Şayet bu devirde Kürt ulusal hareketi gelişmesi için gerekli uygun ortamı bulabilseydi, Osmanlı İmparatorluğu yıkıldığında Kürdistan sorunu da kuşkusuz çözülmüş olacaktı.

Sultan Abdülhamid’in birinci amacı kendi kirli emelleri için Kürtleri kullanmak ise, ikinci amacı, İstanbul’da kurduğu Aşiret Mekteplerinde feodal beylerin çocukların okutarak hem kontrol altında tutmak hem de Türk kültürünü hazmetmiş, onun içinde erimiş, Osmanlıya sadık birer tebaaya dönüştürmeyi sağlamaktır.

Böylece, aslı Kürt ama zihniyeti, düşüncesi, ahlaki yapısı, zevkleri ve yaşam tarzıyla Türk olan bir nesil yaratmaktı. Abdülhamid yönetimi, bu politikada oldukça başarılı oldu. Yaratılan bu yeni Kürt tipi nerdeyse Kürtlerin genel karakterine dönüşecekti. Bu yeni Kürt tipi, Kürt duygu ve düşüncesini parçaladı, kendi tarihine, kültürüne ve halkına yabancı, hatta zaman zaman düşman bir yoz kitle yaratmasına sebep oldu. Kürtler bu insan tipinde çok çektiler. Özellikle Türkiye'nin metropollerinde tahsil gören bu tipler o kadar halklarında uzaklaşmıştı ki, annelerinden dahi utanır hale gelmişlerdi. Hiç birisi annesiyle sokağa çıkmak istemezdi, arkadaşları veya misafirleri geldiklerinde Türkçe bilmeyen annelerini tanıtmaz hatta zavallı kadınları bir odaya kilitlerlerdi. Annelerimiz bu tiplerin elinde neler çekti neler...

Kemalist rejim, bu işbirlikçi ve kişiliksizleştirilmiş güruh üzerinde Kürdistan'a yöneldi. Kürtleri tüm ulusal değerlerinde soyutlayarak kendisine bağlı bir kişilik oluşturdu. Nasıl bir kişilikti bu? Egemen güç, öncelikle egemenliğine aldığı toplumun ruhunu almak için projeler geliştirir. Ondaki gelecek direnme refleksini devşirerek yok saymakla yetinmez, kendisine saldırtmak üzere cephesine, kavgasına katar ve hatta savaştırır. Ancak kendisinin değil, egemene iltihak ettirilir, egemen için çarpışan ve çarpınan bir güruh haline sokar. Kişiliksizleştirilmiş Kürdün yaratılmasında eğitimin oynadığı rolü, Kemalistler Abdülhamid'den öğrenmişlerdi. Bu yüzden eğitime çok büyük önem verdiler. Öğretmen okullarında yetiştirilen düşürülmüş (asimile edilmiş) fakir Kürt çocuklarını, kendi soydaşlarını asimile etmek için misyoner göreviyle kendi köylerine gönderdiler. Aslı Kürt, özü Türk olan bu öğretmenlerin Kürdistan'da yaptıkları tahribatı, o zamana kadar hiçbir güç başaramamıştı. Bu öğretmenler o kadar ileri gitmişlerdir ki, öğretmenlik yaptıkları köylerinde, Kürtçe konuşmayı yasaklamışlar; yasakla da yetinmemişler, bir de Kur'an'a el basırtarak, yeminler ettirmişlerdi. Daha sonra açılan "Yatılı Bölge Okulları" ise bambaşka trajedilerin yaşanmasına sebep oldular.

Gerici Şeyhlik Kurumu; Türk ulusal devletin kurulduğu XX. yüzyılda, merkezi hükümetin aşiret kanunlarını yasaklayıp, yerine medeni kanun ve ceza kanunu yerleştirmeye çalışması pek de başarılı olmayarak varlıklarını korumayı başardılar. Hatta bazı durumlarda merkezi hükümetçe de Kürt ulusal uyanışın

karşısında teşvik edilerek, şeyhlerin gücünün günümüze kadar devam etmesi sağlandı. Bazı siyasi partiler de Şeyhlerle işbirliği yaparak, onların potansiyel oy depolarından faydalanarak iktidarlarını kalıcılaştırdılar. Kürdistan da ulusal direnişin başlamasıyla 1980'lerin sonlarına doğru başka bir ad altında Hamidiye Alayları yeniden canlandırılmak istendi. Bugünkü köy korucularının Hamidiye Alayları'ndan bir farkı yoktur. Onlar da mallarına el koymak için yoksul köylüleri ve özellikle Müslüman olmayan halkları göçe zorlamaktadırlar. Sayıları iyice azalan Êzidi Kürtleri ve son tortuları kalan diğer azınlık halkları da bu köy korucuları göçerttiler. Kürdistan'da aşiret ve şeyhlerin gücü ancak 1970'lerde ulusal direnişin canlanması ile kırılmaya başladı. Bu tarihten itibaren aşiret ahlakının köhneliği ve kan davalarının gereksizliği halka açıklandı, bundan vazgeçilmesinin gerekliliği belirtildi. Bu tür gereksiz hareketlerin ve gerici ideolojilerin Kürt ulusal hareketin güçlenmesini etkileyerek, asıl sorun olan ulusal ve sınıfsal çelişkilerin göz ardı edilmesine neden olduğu belirtildi.

23- CUMHURİYETİN KÜRT POLİTİKASI VE DERSİM KIZILBAŞ KATLIAMI:

Cumhuriyeti kuran kadrolar Kurtuluş Savaşı boyunca, İslam'ı ümmet anlayışı çerçevesinde Kürt-Türk birlikteliğini öne sürerek, kurulacak devletin Kürtlerin ve Türklerin ortak devleti olacağını; yeni devlette, Türkler ne haklara sahipse, Kürtlerinde aynı hakları olacağını mütemadiyen söyleyerek Kürtleri yanlarına çekmeyi başardılar. Tabi burada Kürtlerin örgütsüz ve lidersiz oluşları, aşiretler arası parçalanmışlık durumu, İngilizlere karşı silahlı mücadeleyi veren aşiretlerin ulusal taleplerden uzak, din-İslam adına mücadele verdiklerini öne sürerek Osmanlı halifesine bağlılığı bir namus borcu olarak görmeleri ve Mustafa Kemal'in pragmatik liderliği, bazı Kürt aşiret reislerini ve şeyhlerini pohpohlayıp yanına çekmesi, bu birlikteliğin sağlanmasında çok etkili oldu. Kemalistler İzmir'i kurtardıklarında meşruiyetlerini ilan ettikten sonra savundukları İslam'ı ümmet anlayışına dayalı millet kavramına ve halifeye gereksinimleri kalmadı. İttihat-

tı Terakki Partisi döneminden beri savundukları ama uygulama fırsatını bir türlü yakalayamadıkları tek ırka dayalı “ulus devleti” kurma projesine şimdi kavuşmuşlardı ve barıştan sonra onu uygulayacaklardı.

Utku kazanarak Lozan’a giden Türk Devletinin iki kırmızı çizgisi vardı.1-Ermenilere asla taviz verilmeyecek. 2-Musul, Türkiye’nin isteklerine destek vermesi karşılığında İngiltere’ye petrole has ekonomik çıkarların korunması sözünün verilmeye çalışılacak, Kürtlerden ise asla söz edilmeyecekti. Lozan, Türk egemenliğini dünya ya onaylattırırken, aynı zamanda Kürdistan’ın parçalanarak dörde bölüşülmesini de onaylandı. Türkler için utku olan, Kürtler için hezimet oldu.

Kürtlere verilen bütün sözler 20 Nisan 1924 Anayasasına karar verildiği zaman unutuldu. Türkler Lozan’da hedeflerine büyük oranda ulaştılar ve müttefikler ile dünya ülkeleri Türk Devletini resmi olarak tanıdılar. Türkler endişelerinden kurtuldular ve böylece Kürtlere gereksinimleri kalmadı. Kürtlere ihtiyaç kalmayınca, Kürt halkının varlığını inkâr etmekle işe başladılar, ardından Kürt’e ait ne varsa; Kürt ve Kürdistan terimlerini tarih ve coğrafya kitaplarında silmeye çalıştılar. Osmanlı’dan o güne gelen Kürdistan eyaleti ismini yasakladılar. Bölgeye Vilayet-ı Şarkıya daha sonra Şarki Anadolu demeye başladılar. Nihayet 1941’de toplanan Türkiye Coğrafya Kongresi’nde Hamid Sadi Selen’in önerisiyle Türkiye yedi coğrafi bölgeye bölündü. Şarki Anadolu terimi ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu’ya dönüştürüldü ve halen bu terimler kullanılmaktadır. Kürtlerde “dağlı Türkler” oldu.“Dağlı Türklerin” eritilip büyük çoğunluk içersinde yok edilmesi, iki koldan; “dilkırım” ve “dinkırım” üzerinde yürütüldü. Kürtler bu haksızlığı asla kabul etmediler. Eski Cumhurbaşkanılarından S. Demirel’in deyiimiyle “28 kez isyan ettiler.”

23/1-Dilkırım politikası;

Kürt varlığı inkâr edilse de Kürt halkı yok olmadı, giderek Türkiye Cumhuriyeti’nin kâbusu haline geldi. Irksal bir temel üzerinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti, tek devlet, tek dil ve tek millet anlayışına dayalı politika güttü ve bu politikaya “Atatürk milliyetçiliği” adını verdi. Atatürk milliyetçiliği yalan üzerinde kuruldu ve yalan üretti. Yarattığı en büyük yalanlardan birisi de

“Güneş Dil Teorisi” oldu ve Kürt dili yasaklanarak “dilkırım”a uğratıldı. Kürtler için “ölüm fermanı” anlamına gelen Kürtçenin Cumhuriyet döneminde ilk kez yasaklanması, 1925’te hazırlanan Şark Islahat Planı uyarınca gerçekleşti. Bu, aynı zamanda Kürtlerin tarihinde ilk kez uygulanan bir “dilkırım”; yani “beyaz katliam”dır. “Türkleştirme” programı kapsamında devletin yüzyıllık asimilasyon ve dilkırım politikalarına kısaca şöyle özetleyebiliriz: Türkiye’nin asimilasyon ve dilkırım politikaları. I. Dünya Savaşı yenilgisi, Türkçülük politikalarını başlatan İttihat Terakki Partisi’nin sonunu getirse bile, önemli toplumsal projelerini ve “Türklerden oluşan bir Türkiye” yaratma hayalini geride bıraktığı Cumhuriyetin kurucu kadroları devraldı. Mustafa Kemal başta olmak üzere bu kadroların hemen hepsi İttihat Terakki’nin saflarından gelmekteydi ve hayalleri vardı. Bu hayallerin en başında bütün etnik yapıların ve özellikle Kürtlerin dillerinin ve kültürlerinin asimile edilerek Türkleştirilmesi ve Türk “ulus-devlet” projesinin hayata geçirilmesi gelmekteydi. Bu plan doğrultusunda CHF (Cumhuriyet Halk Fırkası) tarafından Türk milliyetçiliğinin memleket dâhilindeki hedefi şöyle belirlendi: “Tek bir dil konuşan, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı bulunan yurttaşlardan oluşmuş siyasi ve içtimai bir bütün meydana getirmek; yani vatan içinde ‘anadili tek, ülküsü tek birlik bir millet’ yaratmaktır. Bu hedefin tahakkuk yolları: Bu memlekette her şerefin ve nimetin Türkçe ve kendisini Türk hissederek Türkçülükten başka bir kavmiyete bağlılık göstermeyenlere has olduğunun tam bir şuurla zihinlere nakş edilmesi.” (Bulut, 1998: 174) Şark Islahat Planı Türk vatanı içinde bulunanları behemehâl Türk yapmak için ölümden de daha kötü olan “Şark Islahat Planı” 1925 yılında hazırlandı ve uygulamaya konuldu. Kürtler için “ölüm fermanı” anlamına gelen Kürtçenin Cumhuriyet döneminde ilk kez yasaklanması bu plan uyarınca gerçekleşti. Böylece Kürtler “beyaz ölüm”e mahkûm ediliyordu. Plan’ın 41. maddesi şöyle: “Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Bitlis, Van, Muş, Urfa, Ergani, Hozat, Erciş, Adilcevaz, Ahlat, Palu, Çarsacak, Çemişgezek, Ovacık, Hısnımansur (Adıyaman), Besni, Arga, Hekimhan, Birecik, Çermik vilayet ve kaza merkezlerinde, hükümet ve belediye dairelerinde ve diğer kuruluşlarda, okullarda, çarşı ve pazarlarda Türkçe’den başka dil kullananlar, hükümet ve belediyenin emrine aykırı davranmakla

suçlanacak ve cezalandırılacaktır.” (Cemal, 2003: 379)Yukarıda belirtilen Plan’a göre, sivil ve askeri mahkemelerde yerli hâkim bulundurulmayacak, idarenin her şubesinde, hükümet nüfusunu güçlendirilmek için Kürt memur çalıştırılmayacak, okullarda, belediyelerde, devlet dairelerinde, çarşı ve pazarlarda Türkçe’den başka dil kullananlar cezalandırılacaktı. Nitekim Şark İslahat Planı harfiyen uygulandı ve Türkçe’den başka dil kullananlar cezalandırıldı. Koyunun 25 kuruş ettiği dönemde, konuşulan her Kürtçe kelime başına 5 kuruş ceza alındı. Kendi dilini konuşan Kürt halkına her türlü maddi ve manevi baskı uygulandı. Kelime başına 5 kuruş cezanın uygulandığı dönemin tanıklarından biri de, 1925 Diyarbakır-Lice doğumlu araştırmacı yazar ve eski milletvekili (TİP) Tarık Ziya Ekinci’dir. Ekinci, yaşadığı o günleri anılarında acı ama ibretle bizlere aktarır. 1960’lı yıllara geldiğinde, dil yasağı öyle boyutlara ulaştı ki, köylerde Kürtçe konuşulmasın diye, öğretmenler öğrencilerine Kur’an ve bayrak üzerinde yeminler ettirmeye başladılar. Yemini bozanları öğretmene bildirmeleri için, öğrenciler arasında ispiyoncular seçiliyordu. Ajanlaştırma mesleği o çağlardaki körpecik beyinlere kazıtıyorlardı. Ne yazık ki o günlerde Türkçe bilmeyen bu köylerde, şimdi de Kürtçe konuşan yok.

“Vatandaş Türkçe konuş” 15 Ekim 1927 tarihinde toplanan Cumhuriyet Halk Fırkası’nın (CHF) büyük kurultayında, partinin en büyük amacının “dil birliği”ni sağlamak olduğu belirtildi ve hemen ardından da, Dar-ül-fünun Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti, azınlıkları Türkçe konuşmaya mecbur eden “Vatandaş Türkçe Konuş!” kampanyasını başlattı. Gerçekte hükümet politikası olarak da yürütülen ve Türkleştirme politikasının en önemli boyutu olan bu kampanya sadece yasalarla kalmadı; aynı zamanda bir saldırı ve şiddet politikasına da dönüştü. Kendi dilini konuşanlar taciz edildi, dövüldü ve “Türklüğe hakaret” suçuyla yargılandı. Mustafa Kemal de, 17 Şubat 1931 tarihinde, Adana Türk Ocağı’nda, “Milletin çok bariz vasıflarından biri dildir. “Türk milletindenim” diyen insan, her şeyden evvel ve mutlaka Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk kültürüne, topluluğuna bağlılığını iddia ederse, buna inanmak doğru olmaz” demiştir. Bu kampanya basın aracılığıyla da yürütüldü ve büyük destek gördü. Hükümet ve devlet tarafından yönlendirilen ve bes-

lenen gazeteler, Türkçe konuşmayanlara karşı tehditler yağdırdı ve psikolojik baskı uyguladı. Artan baskılar karşısında azınlık aileler çocuklarının ellerinde değil, ağızlarını tutar hale geldiler. Tehcirle, katliamlarla, mübadeleyle, korkutma, kaçırma ve yerinden yurdundan zorla çıkartmayla Türkiye'den arındırılmaya çalışılan ve bir avuç kalan Anadolu'nun kadim halkları; Ermeniler, Rumlar ve Süryaniler Lozan'da kendilerine tanınan haklara rağmen "Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası"nın hedefi oldular ve Türkleştirme politikasından paylarına düşeni fazlasıyla aldılar.

Her Türk'ün milli ve mühim vazifesi yerlilere Türk'üm dedirtmek' CHF'nin Dâhiliye Vekili'nin (İçişleri Bakanı) valilere gönderdiği gizli talimattan; "...kayıtlarını ve künyelerini fırsat düşükçe tashih etmek ve kendilerine hiçbir suretle mesela Boşnak, Çerkes, Laz, Kürt, Abaza, Gürcü, Türkmen, Tatar, Afşar, Pomak lakabı vermemek, köylerin o lehçedeki isimlerini değiştirmek ve mesela Çerkes köyü ve saire gibi ayrılıklara müsaade etmemek ve ettirmemek ve kendilerini ve yerlileri buna alıştırmak, evlerinde ve aralarında Türkçe konuşurmak ve öz yüreklerinden kendilerine Türk'üm dedirtmek, hülasa dillerini, adetlerini ve dileklerini Türk yapmak, Türk'ün tarihine ve bahtına bağlamak her Türk'e teveccüh eden milli ve mühim bir vazifedir. Türk devletinin en yüksek idare makamında bulunan vali beylerin bu başlı ve esaslı vazifeyi layık olduğu ehemmiyetle telakki, telkin ve tatbik ve takip ederek bu husustaki bilgi ve görüşlerinden ve tatbik edecekleri isabetli tedbirlerden ve yüksek tecrübelerden ve neticelerden vekâleti de haberdar ve alakadar buyuracaklarına eminim." (Bayrak,1993:506-509)Bu maddeler ve talimatlar başta valiler olmak üzere devletin bütün kurum ve kuruluşları tarafından harfiyen yerine getirilmiş; Kürtler ve Araplar gibi Çerkesler, Lazlar, Gürcüler, Arnavutlar, Boşnaklar, Pomaklar, Abazalar, Tatarlar, Afşarlar gibi halklar da aynı beyaz ölüme mahkûm edilmişlerdir.

Dil yasağı ruhun yok olmasıdır. Dil yasaklamaları önemli problemleri de beraberinde getirir: İnsanı insan eden dil, bir toplumun başlıca temel taşlarındandır. Dil, bir ulusu ulus yapan öğelerin en başta gelenidir ve kültürün bel kemiği sayılabilir. Dil, insanın zihnidir, hafızasıdır, tarihidir, yaratıcı gücüdür, sanattır, kimliğidir ve varlığıdır. Eğer siz birilerine dillerini yasak ederseniz, onların ruhunu da yok edersiniz. İnsanın var oluşunun temeli

kendisini ifade etmesidir ki, bu da dil aracılığıyla olur. Bu yüzden dilsel kopuş bir travmadır. Bugün Kürt çocuklarının okullardaki başarısızlıkları ve saldırgan oluşları, çektikleri bu acı psikolojik sebeplerden kaynaklandığı uzmanlarca da tespit edilmiştir. Günel Tekin’de işaret ettiği gibi: “Anadilinde eğitim yapmamakla hastalıklı kişiler yetiştirilmektedir ki, bu hastalıkların tedavisi de pek yoktur. Yaşanan bu önemli sorunlardan dolayı tek dil, tek kültür, tek kimlik üzerine kurulan ulus devletler bu politikalarından vazgeçip çok dilli, çok kültürlü, çok kimlikli bir demokratik anlayışı uygulamak zorunda kalmışlardır. Türkiye, Fas, Tunus gibi ülkeler hariç, demokrasiyi benimseyen ülkeler herkesin kendi anadiliyle eğitim görmesine olanak sağlayıp asimilasyonu da bir insanlık suçu olarak görmüşlerdir.” (G.G.Tekin, 2009:181-182)

Bugün Türkiye Cumhuriyeti Devletin de beklenen dillere karşı yaptığı bu saldırılardan ve asimilasyon politikalarından hemen vazgeçmesidir. Avustralya hükümeti gibi başta Kürtler olmak üzere yok etmeye çalıştığı bütün halklardan ve kültürlerden özür diler ve anadilinde eğitimi uygulamakla “dillere” büyük önem veren gerçek çağdaş ülkelerin arasında yerini alır. Dilkırımı ile birlikte coğrafi terimlerin Türkçeleştirilmesine de hız verildi. Erit ve yok et politikası, tarih, dil, kültür ve coğrafi terimlerin değiştirilmesiyle sınırlı kalmadı. 12 Haziran1934’de soyadı kanunu çıkartılarak, Türkleştirme hareketine hız verildi. Soyadı kanunu ile insanların soyu-sopu da Türkçeleştirildi, çoğu yerde nüfus memurları insanların şekli şimaline bakarak hiçbir anlamı olmayan rastgele soyadları yazarak insanları hem soysuzlaştırıldı hem de köklerinden koparttı.

23/2-Dinkırımı ya da Kızılbaş kırımı;

Kemalistler, Kızılbaş Kürtlere daha amansız ve daha vahşice yaklaştılar. Önceleri Aleviliğin Orta- Asaya orjinli bir Türk inancı olduğunun propagandasını yaparak Kürt-Türk Alevilerini ayrıştırdılar. Ardından Kızılbaş Kürtlerin de asıllarının Türk olduğunu, Horasan’dan Anadolu’ya göç ettiklerini ve Osmanlının bilinçsiz politikaları sayesinde dillerini unutarak Kürtçeyi konuşmaya başladıklarını savundular. Böylece Kızılbaş Kürtlerin de aslında Öztürk olduklarını, hem de asıl Müslüman olduklarını halka benimsetmeye çalıştılar. Etrafi düşman Sünni Kürtlerle çevrili

Kızılbaşların neden dinlerini değil de hiç gerekli olmadan dillerini değiştirdiklerini sorusunu sorma hakkını kimseye tanımadılar.

Yıllarca teokratik Osmanlı yönetiminin altında ezilen Kızılbaş/Alevi toplumu, Kemalist rejimin ilan ettiği “laiklik” ile rahat bir nefes alacaklarını zannettiler. Gerçekten teokrasiye göre “laiklik” ileri bir aşamaydı. Oysa Alevilerin anladıkları “devletin her inanca, her kültüre ve her etnik azınlığa eşit ve aynı mesafede” duracağı anlayışıyla uyuşmadığını uygulamada acı çekerek, bedel ödeyerek öğrendiler. Çünkü Kemalistler, dini geriletip onunla hesaplaşmadılar, tam tersine sermayenin istediği şekilde, kontrollerine alıp yeniden örgütlediler. Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla tüm inanç ve mezhepleri yasaklayarak herkesi Sünni Hanefi mezhebi altında tekleştirdiler. Nüfus cüzdanlarının din hanesine İslam, mezhebi hanesine Hanefi yazarak tek dilin yanına tek inancını da yerleştirdiler.

Osmanlı İmparatorluğu Kızılbaşlığı, devletin sosyal-siyasal nizamına aykırı bir hareket olarak gördü ve onunla amansız mücadele etti. Pek çok katliam yaptı, çok Kızılbaş kanı döktü, Kızılbaş/Alevilik, tarihten büyük soykırımı ve inkârı Türklerde gördü. Özellikle Osmanlı dönemi, Kızılbaş inancını, Rafizci, Işıkçı, Ateşperest Kızılbaş, Zındık hatta sapkın bir inanç olarak görmüştü. Dahası dinsiz/kâfir gözüyle bakılan Kızılbaşlar için “öldürülmeleri vaciptir, malları helaldir” denilerek pek çok fetvalar verildi. İnkâr-imha politikasını devralan Cumhuriyet de aynı politikayı sürdürürken, bir yandan da Kızılbaş Kürtleri asimile etmeye çalışarak, onları İslam içi, Bektaşî/Caferî mezhebinde Öz-Türkler olarak göstermeye çalıştı. Cumhuriyet tarihi boyunca, Kızılbaş/Kürtler, katmerli asimilasyonu ve baskıları en şiddetli yaşayan halklardan birisi oldu. Bugünkü demografik yapıyı yüz yıl öncesiyel karşılaştırdığımızda muazzam bir soy kırım, yok etme, sürgün etme politikasının ne kadar sistematik uygulandığını görürüz. Örneğin Erzincan, Maraş, Malatya, Sivas, Adıyaman ve Batı Fırat’ta bakmak yeterlidir. Devletin Kızılbaş/Kürtlere olan bu bakışından günümüze kadar herhangi bir değişiklik olmamıştır. Bölgenin ve Dersim’in Kızılbaş/Kürtlükten tamamen arındırılması, kalanların hızla asimilasyona uğratarak yok edilmesi çabaları günümüzde de en vahşi yöntemler uygulanarak devam etmektedir.

23/2/1-Yol gereği Pirin Talibe gitmesi yasaklandı;

30 Kasım 1925 tarihinde “Tekke ve zaviyeler kanunu” çıkartıldı, tekke ve zaviyeler kapatıldı, bununla birlikte, Kızılbaş inancın olmazsa olmazı olan ocakları ve dergâhları da kapatıldı; Pirlük kurumu da yasaklandı. Talip-Pir ilişkisini “feodal gerici zihniyetin” ürünüdür diyerek engellediler. Yolun emridir diye talibine gitmeye ısrar eden Pir, yakalandığında en masumane haliyle önce sakalları kesilir, ardından halka teşhir edilerek küçük düşürülürdü; bazende pirlere olmadık işkencelere maruz kalır, ölünceye kadar dayaktan geçirirlerdi. Örneğin o dönemde, Bilecelilerin Mürşidi olan ve Golek’te(Karakoçan) oturan Ağuçanlı Ocağı’ndaki BAVİK, talip gezisine çıkarken, Kiği’nin Arêg(Eskikavak) köyünde askerlerce yakalanır, ağır bir işkenceden geçirilen Bavık, aldığı ağır darbeler sonucunda yaşamını yitirir. Bu acı olay üzerine talipleri (kitabın yazarının annesinden derlediği) kendisine şu ağrı yakmışlardı:

Oy bavikê me ro nedî/Sala sedî bara qerî/Me ro nedî

Bavik çûye navê avan/Esker çadır lêxist ket dora baxan

Sawatî te pir gêrdikim qere dağan/Oy Bavikê me ro nedî

Tawûta te çêdikim/Ji hevesê, ji sedefe/Danikin ser qilûrê berfê

Werin min u wê terîqetê/Em herin, pê rêya xwe heqîqetê

Dixazin helînin, re û heqîqetê/Oy Bavikê me ro nedî

Türkçesi:

Oy Baviko, biz gün görmedik/Bu devirde, bu çağda/Biz gün görmedik

Bavik gitti bağlık bahçelik yere/Asker çadır kurdu, bağlar arasına

Hasretinle çok gezinirim, Karadağları/Oy Baviko biz gün görmedik

Tabutunu yaparım, hevesten, sedeften/İndirin kristal karın üstüne

Bakin bize ve tarikatımıza/Biz hakikat yolunda gidiyoruz

İstiyorlar ki, kaldırsınlar yolu (muzı) ve Hakikati/Oy Baviko gün görmedik (derleme)

Yol gereği talibine gitmekte ısrar eden Kızılbaş inanç önderlerini yakalayıp cezalandırmak hadisesi devletin resmi belgelerinde de görmek mümkündür. Gerçekten de dönemin içişleri bakanı, Şükrü Kaya çıkardığı talimatlarla Alevi-Kızılbaş din adamlarını yakın takibe almış, yakalananların ağır hapisle cezalandırmaya çalışılmıştır. Aşağıdaki belgelerde bu baskı açıkça görünmektedir.

T.C

C.H.F

Dâhiliye Vekâleti

Katibi Umumiliği

Hususi müdürlüğü: 3/38

10 Mart 1935

C.H. F. Umumi kâtibi Recep Peker'e

14/2/935 ve 3/76 yazıya ektir.

Bektaşilik terikati gizli çabalayışları hakkında yapılmakta olan tahkikat safhasına dair bu kez Maraş ve G. Antep Valiliklerinden alınan bilgi kısaltılarını ilişik olarak saygılarımla sunuyorum

Bu bilgi Yüksek başvekâlete de arz olunmuştur.

Dâhiliye Vekili

Ş. Kaya

C.H.Fırkası

15/4/935

Maraş

Vilayet İdare heyeti Reisliği.

C.H. F. Genel Kâtipliği Yüksek katına

Sayı/25

Gizlidir.

7/37935 tarihli ve 3/13403sayılı yüksek yazıları karşılığıdır.

1-Bektaşilik hareketleri hakkında içeri işler (içişleri) Bakanlığından verilip örneği gönderilen bilgiyi Maraş'a avdetimde okudum.

Bakanlığın bildiriminde sözü geçen ve kökü Sivas Vilayetinde olan işin Maraş vilayetini alakalandıran yönü, A,-Bundan birkaç ay önce, Maraş Vilayetinden içeri işler Bakanlığına da bildiril-

diği gibi, Sivasın Şarkışlasında elde edilen bu hareket ipuçları-
nın açılması için yapılan sorgularda Dedelik ettikleri anlaşılan üç
kişinin(Şarkışlanm Hüyük köyünden Mehmed Ali, Ali ve Veli)
Pazarcık kazasının bazı köylerine giderek Dedeliği yürütmeleri.
B,- Maraşın Müslim mahallesi eski muhtarları mührü ile bazı im-
zaları ve bu arada bu mahallenin eski muhtarlarından Halil kâhya-
nın imzasını taşıyup Sivastan bize gönderilen iki mektuptur.

2-Vilayetimiz, Maraşın Müslim kıptı mahallesi eski muhtar-
ları kıptı Memed ve Halil kâhyaların evlerini araştırmış ve her
ikisini de sorguya çekerek kendilerini, bunlardan Halil kâhyanın
evinde bulunan ve Dedelikle alakadar beş parça kêtla beraber ad-
liyeye vermiş ve Sivas ile Pazarcığın bağlı olduğu Antep Vilaye-
tine de yazmıştır.

3-Birinci madde de adları geçen üç kişiden Veli, Pazarcık ka-
zasında yakalanmış ve Antep vilayetinden bura adliyesine gönde-
rilmiş ve burada yakalananlarla birleştirilmiştir.

4-Adliye bu adamlardan yalnız Veli'yi alı koyarak diğerlerini
bırakmıştır. Tevkif edilen Veliyi de Sivas vilayetince duruşma için
oraya gönderecektir.

5-Maraş'ın Müslim Mahallesi şehrin kenarında kıptı mahal-
lesidir. Bu Kıptiler Alevidirler fakat ne bu mahallede ve nede
Maraş'ın mahalle ve köylerinde Dedelik için hiçbir harekete geç-
memişlerdir. Maraş şehrinin diğer mahallelerinde ve Maraş kaza-
sı köylerinden—Son zamanlarda Pazarcıktan bize geçen birkaç
köyden başka —hiç birinde Alevilikle alakadar ve Alevi meslekin-
den kimse yoktur.

6-Şimdi, eskisine nispetle çok kırılmış ve azalmış olan Ma-
raş'ın tanınmış taassubu sevkile bazı mahallelerde, geçen Rama-
zan, hususi evlerin birer odasında Arap harflerle küçük çocukları
okutmağa yeltenen bazı cahil ve aciz kadınlar vilayetce yakalan-
mış ve mahalle aralarında bazı evlerde kapatılarak burada okutan-
lar adliyeye verilmiş ve cezalandırılmıştır.

7-Gerek vilayet ve gerekse teşkilatımız bu çeşit hareketler
üzerinde ve hasatsan Elbistan ve Göksün kazaları köylerinde bi-
raz fazlaca bulunan Kürtler ve Çerkesler hakkında daima uyanık
bulunmaktadırlar.

Halifeliğin kaldırılması ile birlikte, tekkeler, zaviyeler, onlarla birlikte ocaklarda kaldırıldı. Çoğu çağ dışı kalmış bu kurumların kapatılması, toplumsal gelişim adına ilerici bir harekettir ve desteklenir. Fakat bu kurumların kapatılması ile Ocakların kapatılması aynı şey değildir; Ocakların konumu çok farklıdır, Ocaklar inancın üretildiği ve yeniden üretildiği kurumlardır. Ocaklar bu işlevleriyle birer Kızılbaş akademileri gibidir ve Kızılbaş/Aleviliğin olmazsa olmazlarıdır. Ocaklar dini hizmet vermenin ve bilgi üretmenin yanı sıra asırlar öncesinde üretilen bilginin de birer birikim ve taşıyıcı merkezleridir. Kızılbaş/Alevilik özgün niteliğiyle buralarda öğretilir, buralarda yaşatılır ve buralarda yetişen Pirlere aracılığıyla taliplerine aktarıldı. Gerek Sünni İslam öğretisi gerekse Şii İslam öğretisi, tarih boyunca medreselerde veriliyordu. Kızılbaşların medreseleri yoktur. Onun yerine kutsal Ocakları vardı ve Kızılbaş/Alevilik bu Ocaklarda yaşatılarak öğretiliyordu yine bu şekilde geleceğe aktarılıyordu.

Asırlar boyunca oluşan ve kurumlaşan bu Ocakların yerine yeni bir kurum ikame edilmeden kaldırılması, Kızılbaş/Alevi toplumunda büyük bir boşluk yarattı; inanç yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kaldı. Ocakların kapatılması, burada eğitilen Pirlere eğitimsiz bıraktı. Eğitimsiz kalan Pirlere, laik devlet okullarında yetişen Taliplerinin gerisine düştüler. Talipsiz ve eğitimsiz kalan Pirlere büyük çoğunluğu yol-erkânı terk ederek proleterleştiler, yollu sürdürmeye çalışanlar ise, taliplerinden para dilenen maskaralar durumuna düşürülerek itibarsızlaştırıldılar. Özellikle 1960-80 döneminde sol-siyasal düşüncenin şaha kalktığı dönemde, Pirlere, Alevi gençleri tarafından tıpkı Kemalistler gibi halklarını sömüren, sömürücü asalaklar olarak gösterilerek toplum dışına itildiler. Kızılbaş/Alevi inancını, felsefesini, kültürünü ve yaşam tarzını dünden-bugüne üç teli curalarıyla (temburlarıyla) taşıyan Pirlere böylece devre dışı kaldılar. Kutsal Ocaklarında ve Pirlere yoksun kalan halk ise, ortada dolaşan serseri mayına döndü. Tabii ki bu durum resmi ideolojinin işine yaradı. Bir kısım talip, zaten nüfuslarında yazıldığı gibi, Hanefi mezhebini kabullenerek,

Sünnileştirler. Büyük bir kısımda sol-siyaseti benimseyerek ateist görünmeye çalıştılar, ama hiçbir zaman küçük bir azınlık dışında ateist de olmadılar. Böylece ne Kızılbaş ne de ateist, ne olduğu belli olmayan başıboş bir kitle oluştu ki her radikal grubun arayıp da bulamadığı bir kitle tabanına zemin oldu.

23/2/2-Pirlerin itibarsızlaştırılması;

Kemalistler Pirlere yalnızca taliplerine gitmeyi yasaklamadılar onları kötüleyerek, pis göstererek de halkın gözünde düşürmeye çalıştılar. Gerçekten 1930'lu yıllarında Erzincan'da valilik yapan Ali Kemali, Mustafa Kemal'in isteği üzerine şehir üzerinde yazdığı raporda Kızılbaş Pirlerini şöyle tanımlar: "Seyyit ve dedeler, atalarının Horasan'dan geldiğine ve Tahire sülalesine mensup olduklarına inanırlar. Seyyit ve dedeler, halktan "Uma" dedikleri armağanı alarak geçinirler. Bu armağan, eşya veya para olabilir. Dini bir armağandır, miktarı belli olmayıp herkesin servetine, iktidarına ve arzusuna göre az veya çok olur. Yemezler, içmezler dedeye yahut seyyite uma sağlamasına çalışırlar. Çalar çırpar, her şeyi yaparlar... Herkesin bir seyyidi veya dedesi vardır ve günahlarını affedebilir. Aynı şekilde herkesin bir rehperi, bir de piri vardır. Rehper, kişiyi manen hazırlar, pire teslim eder. Pirsiz yalnız şeytandır. Seyyit ve dedeler, zeki olmakla birlikte genellikle cahil ve mudıldır(Karmaşık, eğri yola sapan-Y.N)lar. Saç ve sakalları birbirine karışmış, hemen hepsi kir içindedirler. İnançları nedeniyle asla yıkanmadıkları, vücutlarını temizlemedikleri için o kadar kötü bir koku yayarlar ki, yanlarına yaklaşmak işkencedir. (Kemali,1992,153)

Pirleri itibarsızlaştırması Cumhuriyetin ilk yıllarında tam bir kampanyaya dönüşür ve dönemin Kemalist rejimin yarı-resmi organı olan Cumhuriyet gazetesi de bu kampanyanın başını çeker. Cumhuriyet gazetesinin 1927 yılında yayımlanan "Haftada Bir Gün" adlı haftalık ekinde, kimi yazarlar gerçek veya takma isimlerle "Dersim Kızılbaşları" üzerine yazı dizileri yayımlıyor ve Alevilik gibi İslam dışı din ve inançları alabildiğine aşağılayan görüşlere yer veriyorlardı. Makalelerinde,1925'te yasaklanan pir, dede, seyyid gibi Kızılbaş din önderlerini kıyasıya aşağılıyorlardı; onların yanlarına yaklaşamayacak derece pis kokular yaydıklarını yazmaktan sakınmıyorlardı.

Bir toplumun dini önderlerinin bunca aşağılayıp kötülemenin nedeni neydi? Devlet, Kızılbaş din önderlerine uyguladığı bunca baskı ve işkenceyi laiklik ve modernite adına yaptığını ileri sürüyordu Kızılbaş Pirlerini feodal toplumun unsurları, moderniteye ve laik devlet anlayışına uymayan, toplumu sömüren miadı dolmuş asalaklar olarak halka empoze etmeye çalışıyordu. Kemalist yönetimin savunduğu bu tezlerin doğruluk payı var mıydı? Cumhuriyet gerçekten laik bir rejimi mi topluma dayatıyordu, yoksa laiklik perdesi altında başka bir amacı mı vardı. Şu gerçek net anlaşılmıştır ki devletin topluma dayattığı laiklik değildi; otoriter laiklik adına faşizm dayatılıyordu ki bunun adı da laisizmdi. O zaman laiklik ile topluma dayatılan laisizm aynı şeyler miydi? Bu sorunların cevapları toplumumuzun zihninde netleşmediği sürece, Türkiye halklarına dayatılan devlet faşizmini çözemeyeceğimiz gibi, Kemalizm'in ne olduğunu da anlamamış oluruz. Sorunun temel nedeni de burada yatmaktadır.

Cumhuriyet, devraldığı Anadolu ve Kuzey Kürdistan dediğimiz Yukarı Mezopotamya, çok dili, çok inançlı, çok kültürlü bir halklar bahçesiydi. Ne yazık ki binbir çiçeğin açtığı bu güzel bahçeyi, Cumhuriyet ve onun temsilcileri olan Kemalistler tarafından bir halklar mezarlığına dönüştürüldü. Nasıl mı? Yeni ve homojen bir toplum yaratmak için. Bu istek din-devlet-toplum ilişkilerinin otoriter ve totaliter bir niteliğe sahip olmasına neden oldu. Devlet, ulusal birlik ve beraberliğin sağlamanın tek yolunun her açıdan tek biçimli toplum yaratmak olduğunu düşündü. Toplumda var olan bütün farklılıklar ortadan kaldırılarak tek kimlik, tek inanç, tek dil dayatılarak toplumsal bütünlüğü sağlamaya ve yeni bir milli kültür icat etmeye çalıştı.

Çoğulculuğu zenginlik olarak değil, bir tehdit unsuru olarak gören devlet, bütün toplum için yeni bir ulusal kültür yaratmak isterken, resmi kimlikten farklı olan bütün kimlik, kültür ve inançlara korku ve şüphe ile yaklaştı. Farklı kimlik ve kültürleri, milli birlik ve bütünlüğe tehdit, bölünme ve parçalanma nedeni olarak değerlendirdi. Farklı kimlik ve kültürleri önemsiz, değersiz göstererek yok edilmesi için ideolojik alt yapısını oluşturdu. Bu yolla homojen bir toplum yaratacağına inandı. Devletin dayattığı homojen ulusal kimlik, çoğulculuğu dışladığı gibi, Anadolu ve Mezopotamya'nın kültürel, dinsel, dilsel, tarihsel mirasını

da dışladı. İcat edilen yeni kimlik içerisinde Aleviler, Kürtler, Êzidiler, Süryaniler, Keldaniler gibi bu topraklarda var olan kadim birçok kültür ve kimlik yok sayıldı. Devletin bu dayatmasına karşı, Kızılbaşlar ve Kürtler kendi kimlik ve inançlarından vazgeçmeyerek, devletin dayatmasına karşı direndiler, direnç gösterdiler, katliamlara uğradılar.

Pozitivist felsefeyi dayanak yapan, bilimci, akılcı ve çağdaş niteliklere sahip yeni bir toplum kurmak isteyen resmi paradigma, militan laikliği benimsedi. Bu laiklik anlayışı, geçmişin mirasını tümenden reddeden ideolojik bir anlayışa dönüştü ve giderek devletin resmi teolojisi (dini) statüsüne yükseltildi. Devlet iktidarının elitleri, kurmak istedikleri laikleştirilmiş toplum projesinin önünde sivil-toplumsal dini hayatı engel olarak görüyorlardı ve sivil-dini hayatı devletin güdümüne sokmak için kendi ideolojik laiklik anlayışlarını resmi ideolojinin olmazsa olmazı haline getirdiler. Tasfiye edilen eski rejimin yerine, iktidarlarını kurmak için laikliği, iktidarlarını meşrulaştıran bir felsefe olarak değerlendirdiler.

Devletin resmi bir ideolojiye ve militan laisizme sahip olması, onu toplumda var olan din, inanç, değer ve ideolojiler karşısında tarafsız olmak yerine taraf konumuna getirmişti. Devletin tarafsızlığını kaybetmesi, onu kimlik ve inançlarla ilgili çatışmaların kaynağı ve merkezi olmasına neden oldu. Devletin tarafsızlığını yetirmesi ve sivil din alanıyla çatışmaya girmesi, ülkemizde ki laikliğin çarpıklaşmasına ve yozlaşmasına neden olmuştu. Böylece laiklik, laisizme dönüştü ve bu da ülkenin temel sorunlarından birisi haline geldi. Çünkü laisizm, laikliğin içini boşaltan ve yozlaştıran bir ideolojidir. Laisizm, laikliğin içinden din ve vicdan özgürlüğünü ve çoğulculuğu almaktadır. Laiklik, din ve vicdan özgürlüğüyle ve çoğulculukla anılması gerekirken, laisizm ise otoriter ve totaliter bir ideolojik duruşu ifade eder. Laikliğin yozlaştırılmış biçimi olan laisizm baskıcı laiklik, militan laiklik, Jakoben laiklikle birlikte ifade edilir. Bu niteliğiyle laisizmde, hukuk, özgürlük ve çoğulculuk hiçbir şekilde yer almamaktadır. Laikliğin aksine bireyin inanç ve vicdan alanına müdahale eder, ona yön vermeye çalışır. Toplumsal etik değerler yerine, kendi ihtiyaçlarına göre bir yapay değerler sistemini topluma dayatır. Görüldüğü gibi laiklik ve laisizm birbirlerinden farklı ve zıt kav-

ramlardır; bu yüzden birbiriyle karıştırılmamalıdır.

Devletin aslı görevlerini bir kenara atıp, toplumun yaşam tarzına müdahale etmesi gibi bir hakkı yoktur. Devletin resmi olarak herhangi bir ideolojiyi ya da dini benimsemesi insan temel hak ve özgürlüklerine yönelik ihlallerin kaynağını oluşturmaktadır. Bundan böyle devlet hukukla sınırlanmış olmaktan çıkar, hukuk, ideoloji ya da teoloji ile sınırlanmış olur. Böyle bir devletin amacı, birey hak ve özgürlüklerini devlete ve gruplara karşı korumak değil, devleti ve ideolojisini birey ve topluma karşı korumaktır.

Resmi ideolojisi veya teolojisi olan bir devletin farklı din, mezhep, inanç, ideoloji karşısında tarafsız olması düşünülemez. İnsan haklarının, din ve vicdan özgürlüğünün, toplumsal çoğulculuğun her biçiminin güvenceye alınması için devletin mutlaka her türlü din ve ideolojiden arındırılması gerekmektedir. Devletin ideolojisi ya da teolojisi olmaz. İnsanların ideolojisi ve teolojileri olur. Devlet sadece insan hakları ve birey hak ve özgürlükleri karşısında kendini hukukla sınırlamak zorundadır. Laiklik, bütün din ve inançları devlet karşısında sınırlarken, laisizm ise devlete toplumu laikleştirme görev ve hakkı vermektedir.

Devletin laik olması ile toplumun laikleştirilmesi birbiriyle karıştırılmaması gereken çok farklı şeylerdir. Devlet eliyle toplumu laikleştirmeye çalışmak, toplumsal çoğulculuğa, temel hak ve özgürlüklere yapılan özgürlük karşıtı bir müdahaledir. Devlet bütün din, inanç ve ideolojilerden arındırılırken, toplumu da din ve inançlarından özgür bırakmak gerekir. Bireyler, gruplar ve toplumlar, başkalarına zarar vermedikleri sürece istedikleri inancı, değeri, felsefeyi ve ideolojiyi benimseyebilir, yaşayabilir, örgütleyebilir, öğretebilir ve yayabilmelidirler.

Devletin resmi bir ideolojiye ve bu ideolojiye göre dinin şekillendiği bir ülkede din özgürlüğünden söz edilemez. Laisizm, din özgürlüğünü ortadan kaldırdığı gibi resmi ideolojide vicdan özgürlüğünü ortadan kaldırmaktadır. Laikliğin aksine laisizm, toplum ve dinin ayrılığını hedefler. Birbirine tezat teşkil eden bu iki kavramın birbirinin yerine ikame etmemesi gerekir. Çünkü birisinin olduğu yerde diğeri yer yoktur. Laiklik, toplumda yaşayan bütün inançların bir arada yaşaması için özgürlükçü ve çoğulcu bir ortam sunarken, laisizm dini alandaki bu çoğulculuğu

ortadan kaldırarak tek bir inanç ya da inanç biçimini hepsinin üstünde egemen kılmaya çalışmaktadır. Laikliğin amacı farklılıkları barış içerisinde yaşatmak iken, laisizm ise, din ve inanç alanına müdahale ederek çatışma ve kaos yaratır. Laisizm bu özelliğiyle yaşam alanına da müdahale eder, kendi doğru gördüğü yaşam tarzını topluma dayatır.

Cumhuriyetin dini, bireye ve topluma bırakamayacak kadar önemli ve hayati görmesi, dini kendi kontrolü altına almasına neden oldu. Böylece devasa devlet kurumları, muazzam kadrolardan müteşekkir bir bürokrasi oluşturdu. Devlet bu devasa kurumlar aracılığıyla, dini hayatın her alanını kontrol etmekte ve yönetmektedir. Bu devasa kurumlar, dini devletin hizmetine sokmanın yanında resmi inancın dışındaki inançları dışlama görevini de icra etmektedir. Dini açıdan toplumu homojenleştirmeyi hedefleyen Diyanet İşleri Başkanlığı, tek tip toplum yaratmanın önemli bir aygıtı konumundadır.

Resmi ideoloji, tek etnisite merkezinde bütün toplumu dilsel ve kültürel açıdan homojenleştirmeye çalıştığı gibi din ve inanç açısından da homojenleştirmeye çalışmıştır. Toplumunu tek tipleştirme, kendisiyle beraber zorbalık, baskı ve yasakçılık şeklinde ortaya koymuştur. Sahte ulusalcılık ve laisizm arkasında hegemonik ve baskıcı bir çerçeve vardır. Bu çerçeve kendi kendini iflas ettirmektedir. Devletçi nasyonalizmin ve laisizmin Anadolu coğrafyasında yaşayan farklı kimlik, inanç ve kültürler için tam bir felaket olduğunu söylenebilir. Halklarımıza dayatılan ve Alevilerin bir kesimi tarafından dört elle sarılan “Kemalist laiklik” anlayışı budur.

23/3-Dersim olayı nedir?

Bütün gayri insanı, faşist dayatmalara karşı yüzyıllardır özgür yaşayan Dersim halkının Kemalist dayatmaları kabullenmesi elbette ki beklenemezdi, beklenmedi de. Cumhuriyetin tüm tehditlerine karşı bir türlü nüfus edemediği ve bir çıbanbaşı olarak gördüğü Kızılbaş Kürtlerin yaşadığı Dersime bir ders vermek gerektiğine inanmıştı. Var gücüyle Dersim’e yüklenen Cumhuriyet rejimi, çeyrek asır içinde Anadolu’da ikinci büyük soy kırımı gerçekleştirecekti. İnsanlar vahşice katledilecek, mağaralara sığınan kadın ve çocuklar zehirli gazlarla imha edilecekti. Ka-

dınlar ve kızlar bu vahşi güruhun eline geçmemek için kendilerini uçurumlardan aşağı attı. Fırat nehri günlerce kan aktı, ceset taşıdı. Dersim'in hadisesinin bir öncesi de vardı. 1920'li yılların başında Kemalistler daha örgütlenme aşamasındayken, Koçgiri halkı Wilson prensiplerinin 12. Maddesi'ne dayanarak kendi kaderlerini kendileri tayin etmek için Ankara'ya başvurdu. Ankara Koçgiri halkının bu masum ve haklı taleplerini isyan olarak algıladı ve yeni oluşturulan merkez ordusunun başına sakalı Nurettin Paşa'yı getirerek yanına da paramiliter Topal Osman gibi bir canavarı vererek Koçgiri halkının üstüne saldırttı. Oluşturulan bu vahşi güruh Koçgiri'de katliam yaptı, kadın ve çocuklar kırımdan geçirildi, köyler yakıldı, halkın malı-mülkü yağmalandı. Koçgiri vahşeti, Dersim soykırımının ilk habercisiydi, onun küçük bir prototipiydi.

23/3/1-Dersim'in suçu neydi?

Dersim'in suçu dağlık ve verimsiz bir coğrafyaya sahip olmasından kaynaklanıyordu. Dersim, dağlık ve tarım açısından verimsiz bir bölgedir. Dağların işgali Osmanlıya bir yarar sağlayamazdı. Ekilecek toprak yok denecek kadar azdı ve gelir yoktu, Halk kendisini geçindiremiyordu ki, Osmanlıyı doyursun. Osmanlı'nın ağır ve keyfi vergi sistemiyle askerlik yapısı, Kürt toplum yapısıyla uyuşmuyordu. Kızılbaş/Kürt toplumu İslam'dan farklı bir inançta olduğu için, devlette bağımlı olmadan kendine has özerk bir yönetim geliştirmişti. Kızılbaş/Kürtler geliştirdikleri kurumları aracılığıyla eğitim ve adliye dâhil tüm ilişkilerini kendi içlerinde çözüyorlardı. Devlete iki konuda vergi ve askerlik yönünde ilişki içindeydiler ve bu iki şeyinden de çok yakındılar, ağır ve keyfi vergi ile uzun süren askerlik hizmetinden çok çektiler. Hiç kimse ömür boyu Osmanlı'nın askeri olmak istemiyordu. Vergiye gelince, halk kendisini geçindiremiyordu ki, nerede devlete vergi versin. Kaldı ki vergiler ağır olduğundan çok, keyfi olduğundan halk yakındı. Vergiler adil değildi, önceden iltizamlara satılırdı. Angarya en ağır şekilde uygulanırdı. Askerlik ise uzun dönemliydi ve sorumlulukta eşitlik yoktu. On beş yıllık askerlik süresi, bir ömür boyu askerlik yapmanın başka bir adıydı. Oysa Kürtler erken yaşlarda evlenerek çoluk çocuğa karışılırdı. Uzun askerlik süreleri bu insanların evlerinden, eşlerinden, çocuklarından bir

hayat boyunca ayrı kalmalarına sebep olurdu. Bu yüzden askerlik çağma gelen Kürt ya dağlara çıkar, yakalanıp götürülürse de fırsatını bulursa birliğinden kaçardı. Bundan dolayı Kürtlerin büyük bir kesimi asker kaçağıydı.

Ağır doğa şartları, ekilecek arazinin yetersizliği, Dersimlileri üretim yerine eşkıyalığa ve talana yönlendirirdi. Devlet ise vergi peşindeydi. Bu korkusuz ve yiğit dağlılarla savaşmaktan Osmanlılar hiçbir şey kazanamamışlardır. Silahlı çatışmalar daima pahalıya mal olmuştur. Üstelik çarpışma son bulduğu anda, her şey eski haline dönerdi. Şu halde Kürtlerle kavgaya tutuşmasının Osmanlıya hiçbir yararı olmadı/olmamıştı.

Yine de Osmanlılar, Dersimlilerle sürekli uğraşmak zorunda kalmışlardı. Ne kadar iyi davranmaya çalışsalar da bir an gelir savaşmak zorunda kalırlardı. Dersimliler de rahat durmazdı. Bunda Osmanlı'nın suçu yoktu; ama Dersimliler de suçlu değildi. Onları dağlardan aşağıya inmeye zorlayan, hayatın gerçeği ve her şeyden önce geçim sorunuuydu. Dağlardan inince de karşılarında ilk çıkan Sünni Müslümanlar ile Ermenilerdi. Verimli topraklardan yoksun Dersimli yaşamak için eşkıyalık yapmak zorundaydı. Kış bastırmadan dağdan iner, yol keser, insanları soyar, köyleri, tarlaları talan eder, büyükbaş, küçükbaş hayvanı önüne katar, kışlık erzakını toplayıp dağa dönerdi. Gelip ganimeti elimden alırlar diye bir korkuları da yoktu; çünkü kar kısa sürede bütün geçitleri kapatırdı. Elbette ki, bu işler adam öldürmeden olamazdı. Bölgede çok sayıda cinayet işlenirdi.

Osmanlılar bu soygunları önlemek için sayısız kez Dersime müdahalede bulundular. Olaylara karışan aşiretleri sürgüne yollamakla tehdit etiler. Osmanlı belgelerinde anlıyoruz ki, Osmanlılar XVII. yüzyıldan beri olaylara karışan aşiretleri, sürgüne yollamak istemişse de bunda pek başarılı oldukları söylenemez. Osmanlı'lar, Dersime karşı ilk kapsamlı müdahalelerini XIX. yüzyılın ikinci yarısında yapacaktır.

Kartal yuvası Dersim, tarihin hiçbir döneminde, hiçbir devlete boyun eğmemiş hep bağımsız yaşamıştı. Bazil Nikitin, Kürtler isimli kitabında Dersimi şöyle anlatır “Erzincan’ın güneyinde, Dersim dağları yükselir, burası belli bir süre Müslüman olarak kabul edilen, gerçekte ise Êzidiliğe yakın bir dine bağlanmış olan

Kürtlerin elinde kalmıştır. Bunlara kimi zaman Tüjık, kimi zaman Kızılbaş denmektedir. XIX yüzyılın ikinci yarısına kadar bağımsız bir hayat süren bu Kürtler 30-40 bin savaşıçıyı silâh altına alabiliyorlardı.” (B. Nikitin, 1991:412.)

XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar yarı bağımsız bir beylik halinde yaşayan Dersim’e Osmanlı İmparatorluğu nüfus etmek istiyordu. Zira Osmanlı Merkezi hükümeti XIX. yüzyıldan itibaren, Kürt Beyliklerin aleyhinde güçlenmeye başlamış, kapitalist batılı devletlerin desteğiyle de bu beylikleri birer ikişer ortadan kaldırmayı başarmıştı. Coğrafi konumu gereği Dersim en sona kalmış ama ortadan kaldırılması da gerekli olmuştu. Çünkü kapitalizm bölgeye girmiş, kapitalizmin can damarları olan ticaret yolları Dersimlilerin tehdidi altındaydı. Dersimliler zaman, zaman bu yolları keser, kervanları soyuyorlardı. Yine İngiliz Emperyalizmin güdümünden gelişen komprador Ermeni sermayesi de tehdit altındaydı. Kapitalist ülkeler Dersimin kontrol altına alınması, oluşan Dersim tehdidin bertaraf edilmesi için hükümeti zorluyorlardı. Hükümet de yukarıda anlatığımız gibi son insan rezervi olarak gördüğü bu savaşıçı dağlı insanların gücünden yararlanmak istiyordu. 1850-1914 yılları arasında Osmanlılarca sayısız sefer yapılmasına rağmen, Jandarma istihbarat raporuna göre, Dersimin, coğrafi koşulları, ekonomik yapısı ve sosyo- kültürel durumu göz önünde bulundurulmadığı için, hep başarısızlığa uğramıştır. ‘1877’den beri Dersim üzerine ufaklı, büyüklü muhtelif ve umumi 11 hareket yapılmıştır. Bu müddet zarfında Dersimin ıslahı için zamana göre iyi ve etraflı esaslar düşünülmüş ve fakat maksat ve gaye istihsal olunamamıştır Yapılan 11 hareket içinde 1907 ve 1908 seneleri hareketleri iyi düşünülerek tertip edilmiş ve fakat bu hareketlerin netayicinden istifade olunmayarak Dersimin bilhassa Harbi umumide eline geçirdiği silahlarla daha zararlı bir vaziyete girmesine sebebiyet vermiştir.” (bkz J.U. K. Raporu 216) Böylece Dersim sorununu kökünde halletmek Cumhuriyet’te kalmıştı.

Cumhuriyet döneminde seferden önce hazırlanan raporlarda Vali Cemal Bey’in dışında hepsi de Dersim’i askeri güçle yolla getirmeyi savunmuşlardır. Bunlardan dönemin Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, yazdığı bir raporunda “Dersim okşamakla kazanılmaz, Silahlı kuvvetin müdahalesi Dersimliye

daha çok tesir eder” (H. Aygün, 102) Çok acıdır ki, 1937 ve 1938 yıllarında yapılan iki harekâtla, Dersim de taş üstüne taş kalmaz ve kırılacak insanda tükenmiştir. Dolayısıyla 20 Eylül 1938 de hükümet kırımını durdurur. Halk kırımını Mareşal’in durdurduğunu sanır ve ona saygı gösterir. Bu acı olay bir anekdot olarak Dersim’linin hafızasında yer edinecektir.

Dersimliler sadece Kızılbaş olduklarından dolayı devletin şimşeklerini üzerine çekmiyordu; Kürt Kızılbaş olmaları daha bir önem arz ediyordu. Ali Kemali Bey’in de yazdığı gibi o devirlerde Kızılbaşlık Kürtlükle, Sünnilik ise Türklükle özdeşleştirilmişti. Kaldı ki 1915 yılında devletçe Ermenilere uygulanan soykırımı Dersimliler kabul etmemişti ve çok sayıda Ermeni’yi korudukları gibi yine çok sayıda Ermenin Ermenistan’a ve Rusya’ya sağ selim geçmesine yardımcı olmuştu. Kızılbaş Kürt Dersimlilerin bu davranışı devletçe hoş karşılanmamış ve bir yere not edilmişti. Şimdi ise boşalan Ermeni köylerine devlete rağmen Dersimlilerin yerleşmeye çalışması, Kızılbaş Kürtlerin bölgeye bir hâkimiyet alanı kuracağı endişesini yarattı. Bu endişe devletin çeşitli belgelerinde mevcuttur. Biz burada 1930’lu yıllarda Erzincan valisi iken konu hakkında bir rapor hazırlatılan, daha sonra kitap haline getirilen Ali Kemali’nin raporu ile dönemin Başbakanı İsmet İnönü’nün konu hakkında hazırlattıkları raporlara değineceğiz. Kemali konu hakkında şunları yazar: “Türkler; Sünni ve Hanefi, Kürtler, Alevi(yerel tabirle Kızılbaş’tırlar); yerleştikleri yerlerde mezheplerini yaymayı, genelleştirmeyi ve Aleviliğin Kürtlüğü ifade ettiği kanısını telkin etmeyi başarmışlar ve hatta asıl ve nesilleri Türk bazı köyleri-yalnız mezheplerine almakla kalmayarak onları-Kürtleştirmişlerdir. Bu akım her nedense yayılarak bir biçimde sürdüğünden buralarda Türklüğün geleceğini gerçekten kapsamlı düşünmek gerekir. Arasına Kürt karışmamış Türk köyü çok azdır. Mitini, Germili, Mahmutlu, Güllüce, Hancıiftliği, sadece Ermenilerle meskûn-Bazı köylerde de- kısmen göçmenler yerleştirilmişse de Kürtler kiracı veya mutassarrıf yoluyla yerleşerek ovadaki sayılarını çoğaltmışlardır.”(Kemali, 1992: 275) Aynı kaygıyı dönemin başbakanı İsmet İnönü 1935 yılında, Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu’ya yaptığı geziden sonra hazırlattığı raporda da dile getirilir. İnönü raporun başında “bu raporu yazarken Reiscumhur Atatürk’e ve Cumhuriyet’in İcra

Vekillerine vaziyetleri samimi olarak söylemek başlıca düşüncem olmuştur” der. Ve raporunda, Kürtleri nasıl asimile edileceğine, onları batıya nasıl göndereceklerini, Ermenilerden boşalan arazilere ve demiryolu hatlarına Türkiye’nin nerelerinde göçmen getirtilip yerleştireceklerine dair genişçe yer verilir. Tıpkı Mareşal’in raporunda olduğu gibi, Erzincan’la ilgili bölümünde şunları yazar “ Dersim Kürtlerine karşı vaktiyle set olan Türk köyleri dağılıp zayıflayacak ve Ermeniler kâmilten (tamamen) kalkarak Dersimlilerin istilasına karşı meydan tamamen boş kalmıştır. Erzincan yanındaki boş köyler, Dersim’in semiz halkı ile süratle dolmaktadır. Erzincan Beyleri arazileri maraba adı ile kullanmaktadır. Bu beylerin bir nevi Dersimli himayesine sığınmasıdır. Bu köyler ve marabalar Dersim çapulcu kollarının içeri yayılması için menzil ve yatak rolü yapmaktadırlar. Az zamanda Erzincan’ın Kürt merkezli olmasıyla asıl korkunç Kürdistan’ın meydana gelmesinden ciddi olarak kaygılanmak yerindedir” (Tekin,2009: 241)

Dersim Katliamında güdülen amaç, Kızılbaş-Kürt varlığını yok etmektir. Dersim hadisesinde, ortada ne bir lider, nede hedefi saptanmış, planlı programlı bir örgüt vardır. Sadece hükümete teslim olmamış, korkudan dağlara sığınmış, birkaç silahlı aşiret mensubu vardır. Onları da ikna yoluyla silahsızlandırmak hiç de zor değildir. Buna rağmen Türkiye Cumhuriyeti 1938 baharında, ağır silahlarla donatılmış büyük bir orduyla Dersime yüklenmiş ve büyük bir katliam gerçekleştirmiştir. Peki, Türkiye Cumhuriyetini katliama götüren amaç nedir?

Güdülen amaç; Dersim’in Kızılbaş/Kürt ulusal değerlerini yok ederek, Türk varlığı içerisinde eritmektir. Bu amaçla, büyük bir katliam yapılmıştır. Dersim insansızlaştırıldı, katliamdan kurtulanlar, batıya sürgüne yollandı ve Dersim adı coğrafyada silinerek Tunceli ile değiştirildi. Bu amaç dışında herhangi bir amacın olması için bir nedenin olması gerekir. Bugüne kadar da böyle bir neden ileri sürülmemiştir ve güdülen amacında kesin olarak bu olduğu istenilen ve elde edilen sonuçtan anlaşılmaktadır. Bu katliam tarihe Kızılbaş/Kürt soykırımı olarak geçmiştir. Yine İddia edildiği gibi bölgede bir isyanda söz konusu değildir. Üstelik 1935’te çıkarılan Tunceli kanunu çerçevesinde tüm köy ve mezaralara girilip nüfus sayımı yapıldığı gibi, etnoloji ve folk araştırmaları adı altında birçok ekip bu köy ve kasabalarda çalışmalar

yapmış ve silahlara ilişkin istatistikler dışında bunların birçoğunu dönemin Elazığ Halkevi Dergisi “Altan”da yayınlamışlardı. Katliam sonunda elde edildiği söylenen silahların ise neredeyse tamamına yakını 1936 yılında toplatılmıştı. Böylece, katliam sonunda elde edildiği söylenen 8 bin dolayında silahın yaklaşık 7 bini katliamdan yaklaşık iki yıl önce toplatılmıştı. (M. Bayrak.) O halde sorun bir güvenlik sorunu değildi. Güvenliği aşan, bir Milliyetçilik sorunudur.

Dersim, başta inanç olmak üzere sahip olduğu toplumsal değerler itibarıyla, Kemalistlerin Anadolu’da oluşturmaya çalıştıkları yeni toplum modeliyle uyuşmuyordu. Onlar için yok edilmesi gereken bir çıbanbaşı gibi duruyordu. Kemalistler kurdukları yeni cumhuriyeti iki temel ayak üzerinde oturtmaya çalıştılar. Bunlardan birincisi Türk/İslam senteziydi. Cumhuriyet Anadolu insanını bir arada tutacak ve kaynaştıracak temel unsur olarak İslam dinini görüyordu. Onu da Hanefi mezhebi altında birleştirerek, Diyanet işleri başkanlığı aracılığıyla kontrolü altına aldı. Bu İslam kontrol altına alınan “Devleştirilmiş” bir İslam’dı. Böylece tüm Anadolu Müslüman halklarını Devleştirilmiş İslam aracılığıyla kolayca asimile ederek Türkleştirecekti. İkinci önemli ayağı ise Türk ırkına dayalı ırkçı/kafatasçı bir milliyetçilikti. Üstün Türk ırkı ile İslam birlikte düşünülerek, Türk-İslam sentezine ulaşıldı.

Türk asıllı olan ama İslam olmayanlar bu milliyetçiliğin kapsamına alınmadı ve onlar da dışlandı. Kızılbaş/Kürtler ise hem inançları bakımından, hem ırkları bakımından hem de o günlerde ulaştıkları ulusal bilinç bakımından asimile edilerek Türk varlığı içinde eritilecek en zor unsur olarak görülüyordu. Hükümet konu üzerinde yoğun etnolojik ve folklorik çalışmalar yaptı. En sonunda vardıkları nokta, Kızılbaş/Kürtleri içinde barındıran ama asimile edilemeyeceğine karar verilen Dersim’in yok edilmesine karar kılındı. Dersim yok edilecek, halkı Batı-Anadolu’ya sürgün edilerek Türk varlığı içinde eritilecekti. İsmi de coğrafyada sinek Tunçeli olacaktı. Bedeli ağırda olsa oluşturulan yeni milliyetçiliğin hayrına olduğu için önemli değildi. Aşağıdaki rapor bu açıdan hazırlanan en güzel örneklerinden birisini oluşturmaktadır.

Türkleştirme hareketinin ideologlarından birisi olan Hasan Reşit Tankut 23/7/1928 tarihinde hazırlattığı raporunu dönemin

Birinci Umumi Müfettişi olan İbrahim Tali(Öngören) Bey'e verir. Bu raporunda Hasan Tankut, Kürdistan'ı, Fırat nehrini esas almak üzere (T) harfi şeklinde üçe böler ve bu (T)nin üstünde bir "Türk barajı" kurulmalıdır der. (T)nin batısında daha çok Kızılbaş-Alevi Kurmançlar, doğusunda daha çok Şafii Kurmançlar, kuzeyinde ise daha çok Kızılbaş Zazalar yaşamaktadır. Öyle ise, önce Kızılbaş Zazarla Şafii Zazalar arasına, daha sonrada Kızılbaş Kurmançlarla Şafii Kurmançlar arasına bir "Türklük barajı" kurulması gerekmektedir. Özellikle, Alevi kimliklerinden dolayı Kızılbaş Zazalarla, Kızılbaş Kurmançları "Türkleştirmek" daha kolaydır. Ancak bu defa da "Ali-İlahilik" yani Kızılbaş-Aleviliği çelişkisi ortaya çıkmaktadır. Bu farklıklar, Türklüğün lehine büyük bir kazanç ve Türkçüler için bulunmaz bir fırsattır. Buna karşılık Ali-İlahi Zazalığını Türklükten ayıran gayet derin ve tehlikeli bir uçurum daha vardır ki, oda Kızılbaşlıktır, Ali-İlahiliktir. Osmanlı ve Osmanlıyı ifade eden Türk isminden istikrah ettiği için Ali-İlahi Zazalar, kendisini fuzulice görmeye adanmış gitmiştir. Türk milletinin yakın vakte kadar ıslah olmamış yaralarından biri olan Dersim, bu nevi insanlarla meskündür. Bunlar da tıpkı Sivas, Tokat ve Canik Dağlarında ve ovalarında yaşayan Kızılbaşlar gibi; "Varma Yezidin yanına/kokusu siner tenine" derler ve Yezid onlarca Türk'tür. Bunları Bektaşilere benzetmek büyük bir hatadır. Bektaşilik, Melamilik felsefesi birer tarikat olduğu halde, Ali-İlahilik bir dindir"(M. Bayrak, age)

Kemalistlerin tüm amacı bu dini ortadan kaldırmaktır. Yavuz'un yarım bıraktığını şimdi Kemalistler tamamlayacaklardır. Kemalistler Türk/İslam sentezine aykırı gördükleri Kızılbaş inancını ortadan kaldırmak için Dersimde katliam yaparlarken, yeryüzünden tüm katliam ve istila yapanların uygar dünyaya söylediği gibi " biz onları medenileştirmek için yaptık" diyeceklerdir. Kemalistlerin Kızılbaş/Kürtleri katlederek götürdükleri medeniyet ise nasıl bir medeniyetti acaba? Medenileştirme adına Kızılbaş/Kürtleri tümünden yok etme.

23/3/2-Soykırımını beyaz (kültürel) kırım izledi;

Dersim'deki silahlı soy kırım sona ermişti. Sağ kalanların Türk kültürü içinde eritmeye sıra gelmişti. Yani sıra daha masum görünen, ama silahlı soy kırimdan daha vahşi olan beyaz soy kırima gelmişti. Dersimlileri batıya Türklerin içine öylesine bir dağıtılmalıydı ki, bir daha asla hiç kimse ben Dersimliyim demesin. Dersim bir daha dirilmezcesine tarih ve coğrafyalarda silinmeliydi. Bu politikalar doğrultusunda, sağ kurtulanlar, küçük gruplar halinde, hayvan vagonlarına yükletilerek, aç, susuz, çıplak bir halde, batıya Türk köylerinin içerisine nüfusu %5 geçmeyecek şekilde dağıtıldılar. Sürgünlerin bir birleriyle görüşmesi yasaklanmıştı. Sürgüne gidenler, gittikleri yerlerde muhtar gözetiminde, jandarma denetiminde yaşamak zorundaydılar. Bir ihtiyaç için şehre gidilmesi gerekirse, önce muhtardan ihtiyaç evrakı, jandarmanadan da onay alınması şartı getirilmişti.

Asıl hedef çocuklardı. Çocukları küçük yaşta ebeveynlerinden kopartılıp eğitilirse daha çabuk asimile olurlardı, böylece Dersimliden ve Dersim sorunundan da kurtulmuş olunurdu. Böylede yapıldı, küçük çocuklar, zorla ebeveynlerinden alınarak, ya devlet yuvalarına, ya da asker veya zengin ailelerin yanına evlatlık, hizmetçi ve cariyeye olarak verildi. Zorla alıkonulan bu çocuklar yatılı okullarda okutularak Türkleştirilmesi hedeflendi. Dönemin içişleri bakanı Şükrü Kaya, 4 Haziran 1937 tarihinde Kültür Bakanlığı'na şu yazıyı yazar.

“Kültür Bakanlığı'na

Bugünlerde Dersim'de yapılmaysa başlayan Islahat meyânında Türk keşafeti (yoğunluğu) olan ve Dersim'den oldukça uzak yerlerde kız ve erkek yatılı Mekteplerinin de açılması ve bu Mekteplerde Dersimden getirilecek olan beş yaşını doldurmuş kız ve erkek çocuk okutturulup büyütülmesi ve muvezi surette yetiştirilecek olan bunlar yekdiğeri ile evlendirilerek baba ve analarından mevrus (miras kalan) emval (malları) ve arazileri içinde birer Türk yuvası kurmaları temin ve bu suretle Türk kültürünün Dersimde esaslı bir surette yerleştirilmiş olacağı düşünülmektedir. Çünkü Dersim halkı kendilerini Horasan'dan gelmiş ve Türk olduklarını beyan ederler. Fakat (Kırmanc) denilen ve Fars bozması bir dille konuşan insanlarla fazla temasları neticesi olarak her gün biraz

daha ana dil karakterinden uzaklaşmışlar ve Şihi (Şiilik) Alevilik ve Bektaşilik bunlar arasında kolaylıkla da rağbet bulmuştur.

Dersimliler Kürt gibi konuşan ve fakat henüz onun karakterini hazmetmeyen kendi akideleri ile onu yenmeye çalışan ve Türk ile Kürt arasında kalmış bir camia halindedir. Şayanı teesür (üzücü) olan en mühim nokta Dersim anasının Dersim babasından evvel Kürtleşmeye başlamasıdır. Bundan en mühim saik erkeklerin civarda temasları neticesi Türkçeyi öğrenmelerine rağmen, kadınların muhitlerinden bir yere ayrılmamaları yüzünden bir kelime Türkçe konuşamamaktadırlar ve bundan ötürü de çocuklarına Türkçe öğretememekteler. Binaenâleyh kanında Türk kanı ekseriyeti olan bu halk kütlesini geriye yani milli varlıklarına doğru çevirmek için alınacak tedbirler meyanında ufak çocukların bu gibi leyli Mekteplerinde yetiştirilmeleri zaruri ve lüzumlu olduğu vekaletimizce mütalaa edilmekte olduğundan muktezasına müsaade’i Devletlerini arz ederim./Dâhiliye Vekili Ş. Kaya” (Ayşe Hür, agm.)

Şükrü Kaya’nın gönderdiği bu genelge doğrultusunda yatılı bölge okulları birbirinin ardından açılacaktır. Elazığ’dan kurulan yatılı bölge okulunun başına da bizzat Atatürk tarafından doğuya “bir Türk misyoneri olarak” gönderilen Sıdika Avar vardır. Avar, Dersimde atla köy, köy dolaşarak topladığı yüzlerce kız çocuğunu buraya getirerek, kendi dil, kültür, inanç ve geleneklerinden uzak yetiştirilerek tam asimilasyona uğratıldıktan sonra, memleketlerine öğretmen olarak yollanmışlardır.

Avar anılarında, Elazığ’a niçin geldiğini şöyle yazar; “...Ama buraya niçin geldiğimi ben biliyordum, Genel Müdür Nurettin Böyman-Şimdi Türk misyoneri olarak yatılıları özümseyeceksin, Atatürk’ün isteği bu, Bunu herhangi bir kimseye hissettirmek halkı gücendirir. Ona göre tedbirli olun demişti. Zaten Gazi Eğitim’de bu iş için okumamış mıydım? Atatürk, bu dağ köylerinde bütün yoksunlukların Türkçe bilmemekten ileri geldiğini söylemiş, bunu isyan sebeplerinden biri olarak görmüştü. Onun için Türkçenin bu köylere ‘ana’ ile sokulmasını arzu etmişti. Bu en köklü öğretim. Tarihte örneği vardı, Rumeli vilayetlerinden ilk kez Sultanisinin açıldığı bir ilden pek çok siyaset adamı yetişmişti. Buraya da Türkçeyi ana ile sokmalıyız diyorlardı.” (Ayşe Hür,

agm.)

Bizzat Atatürk'ün isteğiyle göreve getirilen eğitimci, Sıdıka Avar, misyonerlik rolünü çok iyi yerine getirir. Burada resmi ideoloji doğrultusunda eğitilip, mezun edilen genç Kürt kızları, bir Türkçüden daha Türkçü olup, kendilerine verilen misyonerlik görevlerini, gittikleri köylerinde laikiyle yerine getirdiler.

Dersim bu şekilde insansızlaştırılırken, halkıda Dersimin ulusal değerlerinden tamamen arındırılarak asimile edilmeye çalışıldı. Çok acılar çeken bu halk, 1946 yılında çıkarılan yasa gereği mecburi iskâna tabi tutulan aşiretler ve ileri gelenleri 1947 yılında tekrar köyelerine, baba ocaklarına dönebildiler. Bölge ancak 1950 den sonra normale dönebildi. Ama ne Dersim eski Dersim'di, nede ki halkı eski Dersim halkıydı. Katliam çok şeyi alıp götürmüştü. En büyük darbe dinsel ve kültürel süreklilikte yaşandı. Ocaklık, Pirlilik ve Taliplik Kurumu zedelendi. Orijinal Kızılbaş inancı hızla Bektaşiliğin etkisine girerek daha fazla İslam'ı öğeler taşımaya başladı. Gülbanglar ve dualar Türkçeleşti. Buna rağmen Dersim, yine de Kızılbaşlığın kalesi, direnişin sembolü olmaya devam etmektedir.

23/4-Kızılbaş Kürtler kendi katillerine mi âşıktır;

Bugün bazı Kızılbaş Kürtlerin kafasını karıştıran olay, bunca katliamı yapanların içinde Atatürk'te var mıydı? Veya Atatürk bunca olayda haberdar mıydı? Bu soru bence çok da önemli değildir. Önemli olan Mustafa Kemal'in başında bulunduğu devletin ve onun hükümeti tarafından böyle bir soykırımın yapılmasıdır. Kaldı ki dönemin tanıklarının anlatımları, belgelerin varlığı, soykırımın hiçbir tereddüte yer bırakmayacak şekilde bizzat Kemal Atatürk'ün emir ve direktifiyle yapıldığını göstermektedir. Bu tanıkların başında dönemin Malatya Emniyet Müdürü olan İhsan Sabri Çağlayangil'in anlatımları en önemlilerinden biridir. İhsan Sabri Çağlayangil, Munzur dergisinin –Dersim Etnografya Dergisi- tarafında 2008 yılında 30. sayısında yayınlanmış olan ve tümü Munzur arşivinde bulunan söyleyişinde şunları açıklar. “Cumhuriyet devrindeki ayaklanmalar başka iş, Dersim harekâtı başka iş. Benim bildiğim ve iştirak ettiğim kadarıyla Dersim, Türkiye'deki Kürtler meselesinin önemli bir parçasıydı.... Bunları nasıl asimile edelim ve Cumhuriyet Kürtlere nasıl bir siyaset takip etmelidir

davası güdüldü. Ben Malatya Emniyet Müdürü iken Kürt meselesine merak sardım.

Dersim'i merak ettiğimden Dersim'i gezdim 1936, 1937'de Valiyle otomobile bindik Elazığ'a gittik. Harekât başlayalı 1-2 ay olmuştu Abdullah Paşa dedi ki, bu cefereyi kıstırdım. Ekinlerini yaktım, dedi. Uçakla, mağaralara iltica ettiler, fakat dağlık arazi, dedi. Biz ertesi gün, iki otomobil ve bir de koruyucu manga, bir de taze ekmek çuvallara doldurulmuş, kafil halinde hareket ettik. Bir yerde yanlılıkla ateş yedik, o badireyi atlattık... Abdullah Paşa, inmeyin arabadan, bizden evvel insinler dedi. Kürtlerle yapılan anlaşma gereği, iki taraf da aşağıya silahsız inmesi lazımdır. Abdullah Paşa haber yolladı, biz üç kişi ineceğiz yabancı değil, Biri Malatya Emniyet Müdürüdür, biri Malatya Valisidir. Çekinmesinler, karşılıklı savaş cereyan ediyor Sonradan 15-20 kişi geldi. Kürt bunlar Abdullah Paşa, meseleyi tekrar düşünmelerini söyledi Bunlar kabul etmediler. Mağaralara iltica etmişlerdi. Ordu zehirli gaz kullandı. Mağaraların kapısının içinden bunları fare gibi zehirledi. Ve yediden yetmişe o Dersim Kürtlerini kestiler. Kanlı bir hareket oldu “ Seyit Rıza idamında da bulunan İhsan Sabri Çağlayangil, idamdan sonra olanları da şöyle anlatır. “Yanımda Macar Mustafa diye bir polis varmış, asıldıktan sonra sehpa da bunun resimlerini çekmiş. Atatürk ertesi gün gelmedi, bir gün sonra geldi... Hadi Bey isminde bir jandarma komutanı yaveri vardı Şükrü Kaya'nın Macar Mustafa, Şükrü Kaya'nın yaverine, “Astık herifleri” diye resimlerini vermiş. O da kahvaltıda Atatürk'e göstermiş. Atatürk, fena halde sinirlenmiş, beni çağır-
dı. Nedir bu rezalet? Dedi. Bütün Kürtleri ayaklandırır bu resim. Herif seyit, Peygamber sülalesinden, dedi Öyle sümükleri akmış beyaz sakalıyla, dedi. Git derhal imha et, dedi. Jandarmadan negatiflerini bul, dedi. Gittik, bulduk jandarmadan negatifleri imha ettik.” (Cengiz Çandar agm)

İhsan Sabri Çağlayangil'in bu açıklamaları resmi tarih tezlerini de çürütmektedir. Resmi tarih tezin savunduğuna göre, Hareket esnasında Kemal Atatürk ağır hasta olduğu için, harekâtla pek bir ilgisi olmamıştı, şayet sağlıklı olsaydı böyle bir katliamın yapılmasına asla izin vermezdi. Bu sav olayı tamamen saptırmaya yönelik beyhude bir çalışmadır. Yalana dayalı bir savunmadır.

Kemalist ideoloji doğrultusunda yeniden oluşturulan ulus-devlet otoritesine girmemek için direnen Dersim'i, Cumhuriyet otoritesi kapsamına almaya kararlı olan Atatürk, başından sonuna kadar olan bitenin merkezindeydi. 4 Mayıs 1937 günü Dersim'in kaderini belirleyen Bakanlar Kurulu toplantısına bizzat Atatürk başkanlık etti. Atatürk bazı manevraları bizzat izledi, operasyonu harita başında takip etti. Çatışmalarda devlete yardım eden kişileri tanıyacak kadar olaya vakıftı. Seyit Rıza'nın asıldığı gece Elazığ'da bulunuyordu ve ertesi gün Dersim'i bombaladığı için kahraman ilan edilen, Ermeni yetimi, manevi kızı Sabiha Gökçen'i de alarak Dersim'e gitti, köprü açılışında bulundu, Tunç Eli operasyonlarına katılan askerlere madalya taktı. Rahatlıkla söyleyebiliriz ki Dersim katliamının planlayıcısı, yöneticisi ve sorumlusu M. Kemal'dir. Bugün cemevleri duvarlarında Hz. Ali ile birlikte resimleri asılı bulunan Atatürk işte böyle bir insandı, bunun kabulü bazı kesimlere zor gelse de, tarihi gerçekler bunlardır. Kızılbaş Kürt halkı, tarihi gerçekliğiyle ergeç yüzleşmek zorunda kalacaktır.

Garip bir durum ise, Kızılbaş/Alevi varlığını yok sayıp, her koşulda Onu ortadan kaldırmaya çalışan ulusalcı-militarist görüşleri savunan CHP'ye yıllarca taban oluşturarak, bu partinin oy deposu olmalarıdır. Bu garip durum bugünde sürmektedir. Aleviler bugünde takım tutar gibi CHP'ye oy vermekte ve sempati duymaktadırlar. CHP; On binlerce Alevi-Kürdün katledildiği bir o kadarının da batıya sürüldüğü Dersim'e karşı bir özrü bile çok görmektedir.

23/5-Kızılbaş soykırımını kesintisiz devam ettirmektedir;

Cumhuriyet ile başlatılan Kızılbaş kırımını Dersim katliamı ile doruğa çıksa da kırım son bulmadı ve bugünde tüm hızıyla devam etmektedir. 1970'li yıllarda doruğa çıkan toplumsal sol muhalefeti sindirmek için devlet, paramiliter ve kontra güçlerini devreye soktu ve Kızılbaş Kürtleri hedef tahtasına oturttu. 1978 yılında Çorum'da başlayan kırımları Malatya izledi, aynı yıl Aralık ayında Maraş'ta kitlesel kırıma dönüştü. Yine hamile kadınlar süngülendi, çocuklar öldürüldü, Kızılbaş Kürtlerin dükkânları, evleri, bağları-bahçeleri yağmalandı. Halk göçe zorlanarak kadim Kızılbaş Kürt şehri olan Maraş bu insanlardan arındırıldı.

12 Eylül 1980 gerçekleştirilen faşist askeri cunta, Osmanlıda olduğu gibi Kızılbaş inancını devletin sosyal-siyasal nizamına aykırı bir hareket olarak gördü ve tüm gücüyle Kızılbaş Kürt kitlelerine yüklendi. Kızılbaşlar teröristlikle eş tutularak, gençler tutuklandı, en ağır işkencelere tabi tutuldu, köylerde erkekler eşlerinin yanında soyunduruldu, karlar üzerinde süründürüldü, kadınlara, kızlara tacizde bulunuldu, evler arama bahanesiyle talan edildi, eşyalar yerlerde sürüldü. Yetmedi, dinsizlikle eş tutulan Kızılbaş/Alevi köyleri camilerle donatıldı, çocukları zorunlu din derslerine tabi tutularak asimile edilmeye çalışıldı.

12 Eylül faşist rejimin Kızılbaş Kürtlere karşı işlediği suçlar devletin arşiv ve belgelerinde mevcuttur, gün yüzüne çıkmayı bekliyorlar; çıkanlar ise insanın kanını donduracak niteliktedir. Dönemin Emniyet genel müdürü, yine dönemin Cumhurbaşkanı General Evren'e gönderdiği mektupta, Yavuz Sultan Selim'den sonra en büyük Alevi soykırımını kendisinin yaptığını övünerek anlatmaktadır. TBMM. Darbe ve Muhtıraları Araştırma komisyonuna gönderilen mektubun hikâyesi aynen şöyledir.

Cumhurbaşkanlığı'nın, talep üzerine TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu'na gönderdiği, darbe dönemlerine ilişkin bilgi ve belgeler arasından, 12 Eylül dönemine ilişkin, tüyler ürperten itiraflar içeren bir mektup da çıktı. Kenan Evren'in resmi arşivinde tutulan mektupta, 12 Eylül döneminin Emniyet Genel Müdürü Refet Küçüktiryaki'nin, "Yavuz Sultan Selim'den sonra en büyük Alevi Kızılbaş düşmanıyım", "Malatya il merkezindeki 40 bin Alevi'ye kan kusturdum", "Türkiye'de ilk defa resmi olarak Alevi soykırımını devlet adına başlatan benim" ifadeleri dikkat çekiyor.

Komisyon Başkanı Nimet Baş, 20 Ekim'de İstanbul'da basma kapalı bir şekilde görüştüğü Küçüktiryaki'ye bu mektubu sordu. Baş, görüşme sırasında hakkındaki tüm işkence iddialarını reddeden Küçüktiryaki'nin yüzüne, altında imzası bulunan mektubu okudu. Baş'ın yöneltilen sorulara, "bilmiyorum", "duymadım" diye yanıt veren Küçüktiryaki'ye, "Rahatlıkla konuşmanızı gerektirecek bir yazı okumak istiyorum size. 7/10/1980 tarihinde Cumhurbaşkanlığı makamına ulaşan, altında sizin imzanız olan bir belgeyi okumak istiyorum. Sizin kendi ifadeleriniz" diyerek,

okuduğu mektup şöyle:

“ABD tavsiyesiyle atandım: Beni Emniyet Genel Müdürü yapan, Başbakan Süleyman Demirel değildir. Ben, beni keşfeden Amerikan Hükümetinin Ankara temsilcilerince tavsiye üzerine bu göreve atandım.

Alevi soykırımını devlet adına başlattım: Türkiye’de ilk defa resmi olarak Alevi-Kızılbaş soykırımını devlet adına başlatan benim. 1976 yılının Ocak ayında Malatya Beylerderesi olayından sonra, Malatya il merkezindeki 40 bin Alevi Kızılbaş’a kan kusturdum.

Düşmanlığımı ispat ettim: Yavuz Sultan Selim’den sonra en büyük Alevi Kızılbaş düşmanı benim, bunu ispat ettim ve ispat etmeye de devam edeceğim. Ben, Beylerderesi olayları sırasında yanımda Malatya İl Jandarma Komutanı Albay olduğu hâlde ‘Malatya’daki tüm Alevi-Kızılbaş köyleri ortadan kaldırılmalı’ dedim. Benim sözlerimi Mayıs 76 tarihli Halkın Kurtuluşu adlı dergi yazdı.

Aksu Alevi kasabı: Şu anda emniyet genel müdürüyüm. 76 yılında ben Malatya’da Valiyken Malatya Emniyet Müdürü olan - ki o da en az benim kadar Alevi-Kızılbaş kasabıdır- Abdülkadir Aksu’yu¹⁴ yardımcım yaptım. Ankara’da Alevi-Kızılbaşların oturduğu “Kurtarılmış Bölge” adlı semtlere kan kusturan Reşat Akkaya’yı Ankara Emniyet Müdürü yapan benim. Sıkıyönetim Komutanının emriyle görevden alındı. Zannedilmesin ki, pasifize oldu, gölgede kalarak gerçek Ankara Emniyet Müdürü yine o olacaktır.

Kimse yerimden sökemez: Beni hiçbir kuvvet yerimden söküp atamaz, ne Başbakan ne Cumhurbaşkanı ne de bir başkası. 1981 seçimlerinde Adalet Partisi’nden Malatya milletvekili adayım¹⁵ Beni silah kaçakçılığıyla suçlayanlara şunu söylemek isterim ki; Ben, Bulgaristan üzerinden gelen komünist silahlarla Alevi ka-

14- Abdülkadir Aksu, dediği AKP’nin kurucularındandır ve uzun müddet içişleri bakanlığı görevini yaptıktan sonra halen Adelet ve Kalkınma Partisinin Genel başkan yardımcısıdır.)

15- Emniyet müdürü demek istiyor ki, şayet 12 Eylül 1980 darbesi olmasaydı, 1981 seçimlerinde Adelet Partisinde Malatya Milletvekili aday olacaktım

saplığı yürütmüş adamım.” (Vatan gazetesi12/11/2012)

Yine, 12 Eylül 1980 dönemde Kızılbaş/Kürt köylerine faşist cuntanın nasıl abandığını, dönemin Dersim valisi olan Kenan Güven’in tuttuğu arşiv ve notlardan öğreniyoruz. Dersimli araştırmacı Mesut Özcan’ın eline tesadüfen geçen yüzlerce fotoğraf, belge ve ses kaseti, Dersim’de uygulanan ve “Doğu İrşat Konferansları” olarak anılan bu politikanın parçası olarak beş bin çocuğun ailelerinden alınıp törenle otobüslere bindirilerek Dersim dışındaki yatılı imam hatip okullarına gönderildiğini kanıtladı. Araştırmacı Özcan, 12 Eylül Cuntasının bölgeye ‘vali’ olarak gönderdiği emekli General Kenan Güven’in görev yaptığı 4,5 yıl boyunca özellikle Aleviler üzerinde sistemli bir Sünnileştirme programı uyguladığını belgelerle açıklıyor. Özcan, Güven’in belki de asker geçmişinden kaynaklanan bir alışkanlıkla attığı her adımın fotoğrafını çektiğini, halka açık yaptığı konuşmaları da kasete kaydettiğini belirtiyor. Özcan’ın elindeki binlerce ‘35’lik’ fotoğraf negatifi ve ‘60’lık’ ses kasetleri pek az bilinen bu olayın bütün detaylarını gözler önüne seriyor. (Platforma Kurden Alewi.)

Radikal gazetesi, o günlerde İstanbul’da ki İmam Hatip okullarından birisine gönderilen öğrencilerden Erdem Koçoğlu’yla yaptığı röportajda, yaşanan acı gerçekleri, asimile etmek için körpeçik çocuklara yapılan işkenceleri gözler önüne serer. (Radikal; 11 Mayıs/2011)

12 Eylül rejiminin Dersim’i hedef seçmesinin nedeni Sünnileştirme politikasıdır. Araştırmacı Mesut Özcan, 12 Eylül rejiminin Dersim’i neden özellikle hedef seçtiğini şöyle anlatıyor: “‘Kardeş kavgası’ bahane edilerek gerçekleştirilen darbenin en büyük etkilerinin görüldüğü yerlerin başında Dersim gelir. Dersim, hem Kürt nüfusa, hem Kızılbaş inanca, hem de sol ideolojiye merkez olması nedeniyle ciddi bedeller ödedi. Darbenin ardından ‘din birleştiricidir ve gereklidir’ sloganıyla özellikle Alevilerin yerleşim alanları hedef alındı. Emekli bir general olan Kenan Güven, adaşı Kenan Evren’in gerçekleştirdiği darbeden sonra, 10 Eylül 1982’de vali olarak Dersim’e atandı. Kenan Güven’in gelmesiyle birlikte Tunceli’de bir yandan peş peşe Kuran kursları açılıp köylere cami yapılıırken, bir yandan da başta Ankara, İstan-

bul, Edirne müftüleri olmak üzere, çeşitli müftüler davet edilip bütün ilçelerde 'Doğu İrsat Konferansları' adı altında faaliyetler tertiplenmeye, vaazlar verdirilmeye başlandı. İrsat heyetleri gittikleri yerlerde İslam dinini övmekte, sosyalizmi, komünizmi ve bu ideolojinin önderlerini din düşmanı, birlik düşmanı, namus düşmanı olarak göstermekte, halkı bu düşüncede olanlara karşı cihada çağırırmaktaydılar. Bununla da yetinmeyip, yine halkı bu tip faaliyetlerde bulunanları ihbar etmeye teşvik edip, muhbirliğe davet ediyordu. 4.5 yılda 5 bin çocuk, otobüslerle 'Müslümanlaştırılmak' üzere Dersim dışındaki Kuran Kurslarına gönderildi. Gönderildikleri yerler arasında Bolu, İstanbul ve Beypazarı var. Kız ve erkek çocuklarından oluşan öğrenciler yatılı Kuran kurslarında hem Müslümanlığı hem de 'Türklüğü' öğreniyorlardı. Ancak bu sayıya, Dersim'de açılan Kuran kursları ve İmam hatip okullarının dâhil olmadığını unutmamak gerek."

(Platforma Kurden Alewi)

1980'lerin ikinci yarısından itibaren yükselen Kürt ulusal direnişine ve radikal İslam'a karşı devlet yeniden ama bu kez başka bir amaç için Alevilere başvurdu. Devletin Alevilere başvurmasının iki nedeni vardı.

1-Yükselen Kürt ulusal hareketine karşı, Kızılbaş Kürtlerin katılımını önlemek.

2-Yükselen radikal İslam'a karşı Alevilerden bir denge unsuru sağlamak.

Bu çerçeve içerisinde devlet Alevilerin cemevi çatısı altında örgütlemelerine izin verdi. Devletin istediği minaresiz cami oluşturarak Alevileri kontrol etmek ve yükselen İslam'ı radikalizme karşı bir denge unsuru olarak kullanmaktı, devlet bu çabasında oldukça başarılı oldu. Bugün şehirli Aleviler, resmi doktrinin etkisinde kalanlar, eski inançlarından koparken, Bektaşiliğe yanaşmakta, Bektaşilik içinde İslam'ı bir meşruyet kazanmaya çalışmaktadırlar. Devlet de Alevileri bu yöne doğru kayması için teşvik etmektedir. Hacıbektaş dergâhı bugün Alevilerin hac yeri olma durumuna gelmiştir. Günümüzün bu tür Cemevleri, Kemalistlerin tamamlayamadığı, Alevi inancının eksik bıraktırılmış İslamlaşmasını tamamlama misyonunu yüklenmişlerdir. Devletin Alevi'si olmayanlara ise devlet sopa göstermekten tereddüt etme-

mektedir. 1993 Sivas Madımak 'ta canlı canlı yakılan Alevileri, 1995 yılının Mart ayında Gazi Mahallesi katliamı izledi.

Kızılbaş/Alevilik inancı devlet nazarında dün olduğu gibi bugün de hâlâ yasak bir inançtır. Devletin gizli belgelerinde örneğin; “Atatürk’ün etno-politika uzmanı Prof. Hasan Reşit Tançut’un gizli belgelerinde açıkça ifade ediliyor. Alevilik asla Müslümanlık olmadığı gibi asla Şiilikle de karıştırılmaması gereken bir dindir deniliyor. Dolayısıyla devlet açık söyleminde inkârcı, gizli söyleminde itirafçı ve kabulçüdür. Açık söyleminde ülkenin %99’u İslam’dır derler, gizli planda Aleviliğin ayrı bir din olduğu itiraf edilir.”(Bayrak, Özgür Gündem, agm)Okullarda 4+4+4 sistemiyle ve AHİM kararlarına rağmen Kızılbaş/Alevi çocukları zorunlu din derslerine tabi tutulmakta, zorla namaz kıldırılmaktadır. Kızılbaş/Alevler kendilerini nasıl tanımlar, inançlarını nasıl yaşamak isterler, devletin umurunda değildir. Devlet açık söyleminde, Kızılbaş/Alevilikte anladığı, İslam içi bir mezhep olduğudur. İslam’ı bir mezhebin ise ibadet yeri camidir, oruçtur, namazdır, gerisi aykırı isteklerdir ve bölücülüktür.

Türkiye’yi yöneten AKP Hükümeti, yalnız içerdeki Kızılbaş/Alevilerle uğraşmamaktadır. Gözünü Suriye’deki Nusayrilere de dikmiştir. Nasıl olurda Nusayriler Suriye’de Sünni Müslümanlar yönetir. Bunu hazmetmeyen AKP Hükümeti, DAİŞ denilen vahşi terör örgütünü eğiterek, donatarak ve lojistik destek sağlayarak bu insanlara ve Kürtlerin üzerine saldırtmıştır. Aynı DAİŞ Şengal de bir avuç kalan Kızılbaş inancın kardeş inancı olan Êzidelere de saldırmış ve orada tam bir katliam ve soykırım uygulatmıştır. Bütün bu katliam ve soy kırımın sorumlusu AKP Hükümeti ve Türkiye’dir. Kısacası günümüzde dahi devletin Kızılbaş/Alevilere karşı tutumunda bir değişiklik olmamıştır.2013 Haziran’ında “Taksim-Gezi” olaylarının akabinde yapılan protesto ve çıkan olaylarda polis marifetiyle öldürülen altı kişinin altısının da Kızılbaş/Alevi olması tesadüf olmasa gerek.

Buna karşılık, Kızılbaş/Alevilik bugün dünden daha fazla evrenselleşmiştir. Bünyesine, İnsan haklarını, sosyal adaleti, hukukun üstünlüğünü, demokrasiyi, yaşanabilir bir dünya düzenini insan/doğa/tanrı sevgisi ile bütünleştirerek, zenginleştirerek yoluna devam etmektedir.

II. BÖLÜM

24-EVRENİN YARATILIŞI VE BİRBİRİNİ TAMAMLAYAN FARKLI KOZMOGONİLER:

İnsanoğlu, insani varoluş bilincine vardığı andan itibaren ilgilendiği iki konu vardı. Bir karnını doyurup varlığını idame etmek. İki, kendisiyle birlikte kâinatın nasıl oluştuğunu öğrenmek.... Öğrenmek isteği, insanlığı araştırmaya ve bilgi edinmeye yöneltirken, edindiği bilgilerden çıkardığı sonuçlarla da çeşitli inançlara varmıştı. İlk merakı varlığı olunca, çıkardığı ilk sonuçta inanç olmuş, bilim inancın içinde ona bağımlı olarak gelişmiştir. Bilim rüştünü insanlık tarihinde genç bir dönemde ancak ispat etmiş ve inançtan bağımlı koparabilmişti.

İnsanlık, varlık nedenini merak edip araştırırken kâinata, başka bir ifadeyle gökyüzüne bakmış, orada çıkardığı derslerle yeryüzünü anlamaya çalışmış, yeraltı hakkında da fikirler üretmiştir.

İnsanoğlunun merak ettiği en önemli olgu, Kâinatın hiçlikten mi yaratıldığı, yoksa var olan bir varlıktan mı türetildiği olmuştur. İnsanlık kâinatın bir hiçlikten yaratıldığına akıl erdirememiş ve ona inanmamıştır. Hiçlikten yaratma olayı, insanlık tarihinin genç bir döneminde, semavi dinlerin marifetiyle devreye alınmış ve çoğu yerde insanlığa zorla benimsetilmeye çalışılmıştır. Buna rağmen dogmatik düşünce, çıkarları gereği egemen güçler tarafından uyutulan yoksul geniş halk kitleleri dışında kabul görmeyecekti, kuşkuyla karşılanacaktı ve karşılamaya da devam edilmektedir. İnsanlık düşüncesinin genel kanısı, evrenin var olan ilk varlıktan sudûr(türeme) yoluyla türetilmesidir. Burada sorun ilk varlığın nasıl döllendiği sorusu zihinleri kurcalamıştı.

İnsanoğlu çevresine ve doğaya baktığında, var olan her varlığın döllenerek çoğaldığını gözlemlemişti. Demek ki ilk varlık da döllenerek çoğalmıştı. Peki, ama ilk varlığı döleyen güç neydi? Bu soru arkaik dönemlerden itibaren insanlığın zihnini kurcalamış, kurcalamaya da devam etmektedir. Buna rağmen insanlık ona

pratik ama oldukça mantıklı bir formül bulmuştu. İlk varlık çift cinsiyetli ve bir kuvveti(ruhu/enerjiyi) bünyesinden barındıran erdişi bir varlıktı. Bu basit görüş, uygarlık için önemli gelişmelere sebep olan diyalektik çözümlemelere olanak sağlayacaktı, sağladı da. Gerçekten de diyalektikte, nicel birikimlerin nitel değişimlere sebebiyet verdiği bilinen bir gerçektir. Sonsuz yoğunlukta enerji yüklü sonsuz küçüklükteki ilk varlığın, bir noktadan sonra patlamasıyla, evrenin oluştuğunu günümüz bilim insanları tarafından genel kabul görmektedir; evrenin genişlemeye devam etmesi de bu kanıların güçlendirmektir.

İlk varlığın erdişi (çift cinsiyetli) oluşunu ilk kez tarım toplumları tarafından kabul edilmiştir. İlk tarım da Mezopotamya'da ortaya çıktığına göre, ilk erdişli inanç ta Mezopotamya kökenlidir. Gerçekten mitlerin kökenine baktığımızda büyük çoğunluğu ya bitki ya da tahıl eken arkaik halklardan derlendiği görülmektedir. Çünkü tarımın kökeni ilk zamanlarda hep ilahi bir kudrete dayandırılmıştır. Tahılın insanlara hediye edilmesi kimi zaman gökyüzü tanrısı ile yeryüzü ana arasındaki bir kutsal evlilik (hieros gamos), ya da cinsel birleşme, ölüm ve dirilişi içeren mitolojik bir dramla ilişkilendirilmiştir.

İnsanlık tarihinin en büyük devrimlerinden birisi olan tarımın keşfi ile toplayıcılık ve avcılık ekonomisi önemini yitirirken, hayvansal dünyasıyla ilgili sihirsel düşünüşün yerini, insan ile bitkiler arasındaki mistik dayanışma adı verilen olgu alır. O zamana dek hayatın özünü ve kutsallığını kemik ve kan temsil ederken, artık bu değerlerin yerini kan, sperm ve tohum alacaktır.

Tarımın keşfi, tohumun kutsallığının, toplumsal hayattaki yansımaları ise, kadını ön plana çıkaracak, dişiliği ve üremeyi kutlayacaktır. Kadın cinselliğinin kutsallığı mucizevi yaratılış bilmesesiyle iç içe geçer. Kadınlar bitkilerin evcilleştirilmesinde belirleyici rol oynadıkları için, ekili tarlaların sahipleri olurlar, bu da onların toplumsal konumunu yükseltip "Anayer" gibi özgül kavramlar yaratır. Toprağın bereketi, kadının doğurganlığıyla uyumludur; dolayısıyla mahsulün bolluğundan kadınlar sorumlu olur. Çünkü yaratımın sırrını onlar bilmektedir. Burada dinsel bir sır söz konusudur, çünkü hayatın kökenini, besini ve ölümü yönetmektedir. Toprak kadınla özdeşleştirilmiştir; sabanın keşfiyle

tarım çalışması cinsel birleşmeyle özdeşleşecektir. Toprakla özdeşleştirilen anadan doğan insan da, tıpkı bitkiler gibi, öldüğünde annesine geri döner. Bu dönüşüm, tarih boyunca çok sayıda mite ve inanca konu olmuştur.

İnsanın nazarında yine de binlerce yıl boyunca yeryüzü ananın da tıpkı ilk varlık gibi döllenmeden tek başına doğurduğu inancı hâkim olmuştur. Döllenmeden üreme (partegonez) veya kutsal evlilik (hieros gamos) toplum tarafında kutsal nitelikli cinsel şenlikler türünde ve çeşitli düzeylerde kutlanacaktır. Antrokozmetik yapıda karmaşık bir simgesellik, kadın cinselliği ay döngüleriyle, toprak ve bitkilerin büyüme gizemi adı verilebilecek olguyla bütünleşir. Bu gizem, tohumun yeniden doğmasını sağlayabilmek için onun ölümünü gerektirir ve bu yeniden doğuş şaşırtıcı bir çoğalmayla yansıdığı oranda mucizevi bir nitelik kazanır. İnsanın varoluşunu bitkisel hayatla özdeşleştirilmesi, bitkisel büyüme dramından alınmış imgeler ve mecazlarla ifade edilebilir. Bu imgesellik binlerce yıl boyunca şiiri ve felsefi düşünceleri beslemiştir. Çağdaş insan için de hâlâ beslemeye devam etmektedir.

Dinsel yaratıcılığı uyandıran, ampirik tarım döngüsü değil, bitkilerin büyüme ritmi içinde tamamlanan doğum, ölüm ve yeniden doğum gizemidir. Bu gizem kozmik din adı verilebilecek olguyu geliştirir. Çünkü dinsel etkinlik merkezi bu gizemin etrafında yoğunlaşmıştır. Dünyanın düzenli aralıklarla yenilenmesi, tıpkı insan varoluşu için geçerli olduğu gibi kozmik ritimlerde bitkisel hayattan alınmış terimlerle ifade edilir. Evren düzenli aralıklarla, başka bir ifadeyle her yıl yenilenmesi gereken bir organizma olarak sunulur. Dünyanın düzenli aralıklarla yenilenmesi gerektiğine göre, her yeni yılda kozmogoni ritüel biçiminde yenilecektir. Bu mitsel-ritüel senaryoya Mezopotamya ve Hint dünyasında rastlanmaktadır. Bitkisel hayatın gizemiyle uyumlu dinsel düşünceler, mitolojiler ve ritüel senaryolar süreç içerisinde aşamalı olarak birbirleriyle eklemlenecektir.

Dünya ve insan varoluşu bitkisel hayat terimleriyle değerlendirildiklerine göre, kozmik döngüde aynı ritmin sonsuz tekrarı olarak algılanır, doğum, ölüm ve yeniden doğum. Bu anlayış, Kızılbaz ve ona benzer inançlarda, özellikle de Vedalar sonrası Hin-

distan'da birbirine uyumlu iki öğreti halinde gelişecektir. Sonsuza kadar yinelenen döngüler ve ruhgöçü öğretisi.

Erdişli ilk kozmolojik varlığı elbette ki ilk tarımı ve ona dayalı inancı insanlığa kazandıran Sümerler'in eseri olacaktır. Sümerler'de tanrıça Nammu (ezeli deniz) Gök ve Yer'i doğuran ana ve bütün tanrıları yaratan kadın ata olarak tanıtılmaktadır. Tanrıça Nammu yani ezeli sular döllenen, partegonez (kendi kendine döllene) üreme yoluyla ilk çifti, eril ve dişil temel öğeleri canlandıran Gök (tanrı An) ve Yer'i (tanrıça Ki) doğuran ilk Ana ile özdeşleştirilmiştir. Bu ilk çift kutsal evliliğinde(hieros gamos'la) hava tanrısı Enlil doğdu. Başka bir tablette ise, Enlil'in ebeveynlerini ayırdığını öğreniyoruz. Tanrı An göğü yukarı doğru kaldırıırken, Enlil de annesi Yer'i yanında götürür. Görüldüğü gibi ilk yaratılışta Tanrı veya Tanrılar yoktur. Tanrılar bir sonraki evrede devreye girecekler ve tamamlama işini gerçekleştireceklerdir. Gök ve Yer'in ayrılmasına ilişkin kozmogoni izleği de oldukça yaygındır. Bu izleğe farklı kültür düzeylerinde rastlamak mümkündür.

Çift cinsiyetlik, bilindiği üzere bütünlüğün en mükemmel ifadesidir ve tüm Hint-Avrupa inançların ortak özelliğini oluşturur. İlk varlığın erdişli olması Hitit mitolojisinde de görülür. Kozmogoniyle pek ilgilenmeyen Yunanlılar'da, partegoneze yani kendiliğinden döllenmeye rastlanır. Zeus'a kızan Tanrıça Hera, kendiliğinden hamile kalır ve Hephaistos'la Ares'i doğurur. Hephaistos'un doğuş şekli, antik Yunan inancından ve mitolojisinden eşsiz bir durumdur. Erdişli (çift cinsiyetli) ilk varlık mitolojisi Cermen inançlarında da görülmektedir. İlk varlık Ymir, çift cinsiyetlidir ve tek başına bir insan çiftini dünyaya getirmiştir.

Cermen mitolojisi şöyle anlatılmaktadır: Başlangıçta ne yer ne de gök kubbe vardı, yalnızca dipsiz bir uçurum Ginnungagap vardı. Kuzeyde soğuk ve sisli bir bölgenin, ölümler dünyasıyla özdeşleştirilen ve onbir nehrin doğduğu bir kaynağın aktığı Niflheimr'in uzandığını belirtir. Güneyde yakıcı bir ülke, dev Surtr'un (siyah) beklediği Mûspel bulunuyordu. Bir ara bölgede buz ve ateşin buluşması sonucunda, insan biçimli bir varlık, Ymir doğdu. O uyurken koltuk altı terinden bir erkek bir kadın doğdu ve ayaklarından biri diğeriyle birleşerek bir oğul doğurdu.. Eriyen buz-

dan bir inek Audhumbla çıktı; Ymir’i sütüyle besledi. Audhumbla tuzlu buzu yalarken ona bir insan biçimini verdi. Bûri, Bûri bir devin kızıyla evlendi ve üç çocuğu oldu; Odin, Vili ve Vê. Bu üç kardeş Ymir’i öldürmeye karar verdi. Onun kanının oluşturduğu sel devlerin hepsini yuttu, yalnız biri karısıyla birlikte gizemli bir biçimde kurtuldu. Sonra üç kardeş, Ymir’i dipsiz uçurumun ortasına götürdüler ve bedenini parçalayarak dünyayı yarattılar. Etinden toprağı, kemiklerinden kayaları, kanından denizi, saçlarından bulutları, kafatasından da göğü şekillendirdiler.

İnsan biçimli bir varlığın öldürülmesi ve parçalanmasına dayanan kozmogoni Sümer’in Tiamat’ın dan Hindu Puruşa’sına kadar bütün mitlerde görülmektedir. “Demek ki dünyanın yaratılması kanlı bir kurban törenin sonucudur. Bu çok yaygın ve arkaik dinsel düşünce gerek Cermenlerde gerekse diğer halklarda insan kurban edilmesinin gerekçesini oluşturmaktadır. Aslında ilk tanrısal davranışın bir tekrarı olan bu tür kurban, dünyanın yenilenmesini, hayatın yeniden üretilmesini, toplumun huzurunu sağlamaktadır.” (Eliade,II.cilt;2012:177)

Mazdaist inançta, uzlaşmaz zıtlıkları bünyesinden barındıran, iyilik tanrısı Ahura Mazda ile kötülük tanrısı Ehrimen’i doğuran, zamanın tanrısı olarak tanımlanan Zervan veya Zurvan, her ne kadar erdişi olarak tasvir edilmemişse de, anlatılan mitlerden partegonezli bir üremenin söz konusu olduğu açıktır. Bir Ermeni rahibe olan, Kolplu Eznik’e göre; henüz hiçbir şey yokken Zervan, bir oğul sahibi olabilmek için bin yıl boyunca kurban sunmuştu. Ancak sunduğu kurbanın bir sonuç getirmediğinden, kuşku duyduğu için(benim sunduğum kurbanın ne yararı olabilir ki?) iki oğul rahmine düştü. Sunulan kurbanın karşılığı olarak Ahura Mazda ve yukarıda belirtilen kuşkunun karşılığı olarak Ehrimen. Zervan, ilk doğanı kral yapmaya karar verdi. Ahura Mazda babasının düşüncesini okudu ve bunu Ehrimen’e de açıkladı. Ehrimen rahmi yırttı ve dışarı çıktı. Ama Zervan’a oğlu olduğunu açıkladığında, şu yanıtı aldı. “Benim oğlum güzel kokulu ve ışıltılı, sense karanlık ve pis kokuyorsun.” O zaman ışıltılı ve güzel kokulu Ahura Mazda doğdu ve Zervan onu kral olarak kutsamak istedi. Ama Ehrimen ona dileğini ve ilk doğanı kral yapma niyetini hatırlattı. Yeminine karşı gelmemek için Zervan krallığı 9 bin yıllığına ona verdi. Bu sürenin sonunda Ahura Mazda hüküm sürecekti. O zaman Ahu-

ra Mazda ve Ehrimen yarattıklarını yapmaya koyuldular. Ahura Mazda'nın yaptığı her şey iyi ve düzgün, Ehrimen'in yaptığı her şey ise kötü ve eğri büğrüydü.

Bu anlatımda dikkat çekici en önemli olay, her iki gücün de yaratma yetkisine sahip olması olup, kötülük istemeden de olsa bizzat Ulu Tanrı tarafından yaratılmış olmasıdır. Buna karşın Zervan kozmik yaratılışta hiçbir rol oynamaz. Egemenlik simgelerini ikiz oğullarına armağan etmiştir. O yetkilerini devreden (deus otiosus) bir Ulu Tanrı görünümündedir.

Buna karşın ilk insanın atası olan Gayōmart, Ymir ve Hindu Puruṣa gibi ezeli ve erdişi bir makro insandır. Ama öldürülmesinde farklı değerler yüklenmiştir. Artık onun bedeninden tüm dünya değil, yalnızca madenler-başka bir deyişle gezegenler- ve tohumundan ilk insan çiftini doğuran ravent (bitki) yaratılmıştır.

En önemli kozmogoni, ileride anlatacağımız Kızılbaş kozmogonisine en yakın olanı ve metafizik bir bakışla ele alınan Hint kozmogonisidir. Aslında Hint inanışlarında birçok kozmogoni anlatılır ama bize en yakın olan “hem varlık hem yokluk olan Bir-Birlik ve Bütünlükten” başlayan varoluş anlatısıdır.

Rig Veda'nın en meşhur ilahisinde (X, 129) kozmogoni bir metafizik olarak sunulur. Şair kendine, Varlığın, var olmayandan nasıl çıkabileceğini sorar: Çünkü başlangıçta ne yokluk ne de varlık vardı. O sırada ne ölüm ne de ölümsüzlük vardı. (yani ne insanlar ne de tanrılar) Yalnızca “Bir” (ne eril, ne dişil) denen ayrışmamış ilke vardı. Soluk yoktu. “Bir” kendi gücüyle soluyordu. Bunun dışında başka bir şey yoktu.

Başlangıçta karanlıkların üstünü karanlıklar örtmüştü. Ama sıcaklık (riyazetin yarattığı sıcaklık ya da hararet/tapas) boşlukta örtülü (ya da sularla çevrili) Bir, potansiyeli-başka bir ifadeyle cenini- ortaya çıkardı. Bu filizden (potansiyel) istek (kâma) gelişti ve aynı istek Bilincin (manas) ilk tohumu (refas) oldu. İlk tohum yukarı ve aşağı diye bir eril ve bir dişil ilkeye bölündü. Ama ikincil yaratılışın, yani görüntüler dünyasının yaratılışına ilişkin bilmece çözülememiştir. Bu anlatıda da tanrılara rol verilmemiştir. “Bir” ilk varlıktır ve kâinatı kendi varlığından sudur (türemek) yoluyla yaratmıştır.

“Bir” ilk varlıktır. Söz konusu olan ilk varlığı, Bir/Bütün'ü fark

etmek ve anlamaktır. Dünyayı, hayatı ve insan yazgısını yalnızca O açıklayabilir. “Bir” cinsiyetsizdir. Brâhmanalar ona Prajâpati ya da Brahman adını verir.

İlk varlık tasavvur edilemez, sınırsız, ezeli ve ebedidir. Hem Bir, hem Bütün’dür. Dünyanın yaratıcısı ve efendisidir. Kimileri onu güneşte, ayda, sözde vb. bulunan kişinin içinde(ruh/puruşa) arar. Başkaları ise dünyayı, hayatı ve bilinci ayakta tutan sınırsız varlıkta arar. İlk varlığa verilen isimler arasında, en baştan itibaren öne çıkan Brahman olmuştur.

Çândogya Upanişad’ın meşhur bir bölümünde (III, 14, 2-4) Brahman (Bir) bütün dünya olarak tanımlanır, ama yine de tinsel niteliktedir. Hayat onun bedenidir, biçimi ışık, ruhu uzaydır. Bütün davranışları, istekleri, korkuları ve tatları vb. İçinde barındırır. Ama aynı zamanda bir darı tanesinden, bir hardal tanesinden daha küçük olan ve benim yürekte bulunan âtman’ımdır (özümdür) ve bununla birlikte yeryüzünden daha büyük, havadan daha büyük, bu dünyadan daha büyüktür, (yani hem sonsuz büyük hem de sonsuz küçüktür.) Bütün davranışları, bütün istekleri içinde barındıran, bütün dünyayı içinde barındıran benim yürekteki âtman’ımdır, bu Brahman’dır. Öldüğümde ben de onun içine gireceğim.

Aynı Upanişa’ın bir başka bölümünde (VI,1-15), bir hoca oğlu Svetaketu’ya evrenin ve insanın ilk Varlık tarafından yatılışını şöyle açıklar; Yaratılıştan sonra, Varlık kozmik bölgelerin ve insan bedeninin içine yerleşir O su içinde erimiş tuz tanesi gibidir. Âtman insanın içindeki tanrısalı temsil eder. Ve ders şu meşhur ifadeyle sona erer: “Sen O’sun Svetaketu!”¹⁶

16- Bu hikâye 1930 ve 1940’lı yıllarda Kemalist bürokratların, Kızılbaş Pirlerine kaşı takındıkları tutumla benzerlik gösterir. Şöyle ki Kemalist bürokratlar, nerede bir Pir görürseler onları yakalar, halkın huzuruna çıkarıp teşhir eder, küçük düşürürlerdi. Bir gün Bilece’nin ünlü Rayweri; Mehmet Efendi, Kiği’nin çarşısında gezinirken, Kaymakam Bey’e yakalanır. Kaymakam Bey Rayweri kahveye çağırıp ona Allah’ı göstermesini ister. Raywer tüm çabalarına rağmen kendisini kurtaramayınca, Kaymakama bir tas yoğurt getirmesini rica eder. Gelen yoğurdu Kaymakama göstererek “Kaymakam Bey iyi bak yoğurda, içinde ne görüyorsun” Kaymakam önce raywerin ne demek istediğini anlamaz ama sonra yoğurdun içinde görünmeyen ama var olan yağı anlar. Mahcup bir halde Rayweri serbest bırakır. Yağ, su içinde erimiş tuz tanesi gibidir.)

Bu anlatımı Kızılbaşlık bir bakışla şöyle yorumlamak mümkündür; tüm evren görünürde çokluk ancak özde teklik arz eden bir yapıya sahiptir. Çokluk olarak gözlemlenen her şey aslında “Tek Olan”ın farklı zaman ve mekânlardaki görünümünden ibarettir. Yaratan ve yaratılan ikilemi yok, varoluşun “Tekliği” vardır.

Brahman (Bir) hem içkin (bu dünya) hem aşkın bir varlık olarak ortaya çıkar; hem evrenden ayrıdır hem de kozmik gerçeklikler içinde her zaman mevcuttur. Ayrıca âtman olarak insanın yüreğinde yaşar. Bu da gerçek “Benlik” ile evrensel varlık arasında özdeşlik olduğunu gösterir. Nitekim ölünce “bilenin” âtman’ı Brahman’la birleşir; yani “Benlik” ilk kaynağına Brahman’a karışır. Diğerlerinin aydınlanmamış olanların ruhları ruhgöçü(samsâra) yasasını izlemeye devam edeceklerdir.

Hint inanışlarında ışık ve güneş çok önemli unsurlardır. Güneş her şeyin hayatı ya da âtmanı, benliğidir. Benliğin yakalanmasına bir iç ışık deneyimi eşlik eder ve ışık hem âtman’ın hem de Brahman’ın en mükemmel imgesidir. Çândogya Upanişad (III, 13,7) bölümünde; “ bu göğün ve her şeyin ötesinde, daha yükseği olmayan en yüksek (en uzak) dünyalarda (evren ötesi) parıldayan ışık, aslında insanın içinde parıldayan ışıkla (antah puruşa) aynıdır” diye yazar. Brhadâranyaka Upanişad da ise (IV, 3,7) âtman, insanın yüreğinde, “yürekteki ışık” suretinde bulunan “kişiyle” özdeşleştirilir. Bu duru varlık kendi bedeninden yükselip en yüksek ışığa erişince kendi biçiminde görünür. Âtman odur. O ölümsüz ve korkusuzdur. O Brahman’dır. Kızılbaş söyleşiye göre “Enel Hak” gerçekleşmiştir.(Eliade, I.cilt,2012:291-292)

Kızılbaş kozmogoniye bu kadar yakın bir kozmogoniden sonra Kızılbaş kozmogonisine geçmek isterdik. Fakat İslam’ı kozmogonisini anlatmadan hatta onun da ötesinden, radikal Şiiliğin bir numaralı temsilcisi olan Doğu İsmailiği ya da İran İsmailiği’nin kozmogonisi anlatmadan geçsek, konunun eksik kalacağı düşüncesini taşıdığımız için radikal İran Şiiliğinin kozmogonisinden kısa bir özet sunacağız.

İsmaili düşüncesine “Yeni Platonculuğu”, daha doğrusu doğuş halindeki bir İslam’a Yeni Platonculuğu sokan ilk düşünür, kendisi de bir Dai olan El-Nesefi’dir. El-Nesefi’nin getirdiği Yeni

Platoncu kökenli metafizik ve kozmolojik öğretiler Ebu Hatim ve daha önemlisi El-Sicistani'in geliştirdiği sistemlerin temelini oluşturmuştur. Bazı ayrıntılar üzerinde İran Okulu'nun üç büyük kurucusu arasında görüş ayrılıkları bulunan bu yeni İsmaili, Yeni Platoncu kozmoloji, X. ve XI. yüzyıllarda Doğu'daki İsmaili topluluklarının esas öğretisi olmuştur. Bu öğretinin Kızılbaz öğretisi üzerindeki etkisi elbette ki yadsınamaz.

Bu kozmolojide Allah, mutlak biçimde aşkın, her türlü benzetmeden ve sıfattan münezze ve kesinlikle belirlenemez olarak tanımlanır. Oluşun ve olmayışın ötesinde olan Allah, usla kavranamaz ve tanımlanamaz. Bu anlayış Plotinus'un sık sık "Bir" ya da iyi olarak adlandırdığı, dile getirilemez Tanrı anlayışıyla yakın benzerliği açıktır. Aynı zamanda, bu kozmoloji, İslamiyet'in Allah'ın mutlak birliğini ifade eden temel tevhid ilkesiyle de kesin bir uyum içindedir. Böylece Yeni Platonculuğun temel öğretileri, kesin bir tektanrıcılığa adanmış olan ve özünde ustan (akıldan) çok vahye dayanan kozmogoni, İsmaili teolojisince istekle benimsenmiştir.

Oysa aynı dönemde radikal gruplar içinde güç kazanan insan-biçimcilik(teşbih) ekolu, Tanrı'yı insanoğlu ile kıyaslamaktadır. Bu ekole göre insan, görünüm olarak tıpkı Tanrı'ya benzer; çünkü yaratılış esnasında O aynaya baktı ve Âdemi kendine benzer yarattı. "Efrat" ekolünün mensupları, Şii imamı Tanrı seviyesine yüceltirken, "Tefrit ehli", Tanrı'yı insan seviyesine indiriyordu. Başka bir ekolu oluşturan Banaiyyeh gibi gruplar ise; Ali'nin tanrısallığına inanıyorlardı ve Tanrı'nın tüm kısım ve organlarıyla insana benzediğini savunuyorlardı. Bu görüş, Allah'ı kendinden bir varlık olarak gören, onu hiçbir şeye benzetmeyen, onu zamanın ve mekânın dışında gören, hiçbir ilk örneği olmayan ve bir yardımcıya danışmadan kendi arzusuyla yaratma olayını gerçekleştiren Yeni Platoncu ve İslam'ı görüşle çelişiyordu.

El Sicistani'nın bilinmez bir Tanrı'ya tapmak ve tevhidi savunmanın çifte yansıma yoluyla, insan-biçimciliği(teşbih) olduğu kadar, usçu Mütezillerinki gibi, insan-biçimciliği tümünden yansıyan radikal kurumların da reddedilmesini gerektirdiğini vurgulamasının nedeni de Tanrı'nın bu tanımlanamaz nitelikleriydi. Çünkü insan-biçimciliğin tümünden yansıması da ta'tile, yani tanrısallık

özün yıpratılmasına düşmek anlamına gelecektir. Gerçekten, Yeni Platoncu “Bir” kavramın vahyisel temelinde El-Nesefi ve İran İsmaili Okulu kendi teolojilerine zorunlu bir yakınlık bulmuşlardı. Bu olgu, Yeni Platoncu İsmaili ilahiyatçıların usun ve oluşun ötesinde olan Tanrı'nın kanıt getirmeyi gereksiz bulmalarını da açıklar.

Bununla birlikte İsmaililer ikinci aşamada, Yeni Platonculuktan ödünç aldıkları evrenin bir başlangıçtan akış yoluyla varlık bulunduğunu öğreten kozmolojiye, onu kendi İslam'ı görüşleriyle ve Kur'an'ı yaratılış anlayışıyla uyumlu kılan büyük değişiklikler getirmişlerdir.

İsmaililer, Yeni Platoncuların nous dedikleri usu, Plotinus ve öğrencileri gibi doğrudan ve gayri iradi biçimde varlığın kaynağı Bir'den türetmek yerine Tanrı'nın kendi tanrısal komutu ya da iradesi(el emr) yahut sözüyle (el kelime) türettiğini kabul ettiler. Bu yaratılışın hiçlikten(ex nihilo) yaratılış özelliğini ifade eden ezeli ve zaman-dışı bir türeyiş ya da yenilik(ibda) edinimi temsil eder. Bu nedenle Tanrı, türeten ya da el mübdi olarak adlandırılabilir.

Emr ya da logos varlığında onunla birleşmiş olduğu için, türetilen ilk varlık (el mübde el evvel) olan akla bu yüzden ilk (evvel) ya da önce gelen (el sabık) de denir. Us, hem potansiyel olarak hem de gerçeklikte ebedi, hareketsiz ve mükemmeldir. Bir sayısına karşılık gelir ve yeni Platoncu geleneğe uygun olarak, bütün ışığın kaynağı olarak adlandırılır. Us'tan sudûr (türeme)yoluyla, Yeni Platoncuların psychesine karşılık düşen ve ikinci (el sani) ya da arkadan gelen (el tali) de denen ruh (el nefis) ya da evrensel ruh (el nefis el külliye) çıkar. Başka bir ifadeyle, Allah'tan akıl türer, akıldan da ruh türer. Bu kozmolojik öğretilerde us ve ruh da bu ilksel pleromanın iki kökü ya da ilkesi (el aslan) olmak üzere birleşirler.

İkinci ilke, nefis, akla göre daha karmaşıktır. Mükemmellikten uzak ve bir başka varoluş düzeyine aittir. Ayrıca can, kesin biçimde zekâyâ göre daha alt konumdadır. İsmaili kozmolojisi, ruhani ve maddi dünyanın hep ve bir defada (defaten vahyiden) yaratıldığını kabul etmekle birlikte, tek kaynaktan birbirinden çıkarak oluşan varlıklar zincirini Plotinus'un tanımladığı basit, Bir, us ve can üçlüsünün ötesine devam ettirir. Yine de, hep alın yazısına(takdir) göre akl'dan birbiri ardına çıkan bir oluş şeklinde, bir nedensellik

ya da ardı ardına gelme süreci yoluyla, ancak aşamalı ve zaman içinde kendisini ortaya koyar.

Nefsin mükemmellikten uzak oluşu ya da eksikliği hareket halinde oluşuyla kendisini ortaya koyar, çünkü nasıl ki dinginlik mükemmelliği ifade ederse, hareket de eksikliğin, tamamlanmamışlığının belirtisidir. Platon ve Politinus'a göre de ruhun ayrılmaz karakteristiği harekettir ve diğer bütün hareketlerin nedeni ruhun hareketidir. Ruhun bu tamamlanmamışlığı maddi dünyanın derinliklerine gömülüşünün de nedenidir. Madde ve biçimin kaynağı olan ruhtan, ruhun hareketleriyle birlikte hareket eden göksel cisimler ile kendilerine ait olan yıldızlarla birlikte yedi gök (el eflak) türer.

Bunun ardından dört temel nitelik, ya da sıcaklık, soğukluk, yaşlık ve kuruluştan oluşan dört temel unsur(el müfredat) ortaya çıkar. Bu temel unsurlar, göklerin dönüşüyle, toprak, su, hava ve ateş gibi bileşik unsurları(el mürekkebat) oluşturmak üzere birbirleriyle karışır. Bu birleşik unsurların birbirleriyle karışmasından da yalnızca yaşayan ancak duyarlı olmayan bir ruha sahip bitkiler ve duyarlı ruha sahip hayvanlar oluşur. Hayvan ruhundan da, ussal ruhuyla (el nefis el natika) insan ortaya çıkar.

Bu yeni Platoncu İsmaili kozmolojiyi İslam'ı geleneğe daha iyi eklemleyebilmek için, Yeni Platonculuğun ruhani evrene ilişkin bazı kavramları Kur'an'ı terimlerle ifade edilmiştir. Böylece akl, Kur'an'da geçen kalem ve arş ile eşitlenirken, ruhun usa tabiliğini vurgulayacak biçimde, nefis Kur'an'da Tanrı'nın iradesinin yazıldığı Levh ile ya da kaide ya da oturak anlamına gelen kürsi ile özdeşleştirilir.

İran Okulu'nun yazarları, kurdukları kozmolojinin bir parçası olan bir dünya ötesi ve kurtuluş öğretisi de geliştirmişlerdir. El-Nesefi'nin eseri olan el Mahsul'ünün bugüne kalan parçalarında selamet (kurtuluş) konusunun açık biçimde işlenmiş olmasına rağmen, öğretinin genel yapısından İsmaili Yeni Platoncu öğretinin de erken İsmaili öğretisi gibi Mehdiçi bir kurtuluş anlayışını savunduğu anlaşılmaktadır. Özellikle el Sicistani'de en incelenmiş biçimine kavuşturulan bu kurtuluş öğretisi, Plotinius'un tüm insan eylemlerinin en üstün amacı olan, insan ile Bir arasındaki mistik birlik hakkında ki düşünceleriyle yakın

benzerlikler taşımasıdır. Daha genel biçimde ise, yeni öğreti, Yeni Platoncu ve gnostiklerin birçok fikir ve el Sicistani'nin us ve ruh öğretisiyle tipik İsmaili çevrimsel tarih anlayışının bir bütünüdür. Gerçeklikte mükemmellikten yoksun olan ruh, usun yararlarını aradığı bir hareket içindedir. Ruh ancak usun bu yararlarını elde ettiğinde huzura kavuşabilir. Ve insan, bu mükemmellik arayışında ruha yardımcı olmaya davet edilmiştir. El Sicistani'de insan ruhunun daha yüksek ruhun bir izi, ya da evrensel ruhun bir parçası olduğunu kabul eder. (Daftary;2001:273-277)

24/1-Kızılbaş Kozmogonisi.

Kızılbaş düşünce insanları, kâinat özü ışık olan bir noktanın (nokta-i vahid) kendi kendini döllemesiyle(partegonez) ve aşka gelip kendisini açığa çıkarmak isteğiyle varlık alanına çıktığını savunur. "Kızılbaş Alevilik'te Varlık'ın doğuş felsefesine göre; 'kendi noktası'nda, sırda bulunan Hakk, yalnızlık (uzlet) dünyasından çıkıp kendini açığa (aşikâr etmek) vurmak istedi. Yalnızlıktan çıkıp "çokluk" olmak diledi. Kendi 'Nokta'sından pinhan (gizli) olan Hakk tekliği ve yalnızlığı yaşıyordu. Hem teklikten hem de yalnızlıktan kurtulup çokluk dünyasında kendini bilmek istedi. Böylece kendi "aynasına" baktı ve kendini gördü. Gördüğü her şey O'ydu ve O her şeydi." (H. Kutlu,2007:24)

Buna göre; başlangıçta yalnızca Işık(Nur) vardı, tek gerçek, tek hakikat oydu. O Hakk'tı ve gerçektir, gerçek olan da Hakk'tı. Özü ise tümüyle ışıktır. Tüm varlıklar, bu ilahi özden, Işıktan(-Nurdan) doğmuş ve her varlık bu ilahi ışıktan bir parça(zerre) taşır. Buna göre varolanla varedilen aynı ve biridir, tüm nesnelere aynı bütünün parçalarıdır. Parça, bütünün tüm özelliklerini bağrında taşır. Dolayısıyla Kızılbaş/Alevi inancında yaratma yok, doğuş-varetme vardır. Varetme olayı Kızılbaş Kürt inancında, Tanrı isimlerinde kendini en açık şekilde açığa çıkarmaktadır. Kürtçede Tanrı anlamına gelen Xwedê/Xweda, kendi verdi, kendi doğurdu anlamına gelmektedir. Keza, Ezda/beni verdi, Mazda/bizi verdi anlamına gelmektedir. Tanrı adlandırmalarında görüldüğü gibi yaratma olgusu yok, doğurarak varetme olgusu vardır. Başka bir ifadeyle varlık alanına çıkan ve gerçek olan "Bir"dir. Kâinatta varolan her şey "çokluktur", görüştür. "Bir" in değişik biçim ve nitelikte yansımalarıdır. Bu "Bir" de Hakk'tır. Ancak, evren ve insan

“Bir”in dışında değil içindedir, onunla özdeştir. Kısacası evren Hakk’tan doğarak varolmuşların tümüdür. Galaksiler, yıldızlar, gezegenler, uzay, boşluk ve boşluktaki bütün canlılar Hakk’ın farklı görünüşlerinden başka bir şey değildir. Bir kaya parçasında da, O vardır, bir ulu ardiç ağacında da O vardır. Önsüz ve sonsuz olan Hakk “makrokozmos” da da, “mikrokozmos”da da kendisini tezahür ettirmektedir. Bu tezahürü ozanlarımız da dile getirmişlerdir. Bunlardan İbn-Arabi şunları yazar:

“Mümin O, kâfir O’dur

Katıksız muvahhid O,

Putperest müşrik O’dur

Hareketsiz cansız O,

Keskin duyarlı canlı O’dur

Arşın altında secde eden melek O,

Cehennemde yanan şeytan O’dur.”

Bundan dolayıdır ki, insanın “Enel-Hakk” demesi doğrudur ve gereklidir.

Hallac-ı Mansur; “Ben Hakkım, Hakk bendedir”

Hasan Sabbah; “İnsan Hakkın bir parçasıdır”

Ünlü sûfi Ferîdüddin Attâr; “İnsan Hakk ile özdeştir” demiştir.

İnsan Evrensel varlığın bir tezahürüdür. Evren makrokozmos, insan mikrokozmostur, dolayısıyla insan Tanrısal bir niteliğe ve güce sahiptir. Başka bir ifadeyle; Hakk ile özdeşleştirilen insan, konuşan bir Tanrı’dır, çünkü Tanrı’nın bütün nitelikleri insanda, insanın bütün özellikleri de Tanrı’dadır. Ünlü sûfi Sühreverdi’nin deyişiyle; “insan eksik bir Tanrı, Tanrı mükemmel bir insandır.”

Bu İnanç Kızılbaşlığı Semavi dinlerden ayrıştırır. Semavi dinlerde sonsuz evvelde hiçbir şey yoktur yani hiçliktir. Hiçlik yoklukla aynı anlama gelmektedir. Bu anlayışa göre, eğer sonsuz başlangıçta hiçlik varsa, o zaman hem varlıktan söz etmek mümkün değil, hem de varlığı açıklamak mümkün değildir. Bugün sonsuz evrende sonsuz varlıktan söz edebiliyorsak, bu varlıkların bir başlangıcının olduğunu gösterir. O varlıkta hiçlikte değil, varlıkta aranmalıdır. Bu varlık Kızılbaş inancında özü ışık olan “Nokta-i Vahit” noktasıdır. Genci’nin dediği gibi:

*“Nokta-i vahiden Âdeme geldim,
Ne ihsanem bu ihsandan içeri,
Anda nihan oldum, remzini bildim,
Ne irfanem bu irfandan içeri.”*

Kızılbaş/Aleviliğe göre; Hakk-Doğa-İnsan birdir ve tektir, ancak görünüm çokluktur. Aslında görünen bir ve aynı şeydir, çokluk tekliğin bir göstergesidir. “Görünüm kimilerince, tanrıdan başka her şeydir ve tanrıdan başka her şey, ‘mümkünül vücuttur’ (olanaklı kılınmasıyla elde edilmiş vücut). Yalnız Tanrı ‘vacibül vücuttur’ (kendinden vücut). Yine kimilerine göre çokluk; bir zuhur, bir belirmedir ve mümkünül vücut olma bu anlamdadır. Kimilerine göre ise bu bir yaratmadır.” (H. Kutlu age)

Evrende varolan hey şey aynı zamanda kendi zıddıyla doğmuştur. Bu tasarımda, ölüm kavramına yer yoktur. Bir doğuş bir başka donda doğuşa kapı açar. Can bir bedenden diğer bedene giderek mekân edinir. Böylece bir çark düzeni çerçevesinde yolculuk vardır. Yolculuğun amacı kendini bilmektir. Durağı ise aslına ermedir. Yalnızlık âleminde kavuşma âleminde bu yolculuğun güzergâhı. Bu ise temelde ibadetle değil muhabbetle mümkün olur. Korkuyla değil sevgiyle, coşku ve cezbeyle ve nihayet Aşkla olur.

Vahdeti Vücut (varlığın Birliği) felsefesi, evren kuramıyla bütünlük içindedir. Çünkü evren birlik ve bütünlük içindedir. Türdeştir, benzeşiktir ve bağdaşıktır ve tüm bu özellikleri Kuantum fiziğinde gözlemlemek mümkündür. Kuantum fiziğine göre evrenin en küçük zerresinde bile bütüne ait olan bilgilerin tümü mevcuttur. Küçük büyükte, büyük küçükte mevcuttur. Tüm evren tek bir bütündür. Evrendeki her şey ne kadar farklı görünürse de bir bütünün farklı yerlerdeki farklı yansımalarıdır. Her şeyde O bütünün özellikleri vardır. Algılanan bütün maddeler boşlukta etkileşen kuantum parçacıklarının dalgalanmalarında oluşur. Kuantum parçacıkları boşluğun içinde bir görünüp bir kayboluyor. Bu konu hakkında Mevlâna şunları söylemektedir; “Cümle âlem, her an yok olur gider. Sonra tekrar, varlık âlemine dönüp beka şeklinde görünür. Âlemin varlığı, daima gidip gelmez. Tek nefes bile bu soyunup giyinme hâli değil midir?”

İlk Varlık'ın mekânı Nur'dur, sıfatı ise güzelliştir(Cemal). Ne bu mekân ne de bu güzellik gözün gördüğü ile görülemez! Bunun için mânâ(anlam) gözünün açılması gerekir. Bu gözü açacak olan anahtar ise tanrısal aşktır. Aşk ise ateştir. Ateş yanmadan aşk doğmaz! O halde bu ateşin yandırılması gerekir. Bu ise “uyur iken uyarılmakla” olur. Evrenin tanrısal aşkla var oluşumunu ilk kez Yunan filozofu Ampedokles (İ.Ö. 492-432) öne sürer. Ona göre; evreni dolduran hareket, aşkla tiksintinin çatışmasından doğmuştur. Toprak, su, hava ve ateş bu ilk maddelerden insana kadar, bütün nesne ve varlıklar söz konusu çatışmanın ürünüdür. Başlangıçta aşk vardı; sonunda da aşk kazanacak. Çekişmeyi, tiksintiye yenecek, bütün maddeler yine bir bütünlükte birleşecekler.

Ondan sonra gelen filozoflar aşkın niteliği üzerine eğilirler. Sokrates, Platon, Aristoteles, Stoacılar ve Plutarkhos için aşk, en yüce ve en ince duygu demektir. Plotinius, Ermiş Augustinus gibi mistiklerde her çeşit aşk, Tanrı aşkına (sevgisine) dönüşür ve her şeyin son nedeni olan “bir tek sevgi vardır”

Sûfiler de, dünyanın ve canlıların yaradılışını âşk ile açıklarlar. Onlara göre; Allah bilmek ve sevmek için bu evreni yaratmıştır. Sûfilere göre iki türlü âşk vardır.

1-Mecaz âşkı (âşkı-mecazi), geçici suretlerden birini sevmektir. Şehvetsiz ve gerçek aşka (Hakk aşkı) erişmek için bir köprü, bir araç olmak koşulluyla..

2-Hakk Âşkı (âşkı-hakiki), mutlak varlığı, yani birçok manevi sınavları atlattıktan sonra mümkün olabilir. Söz konusu aşamaya varmış bir kimse, her şeyde Hüsn-i Mutlak'ı(Hakk'ın mutlak güzelliğini) görür. Kendi içine de eğildiğinde, orada Vücut-i Mutlak (Hakk) tecelli eder. İşte Hakk ile bir olmak denilen “fena fillah” budur.

24/1/1-İlk Doğuş Nasıl Gerçekleşti;

Hakk'ın kendinden doğan âşkı, kendinde güzelliği(cemal) doğurdu. Var olan Varlık, kendisinde varlık olmaktan çıkıp kendi cemalini görmeyi istedi. Zifiri sonsuzluğa bakıp, kendi kendisini doğurdu (Xwedan-Xwede = kendinden veren=doğuran) Doğuş acılı oldu, fişkırmaya ve patlamalarla gerçekleşti. Doğumdan gelen

ise kaosa(kargaşa) neden oldu. İlk ateş doğuş yaptı. Kaos ayrıştı. Aydınlık ve karanlık belirdi ve formsuz eşya biçim almaya başladı. Ateş'ten hava doğdu. O'ndan su doğdu. O'ndan toprak doğdu. Bu dört doğuşla gerçekleştirenler birbirinin zıddı olarak doğuş alanına çıktılar. Ateş, hava ile su da toprak ile zıtlık içinde oluştu. Bu dört doğuş ile formsuz olan eşya, yani doğan her şey form aldı. Her şeyin bir kalıbı (vücudu), bir gövdesi oldu. Bu dört doğuş, bu dört madde bütün bedenlerde vardır. Kızılbaş inanca göre "yedi gök" bu dört maddede (çar anasır) vücut buldu. Bunlar, bütün bedenlerin en temel maddesidir. Ve böylece dünya vücuda geldi. Dünya vücut olunca ondan bitkiler, ondan hayvanlar ve ondan insan doğmuştur. Sudûr yoluyla türeme arkaik bir düşünce olup, yukarıda gördüğümüz gibi İran İsmaililiğinden de geçerli olmuştur. Böylece yedi doğuş aşaması tamam olmuştur. Kuşkusuz bütün bu doğuşlar ve bu doğuşlarla gerçeklik kazanan vücutlar ve nihayet vücutla can bulup cana gelmiş olanlar, müthiş bir çark düzeni içindedirler. Gerek "kendini bilme", gerek "aslına erme" ve gerekse bütün bu amaçlar doğrultusundaki güzelleşme ve mükemmelleşme hep bu çark hareketi gereği olarak anlam kazanır.

Bu çark yasasında gerçeklik kazanan anlamdır. İşte bu yasa gereğidir ki, Kızılbaş Alevilikte, hayvan-insandan, insan olarak insana, oradan İnsan-ı Kâmile ve Hakk ile Hakk olmaya doğru giden bir ince uzun yol güzergâhı daha vardır. Bu yol ise maddi doğuşlarla değil manevi doğuşlarla kendini devam ettirir. Bu doğuşların kapısı da yedidir. (H. Kutlu, age.34-35)

Bu anlattıklarımızı Kul Seyyid'in şu güzel Gül-Bang ile özetlersek:

"Ateşten, havadan, sudan ve topraktan varoldum.

Doğdum yedi âlem, üç atadan

Hü dedim gerçekler aşkına!

Anam yer, babam yağmurdur kalu belliden.

*Ateşten, Ateşe, havadan havaya, sudan suya,
topraktan toprağa!*

Can cana doğru.

Nur ile geldim sır ile giderim!

Hakk kapısından geldim dünya evine

Geldiğim kapıya dönerim.

Durdum divana, uydum meydana, can cana, can didara.”

Yazmıştık ilk varlık çift cinsiyetli (eril ve dişi) ve bir kuvveti (enerji veya ruhu) bünyesinden barındıran erdişli bir varlıktır ve bu varlık on sekiz bin âlemin doğumundan vardır. Hakk'ın bu üç kuvvet'inin birleşmesi her âlemde yeni doğumlara, ayrışması ise ölümlere meydan açar. Ve yine görülüyor ki, “teklik âleminde” tek olan Hakk, “çokluk âleminde” kendini çokluk olarak var etmiştir. O her şeyde vardır. Hakk, her âlemde o âleme uygun kalıplar içinde her defasında yeniden doğuşlar yaparak, doğuş süregini insana dek sürdürme gelmiştir. Hakk, kuvvet olarak salt üçtür. İnsan da kuvvet olarak salt üçtür. İşte, bu nedenle “insan Hakk'ta, Hakk insandadır.”

Hakk böylece, cümle eşyada(madde'de) var olarak varlığını kanıtlamaktadır. Kendinde var olan varlık, kendisini doğurarak ve doğumdan gelerek kendini gerçekledi. Vücut, var olmanın ifadesidir, var değildir. Hiç kuşkusuz var olana da mevcut denir. Varlık ya da var olma; varlığı kendiliğinden olma anlamını ifade eder. Var olan kendinden Varlık (Xwedan=Xada'ye); kendini cümle vücutlarda böylece var etti. Doğarak varlığını gerçeklemeyen hiçbir şey için “vardır” denemez. Cümle eşya doğumla var olur, doğarak doğurarak kendini var eder.

Her varoluşun sırrı, varoluşun içinde saklı bulunmaktadır. Evrende kütlesi bulunan canlı-cansız tüm varlıklar varoluşlarının nedenlerini, niçinlerini ve nasıl varolduklarının bilgilerini içlerinde saklıdır. İnsanın varoluşuda kendi içinde saklıdır. İnsanın kendini tanıması ve kendisini anlayabilmesi için ruhun derinliklerine inebilmesi gerekir. Ruhun kökenine ilişkin bilgiye ancak bu şekilde ulaşılabilir. Ona dışarıdan bakarak onun özelliklerini anlayamayız. Ancak bu sadece ruhsallık için değil, maddesel varoluşun sırrına ulaşabilmek için de geçerlidir. Maddeyi tanımlayabilmek ve varoluşunun nasıl ve niçinlerini anlayabilmek için onun içini incelemek gerekir. Maddeye de dışardan bakarak tanıma olanığımız yoktur. Dıştan bakış, maddeyi tanımda bizi yanıltır. Onun atom ve atom altı özelliklerini inceleyebildiğimiz takdirde onunla ilgili bir bilgiye ulaşabiliriz. Çünkü görünüş altatıcıdır. Mevla-

na'ın deyimiyle; "görünüşe aldanma. Çünkü hiçbir şey görüldüğü gibi değildir. Bugün hayat veren su, yarın sizi boğabilir."

Kızılbaş inancı ile ilkel materyalizmin iç içe geçtiği görülmektedir. Bu yapılanmanın kaynağı nedir? Yunan ilkel materyalizmin Kızılbaşlık üstündeki etkisi nedir? Kızılbaşlık mı Yunan materyalist felsefesinde etkilenmiştir yoksa Yunan materyalist felsefesi mi Kızılbaşlıktan etkilenmiştir. İkisi de mümkündür. Çünkü o devirde düşünceler ve inançlar bugünkü gibi akışkan haldeydiler. Anlaşıyor ki karşılıklı bir etkileşim olmuştur.

İnsanların hayvanlardan evrimleşerek geliştiğini, yani insanların tanrılardan değil, hayvanlardan üredikleri, gelişme yolunun tanrılardan insana doğru aşağıya değil, hayvanlardan insana doğru yukarıya gittiğini ilk sezen, antik çağın filozofu ve Tales'in öğrencisi Anaksimandros olmuştur. Anaksimandros'a göre; başlangıçta insan balığa benzerdi, ilk hayvanlar, su da doğmuş olup dikenli pullarla kaplıydılar. Karaya çıktıklarında pulları çatlamış dış görünüşleri ve yaşayışları değişmişti. Anaksimandros ta çağdaş düşünürler gibi her şeyin hareket halinde olduğuna inanıyordu.

Anaksimandros'un öğrencisi Anaksimens ise, her şeyin özünün ne olduğunu sorar. Tales'in önerdiği her şeyin özü sudur önermesini kabul etmez. Çünkü su ateşi söndürür, suyun (Okyanusların) kıyıları vardır. Oysa her şeyin özü olan cevherse, bütün dünyayı doldurmalıdır. Ama bu cevher nedir? Sonsuzluk mu? O halde sonsuzluk nedir? Buna cevap veremez. Aradığı cevabı hava da bulur. Ona göre hava katılaştığı zaman, bulutlar meydana gelir. Daha da yoğunlaşınca yağmur yağmaya başlar, bulutlar donduğunda kar yağar. Buna göre hava daha da katılırsa, toprak ve taş da olabilir diye düşünür. Toprakta ise bitkiler ve hayvanlar ürer. Böylece Anaksimens, şu sonuca varmıştı; her şey havadan meydana gelir ve yine havaya döner. Sudan buğu çıkar, ağaç yanar duman olur. Havanın zerrecikleri, kâh birbirine yakınlaşır, kâh birbirinden uzaklaşırlar. Yeri de Güneşi de, yıldızları da zerreciklerin bu hareketi meydana getirmiştir. Bu hareket sonsuzdur. Bunun için dünya, durmadan hep değişir. İnsanlar, öteden beri bir kum taneciğini, eşyaların en ufağı sanırken, Anaksimens, gözle görülmeyecek kadar küçük zerreciklerin var olduğunu sezmişti.

Daha önceden bahsi geçen Ampedokles de, kendinden önceki filozofların, Tales'in, Anaksimandros'un, Anaksimens'in başlattıkları işe devam ediyordu. Ampedokles'e göre, evren şu dört unsurdan meydana gelmişti; ateş, su, toprak ve hava. Olmuş olan, olmakta olan ve olacak olan her şey, bunlardan ibaretti. Bunların birleşmesiyle eşyalar meydana gelir, birbirlerinden ayrılmasıyla da eşyalar değişirdi. Hiçbir şey yok olmaz, yoktan hiçbir şey var olmaz. İnsanların ölme ve doğma dedikleri sadece bu birleşme ve ayrılımdır. Hep böyle olmuştur. Bazen tekten çok çıkmış, bazen de çoktan tek meydana gelmiştir. Bir zamanlar ne güneşin parlak yüzü, ne yerin kıllı ne de dalgalanan büyük deniz vardı. Nefret her şeyi ayırıyordu; her şey aşksız ve ilgisizdi. Fakat nefrete karşı aşk, dostluk savaşıyordu. Aşk dağınık unsurları birleştirerek eşyaları(maddeleri) meydana getiriyordu. Canlı varlıklarda bu dört unsurun birleşmesinden doğmuşlardı. Ev tuğladan kurulduğu gibi, evrende unsurlardan kurulmuştur. Zaman gelecek nefret yeniden dostluğu yenecekti. Büyük evren binası yıkılacak, her şey yeniden başlayacaktı. Bu hep böyle olacaktı. Bazen dostluk, unsurları karıştırıp birleştirecek, kimi de yıkıcı nefret bunları ayıracak, başka başka taraflara atacaktı.

İnsanlar, yerin de, göğün de, canlı varlıkların da, yaratıkların da, tanrılarca yaratıldıklarını düşünmeye alışmışlardı. Ampedokles ise, onlara her şeyin zorunluluk icabı meydana geldiğini, yani tanrıların iradesiyle değil, unsurların birleşmesiyle kendiliğinden oluştuğunu söylerdi. Alışkanlık ve eski inançlar o kadar derin kök salmışlardı ki, tanrılara karşı isyan eden bu ihtiyar filozofu, ölümsüz bir tanrı saymaya başladılar. Kızılbaşlarda olduğu gibi Tanrı'nın onda hulûl ettiğini inanmışlardı oysa o çoktan ölmüştü ama halk buna inanmıyordu.

Şaşırtıcı değil mi? Daha Ampedokles gibi düşünen, Anaksagoras gibi daha nice filozof var ki hepsini buraya aktarmamıza imkân yoktur. O zaman biz geçmişi bırakıp günümüz düşünürlerin görüşlerinin ne kadar Kızılbaş öğretisiyle uyduğuna bakalım ve şaşırılmaya devam edelim. Prof. Dr. Namık Kemal Pak'tan aldığımız aşağıdaki alıntı her şeyi çok güzel gözler önüne sermektedir:

24/1/2-Evrenin Varoluş Teorisi.

“Evren nasıl var oldu? İnsanlar tüm tarih boyunca bu konuları hep merak etmiştir ve her kültür kendine özgü bir evren anlayışı icat etmiştir. Antik bilimin sembol ismi Aristoteles’in evreninde uzay, üzerinde yıldızların tutturulmuş olduğu büyük kristal bir küre olarak düşünülüyordu. Bu uzay sonluydu, ama zaman bağlamında durağan ve sonsuzdu; yani, ne başlangıcı ne de sonu vardı. Hıristiyan dünya görüşü zamansal sonsuzluk kavramından vazgeçiyorsa da durağanlık/değişmezlik özelliğine sahip çıkmıştır. Bu düşünüşte evren tanrı tarafından yoktan var edilmiş ve o zamandan beri hiç değişmemiştir. Copernicus bile 1543te dünyayı evrenin merkezi olmaktan çıkarıp güneş çevresinde dönen sıradan bir gezegen statüsüne indirgerken (ve böylece evrenin insanoğlu için yaratıldığı inancını sorgulamaya açarken) bile evrenin uzaysal olarak sonlu, zamansal olarak sonsuz ve durağan olduğu yolundaki Aristoteles doktrini de değiştirmemişti.

Yıldızları üzerinde buldukları kristal küreden koparıp uzaya dağıtan kişi Copernicus öğretisinin güçlü bir yandaşı olan Thomas Digges oldu (1576). Digges’e göre uzay sonsuz idi ve yıldızlar da sonsuz uzayda dağılmıştı. Uzayın sonsuzluğu Digges’ten sonra kabul gördü; ancak zaman içinde değişmez olduğu yolundaki Aristotelesçi inanç hükümlerini XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar sürdürdü. Yani XX. yüzyıla kadar kısmen Aristoteles’ten miras kalan düşüncesinin en önemli dayanaklarından biri durağan, yani zamanla değişmeyen evren kavramıydı. Örneğin XIX. yüzyılda ünlü İngiliz jeolog Charles Lyell yer küremizin yaşlanmaz olduğunu ileri sürmüştü; ancak bilimsel çalışmalar sonucu elde edilen kanıtlar tersini doğruladı.

XIX. yüzyılın ortalarında dünyamızı ısıtan güneşin ısı kaynağının sonsuz olmadığı anlaşıldı. XX. yüzyılın başlarında dünyanın evrim geçirmemiş düzgün ve yaşlanmaz bir yapı olduğu anlayışı çöpe atıldı. XX. yüzyılın başlarında kayalardaki uranyum ve kurşun oranları kullanılarak dünyanın yaşının birkaç milyar yıl mertebesinde olduğu saptanmıştı; bugün kabul edilen değer 4.5 milyar yıldır. Son derece sıradan bir yıldızın çevresinde dönen yine sıradan bir gezegen üzerinde yaşadığımızı anlayacak ölçüde evrim geçirmemiz için 4.5 milyar yıl geçmesi gerekmiş, ne

kadar ilginç. Evren hakkında sahip olduğumuz modern bilgilerin pek çoğunu 1930'larda geliştirilen yeni teknolojilere borçluyuz. Bu sayede uzaydan gelen radyo dalgalarının saptanması mümkün oldu. Daha önceki binlerce yıl boyunca görünür ışık insanoğlunun gökleri (ve tabii ki dünyayı da) inceleyebilmesinin tek yoluydu. Elektronik ışık detektörleri fotoğraf plakaları yerini aldı. Yeni geliştirilen bilgisayarın da devreye girmesiyle verilerin depolanması ve işlenmesinde elektronik devrim öncesi dönemde düşünmesi bile mümkün olmayan müthiş bir kapasite ve hız kazanılmış oldu. 1940'lardan günümüze uzaydan gelen kızıl ötesi, mor ötesi ve x-ışınlarını saptayabiliyoruz. Görünür ışık elektromagnetik tayfin küçük bir bölümünü oluşturur. Kızılötesi ışınının dalga boyu bundan daha uzun, radyo dalgalarınınki ise daha uzundur. Radyo dalgaları gibi insan gözünün duyarlı olmadığı tüm türlerini ortaya çıkarabildiğimiz gibi o zamana dek bilinmeyen pek çok gök cisminin de bulunması mümkün oldu; kozmik arka-fon ışınımı, kara delikler, nötron yıldızları, kuazarlar, karanlık madde vb.

Evren durağan mı, yoksa bir başlangıcı var mı? Varsa nasıldı? Uzayın en derinliklerine bakıldığında, uzayın sonuna (sınırına), ya da zamanın başlangıcına ulaşılabilir mi?

Evren oluşumu ve yapısına ilişkin bilimsel bilgilerin en önemli modern öncüllerinden birini Kant'a borçluyuz. Kant, güneş sistemimizin dönmekte olan büyük bir gaz ve toz bulutunun yoğunlaşmasıyla oluştuğunu ileri sürdü. Bu ilkel gaz bulutu kendi çekim etkisi altında yavaş, yavaş çöktü. En yoğun olan merkezi güneş oluşturdu vs. Büyük ölçekteki evrenin ilk matematiksel teorisi Newton'un kütle çekim teorisi idi (1687). Bunun daha gelişmiş ve tam versiyonunu 1917'de Einstein tarafından geliştirilen "Genel Görelilik Teorisi"dir. Einstein, bir bütün olarak evrenin bir modelini oluşturmak amacıyla kendi teorisinin temel denklemlerini çözmek için iki temel varsayım yapmıştır: Madde evrende düzgün bir biçimde dağılmıştır ve evren durağandır, yani zamanla değişmez. Dolayısıyla Einstein'ın kozmoloji modeli durağan ve homojendir. Bundan 5 yıl sonra Rus matematikçisi Friedman, Einstein denklemlerinin zamanla değişen evren modeline karşı gelen çözümlerini de bulmayı başardı. Bunun için Einstein'ın homojenlik varsayımını korurken durağanlık varsayımını sorgulamaya almıştı. Friedman çözümünde evren, yoğunluğu son

derece yüksek bir durumda başlayarak zamanla genişliyordu. Ne ilginçtir ki Einstein, bu yeni çözüme rağmen evrenin durağan olduğuna inanmakta diretti (tıpkı Aristoteles, Copernicus ve Newton gibi). Einstein benzer ilginç, bir anlamda çelişkili ve yıkıcı bir tavrı, ilk mimarlarından olduğu “Kuantum Teorisi”ne karşı da sergilemişti. Işın doğrusu, ne Einstein’ın ne de Friedman’ın genel görelilik denklemlerini çözmek için varsaydıkları başlangıç koşulları o günler itibariyle fiziksel olarak sınanabilecek koşullar değildi. Yani bu iki farklı yaklaşımı birbirinden ayırt edecek deneysel kanıtlar mevcut değildi.

Bu çerçeveden bakıldığında 1929 yılı bir anlamda milat niteliğindedir. Zira o yıl Edwin Hubble evrenin genişlemekte olduğunu keşfetti; galaksiler sürekli olarak birbirlerinden uzaklaşıyordu. Hemen belirtelim ki, Hubble galaksilerin birbirlerinden uzaklaştıklarını doğrudan teleskopla gözlemlememişti; bu sonuca teleskopuna gelen ışığın frekansındaki Doppler kaymalarına bakarak ulaşmıştı. Şöyle ki, galaksilerin renkleri tayfin kırmızı ucuna doğru kayıyordu ve bu tür bir kaymanın (yani dalga boyundaki uzama, ya da frekanstaki azalma) Doppler’in çalışmaları sonucu kaynağın uzaklaşma hareketinin bir sonucu olduğu biliniyordu. Bütün galaksiler bizim galaksimiz olan Samanyolu’ndan uzaklaşıyordu. Hubble’in anıtsal keşfi, galaksilerin uzaklıklarının uzaklaşma hızı ile orantılı olduğunu bulmasaydı. Başka bir deyişle bir galaksinin bize uzaklığı bir başka galaksinin 2 katıysa uzaklaşma hızı da 2 katı oluyordu. Bu sonuç her yönde düzgün olarak genişleyen bir evren için beklenen bir sonuçtur.

Nasıl şişen bir balonun yüzeyinde bir genişleme merkezi yoksa Hubble’in gözlem sonuçlarına göre evrenin de, genişliyor olmasına karşın, bir genişleme merkezi yoktu. Bir balonun yüzeyine her biri bir galaksiyi temsil eden noktalar koyduğumuzu düşünelim. Balon şişerken üzerindeki her hangi bir noktadan bakıldığında tüm diğer noktaların bu noktadan uzaklaştığı görülecektir; yani hiçbir nokta merkez değildir. Eğer galaksilerin uzaklaşma hızları uzaklıkları ile doğru orantılı ise, bütün galaksiler için hızın uzaklığı oranı sabit olmalıdır. Hubble sabiti adı verilen bu oran evrenin şu andaki genişleme hızını vermektedir.

Bu gözlemler her iki kozmolojik modelde (Einstein ve Fried-

man'ın modellerinde) ortak olan homojenlik varsayımını doğruluyordu. Ancak zamansal perspektiften bakıldığında, yalnızca Friedman modelini destekliyor, Einstein'inkini çürütüyordu. Galaksiler zamanla birbirlerinden uzaklaştıklarına göre, geçmişte daha yakın olmaları gerekir. Eğer evren filmi geriye doğru oynattığımızı düşünürsek, galaksiler gittikçe birbirlerine yaklaşarak iç içe girmeye başlayacaklardır. Demek ki geçmişte öyle bir an vardır ki, evrendeki tüm madde yoğunluğu sonsuz olan bir noktada sıkışmış olarak bulunacaktır.

Bilim insanları bu durumun gerçekleşmiş olduğunu zamanı hesaplayabiliyorlar: Bu olay günümüzden yaklaşık 15 milyar yıl önce gerçekleşmiş; bu ana "Büyük Patlama" adı veriliyor. Kozmik evren filmimizi geriye doğru oynatma sürecine dönersek, evren büzüştükçe galaksiler gittikçe birbirlerine yaklaşırlar ve sonunda yıldızlar kendilerine özgü kimliklerini yitirirler. Evrendeki madde sonunda bir gazı andırmaya başlar. Evren daha da büzüşüp yoğunlaştıkça bu kozmik gazın sıcaklığı da giderek daha da artar. Sıcaklık 10 bin derece ulaştıkça elektronlar atomlarından kaçıp kurtulmaya başlar. Daha da yüksek sıcaklıklarda ise atom çekirdekleri proton ve nötronlarına ayrışır. Evrenin doğum anı olan "Büyük Patlama" anına yaklaştıkça sıcaklık artmaya devam eder. Sıcaklık 10 trilyon (10^{13}) dereceye ulaştığında protonlar ve nötronlar da daha temel parçacıklar olan kuarklara ayrışır. Büyük Patlamadan 10-15 saniye sonrasına karşı gelen bu anda tüm evreni dolduran artık temel parçacıklardır, yani kuarklar ve leptonlardır.

Büyük patlama anına biraz daha yaklaştığımızda an üzerinde yoğun (bir anlamda spekülasyon) çalışmaların yapıldığı bir araştırma alanıdır. Bu noktada üzerinde tartışılan bazı sorular şunlar: Madde neden var olmak zorunda? İlk kuarklar ve leptonlar nereden geliyor? Büyük patlama anından önce ne olduğu konusu esas olarak bilimin dışında. Ancak gene de bazı teorik fizikçiler bu konuda teorik spekülasyonlar yapmakta geri durmuyorlar.

Eski Yunan'dan bu yana bilim insanları hep doğanın minimalist açıklamasının peşinde koşmuşlardır. Doğadaki dört kuvvetin birleşik bir teori çerçevesinde anlaşılması bu bağlamda ulaşılan en son aşamayı temsil etmektedir. Bu kuvvetlerin birleşmesinin

öngöröldüğü sıcaklık (10^{28} C) herhangi bir hızlandırıcı laboratuvarında elde edilebilecek sıcaklıktan, hatta yıldızların merkezindeki sıcaklıktan çok daha yüksek bir sıcaklıktır. Aslında böyle bir sıcaklık evrende yalnızca bir kez, Büyük Patlama'dan yalnızca 1 saniye sonra sıcak enerji denizi evreni doldururken ortaya çıkmıştır. İçinde yaşadığımız evrende yeni teorileri sınavabilecek bir laboratuvar bulamayan yüksek enerji fiziği, XX. yüzyılın son çeyreğinde evrenin ilk anlarına gitmek, dolayısı ile kozmolojinin dünyasına girmek zorunda kalmıştır. CERN'de yenilerde çalışmaya başlayan "Büyük Hadron Çarpıştırıcı"nın (LHC) bu denli büyük bir tutkuyla inşa edilmesinin nedeni, dünya üzerindeki insan yapısı bir hızlandırıcı laboratuvarında ilk kez olarak evrenin ilk doğum anlarındakine yakın bir enerji ve sıcaklık düzeyine ulaşabilecek olmasındandır.

Özetlersek; çağdaş bilimsel anlayış evrenin yaklaşık 15 milyar yıl önce olağanüstü bir madde sıkışması ile başladığını ve ışık hızı ile genişleyerek uzaydaki yapıları oluşturduğunu söylüyor. Ancak bu buluş her şeyin anlaşıldığı anlamına gelmiyor. Kuşkusuz yanıtlanması gereken pek çok soru var önümüzde. İşte bunlardan bazıları: Bu genişleme sonsuza dek mi sürecek, yoksa bir zaman sonra genişleme durup bir büzüşme mi başlayacak? Öyleyse bu büzüşmenin sonunda ne olması bekleniyor? Altını çizerek belirtelim ki, yaklaşık 100 yıl kadar önce bu tür soruların bilim dışı sorular olduğu düşünülüyordu. Bu gün ise bilimin neredeyse tam göbeğinde yer alıyorlar.

Geçmişte evrenin sabit olduğunun düşünöldüğü dönemlerde bilim insanları yıldızların haritasını çıkarmakla uğraşıyorlardı; günümüzde ise artık evrenin değişimi ve evrimini inceliyorlar. Bu bakımdan da fiziksel ve biyolojik bilimlerin yaklaşımlarında belirgin bir yakınsama var. Aristoteles'in 22 asırlık sabit/durağan evren doktrinin sonunu getiren Hubble'in anıtsal keşfi bir anlamda Darwin'in XIX. yüzyıldaki çalışmalarının gök bilime yansımalarıdır. Çağdaş astrofizik vücutlarımızı da oluşturan atomların (her bir kilogramda 10^{26} atom) yıldızların içindeki nükleer reaksiyonlarda oluştuktan sonra uzaya püskürtölüp gezegenleri, toprağı ve organik molekülleri oluşturduğunu söylüyor. Dolayısı ile yaşamın ve insanın kökeninin incelenmesi sürecinde kaçınılmaz olarak galaksilerin, yıldızların ve en sonunda evrenin yaşam öyküleri

karşımıza çıkıyor.” (Bilim ve Ütopya, Sayı: 195)

Antik Yunan’dan XX. yüzyılın sonuna kadar, bilginler, kâinatın ne bir Tanrı ne de başka bir güç tarafından yaratıldığına inanmamışlardır. Her şey bir zorunluluğun sonucundan, zıddıyla beraber varlık âlemine zuhur etmiştir. Geçmişte olduğu gibi gelecekte de kendi yasalarına tabi olarak, yanıp, yavaş yavaş sönen canlı bir ateş olarak varlığını sürdürecektir.

Bütüncül evren kuramı tasarladığımızda, biz insanların sadece maymunlardan değil, yıldızlardan da türediğimiz anlaşılıyor. Stephen Hawking’in de dediği gibi; “Biz sıradan ortalama bir yıldız olan ufak bir gezegendeki, gelişmiş maymun türündeyiz. Ancak evreni anlayabiliyoruz. İşte bu bizi özel kılıyor” ve Tanrı katına yükselterek Enel-Hakk’ı gerçekleştiriyor.

Bütün bunları niçin yazdık, şunun için; Kızılbaş inancın hurafelerden uzak akılla ve bilime dayanan hümanist bir inanç olduğunu, varoluş felsefesinin bilimle büyük oranda örtüştüğünü, çakıştığını göstermek için. Gerçekten sonsuz büyüklükteki Hakk’ın, sonsuz küçüklükteki insanda kendisini bulması ilginç değil midir? Anlaşılıyor ki evrende her şey, Hakk da dâhil, türdeştir, benzeşiktir ve bağdaşıktır. Bundan daha güzel bir varoluş hikâyesi insanlığa sunmak mümkün müdür?

25-İNSAN TANRI İLİŞKİSİ

25/1-İnsanın Hakk/Tanrı arayışı;

İnsanın geçirdiği uzun ekonomik evrim süreçlerine göre, farklı farklı anlam ve kuvvete olan Hakk-Tanrı ve Allah kavramıyla karşılaşırız. İnsanlık bu uzun tarihi evrimi üzerinde hep Hakk’ı veya Hakikatı aramış durmuştur. Bu arayış tartışmalara, ayrışmalara hatta bazen çatışmalara neden olmuştur. Bazı dönemlerde insanlık, “Hakk ve Hakikat bulunmaz, ulaşılmaz” sanmış, bazı dönemlerde “Hakk ve Hakikat aranıp bulunacak, ulaşılabilecek” sanılmış ve bazı durumlarda da bu arayışını eyleme dökerek “Hakk ve Hakikat insanda mevcuttur, insanın dışında aramana gerek yok, ne arasan insanda ara” denilmiştir. Ozanlarımız konuyu şöy-

le açıklamışlardır:

*İnsanım ben kâinat bende mevcut,
Ay ve güneş, sitêrk (yıldız) eder sücut.
Çar anasır ve şeş cihet yek vücut
Şimdi bildim Ene-el Hak bendedir*

İnsanlık Neolitik dönemde, tarım ve yerleşik topluma geçince, Tanrı, maddi ve manevi bir varlık olarak insan dışında, uzakta, ötede bir varlık olarak algılanmaya başlandı. İnsanın onda beklentisi, tapınma yoluyla beklentilerini elde etmeye çalıştı. Bu anlamda Tanrı, dışsal dünyada görülüp dokunabilen, hissedilip beş duygu ile algılanabilen konumdaydı. Site şehir devletçiklerinin doğal ideolojik düşün ürünü olan Tanrı veya Tanrılar, köleci imparatorlukların gelişmesiyle onların düşün ideolojik yapılarına hitap edemiyordu. Yönetimin gelişerek tekleşmesi gibi, Tanrıların da tekleşmesi ile birlikte yerini Allah'a bırakacaktı. Bundan böyle Allah, her türlü tanımdan münezze, hertürlü sıfattan azade ve ebedi olan, insanın duygularıyla algılayamayacağı uhrevi bir hale dönüşecekti. Tanrı, doğal toplumların yaşamı, evreni, dünyayı ve varlığı açıklama veya açıklayamama ihtiyacından doğmuş inançsal bir gerçeklikti. Allah ise, semavi dinlerin oluşmasıyla birlikte peygamberlik, nebilik, resullük makamının hakikati insana tarif biçimidir. Belki de insan tarifi böyle anlamış ya da böyle anlamak istemiştir.

Tanrı-Allah ve Hakk ile insan arasındaki derin bir farkındalık halini gerektiren duygusal, düşünsel, kültürel, felsefi hatta siyasi bir süreçtir. Bu sürecin tartışmalı, çekişmeli ve çatışmalı olması da son derece doğaldır. Çünkü ifade etmeye çalıştığımız üç algı biçimi üç farklı anlayışa, üç farklı üretim biçimine aittir. Bu anlayışlardan birincisi doğal toplumlardan, şehir devletçiklerinden, devletleşmeye, ezen-ezilen ilişkisinin oluşum sürecine aittir; başka bir ifadeyle geçiş toplumların ideolojik düşünce yapılarına denk düşmektedir. İkincisi, imparatorlukların dinleri kontrol altına alıp kendi varlıklarına dayanak yaptıkları sürecin yani köleci/feodal toplumun ürünüdür. Üçüncüsü ise, (Hakk aracıları) her iki üretim ilişkisine itiraz eden, mülkiyeti ve sınıfı reddeden, eşitlikçi, özgürlükçü ve adaletçi toplumun özlemini çeken insanın düşün ürünüdür.

Bu üçüncü anlayış yani “Hakk ve Hakikatin” ulaşabilir olması durumu da kendi içinde ikiye ayrılır. Bunlardan birincisi “Vahdet-i Vucüt” mevcudun, vücudun, insanın Hakk ile buluşup, bir ve tek olabileceğini ifade eder. İkincisi, “Vahdet-i Mevcut” Hakk’ın insanda olduğunu dolayısıyla insanın Hakk’ı dışarıda arayacağına kendisinde araması gerektiğini ifade eder. Bunun en güzel örneğini Kaygusuz Abdal Budalanâmesinde ifade eder:

Mühit-i zevrak menem, Hakk mendedür, Hakk menem.

Tamu vü uçmağ menem, cümle mekân bendedir.

Evvel ü âhir menem, gani vü fakir menem.

Zakir ü mezkûr menem, küfr ü iman bendedir.

Cümleye mabud menem, kâbe menem put menem.

Âdem’e maksûd menem, isde fulân bendedir.

25/2-İnsan Tanrı ile aynı özü paylaşır;

Kızılbaş inancında tek Tanrı düşüncesi vardır; varolan herşey Tanrı’dan (Hakk’tan) varolmuştur ve onunla özdeştir. Evren ve Tanrı birdir; Evren ile insan arasında da kopmaz büyük bağ vardır. Hatta bağın ötesinde büyük bir birliktelik vardır. Evrende bir yer kaplayan her şey tek bir varlıktan doğmuştur; insan da, o tek varlığın bir parçasıdır Sadece insan değil, evrenin en küçük parçası dahi ona aittir ve ona ait bilgi taşır. Başka bir deyişle, parça bütünün tüm özelliklerini bünyesinde barındırır, bu nedenle insanda tanrısal bilgiler taşır ama bu bilgi gizlidir. Bu yüzden insan içinde uyumakta olan bu tanrısal gücün farkında değildir. İnsan içinde uyumakta olan butanrısal gücü ancak kendini bilme çalışmalarıyla ortaya çıkarabilir, buna uyanma denir. Tanrısal gücün ortaya çıkmasına engel olan en önemli etkenleri başında gurur, kibir, önyargılar ve tabular dediğimiz nefsanî hazlar gelir. İnsan bu nefsanî hazları kontrol ettiği ölçüde kendini tanımış olur.

Tanrı varolan evrenin bütünüdür; evren ise ezeli ve ebedidir. Tanrı evrendeki mevcut canlı cansız her şeyin bütünlüğünü kapsar. Önsüz ve sonsuz olan Tanrı, hem makro kozmosta (evrende), hem mikro kozmosta (insanda) bulunur. Evren görünürde çokluk ancak özde teklik arz eden bir yapıya sahiptir. Çokluk olarak görünen her şey aslında tek olanın farklı zaman ve mekânlardaki görüntüsünden ibarettir. Yaratana- yaratılan ikilemi yok; varoluşun

teklifi vardır. Kızılbaşlıkta buna kendisi tek ismi bin bir, cismi bir, görüntüsü sonsuzluk denilir.

İnsan içinde taşıdığı tanrısal töze rağmen, yaşadığı ortamdan dolayı aynı zamanda mükemmel olmayan, eksik bir Tanrı'dır. Tüm çabası içindeki bu tözün farkına varıp, dünya üzerinde yaşadığı hayatlarının sonucundan tekâmül ederek yeniden Tanrı'ya dönerek mutlu sona ermektedir. Bu düşünce en güzel ifadesini Hint mistisizmde bulmuştur. Semavi dinlerde Tanrı yarattığı için insan kuldur. Oysa insan Hakk'tan geldiği için onun tüm niteliklerini taşır, onun kulu değil aşamasının bir parçasıdır. İnsan, Hakk'ın kendi kendini yaratmasının son aşamasıdır. Tanrı ile kendilerini aynı özden görenler, Âdem'den geldiklerini reddederler, Naci-Naciye kolundan olduklarını söylüyorlar, adına da Güruhu-Naciye diyorlar. Kızılbaş inancına göre; insanlık, bugüne dek iki kol üzere gelmiştir. Biri Naciye-Ana koludur; diğeri ise Havva-Ana koludur. Bu kollar birbirinden ayrıdır, bu kolların tanrıları da ayrıdır. Havva kolunun Allah'ı yaratılmışlarda; Naciye kolunun Allah'ı da doğuşta ispat olunmuştur.

Kızılbaş/Alevilik, Semavi yani kitaplı dinlerden(İslam, Hıristiyan ve Musevilik) pek çok konuda ayrışır. Kitaplı dinlerde Tanrı yaratıcı vasfı taşır. Yaratan-yaratılan ayrımını yani Allah ve kul ayrımını getirir. Kader belirleyicidir, ödüllendirici ve cezalandırıcıdır. En önemlisi uygulayıcıdır, bir insan gibi eylemlerde bulunur, yargılar, yargıda bulunur. Kitaplı dinlerde; Tanrı iyilik ve kötülük vasfı taşır; tüm eylemleri buna dayanır. Ödül ve ceza isteğine bağlıdır. Bu nedenle bu inançların temelinde sevgi değil korku vardır. Kızılbaş/Alevi Erkânında ise; Tanrı yaratıcı değildir; tüm evrendir ve evrende gördüğümüz hacim kaplayan cisimler onun olgunlaşmamış parçalarıdır. Yani yaratılmamışlar ondan gelmişlerdir. Tanrı eyleyici değildir; eylemde bulunmaz. O, olgunlaşmış "Bilgi ve Düşün" enerjisidir. Kader yazmak, ödül ve ceza gibi hiç bir eylemi yoktur. İyilik ve kötülük gibi vasıflar taşımaz. O sadece evrende kendinden işleyen kanunları düzenler. Özetle; yaratmak bir eylem biçimidir. Varlığından Sulbünden gelmek ise, eylemsizce varlık bulmaktır. Önemli bir fark da; Kitaplı dinlerde tefekkür (sabır) vardır, oysa Kızılbaşlar'da tekâmül (değişim ve olgunlaşma) vardır. Semavi dinlerde sabır ve Tanrı'nın sözü olduğu var sayılan kitapların içeriğinden çıkmadan, sadece

ibadet ederek Tanrı'nın merhametine mazhar olunurken, Kızılbaş erkânında amaç her şeyin Hakk'ın parçası olduğunu bilmek, onlara saygı duymak, sevmek ve olaylar karşısında olgunlaşmak, nihayetinde Hakk ile Hakk olmaktır; yani Hakk'ın olgunlaşmış parçası haline gelmektir.

Onun içindir ki Kızılbaşlar Hakk'dan sadece didar isterler. Yani ondan bağışlanma af, mağfiret, iyilik, kötülük dilenmez. Dilekler, dualar (niyaz)Pirlerden, yani Hakk'ın olgunlaşmış parçası olan güzel insanlardan, İnsan-ı Kâmillerden istenir. Pirlerin eyleyici olduğuna inanılır. Hakk'dan didar istenir, Pirlere niyaz edilir. "Cem-i cümleye hürmet sunulur, dert size uğramaya, Pirlerimiz dertlerinize kalkan ola." (Devr-i Abdal sitesi)

İnsanlık bir yaratma eylemi sonucu yaratılmadıysa bugüne nasıl ulaşıldı, nasıl oldu da uygarlık yolunda bu kadar yol kat etti. Bunun içinde insanın geçirdiği uzun uygarlık evresine bakmak gerekir. İnsanlık bu uzun evrimleşme yolunda kendi çalışma eylemi içinde kendi kendisini varederek günümüze ulaşmıştır. İnsanı, insan yapan düşünce ve dilde, uzun bir süreçte, eskitaş çağı boyunca, gene çalışma eylemi içinde ve topluluğun bağrında doğmuştur ve gelişmiştir. Kutsal kitaplar "Başlangıçta kelim vardı" diyor; yanlış, doğrusu Goethe'nin söylediğidir. "Başlangıçta eylem vardı" insanı, insan kendi elleriyle yaratmıştır.(Tanilli, III.cilt)

İnsanı, insanın kendi eleriyle yaratılması eylemine modern Türk edebiyatında ilk kez Tefik Fikret dile getirmiştir. Yeryüzünün tanrısı olarak nitelendirdiği insanı selamlayan Fikret, "Gökten Yere" adlı şiirinde şu görüşleri dile getirmiştir: "İnsan, yaratılışından bu yana hep yükselmek istemiş, yenilik peşinde koşmuştur. Âsumân(Hakk) yüzyıllardır sınava çekmiştir onu. Hergün başında yıldırım, alnında zelzele binbir dertle yaşamış, ömrünün tarihi kanla yazılmıştır. Ama artık güçlüdür. Yakında kılavuzsuz yürüebilir. Zekâ ve tecrübesi artık zorlukları yenebilir. Doğayı egemenliği altına almış, yıldırımını, o gürleyen ejderi tutup bağlayarak en sadık aracı kılmıştır. Şu gerçek kabul edilmelidir artık;

...Ey hayat;/Ey evrenin ruhu,/Kutsayın: İnsan,

Kutsanmayı hak etmiştir; odur iyiliğin ve kötülüğün Tanrısı.

Olabilir her şeyin Tanrısı” (Fikret; 1983:90)

Kızılbaşlık'ta buna Enel-Hak denir. Özet olarak Enel-Hak budur. Yaratanın ve varedenin insan olmasıdır. Budur işte binlerce yıllık sır. İnsanın ve evrenin dışında bir yaratıcının olmadığı gerçeği budur. Bu yüzden Enel-Hak diyen herkes yakılır, katledilir, gövdesi parçalara ayrılır. Çünkü Enel-Hak dedikçe insana hiç bir güç ona efendi olamaz. Köle olamaz insan, kul da olamaz. Tarihleri boyunca hiçbir güce kul olmayan ozanlarımızdan XVII. yüzyılda yaşayan Kul Nesimi, bakın nasıl haykırır:

*“Har içinde biten gonca güle minnet eylemem.
Arabî farsî bilmem, dile minnet eylemem,
Sırat-i müstakim üzre gözetirim rahımı,
Zalimin talim ettiği yola minnet eylemem
Bir acaip derde düştüm herkes gider kârına
Bugün buldum bugün yerim hak kerimdir yarına,
Zerrece tamahım yoktur şu dünyanın varına
Rızkımı veren huda dir kula minnet eylemem
Oy nesimi, can nesimi ol gani mihman iken
Yarın şefaatharım Ahmed-i Muhtar iken,
Cümlenin rızkını veren ol gani settar iken
Yeryüzünün halifesi hünkâra minnet eylemem.”*

İnsan-Tanrı ilişkisinin en başında Enel-Hak, Ben Tanrı'yım, ya da Tanrı bendedir kavramı yatmaktadır. İnsanın Hakk'la bütünleşmesini belirten bu söz ilk kez Hallac-ı Mansur tarafından dile getirilmiş, kıyamette o zaman kopmuştur. Bu görüş özellikle İslam ilahiyatında devamlı rahatsızlık yaratmış karşı tarafı dinsizlikle itham etmiştir. Hâlbuki burada Tanrı varlığının inkârı söz konusu değildir. Hallac bu sözle, kendisinde Tanrı'dan başka bir 'ben-ego' bulunmadığını ifade etmeye çalışmıştır. Yunus'ta benzer görüşler ileri sürmüştü;

*“Ezelde benüm fikrüm, Enel Hak idi zükrüm
Henüz dahi doğmadın ol Mansur-i Bağdadi.”*

Hakk gerçekliktir, noktadır, varoluşun kaynağıdır, başlangıçtır. Çar anasırdan nikaba (Dört maddeden elbise- örtü) bürünmüş-

tür, tende, vücuda gelmiştir. O (Hû) varlığın sebebi, kaynağıdır. Medet, imdat, yardım ondan istenir, gökten gaipten istenmez. İnsan Hakta Hakk insandadır, Hakk'ın varlık deryasıdır(Daimi). İnsan Hakk'ın(Hû, Oli, Uli, Eli, Elya, Ulya, Ali) zerresidir. Onun İçin Enel-Hakk der, imdadı kendindedir, dermanı kendindedir. Bu yüzden en kutsal kitabı, Kâbe'si, kiblesi insandır. Gönlü, kalbi Hakk'ın merkezidir, Hû'nun evidir. Bunun için Kızılbaş/Aleviler birbirinin cemaline, gönül-gönüle secde ederler, duvara, mescidin mihrabına secde etmezler. XVII. yüzyılda yaşamış olan Kul Nesim'inin de belirttiği gibi:

“Sofular secde ederler mescidin mihrabına

Benim ol dost eşiğidir yüz sürerim kime ne.”

Hakk'ın varlığı ve sesi insanın içsellğinde bir sırdır. Birlik postunda ikilik dünyasının manası kaybolur. Varlığın Birliğinden tümlüğün birliğine geçer âlem. “Vahdet-i Vücut” ve sonuçta “Vahdet-i Mevcud” olur. Dolayısıyla her insan Hakk zerresidir ve Hakk'tır. Kul Nesimi'nin deyişiyle;

“Mansur Enel-Hakk söyledi

Hakk'ıdır sözü Hakk söyledi.”

Seyyid Nesimi de;

“Ey özünden bihaber gel

Hakkı tanı, sendedir”

Özüne dönmüş insan kendini bilen insandır. “Kendini bilen insan Hakk'da bilir.” Hakk'ı aramak ayrılığa tanıklık vermek demek olur. Çünkü Hakk bütün yaratılmış eşyada mevcuttur. Hakk'ı hazır görenler, Hakk'tan gayri iş işlemezler. Bütün ibadetlerin aslı Hakk'ı hazır görmektir. Hakk olmak herkesin kendisine yönelmesidir. Hakka erişmek demek insanın kendi saf varlığına erişmesi demektir. Kızılbaşlık'ta inancın dış yüzü Halka, iç yüzü Hakk'a yöneliktir. Her kim benliğini bilirse, kesin olarak Tanrı'sım da bilir. Şeyh Bedreddin de Varidat adlı eserinde şunu yazar: “Her ne ararsan mutlaka insanda vardır. Lakin örtülüdür. Örtünün kalktığı anda hak ehli için keşfe yol açılır. (N. Birdoğan age,127) Ozan Daimî'nin söylemiyle:

İnsan hakta hak insanda,/Ariyorsan bak insanda.

Bir eksiklik yok insanda,/Mademki ben bir insanım.

Kızılbaş varoluş tasarımı, XX. yüzyılın “Big Bang” teorisi ile uyumlu olması oldukça ilginç ve bir o kadar da şaşırtıcıdır. Bu tasarım vahiyle gelen din ve peygamberlere bir yanittir. Varoluş, Kızılbaşlığın kurucu felsefesidir. Kızılbaş/Alevi filozof ve ozanları devriye ile varoluşa katkı sunar. Varoluş felsefesi, Kızılbaşlığın anayasasıdır.

Tekâmül yasaının son aşamasına gelen insan en üstün varlıktır. Bir sonraki aşaması Hakk ile Hakk olma halidir. İnsanın bu üstün niteliğindedir ki Hakk meleklerine secde etmelerini buyurdu. İnsana bu tapınma niçin? Çünkü Tanrı insanın gönlünde gizlidir. Ve sonuç olarak insan bizzat mükemmelleşmeyen eksik bir Tanrı’dır. Gerçek inananlar, bilmelidir ki, Allah ne gökte, ne Cennet’te, fakat insanoğlunun kalbindedir. Ozanlarımız zaten bunu dile getirmişlerdir, bize düşen onları okuyup iyi yorumlamaktır. Örneğin XIX. Yaşayan Âşık Veli şöyle der;

“Âdeme saklandı cenab-ı barı

Arş-u Kürsi arayanlar boşa yoruldu.”

Nesri ise;

“Hakk insan da gizlendi, gökte yüce

Makamı arayanlar boşa yoruldu.”

Başka bir Ozanımızda; “Allah benim, ben Allah’ım” diyecektir.

Kâinat, İlahi aşkın bir ürünüdür. Tanrı aşka geldi ve kâinatı varetti, her şey aynı özü taşır. İnsan da mevcut tüm varlıkların bir parçasıdır. Bu yüzden kendini evrende varolan hiçbir varlıktan üstün göremez. O ancak evrende var olan bütün varlıklar arasında tek ve birincidir; bu özelliğiyle de kâinatın tek sorumlusudur. Her şey insanın sorumluluğu altındadır ve insan, evrendeki tüm varlıklara karşı sorumludur. İnsan bu sorumluluğunu akıldan almıştır; akıl, insanlara bir üstünlük değil, her varlığa karşı sorumlu kılmaktadır. İnsan, sadece varolan varlıklara karşı değil, bütün insanlara karşıda sorumlu, onlarla eşit ve eş değerdedir. Doğada herkese yetecek kadar nimet vardır; yeterki insanlar açgözlülük yapmadan kendi aralarında hakça ve eşitce bölüştürebilsinler; eşitsizlik şiddet kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Tanrı’ya ulaşmanın yollu; karanlığı yenip, aydınlığa ulaşmaktır. Aydınlığın yolu

da ilimden geçer. İlimle insan, Tanrı'nın aşkla varetği kâinatın sırnını çözebilir. Kızılbaşların ve Alevilerin eğitime ve müspet bilimlere verdikleri önemin nedeni budur. Bu yüzden, Alevi/Kızılbaşlarda Tanrı, ulûhiyet'ten çok, insan aklının yaratması olan bilimdir. İnsan akıl ve sezgiyle Tanrı'yı kavrayabilir, bilimsel çalışmalarıyla da O'na ulaşabilir. Eğitim ve bilimin önemi burada kaynaklanmaktadır. Ancak eğitilmiş insan, varlığının farkına varabilir; varlığının farkına varmak, kötülüklerden sakınan, nefsi-ni kontrol etmesini bilen, dolayısıyla kâmil insan olmaya gayret eden insandır. İnsan özü itibarıyla Tanrı'ya bağlıysa, Tanrı da varlığı itibarıyla insana bağlıdır. İnsan; Tanrı'yı da uygar insanı da kendi emeğiyle yaratmıştır. Ünlü Bektaşî ozanı Harabi bu konuyu ne güzel işler;

“Daha Allah cihan yok iken

Biz anı var edip ilân eyledik

Hakk'a hiç bir lâik mekân yok iken

Hanemizde aldık mihman eyledik

25/2/1-Aynı özü paylaşanlar birbirini sorgulayabilir;

Kızılbaş inanışında biat ve kulluk kültürünün olmadığı yazdık, tersine bu inançta Tanrı ile amansız bir çelişme ve çatışma vardır. Tanrı insandan hesap soracağı gibi, insan da Tanrı'dan hesap sorabilir. Kızılbaş/Alevi ozanları bu konuda Tanrı ile ince ince dalga geçmişlerdir. Kaygusuz Abdal, Tanrı'yla şöyle hesaplaşır:

“Garib kulun yaratmışsın derde mihnete katmışsın

Anı âleme atmışsın sen çıkmışsın uca Tanrı”

Ancak Tanrı ile aralarında oluşan bu mizahi duygunun, sıra Ali'ye geldiğinde kaybolduğunu, işin ciddiyete bindiğini görmekteyiz. Nedenini ise Ali'nin uçta olmayışında aramak gerekir.¹⁷

17-Bilece'de evli, Kureyş'li ocağında bir hanım vardı. Köylü kendisine Kureyşi derdi. Saf, temiz, budala birisiydi. Kureyşi ocağından dolayı, saygı görür, “ana” (azize) muamelesi görürdü. Bir akşamüstü yayla yolunda Adil isimli köylü yürürken, yolun görünmeyen kısmında seslerin, bağırtiların geldiğini işitir. Biraz daha yaklaşıncaya, Kureyşi'nin geldiğini görür ve aralarında şöyle bir diyalog geçer.

Adil; Kureyşi, sesler, bağırtilar geliyordu, sen kiminle konuşuyordun

Coğrafyamızda daima siyasi hadiselerin, dini hadiseler haline geldiğini daha önce yazmıştık. Sömürücü, Osmanlı feodal sistemine karşı çıkan Anadolu insanı, kendisine toprak ve adalet vadeden Safevi Şah'ı İsmail'in ardına düşmüştü. Yönünü Şah'a çeviren halk, yazık ki bu savaşta yenildi. Kızılbaş yenilgisi, halka zulüm ve ölüm olarak geri döndü. Osmanlı'nın ağır zulmünde tek başına kalan Kızılbaş, kendisine yeterince yardım etmeyen Tanrı'sına isyan etmiş onunla pazarlığa oturmuştu. Aynı şekilde 1938 Dersim katliamında Dızgûn Bawa'dan da yeterince yardım görmeyecekti; Dızgûn'un tepesindeki top şeklindeki kayalar düşmana bir türlü beklenen atışları yapmamıştı, Dızgûn'un topları susmuştu. Taahhütlerini yerine getirmeyen Tanrı'sına, kendisi de görevlerini yerine getirmeyeceğini belirtir. Asırlar önce

Kureyşi; Kimse yoktu bavo, kendi kendime konuşuyordum

Adil; Sen mi? Kiminle konuşuyordun öyle sesli, sesli

Kureyşi; Kim olacak sahibimle konuşuyordum. (xwudîyê xwera qezî dikir)

Adil; Niye o kadar bağıryordun ki?

Kureyşi; Biraz tartıştık da ondan, kurban

Adil; Sen bu saate nereye gidiyorsun.

Kureyşi; Katırım (yük hayvanım) gelmemiş, onu arıyorum.(golîgê me natîye (nehatîye), wî digerim)

Adil; Peki sen sahibinle o kadar tartıştın, bağırdın, çağırdın, demedin mi katırım nerede?

Benzer bir söyleyişi Burhan Oğuz, Bektaşî babasının ağzından anlatır: "Köyünün biri kuraklıkta mahvolmak üzereymiş. O güne kadar etmedikleri dua, taşları okutmadıkları hoca kalmamış. Bir Bektaşî dedesi civardan geçiyormuş. Köylü sarmış etrafını, 'Dede, son umut sende!' Dede, 'hele biraz durun' deyip sırtından çıkardığı binbir yamalı hırkasını oradaki küçük dereye yıkamaya koyulmuş; sonra da onu kayaların üzerine serip çubuğunu yakmış. Köylünün sabırsızlık göstermesine vakit kalmadan etrafı kara bulutlar kaplamış ve şiddetli bir yağmur boşanmış. Dedeyi nereye koyacağını bilmeyen köylüyü bu arada bir meraklı almış; bu kadar 'âlim Hoca'nın beceremediği bu işi erenler hangi duayı okudu da başardı? 'Ben dua filan okumadım, "Yukardaki"yle aram açık, hırkam kurumasın diye yağdırdı yağmuru!')(B.Oğuz age.995.)

Hephaistion'un dediği gibi "Tanrı'lar beni gözetmedikleri gibi, ben dahi onları gözetmem" demiştir.

Bu söylemlerde bir ateistlik/Tanrı-tanımsızlık gözüküyorsa da, aslında bir Tanrı inkârı söz konusu değildir. Olan, insanın Tanrı'yla bir şahsiyet mücadelesinden ibarettir. Platon'un da vurguladığı gibi "Tanrı'nın mutlak kudretini" sınırlamaktan ibaret olmaktadır.

25/2/2-Tanrı iyilik üzerine kurgulanmıştır;

Uygarlık tarihi boyunca, Tanrı düşüncesi hep iyilik üzerine kurgulanmıştır. İnsanlara en büyük acılar yaşatıyorsa, suçlu kendisi değil midir? Peki, insanların suçu nedir? Eğer sınamak için kötülük yağıdırıyorsa en büyük insan düşmanı o değil midir? Yunanlı filozof Euripides; "eğer tanrılar çirkin ya da bayağı bir iş yapıyorlarsa, onlar Tanrı değildir" der. Schopenhauer ise; "Bu dünyayı Tanrı yarattıysa, onun yerinde olmak istemem doğrusu. Çünkü dünyanın sefaleti yüreğimi parçalar. Yaratıcı bir ruh düşünülürse, yarattığı şeyi göstererek ona şöyle bağışlamak hakkımızdır: Bunca mutsuzluğu ve bu üzüntüyü ortaya çıkarmak uğruna, hiçliğin sessizliğini ve kıpırdamazlığını bozmaya nasıl kalkıştın?" şeklinde soru sorar.

Din ve Tanrılar insana hizmet için vardılar. İnsana hak ve vicdan olmak için vardılar. Kızılbaş/Alevi inancında Hakk'ın bir tanımı vardır. İnsanlara göre Hakk adalet ve vicdan demektir. Adalet ve vicdanı olmayan Hakk olamaz, haksız da, Allah olamaz. "Allah verdiğini takdir ile vermiştir. Takdirine uygun, kimini yoksul, kimini abâd etmiştir. Aç toktan bir şey alır, aç karnını doyurursa onu hırsız saymış ve günahkâr etmiştir. Günahkâra hem bu dünyada hem de öbür dünyada cehennem cezası vermiştir. Dünyada olana adalet ve vicdan vermemiştir. Takdir hükümetinin adaleti ve vicdanı yoktur. Egemenlik adına yaratılan tek ve hükümran Allah, haksız ve adaletsizdir. Hakk meydanında ve Hakk huzurunda dar edilecektir, mazlumlar davacı olacaklardır." H. Kutlu, 2007:198)

Tanrı insanları denemek, sınamak için felaketler, depremler, yangınlar çıkaramaz; insanlar için kötülükleri yaratamaz, onları denek malzemesi yapamaz. Çünkü insanlar, Hakk'ın varlık sebebi dirler ve ondan bir töz taşımaktadırlar, dolayısıyla onun kadar kutsaldırlar. Hakk'dan doğarak varolan insana Hakk neden öbür

dünya adı altında cehennem azabı çektirsin ki, bunlar insanları kendi emelleri uğruna kullanmak isteyen sömürücü sınıfların uydurmasından başka bir şey değildir. Hakk, insanlara sadece sevgisini ve nimetlerini vermiştir. İnsanların görevi, Hakk'ın bir yansıması olan doğayı, canlıyı ve insanı sevmektir, doğa nimetlerini birbirlerine eşit ve adaletçe paylaşmaktır. İnsanlar bunu yaptıkları müddetçe de insanları mutlu edecekler, unutmayalım ki ancak mutlu insanlar Hakk'ı memnun edebilirler.

Bu açıdan Alevi/Kızılbaş inancına baktığımızda, bu inancın dünyasal ve yaşayan bir inanç olduğunu ve üç temel dayanağa dayandığını görürüz:

a-Yaşayan Tanrı sevgisi

b-Doğa sevgisi ve doğanın tanrısallığı

c-İnsan sevgisi ve onun aşılmaz yüceliği. Buradan hareketle M.Bayrak, Aleviliği, Doğa/felsefi bir inanç olarak tanımlar. Doğayı esas almak, insanı esas almaktır. İnsanı esas almak, sevgi demektir. Dolayısıyla Alevi/Kızılbaş inancı bir sevgi/doğa inancıdır.

25/2/3-Kızılbaşlık aynı zamanda bir felsefi düşüncedir;

Kızılbaş/Alevi inancı aynı zamanda gerçeklere ve somut verilere dayanan bir felsefi düşüncedir. Hayali şeyler üzerinden kimseyi şartlandırmaz, hiç kimseye hiçbir zaman bir şey yapmaya veya bir şeyi yapmamaya zorunlu tutmaz. Sadece yaşamın iyi ve kötü yönlerini gösterir seçim insana aittir. İyi şeyleri yaparsan dünya iyilikle dolar, kötünün tarafını tutarsa, kötüler hâkim olur. İnsan yüce bir varlıktır, iyi ve güzel şeyler yapmak insana yakışır. Hakk'tan varolan insan, Hakk kadar mükemmel bir yaratıcıdır. Bunun somut delili de insanın güzel sanatlarda ve müzikte gösterdiği beceri ve mükemmeliyette görülmektedir.

Bütün bu anlattıklarımıza rağmen, insan Hakk'tan bir töz ise diğer yandan da beşeri koşulun bir uzantısı, bir parçasıdır, dolayısıyla ebedi bir tanrısal varlığın Hakk'ın mevcudiyeti tarafından çevrelendiğini de kabul eder. Ama daim olarak varlığın çevresinde yaşamaktadır. Her ikisi de ebediyen ayrı kalıp aralarındaki boşluk doldurulmamaktadır. Amaç bu boşluğu kapatıp, Hakk'dan varolan fakat onun kadar mükemmel olmayan insanın dünya üze-

rinde yaşadığı hayatlarının sonucundan tekâmül ederek yeniden Hakk'a dönmektir. Alevi-Bektaşiliğin dört kapısından üçüncüsü olan 'Hakikat kapısı' kemal oğlu olup bir ergenlik (rüş) mertebesini ifade etmektedir. Bu aşamaya ulaşmış (insan-ı kâmil olmuş) kişinin artık Hakk'ın vesayetine ihtiyacı kalmaz, dolayısıyla sorumluluğu yerine getirmenin gereği ortadan kalkar. Çünkü bu aşamada artık "Enel-Hak" gerçekleşmiştir.

Bu aşamaya gelinceye kadar da muhibbin çetin bir yolculuktan geçmesi ve mürşidinde zorlu bir eğitim alması gerekecektir. Nasıl mı? Hakk'a giden yolun aşılmasıyla; insanı Hakk'a ulaştıran, onda eritecek ya da insanı haklaştıracak eylemin çeşitli aşamaları vardır. Yani sırra vakıf olanların hakikatle yüzleşmeleri için geçilecek kapılar vardır. Hakikate ulaşmak için "Şeriat, Tarikat, Marifet" kapılarını geçmek gerekir.

Hakikatin Mürşidleri şeriatı "içtimai ameli bilgi", tarikatı ise "Yol, yola girmek" olarak telakki ederler. "Yol" Hakka ve Hakikate gidişte izlenen uygulamalar bütünüdür. Ancak "Yol" çetindir, çilelidir, aşılması zor etaplarla doludur. Bu nedenle Mürşidler, yol ehli, yola girmeye talip olanlara uyarı anlamında "gelme gelme, dönme dönme" deyip "demirden leblebi, ateşten gömlek" tabir ettikleri öğütleri dile getirirler. Geleceksen zorluğu bil de gel, yoksa gelme! Geldiysen, yoldan dönülmez, yolun menzili Hakk ile Hakk olmaktır. Yol uğruna aşka susayıp, serden geçmeden, aşkın deminden tadıp esrik olmadan, Hakk'ın nur cemaliyle yüzleşmek için candan geçmeden hakikate vasıl olmak mümkün değildir. Bu hale yol diliyle "İlm-el Yakın" denir. İlmi, bilgiyi tahsil etmek, Hakk'ı ve Hakikati bilgiyle algılama halidir.

Şeriatı aşıp, tarikata girenler için ulaşılması gereken kapı Arifliktir. Ariflik mertebesine ulaşmak için bakmak, görmek, tanık olmak yani "Vahdet-i Şuhud"da ulaşmak "Varlığın Birliğine" şahit olmak demektir. Kendisine, kendisinde olanlara ve içinde bulunduğu yaşam ortamını paylaştığı varlıklarla şahit olmak gerekir. Bu şahit olma hali nesneyi, maddeyi, varlığı görsel olarak görüp algılamaktan ibaret değildir. Onun farkına varmak, onu kendisinde, kendisini ondan görmek "Varlığın Birliğinde" anlam derinliğine ulaşmaktır. Halik ile mahlûku bir görme, Halikın, mahlûkta zuhur ettiğini görme halidir. Kibrini eritmek,

içinde ur gibi duran kendi beğenmişlik halini yenmek, kendisinde yok etmektir. Zira cümle mevcudatın parçası iken, kendini cümle mevcudattan üstün görmek cehalet halidir. Tevazu haline girmek, gerçeğini idrak etmektir.

Arif için aşılması gereken etaplardan biri de “Vahdet-i Kusud”dur. Varlıklar aynı özden, Hakk’tan gelip Hakk’a dönerler. Bakıp gördüğün Hakk’ın tecellisinden başka bir şey değildir. Kâinat sürati Hakk’tandır, insan sürati Hakk’ın canda tecelli etmesidir. Kâinattaki her mevcudatın canı vardır. Hakk dışarıda, bilinmez bir yerde, uhrevi âlemde değil, insanda tecelli edendir. Peki, insan buna vakıf mıdır? Değilse, farkında olması için gayret etmeli, içinde ki Hakk’ı arayıp bulmalıdır. Bu aşamaya gelen Arif, Arif-i Mürşidendir ve hale de “Ayn-el Yakın” denir.

Görmek, nesnenin ötesine varmak, gözündeki perdeyi yırtmak, aradan perdeyi kaldırmaktır bu halin tecellisi. İşte bütün bu sorunların yarattığı acı, ıstırap, çırpınış ve çekilen çile muhibbi, aşığı, sadığı eritir bir kaba aktarır. Bu kap Hakikat kabıdır. Ucu bucağı, başı sonu, dibi, derinliği bilinmez bir ummandır. Aşk ile hakikati arayanlar ummana erdiklerinde, ne yapacaklarını bilmezler, bir garip müşkülât halidir bu! Kendisindeki ummandan geçip hakikat ummanına ulaşmıştır. Marac’al Bahreyn, iki deniz, iki umman bir olmuştur.

Hakk ve Hakikate varılacak yol, ibadetten değil, aşktan, sevgiden geçer. İbadet, yola giren muhip için şekli bir durumdur. Onun şekil ve görüntüyle işi olmaz. O artık bir gönül eridir. Bu yolda gönül erine kim nasıl yardımcı olacak? Ona kim ışık olacaktır? Yol erine yolu Mürşidi gösterecektir. Mürşidi olmayanın ışığı olmaz. Onu keşfeden, eğiten, olgunlaştıran, pişiren ve tüm bu görevleri onun da edinmesi için canı gönülden çaba sarf eden kişidir. Muhip ilk haliyle çiğdir, pişmesi hatta yanması gerekir. Ozanlarımızın “hamdım, yandım, piştim” demesindeki esrar bundandır. Mürşid, muhibbi pişirir, muhip, mürşid tarafından en ince detayına kadar gözetlenir, ama kendisi bunun pek de farkında değildir. Vakti zamanı geldiğinde “kendini bilmek” için kendisiyle yüzleşmesi gerekecektir. Bu yüzleşmenin adı çiledir.

Kürtçe ve Farsça da kırk “Çıl” sözcüğünden türetilen “Çılle” kırk gün, kırk çıkarmak anlamındadır. Bir lokma, bir hırka ve bir

testi su ile çilehaneye girilir. Oracıkta kendisinin yalın halinden başka kimsecikler yoktur. Bir bakıma üryandır. Ozanlarımızın “üryan geldim ben de üryan giderim” deyişleri bu halin tanımıdır. Hakikat arayıcısı Hakk’ın ve Hakikatin yolunda üryandır. Zira o Hakk’tan gelirken üryan gelmiş, ona dönerken yine üryan olmak durumundadır. Üryan olmanın maddi ve manevi boyutları vardır. Nefsani hazların esaretinden kurtulmak, gönül kuşunun kafesten uçurmak manevi üryanlıktır. Maddi üryanlık ise türlü ziynet ve esvaplardan sıyrılmak “bir lokma, bir hırka” yetkinliğine ulaşmaktır. (K.Bülbül agm)

Hakk ile bir olan insan elbette ki kendi içinde bir yücelik duygusu taşır. Fakat bu duygu Kul Seyyid üstadın da belirttiği gibi bugün kaybolmaya yüz tutmuştur. Bu gerçeğe rağmen, Bismillah (Allah’ın adıyla) demekten bile imtina edip Kur’an hükmünü reddeden Kızılbaş/Alevilerin, bugün Bismişah (Şahın adıyla) dememesi, “Allah, Allah Eyvallah” çeken, defterleri dürülmüş kitaplarda umut arayan beyni sulanmış hafızlara dönmesi çok acı vericidir.

25/2/4-Hallacı Mansur’un feryadı;

Tarihte insanın tanrısal öz taşıdığı fikri kesin ifadesini, ünlü sûfi Hallacı Mansur’da bulur. Hallacı Mansur öğretisi, başlıca üç temel öğeye dayanır.

- 1-Tanrı ruhunun insana girmesi (hulûl),
- 2-Hakikati Muhammedi’nin (Nur-ı Muhammedi) öncesizliği
- 3- Dinlerin birliği.

Hallacı Mansur’a göre, insan özü bakımından tanrısal bir varlıktır. Tanrı insanı kendi biçiminde yaratmış ve melekleri ona secde etmiştir. Bu nedenle benliğini Tanrı’ya kullukla eğiten, tutkularından arındıran, kalbini iyi işlere veren ve zevklerden kaçınan insan Tanrı’nın dostluğuna erer. Kendi deyimiyle; “Hakk’a olan aşk, Hakk’a götürür, Bir’e olan aşk, Bir’e götürür.” Daha sonra dostluk merdiveninde yükselerek beşeri doğasından kurtulur. Benliğinde beşeri hiçbir iz kalmayınca, Tanrı’nın ruhu, Hz. İsa’da olduğu gibi onun ruhuna hulûl eder. Bu andan sonra her şey ona boyun eğer. İsteddiği her şey gerçekleşir. Buyruğu, Tanrı buyruğu gibi her şeye koşulsuz egemen olur. Her eylemi Tanrı eylemi ni-

teliği kazanır

İnsan ve Tanrı'nın, Tanrı'dan (Bir'den) birleşmesi, yaratan ve yaratılan birleştirilerek, Varlığın Birliği'ne, "Vahdet-i vücuda" varılır. Kızılbaşlığı İslam'dan ayıran en önemli ilke budur. Kızılbaşlığın temeli birleşme (tevhid) esasına dayanır. İkilikten birliğe varılacak hedeftir. İslam felsefesinde "Vusûl-i ilahi" (Tanrı'ya ulaşma) diye tarif olunur. İslam'a göre, insanı, tanrısal bir varlığa dönüştürmek, Allah'ı da yaratılmış bir varlığa dönüştürür. Oysa Tanrı'nın görünen hali insandır, oda tüm evrendir.

Hallacı, Tanrı'ya karşı duyduğu büyük sevgiden dolayı, Tanrı'nın emrine karşı gelerek insana secde etmemiş ve bu yüzden cennetten kovulan Şeytan'ın itibarının iade edilmesi gerektiğini savunmuştur. Kul Seyyid'in deyişiyle: "İblis benim pirim ve üstadımdır,/O bütün âşıkların piri ve üstadıdır." Gerçekten bu dönemin Sufileri, başta Hallacı Mansur olmak üzere, Ebu Hamid el Gazali, İbn-i Arabi, Abdülkadir el Geylani gibi mistik düşünürler, İblis'in (Şeytan'ın) mahkûm edilişi sorunu üzerinde durmuşlar ve bir melek olan Şeytan'ın itibarının iadesini tartışmışlardır. Şeytan, Âdem'in önünde secde etmeğe ve ona saygı göstermeyi reddederek, kusur işlemiş ve bu kusuru da sadece Tanrı'ya karşı duyduğu büyük sevgiden dolayı işlemiştir. Hallacı Mansur'a göre; Şeytan, Tanrı'dan bile daha tek tanrıcıdır. "Cennetin halkı içinde, tekliğe en çok inanan ve en çok tapan, İblis'ti" diyecektir. (Günenç, 2008:39)

Bu düşünceye göre, dünyada yalnızca iki gerçek tek tanrı var; Hz. Muhammed ile Şeytan. Muhammed, tanrısal lütuf haznedarıyken, Şeytan tanrısal öfkenin haznedarıdır. Biri iyiliği temsil eder, lütuf dağıtır; diğeri ise kötülüğün temsilcisi olarak Tanrı'nın öfkesini dağıtır. Bu da iyi bir şeydir. Çünkü iyiyi tanımak ve anlamak için, kötüyü bilmek gerekir. Şeytan, insanları bu yönde eğitmektedir. Bu yüzden iblis affedilecek ve yeniden bedenleşme dönüşümü içinde Tanrı'ya en yakın yerini alacaktır. Şeytan'ın ayrı bir Tanrı değil, Tanrı'nın bir yardımcısı olarak gösterilmesi, Tanrı'nın tekliği inancına dayanır. Tanrı'nın tekliği Mazdaizm geleneğinden gelir. Budizm'de olduğu gibi Mazdaizm öğretisinde hayır ve şer güçlerinin kökeni aynıdır. İyilik dünyasının Tanrı'sı Ahura Mazda ile karanlık dünyasının Tanrısı Ehrimen, Yüce Tan-

rı Zurvan'nın ikiz çocuklarıdır.

Hallacı Mansur'a göre; insan, Tanrı'nın görünmeyen görünen halidir, yani tüm evrendir. Görünen her şey insandadır ve her şey insanı kutsar. Dolayısıyla İnsan varoluşların en üstünüdür. Tanrı'nın nurundan doğan her şey görünürdeki insana (evrene) secde eder. Tüm melekler secde etmiştir. Sadece iblis(Azazil) insana (evrene) secde etmemiştir. O gaybdaki(görünmeyen) Tanrı'ya secde eder ve O'ndan bir an bile vazgeçmek istemez. Oysa Tanrı görünür kıldığı insana secde etmesini ister. Çünkü görünen ile görünmeyen aslında birdir. Teklikteki yansımanın çokluktaki görüntüsüdür. Tanrı'nın istediği Teklikteki secde etmenin, çokluktaki görünene secde edilmesidir. Aslında yoktur bir fark bunun anlaşılmasını ister. Oysa Azazil denenmişti, Tanrı'nın insanın kalbine girdiğini ve özünü ona verdiğini anlamamıştır. Kendini gurura kaptıran ve Tanrı'dan başkasına secde etmeyen İblis, lanetlenerek cennetten kovulmuştur. Hallacı, bu yüzden Şeytan'ın sonsuz lanetlenişi yerine, müminlerin onu yüceltmelerini önermektedir. Bu görüşler Êzidi Kürtlerinin görüşleriyle paralellik göstermektedir; Êzidiler, Mansur'a büyük saygı duyarlar.

Hallacı'ya göre, Hz Muhammed'in birbirinde ayrı iki biçimi(suret) vardır. Birincisi bütün varlıklardan önce var olan öncersiz(kadim) bir nurdur ve bu nur bütün bilgilerin kaynağıdır. "Bir ışık çıktı, görünmez Nur'dan çıktı ve geri dönerek diğer ışıklara egemen oldu" der. O ışığını Tanrısal bağış kaynağında almıştır. İkincisi Peygamber olarak dünyaya gelen, belli bir yer ve zamanda ortaya çıkan geçici biçimidir. Hz. Muhammed peygamberlik görevi süresince bütün bilgilerini ve ahlakındaki olgunluğu öncersiz nurdan almıştır. Yalnız o değil bütün peygamberlerle veliler bilgi ve ışıklarını o nurdan almışlar.

Hallacı 'ya göre Tanrısal varlık bir Işık'tır; "Onun özü tümüyle Işık'tır." Bu görüş Yezdanilik'le örtüşür. "Kendi ışığında Peygamberlik ışığı çıktı, onun ışığıysa Giz'in ışığından doğdu. Tüm ışıkların içinde, en parlak, en tanınır olanı, yaratılmamışın en yaratılmamışı olanı, Sonsuz Bağış Sahibinin ışığı" Böylece Tanrı kendisini Peygamber biçiminde gösterir. "Ey mucize! Kim var, Ondan daha fazla kendini açığa vuran, daha görünür, daha büyük, daha şanlı, daha Işıklı, daha güçlü, daha akılı?" (Günenç age.17)

Hallacı Mansur, öğretisinin dayanağı olan üçüncü ayak ise, bütün dinlerin aynı gerçeği dile getirmesine dayanır. Değişik adlarla anılsa bile bütün dinler bir ağacın dalları gibi temelde birleşir, amaçları aynıdır ve tümü Tanrı'ya aittir. Toplumların çeşitli dinlere bağlanması kendi seçimleriyle değil, Tanrı'nın dilemesiyle ilgilidir. Bu yüzden hiçbir dinin temelsiz olduğu söylenemeyeceği gibi, bir kimsenin dininin yanlış olduğu da öne sürülemez. Çünkü böyle bir savla o kişinin inancını kendi özgür iradesiyle seçtiği öne sürülmüş olur.

Hallacı'nın söylediği o sihirli sözcük, Ortodoks İslam dünyasında infial yaratmış, bağınaz Ortodoks'lar ne onu anlayıp takdir etmiş, ne de Ona ilahi birleşmeye ve ardından gelen sarhoşluktan sonra, bu merhaleyi (dönemi) aşma zamanını tanımışlardı. Hiçbir dostu da onu kurtarma teşebbüsünde bulunmamıştır. Hallacı Mansur'un açtığı bu yeni tasavvufi yol, Kızılbaş inancın temel ilkelerinin belirlenmesinden etkili olmuştur. Bu ilkeler felsefi tasavvufu beslenerek gelişmişler ve günümüze ulaşmışlardır. Tanrı ruhunun insana girmesi "hulûl", ve ruhun yeniden bedenleşmesi "tenasüh" gibi inançlar, özellikle Hurufilik ve Kızılbaşlık gibi hareketlerin gelişmesinde etken rol oynayarak, Kızılbaş/Aleviliği belli bir formata sokmuştur.

Hallacı Mansur'u ölüme götüren sadece o sihirli sözcük müydü? Elbette ki hayır, İşin sosyo-ekonomik koşullarını araştırmadan, dönemin iyi bir analizi yapılmadan bu sorunun cevabı verilemez. Hallacı Mansur'un tutuklanmasının ve korkunç biçimde öldürülmesinin koşullarını, yaşadığı ve ürün verdiği ortamın yoğun toplumsal, ekonomik, siyasal ve dinsel eğilimleri hazırladı. Hallacı Mansur'un görüşleri ve etkinlikleri gerek devlet yöneticileri, gerekse İslam ilahiyatçıları tarafından kuşkuyla karşılanıyordu. Çünkü İslam vadettiği toplumsal eşitsizlikleri giderememişti. Köle ticareti yasaklanamamış, sömürü alabildiğine artmış, köylü ve zanaatkârlar yasak (haram) olmasına rağmen tefeci faizi baskısı altında üretim yapamaz olmuşlardı. Sınıflar arası uçurum giderek büyüyordu, mezhepsel çatışmalar ise bölgeyi yaşanmaz hale getirmişti. Bağdat'ta iktidar olan bağınaz Abbasi yönetimi sorunlara çözüm üretmiyordu. Dince yasak olan köleci emeğine şimdi özgür köylü emeği de katılmıştı. Özellikle, Dicle ile Fırat'ın denize döküldükleri bölgede, Bağdat'ın büyük tacirlerinin, hayli

kâr getiren şeker kamışı işletmeleri vardı. El emeği için köylüler yetersiz kaldığından. Zenciler diye adlandırılan siyahî köleler kullanıyorlardı. Bunları da ticaret ilişkilerinin bulunduğu Doğu-Afrika kıyılarından kolaylıkla satın alabiliyorlardı. Bu insanların sefaleti, o zaman kentli yazarların da söyledikleri gibi, ayyuka çıkmıştı. Artan baskılara daha fazla dayanmayan zenci köleler, IX. yüzyılın ikinci yarısında, (hicri.255 miladi 869'da) zenci Sahibuzzenc, Ali. B. Muhammed ez-Zenc liderliğinde Basra bölgesinde başkaldırdılar, başkaldırıya bölgedeki yoksullaşmış köylüler de destek verirler.

Zenci ayaklanması başladığında 11 yaşında olan Hallacı Mansur, bu ayaklanmadan oldukça etkilendi. Köle ve zenci ticaretini insani ve ahlaki bulmayarak kaldırılması gerektiğini savundu. Özel mülkiyetin toplumun ahlakını bozan en önemli sebep olduğunu belirterek, toplumsal mülkiyeti savundu, üretimde ortaklığı, bölüşümde adaleti savunan görüşler ileri sürdü. Bu görüşler halk arasında özellikle İran ve Kürdistan'da İslam'ı benimsememiş geniş halk kitleleri üzerinde büyük etki yaratıyordu. Şii taban Hallacı desteklemesine karşın, İmamet kurumu Hallacı Mansur'a mesafeli durdu. Bu da İmamların Hallacı Mansur'un görüşlerini benimsemediklerini gösterir. Bu fikirlerden beslenen halklar, Zenci-köle isyanından da esinlenerek Karmatiler adı altında yeniden ayaklandılar. Ama Hallacı Mansur'da hissine düşeni fazlasıyla aldı. Toplumsal duyarlılığından dolayı tutuklandı ve 8 yıl hapis yattı. Hapiste düşüncelerinden vazgeçmediği için yeniden yargılandı. İfadelerinde ve mahkemede her zaman inanç ve düşüncelerini dile getirdi. Bugüne gelmiş en ünlü sözcüğü 'de "Enel-Hakk"dır. Bu sözcük onun bütün düşünce ve felsefesini kısa ve öz şekilde dile getirmektedir. Büyük Mutasavvıfın öldürülmeksizin tutuklu kalması ününün daha da yaygınlaşmasına yol açacağından korkan mütefekkirler, sonunda onu mahkûm ettiler. İdam hükmü, devrin İslam halifesi tarafından da tasdik edildi. Hallacı Mansur, İbn Abdüssamed tarafından önce kırbaçlandı, ardından kolları ve bacakları kesildi, asılarak halka teşhir edildi. Baş kesildikten sonra yakılarak külleri Dicle'ye savruldu.

Hallacı Mansur, gördüğü tüm işkenceye rağmen en küçük bir pişmanlık belirtisi göstermemiş, fikirlerinin arkasında durmuştur. Tıpkı Galileo'nun tüm baskılara rağmen; "ben, desem de deme-

sem de dünya yine de dönüyor” misali gibi, Hallacı Mansur da son nefesine kadar Enel-Hak demiştir. Hallacı Mansur bu duruşuyla Kızılbaş/Alevi direniş geleneğinin öncüsü olmuştur. Onun açtığı bu yolda binler geçecek, yüzlercesi canını seve, seve feda edecektir. Bunlardan, Yunus Emre hariç tutulursa, Hurufi şehidi Seyyid Nesimi (Ö.1417), Şeyh Bedreddin (Ö.1420), Kızılbaş şehidi Pir Sultan Abdal (Ö.1560), Dersim direnişinin şehidi Seyyid Rıza (Ö.1937), Kürt ulusal direnişinin şehidi Mazlum Doğan (Ö.1982) ve niceleri, onunla aynı kaderi paylaşmışlardır.

25/3-Kızılbaşlıkta yalvarma ve yakarış yoktur:

Hep yazdık yine yazıyoruz Kızılbaşların Tanrı anlayışı, yaratıcı (semavi) dinlerdeki Tanrı anlayışıyla çok farklıdır. Örneklersek; İslam anlayışına göre Tanrı, kendinden bir varlıktır, tektir, hiçbir şey ona benzemez. O ne cisimdir, ne birey, ne cevherdir ne de arâz. O zaman ötesindedir. Hiçbir mekânda veya varlıkta barınamaz. Mahlûkların (yaratıkların) hiçbir sıfatı ya da vasfıyla nitelendirilemez. O ne şartlara bağlıdır ne belirlenmiştir, ne doğrudur ne de doğrulan. Dünyayı önceden varolan hiçbir ilk örneğe ve hiçbir yardımcıya dayanmadan yaratmıştır.

Bu Tanrı anlayışı yukarıda anlattığımız varlık anlayışıyla çeliştiği açıktır. Kızılbaşlıkta her şey varolan bir varlıktan doğarak varlık alanına çıkar ve evren kendi içinde doğal kanunlarına göre yönetilirken, Semavi dinlerde evren ve dünya bir hiçlikten ya da yokluktan yaratılmış ve yaratan bu güç tarafında idare edildiğini savunur. Dolayısıyla iki inanç arasında çelişkinin olması normaldir. Varoluş anlayışları farklı olunca, inançlardan doğan tüm dinsel ritüel ve yaşam biçimleri de farklı olacaktır.

İlk farklılık Tanrı’ya tapınmada kendi gösterir. Semavi dinlerde Tanrı’ya inanmaları öğretilir, oysa Kızılbaşlıkta (bu kitabta muhtelif yerlerinde yazdığımız gibi), Tanrı sorgulanır. Camiye giden bir mümin, Tanrı’dan günahlarının bağışlanmasını diler, yalvarır ve af diler. Kızılbaş ise, içinde yaşadığı topluma karşı kendisini sorumlu hisseder, onun için hesabını bu dünyada Pir huzurunda, halk önünde, içinde yaşadığı ve sorumluluk duyduğu topluma verir. Hak ve adalet bu dünyada sağlanır, helallik bu dünyadan alınır. Haşim Kutlu bu konuda Pir Hasan Sani’den şunları aktarır; “Fırka-i Naciye, Hakk’ın emr-i rızasında

olanlardır ve 40 haftada bir, Hakk'ın divanında dar olur. Pirleri tarafından sorgu-sual edilirler. Sorulan sorgu, Hakk'ın emri rızasında ne kadar olunup olunmadığıyla ilgilidir. Hakk'ın emri rızasında olmayanlar Cem evine alınmazlar. Ancak Cem yerinde sorulan soru ve verilen ceza; ahret gününde sorgu da edilmez, cezada verilmez. Zira insanın kârı, kazancı, sermayesi dünyadadır. Ahrette sorgu-sual yapılacağı sadece bir kandırma olup, milleti birbirine düşman edip kandıran alacaların uydurduğu bir şeydir. Bunların sözleri yalandır. Dünyada kaybolan ahrette bulunur mu? Dünya insana en büyük armağandır ve nihayet doğuş dünya içindir. Doğuş olmazsa dünya boştur. Dünya insansız, insanda dünyasız olmaz. Doğanlar sermayesini dünyada alır. Ahrette sermaye edinmek yoktur. Var diyenler yalan söylüyorlar. Yalan ise kötülerin yoludur. Doğru olan dünyadır. Dünya ise iyilerin yoludur.” (H. Kutlu age.)

İnsanın Tanrı'ya yakarması, insan-doğa-Tanrı ilişkisinden çok, insan-insan ilişkisiyle bağlantılıdır. Gerçekten, insan-insan ilişkisinin eşitlikçi olduğu toplumlarda yalvarma, yakarma kavramı yoktur. Bu kavramlar eşitsizlikçi sınıflı toplumun kavramlarıdır. İnsanlar sınıflı uygar toplumun oluşmasından sonradır ki, uygar toplumun doğaya egemen olma yolunda attığı adımların da etkisiyle, doğaya toplumsal düzenin bakış açısıyla bakacaklardır. Toplumda yazgıları nasıl başka kimselerin, başta yöneticilerin elindeyse; doğa da ürünlerin ve her türlü canlının yazgısının yöneticiye benzer bir Tanrı'nın elinde olacağını düşüneceklerdir. Toplumların yöneticilerine yakarışları, yöneticiler önünde eğilişleri gibi doğanın yöneticisi önünde eğilip ona yakarmaya, başka bir ifadeyle tapınmaya başlayacaklardır. İlk yöneticiler (kralar, ruhbanlar), Tanrı'nın uzantıları olarak kabul edilmişlerdir. Sonra insan-Tanrı ilişkileri yalvarma, yakarma, ayağa kapanma, sadakatin ödüllendirilmesi, başkaldırmanın cezalandırılması, yönetici-yönetilen ilişkisine benzetilmiştir. Yöneten-yönetilen ilişkisinde yönetici de Tanrı'nın bir hizmetçisi ama vekili olan bir hizmetçisi olarak, Tanrı'nın gerisine saklanmıştır. Verdiği buyruklar Tanrı'nın buyruklardır. Dolayısıyla yöneticinin buyruklarına karşı gelmek Tanrı'ya karşı gelmek demektir. Yönetici sadece Tanrı'nın buyruklarını aktarmakta ve yerine getirmektedir. Böylece geçiş topluluklarda gelişmeye başlayan dinsel düşünce,

tapınılan yaratıcı yönetici kavramıyla, ancak sınıflı siyasal farklılaşmaya uğramış uygar toplum döneminde olgunluğuna kavuşabilecektir.

Sınıflı uygar toplumlar, aynı zamanda örgütlenmiş devletli toplumlardır. Devleti reddettiği için, Kızılbaş toplumlarında yöneten- yönetilen ayırımı oluşmamıştı. Bu yüzden Kızılbaşlar ne Tanrı'ya ne de onların temsilcileri olduğunu iddia eden yöneticilere kul-köle olur. O bir tek kendisi olur, ne düşünmekten ne de sorgulamaktan çekinir. Doğa Tanrılarına, (Dızgûn'a, Silbûs'a) çağırır onlardan minnet değil, himmet bekler. Kızılbaş, Hakk'tan himmetten başka bir şey istemez, o sadece verilene teşekkür eder. Çünkü doğa insana ihtiyaç duyduğu her şeyi fazlasıyla vermiştir. Yeter ki çalışsın, üretsın ve ürettiğini de hakça bölüştün. Bunun için Kızılbaş her Perşembe gecesi mum yakar, verdiği bunca minnetten dolayı Hakk'ına durmadan teşekkür eder.

Buna karşılık Kızılbaşlık, insanın mükemmel olmadığını, Hakk karşısında eksikliğini kabul eder. Ama eksik yaratıldığını kabul etmez. Aynı tözden varolduğu için, insanı Tanrı'yla eşdeğer varlık olarak görür. Bu yüzden varlıkta birlik (Vahdet-i Vücut) temel desturunu kabul eder. İnsanın yüzü Hakk'ın yüzünü yansıtır, oda tüm evrendir. Onun içindir ki insanı incelemeyen evren sistemini incelemek mümkün değildir. Kızılbaş/Aleviliğe göre insan "on sekiz bin âlemin bir surâtıdır"¹⁸ ve özetidir. Âlem ya da âlemler hangi kanunlar tarafından yaratılmışsa, oda aynı kanunlar tarafından yaratılmıştır. İnsan kendini bilmek ve anlamak suretiyle bütün âlemi, âlemi doğuran ve yöneten bütün kanunları bilecek ve anlayacaktır. Aynı zamanda hem âlemin kendisini hem de âlemi yöneten kanunları incelemekle kendisine hükmeden ve yöneten kanunları öğrenecek ve anlayacaktır.

Oysa semavi dinlerde, insanın eksik yaratıldığını, Tanrı karşısında kul olduğunu, kaderi önceden belirlendiğini, müminin yapması gerekenin alın yazgısına razı olup, dinin emir ve gereklerini yerine getirmesi olduğu kendisine telkin edilir. Bunun dışında her şeyi Tanrı'ya bırakması gerektiğini, Tanrı'nın zaten insanın yaradıcısı olduğunu anlatmak için değil, çokluğu ve sonsuzluğu anlatmak içindir. Âlemler sonsuzdur. Kızılbaş/Alevilik bir anlam ve filozofik inançtır. Her kavram her deyiş belli bir içerikle dile getirilir.

rına olan her şeyi yarattığını bilmesini ister.

Bugün insanlığın önüne dikilen ve kaldırmaya çalıştığımız bazı değer yargıların, görüldüğü gibi bize daha önceden dayatılan şeyler olduğunu çok iyi biliyoruz ve anlıyoruz. Peki, bunları kim dayatıyor? Söylenceler, boş inançlar ve dinler! Bütün bunlar, özellikle de daha örgütlü inanç sistemleri olarak dinler. Yanılgıların üzerine yürümeye kalktığında aklın önüne yine bu inançlar dikilmektedir. Bilim insanlarının karşısına yasaklar ve tehditlerle çıkılmış, onlara dünya zindan edilmiş, fırsat yakalandığında da ölüme mahkûm edilmiş ya da odun yığınları üzerine çıkarılıp yakılmışlardır. Galilei'nin, Bruno'nun başına gelenler bunlardır. İslam dünyası da Hıristiyan âleminden geri kalmamıştır, Hallacı Mansur ve Nesimi'nin başına gelenler hepimizin malumudur. Sühreverdi, Şam şürekâsı tarafından idam edildiğinde henüz 36 yaşını doldurmamıştı.

İnsanı eksik varlık olarak görenler, tarihin her döneminde varolmuşlar ve insanlığın ışığa doğru olan yürüyüşünü durdurmaya çalışmışlardır. Atina demokrasisinin en parlak döneminde iktidarda bulunan Prikles'i, rahipler, asillerle anlaşarak iktidarda düşürmüşlerdi. Prikles'in yakın arkadaşı olan mimar ve heykeltıraş Fidyas'ı öldürecekler ve ünlü filozof Anaksagoras'ı da zindana atacaktlardır. Bütün bunları tertipleyen ise, günlerinin büyük çoğunu tapınaktan ibadetle geçiren Atina'nın başrahibi gerici kâhin Diyapit yapacaktır.

Yobaz Diyapit, olur olmaz her şeye anlam verir, yorumlar ve halkı doğacak felaketle korkuturdu. Halk meclisinde Atinalıların "akıl" adını verdikleri Anaksagoras'ı, göksel varlıklarla ilgilendiği için Tanrı'nın işine karıştığını, dolayısıyla günah işlemekle suçlar ve şunları söyler: "Anaksagoras, her şeye gücü yeten Tanrıların, insanlara açmak istemedikleri şeylerin sırrını kavramak istiyor. Ayın bir dünya olduğunu söylemeye cüret ediyor. Güneş ona göre bir Tanrı değil, bayağı bir taşmış. Her şeyin aslında yüksek sebepler arayacağına, adi sebepler arıyor. Böylece pek çok şey öğrenmek istemekle aslında cürüm işliyor. Atinalıların tanıdığı Tanrılar tanımıyor ve başkalarını baştan çıkarıyor" (M. İlin & E. Segal, 1983:148)

Dünden bugüne ne değişti? Hiçbir şey. 7 Ocak 2014 tarihin-

de Paris'te Charlie-Hebdo mizah dergisine karşı işlenen cinayetle, kâhin Diypapıt teşvikiyle katledilen mimar ve heykeltıraş Fidyas'ın cinayeti arasında zaman farkından başka hiç bir fark yoktur. Çetin Altan'ın da belirttiği gibi "enseyi karartmayalım" insanoğlu tarihin bu döneminde de ışığa giden yolu açmaya devam edecektir.

25/4-İnsanın Tanrısallaşması

Sihirsel inançtan, tanrısal inanişaya geçen insanlık en çok merak ettiği konuların başında, insanın Tanrı ile olan yakın ilişkileri ile tanrısallaşma konusu öne çıkmıştır. Tanrı ile aynı özü paylaşan insanoğlu, neden tanrısallaşmasın ki? Bu sorunun cevabı Sümer kozmogonisinde gizli olup, tarihte ilk kez bu soruya Sümerler cevap vermeye çalışmışlardır.

Sümer kozmogonisinde yaratılış, farklı iki gücü temsil eden Tanrı grupları arasında ki çatışmanın sonucundan oluşur. Şeytani güçlerin temsilcisi Tanrı Tiamat'ı öldüren aydınlık güçlerin temsilcisi Tanrı Marduk, onu iki parçaya ayırır, bu parçalardan birinde yer, diğerinde gök oluşur. Marduk, tanrıları rahat ettirmek için onlara hizmet etme işini üstlenecek insanı yaratmaya karar verir.

Tanrılar savaşında, Marduk'a karşı savaşmak için Tiamat, cavarları, şeytani varlıkları silahlandırarak ve onların başına da ilk tanrılardan Kingu'nun komutasında savaşır. Marduk'a yenilen Kingu'nun damarları kesilir ve akan kanından Tanrı Ea, insanı yaratır. Bu kozmogonide şu anlatılmak istenmektedir; evren çelişkiler üzerine kurulmuştur. İnsanlar ise, her ne kadar tanrılara hizmet için yaratılmışsa, Tiamat tarafından şeytani güçlerin başına getirilen Kingu'nun kanından yoğrulmuştur, yani özünde şeytani değerler taşımaktadır. Ama Tanrı Ea tarafından şekillendirildiği için de tanrısal bir özü vardır. Bu açıdan bakıldığından insanın yaratılışıyla, evren ve dünyanın kökeni arasında bir aynılık bulunmaktadır. Her iki durumda da hammadde, şeytanlaşmış ve zaferi kazanan genç tanrılar tarafından öldürülmüş günahkâr bir Tanrı'nın özünden oluşmaktadır. Kısacası insan da tanrısal öz ile Şeytani özü bünyesinde barındırır.

Sümer kozmogonisinde, her ne kadar Tanrı'lara hizmet etmek için yaratılmışlarsa da insanlar, Tanrı'ların kulu(kölesi) değiller-

di. Onların taklitçileri, dolayısıyla işbirlikçileriydiler. Mademki evrenin düzeninde Tanrılar sorumludur, insanlar onların kesin emirlerine uymalıdır. Çünkü bu emirler hem dünyanın hem de toplumun iyi işlemlerini sağlayan düzenlemelerden, kurallardan kaynaklanmaktadır. Sümer kaynaklı bu inanç tarzı süreç içerisinde geniş bir coğrafyaya yayılacak, birçok dinin esin kaynağı olarak günümüze ulaşacaktır.

Sümerler’de olduğu gibi, Yunanlılarda da insanın tanrısal öz ile şeytani özü bünyesinde barındırdığına inanıyorlardı. Yunan dinsel düşüncesine göre insanlar; Titanların (şeytani güçlerin) küllerinden doğmuşlardır. Ortaçağ’da bu görüş Orpheusçu bir görüş haline getirilmişti. Bu mite göre, insan hem Titan doğasının hem de tanrısallığın parçasıydı. Çünkü Titanların külleri çocuk Dionysos’un bedenini de içeriyordu. Bununla birlikte arınmalar (katharmoi) ve erginlenme ritüelleri (teletai) yoluyla ve orpheusçu yaşam tarzını sürdürerek Titan unsuru temizleniyor ve bir bak-khos (aziz) olunurdu. Başka bir deyişle, tanrılık hali, Dionysosçu hal diğerinden ayrılıp özümseiyordu. İnsanın Titan kökenli olmasına karşın, kendine özgü oluş biçimiyle tanrısallığa katılır, hatta her türlü din dışı varoluş biçiminde görülen “şeytani” unsurdan kurtulma yeteneğine de sahiptir.

Platon’a göre ise; bilgenin ödevi zincirlerinden kurtulup özgürleşmek için, içsel yaşamını mükemmelleştirmektir. Gerçek varlığa yönelik en yüksek ilim insanı özgürleştirmeye götürür. Tanrı’yı tanımak, tanrısal olmaktır.

Antik Yunan’dan itibaren yapılan bütün arınmalar ve erginlenme törenlerinde amaç aday (insanı) şeytani güçlerden arındırıp tanrılarla eşit düzeye getirmektir. Tanrı katma yükseltmek, Tanrılaşmak “fanilikten sıyrılma” tüm Mysteria’ların yakından bildiği kavramlardı. Erginlenecek adayın çektiği işkence, ölüm ve diriliş ilişkindir. Çünkü ölen ve dirilen Tanrı’dır. Bitkilerin ve tahılların ruhlarının çektiği işkenceler, ölüm ve diriliş ile benzeştirilmektedir. Erginlenme, insan acı çeker, ölür ve bir başka varoluş halinde yeniden doğar, madenler gibi. Ana (yeranın) rahmine düşen cevher de olgunlaşmadan çıkarılır, acı çeker, çünkü kızgın fırınlarda eritilerek saflaştırılır (yani arındırılır). Sonradan işlenerek (dövülerek) yeni bir biçime dönüştürülür. İnsanın tanrısallaş-

ması da aynen böyle bir yol izler, onun için çok acı çeker, tekâmül yasası gereğince pek çok halden geçer, olgunlaşıp saf hale gelir, alacağı yeni biçim insani hal değildir, o artık Tanrı'nın tüm özelliklerini bünyesinde barındıran tanrısallaşmış halidir.

Erginlenme törenleri sır törenleridir. Gizliliği korumak için genellikle geceleri yapılır. Kızılbaş Cemlerinin gece yapılması, sırlı bir inanç çağrışımını yapmaz mı?

Gnostik inançlarda insanın tanrısallaşması, diğer bütün dinlerden çok farklı bir yol izler. İlk başta insan vücudu, şeytani güçlerin eseri olduğu için ondan kurtulmak gerekir. Daha önceden yazdığımız gibi, gnostik inançlara göre; dünya özü itibariyle kötüdür. Tanrı'nın, en azından ilk Tanrı'nın eseri değildir. Çünkü bu ilk Tanrı, her türlü maddenin sonsuz derecede üstünde kalır, varlığın gizemi için saklıdır. Bu nedenle Tanrı'ya ancak bu dünyadan kaçarak ulaşılabilir. Dolayısıyla dünyada bir yabancı gibi davranmak gerekir.

Bedenin kötülüğüne karşı gnostikler, insan ruhunun, tanrısal öze aynı olduğunu, tanrısal bir töz taşıdığını kabul eder ve bu ruh, şeytani güçlerin yarattığı olan insan bedeni içinde hapistir. İlk varlığına ulaşmak için insan bedeni içinde çırpınıp durmaktadır. Bu nedenle yeryüzü varlıkları içinde yalnızca insan, hem ölümlü hem de ölümsüzdür. Bununla birlikte insan, bilgi sayesinde "Tanrı olabilir." Dünyanın ve bedeninin değerini azaltan bu düalizm tanrısallıkla, insanın tinsel unsuru arasındaki özdeşliği vurgular; tıpkı Tanrılar gibi, insan ruhunun da ayırt edici özelliği hayat ve ışıktır. Mademki dünya kötülüğün bütünüdür, o zaman tanrısallığın doğumu için dünyaya yabancı olmak gerekir. Nitekim böylelikle yeniden yaratılan insan ölümsüz bir bedene sahiptir. O, Tanrı'nın oğlu, Bütün içindeki Bütün'dür.

İnsanın tanrısallaştırılması Hıristiyan Batı'da ilk kez VIII. yüzyılda Fransa'da Karolenj İmparatorluğu'nda görülür. Bu dönemde Ermiş Bonifacius ve yardımcılarınca Hıristiyanlık yeniden ele alınır, yeniden yapılandırılmaya çalışılır. Bu dönemde İmparatorluk dışarıda bir hayli din adamı çeker. Gelenler özellikle de antik eserler özerinde yoğunlaşırlar. Böylece Fransa başta olmak üzere Batı'da bir dinsel uyanışın ilk kapısı açılır. Bundan böyle insanın tanrısal bir yaratmanın ötesinde, bir tanrısal varlık

olduğu fikri tartışılmaya açılır.

Charlemagne'ın hükümdarlığı zamanında IX. yüzyılda İrlanda'dan Fransa'ya gelen aydın din adamı Scotus Eriugena Yunan düşüncesini inceleyen Batı-Ortaçağın ilk özgün filozofudur. Latin düşüncesini derinden etkileyen bu filozof, yeni Plâtoncu görüşlerin etkisiyle, Batının ilahiyatçı görüşleri arasında akla da önemli bir yer ayırır ve doğaya da dikkatleri çeker. S. Eriugena şu fikirleri ileri sürer. “Tanrı, mutlak yokluk, sonsuzdan gelip sonsuza giden bir sırdır. İnsanda bir sırdır, çünkü insanda bir Tanrı’dır. İnsan küçük çapta bir evrendir; evrensel bütün varlıkları kendinden özetler. Varlığımızdan kuşkulanamamalıyız, düşündüğümüz için varız. Günah başka bir deyişle erdemsizlik, insanın beden yapısından gelir, bir bakıma insan duygularının gelişmekte olan insan aklı üstündeki egemenliğinin sonucudur. Böylece mutlak kötülük ya da erdemsizlik, giderek şeytan yoktur. Yaratma, başı gibi sonu da olmayan bir oluşturmaktır. O, olmuş değildir, oluyor ve hepimiz bu sonsuzluğun içindeyiz.” (Tanilli, I. Cilt, 1984:184)

XII. yüzyılda manevi mükemmelleşme yoluyla tanrısallaşma, Batı’da farklı bir aşamaya ulaşır. Tanrısallaşma ruhban sınıfa mensup olmadan ve dünyadan el-etek çekmeden de mümkün olunacağı savunulmaya başlanır. Bu görüşün temsilcisi, Batı mistisizminin en önemli teoloğu olan Üstat Eckhart’dır (1260-1329). Eckhart, dünyadan el-etek çekmeden, Tanrı ile ontolojik özdeşliğe yeniden kavuşma olanağını bildirir ve bunun teolojik açıklamasında bulunur. Ona göre, mistik deneyim “kökene dönüş” sonucuna yol açar. Ama bu köken Âdem’den ve dünyanın yaratılışından eskidir.

Eckhart’ın öne sürdüğü teze göre, insan mistik deneyimle tanrılaştırılabilir ama tanrı olamaz. Bir vaazında şunları söyler: “ Tanrı ile tanrısallık birbirlerinden gök ve yer kadar farklıdır. Tanrı yapar, meydana getirir, tanrısallık yapamaz, yapacak hiçbir şeyi yoktur.” (Eliade, III. Cilt, 2012:225)

Başka bir ifadeyle, insan Tanrı olamaz ama tanrısallaşır. Çünkü ruhun doğası gereği, doğrudan ve aracısız olarak tanrısal varlıktan başka bir şeyi kabullenemez. Tanrı insan ruhuna kendi tümelliği içinde nüfus eder.

Eckhart’a göre; yaratılış öncesi ilk hal, aynı zamanda en son hal olacaktır. Mistik deneyim, ruhun farklılaşmamış tanrısallık

içine yeniden katılmasını çabuklaştırır. Eckhart, tanrı ile birleşmeyi, okyanusa düşen ve okyanusla özdeşleşen su damlacığının durumuna benzetir. Ama okyanus, su damlacığıyla özdeş değildir. Aynı şekilde ruh tanrısallaşır ama Tanrı ruh olamaz. Bununla birlikte mistik birleşmede Tanrı nasıl kendi içindeyse, ruh da öyle Tanrı'dadır. Başka bir deyişle, ruh Tanrı'yla özdeşleşir, Tanrı ruhu içine alır ama yine de kendisi Tanrı'dır. Üstat Erhart'ın bu fikirleri, Hallac-ı Mansur'un fikirleriyle oldukça çakışmaktadır. İnsanı Tanrı'nın cüzzi bir parçası olarak gören, Hallac-ı Mansur, "insan Tanrıdır ama Tanrı insan değildir" der. Çünkü Tanrı insanla sınırlı değildir. Tanrı tüm varoluşların kendisidir yani tüm evrendir. İlginçtir, ama gerçektir, dogmalardan kurtulanlar nerede olursa olsunlar aynı şeyi düşünürler, aynı şeyleri görürler, aynı şeyleri söylerler. Hallac-ı der ki;

"Kâinat içinde bir zerre noktadır

Noktanın içinde, nokta onun içinde,

Hem Kâinatın içinde, hem kâinat onun içinde

O'ndan...Ama o değil."

Selamet (kurtuluş) gerçek bilgi sayesinde kılınan ontolojik bir işlemdir. İnsan kendi öz varlığını keşfettiği ölçüde kurtulur. Ama her türlü varlığın kaynağı olan Tanrı'yı bilmeden kendi varlığına erişemez. Gerçek mutluluk inzivada değil, Tanrı ile tefekkür yoluyla sağlanan entelektüel birliktedir. Eckhart'ın bu fikirleri kilise tarafından reddedilir ve Eckhart zındıklıkla suçlanır, kitaplarının okunması yasaklanır. Buna rağmen kilise dışında mükemmellik arayışları devam edecekti. Çeşitli kardeş grupları "Özgür ruh gibi" içinde örgütlenen bu aykırı gruplar, Tanrı ile birleşmenin yeryüzünden mümkün olacağını savunuyorlardı.

XV. yüzyıla gelindiğinde ise Batı'da insanlar Tanrı'ya inancılarının ötesine geçerek Tanrı'yı sorgulamaya başlayacaklardı. Floransalı Piko Della Mirandola, "İnsan Haysiyeti" konusunda yazdığı kitapta, Tanrı'nın adını ağızlarından düşürmeyen yobazların, insanın Tanrı karşısında bir hiç olduğu, bizzat Tanrı'nın insanı kul olarak yarattığını söylemlerine karşı çıktı. Yaratan ağzıyla Âdem'e şunları diyecekti; "Çevrene kolayca bakabilmen ve dünyada her şeyi görebilmen için seni dünyanın ortasına koydum. Sen ne ölümsüzsün, ne de ölümlü. Ne yer yaratışın ne de gök

yarattığı. İstedğim şekil ve varlığa girebilmen, kendi kendini yoğurman için seni böyle yarattım. Hayvan haline düşüp soysuzlaşabileceğin gibi, bir Tanrı derecesine de yükselebilirsin. Hayvanlar, nasıl olmaları gerekirse öyle doğarlar, melekler, daha başlangıçta ilelebet olacakları gibidir. Bir sen, özgür iradenle geliyiyor, büyüyörsün. Sen kendin kederini kendin yoğuracaksın.”(M.İlin& E.Segal,1983:332)

İnsan ve doğa sevgisi, Kızılbaşlığa bir tür evrensellik boyut kazandırarak, onun evrenselleşmesine katkıda bulunmuştur. Mirandola'nın sözlerini, bir Kızılbaş ozanın ağzından çıkmış gibi hissedebiliyor muyuz? Bütün mesele burada. Çok yazdık tarihin ilk çağlarından itibaren inançlar ve kültürler akışkan olmuş ve birbirini etkilemişlerdir. Kürdistan'da doğan ışık kısa zamanda Avrupa'ya ulaşarak, orayı aydınlatırken, başka bir niteliğe bürünecek ve insanlığı kör karanlıklar içinde aydınlatacaktır. Avrupa'ya ulaşan Kızılbaş inancı nasıl bir değişime uğrayacak? İleride yazacağımız gibi, Avrupa doğa dinlerindeki gizemli sırrı, bilime uygulayacak ve bilim hızla ilerleyecektir.

İnsanın Tanrısallaştırılması Batı'da böyle bir yol izlerken, bizi daha yakından ilgilendiren Doğu'da nasıl bir yol izlediğine bakalım: Zerdüşt inancında insanın Tanrı'ya öykünme ve ona benzeşme vardır. İnsan Ahura Mazda örneği izlenmesi konusunda uyarılır, ama tercihinde özgür bırakılır. Kendisini Tanrı'nın kölesi ya da hizmetkârı olarak hissetmez. Her Mazdeistin kötülüğe karşı savaşması istenir, ama bu zorlama ile değil, insanın kendi özgür iradesiyle karar vermesi gerekir; verdiği kararlar doğrultusunda da insan yargılanır. Ödül ve ceza, özgür iradesinin sonucundan belirlenir.

Hindu inanışlarında insan, tüm evren sayılan Karman'ın küçük bir zerresidir; amacı aydınlanıp bu karmana karışmaktır. Budizm, yaratıcı ve evreni idare eden bir varlığın varlığını inkâr eder, kozmosun, kendi içinde mevcut bir kanunla, doğal kanuna göre işlediğini kabul eder. Bu bakımda, Budizm de ateizm söz konusudur. Ateistik sistemler ile Tanrısalsal (Semavi) sistemler arasındaki fark, birincilerde tanrının tümü Karman'ın sonucu olup kozmosu gayri şahsi bir kanun idare eder; diğerlerinde ise, maddi manevi dünya bir ebedi sahibe bağlıdır. Biri evren kendi içinde doğal bir

kanunla idare edilir der, diğeri evrenin Tanrısal bir güç tarafından idare edildiğini söyler. Bu felsefe, kişiyi tamamen 'kendisi için' ele alıp ona, gayretlerinin amacı olarak "NİRVAN'YA" varmayı vaat eder; bu din, inananların her birini Budha'lığa (aydınlanmaya) aday, evrenin bir müstakbel ışığı haline getirmeyi hedef alır. Buda'nın aydınlığı ile Sühreverdi'nin 'ışrakı' arasında bir paralellik vardır. Sühreverdi, Budha'nın İslam'ı versiyonunu temsil eder. O halde nedir Sühreverdi'nin aydınlanma anlayışı? Kısa bir özetini yaparsak:

İşrakiyye (ışık) ekolünün en büyük temsilcisi olan Sühreverdi, geleneksel felsefe ile tasavvufu bağdaştırmaya çalışmıştır. Hikmetü'l iştirak'ta özlerin hiçbir nesnel gerçekliği ya da varlığı bulunmadığını, tümünün usun yaratıları olduğunu savunur. Varoluşun, doğrudan saf bir nurun bulunduğu bölünmez bir süreklilik olduğunu, bu sürekliliğin, önceki aşamalarının ise Işık ile karanlığın karışımı olduğunu ileri sürer.

Zengin düşünce öğelerinden geçen bu Sûfi, "Vahdeti Vücut" tezini savunmuştur. Sühreverdi'ye göre, Varlık birdir, ancak görüntüleri farklıdır. Kâinat tek bir varlığın, içerikte aynı, fakat mükemmellikte farklı bir görüntüsüdür. Bu yüzden, Tanrı ile insan arasında bir ayırım yapılamaz. "İnsan kusurlu bir Tanrı, Tanrı mükemmel bir insandır"

Sühreverdi, beden ve ruhun aynı olduğunu, karanlık olan bedenin ışık ile aydınlandığını ve ışığa dönüşeceğini ifade eder. Ömrün her kademesinde aydınlanacağını, nefsinin eğiterek ışığa doğru yol aldığını belirtir. Nihai menzilde ışıkların ışığı Tanrı'ya varır. Bu sonsuz ışık, her karanlığın aydınlatanıdır. Işık ile karanlığın iki ayrı güçten değil, karanlığın, ışıktan geldiğini ve ışığa dönüşeceğini ileri sürerek, Zerdüştlükten ayrışır. Işık ile karanlık birbirlerinin eşit güçte karşıtları değildirler. Karanlık ışığın içerindedir. İnsan özünü eğiterek, ışık alanını büyüterek eğitilmiş bir ruha varabilir. Bu ruh Tanrı'nın ışıklarından biridir.

Yeniden Hint felsefi düşüncesine dönersek; Hint felsefi düşüncesi, sınırsız sayıda olayı sınırlı sayıda nesneye indirgeme gayretiyle başlar. Her ateş, kutsal Agni ateşinin kısmı bir görüntüsüdür. Bu basite indirgeme eğilimi daha da ileri giderek hislerimiz farklı olarak teşhis ettiği şeyleri ayniyet haline sokmaya

götürüyor; güneşi gören gözün kendisi de güneşin bir parçasıdır; hayati soluk, dünyayı dolaşan tanrısal rüzgârın bir kısmıdır. İnsanoğlu, bu canlı maddelerin sınırsız artması içinde, dünya üzerinde kaldığı sürece içine girmiş çeşitli tanrısal varlıkların (güneş, ateş vs.) kısmı görüntüsü gibi görünür. Ölüm anında bu varlıklar onu terk ederler ve ilk şekillerinde toplanırlar(güneş-tanrı, ateş tanrı). Upanishad'ların birinde toplanmış bir metinde "Tüm-Tek" doktrinini yer alıyor; Brahman ya da atman(benlik) evrenin ve her bir münferit varlığın en son cevheridir, özüdür. Her şey nihayetinde ona dönüşür. Bu düşünce Kızılbaşlık'ta tekabül yasasına denk düşer, Her şey arınarak nihayetinde kendi özüne dönüşür.

Kızılbaş inanişında insanın tanrıallaştırılmasının, kökeninde Mazdeizmin büyük etkisi vardır. Avesta'da Yasna(48,10) "Nariosh Naro" Tanrı-kafalı ifadesine karşılık gelir. Tanrı burada, insan içinde insan konumundadır. Buna ek olarak "Far-e Yazdan" veya "Far-e İzadi" yahut "Far-e Kayani" diye başka bir kavram var. Bu kavram Tanrı'nın öz ve nurunun, seçilmiş aracı aileye aktarıldığına dair inanişaya dayanıyor. Bu inaniş sonraki (İslam) dönemde de devam edecektir. Far-e Yazdan yerini muhtemelen Nura "Eli-Muhammed" alacaktır. Bu dönemde Tanrı'yı insana benzeten insan-biçimcilik düşünceden tutun da Tanrı'yı insan seviyesine indiren Tefrit ehliilerine kadar çeşitli ekoller gelişecektir. Daha sonraki dönemlerde birçok hareket vurgu noktalarını Mehdciliğe kaydıracaktı.

Coğrafyamızda halk kendisini zorba despotların yönetiminden kurtarmaya çalışan önderlerini hep Tanrılaştırarak ölümsüzleştirmişti. Tanrı ruhunun liderlerine hulûl ettiğine inandırmış, kurtarıcı ile Mehdcilik hep baş başa gitmiştir. Zorba Emevi yönetimine karşı Horasan'da ayaklanan Ebu Müslim'den, Babek'e, Baba İlyas'tan, Şeyh Bedreddin'e, Şah İsmail'den, Pir Sultan'a kadar hep böyle olmuştur. Burada tecessümün birinden diğerine sirayet ederek devam ettiği görülmektedir. Örneklersek, Horasan'da Ebu Müslim'in yarım bıraktığı davayı tamamlamayı üstlenen, beyaz elbise giydikleri için de "Sepid-camegan" adına alan grubun lideri El-Moqana takma adını kullanan Marvli Haşem, taraftarları onu yüceltip mitleştirirken, o da Ebu-Müslim'i yükseltiyordu ve kendisinin onun tecellisi olduğunu söylüyordu. Buna göre; Tanrı ilkin Âdem donunda ortaya çıkmıştı ve bu yüzden de meleklere,

Âdem'e secde etmelerimi emrettiğini, ama Şeytan bunu yapmayı reddedince Tanrı'nın gazabına uğramıştı. Ardından Tanrı, Nuh suretinde ve daha sonra ise tüm Peygamber ve Veliler suretinde göründü. En sonunda Ebu Müslim şeklinde göründü. Nihayet Tanrı'nın ruhu Ebu Müslim'in bedenini terk etti ve El-Moqana'nın bedeninde tecessüm etti. El-Moqana, Tanrı'nın suretlerde dolaştığına inanıyordu.

Bazı mistik sûfiler ise, tümenden Tanrıcılığı benimsediler. Bunların başında ise, Hallac-ı Mansur gelmektedir. Gaddarca gerçekleştirilen infazı esnasında bile ilahlık iddiasını tekrarlayacaktı. İlah olduğunu açıkça ilan etmişti ve kafası uçurulmadan hemen önce, müritlerine sevinçli olmalarını söylemişti, zira kısa süre sonra yeryüzüne geri dönecekti.

İnsanın tanrısallığı düşüncesine en açık Hurufiler uyacaktı. Hurufilere göre; insan Tanrı'nın suretinde, yani ideal biçimde yaratılmıştır. İnsan küçük (mikrokozmos) evrendir, Tanrı'nın kitabıdır, her şeyin amaç ve ölçüsüdür. Her insan Tanrı'nın bir tecellisidir ve ruhu ile bedeni arasında hiçbir fark yoktur. Daha önceden gördüğümüz gibi gnostik inançlarda insan bedeni şeytani güçlerin eseri olduğu için, kötüdür ve Tanrısal bir öz taşıyan ruh bu bedenden esaret altındadır, ondan kurtulmaya çalışmaktadır. Oysa Kızılbaş inancından ruh ve beden aynı özde olup, insanın bedeni kutsal sayılmıştır. Haşim Kutlu'nun da yadığı gibi; "Evrendeki tüm varlıklar başta insan olmak üzere Varlığın nurundan doğmuşlardır. Varlığın nurundan doğanlar kendini ispat edenlerdir. Kendilerini ispat edenlerin yolları ayrıdır. Yolları ayrı olanlar "Fırka-i Naciye" evlatlarıdır. Hakk'ın nurunda doğanların, üç yüz altmışaltı azanın cümlesi de nurdur. İnsanın pis yeri yoktur. Takdir (yaratan) ile gelenlerin cümlesi, insanların pis yerlerinin olduğuna iman ederler. Takdirin imanlılarında pis olan insan yeri iki bacağın arasındadır. Oysa orası başta insan olmak üzere tüm canlıların doğuş kapısıdır. Doğuş kapısını pis olarak görmek akıl ve mantığa aykırıdır. Çünkü doğuş kapısından başka geliş kapısı yoktur. Onun için burası aynı zamanda Hakk'ın kapısıdır. Doğuş kapısını pis görenler, Hakk'ın emrini tutmayıp rızasında durmayanlardır. Bunlar her türlü "fisk u ficuru" işleyenlerdir ve dünyaları da alacadır. Hakk'ın emrinde olup rızasında ikrar kılanlar, Fırka-i Naciye'dirler, Naciye'den dünyaya gelenlerdir."(H. Kutlu, age,35)

İnsan bedeninin güzelliği ve kutsallığı eski Mazda dini düşüncesinin eseridir. Mazdaist düşünceye göre, insan, “Gayōmart” gibi bir ruh ve ölümsüz bir bedende iyi olarak yaratılmıştır. Maddi dünyaya ölümü, atalarının işlediği günahın sonucu olarak Ehrimen sokmuştu. Zaten ilk günah da bir itaatsizlikten çok bir yargı hatasıdır. Atalar, Ehrimen’i yaratıcı sanmakla yanılmışlardır. Bununla birlikte Ehrimen ne Gayōmart’ın dolayısıyla ne de insanların ruhunu öldürmeyi başarabilmişti. Ruh, Ahura Mazda’nın en güçlü müttefikidir; çünkü maddi dünyada yalnızca insan hür iradeye sahiptir. Ama ruh ancak içinde yaşadığı beden aracılığıyla etken olabilir. Beden ruhun aracı veya giysisidir. Üstelik beden gnostiklerin ileri sürdüğü gibi kötü ve karanlıklardan değil, ruhla aynı tözden yapılmıştır. Başlangıçta beden ışıltılı ve güzel kokuyordu, ama tenel istekler onun kötü kokmasına neden oldu. Bununla birlikte mahşer gününden sonra, ruh yeniden dirilecek ve şanlı bir bedene kavuşacaktır. Bedenin güzelliği ve kutsallığı, Kalenderililer tarafından o kadar ileri götürülecektir ki, bir güzele tapınmakla Hakk’a tapınmak eşdeğerde görülecektir.

İlahi tecelli düşüncesi, ilk dönem Safeviler arasında da yer buldu. Taraftarları, Safevi önderlerini ilahi vasıf taşıdıklarına inanıyorlardı. Şeyh Cüneyd’i ve ardılı Şah Haydar’ı ve Şah İsmail’i Tanrı’nın birer tecellisi olarak görmüşlerdi. Şah İsmail divanında Ali’yi Allah’ın tecellisi olarak ilan ederken, Muhammed’in ise Peygamber olduğunu belirtiyordu. Ayrıca Ali’nin Tanrısal cevherinin reenkarnasyonuna inanıyordu. Aynı zamanda, İsmail kendisini Ali ile aynı özden ve onun gizinden teşkil addediyordu; kısacası kendini “Mutlak Hakikat” olarak görüyordu. O, Tanrı’nın ışığı, Peygamberin mühürü, mükemmel bir Rehber, kılavuzluk eden İmam olarak gelmişti.

25/5-Doğanın tanrısallaştırılması.

Vahyi almayan inançların yani doğa dinlerin birbiriyle uyumlu oldukları, tek bir kaynaktan çıktıklarına dair elimizde yeterli bilgiler var. Vahyi alan ve bir peygamber tarafından kurulduğu iddia edilen semavi inançların ise, bu eski inançların üzerinde yapılandıkları da bilinen bir gerçektir. Bu gerçekliğin farkına varan Avrupalılar, Hümanizm ve ardından gelen Rönesans döneminde,

yeniden Hıristiyanlık öncesi inançları incelemeye koyuldular; Yeni Platonculuk ve Hermesçiliğin incelenmesi merak ve tutkuya dönüştü. Bu dönemde, Hıristiyanlık bağlamından vazgeçilmeden, insanlık halinin yüceltilmesi yeni bir boyut kazandı. Böylece insanın Tanrı seviyesine çıkarılmasının yolu da açıldı. Buna göre; Tanrı dünyayı yaratırken, insana yeryüzünün egemenliğini vermiştir, tarih ve uygarlığın yaratıcılığı yeryüzü Tanrı'sı olarak insan eylemleriyle gerçekleştirilmekteydi.

Hermesçiliğin dinsel evrenselciliği, XVI. yüzyılda Avrupa'da şiddetlenen din savaşlarına çözüm olabileceği, barış ve uyum getireceğine dair ciddi düşünceler yayıldı. Örneğin bir Protestan yazar olan Philippe de Mornay, Hermesçiliği din savaşlarının dehşetinden kurtulmanın bir yolu olarak görüyordu. O halde Hermes'in vahyettiği ve başlangıçta tüm insanlık tarafından paylaşılan saygıdeğer din, günümüzde evrensel barışı ve çeşitli inançlar arasında uzlaşmayı kurabilirdi. Bu vahyin merkezinde tüm varoluşların sentezi olan mikrokozmosun, insanın "tanrısallığı" yer alır. Mikrokozmos, makrokozmosun nihai amacı, mikrokozmos ise mikrokozmosun evidir. Makrokozmos ve mikrokozmos birbirlerine öylesine bağlıdır ki, biri her zaman ötekinde mevcuttur. Bu denklik Çin'den kadim Hint inanışlarında ve Yunanistan'a kadar geniş bir coğrafyada biliniyordu. Bu denklik XVI. yüzyıldan itibaren Avrupa'da yeni bir güce kavuştu. Anlaşıldı ki göksel bölge ile dünya arasında iletişimi mümkün kılan tek varlık insandır. XVI. yüzyılda doğanın gizemine (magia naturalise) duyulan ilgi, doğa ile dini yaklaştırma yönünde yeni bir çabayı doğurdu. Nitekim doğanın incelenmesi Tanrı'yı daha iyi anlamak için girilen bir arayıştı.

Birlik mucizesinin gerçekleşmesi için, yukarıda olan her şey aşağıdakiler, aşağıda olan her şey de yukarıdaki gibidir, ya da öyle olması istenir. Helenistik dönemden itibaren simyacılar, maddeleri de tıpkı insan gibi ruhu olan canlı varlıklar gibi görüyorlardı. Onlar da önce Toprakananın rahmine düşüyorlar, orada gelişiyorlar sonra doğum aşamasına geliyorlar. Doğum simyacının elleriyle gerçekleşir. Sonra fırınlarda çektikleri nice acılar neticesinde saf hale dönüşüyorlar. Zanaatcının ellerinde yeni işlemlere tabi tutularak yeni biçimler almaktadırlar. Yeni biçim artık eski hal değildir, tamamen değişmiş yepyeni bir haldir. Bu tıpkı ölen

ve yeniden dirilen insanın tekâmül yasaları gereğince mükelleşip saf hale gelmesiyle yakından ilgilidir. Bu mertebeye ulaşan insan “Enel-Hak” demeye hak kazanmıştı ki; ona İnsan-i Kâmil denilir. İnsanın bu mertebeye ulaşmasında mürşidin büyük katkısı olmuştur. Sımyacının cevhere uyguladığını, mürşid de insana uygulamış, muhibbi eğitmiş, donatmış ve pişirerek dönüşümünü sağlamıştı. İnsandaki bu değişim gibi cevherin dönüşümü de doğanın kurtuluşunu sağlayabileceği ileri sürüyorlardı. Cevherin dönüşümü hem insanı hem de doğayı kurtarabileceği inancı kökten yenilenme özleminin uzantısıydı. Çünkü arınan cevher mükemmelleşmişti. Doğanın çok uzun bir zaman diliminde olgunlaştıramadığım, sımyacı sanatı sayesinde kısa zamanda tamamlayabilmekteydi. Oysa doğanın yeterli zamanı olsaydı, kurşunu altına çevirebilirdi. Sımyacı da mürşid gibi, zamanı hızlandırarak aynı tanrısal işlevi görmekteydi. Dolayısıyla sımyacı doğanın eserine destekleme yetkisine sahip olduğu inancı yaygındı.

XVI. yüzyıl filozoflarına göre, doğa ancak “kimya felsefesi” (yani yeni simya) veya “gerçek tıp” öğrenilerek anlaşılabilirdi. Gökyüzünün ve yeryüzünün sırlarını çözebilecek anahtar, astronominin değil kimyanın elindeydi. Mademki yaratılış kimyasal bir süreç olarak açıklanıyordu, o halde göksel ve yersel görüngüler de kimyasal terimlerle yorumlanabilirdi. Makrokozmos-mikrokozmos ilişkilerini hesaba katan filozof-kimyager gerek yeryüzünün, gerekse gök cisimlerinin sırlarına nüfuz edebilirdi. Dolayısıyla dönemin filozof-kimyacıları tüm dinsel, toplumsal ve kültürel kurumlarda genel ve köklü reform beklentisi içindeydiler. Bu evrensel yenilenmenin birinci ve vazgeçilmez aşaması bilgi reformuydu.

Genel kanı; gizli ilimlerde derinlemesine bir öğrenim alınmadan, doğa felsefesine hâkim olunamayacağıydı. Bu kanıyı Fransız Kraliyet Fizikçiler Koleji üyesi Robert Fludd’u da taşıyordu. Fludd’a göre “gerçek tıp” doğa felsefesinin doğrudan temeliydi. Mikrokozmosu (yani insan bedeni) bilmek evrenin yapısını açığa çıkarır ve sonunda bizi yaratıcının huzuruna götürürdü. Ayrıca evren daha iyi tanındıkça kendini bilmek konusunda da ilerlemek mümkün olurdu. Bu kanıyı XX. yüzyılın en büyük romancılarından biri olan Kürt asıllı Yaşar Kemal şöyle dile getirir:

“Evrende iki sonsuz doğurgan yaratıcı güç vardır..

Biri insan, öbürü doğa...

İnsan yaratıcılığını yitirdiği gün

Doğa yaratıcılığını bitirdiği gün,

Her şey bitecektir...

Gizli ilimlerle(inançlarla), doğa bilimler arasında gerçekleştirilen muazzam sentez, bilimin ilerlemesinde önemli rol oynayacaktı. Örneklersek, Newton, simya sayesinde, mikro-evrenin yapısını keşfetmeyi umuyor ve onu kozmolojik sistemiyle benzeştirmeyi amaçlıyordu. Gezegenleri yörüngelerinde tutan yer çekimini bulmak onu tamamen tatmin etmemiştir. Ama deneylerini 1669’dan 1696’ya kadar hiç bıkmadan usanmadan sürdürmesine karşın, çok küçük cisimleri yöneten güçleri tanımlamayı başaramadı. Yine de 1679-1680’de yörünge hareketinin dinamiğini incelemeye başladığında “kimyasal” çekim kavramlarını evrene uyguladı. Uzmanlar Newton’un, simya ile mekanik felsefesinin birleştirilmesinin ürünü olduğunu ileri sürerler. (Eliade, III. Cilt, 2012:285-286)

25/6-Aşk yoluyla tanrısallaşmak.

Mezopotamya’nın eski inançları, Gnostik inanç ve tarikat mensupları, İslam’ı kıyımdan kurtulabilenler, İslamiyet’i kabul ederek, İslam’ın içine sızdılar. İslamlaşan eski inanç mensupları, Kur’an’ı, İslam’ı ve Peygamber öğretisini Gnostik açıdan ve İslam’ı zıddı bir yönden yeniden yorumladılar. İslam’ın bu yeni yorumuna da “tasavvuf” ismini verdiler. Tasavvuf, İslam’ın içsel (bâtını) yorumlama biçimidir. Bu yoruma göre; hiçbir şey görüldüğü gibi değildir. Önemli olan onun arkasında, içinde, derinliklerinde olanı (bâtını) yorumlayıp açığa çıkarmaktır. Âlimler, Tanrı ve Kur’an’ı yeniden ele alarak, onun dışsal (zahiri) yorumundan çok, içsel (bâtını) yorumunu öne çıkardılar. Böylece tasavvuf, yani dinin içsel ve derinlemesine yorumu, yani mistisizm, heterodoksluk (doğru olduğuna inanılana aykırı) İslam’ın içine girdi. Onu yorumlayanlara da “Sûfi” yani “Mutasavvıf” denildi.

Tasavvufun dayanağı mistisizm’dir. O halde Mistisizm nedir? Mistisizm, “Sırrı Hikmeti”, görünmezi ve anlaşılması, görünür ve anlaşılır hale getirip açıklamaktır. Burhan Oğuz şöyle yazar “Gö-

rünmez (nabedid) ve anlaşılmazlar (fehmi olunmaz) âlemini zati mevcudiyet ve kalbi gerçek niteliklerini haiz kılmayı amaçlayan dini denemeye mistisizm diyoruz. Dini hayal gücü(muhayyile) dünya üzerinde olmasına rağmen, kendisi için görünmez halde kalması gereken nesnelere inanılır. Mistik denemeye de irtibat kurmaya çalışılır. Bu itibarla inanç, hadis öbür dünya mevcudiyeti de dünyevi mevcudiyet haline gelir” (Oğuz,II. cilt1980:86) Sırrı hikmetle ilgilenme ve çözme anlamına gelen mistisizm, aslı Yunan Mysteria’ların da (Misterlerinde) gelmektedir. “Misterlerin rolü, insana eşyanın içine ait (bâtını) bilgiyi, yani ilahi bilgiyi kazandırmak ve insanı yeniden öncesizliğe kavuşturmaktır. Bu sebepten mistiğin objesi, zamana ait dünyadan zaman dışı dünyaya, ezeliyete geçmek, yani Allah’ı doğrudan doğruya kavramak ve Ona kavuşmaktır. Bu iş içinde metot sülük(ikrar) merasimleri dir.” (Oğuz age; 86)

Mistisizmi yorumlayanlara da Sûfi denilir. Sûfi kelimesi de Yunanca “sophos” veya “Sophia” dan gelir, bilgili, alim, arif anlamındadır. Sûfi, İslam’ın mistik (bâtını) yönü ile ilgilenen ve maddi dünya nimetlerine yüz çeviren, kendisini aşk yoluyla Hakk’a adanmış kişilerdir. Arapça sûfi kelimesinin etimolojisi “yün” anlamındaki sũf’tan türemiş gibidir. Bu sũfilerin giydiği yün hırkaya bir göndermedir. Bu kelime IX. yüzyılın sonundan itibaren yaygın olarak kullanılmıştır.

Sûfi, dünyayı malıyla, mülküyle zevki ve eğlencesiyle terk eder, ilahi aşkla yanıp tutuşur, tek düşüncesi Tanrı’ya varmak, onunla birleşmektir. Sûfilerde, yaşamın çile ve dua ile güzelleşeceği ve böylece Hakk’a erişmenin kolaylaşacağı inancı hâkimdir. Sevgi yoluyla, gönül sezgisiyle, iç aydınlığı ve aşkla Hakk’a ulaşılabileceğine inanılır. Sûfilere gezip dolaştığı, inancını yaydığı ve yer yurt edinmediği için ‘seyyahlar’ anlamında gureba, yer yerde Derviş denilir. Bunlar Hak Ehli oldukları için, mistik yaşamı benimsemişlerdir.

Tasavvuf düşüncesi, Ortodoks İslam tarafından din dışı görülürken, Heterodoks akımların en önemli esin kaynağı olmuştur. Her ne olursa olsun, mistik deneyimler ve teofizik irfani öğretiler, Sünni İslam’ın içinde kendisine bir yer bulması oldukça güçtür. İnsanın kolaylıkla yanlışa sapabileceği göz önünde tutulduğu için,

Kur'an ne çileyi ne de manastır yaşamını teşvik eder. Ortodoks İslam, Allah'la manevi aşkın doğurduğu yakın bir ilişkiyi benimsemez. Kendini Allah'a teslim etmek, şeriata uymak ve Kur'an öğretilerini sünnetle tamamlamak ona yetmektedir. Kelâm bilgilerine ve fıkıh konusundaki ustalıklarına güvenen ulema, kendilerini cemaatin yegâne dinsel önderi olarak kabul ediyorlardı. Ama sûfiler akılcılığa amansız bir biçimde karşıydı. Onlara göre, tek gerçek dinsel bilgi, Allah'la bir anlık birleşme içinde kişisel bir deneyimle sağlanabilirdi. Ulemanın gözünde mistik deneyimin sonuçları ve sûfilerin getirdikleri yorumlar Sünni kelâmın temellerini tehdit ediyordu. Diğer yandan tasavvuf yolu mutlaka müritleri gerektiriyordu. Bunlar irşad edildikleri gibi, bir Pirden de uzun süre ders alıyordu. Mürşitle mürit arasındaki bu sıra dışı ilişki kısa zamanda şeyhe tapınılmasına ve evliyaperestliğe yol açma ihtimalini de gözardı etmemek gerekirdi.

Bu yenilikler ulemayı kaygılandırıyor ve bunun tek nedeni otoritelerinin yok olması veya tehdit altına girmesi değildi, Sünni kelâm âlimleri, sûfilerin zındıklığından kuşkulanıyordu. Gerçekten de tasavvufta, Yeni Platonculuk, Gnostisizm ve Manheizm gibi küfür addedilen pek çok unsur sızabiliyordu. Bu yüzden zındık olduklarında kuşkulanan pek çok mutasavvıf sorgulardan geçirildi, Hallacı Mansur, Sühreverdi gibi büyük üstatlar sonunda idam edildi. Bu durum sûfileri deneyimlerini ve anlayışlarını yalnızca güvendikleri öğrencilerine ve müritlerine sınırlı bir çerçevede aktarmak zorunda bıraktı.

Buna rağmen hareket devam etti, çünkü halkın dinsel içgüdülerini tatmin ediyordu. Sünni İslam'ın soyut ve kişiselleşmeyen öğretileriyle kısmen dondurulmuş bu içgüdüler, sûfilerin daha kişisel ve duygusal dinsel yaklaşımı içinde rahatlıyordu. Gerçekten de yalnızca müritlere yönelik irşad eğitimi dışında, sûfi şeyhleri halka açık "manevi konserleri" de teşvik ediyorlardı. İlahiler, saz eserleri, semah, zikir halkı olduğu kadar, ruhani seçkinleri de etkiliyorlardı.

Tasavvuf'un kökeni, Hıristiyanlığın başlangıç yıllarına kadar gidebilir. Euchetes, diğer bir adla Marciarites'ler Doğu'nun doğru yoldan (geleneksel Hıristiyanlıktan) sapmış heretik (heterodox) bir Hıristiyan tarikatının mensuplarıydılar. (IV.-VII.yy) Onlar için

dinsel kurtuluşun tek çaresi dua olup, sırrı İlahî'nin görünür nişanını (sacra-ment) reddediyorlardı. Bunlar her türlü maddi varlıktan arınıp sadaka ile yaşıyorlardı. Suriye ve Ermenistan sınırlarında doğmuş olan bu hareket, V. yüzyılının başında Küçük Asya'ya, 560'tan sonra da Mısır'a yayılmıştı. Bogomil'lerin öncüleri olan bu akımı 390'da Side, 431'de Ephesus (Efes) kiliseler kurulu (konsül)) mahkûm etmişti. Euchetes'ler bir yerde Sûfi'lerin öncüleri gibi görünmektedirler. Aralıksız dua ile ancak insanın içindeki kötülükleri yenilebilir ve böylece olgunluğa erişebilirdi.

Sûfi'deki arınma ve tövbe(züht ve takva) eğilimlerinin Hıristiyanlığın ortaya koyduğu teoriye uyum halinde olup, bu teoriden beslendiklerinden şüphe yoktur. Hıristiyan rahipler çoğu kez gezici Müslüman Ermişlerin(sûfilerin) bir nevi mürşidi olmuşlardır. Sûfi adının türediği yün elbise dahi Hıristiyan kökenlidir. Sûkût orucu, çeşitli riyazetler(nefsine hâkim olma) hep bu kaynaktan doğmuştur. İlahî aşk doktrini ile ilgili örnekler olayın içyüzünü açıklar niteliktedir. Suriyeli sûfi Ahmed bin el Havari, bir gün bir Hıristiyan sûfiye (Keşişe) sorar; "Kutsal kitaplarınızda bulunan en kuvvetli emir nedir?" O'da şöyle cevap verir; "En kuvvetlisi şudur; bütün kuvvet ve kudretinle seni yaratanı sev." Yine bazı Müslüman Erenler(Sûfiler) bir başka keşişe(Hıristiyan münzeviye) sorarlar: "Bir insan, kendisini ibadete en çok ne zaman verir?" Aldıkları yanıt da; "Aşk onun kalbini sardığı zaman; çünkü o, ancak o zaman devamlı ibadetten haz ve zevk duyar" şeklinde olmuştur.

Mevcut geleneklerin etkisi genellikle sanıldığından çok daha derinden kendisini hissettirmiştir; eski tanrılar, Hıristiyan azizlerine dönüşmek kaydıyla yeni dine kabul edilmişler. Bu sonuncusuyla bütünleşmeyen eski gelenekler, dini akımlar, ya yok olmuşlar, ya da çoğu kez gizliliğe bürünmüş topluluklar içine yerleşmişler. Bunlardan bazılarında gnostik inançlar kucak açmış olup Bizans'a, sonradan ön Asya'ya kaçacak olan birçok geleneği benimsemişlerdir. Hıristiyanlık dünyadan vazgeçenler, rahipler ve adı geçen Euchetes'ler gibi aşırı (heretik) gruplar aracılığıyla iki yönlü etki yapıyordu; maddi dünyadan kaçış ve ibadetli yaşam. Hıristiyan doğu mistisizminin bolca putperest öğeler de taşıdığı da bilinmektedir. Gerçekten eskiden beri bu Hıristiyan doğu mistisizmi, İskenderiyeli Plotinos (205-270) ve bunun temsil ettiği

Nev-Eflatuniye mektebinin fikirleriyle yoğrulmuşlardır.

Tasavvufun kökeninde gnostik düşünceyi görmemezlikten glemeyiz. Sûfilîğî ; “Tanrısal gerçekleri idraki” şeklinde tanımlayan Ma’rufül-Kerhi, Sabii kökenliydi. İlk sûfiler kendi manevi rehberlerine verdikleri ‘Sıddık’ adını Manihaist’lerden almışlardır. Bir başka sûfi ekolu de, Mani’nin düalizmine dönerek varlıkların Işık/nur ve karanlık/zulmet karışımından meydana geldiğî görüşünü benimsemişti. Euchetes’ler ayrıca Nasturi kilisesi üzerinde çok etkili olmuşlardı. Bu kilise sûfileri de İslam tasavvufu üzerinde oldukça etkili olmuşlardı.

25/7-Tasavvuf ve Kızılbaşlık;

Kızılbaş/Alevi tasavvufta sûfinin amacı, Tanrı’ya ulaşîp ondan erimektir. O ne dünya malını, ne cenneti ve ne de ki cenneteki huriyi istemekte, Onun amacı öze, kaynağâ ulaşmaktır. Asıl kaynaktan kana, kana su içmek, o kaynaktan bir damla su olup, delicesine akarak, sonsuzun sonsuzluğuna erişmektir. Sûfinin bu isteğine, Yunus ne güzel tercüman olmuştur:

Cennet, cennet dedikleri,/Birkaç köşkle, birkaç huri
İsteyene ver onları./Bana seni, gerek seni.

Sûfilere göre; Tanrı erişilmez bir varlık değildir. Sevgi ve aşk yoluyla Tanrı’ya ulaşılır ve insan bu şekilde Tanrılaşır. Bu Tanrılaşma, insanın Tanrının içinde erimesiyle oluşan bir bütünlemedir. Bu yorumlama ile Tanrı insandan soyut, sürekli cezalandıran, korkutan bir varlık olmaktan çıkmıştır. Artık insan Tanrı’nın görüş alanına çıktığı, varlığâ gelen bir varlıktır. O’nun dışında değil, Ondan bir parçadır. Dört kapı, kırk makamı geçen, “Hakk ile Hakk” olur, yani Tanrılaşır. İnsanın, Tanrı ile bütünleşmesi, onu her şeyin özü ve kaynağı yapar. Buradaki mistik düşünce üzerindeki Budizm’in etkisi açık bir şekilde görölmektedir. Budizm öğretisinde de, benlik egosunda kurtulan kişi aydınlanmaya (Bodhi) ulaşır. Aydınlanmış insan Nirvana’ya ulaşmış ve ondan sönmüştür. Nirvana’da sönmek, sonsuzluğâ ve ölümsüzlüğâ ulaşmak demektir. Kızılbaş/Alevilikte de erdeme ulaşan kişi, “İnsanı Kâmil” olur, “Vahdet-i Vücuda” erişir. Yani insan Tanrı ile bütünleşip, ondan yok olur. Yaratan-yaratılan ikileminden “Varlık Birliğı”ne varılarak, ölümsüzlüğâ ve sonsuzluğâ erişir. Hallac-ı

Mansur Tavasın'de şunları yazar: "Ey kavmim, Allah, beni benden alınca ve beni benden yok edince, sonradan olan varlığımın nitelikleri darmadağın oldu. Sultan olan Allah kıdemiyle (ezeliliği ve ebediliğiyle) ortaya çıkınca, sanki benim sonradan ortaya çıkan varlığım, hiç var olmamış gibi oldu. Ve ezellilik ve ebedilik daima baki kaldı. Sonra benim enaniyetim (benliğim), onun enaniyetinde (benliğinde) fani (yok) oldu. Ve benim hüviyetim (kendiliğim) onun hüviyetine (kendiliğine) karıştı. Ve nasutiliğim (beşeri varlığım) Onun lahutiliğinde (İlahi varlığında) darmadağın oldu. Sonra, bakındım ve O'ndan başka hiçbir şey göremedim. Ve O'ndan başka bir şey işitmedim. Ve konuştuğumda O'ndan başka hiçbir şey dile getirmedi. Ve dedim ki, 'Ene Hüve' (ben O'yum)' Şayet ben 'Ene-l-Hak' (Ben Hakk'ım) deseydim, Hakk'tan ayrılmamış olurum. Çünkü O'nun sevgisi üzere ben Hakk'ım. O ise, kendi mülkiyetinde Hakk'tır. Ben sarhoş ve daha sonra da onun sırrı üzerine bulundumsa, benim vecdim O'nun vücuduyla (varlığıyla) kesinlikle iç içe geçmiş demektir. Ve benim sınıırım O'nun varlığı üzerine olmuştur." (Tavasın; 69)

Tanrı'dan bir töz taşıyan insan, aynı zamanda ölümsüzdür. Kaderi önceden belirlenmemiştir. İnsan, yaşamda ve doğada edilgen değil, ona yön verebilen, şekillendiren etken ve faal bir varlıktır. Ceza ve mükâfatını, yaşamdaki etken faaliyetlerinden dolayı, bu dünyada yaşayacağı yeni hayatta bulur. İnsan Tanrı'nın pasif değil, aktif bir ögesidir. İnsan, mükemmel olmayan, tamamlanmamış bir varlıktır. Bunun için insan, mükemmel olabilmesi için çaba harcamalıdır. Bu çaba da dua ve ibadetle değil, eylemle, çalışmayla ve arınmayla olur. İnsan eylemiyle sorumludur. Doğru, çalışan insan, mükemmele yaklaşmış olur. Bu düşünce Zerdüştlüğün temel inanç kavramıdır ve sûfilerin bu inançla Zerdüştlüğe çağrışım yaptıklarını görmek mümkündür.

Sûfilerce, ileri sürülen bu yorumlar, Ortodoks İslam'da şiddetle reddedilir, onlara göre insan, Allah'la münasebetedir. Ama insan hiçbir zaman Allah olamaz. Onun katına erişemez, böyle bir girişim, küfr addedilir. Çünkü Allah her şeyin üstündedir, mutlak, erişilmezdir, eşi benzeri ve ortağı yoktur. Kendisi dışında her şey yaratılmıştır, Her şey onun bilgisi dâhilindedir. Dolayısıyla insanda Tanrı katında yaratılmış bir kuldür. Kullar Tanrı'ya dua edebilir, onu işitebilir, hatta onunla birlikte de olabilirler. Ama

asla Tanrı olamazlar. Hâlbuki Sûfinin amacı benliğini, Tanrı'nın benliğinde eriterek, onunla bütünleşmektir, ruhunu onun ruhu ile kaynaştırmaktır, daha doğrusu ondan yok olmaktır. O sonsuza dek Hakk ile Hakk olmayı amaçlar.

Kızılbaş/Alevi inancında, Tanrı uzak diyarlarda değil, anlı ve canlı olarak hayatın içerisinde; bizzat insanın içindedir, İnsanın ta kendisidir. Çünkü insan, Tanrının görünen halidir ve tüm kâinatı temsil eder. Tasavvuf dilinde buna "Vahdet-i Mevcut" denir. Ey şaşkın, Hakk'ı dışarda arama Hakk sendedir sende, Farkına var, kendine dön ve içindeki sese kulak ver denilir. Bu yüzden tüm melekler kendisine secde etmişlerdir. Sadece insanın bu üstün vasfını bilmeyen Azazil (Şeytan) melek secde etmemiştir, Oda lanetlenerek cennetten kovulmuştur.

İslam coğrafyasında üç ayrı tasavvuf düşüncesi gelişmiştir:

a-Selefi tasavvuf,/b-Sunni tasavvuf,

c-Felsefi tasavvuf,

Kızılbaş/Aleviliği ilgilendiren felsefi tasavvuftur ve bu tasavvufun üç temel yükümlülüğü vardır.

1-Soyuttan somuta yönelme zeminde, genel kabul gören ya da kutsal sayılan bir metinden bağımsız yorum yapma.

2-Akıl yürütme yoluyla, "soyutun içeriği ile somutun özü" arasında aklın gereklerini yerine getirerek yorum yapma.

3-Kutsal metinlerin zahir anlamlarını "dışlama" ve iç anlamlar üzerinde yoğunlaşma. Buradan hareketle;

a-Her şeyin bir "dış yüzü" yanında bir de "iç yüzü" vardır; savının ön koşul olarak kabullenmesi.

b- Önkoşul gereği olarak "biçime değil" "öze" bakarak yorumun yapılması esastır. Çünkü biçim görüntü ve kabuktur, öz ise candır. Kabuk ve can olmadan somutluktan söz edilemez. Kabuk canın eylemidir.

c-Düşünce özgürlüğünden "gerçeğin ışığı" çıkar, ilkesi temel alındığında kişiyi ve doğayı özgürleştirmeye götürür. Felsefi tasavvuf, bu özelliklerinden dolayı İslam'ın ruhuna zıt olarak ortaya çıkmıştır, Şii-Bâtını hareketlerle beslenmiş, Doğu-Batı gnostisisminden motifler alarak gelişimini tamamlamıştır.

Felsefi tasavvufa dayalı mitsizmin üzerinde Grek, Mezopotamya, İran ve Hıristiyan mistizmin etkileri olmuştur, Özellikle Doğu Nasturi kilisesinin etkisi oldukça fazladır. Bunun nedeni ise; Doğu Hıristiyan teolojisinde insanın tanrısallaşmasının çok özgün bir niteliğe sahip olmasından kaynaklanır. Çünkü Doğu kilisesinin Monofizitliği savunmasında doğmuştur. Nedir Monofizitlik? Tanrı'nın tekliğine dayanır. Buna göre, Tanrı tektir, ondan türeyerek gelen ruh ve İsa, onun türevleridir. Bu görüşü savunan Arius, 325'de İznik konsülünde, Nestorius ise 451'de Kadıköy de (Khalkedon) toplanan IV. Konsülde mahkûm edilir. Böylece Doğu'nun monofizit kilisesinin ayrılması kaçınılmaz olur.

Mistik yaşamı benimseyen, maddi dünyadan el-etek çeken, içsel dünyasıyla başbaşa kalan herkesin tanrısallık ile bütünleşeceği fikri genel kabul görür. Bu da Doğu kilisesinde içsel duanın tefekkür ve manastır yaşamının neden bu denli önemli olduğunu açıklar. Tanrılaşmanın öncesinde bir mistik ışık deneyimi yer alır ya da bu deneyim söz konusu sürece eşlik eder. Böylece mistik yaşam yüceltilirken, manastır ve keşiş hayatı da teşvik edilmiştir. İslam Kürdistan'a ulaştığında, Hakkâri ve çevresindeki dağlık bölgede çok sayıda kilise ve manastır, bu kilise ve manastırların çevresindeki mağaralar ve oyuklar çile çeken tek başına bir yaşam sürdüren Hıristiyan mistiklerle(sûfilerle) doluydu.

Buna rağmen Kızılbaş mistisizmi üzerinde esas belirleyici olanı Hint Mitsisizmidir. Bu inanca göre maddi dünyada kaçışı benimseyenler, ölümle ölmeyip, sadece dünyevi bağlardan kurtularak manevi olgunluğa erişirler. Böylece kişi daha hayatayken maddi dünyasında ölmüş olur. Dünyaya sırt çevirmek, bu tür dünyadan kaçış, yaşarken ölüm demektir. Daha önceden de belirttiğimiz gibi, bütün Hint dinleri, bu bakımdan dünyadan kaçış dinleridir. Hindin binlerce yıllık sosyal dengesizliğinden kurtulamayan Hintli, mutluluğu manevi alanda, başka bir dünyada, Nirvana'da, Brahma'da aramış, onun için de yaşadığı dünyaya sırt çevirmiştir. Bunun için de çeşitli yöntemlere başvurulmuştur. Bunlardan biri Yoga'dır. Bu anlamda yoga dünyayı yaşarken terk edişi, insanın iç dünyasına çekilmesini öğreten bir yöntem olmuştur.

Felsefi olarak, mutasavvıflar (sûfiler) inanç ve ibadet olarak, maddi dünyada el çektirip manevi olgunluğu aramışlarsa da, K1-

zılbaş/Alevi toplumu hiçbir zaman, Hint toplumu gibi kaderci olmamıştır. Coğrafi ve iklim koşulları bu inançların olgunlaşmasında önemli rol oynamıştır. Çetin doğa ve iklim koşullarının yarattığı zorlu yaşam şartları, insanlarda kaderci bir anlayışı değil, tersine mücadele azmini ve direniş ruhunu geliştirmiştir. O yaşamı güçlüklerden değil, güzelliklerden aramış, yarattığı güzelliklere Tanrı'yı da ortak etmiştir. Cenneti öte dünyalarda aramamış, yaşadığı dünyayı cennete dönüştürmeye çalışmıştır. Bileceli Sultan ananın da söylediği gibi:

“Bu dünya cennettir muhabbet kanım, Devran demdir, geldi geçti gayri Sultanım”

Gerçekten dünya cennet ve yaşam da güzeldir. Dünyada ise herkese yetecek kadar nimet vardır. Yeter ki insanlık bu güzelliklerin farkına varsın ve paylaşmasını bilebilsin. Kızılbaş/Alevilik güzellikleri paylaşan bir inançtır.

Sûfi terminolojisinde Panteizm adı verilen, Tanrı'nın doğa olduğu inancı vardır. Bu inanca göre, doğada yer alan her şey canlıdır ve bunlara tapınmak, Tanrı'ya tapınmakla eşdeğerdedir. Ziyaretler ve ziyaretteki tüm canlıların kutsalliyetleri buradan kaynaklanmaktadır.

25/8-Sûfilerin büyük başarısı

Sûfiler, İslam hegemonyası altında zorla yok edilmeye çalışılan Kızılbaş inancını, canları pahasına mücadele ederek ona yepyeni bir felsefi boyut kazandırdılar. Bundan böyle Kızılbaşlık, doğayla iç içe girmiş, tanrısına daha yakın, daha hümanist bir inanca evrilecekti. Her varlıkta Tanrısal bir cevher, her insanda Tanrısal bir vahdet görüyordu. Bu yüzden ırkların ve dinlerin bir anlamı kalmamıştı. Süreç içerisinde Kızılbaşlık içerisinde kaybolan Kalenderili dervişlere göre; gerçekte her varlıkta görünen Tanrı'ydı; bu gerçeği kavradıktan sonra bütün inançlar ve kurallar anlamını yitirecektir. Kâbe ile puthane, Tanrı'ya tapınma ile bir güzele tapınma arasında fark olmayacaktı. Kalenderilerin bu inancı erkek-kadın ayırımı yapmaksızın güzele (insana) tapınma geleneğini ortaya çıkardı. Kaygusuz Abdal “Budalanâme”sinde şunları yazar:

*“Muhit-i zevrak menem, Hak mendedür Hak menem
Tamu vü uçmağ menem, cümle mekân bendedir
Evvel ü Âhir menem, Gani vü fakir menem
Zakir ü mezkûr menem, küfr ü iman bendedir
Cümleye mabud menem, kâbe menem put menem
Âdem'e maksûd menem, isde'fulân bendedir ”*

Bir kere her vücudun Vahded (Birlik) içinde olduğu fikri kabul olunca dinlerin ve inançların önemi kalmıyordu. Her şeyin özü aynıydı, her şey aynı özden yani Hakk'tan gelip Hakk'a dönecekti. Bu yüzden, sûfi kendini hem Müslüman, hem de kâfir olarak görmekten sakınca görmez. Çünkü asl olan inanç değil, tanrısal varlık olan insandır. Dinlerin değil insanın yüceltilmesi amaçtır. Şairinde belirttiği gibi; “Asl olan insandır, bakma deriye/Kimi siyah, kimi çalar sarıya.” Kalenderilik, özgül niteliğini Güney-Doğu Kürtleri olan Yaresaniler(Ehli-Hak) arasında bulmuştur. En önemli temsilcisi ise, Yunus'un da öncüsü olan, Baba Tahir Uryan'dır. Kalenderlerin önderlerinden Hemedanlı Baba Tahir Uryan (940-1020) şöyle der: “Ben kalender denilen serseri, sûfiyim. Ne ateşim, ne yerim, ne yuvam var. Gündüz dünyayı gezerim, gece de başımın altında bir kerpiçle uyurum” Bu hareketten, daha sonraları Haydarilik çıkmışsa da süreç içerisinde Kızılbaşlar içerisinde erimişlerdir, Lakin etkileri günümüze kadar Kürt/Kızılbaşları ile Ehl-i-Hak'lar içerisinde sürmektedir.

“Kürt geceledim; Arap uyandım” sözü ile tanınan Baba Tahir Üryan aynı zamanda bir Yarêsan (Ehle-Haq-Taife-i San) şairidir. Şiirlerini Kürtçenin Lor/lûri(Lori/Gorani) lehçesinde ve diyalektiğinde yazmıştır. Bazı şiirleri Yarêsanların kutsal kitabı da olan “Serencam”da yer almıştır:

*Dilêm ji derdê te herdem xemîn e
Yüreğim derdinle her zaman efkârlıdır
Balîfêm kevir, doşekem zemîn e
Yastığım taştan, döseğim zemindir
Sûcem ev e ku min ji te hez kirye
Suçum o ki seni çok sevmişim
Ma her ê te hez dike dil bi xwîn e*

O sevgidendir ki yüreğim kanar. ¹⁹

“Kürt geceledim; Arap uyandım” sözleri tarihi bir itiraf gibidir. Yeresan/Zerdüş inancından gelen Kürtlerin, Arapların tüm baskılarına rağmen İslamiyet’i ve Arap kültürünü benimsemediklerini, benimseyenlerin ise yüzeysel kaldığını onu içselleştirmediklerini gösterir. Dolayısıyla İslam Zahiri kisveye bürünürken, Kızılbaş/Ehli-Haq gibi inançları da sırlamışlar, bir zahiri kabuğa büründürmüşlerdir. “Belki de inanca giriş törenleri sırasında Hindistan cevizi dağıtmalarının sırrı da budur. ‘Kabuğa aldanma, kabuk gizdir, aslı içindedir, iç’dir, ulaşman için kabuğu kırman gerekir; hazine kabuğun ardındadır’ demek isteniyordur.” (Kul Seyyid)

Sûfilerin en büyük başarılarından birisi de inancı, yazdıkları ve söyledikleri şiirler aracılığıyla yaygınlaştırmaları olmuştur. Şiir, Kızılbaş/Alevi literatüründe ilahi bir söylemdir ve inancın temel kaynaklarından birisidir. Kökleri Zerdüş’ün Avesta’sında yer alan Gathalar’a dayanır. Coğrafyamızda, Kızılbaş/Alevi düşünürlerin büyük çoğunluğu, mistik duygularını ve ilahi düşüncelerini şiirle anlatmışlar, saz (tembur/cura) eşliğinde yaymışlardır. Nesir şeklinde fikir yürütmek ileri gitmiş toplumların tarzıdır, okuma ve yazmanın yaygınlaştığı, toplumların kullandığı bir yazı türüdür. Despotik yönetimlerle yöneltilen Doğu toplumlarında, nesirle üretilen fikirleri büyük halk kitlelerine ulaştırmak zor ve imkânsızdır. Bu yüzden düşünceler, Doğu’da şiirle üretilmiş, mistik bir hava verilmek suretiyle otoriteninde hışmında sıyrılabilmıştır. Hareket halindeki toplumlarında, dilden dile geçen şiir, fikirlerin ve inançların yaygınlaşmasını sağlamıştır. Özellikle şehirli okumuş Bektaşî aydın ozanlarınca üretilen deyişler (şiirler), Cemlerde cura eşliğinde söylenerek inancın yaygınlaşmasına ve güçlenmesine büyük katkıları olmuştur.

Deyişler (ki bunlar ilahi söylemlerin yerine geçer) Alevi-Bektaşî öğretisini en özlü biçimde yansıtır. Onlar sûfi ve mistik oldukları kadar, halkın mücadelesinin de eseridirler. Deyişler 19- Kızılbaş Kürtler, dünya nimetlerinde elini çekmiş, kendini Hakk yoluna veren, budala, yarı deli kimselere çok değer verirdi. Bunlardan, Bilece yöresini gezen son Kalender Piri Nir Belendir, kolunda heybesi kim ne sadaka verirse onu alır, herkese hep dua ederdi. Hakk’ı her anıшта gözyaşları sel gibi akardı. Verirlerse alır, vermezlerse başını eğer dua eder giderdi. Aradığı neydi acaba?

herhangi bir müzik aletiyle çalınan herhangi bir melodi gibi algılanmamalıdır. Onlar Kızılbaş/Alevi dünyasının amentüleridir. Kızılbaş/Alevilerin anlam dünyasını, evrenin yaratılış hikâyesini ve isyanlarla dolu tarihini dile getirirler. Yüzyıllardır yolun uluları ve değerleri unutulmadıysa, Kızılbaş yaşam ilkeleri her türlü baskıya rağmen tükenmeyip yaşamaya devam ediyorsa; bunu ozanlarınca dile getirilen deyişlere borçluyuz. Umudumuz odur ki gençlerimiz bu geleneği gururla taşıyacak, vakti geldiğinde sazını yeni kuşaklara devrederek, sonsuza dek sazımız çalınarak, deyişler söylenerek insanlığa Kızılbaşlık anlatacaktır.

Kızılbaşlık, insana kendisini tanıma ve yenileme imkânını sağlayarak, onu yaşamın ve evrenin merkezine yerleştirmiştir. Yaşayan insan bireylerini yücelterek, dinin korku ve ruh anlayışını, öbür dünya beklentisini yadsıyıp, insanın bu dünyadaki yaşamını temel değer saymıştır. İncanın savunduğu bu insani değerler nedeniyle evrenselleşmiş, tüm evrene ve insanlığa mal olan doğa/felsefi bir inanca dönüşmüştü. Bu değerler, Avrupa hümanizmini etkilemiş, süreç içerisinde İnsan hakları evrensel beyannamesine dönüşmüştür. Tarihsel değerlerinden gelen, eşitlikçi toplum anlayışında ödün vermeyerek, günümüzde emek-sermaye çelişkisinde, emekten, haktan ve ezilenden yana tavır koymuştur. Kadın-erkek ayırımı yapmaksızın, insanca yaşamın herkesin hakkı olduğunu, demokrasiyi, bozulan ekolojik dengenin düzeltilmesini, yaşanabilir temiz bir çevre beklentisini, barış içerisinde kardeşçe yaşamayı, toplumsal üretip, hakça paylaşmayı kendisine şiar edinmiştir. Bütün bu gelişmeler, sûfilerimizin açtığı yolun eseridir.

25/9-Bâtınlık, gizlilik gereğinde doğmuştur:

Kızılbaş/Alevi tasavvufunda, hiçbir şey görüldüğü gibi değildir. Önemli olan, yani marifet olan, görünenin arkasındaki (İçindeki) yani bâtını keşfetmektir. Tasavvufta buna bâtınılık veya ekzoterik bilgi denir. Ekzoterik bilgi, bir nesnenin, varlığın veya bilginin içinde saklı olanın anlamını sadece seçilmiş kişilere açıklanan öğretilerdir. Türkçe karşılığı "içrek" anlamını taşır ve metafizik bir öğretilerdir. Yani, doğanın fiziksel görüntüsünün ötesini ancak sezgilerle anlayabilen bilgiyi kapsar.

Çeşitli anlamlar içeren içrek bilgiyi, dini açıdan incelediğimizde

sadece sırra ve gizli bilgiye ermiş olanlara açıklanır ve inanca derin bir bakış getirir. Bâtıniler(Ezoteristler) Tanrı'nın varlığına inanırlar. Onlara göre Evren Tanrı'dan var olmuştur ve her varlıkta da bir töz olarak bulunmaktadır. Bu bakımdan yaratancı dinlerden ayrılırlar. Amaç Tanrı'dan varolan fakat onun kadar mükemmel olmayan insanın dünya üzerinde yaşadığı hayatlarının sonucunda tekâmül ederek yeniden Tanrı'ya dönmesidir. Tasavvufu düşünce yukarıda açıkladığımız gibi; görüntüdeki bilgi (zahirdeki bilgi) ve İçerdeki bilgi (bâtındaki bilgi) olmak üzere iki ana kategoride toplanır.

Bu bilgilerden zahiri bilgi herkesin ulaşacağı, anlayacağı ve yoruma gereksinim duyulmayan bilgilerdir. Bunlar şerri buyruklar, işlemler ve tapınma kurallarıdır. Bâtını bilgi ise ancak belli aşamalardan geçmiş yetkin özel kişilerin "Tevil" (gizli anlam) yorumlama yoluyla anlaşılabilir bilgilerdir. Kur'an'ın bir kesimi açık yoruma gereksinim duyulmayan ayetlerdir. Ancak öbür kesiminde bu yorumlara gereksinim vardır ki, bu tür yorumların sonucunda yeni inançlar, mezhepler ve tarikatlar doğmuş ve Tevil(içsel yorum) diye bir bilim dalı türemiştir.

İçrek (bâtını) yorumu savunan inançlar hep gizliliği seçmişlerdir, başka bir ifadeyle bâtınilik gizliliği gerektirmiştir. Kızılbaşlar, tarihleri boyunca Sünni ve Şii Müslümanlarca din dışı görülmüştür. Bunun sonucunda, Müslümanlar dünyasında en büyük baskıyı gören azınlık gruplar arasında yer almışlar ve sık sık kıyımlara uğramışlardır. Böylesine düşmanca bir ortamda, Kızılbaşlar, İslam tarihinin başlangıcından itibaren, Şiiliği de örnekleyerek, tehlike karşısında kişinin gerçek inancını saklaması gerektiren takiyye prensibine sıkı sıkıya sarılmak zorunda kalmışlardır. Bu tehlike hâlâ geçmiş değildir ve takiyye devam etmektedir.

Sonuçta Kızılbaş hareketi, özellikle de hareketin dinsel hiyerarşisi ve ocak örgütlenmesi büyük bir gizlilik içerisinde biçimlenmiştir. Böylece Kızılbaşlık pratikte bir yeraltı oluşumu denilebilecek bir varoluşa zorlanmışlar ve gayet anlaşılabilir nedenlerle inanç, inancın dışında kalan kişilere açmayı kesin biçimde reddetmişlerdir. Bunları söylerken, Kızılbaşlığın içinde yaşadığı düşmanca koşulların Kızılbaş öğretisinin bâtını doğasıyla birleş-

mesinin inancın hacimli bir yazın ürünü vermesine izin vermediği de bilinmelidir.

Gizli öğretilerin başına tarihte hep kötü şeylerin geldiği bilinmektedir; kitaplar yakılmış, kütüphaneler yağmalatılmış, düşünürler işkencelerden geçirilmiştir. Tarih acımasız örneklerle doludur. Eski hikâyelerin inceden inceye okunması, kocaman bir gerçekler dünyasını tepetaklak etmeye yetebilir. Ne yazık ki, korunabilenlerden kat kat çok kitap yok edilmiştir. Büyük İskender sonrası, Mısır'a hükmeden Yunan asıllı Ptolomeus krallarının gözetiminde gelişen İskenderiye Kitaplığı, o güne kadar insanlığın bütün geleneklerini yazan 500.000 cilt esere ev sahipliği yapıyordu. İnsanlığın ortak mirası olan bu zengin külliyyat önce kısmen Romalılar tarafından, yüzyıllar sonra da Halife Ömer tarafından yakılmıştır. Hiçbir zaman yerine yenisi konulamayacak değerdeki eserlerin, İskenderiye'deki halk hamamlarını ısıtmak için kullanıldığını düşünmek insanın tüylerini ürpertiyor. II. Mahmut, 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nı kapatınca 20 büyük Bektaşî Dergâhındaki tarihi eşya ve kitabı yakmıştır. Daha sonra Bektaşiliği yasaklamış ve Hacı Bektaş Dergâhı'nın başına Nakşibendî Şeyhi atamıştı. Onun da yaptığı ilk iş 1834'te Dergâh'a cami yaptırmak olmuştu. 10 Mayıs 1933'te Almanya'da Marx, Freud, Seghers, Zxeig, Mann'ın kitapları yakıldı. Bir Rus askeri, kütüphanenin yıkıntıları arasından çıkardığı kitabın biri sayesinde Maya uygarlığının dili çözüldü. O asker bunu çıkarmasaydı bugün Maya dilini okuyamıyor olacaktık.

Kızılbaşlığın yeterince yazılı eser vermemesinin tek nedeni bâtinilik değildir. Daha öncede yazdığımız gibi Hint-Avrupa topluluklarında, dinsel yasalar (dualar) yazıya değil, belleğe yüklenmişlerdir. Yazıyla karşılaştıkları yerlerde ise, yazının dinsel konularda kullanılmasını yasaklamışlardır. Örneğin Êzidiler'de yazı sadece yazıcıların işi olup, toplumun diğer kesimlerin yazıya ulaşılması yasaklanmıştı, aynı durum uzun bir dönemde Kızılbaşlık'ta da geçerli olmuş, okur-yazarlık ocakları tekelinde kalmıştı.

Gerek geleneksel köklerinden olsun, gerekse de kitapların yakılması gibi çirkinliklerin yaşandığı için, Kızılbaşlık, sırlarla dolu gizli bilgilerini cana büründürmüştür. 4 kapı 40 makam Talip, Raywer, Pir, Mürşid, hiyerarşisi içinde gizli bilgileri

nesilden, nesille aktarmış ve bugüne ulaştırmıştır. İnkalar, Mu'lar, Mayalar, Babil, Sümerler gibi kâğıda, kitaba yazıp bir küpün içine koyup toprağa gömüp bulunmalarını bekleseydi ya onlar gibi çürüyecekti ya da bulunamayacaktı; bulunsa da yakılacaktı. Onun içindir ki yöntemi mükemmel kurup, sadık insanlar yetiştirip sıraları onlara vermişlerdir. Buna Ezoterik İnisiyasyon denir. İnisiyasyon boyunca alınan eğitim mürit tarafından gizli tutulur ve dışarıdan olan hiç kimseye açıklanmaz. Eğitim süreci boyunca mürit çeşitli dereceler ve unvanlar alır, bu eğitimde ne kadar ileriye gittiğini gösterir. Ezoterik inisiyasyonun bir özelliği de öğretinin yazılı aktarılmasından çok sözlü, sembolik ve ritüeller yolu ile anlatımıdır. Onun içindir ki Bektaş Veli, Kaygusuz, Yunus, Pir Sultan, Devrani, Harabi yüzlerce yıllık farklarına rağmen nefeslerinde aynı şeyi anlatmışlardır. Çünkü aynı eğitimi alıyor, aynı şeyleri farklı üslupla anlatıyorlar.

Zorunlu gizlilik, Kızılbaş hareketinin esas olarak geniş bir alana yayılmış yerel topluluklar halinde hayatta kalmasına neden olmuştur. Bu durumun yol açtığı büyük sosyo-ekonomik ve dilsel farklılıklar Kızılbaş topluluklarının birbirlerinden daha da farklılaşmasıyla sonuçlanmıştır. Birçok Kızılbaş topluluğunun tarihinde önemli kopuklar olmuş, hatta Êzidiler gibi bazı topluluklar hareketten bütünüyle kopmuşlardır. Kısacası Kızılbaş toplulukları tek tip tarzda ya da kesintisiz bir tarihsel süreklilik içinde gelişmemiş, bu yüzden herhangi bir belirli dönem için Kızılbaş öğretisinin Ortodoks ya da genel temsil edici bir yorumu olarak kabul edilebilecek bir versiyonun sistemleştirilmesi mümkün olmamıştır. Bu yüzden geçici ve yerel etmenleri ve arızı unsurları dikkate almak Kızılbaşlık hakkındaki her türlü özgün araştırma için can alıcı önemdedir. Dağınıklık, Kızılbaş araştırmalarını güçleştirmiş ve çeşitli uyduruk şeylerin yazılmasına sebebiyet vermiştir. Çağdaş akademik araştırmalar artıkça, hem Kızılbaşlık, uyduruk şeylerden kurtulacak hem de özgün niteliğine kavuşacaktır.

Gizli kalması gereken bilginin sınırlı sayıda mümine sözlü olarak aktarılması, bâtinilik ve gnostik geleneğin başlıca özelliğidir. Bilgi sınırlı sayıda "sırра vakıf" olanlara sözlü olarak aktarılır. Sözlü aktarımı alan da aynı şekilde gizli bilgiyi kendinden sonrakine aktarır. Böylece sır hem ifşa edilmemiş olur hem de korunmuş olur. Sıradan kitlelerin yalnızca açık (zahiri) yani görünür

dış dünyayı kavrayabilmesine karşılık bu bîatını dünya yalnızca bir gizlilik yeminiyle mezhebe kabul edilen seçkinler tarafından anlaşılabilir. Kızılbaşlıkta bu bilgi dört kapının her birinden geçilerek, kademe kademe aydınlanıp biçimlenmesiyle elde edilir ki, buna “İnsan-ı Kâmil” denir. Kızılbaşlıkta, “İnsan-ı Kâmil” sözü Kur’an’ımızdır denir. Sırlarla dolu olan Kızılbaşlık, kadimden beri gizli ve gerçek bilgilerin sahibidir. Taliplere bu sırlar, bilgiler ve gerçekler, Mürşitler vasıtasıyla aktarır ve onları uzun eğitim sürecinde derviş, pir haline getirir. Ozanlar, pirlere ve dervişler nefes ve deyişlerinde bu aldıkları sırları bilmece gibi yazar. Böylece bize aktarır ve bizi cezbederler.

25/10-Kızılbaşların Kur’an’a yaklaşımı;

İslam düşüncesine göre Kur’an, ezeli ve ebedi Allah’ın kelâmı olarak yaratılmıştır. O vardır ve zaman içinde tezahür eden insan tebliğine benzemez. Allah, ilahi kelâmı Peygamberlere tebliğ eden habercisi Cebrail aracılığıyla, Kur’an da kendisini ifşa etmiştir. Şeri ve toplumsal açıdan “İslam’ın beş şartı” dinsel yapısının özünü oluşturur. Sorun da buradan başlayacaktır. Kur’an’ın yorumu ve Peygamberlik kurumunun yerini alacak İmametlik Kurumu üzerinde yoğunlaşacaktır.

Şiilere göre; gerçek Müslümanın ideali Kur’an’ın “hakiki” manasını ontolojik nitelikteki hakikati kavramaktır. Peygamber kendisine vahyedilmiş metinlerde şeriatı tebliğ etmiştir. Ama metinler, ilk göze çarpan zahiri (açık) yorumdan başlamak kaydıyla, çok çeşitli biçimlerde yorumlanabilirler. Aynı düşünceleri sûfiler de savunmuşlardır. Buna göre Kur’an’ın zahiri (görünür) ve bîatını (gerçek) olmak üzere ikili bir yorumu vardır. Gerçek, görünürde değil, batındadır. Peygamberler görünürü (zahiri), Veliler ise gerçeği (bîatını) temsil ederler. Yani peygamber Muhammed Şeriatı, Ali ve Ehlibeyti ise gerçeği (bîatını) amaç edinmiştir. Gerçek, şeriatın bir aşamasıdır. Bu nedenle, Veliler, Peygamberlerle eş ve çoğu sûfilerce de daha üstün görünmüşlerdir.

Burada ki sorun Kur’an’ın bu bîatını yorumunu kimler ve hangi yetkiyle yapacaktır. Şiilere göre; hakikatin kendisini müminlere anlaşılır kılacak mürşitleri gerektirir, bu mürşitler de tam anlamıyla ruhani rehberler olması gereken imamlardır. İmam Kur’an’ı zahiri anlamdan çıkarıp hakikatine(kökenine) döndüren kişidir.

Şiiler, Muhammed’le Peygamberlik devrinin bittiğini ama Velayet(dostluk/himaye) devrinin başladığını kabul ederler. Allah’ın dostluğu, Kur’an’ın ve sünnetin gizli anlamlarını Peygamberlere ve İmamlara ifşa eder. Dolayısıyla onların, müminleri ilahi sırlara irşat etmesini mümkün kılar. Şiilik bu yönüyle İslam’ın gnosisin içine girer.

Kur’an’ın zahiri anlamından çok bâtını yorumunun esas alınması, Şiilik marifetiyle Kızılbaşlığa sızmıştır. Buna rağmen Kızılbaşların Kur’an’la çelişkisi devam etmektedir. Esasen Kızılbaş inancının Kur’an’dan beslendiği, onu tek gerçek kaynak olarak görmesi mümkün değildir. Doğayı ve insanı temel veri alan bir inançtan vahiy inanmaları zaten beklenemez. Kızılbaşlar da tanrısal vahiy inanmazlar. Onlara göre Tanrı’nın en büyük vahiyi doğa ve düşünen insandır. Şimdiye kadar yazılmış her şey insanların eseridir. Özellikle kutsal kabul edilen metinlerin yazarları da “Kâmil İnsanlar”dır. Bu nedenle bu metinlerin tanrısal kelâm kabul ederek dogmatlaştırılmasına, bazı parçaları alınarak, bunlarla zorunlu bir yaşam biçimi belirlenmesine kesinlikle karşıdılar.

Gerçeğin böyle olmasına rağmen, Kızılbaş/Aleviler takiyye yapmaya günümüzde bile devam etmektedirler. Öne sürdükleri savlarına göre; gerçek Kur’an’ın Halife Osman zamanında tahrip edildiği, daha sonraki dönemlerde de düzeltilmediği için Kur’an’a itibar etmezler, inanmadıkları için de bu Kur’an’a uymazlar. Bunun beyaz bir yalan olduğunu, ciddiye alınacak bir yanının olmadığını kendileri de bilmektedir. Çünkü günümüzde Kur’an’ın mellelerini, orijinalini ve farklı dillerde olanları rahatlıkla bulmak ve incelemek imkân dâhilindedir. Kaldı ki Kur’an’ın değiştirildiği tezi gerçek değildir, var olan Kur’an orijinaldir. Bundan dolayıdır ki bütün Müslümanlar bu Kur’an’ı benimser, ona inanırlar. Yaşam tarzlarını da Kur’an’a ters düşmeyecek şekilde dizayn ederler.

Kızılbaşlar, inançlarına ve yaşam tarzlarına uymadığı için Kur’an’ı benimsemezler. Kızılbaş inancı her şeyin doğarak varlık alanına çıktığına inandığı için, dışı cinse dolayısıyla kadına ve anaya büyük değer vermektedir. Dört tarafı düşmanla çevrili olmasına rağmen ve kapitalizmin tüm baskılarına karşın, kadının toplumdaki üstün konumu günümüze kadar devam ettirebilmiştir. Bugün de Kızılbaşlıkta kadın-erkek ayırımı yoktur. Can var-

dır, “Eri erden ayıran kördür” söylemi bu temelde söylenmiştir. Birlikte semah dönerler, birlikte inançlarını yaşarlar. Kızılbaşlıkta kadın-erkek eşittir. Bu anlatılanların hiç birisi İslam’da ve Kur’an’da yoktur. Kadın düşürülmüştür, erkeğin sol alt kaburgasında yaratıldığı için de eksik bir varlıktır. Kadının düşürülmüş ve eksik yaratıldığını gösteren sayısız ayet Kur’an’dan mevcuttur. İslam kadın egemenliği üzerine kurulmuş bir dindir. İslam’ın ve Kur’an’ın kadına bakışı ile Kızılbaşların kadına bakışı tamamen birbirine zıttır. Kur’an’da, Kızılbaş inancına uymayan sayısız ayet vardır.

Kızılbaşların Kur’an yerine geçen iki temel enstrümanları vardır. 1-İnsan-Kâmiller, ki her devirde bunların sayılarının 300 kadar olduğu söylenir. 2-Telli Kur’an dedikleri üç telli curalarıdır. Ozanlarımız tarih boyunca anlamayanlara bunu hep dile getirmişlerdir. Örneklersek:

Kul Nesimi: “Biz bir ayet okuruz;/Bir Kur’an’a benzemez.”

İbreti Baba: “Kâmilin ağzından çıkan sözünü,/Hemi hadis, hemi Kur’an biliriz”

Hüdai Baba: “Okunacak en büyük kitap insandır.”

Hüsni Baba: “Talibi Hak isen kitaba bakma./Okumak bilersen Kur’an sendedir.”

Rıza Tevik: “Kâmil sözü Kur’an’ımız”

Meluli Baba: “Telli Kur’an bunun adı,/Ne ayet dinler ne kadı.”

Bugün Kızılbaşların evlerinde duvarlarda yeşil örtü içinde asılı duran Kur’an’lar, daha önceden de yazdığımız gibi, Sultan II. Abdülhamid tarafından Bektaşî babalarının marifetiyle Kızılbaşlara benimsetilmeye çalışılmıştır. Burada benimsetilen sadece İslam’ı bir semboldür, ötesi yoktur. Çünkü Kızılbaşlar yazdığımız sebeplerden dolayı Kur’an’da yazılı emirlere uymazlar. Sadece cenazelerinde dışarıdan getirilen hocalara okuturlar, bir de duvarlarını süslemekten kullanırlar.

25/11-İmamların tanrısallaştırılması;

Şiilere göre; İmamlar, tüm dinsel sorunlarda tek karar merci olarak, dinsel otoritenin tek sahibidirler. Böylece Peygamber sonrasında, İslam öğretisinin ve dinsel konuların tek sorumluları kabul edilmelidir. Çünkü Kur'an öğretileri ve İslam'ın kutsal yasaları (şeriatı) sıradan insanın kavrayışının ötesinde bir kaynaktan indiği için, insan aklının doğrudan kavrayamayacağı gerçekler ve içrek (bâtın) amaçlar içeriyordu. Bu yüzden Kur'an'ı açıklamalarının gerçek anlamlarını anlayabilmek için, gerekli dinsel otoriteye sahip bir insanın yani bir imamın varlığı zorunlu görülmüştü.

İmam toplumu yönetmek ve şeriatı uygulamak işlevinin ötesinde bir işleve sahiptir. İmam, İslam'i mesajın günün koşullarına göre yorumlamasıyla ilgili ruhani bir işleve de sahiptir. Peygamber sonrası İslam öğretisini açıklamak ve Müslümanlara bu yönde yol gösterecek olan imamın da meşru bir otoriteye sahip olması gerekir. Bu meşru otorite ise ancak Ehli-Beyt içinde olabilir. Ali bu bakımdan Peygamber ailesinin en önemli üyesi ve onun her kese açıklanmamış öğretisi ve dinsel bilgisinin yani ilmin mirasçısı olarak tartışmasız bir kabul görmüştür. Şiilere göre; aslında Peygamber tarafından kendisinin mirasçısı ya da vasisi olarak seçilen Ali'nin, Peygamber ardılı olarak sahip olduğu eşsiz nitelikler arasında, bu makama Peygamberin açıkladığı gibi, Tanrısal emr ile atanması da vardır. Bunun anlamı, Ali'nin ilhamını Tanrı'dan aldığı ve tüm hata ve günahlardan beri masum olduğudur. Bu özelliği Ali, Peygamberden sonra dinsel konularda yanılmaz otoritedir ve bu kutsal özellikler soya çekimle nesline aktarıldığına inanılır.

Böylece, Muhammed'le beraber peygamberlik devri kapanmış, buna karşın Velayet devri başlamıştır. Velayet devri, Peygamberlerin yerini alan İmamın, yani zahirin yerini alan bâtının, şeriatın yerini alan hakikatin devridir. İlk başlarda imamlar, bâtını zahirden ayırmadan, şeriat ile hakikat arasındaki dengeyi sürdürmek istiyorlardı. Ama koşullar bu dengeyi, dolayısıyla Şiiliğin birliğini korumalarını engelleyecekti.

Şiilerin imamlarını Peygamberlerle kıyaslamaları, Sünni çoğunluğun ağır eleştirilerine maruz bırakmıştır. Sünnilere göre

de; Muhammed doğarken nur saçmıştır. O insanla Tanrı arasında elçi olmuş İnsan-ı Kâmil'dir. Bir hadis Allah'ın ona şöyle dediği nakleler; "Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım." Sünniler, İmamların, Muhammed'le aynı düzeye konulmasını kabul etmezler. Ali'nin kusursuz ve soyluluğunu kabul eder, ama onun ve ailesinin dışında hiç birinin meşru haklarını asla kabul etmezler. Özellikle de İmamın Allah'tan vahyi aldığını hatta Allah'ın bir zuhuru (görüntüsü) olduğu düşüncesini inkâr ettikleri gibi küfr sayıyorlar. Oysa Şiiler, Ali'de ve onun soyundan gelenlerde ilahi nurdan (ilahi cevherden) bir parça bulunduğunu kabul ediyor ama Allah'ın (Kızılbaşların aksine) onlarda bedenlendiği fikrine pek itibar etmiyorlar. Oysa Kızılbaşlar; İmam'ın bir epifani (ilahi tecelli) bir teofani (ilahi mazhar) olduğu söylerler ve ilahinin tecellisi olduğunu kabul ederler.

Sonuç olarak 12 İmam gerek Şiilikte gerekse diğer radikal Şii gruplarında, İmam Allah'la müminler arasındaki aracıdır. Peygamberi ikame etmez, ama onun eserini tamamlar ve saygınlığını paylaşır. Velayet "Allah'ın dostluğu" sayesinde, İmam İslam maneviyatının henüz el atılmamış boyutlarını keşfedip müritlerine açıklayabilir.

Şiilikten pek çok unsurun Kızılbaşlığa sızdığı bir gerçektir. Şeriatın uygulanışı bakımından Şiilik, Sünnilikle çok az ayrışır. Oysa Kızılbaşlıkta şeriat asla uygulanmaz. Takiyye'nin uygulanması bakımından, Kızılbaşlık Şiiliğe benzese de, geçici evlilik sözleşmesi(muta) Kızılbaşlıkta yoktur, tek eşlilik esastır, kadın- erkeğe eşittir. Kadına verilen üstün değer ve kadın hakları bakımından Kızılbaşlık ancak XX. yüzyılın siyasal düşünceleriyle ve komünizmle kıyaslanabilir. İmamlara tanrısallık (lahut) yüklenmesi bakımından Kızılbaşlık, İran İsmaililere daha yakındır.

Alamut merkezli İsmailiğe göre; İmam kişiliği Peygamberden üstündür. Alamut İsmaililiği üzerinde çalışmasıyla bilinen H. Corbin'den, Eliade şunları aktarır: "On iki İmam Şiiliğinin eskatolojik bir perspektifin son noktası olarak düşündüğü olguyu, Alamut İsmailiği ruhun her türlü kulluğa karşı ayaklanması olan eskatolojiyi çabuklaştırarak şimdiki zamanda gerçekleştirir. İmam, İnsan-ı Kâmil veya Allah'ın Yüzü (Vechullah, çehreyi (hoda) olduğuna göre, İmam hakkındaki bilgi insanın Allah hakkında edin-

mesi mümkün olan tek bilgidir. Tek ezeli ve ebedi olan imamdır. Peygamberler gelir geçer, İmamlar ise, ebedi erlerdir. Erenler, Allah'ın kendisi değildir ama Allah'tan da ayrı değildir. İmam tek gerçek olduğu için bu niteliğiyle 'Varlık'tır. O Mutlak Kişi, ezeli ve ebedi ilahi yüz, Allah'ın yüce ismi olan ilahi Sıfat'tır. Yeryüzü suretinde Yüce Söz'ün (Kelime-i A'la) tecellisidir. Vaktin hakikat kapısı, Allah'ın Yüzü'nün mazharı olan ezeli ve ebedi İnsanın Tezahürüdür"(Eliade, III. Cilt, 2012:143).

Kısacası söylenmek istenen; Peygamberlik belirli bir süreye bağlıdır, oysa imametlik belirli bir tarihsel ana bağlı değildir, süreklidir. Nitekim Peygamberlik devri Muhammed'le sona ererken, Velilik devri ahir zamana dek sürecektir. Bu da Velilerin peygamberlerden üstün olduğunun kanıtıdır. İmamların tanrısallığını Corbin şöyle aktarır; "İmam dedi ki: Ben, beni aradıkları her yerde, dağda, ovada ve çölde dostlarımla birlikteyim. Özümü, yani kendim hakkımdaki marifet sırrını ifşa ettiğim kişi artık fiziksel yakınlığa ihtiyaç duymaz." (Eliade, age. 143). Her yerde hazır ve nazır olan kimdir? Öyle ise İmam Tanrı'nın tecellisinden başkası değildir.

26-KIZILBAŞLARIN ALİ TANIMLAMASI

Kızılbaş inancın temel değeri Ali ve Ali sevgisi üzerinde kurulanmıştır. Ali sevgisi temel değerdir. Ali'siz Alevilik olmayacağı gibi, Ali'nin varlığı da asla tartışılmaz. Tartışılan Ali'nin sevgisi, varlığı ve büyüklüğü değildir. Tartışılan Ali'nin kimliğidir. Kim hangi Ali'yi nasıl tanıyor, nasıl tapıyor?

Tüm baskı ve yok oluşlara karşın yine de günümüze ulaşan Kızılbaş inanın merkezinde örtükte olsa ard arda tecellileri gerçekleşen Ali tanrısallığı inancı yer almaktadır. Bu tecessümler sembollük olarak çoğu zaman Tanrı'mn don değiştirmesi olarak algılanır. Buna karşın Tanrı'nın kaç kez tezahür ettiği belirgin değildir. Oysa kardeş bir inanç olan Yaresanilik'te Tanrı'nın yedi kez tezahür ettiği açıkça belirtilmiştir. Bunlardan Sultan Sehak'ın dördüncü teofani olduğunu biliyoruz ama Hünkâr Hacı Bektaş'ın kaçınıcı teofani olduğunu bilmiyoruz, hatta Hünkâr'ın etnik kimliği dahi net değildir, söylenti ve rivayetlerden başka bir şey bilmiyoruz, bilmek de istemiyoruz.

Kızılbaşlıkta bu teofanilerin nasıl tezahür ettiklerini de bilmiyoruz. Yaresan metinlerinde ise bu tezahürler açıkça yazılmıştır. Buna göre, ikinci teofani olan Ali, Tanrısızal özün bir tecellisidir ve annesinin Hakikat'ten hamile kaldığı belirtilir. Üçüncü teofani olan Şah Hoşin'in annesi Celaleh'in ağzına giren ufak bir ışık parçacığından hamile kaldığı söylenir. Tecelli eden bütün Tanrısızal varlıkların ortak özellikleri, annelerinin bakire olduğu, bir melek tarafından hamile bırakıldıkları ve mucizevi doğumlarla dünyaya gelmelidir. Bu muhtemelen eski bir İran'ı mitidir. Çünkü bu mitlerde, Zerdüş'tün tezahürü olan Saoşyant; "Kasaya gölünde yıkanacak bir bakireden doğacaktır. Bir mucize eseri, bu gölün dalgaları, Zerdüş'tün tohumunu korumaktadır."(Eliade, II. Cilt, 366)

Daha alt düzeylerde, örneğin Kızılbaş Pir ve Evliyalarında olduğu gibi başka teofaniler de gerçekleşir. Burada ziyaret edenin ve ziyaret edilen kişinin cevheri eşittir. Tanrısızal özün tezahürü olan kişi, aynı zamanda tezahürün de kendisidir. Kutsallık soyaçekimle bir sonraki nesle aktarılarak devam ettirilir.

Kızılbaş inanışında Ali'nin tüm özellikleri göz önüne getirildiğinde, onun bir göksel Tanrı olduğu ve Hint-Avrupa göksel Tanrı'larına çok benzediği görülecektir. Benzerlik ise, Kürdistan'ın M.Ö. II. bin yıllarında Hint-Avrupalı denilen Aryenlerin işgaline uğraması ve buradan ortak bir inancın doğmasına dayanır. Eliade'nin de belirttiği gibi; "Neolitik çağın tarım topluluklarının yaşadığı toprakların istila edilmesi, askeri açıdan üstün işgalcilerin yerli halklara boyun eğdirmesi, bunun ardından da iki toplum türü, hatta iki farklı budun arasında bir sembiyozun belirlenmesi arkeolojik tarafından doğrulanan olgulardır. Üstelik bunlar Avrupa öntarihine özgü bazı bölgelerde ortaçağa dek sürmüş bir görüngü oluşturur." (Eliade, II. Cilt, 179) Ali'de varlığını günümüze ulaştıran, bu görüngün bir temsilcisidir.

Hint-Avrupa toplumları üzerinde çalışmasıyla tanınan ünlü Fransız bilgin Georges Dumêzil'e göre; Hint-Avrupa toplumları bir şefin (Rig'in) otoritesi altında üç toplumsal sınıftan; rahipler, askerler-aristokratlar ve üreticiler yani halk denilen kesimlerden oluşmuştur. Bu toplumsal sınıflara tekabül eden üç işlevli bir tanrısal sete sahiptirler. Bu set bütün Hint-Avrupa topluluklarında isim değişikliğinin dışında bir farklılıkları yoktur, işlevleri her yerde aynıdır. Set, kendi içinde "Aslar" ve "Vanlar" olarak ikiye ayrılır; son iki tanrılar da genellikle ikiz kardeşlerdir ve ikizler genellikle masum Tanrılardır, dramatik şekilde öldürülmeleri, ardından yakılan korkunç ağıtlar, onlarla aynı acıyı paylaşmak için vücuda yapılan ağır işkenceler, hep bu son ikiz kardeş içindir. Böyle olmasına rağmen her bir Tanrı, sanki tek Tanrı'ymış gibi itibar ve saygı görür. Hint-Avrupalı üç işlevli beşli seti daha önce yazdığımız için(bk,& 10.)değininip geçeceğiz; bu set:

Hindistan'da; Mitra-Varuna, İndra, Nōsatyalara ya da Asvinler (İkizler)

Romalılar'da; İüpiter, Mars, Quirius, İanus ve Vesta.

Cermenler'de; Tyr, Odin, Thor, Njördhr, Feyr ve Freyja(İkiz)

Keltler ve Galyalar'da; Mercurius (Lug/Taranis-Tanaros) Apollon, Mars (Albiariz), İüpiter),Minerva.

Kızılbaşlar'da; Xızır, Ali, Muhammed, Fatıme, Hasan, Hüseyin.

İslam'ın etkisinden sonra Hint-Avrupalı beşli setin, Kızılbaşlar da yukarıdaki sete dönüşmesi ihtimal dâhilindedir.

Bu setin içinden konumuzu en çok ilgilendiren göksel tanrılardır, onları inceleyeceğiz. Göksel tanrıların ortak özellikleri fırtına ve güneşle özdeşleşmeleri ve ellerinde şimşegın simgesi olan çatal dilli bir kılıç veya gürz ya da çekiç taşımalarıdır. Göksel tanrıların bu özelliklerinin ne kadar Ali'nin özelliklerine benzeyip benzemediğine bakacağız.

Coğrafyamıza en yakın olan Sümerler'den başlarsak, Sümerler'in hilal boynuzlu boğası, tanrısal varlıkların sembolüdür. Boynuzlu boğa, fırtına Tanrı'sıdır. Çünkü bağırtısı gök gürültüsüyle özdeşleşmiştir. Peki, Dersim Dağları'nda koyun otlatan çoban gök gürültüsünü işitince, bu kimin narasıdır (avazıdır) diye düşünüyor acaba?²⁰

Hindistan'da, ilk veri tanrıları büyüsel egemenlik ile hukuksal egemenlik, Mitra-Varuna tanrısal çiftine tekabül eder. Mitra, düşünen, açık, düzenli, sakın, iyi niyetli, dinsel görünümüyle egemen bir tanrı iken Varuna; saldırgan, şiddetli, korkunç savaşçı görünümüyle hükümdar bir Tanrı'dır. Bunun yanında gerçek bir bağ efendisi olarak büyülu güçlere sahiptir. Kurbanlarını uzaktan bağlayabilir ya da yine uzaktan bağlarını çözüp kurtarabilir. Çok değerlilik ve zıtlıkları bünyesinde taşır. Bağ bağlama ve bağ çözme işini okurların unutmaması gerekir, çünkü ileride Ali inceleirken bu bağ olayı yeniden karşımıza çıkacaktır.

Konumuz açısından asıl önemli olan göksel Tanrı "İndra"dır. İndra, yaratıcı ve bereket sağlayıcı, hayatın bolluğunun kozmik ve biyolojik enerjinin kişileştirilmiş halidir. Kasırgaları başlatır, yağmuru yağdırır ve her türlü rutubete hükmeder. Silahı, Tvaştr'ın örse dövdüğü Vajra'dır yani yıldırımdır. İndra bu silahı ile suları karanlıkta tutan Vrtra'yı (ejderhayı) öldürür ve suları serbest bırakır. İndra'nın kazandığı bu zaferle, güneşi, göğü ve şafağı yarattığı söylenir. Başka bir Hint ilahisine göre ise, İndra doğar doğmaz gök ile yeri ayırdı, gök kubbeyi sabitleştirdi ve Vajra'yı fırlatarak suları karanlıktan tutan Vrtra'yı parçaladı. İndra, boğa ile bazende

20- Bilece'de gök gürlediği zaman, Ali kızmıştır, nara atıyor denilirdi. İlkbaharda ilk gök gürültüsü işitildiğinde herkes küçük bir taş parçasını başı üstünde atardı ki dilekleri Ali tarafından kabul olsun.)

koç ile tasvir edilir, aynı şekilde Hititler de göksel tanrılarını boğa ile gösterirlerdi.

Yunan panteonunda göksel tanrı Zeus, elinde göksel gücü simgeleyen yıldırım ile tasvir edilirdi. Zeus aynı zamanda yağmurun ve bereketin tanrısıdır. Roma'nın göksel tanrısı ise İüpiter'dir. İüpiter, tam anlamıyla egemen, göksel ve yıldırımları yağdıran, kutsalın kaynağı ve adalet dağıtan, evrensel bereketin güvencesi ve kozmosun egemeni bir Tanrı'dır. Şiddet kullanmaktan kaçınmayan bir özelliğe sahiptir.

Cermenler'in egemen Tanrı'sı Thor (Donar) en popüler Tanrı'lardan birisidir. Adı gök gürültüsü anlamına gelir. Silahı çekiç Mjöllnir'dir (ezici anlamında). Bu silah İndra'nın Vajra'sının bir benzeri ve yıldırımın mitsel imgesidir. Thor bu silahı ile devlerle çarpışır ve onları çekiciyle yok eder. Baş düşmanı kozmik yılan Jörnungan'dır. Dünyayı sarmış bu yılan ragnarök'te (dünyanın sonunda) çarpışır ve onu öldürür ama kendisi de onun zehri ile ölür.

Her zaman kızıl sakalı ve çekiciyle birlikte gösterilen Thor tasvirleri birçok tapmakta bulunuyordu. Thor, bir tarım Tanrı'sı olmasa da fırtınaların efendisi olarak, çiftçiler arasında oldukça popülerdi. Mahsulü güvenceye alıyor ve köyleri iblislere karşı koruyordu. Çok değerlilik ve zıtlıkları Thor da bünyesinde taşır. Varuna gibi, egemen tanrı olmasına karşın, büyüünün de efendisi-dir; rakiplerini bağlar, felç eder ve insan kurbanlarına bayılır.

Hint-Avrupalılardaki üç işlevli bu beşli set, İran İsmailîlerin(-Nazarîlerin) kitabı olan, fakat yazarı belli olmayan VIII. ile XI. yüzyıllar arasında yazıldığı tahmin edilen "Umm el Kitap"ta da geçer. Uzmanlar bu kitabın büyük bir ihtimalle Muhammise adındaki ilk Şii gruplardan birine ait olduğunu, muhtemelen de VIII. yüzyılda yazıldığını ileri sürerler. Muhammise'lere göre; Muhammed Tanrı'dır. Ondan sonra gelenler; Ali, Fatıme, Hasan ve Hüseyin, Muhammed'in birer teofanisidirler. Yani Tanrı Muhammed'in bu beş bedenden ayrı ayrı vücut bulduğuna inanılır. Ancak bu kutsal beşliden, yalnızca ilk yaratılan ve ilk konuşan (natık) kişi olan Muhammed kişiliği gerçektir ve gerçek anlamı (mana) temsil ediyordu. Muhammed, Âdem, Nuh, İbrahim, Musa ve İsa olarak Arap ve Arap olmayanlar arasında sürekli dünyaya gelmiş-

ti (aslında tek kişiydi) ve dünyaya her gelişinde “bab” yani ona açılan kapı olan Selman da onunla birlikteydi. Umm el Kitab’da geçen bu olayı siz Muhammed yerine Ali’yi koyduğunuzda olay kendiliğinde ortaya çıkacaktır. (Daftary;2001:134-135)

Muhammise ile yakından ilgilenen Arap tarihçi El-Kunmi; Cafer el Sadık tarafından yanından uzaklaştırılan Kufeli bir gali olan Beşer el-Şairi etrafında toplanan Ulyaiyye ya da Albaiyye denen, Muhammise’nin değişik bir kolundan bahseder. Ona göre bu grubun üyeleri, Muhammed’in değil, Ali’nin tanrısallığına inanıyorlardı ve bu özellikleriyle Muhammise’nin geri kalanından ayrılıyorlardı.

Muhammise’nin özellikle Ulyaiyye diye bilinen kolunun görüşleri daha sonra radikal Şii hiziplerinin en ünlülerinden biri olacak Nusayrilerin inançlarının temellerini oluşturmuştur. Burada Ali ilk varlık olurken, Muhammed peygamber, Selman da “bab” olacaktır. Nusayri teslisi şu şekilde şekillenecektir: Ali-Muhammed-Selman. Bu teslisin farklı bir versiyonu Hakk-Muhammed-Ali şeklinde Kızılbaşlık’ta geçer.

Gerçekten tevhid yani birleme Kızılbaş inancında önemli bir yer tutar. “Vahdet-i Vücut” esasına dayanan tasavvuf, İslam felsefesinde “Vusûl-i ilâhî”(tanrıya ulaşma) diye tarif olunur. Ortodoks İslam’da üçleme küfr olduğu halde, Kızılbaş/Alevilikte üçlemede tevhid(birleme) anlamı saklıdır. Hakk-Muhammed-Ali üçlemesi zahiri bir ifade şekli olup hakikatte, Ali, Hakk’tır, Muhammed’dir ve bizzat Ali’nin kendisidir. Yani üçlemede esas, bir olan bizzat Ali’dır. Şah Hatai’nin deyişiyle; “Hakk Muhammed Ali üçü de nurdur,/Birini almasan üçü de birdir.”

Üçlü egemen tanrı anlayışı Hint-Avrupa kökenlidir; Hindistan’da, Mitra-Varuna, İndra, Roma’da; İüpiter, Mars, Quirinus, Cermenler’de ve İskandinavya’da; Odin, Thor, Frey şeklinde görülür. Bu teslis (üçleme) Hıristiyanlıkta; Baba-Oğul-Kutsal Ruh şeklinde geçmiştir. Bu olgu Hıristiyanlıktan, Kızılbaşlığa geçmesi ihtimal dâhilindedir. Unutmayalım ki Hıristiyanlık her ne kadar Ortadoğu’da çıkmışsa da, son şeklini Anadolu’da almış ve buradan dünyaya yayılmıştır. Onun için Hıristiyanlığın Kızılbaşlık üzerindeki etkisi İslam’dan çok daha fazladır. Üçlemenin (teslisin) Ezidi Kürtlerinde tecellisi ise şöyledir; Melek-i Tavus,

Sultan Êzi, Şeyh Adi, kısacası Tanrı bu üç formadan birisinde kendisini Ezidi halkına göstermektedir.

Bu üçlemede Ali'nin Allah yani Hakk olduğu kesin tescillidir. Fakat bu gizlidir, anlaşılamiyor, bu yüzden sanılıyor ki, Muhammed'le kast edilen Peygamber Muhammed, Ali ile kast edilen Halife Ali, Hakk'ta gaybi Allah'tır. Oysa Kızılbaşlığın özünde gaybi bir Tanrı inancı yoktur. Kızılbaşlığın özünde bütün evreni kapsayan doğal bir güç ve onun insanın kişiliğinde dışarıya kendini vurma vardır. Yani bir bütün olarak Tanrısal güç evrenin bütününü kapsar ve en değerli varlık olan insanda kendini gösterir. Başka bir ifadeyle Tanrısal kişilik, Ali'de oluşmuş ve kişileşmiştir. Dolayısıyla her insanda yücelme, yani tanrılaşma yetisi vardır. Ancak onların tümü bu yetilerinin ayrımında, bilincinde değildir. Ancak, bu uğurda çaba harcayanlar bu perdeyi kaldırıp gerçeği bulmaktadırlar. Tam da burada İnsan-ı Kamil dediklerimiz yani Pirlerimiz ve Mürşitlerimiz devreye girecektir. Bir ozanımın deyişiyle; "Çünkü bildik aslımız, evvel biziz, ahir biziz, İptidayız, intihayız, Bâtın ü zahir biziz." Kısacası görünen ve görünmeyen her şey insandadır, insanda saklıdır.

Hint-Avrupa inançlarındaki göksel tanrıların Ali ile nasıl benzeştiklerini biraz daha yakından bakalım. Ali de tıpkı Thor gibi sakalı ve elinde yilandili kılıcıyla resmedilmektedir. Yilandili kılıç şimşegın mitsel simgesidir ve aynı zamanda adalet terazisinin sembolüdür. Ali de tıpkı İndra, Thor, Taranis ve Perkûnas gibi gökgürültüsünün, fırtınanın ve yağmurun Efendisi/Tanrı'sıdır. Ali'nin bu özelliklerini ozanlarımız zaten dile getirmişlerdir. Ozan Sefil Ali, bu yazdıklarımızın tümünü şöyle özetlemektedir:

*"Şah-ı Merdan cûşa geldi sırrın aşikâr eyledi
Yağmur yağdıran benim diye Ömer'e söyledi
Ol dem şimşek yalap*21 oldu yedi semâ güreledi
Hem sâkidir hem bâkidir nur-u Rahman'im(*22) Ali
Yetiş carımıza kurtar medet mürüvet Ya Ali, Ya Ali
Ömer vardı Muhammed katına eyledi beyan*

21- Yalap oldu=parıldadı

22- Nur-u Rahman= Acıyan-Esirgeyen(Tanrının)ışığı

*Ali midir ya Muhammed arş-ı Âla' da(*23) gürleyen
 Çark-ı Gerdûn(*24) elindedir sırr-ı hikmet söyleyen
 Hem sakidir hem bakidir nur-u Rahman'im Ali
 Yetiş carımıza kurtar medet mürüvet Ya Ali, Ya Ali.
 Ol Muhammed buyurdu ki yektir Ali bir dedi
 Huvel evvel huvel*25 ahir her şeye kadir dedi.
 Ali'ye şek getirenler*26 mutlaka kâfir dedi
 Hem sakidir hem bakidir nur-u Rahman'im Ali
 Yetiş carımıza kurtar medet mürüvet Ya Ali, Ya Ali
 Kün*27 deyince vareyledi onsekiz bin âlemi
 Hem yazandır hem bozandır levh-i mahfuz*28 kalemi
 Dertlilerin dermanıdır yar elinin merhemi
 Hem sakidir hem bakidir nur-u Rahman'im Ali
 Yetiş carımıza kurtar medet mürüvet Ya Ali, Ya Ali.
 Lahmike lahmi(*29) buyurdu "cismim Ali demmike"
 "Ali benim vechim" dedi Zülcelâl-ı rabbike*30
 Hükmi bâki adilhamdır lailahi gayrûke*31
 Hem sâki hem bakidir nur-u Rahman'im Ali
 Yetiş carımıza kurtar medet mürüvet Ya Ali, Ya Ali."*

Ali'de tıpkı yukarıdaki göksel Tanrılar gibi güçlü-kuvvetli tasvir edilmektedir, elindeki kılıcı (şimşeği) kötü ruhlara fırlatmakta ve şeytani güçlere karşı savaşmak için zaman zaman insan donun

23- Arş-ı âla= Göğün en yüksek(9.)katı

24- Çark-ı Gerdûn= Dönen gökler ya da dönen devran

25- Huvel evvel huvel ahir= Öncesi O, sonrası O'dur.

26- Şek getiren=şüphe duyan, kuşkulanan

27- Kün=ol

28- levh-i mahfuz= Tanrının insanların kaderini üzerine yazdığına inanılan gizli levha

29- Lahmike lahmi, cismûke cismi, demmike demi=Ya Ali etin etimde, cismin cismimden, kanın kanımdandır

30- Ya Ali Zülcelâl-ı rabbike= Tüm yüceliklere sahip olan

31- Hükmi bâki adilhamdır lailahi gayrûke= Yargısı adil ve sonsuza kadardır ve gayri tanrı yoktur

da yeryüzüne inmektedir. Ayrıca Ali tıpkı Varuna gibi, çok değerlilik ve zıtları da bünyesinde taşır. Bağların efendisidir. Devleri küçük yaşta bağlar, asırlar sonra yeniden tecelli ettiğinde çözer. İşte size bir derlemeden alıntılar:

26/1-Ali ile Zurnepoş:

Zurnepoş bir devdir. Hikâyeye geçmeden önce devin ne olduğunu açıklamamız gerekecek. Devler, kökeni eskiçağlara dayanan halk masal kahramanların en korkuncu olup, gerçek dışı yaratıklardır. Bu varlıklar insan tipi, konuşabilen azgın yaratıklardır. Kendilerine has dağlarda, büyük saraylarda yaşayan bu canlılar gerektiğinde insanları, güzel kadınları alıkoyabilen, onları yutan canlılar olarak tasvir edilir. Varlıkları eskiçağ inançlarına dayanır ve bu çağlardaki Tanrıların yönetimi altındaki gizli güçlerdir. Kimi iyiliksever, kimi kötülük, iyiler eskiçağın iyi tanrılarının kötüler ise kötülük tanrılarının buyruğunda bulunan insanüstü güçlerdir. Zerdüşt inancında kötülükler tanrısı Ahrimen'm buyruğunda bulunurlardı. Eskiçağda dinle bağlantılı olan bu varlıklar sonraları masallara konu olmuş, yeni bir içerik kazanmıştır. Bu devlerden birisi olan Zurnepoş ile Ali'nin macerası ise konumuz açısından oldukça alakalıdır.

Zurnepoş bir dev, Ali ise bir çocuktur. Dev, Ali'yle şakalaşır. Şaka esnasında Ali onun ellerini yaş bir meşe (bazı yerlerde hurma) fidanı ile birbirine bağlar. Dev adam ellerini ne kadar uğraşsa da çözemeyiz. Bağlanan fidan devin ellinde yeşerir ve olur bir orman. Aradan asırlar geçer, çok güç duruma düşen dev, Hz. Muhammed'e başvurur.

Zurnepoş—Ya Peygamber, bir çocukla şakalaşıyordum, oda şaka ile elimi yaş bir meşe fidanı ile bağladı. Bu fidanı çözemeydim, şimdide yeşerip olmuş bir orman, beni çok zorluyor, asırlardır ıstırap içindeyim. Ne olur beni bu güçlükten kurtarın.

Hz. Muhammed- Ben bu bağı çözemem, bu yüzden sana yardımcı olamam. Ancak on iki yıl sonra bir çocuk dünyaya gelecek, ancak o çocuk bu bağı çözebilecek. Oniki yıl sonra Zurnepoş tekrardan Peygamber'in huzuruna çıkar.

Zurnepoş—Ya Muhammed, bana dedin ki on iki yıl sonra bir çocuk dünyaya gelecek, ancak o çocuk seni kurtaracak demişti-

niz. Şimdi tam on iki yıl oldu ben geldim, beni bu ıstıraptan lütfen kurtarınız.

Hız. Muhammed—sen o çocuğu görseñ tanır mısın?

Zurnepoş—Evet tanırım

Hız. Muhammed—Nasıl tanırsın

Zurnepoş—Alnında Ay ve Güneş'in işareti vardı.

O esnada küçük çocuk o tarafta çıkıp onlara doğru gelir. Bunu gören Zurnepoş öyle bir korkar ki tir tir titremeye başlayıp korkunç bir sesle bağıırır. Bu sese yer titrer, gök gürler. Kendisini de Peygamberin arkasına atar.

Zurnepoş- Evet ellerimi yaş fidanla bağlayan çocuk buydu, der.

Ali, ona, “Mahşer gününe kadar Kafdağı'nda bekçilik yapacağına dair söz verirseñ ellerini çözerim” der. Zurnepoş bu öneriyi kabul eder. Ali onun ellerini çözer. Şimdi rivayet edilir ki Zurnepoş Kafdağı'nda bekçilik ederek, kötü mahlûkatların, yani şeytani güçlerin dünya yüzeyine dağılmasını önlemektedir. Bu görevi mahşer gününe kadar devam edecektir.³²

Aynı hikâyeye Kızılbaşların kardeş kolu olan Ehl-i Hak'ların kutsal kitabı olarak kabul edilen ve Ceyhunabadi tarafından yazılan “Heqq ol-Heqayeğ”ten de geçmektedir. Aynı konuya Şah Hatai de değinmiştir. Hatai bu konuda şunları yazacaktır:

*“Mihr-i yârı divlerin savaşında
Kendine bend etti on beş yaşında.
Üçyüz yıldan sonra yedi yaşında,
İfrit'in bendini çözen Ali'dir.”*

On beş yaşında bağladığı bağı, üç yüzyıl sonra, yedi yaşında çözecektir.

Başka bir şiirinde de Şah Hatai şunları yazacaktır:

*“Âlem arz'eyledi ol Kaf dağını
Orada seyreyledi devin bağını
Hurma çubuğuyla başparmağını
Kaim bendeyleyip sarandı Ali.”*

32- Bu hikâyeye Bilece'de derlenmiştir

Kızılbaş literatüründe, Zerdüştlük'le nerdeyse aynı olan devler, periler ve cin tasvirlerini çokça bulabiliriz. Bu insanüstü yaratıkların Zerdüştlük'te büyük öneme sahiptiler, zira bunlar Ahrimen'in, iyi meleklerle karşı yarattığı kötü güçleri temsil etmektedirler. Yaresan inanisında ise her devrin teofanisinin yardımcıları olan yedi iyi meleğe karşı yedi kötü yaratığın aynı sayıda tecellileri olmaktadır. Aynı şekilde Kafdağı da bu inançta sıkça bahsedilir. Kadim geleneksel İran'ı inanışa göre bu dağ silsilesi karasal dünyayı çevreler ve muhtemelen hem kadim İranlılar hem de modern Zerdüştiler için çok önemli sembolik rol oynamış ve halen bu rolü süre giden Elbruz Dağı ile simgelenmiştir. Bu efsanevi dağ silsilesinin dünyanın kenarında ve tanrıların evi olduğu kabul edilirdi. İran rivayetlerinde Elbruz Dağı için "göğün ve güneşin sütunu olduğu, ay ve yıldızların (onun etrafında) bir su çarkı gibi döndüğü belirtilir. Yeryüzünü destekleyen bu dağ olmasaydı hiçbir canlının yeryüzünde yaşayamayacağı sanılırdı.

Ali, Varuna gibi büyü özellikleri de taşır. O bir sırdır. Anlatılan bir rivayete göre, ölürken kendisini kendisi yıkar, çocukları Hasan ile Hüseyin'e derki; "Beni bir sandukaya koyun deveye yükletip yollayın ama sakın ola ki arkamda bakmayın." Çocukları dediklerini yaparlar, deveye yükleyip yollarlar ama bir müddet sonra dayanmayıp arkasında bakarlar. Görürler ki, deveye binen de, çeken de Ali'dir. Mübarek çocukların bu davranışlarına çok sinirlenir, sinirinden tüm saçları diken, diken olur. Bu olayı konu alan ikonlar eski Kızılbaş evlerini süslemekteydi. Aynı konuya Şah Hatai'de değinir:

"Ali'dir cesedin kendisi yuyan

Yuyup kefeniyle tabuta koyan.

Ali'dir devesini kendisi yeden

Hak ile Hak olan aslan Ali'dir"

Ali zıtlıkları bünyesinde barındırdığı gibi, çok değerlilik te taşır. Bunlardan bir tanesi Mitra özelliğidir. Mitra Hindu inanisında, düşünen, düzenli, sakın iyi niyetli bir Tanrı iken, Kızılbaş inanisında güneşin timsalidir ve görünmesi için dua edilen, doğan güneşle özdeşleştirilmiştir. İnsan-Aslan-Tanrı şeklinde simgelenmiştir.³³ Daha önce yazdığımız gibi, bu simge Kürtle-

33- Ali'nin bin bir ismi vardır, bir ismi de aslandır

rin güneş kültüyle ilgilidir ve M.Ö. 3000’li yıllara kadar giden buluntularda işlendiği ve kutsallık yüklendiği görülür. Bugün de Güneş, Ay’la beraber önemli birer Tanrısal varlıktır. Güneşin doğmasıyla Kızılbaşlar, yüzlerini güneşe dönerek kollarını açıp dua ederler ve başparmaklarını öperek alınlarına götürürler. Ziyânın ilk vurduğu yer öpülerek kutsanır.³⁴

Ali, evveli ve ezeli oluşu nedeniyle ölümsüz bir Tanrı’dır. O artık, Miraç’ta, perde arkasında Muhammed’e görünendir. Tur Dağı’nda Musa ile. İsa, Şam’a girince gökten inen ışıktır. Bu olay İncil elçilerin işleri (9:3-9 da) şöyle anlatılıyor: “Yol alıp Şam’a yaklaştığı sırada, birdenbire gökten gelen bir ışık çevresini aydınlattı. Yere yıkılan Saul, bir sesin kendisine, ‘Saul, Saul, neden bana zulmediyorsun?’ dediğini işitti. Saul, ‘Ey efendim, sen kimsin?’ dedi. ‘Ben, senin zulmettiğin İsa’yım’ diye cevap geldi. ‘Haydi, kalk ve kente gir, ne yapman gerektiği sana bildirilecek’ dedi. Ali, İncil’de İlya veya Elya’dır. Ozanlarımız Ali’nin bu farklı adlarını şöyle dile getirirler.

Devrani: “Kuran’da Ali’dir, İncil’de İlya,/Zebur’da Papa’dır, Tevrat’ta Ulya.”

XVI. yüzyıl, Kanberi : “Ol (Tanrı) Ali’dir Pişvûvâ-yi evliya vû enbiya,/Anın için dedi İsa İncil’inde İlyâ”

XVI. yüzyılda yaşayan Virani: “Yâ Ali yâ İlyâ Şah-ı Sultanım Ali,/Yâ Ali yâ İlyâ yâ Fazl-ı Yezdan’ım Ali”

XVI. yüzyıl, Kul Himmet: “Bir ismi Ali’dir bir ismi Allah”

XIX. yüzyıl, Derviş Ali: “Kün deyince var eyledi on sekiz bin âlemi.”

34- (Bilece’de bu kutsama esnasında, Sultan Ana, dua niyetine şunları söyledi: Suweye, suwe zelal bû/Sabahtır, sabah durudur.

Dengê dîkan qer û lal bû/Öten horazlar lal oldu

İmdada meda hat Xizirê qal bû/Yaşlı (aksakalı) Hızır imdadımıza yetiştî.

Suweye, suwe ronî bû/Sabahtır, sabah aydınlandı

Xwedê her tim, mera xudî bû/Hakk her zaman bize sahip oldu

Suweye, suwe pake /Sabahtır, sabah temizdir

Xwedê her tim însin şake/Tanrı her daim insanı sevindirir.)

XX. yüzyıl, Hilmi Dede: “Ali Rahîm Ali Rahman, Ali göründü gözüme”

İlk varlık olan Ali, aynı zamanda ilk insandır. O’da Heyder’dir. Hey/Heq, gerçek demektir, “Der” eki de yapım ekidir. O da Hakk’ın özelliğini barındıran, Hakk’tan olan demektir. O da ışık logosudur. Damlanın içindeki gerçektir, noktadır yani. Bigbang teorisinin anlatıldığı sürecin ilk nüvesidir. Atomdur, evreni canlılığı yaratan o patlama ve ışıktır. Ali de nurdur, ışıktır. Dendiği gibi “hem sakidir, hem bakidir. Nuru rahmanımdır Ali.” Varlığı başlatan Ali’dir. Onun için medet ondan umulur. Can ondandır, her an yaratır, hep esirger ve korur, medet ondan istenir, çünkü gerçektir, hayal değildir. İşte budur Ali’nin sırrı. Ali evvel Ali Ahir/Ali batin Ali zahir/Ali Tayyip Ali Tahir’dir. Ali doğmamıştır, doğrulmamıştır, evveli ve ezeli oluşu nedeniyle ölümsüzdür, O bir sırdır. Ozanlarımız bunu şöyle dile getirmişlerdir:

“Ali yaratılmış mısın sen dedi.

Muhammed yüzünü gördü dost dedi

Melekler Ali’den nişan istedi,

Zühre yıldızın alnında getürdü.”

26/2-Ali’nin Sırrı:

Ali’nin sırrına varmak ve onun tanrısallığını anlamak için tekrardan başlangıç noktasına dönmemiz gerekir. “Henüz hiçbir şey yok iken, yokluk dahi yok iken, o bir nur idi. Kendi ağırlığını kaldıramayınca kâinata saçıldı.” Koca uzay henüz boş iken, boşluğun içinde “nihan” (gizli) olan bir nokta... Salt enerji. Bugünkü evrende var olan tüm maddenin bir araya gelip, bir noktaya sıkıştığını hayal edin. İşte o kadar ağır, o kadar yakıcı, o kadar ışık olan bir enerji... Kendi bilicinden yoksun, kendisinin ne olduğunu bilmekten yoksun bir enerji. Bu enerji büyük bir hızla uzayın boşluğuna saçılıyor. Patlar gibi saçılıyor. O saçıldıkça uzay genişliyor. Uzay genişledikçe saçılan enerji soğuyor; elementlere, gazlara, kayalara bürünüyor. Her bir parçası ayrı bir çark içinde semaha duruyor. Kısacası fırlatılan her bir parça ayrı bir kümede yörünge bulup dolanmaya başlıyor.

Saçılan ve dondan dona giren, yani şekilden şekile giren bu enerji her bir adımını kendi hafızasına kaydediyor. Her deneyimden sonra bir sonraki adımının nasıl olması gerektiğini tasarlıyor.

Hafızasındaki deneyimsel bilgiyi örgütleme ihtiyacı ve aşamasında biyolojik bir varlık olma ihtiyacı duyuyor. İşte orada aminoasitler, RNA'lar, DNA'lar devreye giriyor. Organlar devreye giriyor; eller, ayaklar, gözler, kulaklar...

Bütün serüvenin amacı kendini bilmek, kendi sınırlarını bilmek aşkında geçiyor. Büyük bilme aşkı ile sonsuz uzayda, birçok formda ve birçok zamanda dolanıp duruyor, o ilk başta bir tek nokta olan varlık... Aklını ve bilgisini örgütleme aşamasında ise can ile buluşuyor. Tek hücreli basit canlıdan insan denen en karmaşık en karışık canlıya bürünüyor. Küll olan aklına nefis bulaştırıp, insan donunda eleştirel ve analitik bir akıl sunuyor kendine. En iyi hali ile en kötü hali arasında hakem ve deneyimsel bir ko-bay kılıyor kendini, insan aklı ve gövdesi içinde.

Bir hiç iken bir nokta içinde, insan gövdesi içinde ulaşıyor aklının en uç noktasına. Bu uç noktayı yine insan gövdesi aracılığı ile aşmaya sevdalanıyor kendini. Işık iken taş, taş iken toprak, toprak iken ot, bir ot iken bir hayvan, bir hayvan iken insan olarak evrilmesinin derdi budur. Kendi kendini yaratmasının üst bir aşamasıdır insan olarak uzayda boy göstermesi. Kendini bilmesinin yegâne aracıdır kendini insan gövdesi içinde seyyah kılması. Gönül mihmandarı ve mihmanı olması...

Ali, yürüyen bir Hakk'tır. İnsan olmanın bilincine, sırrına ermiş her "İnsan-ı Kamil" Ali'dir. İnsanlığa ve insanlığın varlık nedeni ile hedefine hizmet eden herkes Ali'dir. Bu yüzden her çağda, her sosyal çalkantının ardından gelen her dönemde bir Ali mutlaka vardır. Hünkâr Hacı Bektaşî Veli bu nitelikleriyle bir Ali iken, Şeyh Bedreddin de, bir Ali'dir, Seyyid Rıza ve Mazlum Doğan gibi daha niceleri birer Ali'dir. Binlerce yıl gizlenen Ali sırrı budur işte. Katliamlara, zulümlere neden olan Ali sırrı budur. Kızılbaşların benimsediği, sevdiği, Tanrılaştırdığı Ali bu Ali'dir. O bir dosttur, ezilenlerin kurtarıcı Tanrı'sıdır, varedendir, sır içinde sırdır, insan suratında sayısız kez tecelli ederek, yeryüzüne inmiş ve inecektir, her seferinde bozulan sosyal adaleti ezilenler lehinde düzelttikten sonra yeniden sır olacaktır.

Hikâye değildir bu anlattıklarımız, zorunlu göçün yaşanmaya başladığı 1990'lara kadar Kızılbaşlık içinde yaşan Ali, bu Ali'ydi. Ya şimdi bize dayatılan Ali böyle midir? Bakacağız; bugün Kızıl-

başlara İslam tarihinden geçen Halife Ali dayatılmaktadır. Halife Ali'nin Kızılbaşların inandığı Ali'yle isim benzerliği dışında bir alakası olmadığı görülecektir. Kızılbaşlıkla bağdaşmayan Halife Ali'nin özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür.

I.-Halife Ali, hem şeriatçidir hem de cihadçidir, nasıl mı?

Halife Ali eseri olan Nehc-ül Belaga'da şunları yazar; “ İnsanlar iki bölüktür; bir bölümü Şeriat'a uyar, öbür bölümü, bid'ata (sapkınlığa) sapar. Bağışlanmayan zulüm, Allah'a şirk (ortak) koşmaktır. Cihad, İslam'ın en yüce rüknüdür (temelidir). Namaz kılmak, dinin esasıdır. Zekât vermek farzdır. Oruç tutmak, azaptan kurtarır. Kâbe'yi ziyaret etmek, yoksulluktan kurtarır, günahları yur, yıkar.

II.-Dayatmacıdır; İslam'ı kabul etmeyenleri kâfir (sapık) ilan etmiş ve onları katletmekten çekinmemiştir. Aynı eserinde; “Bilin ki siz İslam'la bağınızı kestiniz. Dinden çıkanları kahrettim... Allah'a ant olsun ki, savaşta onların kanlarıyla bir havuz dolduracağım.” “benim sözlerimi duydukları halde itaat etmeyip isyan edenlere, öleceğim güne kadar yürür de yürürüm, vurur da vururum” (Age, s.201), gibi sözler bu tarihsel Halife Ali'ye aittir. Bunları diyen ve hayatından da çok iyi bildiğimiz gibi uygulayan bir Ali'nin, Kızılbaş/Alevilerin tahta kılıçlı Ali'sinden farklı olduğu açık değil midir?

III.-Çok eşlidir, İslam'ın kadına dayattığı dar kalıpta yaşamasını savunur: Fatıme'nin ölümünden sonra çok eşliliği seçmiş, dörtten fazla kadınla evlendiği bilinmektedir. İslam'ı bir bakışla kadınlara bakan Ali, aynı eserinde şunları yazacaktır: “Kadınlara kaygıları dertleri, dünya ziynetleriyle bezenmek, dünya da bozgunculuk etmektir. Sakın kadınlara danışmayın, onların reyleri zayıftır; azimleri gevşektir.”

IV.-Her Müslüman gibi softadır: Kadınlı-erkekli semah tutmasını bilmez, sazdan hoşlanmaz, içki içmezdi. Hoş görüşüz ve acımazsızdı; İslamiyet'i yaymak için insanları kırmaktan asla geri durmazdı. Bu yüzdendir ki, “Allah'ın Arslanı” unvanına layık görülmüştü.

V.-Ahiretçidir; ruhgöçüne ve hulûl inancına inanmadığı gibi, bunu savunanları kâfirlikle suçlar. Halife Ali, İslam inancının sadık bir mümini olarak, öbür dünya (ahiret) eksenli bir teolojiye

sahipti: “Bil ki sen ahiret için yaratıldın, dünya için değil. Yok, olmak için halkedildin, kalmak için değil. Ölüm için varsın sen, yaşamak için değil” (Age, s.341). Yine Ali’nin Selman’a yolladığı mektupta, “dünya, dokunulunca ele yumuşak gelen, fakat zehri insanı öldüren yılanı benzer. Dünyada elde ettiğin, seni aldatan, sana hoş gelen şey, az bile olsa gene ondan yüz çevir” (Age, s.295) der. Kendi doğallığında, “öyle bir andasınız ki, kıyamet nerdeyse kopacak” (Age, s.123) diyen bu anlayış, hayatı bir cennete çevirme arayışını reddetmesi bir yana, bilim dışı önyargı ve korkutmacanın ürünü olup, Tanrı karşısında “alçalma”, “kul olmayı” ve sorgusuz bir şekilde emirlere ve kadere itaati öngörmektedir. Bu anlayış kitap boyunca anlattığımız Kızılbaş/Alevi inancıyla çelişmektedir. Kızılbaş, kendini Tanrısal tözün parçası olarak gördüğü gibi onunla yetki mücadelesine de girişmekten çekinmemiştir.

Halife Ali tarafından söylendiği iddia edilen ve Seyyit Radî (ö. 1015) tarafından, derlenen Nec-ül Belaga, hiçbir zaman Kızılbaş inancının başvuru kaynağı olmamıştır. Ancak bu eser, Kızılbaşlıktan apayrı bir inancın, Şiiliğin kaynağıdır. Bunu, geleneksel Kızılbaş/Alevi inanç önderlerinin ona atıf yapmaması yanında; Kızılbaş deyişleri, inanç ritüelleri ve Kızılbaş/Alevi teolojisiyle kıyasladığımızda net olarak görülmektedir. Görüldüğü gibi, örneğin bir Halife Ömer’den, Osman’dan farkı, inanç algısı düzleminde değil, bu inancın içindeki kimi ayrıntılarda belirginleşen bir Ali şahsiyeti ile karşı karşıyayız. Savaş, kadın, namaz, hac, umre, oruç, farz, kible, dinin esası, şeriat ve Kur’an’ı, onların haramları ve helâlleri, yani kadına, içkiye, kâfire bakışı, vb. bir bütün olarak Ortodoks bir bakış açısı ile karşı karşıyayız.

Derler ki dinde zorlama yoktur. Doğrudur ama Kızılbaşlara dayatılan nedir? Yukarıda özelliklerini saydığımız Ali’yi benimseyenler, varsın onun yolunda gitsinler ve onun yapılması zorunlu gördüğü dini ritüelleri yerine getirsinler. Ama bu Ali’yi, varoluşumuzun özü olan Ali ile kıyaslamasınlar. Kızılbaşlar’ın Ali’si bir şahsiyet olmanın çok ötesindedir; O her varlığın özüdür, kudret kandilinde yanan ışıktır. Başta insanlar olmak üzere evrendeki her varlık o ışığın zerrecikleridir; yani Ali’nin parçacıklarıdır.

Peki, neden Ali’nin ismi bu kadar revaçtadır? Çünkü Kızılbaşlık dört tarafı düşman inançlarla çevrilmiştir. Ve bu inançlar

tarihleri boyunca Kızılbaş inancını hoş karşılamadılar, ona tolerans tanımadılar. Hep kıydılar, soy kırımlardan geçirildiler ve sürgünlere yollandılar. Kızılbaşlar inanç değerlerini günümüze kadar sürdürmeyi başarmışlarsa, bu ancak takiiye yapmaları sayesinde mümkün olmuştur. Kızılbaşlık için İslam bir kılıf, bir örtüdür. İslam bu inanç üzerinde sadece “sureti” vardır, özü yoktur. Kul Seyyid’in de belirttiği gibi; “Eğer Kızılbaşlık başka bir dinin hüküm sürdüğü bir coğrafyada yaşama alanı bulsaydı, saklandığı, büründüğü kılıf Ali değil başka bir isim olurdu.”

Eşitlikçi tarım ve yarı göçebe bir toplum üzerinde oturtulan, dayanışmacı ve sözel bir kültür ile biçimlendirilen Kızılbaş inancının merkezinde Tanrısal bir Ali oturtulmuştur. Bu inanca yamanmaya çalışılan tarihsel, yani Halife Ali ise düşünsel devamlılığı değil sembolik bir anlama sahiptir. Halife Ali bu inancın içine bir zorunluluk sonucundan alınmış, baş tacı yapılmış, ancak ciddi bir revizyondan geçirilmiştir. Bu noktada durum, çağdaş dedelerden Hüseyin Gazi Metin’in “Anadolu Alevi’si, onların ezdiği, İslam’ın katı kurallarla kestikleri toplumu (Ehl-i Beyti) biz aldık bağrımıza bastık, cemimize getirdik, onu pir ettik, nur ettik” saptamasından ibarettir. Ceme alınan, Pir edilen Ali, Alevi’leştirilmiş, otantik yaşam ve inanç biçiminde arındırılmış Ali’dir; çok eşliliğine itibar edilmemiş, camisine gidilmemiş, cihadına çıkılmamış, haremlik-selamlığı uygulanmamış, Ramazan orucu tutulmamış, vs...

Halife Ali, bu noktada, “şeriatın baskısından ve yükünden kurtuluşun” gerekçesi bir semboldür. Nitekim “namaz kılmamız gerekmiyor, Ali bizim için kıldı, oruç tutmamız gerekmiyor, Ali bizim için tuttu, dua etmemiz gerekmiyor, Ali bizim için etti” gibi ifadeler bu gerçekliğin yansımasıdır. Kızılbaş/Aleviler, “hayatı boyunca sofuca yaşamış olan ‘Ali’nin şerefine’ kadeh tokuşturur ve esasen O’nun sofuluğu da, imam olma özelliği nedeniyle yaptığına” inanırlar. Dahası Şeyh Rasî’nin, “Ali’nin Düşüncesi ve Sözü” adlı eserinde de belirttiği gibi, Aleviler “Ali’nin kendisinin uyguladığı sofu yaşamının taklit edilmesini yasakladığına” inanır. (Anton J. Dierl, Anadolu Aleviliği, s.90). Bu bağlamda Ali’yi sembolik anlamda kendine temel kavram yaparken tarihsel Ali’yi yinelemekten uzak duran Alevilik, bunların da ötesinde Vahdet-i Vucut ve “hulûl” inancıyla İslamiyet’ten apayrı bir teolojik anla-

yışın inancı olmuştur. Bu inançların kaynağı ise İslamiyet değil, bizzat kendi geçmiş inançları, İslamiyet'le toslaşmasından edindiği bilinçaltı ve maddî yaşam koşullarıdır. (E. Aydın; 20-30)

Oysa her Kızılbaş'ın gönlünde yatan Ali, Cem'dedir. Cura çallar, deyiş söyler, kutsal şaraptan demlenmiştir, kadın ve erkeklerle birlikte semahtadır, Hakk aşkına pervane gibi dönmektedir. Ali sevgisi inancın temel değeridir. O Şah-ı Merdan Ali'dir, bir insandır. Ali ismi altında gizlenen sırdır. Bu sır ise Ali'nin insan inancında takiiye olarak kullanılmıştır. Her peygamberle gelen insandı, her kitapta gelen insandı, her evliya insandı. Ali eşitti Hakk'tı, Hakk eşitti insandı.

27-KIZILBAŞLARIN EHL-İ BEYT İLE İLİŞKİSİ

Ortodoks İslam inancının aksine Şiilik, Peygamberlik kurumunun Hz. Muhammed'le son bulacağına inanmamakta, Mehdi inancını korumakta ve Peygamberlik kurumunun, İmammet kurumuyla devam edeceğine inanırlar. Bu inanişaya göre; Peygamberlik çağının Muhammed ile kesin olarak kapandığına inanmak için dünya nizamının mükemmel olup, kozmos'un artık hiçbir değişiklik ve olgunlaşmaya ihtiyacı olmadığına kanaat getirilmesi gerekir. Oysaki İslam'ın ilk günlerinden itibaren çok kişi bu derece iyimser olmayıp Allah'ın dünya yüzüne gönderme lütfunda bulunması halinde yeni bir peygamberin hayli yapacağı işi bulacağı kanısındadırlar.

Bundan dolayı, Muhammed'den sonra, gaypda olan Mehdi'nin, yani Mehdi el-kaim veya Sahip-ül Zaman'ının mutlaka geleceğine ve bozulan nizami âlemi tekrardan düzene koyacağına inanılır. Bu inanç, Tanrı'nın sık sık Ali'de tecelli edip, yeryüzüne gelip giden Kızılbaş inancına da uymaktadır. Burada Mehdi'yi, Ali'nin bir tezahürü olarak görmek gerekir. Bu tıpkı kıyamet günü yeryüzüne ineceğine inanılan İsa'ya benzemektedir. İmam Mehdi'de insanlığı(bekli de Kızılbaşları) kurtarmaya gelecektir.

Tarih boyunca Şiilerle Kızılbaşlar, Ali ve 12 İmam yandaşlığında ortak hareket etmiştir. Ama bu yandaşlık inançtan öte siyasal bir ortaklıktır. Kızılbaşlık ile Şiilik birbirinden çok uzak

iki inançtır; inanç ritüelleri çok farklıdır. Şiilikte bir pire, şeyhe veya dedeye bağlanma, cem yapma, kutsal içkiden demlenme, mum yakama, sazlı-sözlü unsurlar yoktur. Kadın erkek eşitliğini kabul etmezler, birlikte semah dönmezler ve Şiilerde muta nikâhı geçerlidir. İran’da Kızılbaşlar kendilerine “Hakk Ehli” (Hakk’ın topluluğu), Şiilere ise “Ehl-i Suret” (şekilci) derler.

XIV ve XV. yüzyılda gelişen İmami Şii’liğin Kızılbaşlık üzerinde ki en büyük etkisi Ehli-Beyt’e karşı duyulan aşırı sevgi ve 12 İmama içten bağlılık olmuştur. Ondan önce Ali ve Ehli-Beyt’i konu alan çalışmalar ya hiç yok ya da çok sınırlıdır. Yine de bu bağlılık inançsal-işlevsel değil, sevgisel-gönül bağlamında olmuştur. Sebebi de İmamların İslam’la olan ilişkilerinde kaynaklanmaktadır. Çünkü İmamların İslam’la bir sorunları olmamıştır; sorunları yönetimle, Arap iktidarıyla olmuştur. Sorun inanç düzeyinde değil siyasi düzeyde cereyan ettiği için, İmamlar, İslam şeriatına uygun hareket etmişler, Sünni İslam kurallarını benimsemişler, başta Namaz ve Oruç olmak üzere İslam’ın tüm gereksinimlerini yerine getirmişlerdir, getirmeyenleri de uyarılmışlardır. Kızılbaş/Alevileri, Ehli-Beyt’e ve 12 İmama bağlamanın en önemli nedeni, Şii propagandasının onları sürekli masum göstermesinden kaynaklanmıştır. Tarihi boyunca hep mazlumdan, hakkı yeneden, ezilenden yana tavır koyan Kızılbaşlık, Ehli-Beyt’in ve 12 İmamın da mazlum olduklarına inandıkları için onları içlerine almışlar, bağlanmışlar, haklarını savunmuşlardır, ama inançlarını benimsememiştir. İçlerine aldıkları İmamlara yeni misyonlar yükleyerek, onların her birisinin Hakk’m bir teofanisi olarak görmüşlerdir, yani tanrılaştırmışlardır.

Kızılbaşların Ehli-Beyt ve İmamlarla olan bu sıcak ilişkisi, süreç içerisinde kafaları karıştırmış, Kızılbaş/Alevilik sanki İslam’ı bir versiyonuymuş gibi, ya da bir tarikatı imiş gibi bir fikrin gelişmesine sebep olmuştur. Bu kafa karışıklığı günümüzde de devam etmektedir; Kızılbaş/Aleviler, kendilerini İslam içi mi, İslam dışı mı diye tanımlamakta zorlanmaktadırlar. Oysa Ehli-Beyt sevgisi, gönül bağından öteye gidememiş ve Hint-Avrupalıların eski kutsal beşli tanrısal setine karşılık gelmiştir. Keza Kerbelâ olayına dayandırılan on iki günlük Muharrem yası ile pişirip dağıtılan aşure’de eski gelenek kaynaklıdır. Masum ikiz(vanların) tanrılarının dramatik ölümleriyle yakından ilgilidir.

28-HIZIR (XIZIR) VE ŞARKA ŞIVAN

Dağlarda, fırtınaya yakalanan yolcunun veya kışın kömde ormanın içinde tek başına keçilerini besleyen köylünün dara düştüğü anda çağırdığı, himmet dilediği ilk ilahi kişi Hızır'dır. Kızılbaş Kürtler, Hakk'ı (Xwedê'yi) çağırdıkları kadar Hızır'ı da çağırırlar, ondan imdat ve şefaet dillerler. Hızır bu özellikleri itibari ile Ali'ye benzese de Ali değildir. Yaratma özelliğini kaybederse, koruma ve esirgeme yetkisini korumaktadır. Hızır bu kollama ve koruma yetkisini, Ocaklar ve yerel ziyaretgâhlarla paylaşır. Zira bu yerel güçler birer sahiptirler (Xudidir), koruma ve kollama yetkisine sahiptirler, darda kalanların imdadına yetişirler. Ama Hızır bunların da üstündedir ve daha geneldir. Hızır, özellikle bölgenin ağır kış koşullarında ortaya çıkan gizli bir kudrettir. Kar ve tipinin ortalığı kapladığı soğuk kış günlerinde, tufan ve afetlerde, depremlerde ve öteki felaketlerde çağrılan, baş koruyucu ve kollayıcı olarak her zaman hazır ve nazır olan ilahi bir güçtür. O değişik donlarda görünen ölümsüz bir kurtarıcıdır, sırdır ve her daim iş başındadır. Aşağıdaki haykırış buna güzel bir örnektir.

“Zivistane, bezê reş ket çixirê

Kıştır, keçiler kar patikasında tek sıraya düştüler.

Şarkê şivan ket oxirêKutsal çoban

Şehriban uğurlarına düştü.³⁵

35- (Şarka Şivan, Hızır'da olduğu gibi koruyuculuk niteliğine sahiptir. Hızır'ın genel koruyuculuğuna karşı, Şarka Şivan sadece çoban ve keçilerin, bir de yaban keçisi olarak adlandırılan “bezküvilerin” koruyucusudur. Toprağa bağlı yarı göçebe (çoban) bir toplum için, çoban tanrılarının varlığı oldukça önemlidir. Bu anlamda Xızır, soğuk kış günlerinde köyünde ve evinde uzak, orman içindeki tek katlı ibdidai kömünde keçileriyle birlikte yaşayan çoban için çok önemi bir figürdür; onun dostu, arkadaşı ve yarenidir. Şarka Şiva'nın bu koruyucu özellikleriyle acaba Anatanrıça Anahita'nın devamı olabilir mi? Bilindiği gibi Anahita, Ahura mazda'nın iki kızından biridir. Avestaya göre; Anahita, suların, verimliliğin/doğurganlığın ve sağlığın tanrıçası olup, sürüleri, mal ve mülkü çoğaltandır. Bu özelliğiyle Şarka şivan'a oldukça benzemektedir.)

*Havarekê dixazim gerçexê ser Baxirê
Bağır gerçeğinden bir imdat isterim.³⁶
Zivistane berf dibarî, berfa hüre
Kıştır, kar yağıyor inceden ince
Girtin rê û dirbê düre/ Yolları tutu, yollar uzadı
Ya Xızır xwe di megîn, dore me bike sûre
Ya Hızır bize yetiş, etrafımızı ferahlat
Dilê min şevitî ar û xurî/Yüreğim alev tutmuş yanıyor.
Terim ber çem û arazan çavê min nabirî
Çaylardan geçmek isterim, gözüm tutmuyor.
Hîmetê dixazim Xızirê gaz û çîyan
Dağların koruyucu Hızır'ından himmet diliyorum
Ya Xızır tu xwe megînî, tengîyan tu biwurî
Ya Hızır imdada yetiş, bu darlığı sonlandır.³⁷*

Hızır, sık sık insan formatına girip çıkmaktadır. Ölümsüzdür, “Kanatlı Bozatiyla” O, her zaman iri ve diridir. Dara (Tengiye) düşenlerin hemen imdadına yetişir. Yaşlı, yoksul, hırpani görünüşüyle kendisini insana gösterir, onları sınar ve kaybolur. Bu yüzden, gezici Dervişlere, Saf (budela) ve fukara insanlara, çoğu zaman Hızır diye inanılır.

Hızır aynı zamanda, fakirlere yardım eden, yoksulları ve açları doyuran, bir melektir. Halk arasında, bereketli olsun, Hızır'ın hanesi olsun anlamında (bereket lê bî, Xana Xızır bî) söylenir. Hızır hakkında şöyle bir rivayette anlatılır; Hasan ve Hüseyin hastalanırlar, Fadime ana Hazreti peygambere durumu anlatır, Hazreti Peygamber ailece üç günlük oruç tutmaları tavsiye eder. Aile üç günlük oruç tutarlar. Birinci akşam tam sofraya oturacakları esnada kapı çalınır, hırpani giysili yaşlı bir adam içeri girer ve aç olduğunu söyler. Ali sofradaki yemeğinin hepsini yaşlı adama verir. O akşam aile iftarlarını açmadan geçirirler. Ertesi akşam tam sofraya oturacakları sıradan başka biri içeri girer ve aç olduğunu söyler. Ali yine sofradaki yiyeceğin hepsini ona da verir. İkinci akşamda aile iftarlarını yapmadan aç uyurlar, derken üçüncü ak-

36- (Bağır Pülümür yöresinde kutsal bir dağdır.)

37- (Bu derleme, Bilece'de Murat Gürbey'den derlenmiştir.)

şam da aynı hadise yaşanır. Aile üç gün üç gece aç iftarlarını açmadan geçirirler. Aslında onları sınavan Hızır'dır, ailenin istekle, şevkle yiyeceklerini ona verdiği için, oda elini duvara vurur ve yarılan duvardan bir tepsi çok lezzetli yemek çıkar." Bu yüzden Kızılbaşlar "Keramet kimdedir, kim bilir" sözü bu anlamda söylemişlerdir.³⁸

Hızır günleri etkinlikleri Kızılbaş/Alevi toplumunun önemli dinsel etkinliklerden bir tanesidir. Yeniden doğuş simgeleyen ve yeni doğum yılına hazırlık anlamına gelen "kutsal günler" olarak kabul edilir. İ. Nuri Paşa, bunu "Tolhıldan" etkinlikleri olarak adlandırır. Bir tarım ve yarı göçebe toplum olan Kızılbaşlar açısından taşıdığı en önemli kutsallık, "yeniden diriliş" ve "doğuş" olarak taşıdığı anlamdır. Yeniden doğmak, uyanmaktır, uyanmak da özünü bilmektir, Özünü bilen Hakk'ı kendinde görür. Uyanan doğadır, toprak anadır. Toprak Ana'nın ve her canlının doğuş için yeniden döllenmesi olarak kabul edilir.

28/1-Hızır orucu ve bayramı:

Her yıl, Rumi takvimine göre Ocak ayının son üç günü, yani Miladi takvimin 11 Şubat'tın da üç günlük oruç tutulmaya başlanır. Yalnız takvim öyle ayarlanır ki, Oruç'un son günü Perşembeye gelecek şekilde ayarlanır. Yani, Salı, Çarşamba ve Perşembe günü oruç tutulur. Tören ve Qawıt Perşembe gecesine (êvara İni'ye) denk getirilir. Êvara İni'de (Perşembe gecesini) Qawıt pişirilir. Kızılbaş/Aleviler, Hızır orucunda, akşamları zöhre yıldızın görünmesiyle iftarlarını açarlar ve yirmi dört saate bir yemek yerler, sahura da kalkmazlar. Bu oruçta yemekte ve içmekte bir kısıtlama yoktur, her şey yenilir. Hızır, evliyalar içerisinde, kendisi için oruç tutulan, kurban kesilen, bayram ve Cem yapılan (Cemê Xızır) tek ilahi güçtür. Yine Evliyalar içerisinde Hazretle anılan tek evliyadır.

Qawıt(Kavit) şöyle yapılır, ham buğday, az mısırla sacda kavurtulur, güzelce kavruktan buğday-mısır karışımı, "Dıstar" denilen el değirmeni ile öğütülür. Haşlama esnasında bacada güzel kokular yayılır ve o evde qawıtın yapıldığı anlaşılır. Öğütülen qawıt avuç, avuç ağza atılır. Qawıt öğütüldükten sonra, birazı bir tepsinin üzerine yayarak, akşamdan ambarın üzerine konulur. Sa-

38- (Bu hikâye Sultan Gürbey'den derlenmiştir.)

bahleyin ambarın üzerinde tepside yayılmış qawıta bakılır, Hızır'ın at nalının izi var mıdır, yok mudur. Şayet bir iz tespit edilirse, o eve o gece Hızır'ın geldiği anlaşılır ve mutlu olunur. Artan qawıttan gece (êvara ini'de) "Heyre" yapılır. Heyre, qawıt kaynamış suda iyice karıştırılır, suyu çekildikten sonra üzerine yağ ve bal veya sarımsaklı yoğurtla tereyağı konularak servis edilir.

Ertesi gün yani Cuma günü bayram kutlanmasına devam edilir, o gün "Niyaz" (kete) pişirilerek, konu-komşuya dağıtılır. Niyaz şöyle yapılır. Tereyağı, un, süt ve yumurta yeterli oranda karıştırılarak hamur yapılır. Ya ekmek biçiminde sacda pişirilir ki buna kete denilir, ya da sacın altında pişirilir buna da köme denir. Eğer niyazınız Köme ise kare şeklinde kesilir, kete ise tek, tek, her haneye bir tane düşecek şekilde tepsiye konularak, evin çocukları tarafından komşularına dağıtılır. Niyazi alan komşu da, memnuniyetini belirtmek için "şa şa parîkî wekî ga" yani öküz büyüklüğünde bir lokma der. Niyazı dağıtansa o evdeki memnuniyete sevinçle karşılık vererek ayrılır. Ekonomik durumu biraz daha iyi olanlarsa, Kıştan bir koçu veya tekeyi samanlığa atarak besiyeye çekerler ve o gün keserler, etini tıpkı niyazda olduğu gibi tüm köye dağıtırlar.³⁹

Kızılbaşlar, o gün doğan çocuklara Hızır adını verirler, onlar şanslı kişilerdir, çünkü bu ad onlara şans getirir Bu bayramın kutlandığı dönem, kışın en soğuk olduğu zamandır. Gecedен esen sert rüzgâr karın tozunu ve dumanını birbirine katarak, göz gözü görmez olur. Buna Hızır'ın atının suratında doğduğuna inanılır. Çünkü "kul dardadır, Hızır teftiştedir" denilir.

Bu bayram Kızılbaşlar dışında Ehl-i Hak'lar ile Êzidi Kürtleri tarafından da kutlanır. Bu kutlamaya Ehl-i Hak'larda Zât-ı Mutlak (Mutlak Varlık) Bayramı denmektedir. Ali'nin 'İlahi-Varlık' oluşu dolayısıyla bazı yörelerde, Eli-Heyder bayramı denilir. Cehelten ya da Kırklar'da, Nebî Bayramı, yani Hızır-Nebî Bayramı

39- Bizim niyazları köyde ben dağıtırdım. Kapı komşumuz ve aynı zamanda amcamız Cafer amca vardı. Cafer amca, konu komşuya gitmeyen, dedikoduyu sevmeyen, temiz, saf kendi halinde bir insandı. Her iş elinde gelen sanatkâr biriydi, ama inancı biraz zayıftı. Ben kapıyı vurup ketesini verirken ve ondan "şa şa parîkî wekî ga'yı" beklerken, O hanımına şöyle seslendi. "Elê nanikî din hat" yani "Elif hanım bize bir ekmek daha geldi" dedi. Bu hafızamda unutulmayan bir anekdot olarak kaldı.

adını alır. Êzidilerde 18 Şubat'a denk gelir ve Hızır İlyas Bayramı olur.

Aynı coğrafyayı paylaşan toplumlar, adları farklı da olsa aynı inançları paylaşırlar. Özellikle Asırlar boyu birlikte yaşayan Kürtler ile Ermenilerin pek çok ortak inanç özellikleri vardır. Bunlardan bir tanesi de Hızır orucunun ardında kutlanan bayramda görülmektedir. Ermeniler de Surp Sarkis kilisenin III. yüzyıl azizlerindendi Surp Sarkis dini uğruna işkence görmüş ve miladi 300 yılında öldürülmüştü. Ermenilerce şefaatine en çok başvuru alan azizlerdendir. Özellikle kısmet bekleyen genç kızlar niyetlerinin gerçekleşmesi amacıyla üç gün katıksız oruç tutarlar, özel yapılmış bir hamuru, Surp Sarkis geçerken beyaz atının nal izini bırakması için dama koyarlar. Aracavora olarak adlandırılan bu üç günlük orucun ardından kutlanan bayramın bir benzerini ilk zamanlarda Gürcüler de kutlardı. Bu bayramı, Aziz Georges'le özdeşleştirilerek Mayıs ayında kutlanan Hıdrellez (Hızır-İlyas) bayramı ile bir ilişkisi yoktur.

28/2-Hızır etkinliklerinin kökeni:

Hızır orucu ve Hızır günleri kadim Kürt uygarlığında Xwedirnewi etkinlikleri olarak geçmektedir. Hatti ve Hititler'den günümüze ulaşan bu etkinlikler, Şubat ayının ortasına rastlamakta ve bugün Kızılbaş/Aleviler arasında kutlanan etkinlikle birebir aynısı olup üç gün sürmekteydi. Selahaddin Mihotuli "Arya uygarlıklarından Kürtlere" adlı eserinde; Xwedirnewî şöyle tanıtmaktadır: Bu kutsal şahsiyet beyaz uzun sakallı, yüzü sevimli, elleri kemiksiz, sempatik bir erkektir. Beyaz bir elbise giymiş, başında arıyanik tipte konik bir başlık bulunmaktadır. Beyaz bir ata binmiştir. Elinde mızrağa benzer uzun bir silah bulunmaktadır. Çok güçlü, ölümsüz biri olup dünya durdukça o da aynı şekilde var olacaktır. Yerde, havada ve denizde, her an ortaya çıkıp dara düşen insanlara yardım edebilmektedir. Örneğin; karlı kış günlerinde kurtların saldırısına uğrayan insanları kurtarabilmektedir. Veya kışın kar fırtınasına tutularak, yolunu kayıp eden insanlara yollarını bulmada yardımcı olabilmektedir. Aynı şekilde sel, deprem felaketlerinde, savaşlarda yaralananları; hatta vücudu parçalanarak ölenleri tedavi ederek kurtarmaktadır. Hızır'ın bu tanımı, günümüzde kendisine edilen dua ile benzerlik göstermesi

de oldukça ilginç olsa gerek:

Ya Sûwarê Peşiya Ro Welatê

Ey Güneş ülkesinin önündeki suvari

Ya Xizirê Ser Kelek û Gemîyan

Ey gemilerin ve kayıkların üzerindeki Xızır

Xwedanê Bêkes û Bêxwedîyan

Kimsesizlerin ve sahipsizlerin sahibi

Ya Melekê di ser erdê û êzmîn

Ey yerin ve göğün melekleri

Ya Hîva Zerî, melekê di serê sibê

Ey sarı Ay, Ey sabahın melekleri

... Ya Xizirê Kal, Ya Xizirê Kal

Ey yaşlı (baba) Xızır, ey baba Hızır

Tu Ji Mera Bibe Rêber û Heval

Sen bize Raywer ve yoldaş ol

Ya Heq, Ya Elî, Ya Pîr!

Ya Hakk, ya Eli, Ya Pir (Kul Seyyid)

Xwedirnewî Kültü; Arya uygarlıklarının günümüze ulaşan bazı kültürel etkinliklerin uzantılarıdır gibidir. Kürtlerin 'Xwedirnewî' inancı her şeyden önce bir talih ve muradına erme, inancı olarak kutlanıyor. Bu gün modern halklar bu bayramı 'Sevgililer Günü' adı altında kutlamaktadırlar. Bu, kutlama Kürtlerin Xwedirnewî kutlamaları ile aynı tarihlere rastlamaktadırlar. Xwedirnewî'nin Kürtler tarafından kullanılan bir adı da "Cejna bextûmirazan"dır. Yani murad alma bayramıdır ki bu zaten talih ve murada erme anlamındadır.

Benzer bir bayramın eski Roma'da kutlandığını biliyoruz. Bizdeki keçi/koyun koruyucusu Şarka-Şıvan'ın yerini Roma'da Lupercus almıştır. Roma takvimlerinin 15 Şubat olarak saptadıkları ve 'fazla serbest' olmaları sebebiyle V.yüzyılda Papa tarafından yasak edilen Lupercales bayramında bir kurban kesilir, yarış tertiplenir ve yemek yenilirdi. Lupercus eski İtalya'da sürüleri kurtlardan koruyan tanrıydı. Kurban menkıbeye göre, dişi kurt'un ikizleri emzirdiği Lupercal mağarasının ağzında kesilirdi. Kur-

ban edilen koç ve keçilerin derilerinden sırmalar kesilir, bunlardan tanrının rahipleri kamçılar yaparlardı ve yanlarından koşarak geçtikleri kadınlara bunlarla vururlardı. Darbe çocuk verecekti.

29-KIZILBAŞ KÜRTLERİN SOSYAL YAPILARI:

29/1-Kızılbaş inancı özel mülkiyetle çelişir;

Kızılbaşlık bütün kötülüğün temeline özel mülkiyeti koyar. Dolayısıyla eşitlikçi ve özgürlükçü bir toplum modelini savunur. Bunun temelinde Kızılbaşlığın çıkış yeri ile yakın bağlantısı vardır. Kızılbaşlık muhtelif defalar açıkladığımız gibi, eşitlikçi tarım toplumunun ideolojisi ya da inancıdır. Tarihte bu topluluklar, eşitlikçi, barışçıl köy topluluklarıdır. Sınıfsal ayrışmaya uğramadıkları için, siyasal bir ayrışmaya da uğramamışlardı. Yerleşik oldukları için, topraklarını ve mallarını korumak için, saldırgan göçebe çoban topluluklarına kıyasla saldırıdan çok savunma durumundaydılar. Toplumda kadın üstün bir konumdadır ve soy, anaerkil soy zinciri üzerinde yürümüştür, evin reisi kadındır. Erkekler dışarıya gider, kızlar evde kalırdı. İnancın bu özelliğinden dolayı, bazı yazarlar Kızılbaşlığı, köy sosyalizmi diye tanımlandırmışlardır.

O tarihlerde oluşan dinsel-düşünsel yapı, çeşitli değişikliklere uğramasına rağmen bu niteliğini koruyarak günümüze ulaştırmıştır. Bugün de Kızılbaş inancı barışçıldır, şiddete ve savaşırlara karşıdır. Kadının erkek tarafından sömürülmesini ve baskı altında tutulmasını şiddetle reddeder. İmhaya ve inkâra karşı farklılıkların birlikte yaşamasını hedefler; herkese aynı nazarda bakar, dili, dini, rengi, kimliği inkâr etmez; zorbalığa, işkenceye, toplu katliamlara ve her türlü ırkçılığa karşıdır. Artı değer üretmeyi reddeder. Bir insanın başka bir insan tarafından sömürülmesine ve köleleştirilmesine karşıdır. Ötekileştirmeyi değil, kardeşleşmeyi esas alır. Sömürünün ve baskının olduğu her alanda mazlumdan ve ezilenden yana tavır koyar.

Özel mülkiyet, insanlığın tarihinde yarattığı belki de sonuncu

Tanrı'dır. Maddi ve manevi sıkıntılar içinde yaşayan yoksul sınıf ve kesimler, Tanrı'nın adaletine sığınır; acılarına ve yoksulluklarına dinde bir teselli ararken, farkına varmadan mevcut eşitsizlikleri meşrulaştırıyorlar. Eşitlikçi ve özgürlükçü bir toplum ütopyasına sahip çıkmadıkça, yoksulluğa, acıya ve mutsuzluğa mahkûmuz demektir. Kızılbaşlığın önemi ve değeri buradadır. Savunduğu eşitlikçi toplum modeliyle insanlığı, cinsiyetine, rengine, diline ve dinine bakmaksızın bir ve eşit görmüştür. Onun için ozanlarımız; "asl olan insandır, bakma deriye" demişlerdir. Eşitlikçi ve özgürlükçü toplum modeli ütopyası, Kızılbaşlıkta "Rıza Kenti" olarak geçer.

Eşitlikçi toplum modeli özlemi, İran'ı toplumların tarihsel özlemi olmuştur. Bu özlem süreç içerisinde "Mehdici" bir anlayışın gelişmesini sağlayacaktır. Mesih kurtarıcı fikri ise, Zerdüştî geleneğin biner yıllık dönüşümünün eseridir. Zerdüştî gelenek, kozmik yaşam düzlemini üç ayrı döneme ayırır ve buna yaşanmış zaman ya da özerk zaman adını verir. Pehlevi eserlerde özerk zaman, sonsuz zamandan çıkarılarak elde edilir. Bu özerk zamanda ya üçer binlik üç zamana ya da biner yıllık üç zamana ayrılır. Bu üç zamanda; 1-yaratılış zamanı yani ilk ve saf zaman,2-Karışım hali yani bugünkü zaman, 3- Ayrışım ve yeniden saf hale dönüşüm hali, yani gelecek zaman.

Bu üç zaman zarfında, sonuncusu Saoşyantların(Mehdilerin) en büyüğü Astvat-ereta olmak üzere üç kurtarıcı belirir. İnsanı ve evreni kötülüklerden kurtaracak son kurtarıcı Saoşyant'ır. İran'ın toplumsal ve sosyo-ekonomik yapısı her zaman bir kurtarıcıyı beklemeye müsait olmuştur. Arap işgali üzerinden henüz çok vakit geçmemişti ki Saoşyant, Vahram-e Varcaved olarak milli özgürlük savaşçısı ve İran halkını yabancıların boyunduruğundan kurtaracak kişi olarak belirleyeceği zannedilirdi. Şiiliği gelişimiyle birlikte kurtarıcı Saoşyant, yerini 12. İmam olan İmam Mehdi'ye bırakmıştır. Böylece "gayb" (Mehdi'nin yokluğu veya gizli olması) ve Rac'a(onun dönüşü veya dirilişi) neredeyse tüm Şii hareketlerinin en önemli özelliği halini alır. Temelinde ise, adil ve eşitlikçi bir toplum düzeninin özlemi yatar. Bu anlayışa göre; Mehdi döndüğünde dünyayı adalet ve eşitlikle dolduracaktır. Zira dünya adaletsiz ve zulümle dolup taşmaktadır.

Eşitlikçi bir toplum özlemi, Kızılbaş toplumunun en önemli ütopyası olmuştur. Mazdaist eşitlik düşüncesini, Mehdi'ci bir anlayışla yeniden yorumlayarak özlemini duyduğu bu toplumu yaratmak için zaman zaman ayaklanmışsa da pek başarılı olamamıştır. Aynı kültürden etkilenen ve İsmaili gelenekten beslenen Karmatiler, daha önceden de yazdığımız gibi Ortadoğu'da eşitlikçi bir devlet kurmuşlar ve yüz elli yıla yakın bir zamanda hüküm sürmüşlerdir. Ortadoğu zemininde kurulan ilk komünal toplum Karmatiler olmuştur.

Adil ve eşitlikçi bir toplum yaratma özlemi sadece Kızılbaşlığa özgü bir ütopya değildir. Antik Yunan filozofları da özel mülkiyeti her türlü kötülüğün sebebi saymışlardır ve bu konuda fikirler üretmişlerdir. Bunlardan Eflatun (Platon) şunları yazacaktır: "Özel mülkiyet olmayınca insanlarda nice dertlerden kurtulacaktır. Fakirler zenginlere dalkavukluk etmeyecek, çocuk yetiştirmenin verdiği dertler, sıkıntılar ortadan kalkacak. Adamlarım, hizmetçilerim olsun diye kimse para biriktirmeye, borçlanmaya, borçlarını inkâr etmeye kalkmayacak. Şuradan buradan yiyecek toplayıp, onları kadınların, hizmetçilerin eline vermeyecek. İnsanın başına dert açan buna benzer aşağılık, sözü edilmeye değmez, birçok işler ortadan kalkmış olacak." (Platon; 1975:154)

Plutarkhos ise, eşitsizliği bir toplumsal hastalık olarak görür ve şunları savunur: "Herkes geçim bakımından eşit olacak, kimse- nin erdemden başka üstünlüğü olmayacaktır. Çünkü aslında insanlar arasında ayrılık ve eşitsizlik yoktur. Ayrılık ve eşitsizlik olsa olsa kötü davranışlarla iyi davranışlar arasında olabilir." (Plutarkhos,1967.25) Plutarkhos eşitsizliğin giderilmesi için de paranın ve kıymetli mücevherlerin ortadan kalması gerektiğini savunur: "Önce altın ve gümüş parayı ortadan kaldırılıyor, onların yerine yalnızca demir para kullanılacaktır. Üstelik bu paranın değeri az, ağırlığı çok ve tuttuğu yer büyük olacaktı. O kadar ki, bin dirhemlik bir parayı taşımak için bir öküz arabası, evde saklamak için de koca bir oda gerekecekti. Para kullanılmayınca da her türlü haksızlıklar ortadan kalkacaktı. Saklanamaz, elde etmeye değmez, parçalanınca da hiçbir işe yaramaz maden için kim artık haksızlık eder, rüşvet alır, eşkıyalığa, dolandırıcılığa kalkardı." (Plutarkhos, age. 26)

Eşit ve adil bir dünyada yaşamak özlemi hiçbir zaman bitmeyecektir. O bir ütopyadır, gerçekleşene kadar da insanlıkla beraber yürüyecektir. Antik Yunan'dan bin beş yüz yıl sonra İngiltere'de Thomas More'nin rüyalarını süsleyecek, Ütopik sosyalizm adıyla yeniden canlanacaktır. Thomas More(1478-1535)Rönesansın ve hümanizmanın çocuğudur. Yaşadığı dönemde, İngiltere'de kapitalizm gelişme halindedir. Sermayenin tarıma girmesiyle, köylüler yurtlarından edilmişler, şehirlere yığılan kitleler aç sefalet içinde yaşamakta, açlık, haksızlık ve hırsızlık kol gezmektedir. Ütopya böyle bir ortamda, Thomas More tarafından kırklı yaşlarında yazılmıştır.

Bu ütopyanın en önemli özelliği, özel mülkiyeti yasaklayıp, insanlar arası eşitliği savunmaktır. Ütopya bir adada geçmektedir ve herkes birbirine eşittir. Cinsiyet ayırımı olmaksızın herkes iki yıl tarlada çalışmak zorundadır. Aile kurumu esastır. Yalnız bu kurum aşk üzerine kurulmuştur, birbirini sevenler evlenmelidir, ama anlaşılamayanları da zorla bir arada tutmamalı. Çocuklar ana-babalarıdır. Her ailenin bir evi vardır; evler on yılda bir kurayla dağıtılır.

Ütopya'da özel mülkiyet her türlü kötülüğün, haksızlığın, cinayetlerin kaynağı olarak görülmüştür. Buna göre üretim toplumdur. Tüketim için gerekenler genel ambarlarda saklanacak, oradan dağıtılacaktır. Üretim planlıdır, sadece gerekenler üretilmelidir, lüks tüketim yasaktır. Suç işleyenlerin cezası toplumda kimsenin yapmak istemediği işlerde çalıştırılmaktır. Ütopya'da ahlakın amacı mutluluktur.

Ütopya'da seçimle gelip giden yöneticiler vardır. 72 millet birdir. Ütopyalılar, çeşitli dinlere bağlı olabilirler. Ancak hiçbir inancın ötekine üstünlüğü kabul edilemez. Ütopyalılara düşen, birbirinin inancına saygı göstermelidir. Gerekli olan, sadece bir Yaratıcının varlığına inanmaktır, ama Tanrısızlara da Ütopya'da yer vardır. Dinsizlik suç değildir ama herhangi bir dini küçümsemek suçtur. Özetle Ütopya'de dinsel hoşgörü egemendir. Ne dersiniz, Thomas More bu Ütopya'yı yazmadan önce, Şah İsmail tarafından yazıldığı varsayılan ve Kızılbaş ütopyasını anlatan "Rızalık Kenti" adlı eserini mi okudu acaba, yoksa ki bir ara Kürdistan'da Kızılbaşlar arasında mı yaşadı?

Ütopya'nın tek kusuru, Rızalık Kenti'nde olduğu gibi, bilimsel bir temelle oturtulmadığından, düşsel niteliğini sürdürmesidir. Bilimsel temellere daha sonraki yüzyıllarda büyük dahi düşünür Karl Marks tarafından oturtulacaktır. Antik Yunan ile Thomas More arasındaki uzun dönemde tek Tanrılı dinler egemen olacak ve onların düşleri alacaktır. Yeryüzüne bereketi ve barışı getirecek olan Tanrı'nın saltanatına boş bir umutla bağlanacaktır. Kızılbaşların Mehdi'yi bekler gibi Hristiyanlar da kurtarıcı İsa'yı umutsuzca bekleyeceklerdir.

Aydınlanma çağı ile birlikte Ütopyaacı düşünürlerin sayısında bir artış olacaktır. Sanayi devrimi ile birlikte teknik planda büyük atılımlar atılırken, toplum, sosyal adaletsizliğin dehşet verici pençesinde kırılmaktadır. XIX. yüzyılın ütopyaacıları başta İngiliz Robert Owen (1771-1858) olmak üzere, daha yaşanır güzel bir dünya düşerken, Ütopik Sosyalizm'in temsilcileri olurlar. Nihayet onları Karl Marx(1818-1883) ve arkadaşı Friedrich Engels (1820-1895) izler ve bu iki dahi çağın bilimsel ve gerçek verilerinden hareket ederek, yeni bir dünya görüşünü, yani, "Bilimsel Sosyalizmi" kurarlar. Böylece insanları hayali bir kurtarıcıdan kurtarıırken, kurtuluşun kendi ellerinde olduğunu, onunda ancak insan emeğiyle gerçekleşeceğini yolunu gösterdiler.

Küba deneyimi; Tüm kötülükler özel mülkiyetten kaynaklandığını, bunun panzehrinin de eşitlikçi bir toplumda geçtiğinin somut örneği günümüz Küba'sında gözlemlemek mümkündür. Berna Laçın'ın, Vatan gazetesi için 8 Mart 2015 yazdığı; "Küba'da olmayanlar" listesi ve Küba'nın "gerçek" zenginliği" adlı makalesini, konumuzu yakından ilgilendirdiği için aşağıya olduğu gibi aktarıyoruz.

"Küba'ya yaptığım yolculuk bir gezi değil, deneyim oldu benim için... Eşi benzeri olmayan tarihi ve yönetim sistemiyle, kimseye benzemeyen insanların ülkesi burası. Rom, puro, dans-müzik ve neşe... Buram buram "gerçek" zenginlik... Küba'yı anlamak için Küba'da neler yok bir göz atalım.

Çocuğum ne olacak korkusu yok; İnsanın çocuğu için endişelenmemesinden daha büyük zenginlik yoktur herhalde. Bu ülkede daha kadın hamileyken, devletin kurduğu hamile merkezlerine gitme zorunluluğu var. 70'li yıllarda, hamile pilatesi

başlatılmış bu merkezlerde, ayrıca çocuk bakımı için eğitim veriliyor. Doğan çocuk, devletin sayılıyor. Her tür sağlık ve eğitim hizmetini devlet karşılıyor. Eğitim de tabii ki eşit.

Sağlık için endişelenmek yok; 11 milyon nüfusluk küçük bir ada olan Küba, tıp alanında dünyada en üst sıralarda. Çocuk lösemisini yüzde 80 oranında tedavi edebilecek kadar ileriler. 30 bin doktor çalışıyor. Sadece kendi ülkelerine değil, tüm Güney Amerika ülkelerine sağlık hizmeti veriyorlar. Tabii ücretsiz!

Açlık yok; Devlet, karneyle her aileye ihtiyacı olan yiyeceği dağıtıyor. Tavuk, et, pirinç, patates, şeker... Kişi başı, karnı doyuracak miktar, devlet eliyle veriliyor. Elbette, çuval çuval değil. Örneğin; kişi başı aylık 2 kilo kırmızı et veriliyor meselâ. Tavuk dersen o daha çok. Eh bizim ülkemizde asgari ücretle geçinen biri her ay kişi başı 2 kilo et yiyebiliyor mu acaba?!

İşsizlik yok; Devlet herkese iş veriyor. Ve maaşlar arasında yüzde 3'ten fazla fark bulunmuyor. Doktor olmuştun, garson olmuştun pek fark etmiyor.

Sokakta yatan evsiz yok; Bana en ilginç gelen bu oldu. "En gelişmiş" diye tanımladığımız ülkeler bile evsiz kaynarken Küba'da bir tane sokakta yatan insan yok.

Kadına şiddet yok; Zaten genel olarak kavga-dövüş-bağırış-çığırış yok. Korna çalan bile yok. Hani, belediye suyuna sakinleştirici karıştırıyorlar diyeceğim ama belediye suyu da yok. Her yer doğal kaynak ve su fişkırıyor. Dönelim şiddete; elbette ufak tefek olaylar oluyormuş ama bir kadına hafifçe dokunmanın cezası bile 5 yıldan başladığı için belki de, öyle şiddete filan rastlanılmıyormuş. Hele "karısını öldüren kocalar var mı" sorusunu sorduğumda, bana sapıkmışım gibi bakmaya başladılar. "Nereden aklına geliyor böyle şeyler" dedi bana genç bir Kübalı kadın.

Boşanma yok; Çünkü evlenme de yok. Kübalılar genellikle resmi evlilik tercih etmiyor çünkü ayrılmak isterlerse işlemlerle uğraşmak istemiyor. Resmi imzaya gerek duymuyorlar çünkü boşanma sırasında paylaşılacak mal, mülk kısaca nafaka-miras gibi kavramlar yok. Zaten her şey devletin.

Ter kokan kimse yok; Sabun-şampuan karneyle. Hepsi Küba malı. Fazladan almaya kalkarsan pahalı. Ama herkes tertemiz.

Eğlencesiz gün yok; Müzik ve dans her şeyleri. Sanki ibadet gibi. Her ân her yerde eğlence var. Sokaklarda, meydanlarda toplanıp, dans ediyorlar.

Tarlada organik olmayan gıda yok; Tavuk çiftliği yok meselâ. Bahçelerde yetişiyor tavuklar, ayağı toprağa değişiyor. Tıpkı çokluğumuzdaki tavuklar gibi lezzetli oluyor.

Kazık yemek korkusu yok; E her işletme devletin. Çalışanlar da devlet memuru. Ama bizdeki öğretmen evleri gelmesin aklınıza. Örneğin, Hilton Otel, Devrim sonrası olmuş Küba Özgürlük Oteli. En görkemli şovlar, en güzel caz kulüpler aslında hep devlet işletmesi. Ayrıca, Küba'da turistler de devlet koruması altında. Turiste zarar vermek en büyük suçlardan biri.

Para yok; Evet para yok! Doktor, aylık 20 Euro karşılığı bir maaş alıyor. Hayır, yanlış yazmadım; en yüksek maaş bizim paramızla aylık 60 lira. Az geldi değil mi! Şimdi "nasıl geçiniyorlar" diye düşünüyorsunuz. Ama işte elektrik de 0,50 kuruş. Ev kirası yok, sabundan yiyeceğe temel ihtiyaçlara para harcamak da yok. Hastane masrafı, eğitim masrafı yok! Çocuklara kalem almak bile yok. Lüks yok ama ihtiyaç da yok! (Berna Laçın /8 Mart 2015, Vatan Gazetesi)

29.2- Kızılbaş inancı devletleşmeyi reddeder;

Eşitlikçi bir toplum modelini savunan ve sömürüyü şiddetle reddeden bir inancın devletleşmesi elbette ki beklenemez. Çünkü devlet hâkim sınıfların denetiminde bir sömürü aracıdır. Devlet demek; baskı, sömürü, haksızlık, hırsızlık ve adaletsizlik olarak anlaşılmıştır. İnançlar ve dinler tarihi kanıtlamaktadır ki; inançlar, dinler, devletle ilişkilendiği zaman özünde kopmakta ve bozulmaktadırlar. Kızılbaşlar bunun en somut örneğini Safevi devletinde yaşadılar. Özgürlük, eşitlik ve adalet vaat ederek devlet kuran ve ardından iktidar olan Safeviler, bir müddet sonra iktidar hırsına kapılıp, devletin bekası için özünden koştular, sömürü ve baskı aracına dönüştüler. Şah Abbas, kendisine ayak bağı olarak gördüğü Kızılbaş tabanından kurtulmak için yapmadığı zülüm, çevirmediği dolap kalmamıştır. Devlete bulaşıp iktidar olan her inanç ve düşünce aynı akıbete uğramışlardır. Devlete ve iktidara bulaşıp temiz kalmak mümkün değildir.

Çağımızda toplumların en belirgin temel özelliği örgütlü olmasıdır. Örgüt olmanın en üst boyuttaki ifadesi ise devlet olmaktır. Bu bağlamda devlet özgürlüğünün başladığı yerde toplumun ve bireyin özgürlüğü biter. Özgür olan, sınırsız ve hem de kutsal özgürlük makamında oturan, sadece devlettir. Devlet, egemenlik adına kutsanarak yeniden üretilir. Burada özgür olan devlet ve devlete sahip olan bir avuç mutlu azınlıktır. Ne birey ne de toplum özgür değildir. Bu yüzden Kızılbaşlık iktidarcı ve devletçi bir anlayışı reddetmiştir ve hiçbir zamanda iktidarlaşmayı ve devletleşmeyi hedeflememiştir. İktidarlaşmanın devletleşmek olduğunu; devletin ise, mülkiyet ve sömürü sisteminin en üst düzeyde bir organizasyonu olduğunu çok iyi bilmektedir. Kızılbaşların hedeflemesi, iktidar ve devlet idaresi değil, sevgi ve barış esas alan toplumsal demokratik yönetimdir. Bu yönetimde eşitlik, kardeşlik ve barış esastır; haksızlığa, hırsızlığa, inkâra, zulme ve zorbalığa karşıdır. Bu anlamda Kızılbaşlık aynı zamanda bir direniş inancıdır. Nerede haksızlık, zulüm, inkâr ve adaletsizlik varsa, sesini yükseltme bir karşı koyuş ve mücadele vardır. İnançın gereği de budur.

Kızılbaşlar çok iyi biliyor ve anlıyorlar ki; devlete bulaşan ve iktidarlaşan her inanç eninde sonunda özünde uzaklaşacak ve yozlaşacaktır. Devlet olup iktidar olmak, rızalık şehrine varma hedefleri ile çelişmektedir. Birisinde egemen sınıflar ve sömürü varken, diğeri sınıfsız sömürsüz eşitliğe dayalı bir toplumsal yapıyı hedeflemektedir. Bu yüzden Kızılbaşlar her zaman sosyal-siyasal ve toplumsal yapılarına uygun gelen demokratik toplum modelini savunmuşlardır. Bu model de artı değer üretilmediği için, antikapitalist olmuş ve eşirlikçi bir toplum modelini hedeflemiştir.

Her türlü kötülüğün kaynağı olarak gördükleri devletten uzak duran Kızılbaşlar, bağlı oldukları devletlerle olan ilişkilerini de en alt düzeyde tutmuşlardır. Bundan dolayı, Kızılbaş Kürtleri, vergi ve askerlik dışında Osmanlıyla ilişkileri olmamış, onu tanımamışlardır. Başta eğitim, hukuk ve yargı olmak üzere tüm sorunlarını kendi içlerinde Ocaklar aracılığıyla çözmüşlerdir. Kızılbaşlığın gizli sırrı da budur, bu sır köylü sınıfının devlete, otoriteye başkaldırışıdır, isyandır, ayaklanmadır. Egemene, sermayeye ve burjuva sınıfına karşı savaştır.

Kızılbaşlar, ögütlemelerini demokratik toplum modelini esas alarak, “Ocak” temelinde kurdular. Ocaklar, ilk başta bir Ana/Mürşit ocağın etrafında 12 Ocak’a bölünmüşlerdir. Fakat bölünme bir hiyerarşik yapı içinde değil, özgür ve eşitler arasında olmuştur. Yine her Ocak kendi içinde de üstlendiği toplumsal sorumluluk çerçevesinde yine 12 alt ocağa bölünerek toplumun en alt düzeyine yani talibe ve bireye kadar inebilmişlerdir. Sistem din temelli görülse de, dini de aşan bir işleve sahiptir.

30- KIZILBAŞ KÜRTLERİN TOPLUMSAL ÖRGÜTLENMESİ

Kızılbaş Kürtlerin toplumsal yapılanması; ünlü Fransız düşünür Georges Dumêzil’in anlattığı Hint-Avrupa toplumsal modelinin küçük bir prototipi gibidir. Bu kitabın muhtelif yerlerinde anlattık neydi Hint-Avrupalıların toplumsal modeli? Hin-Avrupalılar; bir şefin başkanlığından, ruhbanlar, askerler (aristokratlar) ve üreticilerden (halk)oluşuyordu. Bu üç toplumsal kategoriye(-sınıf) üç işlevli dinsel ideoloji denk düşüyordu. Bu işlevlerden, büyüsel-hukuksal egemenlik işlevi, savaşçı gücün tanrılarının işlevi, son olarak da bereket ve ekonomik refah tanrılarının işlevi. Tanrılarının ve toplumun böyle üç ayrı işleve ayrılışı en iyi Hindistan da ve İran da gözlenmektedir.

Rahipler, kurban törenlerini yönetir ve hukuku uygularlar, askerler toplumu korur, üreticiler çalışmalarıyla bu kesimlerin ihtiyacını giderirler. Bu toplumlar tarım bilmelerine rağmen, hayvancılıkla uğraşırlar. Sürü hayvanları servet ve para işlevini görür. Ayrıca kendilerini diğer toplumlara karşı, soylu (insan) anlamına gelen bir terimle, Avesta (eski Kürtçe) dilinde “Airya” Sanskritçe de “Ârya” ile adlandırırılar. Kentlere yerleşmeyi sevmediklerinden, yerleşmemişler ve kentleri yoktur. Yazıyı bilmiyorlardı, karşılaştıklarında yazıyı dinsel-hukuksal alanda kullanmayı yasaklamışlar ve belleğe büyük önem vermişlerdir. Aşiretler, râca adı verilen askeri şefler tarafından yönetiliyordu, şeflerin otoriteleri halk meclisleri (rispi) tarafından dengeleniyordu.

Georges Dumêzil anlattığı bu Hin-Avrupa toplumsal örgütlenme modelinin 1950'lere kadar Kızılbaş Kürt örgütlenme modeliyle büyük oranda çakıştığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Nasıl mı? Bakacağız.

30.1-Aşiret ve Ocak örgütlenmesi;

Kürt dinsel örgütlenmesini aşiret örgütlenmesinden ayrı düşünemeyiz. Dinsel örgütlenme, aşiret örgütlenmesinin bir alternatifi değildir, onunla at başı giden, onun tamamlayıcısı durumundadır. Birisinde güvenlik ve ekonomi ön planda iken diğesinde hukuk, eğitim, bilgi ve maneviyat öne çıkmaktadır. Ortak noktaları ise, ikisinin de aşiret içinde örgütlenmiş olmasıdır. Sanıldığıının aksine Kürtler her sorunlarını Cemler de Pir huzurunda çözdükleri savları doğru değildir. Burada kısmi ve basit sorunlar çözülür, esas büyük sorunlar, aşiret içerisinde oluşturulan ve "Rispi" denilen, etkili ve yaşlı kişilerden oluşan meclisler içerisinde çözülmüştür. Aşiret içerisinde çözülemeyen daha büyük sorunlar ise, iki yöntemle çözülmektedir; sorun daha üst düzeydeki aşiret federasyonlarının oluşturduğu heyete havale edilir, ya da aşiretin bağlı olduğu Mürşit ocağına müracaat edilerek çözülür, tercih her zaman birinciden yana kullanılır. Her iki kurumun verdiği kararlar da nihai değildir, tatminsiz kalan tarafların çoğu zaman silaha başvurdukları da bilinen bir gerçektir. Kürtler arasında bir türlü önu alınamayan kan davaları sürekli gündemde olması bu yüzdendir. 1938 öncesi Dersim de aşiretler arasında yaşanan rekabet ve çatışmalar, güdülen kan davaları bunun göstergeleridir. Tehlikenin kapıya dayanmasına rağmen, Dersimlilerin birlik olmaması, birbirlerini ispiyon etmeleri, bir türlü çözülemeyen sorunlarından ve iç çelişkilerinden kaynaklanmıştır. Sonuçta ise hepsi de aynı akıbeti paylaşacaktı.

30.2-Aşiret/Ocak ilişkisi;

Bir politik-ekonomik örgütlenme modeli olan aşiret örgütlenmesi, aynı zamanda bir güvenlik kurumudur ve kişi geleceğini ve güvenliğini aşiret içerisinde görmektedir. Aşiret üyesi olmak keyfi değil, doğuştan kazanılan bir haktır. Aşiret içerisinde doğan her şahıs, aşiret bireylerinin sahip olduğu tüm haklara sahiptir. Birey kişiliğini, aşiret kültürü içerisinde yoğrularak kazanır.

Ekonomik-politik ve bir güvenlik örgütlenmesi olan aşiret, aynı zamanda bağımsız bir birimdir. Sahip olduğu bir toprağı, bağılı bulunduğu bir lideri ve uyulması gereken kuralları vardır. Lider kararlarını, aşiret meclisi denilen Rispi'lere(ihtiyar heyeti) danışarak alır. Karar alındıktan sonra mutlaktır, uyulması zorunludur.

Güvenliğe dayalı, ekonomik/politik bir örgütlenme modeli olan aşiret sistemi, aynı zamanda yol içinde dini/hukuki hizmet alabilmek için de, meşruluğunu sahip olduğu kutsal gelenekten alan, kutsal bir kuruma (ocağa) bağlamak zorundadır. Aşiretlerin bağılı bulunduğu bu kutsal kurumlara Ocak, Ocaklarda hizmet üreten din görevlerine de Seyit denilir. Seyitlerin bağılı bulunduğu ocak/aşiretlere ise Seyit aşiretleri denilir.

Görülüyor ki, Kızılbaş Kürt toplumunda, işlevleri farklı, iki türlü aşiret modeliyle karşı karşıyayız.

1-Talip aşiretleri; ekonomik-politik ve güvenlik bakımından bağımsız, ama yol içinde (dini ve hukuki yönde) kutsal bir ocağa bağılı, onlardan dini ve hukuki hizmet alan aşiretlere talip aşiretleri denir. Talip aşiretlerin bağılı oldukları ocaklar önceden belidir, tercih yapma, değıştirme hakları yoktur; hatta gelecek Pirin kim olacağı dahi bellidir, buna karşın talip aynı ocak da olması kaydıyla pirini seçme hakkına sahiptir.

2-Seyyid aşiretler; bunlar kutsal bir ocağa sahip olduklarında bunlara Ocakzade aşiretler de denir. Ocakzade aşiretler, dini hukuki hizmet verdikleri ve kutsal bir soydan geldikleri için Seyyit olarak tanımlanırlar. Bu aşiretler hizmet verdikleri gibi hizmette almaktadırlar. Seyyitler de, kendi içlerinde Raywer-Pir-Mürşid gibi kategorilere ayrılırlar.

Kızılbaş Kürt toplumu aşiretsiz düşünölemeyeceğı gibi, Pirsizde olunmaz. Pirsiz olmak, yoldan çıkmış olmak demektir ki, bu kabul edilir bir durum değıildir. Bu nedenle, dini hiyerarşide yeri ne olursa olsun herkesin mutlaka, Rayweri-Piri-Mürşidi vardır. Bu bir kuraldır. Bunlar olmadan Kızılbaşlık olunmaz. Raywerlik-Pirlik ve Mürşidlik ise kurumsal olarak ocak aşiretlere bağlanmıştır.

Seyyit aşiretlerine bağılı tüm erkekler, Raywer-Pir-Mürşid yetkisine sahiptirler. Bu yetke babadan oğula geçen bir nitelikte olup, yetkeyi kullanıp kullanmamak bireyin elindedir. Bir ta-

lip, taliplik yapıp yapmamaya karar verme hakkına sahip değildir, ancak bir Pir adayı bunu aktif pirlük hizmeti olarak kullanıp kullanmama hakkına sahiptir. Onun yapmadığı bu görevi aşiret ocakta başka biri tarafında yerine getirebilir. Ancak diğer Pir'in de hakkı saklıdır. Burada yetkinlik, eğitim düzeyinin de rolünü unutmamak gerekir. Çünkü Pirlük makamı bir kişilik değil, bir kurumdur. Bazı ocaklarda ise Raywerlik-Pirlük kurala bağlanmıştı. Örneğin Ocaxê Qeresli'de (Karesli ocağında), Raywerlik sadece Raywer'in en küçük oğluna aittir. Bu kurala, ocağın diğer Raywer adayları uymaktadırlar ve Raywerlik haklarında feragat etmişlerdir.

Bektaşiliğin aksine Kızılbaş inanışında, Pirlük Kurumu herkeşe açık değildir; Pirlük kurumunun soya değil, belli bir eğitim alan ve yol-erkândan geçen herkese açık olduğunu savunan Haşim Kutlu, yeni bir tartışma başlatırken şunları savunmaktadır: “Kızılbaş toplumunda yetkinin kaynağı kadiri Mutlak Allah değil, taliptir. Yetki yetkinlikle birleşerek ortaya çıkar. Talip makamına arz edilir. Talip makamı (iradesi) ona rızalık verirse, o yetki kullanılır, verilmese kullanılmaz. Ocaklar birer okul görevi görürler. Buradan yetişenler ihtiyaç duyulan alanlarda görevlendirilir. Ancak görev verilecek olan talibe sunulur, talip rızalık verir kabul ederse, o göreve o yetkin şahsiyet atanır. Rızalık geri alındığında da görevden alınır. Gerekli eğitimden geçen ve talipten rızalık alan her Kızılbaş bireyin Pir olmasına bir engel yoktur. Fakat Pirin soya dayandırılması ardından XVI. yüzyıldan itibaren Pirin ‘Seydi Saadet Evladı Resul’e bağlanması, yolu talibe kapatmıştır. Bu da süreç içerisinde sistemde bir tıkanma ve sıkıntı yaratmıştır. (H. Kutlu age.)

Günümüz koşullarında olması gereken belki de budur, ama bu görüşün ilerde inceleyeceğimiz gibi ocakların tarihsel gelişmesiyle uymadığı da görülecektir. İzady'nin görüşlerini esas alırsak soya dayalı ocakların varlığı Kürtlerin Melekler inancına yani Yazdaniliğe dayanmakta ve buradan da Zerdüştiliğe sızdığı görülecektir. Soya dayalı ocak sisteminin bir Hint-Avrupa modeli olduğu, Hin-Avrupalıların egemen oldukları her yerde görülmektedir. Hindistan da Brahmanlar da olduğu gibi az sonra inceleyeceğimiz İrlanda da “Druidler” olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Kaldı ki soya dayalı ruhban sınıfının varlığı, Kızılbaşlıkla aynı

kökten gelen ve aynı değerleri paylaşan Ehli-Hak ile Êzidi Kürt inançlarından da görmek mümkündür. Aşiretin veya talibin ocak seçme hakları olmadığı gibi, Ocak' sız veya soya dayalı olmayan pir de olamaz.

Fakat şu gerçeğide unutmamak lazımdır; Ocaktan gelen ve yetke sahibi Raywer'in veya Pir'in, talipten de rızalık alması gerekir. Başka bir ifadeyle Ocaklık gerek şartır ama yeter şart değildir, yeter şartın olması için talipten rızalığın alınması zorunluluğu vardır. Çünkü Kızılbaşlık yaşamın her alanında "Rızalık" üzerinde kurulanmıştır, Ocaklık sistemide bunun dışında düşünülemez. Sistem örgütlenmesini en altan en üste kadar, Talip-Raywer-Pir-Mürşid, "Rızalık" üzerinde alınan ikrarla yürütülmektedir. Rızalık almak Cem'in vazgeçilmez kuralıdır. Rızalık almayan Pir, Cem'de posta oturamaz. Talip rıza göstermeyince Cem başlayamaz. Kısacası kim olursa olsun rızalığı alınmadıkça, haklar hakikatle yoğrulmadıkça tek bir adım atılamaz. Ortak akılla, ortak kararların çıkması toplumsal olmazsa olmazı haline gelmiştir. Sistem Talibe Pir'ini seçme hakkı tanımıştır ama Ocak seçme hakkı tanımamıştır. Bu yüzden Ocaksız ve soya dayanmayan Pir düşünülemez.

Peki, kim kimin Raywer'i-Pir'i-Mürşid'idir, buna kim karar verir? Bu sorun inanç sisteminin temelini oluşturur. Burada "dest dêt da dest destê haq'da (el ele, el Hak'a)adı verilen döngüsel bir sistem devreye girer. Bu şu demek; bireylerin Raywer'i-Pir'i-Mürşid'i bağlı olduğu aşiret üzerinde belirlenir. Burada kişiler, kişilere değil, aşiretler Pir ocaklarına bağlanmıştır. Yani bireysel tabilikten öte, doğuştan itibaren bireyin bağlandığı bir kolektif tabiiyet ilişkisi üzerinden belirlenmiştir. Hangi aşiretin, hangi Ocak (Pir) aşiretinin talibi olacağı bir sistem dâhilinde bellidir. Örneklersek; Şadian aşireti şu ocaklara bağlıdır. Raywer olarak, Tırawi-Qeresli (Karesli) Ocağına, Pir olarak, Cemalavdel (Cemalabdal)ocağına, Mürşid olarak da, Ağuçan ocaklarına bağlıdırlar. Ayrıca bu ocaklar da kendi içlerinde pir-talip olarak birbirine bağlıdırlar.

30/3-Seyyidlik makamı (Raywer-Pir-Mürşit) nedir?

Kutsal bir ocağa sahip tüm ocakzade evlatlarına Seyyid denilir. Seyitlik kavram olarak Hazreti Peygamber soyundan gelme olarak tanımlanır. Peygamber'in soyu da Hz. Ana Fatma'dan

dolayı Hz. Ali'ye dayanır. Bu anlamda tüm ocaklar, kendilerini Hz. Ali'nin evlatlarına, yani 12 İmam'lara dayandırırılar. Böylece doğru-yanlış çok sayıda şecere yaratılmıştır. Seyyidlik babadan oğla devreden bir sistemdir; Seyyidler de kendi aralarında Raywer-Pir-Mürşid gibi kategorilere ayrılmışlardır.

Raywer-Pir-Mürşid, bir kutsal ocağa veya soya tabi oldukları için, kutsal bir soyun evladı olarak algılanırlar ve öyle muamele görürler. Bütün kutsal ocaklar, çoğu birbirine benzeyen keramet öykülerinden mutlaka birine sahiptirler. Bu bir şekilde onların bu kategorideki sertifikaları gibidir. Bu keramet, soyun genetik aktarımı ile babadan oğula geçtiğine ve gizli bir güç/kuvvet/kudret taşıdığına inanılır. Soyda, sır ve keramet sahibi olduğunu ilk kanıtlayan kişi ya da Ata'ya Ced-Sahip (Xudi/Wayir) denir. O, yani sır sahibi kişi ölümsüzdür, ocağına ve kendisine bağlı bulunan taliplerini gözetler ve korur. Ancak gerekmedikçe gözükmemez, gözükmek istediği zaman da bu işi farklı şekillerde yapar. Ocaklardaki Darık/Tarık misali Xudi/Ced'de, bu ilhamını, ezeli ve ebedi yaratıcının özünden almıştır. Buna rağmen Ced'din (Xudi'nin) yaratma yetkisi yoktur. Kızılbaş Kürtlerde bu yetke sadece Hakk'a (Xwedê'ye) aittir. Sahip'in (Xudi'nin) yalnızca koruma ve kollama yetkesi vardır. Bu bakımdan Sahip-Ced (Xudi) dara düşen herkesin yardımına koşan Hızır'a (Xızır'a) benzer.⁴⁰

Keramet sahibi Pir, tanrısal güçlerle donatılmış, fakat yaratma yetkesine sahip olmayan varlıklar olarak görülür. İnsanın böyle doğa güçlerine egemen olma nitelikleri eskiçağ inançlarına dayanır ve bu güç yontulara işlenmiştir. Doğa karşısında bir canlının ağır gücünü yansıtırma duygusu Hitit yontularının başlıca özelliği olarak bilinir. Bu inanç daha sonra Yunan-Roma sanatında da görülür. İnsanı doğa güçlerine egemen nitelikte gösterme eğilimi,

40- (Ocaxê Qeresli'nin, aynı zamanda eşkıya olan talibi Hesî Alîkî'ye, Kiği'nin derebeyleri olan Oxaslı "Yazıcılar" tarafından sulama suyu verilmemekte, sık sık suyu kesilmektedir. Hesî Alîkî bu durumu ocağa şikâyet eder. Ocağın Rayweri Selah Efendi, oldukça güçlü kuvvetli olan kardeşi Têrî Rawer komutasında 10 kişilik bir grup göndermek suretiyle Yazıcıları uyarmak ister. Tarlada olan Hesî Alîkî, Bilecelilerin geldiğini görünce, Yazıcılar'ın tarafına dönerek avazı çıktığı kadar bağırır: "hey! Xudîyê min gîştin min" yani sahibim bana yetişti. Burada Ocaxê Qeresli, dara düşen talibin sahibi oluyor

Grekle yontu sanatında sıkça kullanılmıştır. İslam'da resim ve yontu sanatı yasak olduğundan, bu inanç figürlerine, minyatürlere ya da sözlü edebiyata konu olmuştur. Doğada yan yana gelmesi dahi düşünülmeven canlıların; aslan ve geyiğin, Pir'in yanında barış içinde kardeşçe yaşamaları konu edinilmesi, Pir'in tanrısal gücü, birbirine zıt canlıların bir arada bulunmasını sağlamıştır. Görüntü, barış, kardeşlik ve sevgi inancı olan Kızılbaşlıkla da uyum içindedir.

Bundan dolayı, Raywer-Pir-Mürşid'lere asla saygısızlık yapılmaz, hakarete bulunmaz, görüldükleri yerlerde, bağlılığın ve saygının gereği olarak elleri öpülür. Yapılan bir saygısızlığın kutsal ataya yapıldığına ve bunun da mutlaka gizli güç/kuvvet tarafından cezalandırılacağına inanılır, çünkü Seyyit, kutsal atanın bir parçası, onun devamı gibidir.

30/4-Ocakların İşlevleri:

Bu tanımlamalardan sonra, Raywer-Pir-Mürşid'in ne olduğunu ve aralarında ne tür ilişkinin bulunduğunu açıklamaya çalışalım. Her üç kurumda hizmet vermekte ve bu hizmeti de talibin bulunduğu mekânda gerçekleştirmektedir. Her Talibin evi, kutsal bir mekân olduğundan, Kızılbaş Kürtler de ayrıca şaşalı mabetlere gereksinim duyulmamaktadır. Hizmet verenlerin içinde, yolun en başında, Raywer yer almaktadır. Raywer ve Raywerlik yolun ilk basamağıdır. Raywer, Raê-Wêr/ber, kelimelerinden oluşur. Bunlardan Raê/Rê, yol demektir. Wêr/Ber ise, ön, önünde anlamındadır, İkisi bir arada, yol gösteren, yol öğreten, yola hazırlayan anlamındadır. Raywerlik, yolu hazırlama görevi olarak işlev gören bir pozisyondadır. Taliplerini ziyaret eder, onlara yol-yöntem gösterir, eğitim verir ve onları yetiştirir. Taliple doğrudan temas halinde olduğu için, pratikte önemi oldukça fazladır. İnanç seremonilerini, dini ritüelleri ve Cem'i hazırlar. Cem yönetmek normalde Pir'in görevidir, Pir yoksa bu görevi Raywer yerine getirir.

Pir, yolun en etkin hizmetlisidir. Ana seremonileri yönetir, en az yılda bir kez Taliplerini ziyaret eder. Cıvat/Cem yapar ve yönetir. Toplumsal sorunları, geleneksel hukuk yöntemiyle çözer. Bir yerde karar verme ve yönetme mekanizmasıdır. Bu işlevi ocakzade Raywer de Pir olmadığı zaman yapabilir. Pir'e bazen de Bawa'da denir. Burada Ba rüzgâr demektir. Bawa da rüzgârdan,

yani gaipten haber alan anlamındadır. Daha öncede açıklandığı gibi, Bawa gaipten haberi Ced’inden yani sır sahibi kutsal atasından almaktadır. Raywerlik ve Pirlilik, bu anlamıyla inanç sisteminin iki temel unsurudur. Yol içindeki tüm işlemlerden birinci derecede sorumludurlar. Bu sorumluluk hem yolun devamı, hem de uygun olmayan işlem ve pratiklerin önlenmesi için yapılması gereken tüm işlemlerin yerine getirilmesinde kullanılmaktadır.

Mürşidlik ise, Pir’in piridir. Yani Pirimin piri, Mürşidimdir. Dolayısıyla Mürşit, Piripirandır. Mürşid bu konumuyla, denetleme görevini görür, O bir temiz makamıdır. Pirin, talibi hakkında verdiği karar, talibi tatmin etmemişse veya talibin mağduriyeti yeterince giderilmemişse, talibin başvuracağı makamdır. Yalnız Mürşid bir karar veremez, kararı veren ilk merciye havale eder. Dolayısıyla kararın değişmesi, ilk karar veren merciye aittir. Mürşidler bir Seyyit ocağından geldikleri için, zaten pirdir. Aynı zamanda da bir başka ocağın da talibidirler. Bu nedenle Mürşid olarak da bir pirin yaptığı her şeyi yapar. Mürşid olarak gittiği her yerde de bu hizmeti verir. Burada en önemli ayrıntı, talip açısından pirden üst bir basamakta olduğu için, daha büyük özen gösterilmesidir.

Özetlersek; Kızılbaş Kürt toplumunda, dini hiyerarşide konumu ne olursa olsun, herkes Raywer-Pir-Mürşid üçlüsüne sahip olması gerekir. Bu yolun olmazsa olmazıdır. Bu yüzden Ocaklar ve Seyyitler bir birine bağlıdırlar, yani bir yerde Raywer olan, başka bir yerde, bir ocağın veya aşiretin piri olabilir. Bir ocağın Piri, başka bir ocağın veya aşiretin Mürşidi olabilir. Mürşid’de aynı şekilde başkasının talibi, Rayweri ve Pidir. Başka bir ifadeyle, Kızılbaş din önderleri aynı zamanda birer taliptirler, her Mürşid’in, Raywer’i ve Pir’i vardır, yani her Pir aynı zamanda bir Talip’tir, Talip’lik görevlerini de büyük bir sadakatle yerine getirir. Ocakzadeler birbirlerine ikrar verip Talip-Pir olmuşlardır. Yol sürecinde buna “el ele, el Hakk’a” denir. Talipler için ise, bir Ocakzade, ancak tek bir görevle sorumludur. Yani bir Ocaktan çıkan bir Pir, bir talibin hem Raywer’i, hem Pir’i, hem de Mürşid’i olamaz. Ancak bunlardan daha önceden belirlenen birisini icra edebilir. Talip, Raywer’e ve Pir’e, Pir de Mürşid’e bağlıdır. Ozan Abdi İmam’ın da belirttiği gibi;

“Bir hocaya şakird olan/Kur’an okur, Kur’an yazar

Bir Mürşide mürid olan/ İrfan okur, irfan yazar”

Mürşidlik makamı ise en üst makamdır; aynı zamanda yönetim ve denetim mekanizmasının da son merciidir. Ama bu makam da denetimsiz değildir. Aşiret içerisinde oluşan ve sıkı bir denetime tabi tutulan bu mekanizma gevşek de olsa daha üst bir makama “Serçeşmeye” bağlıdır.

Kutsalın taliple evlenmesi yasaktır; Kızılbaşlık kökü tarihin çok derinlerine dayanan bir ruhban sınıfa sahiptir. Ruhban sınıfının kutsiyeti ve masumiyeti esastır. Bu özelliğin bozulmaması, soyun arı ve temiz kalması için Pir’in dışarıdan veya taliple evlenmesi yasaktır; Pirlere talipleriyle evlenemezler. Yasağın temeli bu özelliği de çok aşan bir kutsiyete dayanır; sahip-evlat, Xudi/evlat bağlamında ele alınması gerekir. Sahibin, evlatla cinselliği elbette ki düşünülemez. Bu yüzden konu çok katı kurallara bağlanmıştır, ihlal edenler, geleneksel hukuk kuralları içerisinde çok ağır şekilde cezalandırılır. Aynı durum, Kızılbaşlıkla kardeş inançlar olan Yaresanilik ve Êzidilik için de geçerlidir. Orada da ruhban sınıfın halktan birisiyle evlenmesi yasaklanmış, ihlal edenler şiddetli cezalara çarptılacağı belirtilmiştir. Zorunlu göçle birlikte inancın revizyona uğraması, evlenme konusundaki bu katı kurallar gevşetilmiş, ruhban sınıfın halktan birisiyle evlenmesine tolerans tanınmıştır. Buna rağmen Kızılbaşlıkta, kirve ve musahip çocuklarının evlenmesi yasaktır.

30.5- Seyyidlerin (Raywer-Pir-Mürşid) Taliple İlişkisi:

Önceden de açıkladığımız gibi, Kızılbaş/Kürt toplumunda dini ve hukuki hizmet, halkın bizzat ayağına gider. Dolayısıyla Pirlere, yani Raywer/Pir/Mürşit gibi dini ve hukuki hizmet veren kurumların temsilcileri yılda bir kez taliplerini ziyarete giderler. Bu zaman genellikle mahsulün toplandığı, işlerin hafiflediği sonbahar dönemine denk getirilir. Pir yola çıkmadan önce, kendisine yardımcı olacak, eşyalarını taşıyacak, halktan birini “Koçek” olarak yanına alıp yola çıkar. Buna talibe gitmek, dostun dosta kavuşması denir. Bazı ocakların taliplerinin çokluğu ve dağınık yerleşim yerlerinde olmaları, pirin yolculuğunun uzun sürmesine neden olur. Pirin-talibi ziyaret etmesi bir şenlik havası

içinde geçer. Ozanlarımız da Kul Nesimi bu buluşmayı şöyle ifade eder;

*“Ben bugün Pirime vardım/Pirin cemali güldür gül
Oturmuş tahtı mekâna/Taht-ı revanı güldür gül*

Pirin gelişini haber alan talip, büyük bir konukseverlik örneğini göstererek hazırlıklara girişir. Pir köye varmadan, belli bir uzaklıkta karşılanır, elleri öpülür ve Pir’le talip birbirlerini niyaz ederler. Bu noktaya “Nişan-a Pir” denilir. Köye varıldığında ise Pir, herhangi bir talibine misafir olur. Gelen gidenlerin çokluğundan dolayı bu evin müsait, birazda varsıl olmasına dikkat edilir. Kısa süre içerisinde köyün tüm yetişkinleri evde toplanmaya başlarlar. Gelenler Pir’in elini öpüp niyaz eyledikten sonra, muhabbet faslına geçilir.

Pir burada, köyün ve köylünün tüm sorunlarını ilk ağızdan dinler. Bu toplantıya “mıslet” denilir. Bir yandan çaylar içilirken, köyün sorunları, kavgalar, küskünlükler, haksızlığa uğramış olanlar, hasta olanlar, ekonomik sıkıntı yaşayanlar, ölenler, evlenenler, ruhsal sorun yaşayanlar, velhasıl tüm bireysel ve toplumsal sorunlar toplum huzurunda dile getirilir. Pir bütün bu sorunları pürdikkat dinleyerek kafasına not eder ki, cıvat/cem’de bu sorunlar dile gelsin ve bir çözüme kavuşabilsin.

Uzak yoldan gelen Pir, o gece dinlendikten sonra, ertesi gün Cıvat/Cem yapmak isteyen, ya da aynı ev sahibi kendi evinde Cem yapılmasını istemesi halinde, kaldığı evde kalarak, Cem hazırlıklarına başlanır. Cıvatlar/Cemler genellikle akşama doğru ve gece yapılır. Cıvat yapmak isteyen aile, bir yandan da koç/keçi kurban ederek yemek hazırlıklarına girişir. Diğer komşularda lokma getirirler ve cem sonunda lokma dualarını aldıktan sonra, yenmesi için ortaya koyarlar.

Ön bilgileri alarak hazırlıkları tamamlayan Pir, Cıvat/Cem’e geçmeden önce Cemaate dönerek sorun olup olmadığını sorar. Varsa böyle bir durum sonuçlandırılması gerekir. Sorunlar çözülmeden, rızalık alınmadan Cıvata/Cem’e geçilmez. Cem’e geçilmesi için herkesin herkesten razı olması gerekir. Buna Rızalık alma denilir. Çünkü bu kutsal bir toplantıdır ve tüm kötülük ve olumsuzluklar kirlilik olarak kabul edilir. Bireylerin hem fiziksel hem de ruhsal olarak temizliğinin olması gerekir. Bedensel ve

ruhsal temizlik anlamına gelen bu temizliğe Paki/Temizlik denilir. Fiziksel temizlik, toplantının gereğidir. Ogün herkes yıkanır ve temiz giyinir ama önemli olan kişinin içsel/ruhsal temizliğidir. Kişinin burada tüm kirli düşüncelerden aranması şartı aranır. Toplumda kişiler arasında dargınlık, küskünlük ve özellikle adaletsizlik varsa Cem yapılamaz, zira böyle kişilerle cem yapılması yol içinde yasaktır. Haklı-haksız tüm sorunlar dile getirilir, haksızlığa uğrayanların haksızlığı giderilmesi gerekir. Kısacası Cem öncesi bir çeşit halk mahkemesi kurulur, tüm toplumsal sorunlar gündeme getirilir, her sorunun hesabı orada verilir ve orada çözülür.

Cemaatle birlikte sorunu dinleyen Pir, bunu tüm taraflarca kabul edeceği çözümü sunar. Pir bir çözümü sunarken, geleneğin kendisine tanıdığı yargı yetkisini kullanır. Pir bu yetkiyi kutsal ocağın sır sahibi atasından/Ced'dinden almaktadır. Haklıyı haksızı birbirinden ayırmak, adil bir karar vererek sorunu çözmekle yükümlüdür. Verilen karar genellikle taraflar açısından bağlayıcıdır ve uyulması gerekir. İşlenen suçun ağır olması veya verilen karara uymama hallerinde Pir veya Raywer, buna yol açanı daha ağır bir ceza ile cezalandırabilir. Bu ceza bazen maddi, bazen de tek başına bırakma, toplumda tecrit etme biçimindedir. Bu en ağır cezadır. Buna “Düşkünlük” denir. Bu cezayı alan kişiyle, herkes selamı sabahı keser, kimse onunla konuşmaz, hayvanları köyün hayvanlarından ayırılır, lokma verilmez ve lokması kabul edilmez. Evine kimse gitmez, yemeği yenilmez. Bu cezanın uç noktası ise, şahsın Yol'dan çıkartılmasıdır. Bu durumda olanların artık o toplum içinde yaşaması imkânsız hale gelir. Yol gereği, ceza ne kadar ağır olursa olsun, asla fiziksel ceza uygulanamaz, Kızılbaş/Alevi inanışında ölüm cezası yoktur.

Pir aynı zamanda Cıvat'ta/Cem'de, daha önceki yıllarda verilen cezaları kontrol eder, cezasını çekenlerin, pişman olanların cezasını kaldırabilir. Pir'in verdiği cezayı adil bulmayan bir talip, cezaya itiraz edebilir. Bunu da Pirinpirine yani Mürşidine başvurarak yapar ve onun adaleti sağlamasını ister. Verilmiş bir cezayı ancak onu veren Pir kaldırabilir. Yani birinin kararını bir diğerrinin kaldırması mümkün değildir. Eğer cezayı veren ölmüş ise, o durumda yerine pirlilik edecek olan bu cezayı kaldırabilir.

Cıvat/Cem'de, Pir sorun yaşayanları meydana çağırarak soru

sorar, tarafları ve şahitleri dinler. Sorgulama amacıyla sanıklar karşısında ayakta bekletmeye “Dara Kaldırma” denir Pir tam bir yargılama şeklinde geçen bu sorgulamadan sonra, haklı ya da haksız bulduğu noktaları yine halkın huzurunda açıklar, haksızlığa biçilen cezayı bildirir. Bazen de kişi yaptığı eylemlerden ötürü pişmanlık duyup, itirafta bulunarak, af edilmek isteğiyle “Dara Kalkar”. Dara kalkan kişi, sağ el sol elin üstünde olacak şekilde ellerini göbeğinin üst kısmında karnı üzerinde birleştirir. Yüzü Pire dönük olarak hafif öne eğilir ve bekler. Aile bireyler, komşuları ve dostları da kendisiyle birlikte kalkabilirler. Hatta bazen af dileyen kişi özellikle de karısını ve çocuklarını, bazen de akrabalarını yanına alır. Bu yöntem affedilme isteminin dozunu arttıran, din adamım ise yumuşatan bir role sahiptir. Dara durmanın her türünde Pir izin vermedikçe kişi yerinden ayrılamaz, oturamaz. Cem/Cıvat’ta herkes doğru konuşmak zorundadır. Orası doğruluk kapısıdır, eğriler içeri giremez. Şah Hatai’nin deyiimiyle;

“Rehberin önünde pire uyuldu

Yalan gerçek şu meydanda duyuldu

Varlığından geçen üstad sayıldı

Hak bilür ötesin şaha ayandır”

Musahip ise yargılamanın her aşamasında musahibiyle aynı konumdadır ve verilecek cezanın ortağıdır. Bütün bu işlemlerden sonra Cıvat/Cem yapılmaya geçilir.

Bunun yanında arşta kurulan bir divan daha vardır ki buna “Ulu-Divan” denilir. Bu dünyada çözülemeyen sorunlar Ulu-Divan’a havale edilir. En adil kararların orada alındığına inanılır. Kızılbaşlara göre; gök yedi kattır ve en üst kat, makamların en yücesi olan Tanrı katıdır. Burada, Tanrı ile Pir’in özdeşleştirilmesi durumuyla karşı karşıyayız. Tanrı, Pirlerin en yücesidir. (Çem,2009: 29)

Eski bir gelenekten gelen bu seremonilere sonradan pek çok On İki İmam’i Şiilikten ögenin de katıldığı bir gerçektir. Bu öğeler daha çok XVI. yüzyılda Şah Hatai (Şah İsmail) tarafından Kızılbaşlığa yerleştirilmiştir. Şah İsmail, Kızılbaşlığı yeniden revizyona uğratan kişi olarak tarihe geçer. Bunlardan bir tanesi de “Sırat Köprüsü” anlayışıdır. Dolayısıyla, Raywer-Pir-Mürşid’in

bir görevi de Sırat Köprüsü geçişinde taliplerine yardımcı olmaktadır. Bu onların gayp dünyasındaki görevidir.

Pir, köyden kaldığı evden ayrılırken, ev sahibi tarafından, dini seremoniyle kendisine Çıralık (Hakullah) denilen para veya maddi bir hediye verilir. Çıralık özünde din adamının, dinsel/yargısal hizmetleri yerine getirebilmeleri için sunulan bir ekonomik katkı gibi gözükse de aslında hizmet için değil yol içindir. Çıralık asla Pir'in tüm yıllık giderini karşılayacak bir gelir değildir. Çünkü Pirlerde talipleri gibi normal günlük işlerini görmekte, mal-davar beslemekte ve çiftçilik yapmaktadırlar. Hatta bazen Pirlere topladıkları çıralığın büyük kısmını yörede bulunan yoksul kişilere dağıtarak geri dönerler. Bu yüzden belirlenmiş bir çıralık miktarı yoktur. Talip imkânları oranında ve gönlünden koparı verilir, Pir de verilene bakmadan cebine atar. Verilen çıralık bazen para olduğu gibi, bazen de canlı bir hayvan keçi/koyun gibi veya kıymetli bir hediye olabilir. Talip çıralığını verirken pirinden merasimle "Gulbang"ını alır. Gulbang pirin verdiği bir duadır.

Sistem üretimde ve paylaşımında Ocakzadelere ayrıcalıklar tanımamıştır. Özellikle din görevlilerinin mülk edinmeleri son yıllara kadar hoş karşılanmamış, bunun alt yapısını oluşturacak ilişkilerde reddedilmiştir. Bu yüzden talipten alınan çıralık veya hakullah, ihtiyaç sahipleriyle bölüştürmek üzere oluşturulmuş bir dayanışma kurumu işlevini görmüştür. Bu sayede Pir, talibe bağımlı olmadan ihtiyaçlarını kendi emeği ile kazanmıştır. Bu da Pire geniş bir özgürlük alanı açmış, özgürlükçü duruşunu güçlendiren bir olgu olarak çözüm üreten bir işleve sahip olmasını sağlamıştır. Tarihleri boyunca hiçbir otoriteye boyun eğmeyen Pirlimizin vakarlı duruşları, emek harcayarak sahip oldukları bu ekonomik özgürlüklerinden kaynaklanmıştır.

Kızılbaş Kürt toplumu yukarıda açıkladığımız model içerisinde, demokratik bir tarzda hiçbir zorlamaya tabi olmadan tamamen rızalığa dayalı bir yapı içinde yönetilmiştir, yönetim yetkisini tahakküm hukukunda almadığı için, sistem tahakküm araçlarını da üretmemiştir. Aynı özden olanların birbirine hükmetmesini hukukuna ve ahlakına aykırı bulmuştur. Bu yüzden Kızılbaşların askeri ve polisi olmamıştır. Sistem asker ve polis olmaksızın üstün hizmet anlayışı içerisinde, rızalık çerçevesinde takır takır

işlemiştir.

Sistemin üstün hizmet anlayışı içerisinde işleminin en önemli sebeplerden bir tanesi, sistemin devleti benimsememesinden kaynaklanmaktadır. Sistem kendi içinde, askersiz, jandarmasız, davasız, yargıçsız ve hapissiz bir model geliştirmiştir. Her şey düzenli bir biçimde yürümekte, toplumsal sorunların tümünü, toplum kendi içinde yukarıda saydığımız kurumlar aracılığıyla çözmüş ve bir sonuca bağlamıştır.

Özel mülkiyet benimsenmediği için, hırs, tutku, sahip olma, insan kullanma ve sömürme kavramları gelişmemiş, bu kavramlar topluma yabancı kalmıştır. Bundan dolayı, zengin olma arzusu, bunu elde etmek için de aşırı mülkiyet hırsı, rüşvet, dolandırıcılık gibi ahlaksız değerler olgunlaşmamıştır. Aşırı tüketim tutkusu gelişmediği için de, insanların ahlaki değerleri de bozulmamıştır. Unutulmasın ki, insanların ahlaki değerlerini bozan şey, aşırı mülkiyet edinme tutkusudur. Bu tutku öyle bir hastalıktır ki, insanlar her türlü yola başvururlar; öyle ki insanlığa özgü tüm ahlaki ve insancıl değerler ayaklar altına alınır. Eşitlikçi toplumun gereği olan doğayı sömürmeden, ekolojik dengeyi bozmadan, ihtiyaç kadar üretim yapmak, Kızılbaş toplumun gerçeği olmuştur. İhtiyaç duyanlara da elindekinden fazlasını paylaşmaktan sakınmamıştır. Bundan dolayı klasik Kızılbaş toplumunda yoksul bulunmaz, her kes eşit, hemen hemen aynı ekonomik düzeye sahip olmuştur. Ezen ve ezilenin olmadığı, yalınlığın ve saflığın hâkim olduğu böyle bir toplum modelinde, yöneten ve yönetilen de olmayacaktır. Toplum “doğrudan demokrasi” dediğimiz yöntemle, asırlar boyu kendi kendini yönetmiştir.

Kızılbaşların, tarihleri boyunca tebaası oldukları devletlerle vergi ve askerlik dışında muhatap olmamaları bu yüzdendir. Ekonomi, eğitim, güvenlik, hukuk ve diğer toplumsal-sosyal ihtiyaçlarını ocaklar aracılığıyla kendi içlerinde çözmüşlerdir. Kısacası ocak örgütlenmesi, devlet içinde illegal bir özerk yönetim olarak varlığını korumuştur. Ocaklar toplumun hem dini hem de yargı ve eğitim ihtiyaçlarını gideren kurumlar olmuşlardır. Asırlarca sürüp gelen bu özerk yapılar, 1925 yılında “Tekke ve Zaviyelerin kapatılması” ile son bulmuştur. Ocakların kapatılması, Kızılbaş toplumunu örgütsüz, yönetimsiz bir başına bırakmıştır; deyim

yerindeyse Kızılbaşlar, sudan çıkan balığa dönmüşlerdir. İşin acı gerçeği ise; Kızılbaş/Alevilerin bu tarihi gerçeği kavrayamamış olmalarıdır. Kızılbaş/Alevilerin büyük çoğunluğu Türk resmi propagandasının etkisinden kalarak, tekke ve zaviyeleri gerici feodal toplumun miadı dolmuş kurumları saymışlar ve kapatılmasını alkışlayarak bunu laikliğin teminatı saymışlardır. Oysa gerçek hiç de sanıldığı gibi değildir; Sünnilerin zaviye ve tekkeleri kapatılsa da camileri yerindedir, ellerinde Diyanet İşleri Başkanlığı denilen büyük bir kurum vardır; yasağın tamamen Kızılbaş Kürt kurumlarını hedeflediği, onları kurumsuz ve yönetimiz bıraktığı bir gerçektir. Bu gerçek bugün de yeterince anlaşılamamış ki, Kızılbaşlar otoriter laikliğe sahip çıkmaya devam etmektedirler.

Türkiye Cumhuriyeti sadece Kızılbaş kurumlarını lağvetmekle kalmayacaktı; artı değeri reddeden, ihtiyaçtan fazlasını üretmeyen ve tüketmeyen, dolayısıyla kapitalist üretim ilişkilerine uymayan ve pazar oluşturmayan bir topluluk olarak gördüğü Kızılbaşları ortadan kaldırılması gereken bir hedef haline getirmişti. İktidar olmak, artı değeri elinde toplamak isteyenler, bu kesime yönelik çeşitli söylemlerle, gerekçelerle saldırıda bulunmuş ve yok edilmesini kimi zaman temel amaç haline getirmişlerdir. Bugün kapitalist üretim ilişkileri ve onun artı değer üzerinden kurgulandığı dünyası Kızılbaşları hedef almıştır. 1950 sonrası Kızılbaş yerleşim yerlerinin dağılmasıyla Kızılbaşlar şehirlerde Bektaşî dergâhları ve anlayışları içerisinde tüketilmek istenmektedir.

30.6- Ocakların tarihsel gelişimi;

Kızılbaşlıkta, ocak; yoldur, Hakk yoludur. Kızılbaşlık denince akla ilk Pir, Cem/Cıvat, Cura(Saz), Semah, Deyişler (Deş-Kutsal ilahiler),İkrar, Mum, Musahip, Kirve, gelir. Bütün bunların üstünde ise Ocaklar gelmektedir. Ocak, Kızılbaş/Alevilikte bir üst kurumdur. Pirlere, bu Ocaklara bağlıdırlar. Dahası bu Ocakların başdırlar. Pir Kürtçe de; ihtiyar-yol gösteren-yaşam tecrübesi olan bilge insandır.

Pir ve Ocak kavramları Kızılbaş Kürtlerin tarihsel bir yaratmasıdır. Kökeni Kürtlerin eski inancı olan Yazdan inancına dayanır, oradan da Zerdüştlüğe geçmiştir. Ocak ateş yakılan yer (Adır-gâh/Agirgâh) anlamına gelir. Tarihi bulgular ışığında konuyu

ele alacak olursak, Ocakların Zerdüşt döneminde inşa edildiğini rahatlıkla görmüş olacağız. İlk Adırgâhların Zagros`larda kurulu olduğunu, bu Adırgâhlarda/Ocaklarda eğitim öğretim yapıldığını, buralarda o dönemin Pirlerinin/öncülerinin yetiştirildiğini biliyoruz

Ruhban sınıfının varlığı eski Kürt geleneklerinden gelmektedir. Zerdüşt öğretisinde, din adamlarına Magi veya Mux (Mağ) denilirdi. Bunlar kutsal bir ocağa bağlı olup, babadan oğula geçerdi. İhsan Nuri Paşa'nın da belirttiği gibi "Mecusi" adı da buradan gelmektedir. (İ. N. Paşa;1991:112). İzady ise, daha sade ve rahipsiz bir inanç olan Zerdüştlüğe, Magi denilen babadan oğula geçen ruhban sınıfın, Kürtlerin eski inancı olan Yazdanilik'ten yani Melekler kültüründen geçtiğini belirtir. Kürtler İslam egemenliği altına girdikten sonra da bu geleneksel yapı kurumlarını bozmadılar, aynı işlevi gören ocakları, yeni duruma adapte ettiler. Muhalif duruma düşüp yeraltına çekilen bu Kızılbaş Kürt kurumları bünyelerini ve inancın içeriğini yeni şartlara göre donattılar. Ateşgâhlar, ocaklara evrildi. Ocaklar birer sivil toplum kuruluşu görüntüsünde, toplumsal örgütlenme modellerini oluşturdular.

Ocak sisteminin temel modeli güneş sisteminin yeryüzündeki yansımasıdır. Güneş merkezli ve etrafında dönen on iki yıldız/gezegen örnek alınarak kurgulanmıştır. Merkezde ocaklar ocağı kabul edilen Ana ocak (Serçeşme), ve ona bağlı on iki ocak, bu çark düzeni içerisinde oluşturulmuştur. Bu ocaklar başta yıldız adlarıyla anılırken sonraları bu ocaklara "nur evleri" ya da "cem evleri" denilmektedir. Bu çark düzeninde oluşturulan ocakların birbirine üstün olması veya üstünlük kurması yoktur. Aynı kapıdan doğan ama özdeş olan gördüğü işe göre yerini alan bir eşitlik düzeni egemendi.

Ocaklar, devlet dışı toplumu(sivil toplum) yasaklı toplum konumuna uygun olarak, Kızılbaş/Alevi toplumunun sosyal/siyasal ve dini gereksinimlerini karşılayacak şekilde aşağıdan yukarıya doğru örgütlenmişlerdir. Sınıflı toplum yerine sınıfsız toplumu hedefleyerek özel mülkiyete karşı çıkmışlardır. "Güneşin altındaki her şey hiç kimsenin şahsi malı değildir, her şey herkesindir" anlayışını toplumun yaşam felsefesine dönüştürdüler.

On iki ocaktan her biri, bu bağlamda toplumsal görevlerin ya

da işbölümünün bir alanıyla ilgili olarak kendini işlevli kılmıştır. Toplam hizmetler böylece, on iki ana bölüm altında toplanmıştır. Her ocak merkezi de kendi içinde on iki alt ocağa sahiptir. Böylece en alta kadar sistem indirilmiş, yol erkân talip katına götürülmüştür. Kızılbaş ocaklar sisteminde, en üsteki de dâhil alta doğru bütün ocakların ve ocak pirlерinin doğum kapısı, bir başka ifadeyle yetki kapısı, talip kapısıdır. Talip temeldir ve en büyük karar sahibidir. Buradan alınacak rızalık ile yetki yürütülür. Bu kural bugünün demokrasilerin ana kuralıdır.

Kızılbaş/Alevi ocakları, tarihi süreç içerisinde pek çok kırılmalardan geçerek büyük tahribata uğramışlardır. Bunların başında Moğollar tarafında dağıtılan Alamut Ocağı'dır. Diğer büyük tahribat Babailer ayaklanmasında yaşandı. Ama Kızılbaş/Alevi ocakları tarihte en büyük tahribatı XVI. yüzyılda Şah İsmail ile On İki İmamlı Şiiliğin Kızılbaş/Aleviliğe sızmasıyla gerçekleşti. Bu tarihten itibaren Ocaklar "Evladı Resul" ile "Ocak Soylu" olmak şeklinde ayrıştı. Ocak soyluları, tarihsel zemine bağlı kalırken, "Evladı Resulü" iddiası, inanca İmamet yoluyla Seyyidliği, dolaşısıyla İslam içliği getirmiştir. Biri direniş ruhunu diri tutarken, diğeri tüm kırımları görmezlikten gelerek, devletçe düzenlenen "Seydi Saadet Evladı Resul" şecereleri alarak bununla övünmeye devam etmişlerdir. Süreç içerisinde düzenlenen bu soy kütükleri birer meta haline geldi ve asimilasyonun, inkârcılığın yolu bu şekilde açıldı. Bugün bile bu soyluluk tartışması "Öz Müslüman" olmak ve "Öz Türk" olmak ile Kızılbaş kalmak şeklinde devam etmektedir. Ve bu ocaklara bağlı Pirlер, Kızılbaşlıktan Müslümanlığa hâlâ köprübaşı rolü oynamaktadırlar.

30.7- Ocak örgütlenmesi bir Hint-Avrupa modelidir:

Ocaklara dayalı örgütlenme modeli sadece Kürtlere veya İranlılara ya da Zerdüş inancına özgü bir model değildir. Ocak örgütlenmesi bir Hint-Avrupa örgütlenme modelidir; Hindistan'dan İrlanda'ya kadar, Hint-Avrupalıların yaşadığı geniş coğrafyanın hemen her yerinde gözlemlenmiştir. Muhtelif defalar tekrarladığımız gibi Hint-Avrupalılar da üç toplumsal sınıf vardır. Bunlardan en etkilisi ve en önemlisi ruhban sınıfıdır. Bu olgu Hindistan ve İran'da gözlemlendiği gibi, Cermenler'de, Galyalıları'da ve Keltler'de de gözlemlenmektedir. Kızılbaş Kürt ocak örgütlenmesinin

bir benzerini Avrupa'nın en batı ucunda İrlanda'da gözlemlemek şaşırtıcı olsa gerek. Biz de şaşırtmaya devam ederek, Keltler'in ocak örgütlenmesi olan Druidler'i inceleyeceğiz ve onların Kızılbaş Kürt Ocak örgütlenmesine benzeyip benzemediğinin yorumunu da okuyucuya bırakacağız. Sadece sözümüz Kızılbaş Kürt ocak örgütlenmesini, Araplara bağlayarak, onlara birer uydurma şecere yaftalayan "Seyydi Saadet Evladı Resul"e bağlayanlar ile yine aynı mantıkla Ocaklarımızı Ahmed Yasevi dergâhına bağlayıp onların Orta-Asya kökenli birer Türk kurumu olduğunu öne sürenlere karşıdır.

Hint-Avrupalı dinsel kurumların ortak üç önemli özellikleri vardır: Bir, kendilerine özgü bir mitoloji ve teoloji geliştirmişlerdir. Kurban törenleri yapıyorlar, hayatın ve dünyanın yenilenmesini kutluyorlar, söz ile deyişin büyüsel-dinsel değerini biliyorlardı. İki, tapınak yapmıyorlardı, tapım açık havada ve etrafı çevrili kutsanmış bir toprak parçasında genellikle de dağlarda yapıyorlardı. Üçüncü önemli özellikleri ise, dinsel konularda yazıyı kullanmıyorlardı, yazı yasak olduğu için de hafızaya önem veriyorlardı; bu da uzun bir eğitim dönemi gerektiriyordu. Uzun eğitim dönemi de öğrenciyi iyice olgunlaştırıp sırra vakıf hale getiriyordu, tıpkı Yunus Emre'nin Taptuk Emre Dergâhı'nda kırk yıl eğitim görmesi gibi. Dolayısıyla bu toplumlarda destanlar ve ona bağlı sözlü edebiyat çok gelişmişti.

Keltler de yazı kullanmayı yasakladıkları için, geriye kıta Keltler'in kaleminden çıkmış bir metinden bizi mahrum bırakmıştır. Elimizdeki bilgiler, Yunan-Latin yazarlarının birkaç betimlemesi ve üzerlerinde figürler bulunan genellikle Galya-Roma dönemine ait çok sayıda anıtlarla sınırlıdır. Buna karşın zengin Kelt destan edebiyatı bu eksikliği bir nebze olsa kapatmış bulunmaktadır. Kelt destan edebiyatı geleneği Hıristiyanlık sonrası da bir müddet devam etmiştir. Yazı yasağı Êzidi Kürtler de XX. yüzyılın ikinci yarısına kadar, Kızılbaş Kürtler ise yasak daha önceden delinmiş olmasına rağmen etkisi XX. yüzyılın başına kadar devam etmiştir. Keltler hakkında bize ulaşan bilgiler genellikle Latin kaynaklıdır. En doğru bilgileri ise Galya seferine çıkmadan önce Cisalpine (Alplerin Roma İmparatorluğu topraklarında kalan kısmı) Galya'sının prokonsülü olan İulius Caesar'a borçluyuz.

Bu bilgiler bize gösteriyor ki, eski Hindistan'da bulgularan birçok düşünce ve töreye İrlanda'da rastlanır, hatta İrlanda dilin prozodisi bile, Sanskritçe ve Anadolu'daki Hititçeye benzer niteliktedir. Konu üzerinden çalışan İngiliz bilim adamı Stuart Piggot'un ifade ettiği gibi; " M. Ö. II. Binyılın ortak bir mirasının parçaları" söz konusudur. Keltler'in ruhban sınıfı olan Druidler, tıpkı meslektaşları Brahmanlar ve Magiler gibi belleğe büyük önem vermişlerdi. Dinsel metinler ve ilahiler, hukuk metinleri, kolayca ezberlenmesi için manzum şeklinde yazılmıştı. İrlanda ve Hindu bu dinsel ve hukuksal metinler sadece biçim ve teknik bakımından değil, vurgulamalarında ve ses dizeminde de paralellik vardı. Druidler, Kelt ve Gal dünyasında varlıklarını XVIII. yüzyıla kadar korumalarına karşın Kızılbaş Kürt Ocakları gibi Brahmanlar da varlıklarını günümüze ulaştırmayı başarmışlardır.

Şimdi Druidler'i biraz daha yakından tanıyalım: Druidler kısaca Kelt rahipleri olarak tanımlanırlar. Druidler'in Kelt toplumu içindeki yerleri çok önemlidir. Toplumsal birçok olayda rol oynadıkları gibi dağınık olan Kelt kabileleri arasında birleştirici bir rol de oynuyorlardı. Druidler'in öğretileri her şeyden önce ezoterik öğretilerdi ve sadece seçilmiş müritlere sözlü olarak aktarılırdı. Bu yüzden Druidler'in öğretilerini tam olarak bilemiyoruz. Ancak antik yazarlar ve Kelt efsane ve öykülerinden derleyebildiğimiz kadarı ile Druid öğretisini belirleyebiliyoruz.

30.7.1- Druidler; Din ve Hukuk işleriyle ilgilenirler:

Druidler egemen sınıflardan birisi olup; Tanrısal ve din işleri ile uğraştıkları gibi, kamusal ve özel kurban törenleri ile de ilgilenirler, dine ilişkin bütün şeyleri düzenlerler ve ayinlere ilişkin meseleleri yorumlarlar. Birçok genç, ders almak için onların etrafına toplanır, son derece saygı gösterirler. Çünkü genel ya da özel bütün anlaşmazlıklarda kararı bu adamlar verir. Herhangi bir suç işlendiği ya da öldürme olayı olduğu ya da miras ve sınırlar hakkında bir kavga çıktığı zaman verilecek hükmü bu kurumlar kararlaştırır, mükâfat ve cezayı belirlerler. Herhangi bir şahıs ve ya kabile, kararlarını yerine getirmese onların kurban kesmesini yasaklarlar, yani onlara düşkünlük cezası verip onları toplumdan tecrit ederler. Bu onların en ağır cezasıdır, bir tür ölümle eşdeğerdedir. Bu işi yapması yasaklananlar dinsiz ve cani sayılırlar.

Herkes onlardan sakınır. İlişki kurmaktan ve konuşmaktan çekinir. Onlara dokunsalar zarar geleceğinden korkarlar. İsteseler bile hakları verilmez. Hiç bir imtiyaz elde edemezler.

Bütün bu Druidler'in tek bir reisi vardır, aralarında en büyük otoriteye sahiptir. Öldüğü zaman ya mevki bakımından üstün olan biri onun yerine geçer ya da eşit rütbede olanlar çoksa Druidler'in oyuna başvurur, hatta bazen silah kuvveti ile reislik için mücadele ederler.

Druidler senenin belirli bir zamanında bütün Gallia'nın merkezi sayılan bir bölgede, Carnut'ların arazisi içinde kutsal bir yerde toplanırlar. Bütün kavgalı olanlar her taraftan buraya gelir ve Druidler'in verdiği karar ve hükümlere boyun eğerler.

Druidler savaştan uzak kalırlar ve başkaları gibi savaş vergisi vermezler. Askerlikle ve başka ödevlerle yükümlü değildirler. Bu kadar büyük imtiyazların cazibesine kapılan birçok genç kendiliklerinden öğrenim için onlara gelirler çokları da aileleri ve akrabaları tarafından gönderilirler. Söylendiğine göre Druidler'in okulunda bir yılın mısra ezberletilir. Bundan ötürü, bazı kimseler yirmi yıl öğrenim görürüler. Druidler öğretilerini yazıya dökmeyi günah sayarlar,

30.7.2- Druidler de yazı kullanımı yasaktır:

Bunu, şu iki nedenden ötürü kabul etmişlerdir: Ya öğretilerinin halk tarafından bilinmesini arzu etmezler ya da öğretiyi edinenlerin yazıya güvenerek hafızalarını geliştirmeyi ihmal etmelerinden korkarlar. Gerçekten de, yazının yardımı öğrencinin ezberleme çabasını ve hafızanın işlemlerini köreltebilir.

Yazıyı kullanmayan toplumlar, onun yerine motif ve figürlere dayalı şifreli yazılar geliştirdikleri görülür. Kızılbaş Kürtlerin de motif ve figürlerini, kilimlere, ev eşyalarına ve mezar taşlarına işlediklerini görmüştük. Keltler de Ogam adı verilen çeşitli figürler geliştirip kullanmışlardır.

Druidler, öğretilerinin sözlü olarak yayılmasını istiyorlar ve kesinlikle yazılı hale getirmiyorlardı. Bunun nedenleri arasında öğretilerinin ezoterik olması ve yazılı olanın öğretinin anlatımındaki değişikliklerle değişmemesi vardır. Druidler'in öğretilerini sözlü olarak aktarmaları onların yazıyı bilmedikleri ya da kü-

çümsedikleri anlamına gelmemelidir. Tam tersi olarak yazıya çok büyük saygı göstermişler ve dikkatli kullanmışlardır. Bir Druid yazısı olmamakla birlikte bazı değneklerin ve kutsal kayaların üzerinde işaretler kullanmışlardır. Ogam adı verilen bu işaretler Keltlere özgüdür ve bir tür şifreli yazıdır. Taşların üzerlerinde ve ahşap malzemelerde, özellikle de değneklerde rastlanmıştır. Ogamlar mantık olarak Grek ateş işaretlerine benzemekte idi. Ateş işaretleri yerine atılan çentiklerden oluşuyordu ve her bir çentik sayısı bir sese karşılık geliyordu. Aslında Ogamların yazıdan da öte bir sembolizmi vardı. Her bir işaret aynı zamanda bir ağaca ya da bir hayvana da karşılık gelebiliyordu. Bunun tam tersi olarak da belli şekilde ve düzende dizilen ağaçlar bir anlam verebiliyordu.

30.7.3- Druidler, ruhgöçüne inanırlar ve insan kurban ederler:

Öğretmek istedikleri en belli başlı inanç ruhların ölmediği ve ölümden sonra bir kişiden başka kişiye geçtiğidir. Bu inanç ölüm korkusunu ortadan kaldırdığı için onları kahramanlığa yönelten en büyük etki olarak görülür. Bundan başka, yıldızlar ve hareketleri, evrenin ve yeryüzünün büyüklüğü, tabiatın özü, ölümsüz tanrıların kuvvet ve kudretleri konusunda birçok tartışmalar yaparlar ve bilgilerini gençliğe aktarırlar. Bütün Gal milleti dini törenlerine son derece büyük bir bağlılık gösterir. Bu yüzden fazla ağır hastalıklara yakalanmış olanlar ve ya savaşta tehlike karşısında kalanlar, ya kurban olarak insan keserler, ya da keseceklerine dair adakta bulunurlar. Bu gibi kurbanlarda Druidleri rahip olarak kullanırlar. Bir insan hayatı yerine bir insan hayatı kefaret olarak ödenmezse, ölümsüz tanrıların duyduğu kızgınlığın yatıştırılamayacağına inanırlar. Özel hayatta olduğu gibi genel hayatta da kurban töreni yaparlar.

Keltler insan kurban ediyorlardı, bu kanlı kurban olayını uygulayan toplumların entelektüel geriliğini veya tinsel yoksunluğunu asla göstermemektedir. Bunun başlıca nedeni yaratılışla ilgilidir. Gerçekten pek çok kozmogonide dünyanın yaratılışı, insan biçimli bir Tanrı'nın öldürülmesiyle mümkün olmaktadır. Yani dünyanın yaratılması kanlı bir kurban törenin sonucudur. Bu çok yaygın ve arkaik dinsel düşünce, Hint-Avrupa toplumlarında

insan kurban edilmesinin gerekçelerini oluşturmaktadır. Aslında ilk tanrısal davranışın bir tekrarı olan bu tür kurban, dünyanın yenilenmesini, hayatın yeniden üretilmesini, toplumun huzurunu sağlamak içindir. İnsan kurban edildiği dini törenleri Druidler yönetirdi.

Diodorus ise Druidler'den şöyle bahseder: “Druid adı verilen ve büyük saygı gören bazı filozoflar ve din adamları vardı... Adetlerine göre bu filozoflardan biri olmadıkça hiç bir kurban töreni yapılmazdı. Çünkü sunularının Tanrılara ancak Tanrısal doğadan nasibini almış bu adamlar vasıtası ile ulaşacağına ve isteklerinin yine bu adamlar tarafından yapılması gerektiğine inanıyorlardı. Savaş söz konusu olduğunda da gerek düşmanları gerekse de kendi halkları onların ve şarkı söyleyen bardların sözünü dinliyorlardı.”

30.7.4- Druidler'in toplum içindeki konumları ve öğretileri:

Daha önce de belirttiğimiz gibi Druid öğretisi sözlü olarak yayıldığı için kesin hatları ile bilememekle beraber antik yazarlar ve eski Kelt metinlerinden yararlanarak Druid öğretisinin ana hatlarını çıkartabiliyoruz. Daha önce de Caesar'ın verdiği bilgide gördüğümüz gibi Druidler bütün Kelt kabileleri arasında saygı görmekte idi ve toplumsal olaylarda, kabileler arasında yargılama ve karar verme hakları vardı. Strabon'un da aktardığı gibi savaşlarda “arabuluculuk yapabiliyorlar ve savaşı sona erdirebiliyorlardı”.

Druidler'in toplumsal görevlerinden biri de dini törenleri yönetmektir. Bir Druid töreninin en güzel betimlemesini Plinius vermektedir. Keltlere göre meşe kutsaldı, eğer meşe ağacı üzerinde ökse otu var ise bu onu çok daha kutsallaştırıyordu. Bu tören ise bir meşe ağacında yetişen ökse otunun bulunması üzerine düzenleniyordu. Tören için uygun zaman gelecek ayın altıncı günü olarak seçiliyordu ve bu gün için yemek ve kurban edilecek iki beyaz boğa hazırlanıyordu. Daha sonra meşe ağacındaki ökse otu altın bir orak ile Druidler tarafından kesiliyor ve toplanıyordu. Daha sonra da boğalar kurban ediliyordu. Bu tören daha sonraları “yeni yıl” törenleri ile de ilişkili olduğundan, günümüzde “ yılbaşı çiçeği” diye satılan bitkilerin aslında ökse otuna benzedikleri ve bu

geleneği yaşattıklarını görürüz.

Toplumsal statülerinin ötesinde Druidler'in en büyük işlevi gerek dini gerek toplumsal alanda büyük bilgi sahibi olmaları ve bunu yeni nesillere de aktarmaları idi. Tıpkı Magiler gibi, Druidler de toplumda saygı duyulan birer eğitimci, bilgin ve filozoflardı. Kelt ülkesinin birçok bölgesinden, tanınmış Druidler'den eğitim almak üzere birçok öğrenci gelirdi. Bu özelliklerinden ötürü olsa gerek, Pomponius Mela, Druidler'i "Bilgelik Üsdatları" (Magistri Sapientiae) diye adlandırır.

Kaynakların hepsi, Druidler'in gençliğin eğitiminde oynadığı çok önemli rol üzerinde durmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla, yalnızca Druidler için hazırlanan ve hem teolojii hem de bilimleri derinlemesine incelemesi gereken öğrenciler, hocalarının eğitimini yirmi yıl boyunca izliyordu. Yazının reddi ve beleğe, öğretinin sözlü aktarımına verilen önem, Hint-Avrupa geleneğinin uzantısıdır. Öğreti gizliydi; çünkü içrek nitelikteydi, yani erginleşmemişlere (sırta vakıf olmayanlara) açık değildi. Ayrıca Druid öğretisine göre sözün bir enerjisi vardı ve dikkatli kullanılması gerekiyordu.

Antik kaynaklarda Druidler'in öğretileri farklılıklar göstermektedir. Caesar'ın da aralarında bulunduğu birçok yazara göre Druidler'in öğretileri metafizik öğretilerdi ve ruhun ölümsüzlüğü üzerine kurulmuştu. Daha önce de gördüğümüz Kelt mitlerinde olduğu gibi Druidler de ruhun bedenden bedene geçtiğini, çeşitli kalıplarda varlığını sürdürdüğünü ileri sürmektedir.

Druid öğretisinin temeli olan erginleme idi. Druidler'in yanına öğretiyi öğrenmek ve yetişmek için gelen adaylar belli sınavlardan geçerler, diğer erginlenmeye dayalı öğretilerde olduğu gibi ölüm ve yeniden doğma sembolizmi ile derece atarlardı. Orta Çağ boyunca varlığını sürdürecektir şövalyelik kurumunun da kaynağını Druid öğretilerinden aldığı düşünülmektedir.

Strabon, Druidler'in ruhun ölümsüzlüğüne olan inançları ile ilgili ilginç bir açıklama yapmakta ve Druid inançlarına göre; Evrenin ve insanların ruhunun yok edilemez, hatta zaman zaman ateş ve su galip gelse de, ruhun ebediliğine inanıldığı belirtmektedir. Ruhun ölümsüzlüğüne olan inançları, Druidler'in antik yazarlar arasında, Pythagorasçı olarak tanınmalarına neden olmuştur. Hallstatt döneminde, Keltler'in Grekler ile ilişkileri olsa

da Druid öğretisi ve Kelt inançları Pythagorasçılık'tan farklıdır.

Diodorus'a göre ise Druidler "filozof ve teologlar"dır. Aynı zamanda Tanrılar ile iletişim kurma yeteneğine sahiptirler. Druid öğretisinin önemli bir bölümünü de astronomi ve takvim bilgisi teşkil etmektedir. Antik Çağ yazarlarının birçoğu buna değinmektedir. Druidler'in bilgilerinin bir bölümü de şifalı otlar üzerinedir. Druidler'in bitkiler konusunda çok bilgili olduklarını ve ilaçlar hazırladıklarını biliyoruz. Bu bilgileri o dönem yazarları tarafından bilinmekle birlikte bazıları tarafından da büyücülük olarak yorumlanmıştır. Hacı Bektaş otağ kazanını hatırlatan, günümüzün Asterix çizgi romanına kadar gelen "kazan kaynatan" druid imajı da buradan doğmaktadır. Druidler'in tıp üzerine çalışmaları daha sonra eğer 'Doktor' Hristiyan ise mucize, eğer Hristiyan değilse de büyü diye yorumlanmıştır.

30/7/5-Druidler, kadınlara büyük önem verirler:

Druidler, diğer ezoterik topluluklardan farklı olarak, aralarına kadınları da kabul ediyorlardı ve bunlar Druides yani "ana" adını alıyorlardı. Druidesler'in, inisiyasyonlarının nasıl olduğu bilinmemekle birlikte özellikle savaşçıların ve asillerin yetişmesinde büyük payları olduğu bilinmektedir. Bu durum Orta Çağ efsanelerinde sık sık geçen "Bilge Kadın" motifine de kaynaklık etmektedir. Orta Çağ efsaneleri ile ilgili bölümümüzde göreceğimiz gibi bu kadınlar şövalyenin yolculuğu boyunca karşısına çıkarlar ve inisiyasyonda yardımcı olurlar. Druidesler eğitimde olduğu kadar, ilaç hazırlamada, şifalı bitkilerin bulunmasında da söz sahibi idiler.

30/7/6-Druidler de, kutsal yer inancı vardır:

Druid öğretilerine göre, evren üç bölümden oluşmuştu. Bunlardan birincisi üzerinde yaşadığımız toprak, ikincisi Fomorianlar'm, hayaletlerin ve kaybolmuş ruhların bulunduğu yeraltı ve üçüncüsü Batı adalarının ve Avalon'un olduğu "Görünmeyen Dünya" ya da "Öteki Dünya". Keltler'in evrenin her üç bölümü için de değişik inanışları vardı. Üzerinde yaşadığımız yerde daha sonra da göreceğimiz gibi en çok ağaçlar ve korular kutsaldı. Kutsal alanlar buralarda seçiliyor ve toplantılar buralarda yapılıyordu. Koruların dışında dağlar da kutsaldı. Druid öğretilerine göre

dağlar ilhamın geldiği, tanrısal varlıkların insanlarla konuştuğu yerlerdi. Birçok dağ ve tepe güneş tapımı için kullanılıyordu. Hristiyanlığın gelişinden sonra da bu dağlar kutsallığını korumuştur. Örneğin Fransa'daki Mont-Saint-Michel önce güneş tapımı için kullanılan daha sonra da Hristiyanlığın kutsal yerlerinden biri olan tepelere bir örnektir. Dağların Druidler için bir önemi de buralardan çok daha iyi astronomik gözlemlerin yapılabilmesidir. Bunlar dışında su kaynakları da kutsal kabul edilmişti.

Druid Öğretisinde Ağaç Kültürü Sembolik olarak ağaç yeraltı dünyası, yer ve gök arasında bir bağlantıyı temsil etmektedir. Kelt sembolizminde en önemli olarak meşe gücü ve elma ağacı ölümsüzlüğü sembolize eder. Ağacın bir önemi de üzerinde tanrıların habercileri olan kuşları barındırmasıdır. Kökleri ise geçmişe, yeraltına doğru gider. Bu yüzden efsanelerde ölümlerin ruhları dallar arasında ya da ağaçların gövdelerinde bulunurlar. Kutsal korular Druidler için kutsal mesajı aldıkları ve erginlenmenin olduğu yerlerdir. Druidler buralarda, nemeton denilen kutsal yerlerde açık havada ritüelleri gerçekleştirirlerdi. Bu yüzden de Druidler'den günümüze tapınaklar binaları kalmamıştır.

Druidler, ellerinde bir ağacın küçük bir sembolü olan değnekleri taşırlardı. Bu değnekler druidin gücünün belirtisi olduğu kadar bunlarda sihir gücü de olduğuna da inanılırdı. Ayrıca bu değneklerin yapıldığı madde ya da ağaç taşıyanın toplum içindeki yerini de belirttiğinden büyük önem taşımakta idi. Druidler için kutsal olan bir bitki de ökse otu idi. Bununla ilişkili törenlerin nasıl yapıldığını yukarıda incelemiştik. Ökse otu aynı zamanda ay sembolizmi ile de ilgili idi. Bu nedenle Druidlerin meşe üzerindeki ökse otunu kesmek için kullandıkları orak da hilal biçiminde idi. Ökse otu aynı zamanda üzerinde bulunduğu ağacı ruhu ve eliksir'i olarak da kabul ediliyordu. Aynı şekilde ökse otunun bir başka adı da "Meşe suyu" idi.

30.7.7-Druidler, inançlarını müzik eşliğinde icra ederler:

Birçok Kelt dini törenine müzik eşlik etmekle beraber, bu törenlerde müzik aletini çalan Druidler Bardlar'dan farklı idi. Kelt efsanelerinde müzik aletleri önemli bir yer tutmaktadır. Dağda ve Lug'un (Göksel Tanrı) sihirli arpları vardı. Efsaneye göre bu aletler üç farklı tür müzik çalmaktaydılar. Bunlardan birincisi

güldürüyor, ikincisi ağlatıyor, üçüncüsü de uyutuyordu. Bu inanış, Keltler'in, müziğin insan üzerindeki etkisini incelediklerini göstermektedir. Bardlar(ozanlar) ise şiir okurken, aynı zamanda cruth denilen bir tür lir de çalarlardı. Galya'da Roma işgalinden sonra, yerli dili kullandıkları için, gözden düşen Bardlar burada MS. İkinci yüzyıldan itibaren kaybolmaya başlamışlardır. Bardlar Galya'da dini sınıftan sayılmalarına rağmen, İrlanda'da sonraları aşağı sınıftan kabul edilirler. Gal ülkesinde ise, özellikle Breton prensler tarafından çok tutulan Bardlar varlıklarını Orta Çağ'a kadar sürdürmüşlerdir.

Kelt toplumlarında, genellikle konularını kahramanlık destanları olarak seçen ozanlara Bard denilirdi. Bağlı oldukları şefin yanında bulunurlar, onun başarılarını da kutlardı. Bard daha çok Galya'da kullanılan bir isimlendirme idi, çünkü bu ozanlara Galya'da Bard denildiği gibi, Bretagne'de Barzh, İrlanda'da da Fil (çoğulu filid) denilmekteydi. Barzh'ların dini karakterleri çabuk kaybolmasına karşın, Bardlar, ilham ve sanat yeteneklerinden olsa gerek, saygı görmeye devam etmişleridir. Filid ise yedi dereceli idi. Derece elde taşınan değneğe göre belli oluyordu. Böylece sıralama Ollamh (altın değnek), Anruth (gümüş değnek) ve geri kalan beş derece (bronz değnek) şeklinde oluyordu. Bardlar ile ilgili önemli bir nokta da müzisyen Druidler ile karıştırılmamaları gerektiğidir.

30/7/8-Druidler, Roma İmparatorluğu tarafından büyük baskılara uğradılar:

Roma'nın ünlü imparatorları, Augustus, Tiberius ve Claudius dönemlerinde Druidler büyük baskılara uğradılar. Baskılar, Galya milliyetçiliğinin yok edilmesini hedefliyordu. Benzer baskılar Pers imparatorlarının, Kürt milliyetçiliğini ezmek için Magiler'e karşı uyguladığı şiddeti hatırlatıyordu. Ama III. yüzyılda Roma baskısı hatırı sayılır ölçüde azaldığında, Kelt dini şaşırtıcı bir Rönesans yaşadı ve Druidler otoritelerini yeniden kurdu. İrlanda da ise, hem Druidler, hem de başlıca dinsel yapılanmalar Ortaçağ'a kadar varlıklarını korudu.

31-OCAKLAR KIZILBAŞLARIN EĞİTİM KURUMLARIDIR

Ocaklar aynı zamanda birer dergâhtırlar. Bu dergâhlarda, yalnızca birer ibadet yeri olmayıp aynı zamanında, dönemin her türlü ilim ve irfanın da öğretildiği yerlerdir. Neler öğretilirdi? Toplumsal ve bireysel yaşam neye gerek duyuyorsa, Kızılbaş inancı bu gereklilik için, mutlaka bir belirleme yapmıştı. Bunlardan birisi de eğitimidir. Kızılbaş inancının örgün eğitim kurumu yani okul, dergâh ve ocaklardır. Kızılbaş inancının yaygın eğitim kurumu Cemler ve toplumsal yaşamdır, bu kurumlar, dönemin üniversiteleridir.

Peki, bu üniversitelerde ne tür dersler okutulurdu; Kemal Bülbül bu konuda bize şu bilgileri aktarır: “Canlara ‘Otel hizmeti’ gibi hizmet sunulmazdı. Canlar kendi hizmetlerini kendileri yapardı. Bu eğitimin vazgeçilmez bir parçasıydı. Dönemin felsefesi okutulurdu, Arapça ve Farsça dilleri öğretilirdi (dönemin bilim, felsefe ve bölgesel iletişim dili olduğu için). Dört Kitap (Kur’an, İncil, Zebur, Tevrat... Dört kitaba tabi olmak için değil, bu kitaplarda ne yazıyor? Ne amaçla kitaplaşmış? Bilinsin diye) okutulurdu. Astronomi (Gökbilimi) çok önemli bir dersti. Matematik (Cebir/Geometri) okutulurdu. Tıp/anatomi, özellikle cerrahi öğretilirdi. Hitabet dersi verilirdi. Öyle ya hitabet sanatı olmadan insana ulaşılamaz. Müzik dersi verilirdi. Kızılbaş/Alevi inancında müzik vazgeçilmezdir. Bu nedenle aşk/meşk etmek denen müzik dersleri vardı. Bugün “Bağlama” denen sazın adı Alevi tarihinde Farsça/Kürtçe Tambur’dur. Pir Sultan Abdal, Âşık Veysel ve birçok Alevi Halk aşığı tambur ile konuşur gibi deyiş söylemiştir.”(K. Bülbül. Özgür Gündem.)

Kızılbaş felsefesinde ilk örgütlü toplumun yaratılması bu Ocaklar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Pir, Ocak demektir. Talip bağlı olduğu bu ocakta pişip, aşk meydanına gelmektedir. Pir bu Ocaklarda bilgiyi-beceriye, nefsin köreltilmesini, dahası “Ele, Bele, Dile” nasıl sahip olunması gerektiğini, taliplerine kavratmakta, aşılacaktır. Kızılbaş ocağı, çok bilmeyi değil yani bilgiçliği değil, bilgiyi ve bilgeliği esas almıştır. Bunu “kendi-

ni bilmek” olarak ifade etmektedir. Kendini bilmek, başlı başına bir ahlaki öğreti olduğu kadar, maddi ve manevi yaşam felsefesidir. Kendini bilmek evreni bilmektir. Bilgi için Zerdüşt şöyle der; “İnanç bilgiye dayanır, bilgi ise insanın kendisini tanıması ile başlar. Cahil olan tüm varlıkları görür, fakat bilgili insan ise bu varlıklardaki Tanrı’yı görür” Bu ilkede önemli olan şey çok bilmek değil. “ az bil, öz bil, ama bildiğini doğru kullan, sağlam kullan, sonuç al. Her işinin bir erdemi olsun” ilkesine sahip olmaktır. Bilgiçlik tasarlamak cehalettir, kötülüklerin anasıdır, alçak gönüllülük temel esastır. Önce hiçbir şey bilmediğini öğreneceksin, öğrenmenin birinci basamağı budur. “Bildiğinin Piri ol, bilmediğinin talibi” sözü bu zeminde söylenmiştir. Bildiğini doğru ve yararlı kullanacaksın. Kızılbaş ikrarında ki “doğru düşünce, doğru söz, doğru iş, eline beline diline/eşine, aşına sahiplik” ilkeleri hep bu düşünme, anlama ve uygulama yöntemine dayanır.

Ocak eğitiminin temel amacı, eğittiği talibi çeşitli eğitim aşamalarından geçirerek erdemleşmesini sağlayarak mükemmel insanı yaratmaktır. Ancak mükemmelleşen insan Hakk’a ulaşır ve Hakk’tan yok olur. “Hakk insanda varolandır, insan Hakk’tan yok olandır” gerçeğine ermek erdemleşmenin neticesidir. Bu gerçeğe ulaşmada Ocaklara ve burada görevli ulu şahıslara büyük görev düşüyor. Kızılbaş inancına göre Pir, Hakk’ın olgunlaşmış halidir. Yani Pirlere İnsanî Kâmil olan kişilerdir. Dolayısıyla Pirlere eyleyici (yapıcı) olduklarına inanılır. Onun için Hakk’tan didar diler, Pirlere niyaz edilir. Pir, Hakk ile insan arasında aracı değildir, yolu gösteren, bunun için gerekli eğitimi veren bir yardımcıdır. Hakk ile insan arasındaki örtük kişinin kendisidir. Hakk, zerreden güneşe, katreden ummana kadar her yerde dopdoludur. İnsan vücudunun hareket ve cümbüşü Hakk’tır. Onsuz eşya deprenmez. Herkesin gönlü bir nesneye emin olur; kimi aya güneşe, kimi kendi eliyle yaptığı şeye, kimi Hakk’a tapar. Bunların cümlesi ‘pergal’den (daire) dışarı değildir, hepsi Hakk kudretindedir. Pirin en önemli görevi talibi uyandırmak ve hakikat kapısına varana dek eğiterek onları Hakk ile buluşturmaya aracılık etmektir. Kızılbaş Alevilikte, “Hakk ile Hakk olma” insanın zihnen ve ruhen evrilmesinin en son durağı olarak geldiği, doğduğu kapıdan kendisini doğuran ile buluşup bir olmasıdır. Bu uğrakta artık ruh/can maddi bedeni terk eder. Maddi beden ölür, ruh/can ise aslına döner.

Kızılbaz/Alevilikte, “kendini bilme” ereği her insanda vardır ama saklıdır. Bu erek “uyku halindedir.” Uyku halinden uyanık haline geçilmeden kendini bilme ereği yürürlüğe girmez. Uyku halinden çıkmak için de uyarılma Şarttır. Raywer-Pir-Mürşid’in görevi bu durakta anlam kazanır. Yol kuralları gereği bu makamlara öncelikle bağlanma zorunluluğunun anlamı budur. Bu bir üstünlük değil, bir bilenin bir bilmeyenle bildiğini paylaşması; karanlıktta olana, elinde ışık tutanın yol göstermesidir. Bu olmandan uyanma olmaz. Bu makamların uyarıcılığında, dört kapı kırk makam, erknca dereceli olarak eğitimden geçmek ve kendini yetiştirmekle ölmeden ölme kapısına ulaŐtırır. (H. Kutlu age.34/35)

31/1-Sırr-ı Hakikat ne demektir?

Kendini bilmenin en önemli ereği de inancın sırrını saklamasını bilemektir. Buna sırta, “sırrı hakikat” denir. Kadim Kızılbazlıkta halka yani talibe yetinebileceği kadar bilgi verilirdi. Bunun dışında halkın bilmesinde sakınca görülen ancak, belli bir eğitimden geçmiş yani “kendini bilme” ereğine ulaşmış insanların bilebileceği bilgiye sırr-ı hakikat bilgisi denir ve bu bilgi sır olarak saklanırdı.

Bu bilgi(sırlar) genel olarak geçmişte dergâh ve ocaklardaki eğitim ve öğretimle yetiştirilen inanç adamlarına detaylı ve nedenleri ile öğretiliyordu. Bu bakımdan Alevilik sırlarla dolu bir inançtır ve kadimden beri gizli ve gerçek bilgilerin sahibidir. Bu bilgiler Mürşitler gözetiminde uzun bir eğitim ve ğretim sürecinde edinilir ve bu süreçten geçip sınananlar derviş ve pirlik makamına ykselirlerdi. Ozanlar, Pirlar, Dervişler nefes, deme, deyişlerinde bu aldıkları sırları bilmece gibi yazarak geleceğe aktarırlardı. Böylece Kızılbazlık uzun tarihi boyunca varlığını bu yolla koruyarak günümüze ulaŐtırdı. Zira tarih boyunca gizli bilgilerin başına hep kötü Şeyler gelmiş, kitaplar yakılmış, kütüphaneler yağmalatılmış düşünür ve yazarlar acımasız işkencelerden geirilmıŐtir. Bu bakımdan tarih acımasız örneklerle doludur.

Mazda inancı ve Zerdüşt öğretisinde eğitime tabi tutulan inanç adamlarının yükseldikleri yedi kademedan ikincisi sır saklamaktır. Yani bu dereceden itibaren yetiştirilen inanç adamlarının, inanç sırlarını saklaması ve bunları ehli olmayan kimselere açıklamaması istenmektedir. Bu anlamda inanç gerçeklerini ancak bu

eğitimleri gören ve inanç adamı olarak yetiştirilenler biliyordu. Fakat bildikleri bu inanç gerçeklerini müritlerine ve halka açıkça anlatmıyorlardı. Belki de dört bir yandan istenmeyen inançlarla çevrili oldukları için Kızılbaş Pirleri böyle bir yol seçerek, öz gerçeklerini gizleyip, maksat ve söylemlerini zahiri olarak söyleme ihtiyacını duymuşlardır. Bu zahiri(açık) söylemler çoğu zaman öz mana ve söylemlerden uzak kalmış ve ancak eğitim düzeyi yüksek kesimlerce, insan-ı kâmil olanlarca yani marifet kapısından geçenlerce anlaşılabilir olmuştur.

İnancın derin düşüncelerini ehli olmayanlara açıklamama ve sır saklama geleneği tüm azınlık ve heterodoks inançlarda geçerlidir. “Sûfi ve İsmaililer gibi gruplar öğretiyi farklı düzeyde kullandılar; en düşük düzeyde kullandıklarında Ortodoksluktan çok az derece farklı şeyler öğretiyorlarken en üst düzeyde en aykırı fikirleri öğretme teşebbüsünde bulunabiliyorlardı.” (Ham-zeh’ee, age) Bu tekniği edinen grupların her biri onu kendi eğilimlerine göre kullandılar. Böylece “Ezoterik” bir kitap, iki öğretiyi içermektedir. Ön plandaki ahlakça yüksek karaktere sahip popöler öğretiyi ile yalnızca satır aralarında imlenen ve önemli konuları ilgilendiren felsefi öğretiyi. Aynı yöntem Kızılbaş/Alevi ulularınca da kullanılmıştır, ancak Alevi uluları gizli sırları kitap yerine yetiştirdikleri ehli insanlara aktararak geleceğe aktarabilmişlerdir.

Tarih boyunca saldırıya ve tahribata uğrayan Kızılbaş/Alevi inancı kendisini koruma ihtiyacını duymuş, inancın gizli ve sırlarla dolu bilgilerini kitap yerine cana bürümüştür. Dört kapı, Kırk Makam, Talip-Raywer-Pir-Mürşid hiyerarşisi içinde gizli bilgileri nesilden, nesille aktarmış ve bugüne ulaştırmıştır. Arap İslam saldırılarına uğrayan Kürdistan/İran coğrafyasında Zerdüşti öğretisinin ve onun kutsal kitabı olan Zend-Avesta’nın başına gelenler zihinlerde hep tazeliğini korumuştur. Onun içindir ki Pirlere yöntemi mükemmel kurup, sadık insanlar yetiştirerek sırları onlara vererek nesilden nesile aktarmışlardır. Buna Ezoterik İnisiyasyon denir. İnisiyasyon boyunca alınan eğitim mürit tarafından gizli tutulur ve dışarıdan olan hiç kimseye açıklanmaz. Eğitim süreci boyunca mürit çeşitli dereceler ve unvanlar alır, bu eğitimde ne kadar ileriye gittiğini gösterir.

Döneminde iyi işleyen sistem, Kızılbaş/Alevi inanç eğitimi veren ocakların ortadan kalmasıyla, bu sırların, yani inanç gerçeklerin, Kızılbaşlar tarafından öğrenilmesini engellemiştir. Süreç içerisinde eğitimsiz, bilgisiz ve yoksul kalan Pirlerin etkisiyle sistem, içi boşaltılmış, dejenere olmuş bir Kızılbaşlığa dönüşmüştür. Günümüzde işlevliğini yitiren bu sistem yerine, halkın gerçekleri öğreneceği bir sistem geliştirilerek halk bilinçlendirilmedir. Ancak halk tarafından kavranılan geçmiş köklere bağlı bir Kızılbaşlık coğrafyamızda yaşama şansını bulabilir.

31/2-Ocak sisteminin çökmesi:

Eşitlikçi tarım ve yarı göçebe toplumunun, bir üst toplumsal kurumu olan ocaklık kurumu, kapitalist ekonomik yapıya kendisini uyduramadığı ve dönüştüremediği için, önce itibarını, sonrada giderek varlığını yitirdi. Bugün ocaklık kurumu, ancak dinsel konularda (oda çok yetersiz bir şekilde) görev yapmaktadır. Ulusal modern devletlerin kurulması ile eğitim hizmeti yaygınlaştırılarak, tüm topluma ulaştırılmış ve zorunlu hale gelmiştir. Bağımsız yargı aracılığıyla, yargı hizmeti, modern devletin olmazsa olmaz görevleri arasına girmiştir. Dolayısıyla, eğitim ve yargı geleneksel yapının elinde alınarak, modern devlet eliyle tüm topluma yaygınlaştırılmıştır.

Kırdan kente, kentlerden Batı'nın büyük metropollerine doğru olan gerek ekonomik, gerekse zorunlu göç ile bölge boşaltılmış, kentlere yığılan kitleler, ayniyet duygularını yitirerek sınıflı toplumlara dönüşmüşlerdir. Artık her sınıfın inancı, kendi ekonomik çıkarına göre değişiklik göstermektedir. Dün Pirin huzurda saygıyla eğilenler, bugün Pirin söylediklerini pek de itibar etmemektedirler. Talibini ve ekonomik gücünü yitiren Pirlere ise, eğitimsiz ve yoksul düşmüşlerdir. Talibin gerisine düşen bir Pir'in yapacağı bir şeyi kalmamıştır. Sorun toplumsal bir sorun haline gelmiş ve yine toplumsal bir dayanışmayla çözüleceğine benzemektedir.

32-KIZILBAŞLIĞIN AYIRICI BAZI ÖZELLİKLERİ

32/1-Kızılbaş toplumunda adalet ve hukuk anlayışı:

Kızılbaş/Alevilerde, adalet ve hukuk anlayışı eşitlik ve özgürlük üzerine kurgulanmıştır. Bu anlayış devlet kurumlarını benimsememiş, onu dışlamıştır. Özellikle devletin adalet kurumunu adil bulmamış onları “nefs kurum”ları olarak adlandırmıştır. Sömürü ve zulüm üzerinde kurulan bu kurumların adalet dağıtamayacağına, onlardan adalet beklenemeyeceğine inanarak kendi adalet ve eğitim kurumlarını oluşturmuştur.

Kızılbaş/Alevi toplumunun hukuku, kaynağını inanç felsefesinde alır. Buna göre, evrensel düzen içinde her şey aynı özden varolarak gelmektedir ve ihtiyaçları oranında varlık göstermektedirler. Bu çerçevede her varlık, özgürlüğünü diğerine katarak ve diğerinin yaşama alanıyla birlikte kendisinininkini de genişleterek, özgürlük alanını büyütür. Burada aynı özde olanların “özdeşliği” ve “kardeşliği” esas hale gelir. Mutlak varlık; bu “aynı özden” olma ve “aynı özden doğma” anlayışına uygun olarak bütün varlıklar âleminin özgürlük alanında var olur. Onun ayrı bir özgürlük alanı yoktur.

Bu hukuk düzeninde benim ve senin olan hiçbir şey yoktur, “Bizim” olan vardır. Bu hukuk düzeni darlığın değil, bolluğun hukuk düzenidir. Bu hukuk düzeninde herkes üretir ve üretilen her şey ihtiyaç temelinde pay edilir. Bu hukuk anlayışı “doğal hukuk” anlayışıdır. Bu hukuk anlayışının özünde uyum ve ahenk vardır, kavga yoktur. Bu hukuk anlayışında özel mülkiyet yoktur, ortak mülkiyet vardır. Bu mülkten herkes hak ve vicdan üzere ihtiyacı oranında alır ve ona katar. Bu çerçevede hak sahibi olmak, hak edişinde sahibi olmakla adalet kazanır.

Kızılbaş hukuk anlayışını sosyal yaşama uyguladığımızda ne birey, bireyle didişir ne de toplum bireyle çatışır. Her şey uyum ve ahenk içinde işleyerek, insanın özgürlük alanını genişletir. İnsan için büyüyen özgürlük alanı, devlet ve onun temsil ettiği çıkar adına varolan yüce ve kutsal özgürlük alanı kıymetini kaybeder.

Bir bireyin özgürlüğünün, diğerinin özgürlüğüne katılmasıyla, bireylerin özgürlük alanı genişler. Bireylerin özgürlük alanları, toplumun özgürlük alanına katılmasıyla toplumun özgürlük alanı genişler. Böylece bütün özgürlükleri kutsallık halesiyle süsleyerek tekeline alan devletin özgürlük alanı sınırlanır. Devlet, toplumun sırtına binmiş bir devlet olmaktan çıkar, toplumun hizmetinde olan bir devlet haline gelir. (H. Kutlu age)

32/2-Kızılbaş/Alevi Toplumunda Bireyin Sorumluluğu:

Kızılbaş/Alevi toplumunda bir birey, yola girip görgüden geçtiğinde, artık üyesi bulunduğu toplumla karşılıklı bir sözleşme yapmış olur. Bu karşılıklı sözleşme üyelik koşulunun başında gelmektedir. Bu karşılıklı sözleşmeye “ikrar” verme denir. İkrarın özünü Alevi hukuk anlayışı oluşturmaktadır. İkrar birey ile üyesi olduğu toplumun karşılıklı duruşlarının niteliğini belirler.

Sözleşmede taraftarları birleştiren temel husus “rıзалık” olduğuna göre, Hakk meydanında alınmış “ikrar” ile verilmiş “rıзалık” aynı zamanda Hakk “katında” da gerçeklik kazanmış sözleşmeye işaretir, öyle kabul görür. Bu temelde birey, topluma üye olarak alınacaksa daha üyeliğe girerken üç kötü şeyi terk edecek, üç iyi şeyi de kabul edecektir. Bu dil ile kabul ya da ret ile olmaz. Aynı zamanda verilmiş bu söze iman edecek ve sadık kalacaktır.

Buna göre üç terk şöyle ifade edilmektedir, “kötü düşünce-kötü söz-kötü iş”in sahibi olunmayacak ve bu haller kesinlikle terk edilecektir. Öz darın esası bu fiillerin terk edilmesi üzerine kurulur. Üç kabul ise “iyi düşünce-iyi söz-iyi iş”tir. Bireyi toplumun üyeliğine ancak bu temelde kabul eden topluluk hukuku, toplum yapısını bu noktada arınmış kabul eder. Arınmışlar ve nefis yasalarını terk etmişler topluluğuna üye olmanın koşulları olmaktadır bunlar. Dolayısıyla birey bir darlık alanına değil bir özgürlük alanına davet edilmektedir. Onu darlaştıran olumsuzluktan arındırarak, onu kendi düşüncesinde, sözünde ve eyleminde özgürleştirerek gerçekleştirmektedir bunu. Böylece birey özgürlüğünü toplum özgürlüğüne katarak zenginleştirmektedir. Aynı şekilde toplumda bireyin özgürlüğünü özgürlüğüne katarak özgürlük alanını daha da genişletir. Kızılbaş’ın bireysel ahlak anlayışına da işte bu esas yön vermektedir. İşte bu yapılanmaya Kızılbaş “Rıza-

lık Şehri” demektir. Kızılbaş olmak, erkâna göre “Rızalık Şehri”nde olmaktır. Pir Sultan Abdal’ın deyiimiyle:

*“Hakikat şehrinin yoluna giren,
Giren değil, şehre varanlar mutlu.
Rıza pazarında ikrarın veren
İkrar veren değil, duranlar mutlu”*

Birey kendisini arındırırken aynı zamanda toplumunda arınmasına öncülük edecektir. Toplumsal yapılanmada bu bireysel yapılanmanın devamını sağlayabilmek için toplumda gerekli alt yapıyı hazırlayacaktır. Karşılıklı bir çark düzeni içinde uyum, ahenk ve özgürleşme yürütülecektir.

Kızılbaş bireyi, ikrar verip toplumsal yapının bir ferdi olduğunda, iyi ve kötünün kavgasında artık tarafsız olamaz. İkrarını verdiği andan itibaren tarafını belli etmiş durumdadır. Yaşamın her noktasında özünü bu ölçüler çerçevesinde dara çekecek ve kendisiyle hesaplaşacaktır. Bireyin öz darı, aynı zamanda toplumun öz darı demektir. Birey sadece kendi özünde kötü ile savaşmayacak, aynı zamanda kendi dışında da bunu sürdürecektir. Eğer bunu yapmazsa, dışındaki mikrop eninde sonunda onu da bulur ve kuşatır. O zamanda özünü arındırmanın fazlaca bir yararı olmaz. Kişi hem kendi içinde hem de dışında bu zemindeki farkındalığını sürekli yüksek tutmak ve bu bağlamda da her vesile ile Öz darını canlı tutmak durumundadır. Tarafsızlık yol da değildir, erkân da. İyi ve kötü arasındaki kavgada ya da mücadelede ‘ben tarafsızım’ demek ikrarsız olanların işidir. İkrarlı Kızılbaşların değil. (H. Kutlu age)

32/3-Kamil toplum yaratma projesi:

Kızılbaşlar, inançlarının gereği olarak, tarihleri boyunca sosyal-siyasal ve ekonomik alanda hep toplumsal eşitliği savunarak, sosyal adaletçi olmuşlardır. Eşitlik ilkesi, Kızılbaşlar arasında “Rıza Kenti” olarak geçer. Kızılbaşlar kendilerini ve toplumu kesin kurtuluşa taşıyabilmek için tasarımıladıkları, sınıfların, devletin ve paranın olmadığı, herkesin gücüne ve yeteneğine göre çalışıp üretimde bulunduğu ve gereksinimlerine-ihtiyacına göre üretimde yararlandığı düşsel toplum projesi, kâmil insandan hareketle, kâmil toplum yaratma projesidir.

Kâmil toplum yaratma projesi, Kızılbaşlığın temelini oluşturan “Rıza kenti” kuramı üzerinde kurgulanmıştır. Toplumun ihtiyaç duyduğu her şeyin ortaklaşa üretilmesi ve rızalık gösterilerek paylaşılması olarak algılanan bu durum daha önceden yazdığımız gibi “Rızalık Şehri” ütopyasında ayrıntılı şekilde anlatılır. Kızılbaş inanışın yaşam felsefesinin temelini oluşturan bu durum “yârin yanağından gayri paylaşmak her şeyi” diye geçer. Kızılbaş/Aleviler rızalığa üç temel merkezden bakmışlardır

I.-Kişinin kendisi ile rızasıdır; kişi Pir önünde darda iken kendi kendisiyle yüzleşmesi, kendi kendini yargılamasıdır. Yani Hal-lac-ı Mansur darındadır; hak ve hakikat darındadır. Kişinin kendi özü ile yüzleşmesidir. Hiç kimsenin tanıklığı, şikâyeti olmaksızın kendi özünü yargılaması ve de kendi suçunu kendi gözü ile görmesidir. Bu dünyada Pir’i kandırmak olasıdır ama Hakk’ı kandırmak olası değildir. İşte kişinin kendi kendisi ile rızası, kendi özü ile yüzleşmesidir.

II.-Kişinin toplumla rızasıdır; bu kişinin içinde bulunduğu toplumdan rızalık darına çıkmasıdır. Bunun kuralları belidir. Kızılbaş/Alevilikte kişinin eline, diline, beline sahip olması gerekir. Bu üç mühür kişiyi kötülükten uzak tutar. Kişi bunlara uymazsa, kendini bulamaz. Her türlü hukuki sorun burada çözülür. Kişinin işlediği hataya, suça göre toplumun dışına beli bir süre veya süresiz bir şekilde uzaklaştırma cezası olan düşkünlük burada işletilir. Toplum ondan, o da toplumdan rızalık alamaz ise, toplumun dışında tutulur.

III.-Kişinin yolla rızasıdır; Kızılbaş can, rıza ile yola girer. Hiçbir zorlama, hiçbir baskı söz konusu değildir. Rıza ile yola giren canın Kızılbaşlığın gereklerini yerine getirmesi gerekir. Giriş musahiplikle başlar. Musahipler arasında gerçek anlamda rıza olursa toplumun rızalığını alır. Toplumda rıza olursa kişinin özünde rıza olur. Böylece üç rıza birleşmiş olur. El, ele, el Hakk’a ulaşır. Kızılbaşlıkta bütün canların aynı özden geldiğinin bilinci ve inancı ile birliğe (tevhid) ulaşma arzusu, tüm canlılar arasında barışçıl bir umut oluşturmaktadır. İnsan ve doğa arasındaki denge, ancak bunun farkına varan ve bilincinde olan insanın kendi sorumluluğunu üstlenmesi sonucu korunabilir.

Anlatılan tüm rızalıkların yaşanabilir olduğu yer, mekân “Rı-

zalık Şehridir”, Rızalık Şehri, Kızılbaş/Alevi itikadında önemli bir yer tutar. Kızılbaşlarca ideal yaşamın örgütlendiği yer olarak görülür. Rızalık Şehrinde Dış Kapılar Kilitlenmez, Rızalık Şehrinde Şiddet yoktur, Rızalık Şehrinde, mutluluklar ve acılar paylaşılır. Rıza Şehrinde zorlama yoktur, Rıza Şehrinde yalan, dolan, fesat, kin ve iftira yoktur. Rıza Şehrinde insanlar eşit statüdedirler, kimsenin üstünlüğü ve önceliği yoktur. Rıza Şehrinde her şey Rızalık ile olur, Rızalık ile sağlanır. Rıza Şehri tasa ve kıvançta birleşen insanların şehridir. Rıza Şehrinde aç ve yoksul yoktur, olsa da doyurulur ve giyindirilir. Rıza Şehri mutlu insanların şehri olup herkes güleç yüzlüdür. (Ş. Yıldız, agm)

Bu projenin hayata geçirilmesi için tarihte pek çok Kızılbaş girişimi olmuştur. Toplumsal eşitliği savunup, haksızlığa karşı çıktıkları için hep siyasal iktidara muhalif olmuşlardır. Kızılbaş muhalifliği, inançta olduğu gibi, sosyal düzene de karşı olduğu için mevcut iktidarların gazabına uğramış ve devlet destekli kıyımlardan geçmişlerdir. Osmanlı’da ki dinsel içerikli baskı, Cumhuriyet döneminde etnik içerikli dinsel-siyasal baskıya dönüşmüştür. Baskılar, Kızılbaş/Aleviliği daha da gizliliğe itmiştir. Mazdek’ten Kızılbaşlığa kızıl bayraklı militan bir kişiliğin girdiğini daha önce belirtmiştik, bu yüzden Kızılbaşlar tarihleri boyunca egemen güçlere karşı, mazlumdan yana, sosyal-siyasal eşitsizliğe karşı bir duruş sergilemişlerdir.

32/4-Temel varlık insandır:

Kızılbaşlıkta temel varlık insandır, insanda emeğin ve aşkın ürünüdür. İnsan emek harcayarak, aşkla taş üstüne taş koyarak, tarihinde çeşitli badireler atlatarak bugünkü insanı yaratmıştır. İnsan merkezli, hoşgörüye dayalı bir sevgi inancı olan Kızılbaşlık, doğayı ve canlıları aynı potada birleştirmeyi başarmıştır. Herşey bir bütünlük içinde algılanır, tüm varlıklar aynı özden, Hakk’tan gelip Hakk’a döner. Görünen her şey Hakk’ın tecellisinden başka bir şey değildir. Kâinat surat-i Hakk’tandır, insan ise suret-i Hakk’ın canda tecelli etmesidir. “İncinirsen de incitme” sözü bu bağlamda söylenmiştir. Çünkü insanın gönlü Hakk’ın evidir, bu ev incitilir mi? O bir sevgi selidir, gönülden gönülle akar. Ünlü Ozan Ruhi Su’yun deyiimiyle;

“Ellerin kâbesi var,/Benim kâbem insandır.

Kuran da kurtaranda,/İnsanoğlu insandır”

Kâinat, İlahi aşkın bir ürünüdür. Tanrı aşka geldi ve kâinatı yaratı; yaratma olayı bir parlama sonucu gerçekleşti ve çok acılı oldu. Kâinata varolan her şey aynı tözden varoldular, insanda mevcut varlıkların bir parçasıdır. Bu yüzden kendini mevcut varlıklarıda üstün göremez. O ancak eşitler arası birincidir ve bu özelliğiyle her varlığın varlığında sorumludur. İnsandan başka evrende sorumluluk taşıyan başka bir varlık yoktur. Bu özellikleriye insan, Tanrı'nın bütün özelliklerini bünyesinde toplamıştır. Dolayısıyla Tanrı ne gökte, ne de cennededir, fakat insanoğlunun kalbindedir. Bu nedenden dolayı ozanlarımız; “Allah benim, ben Allah'ım” demişlerdir.

Hakk'a ulaşmanın yolu, karanlığı yenip, aydınlığa ulaşmaktan geçer, aydınlığın yolu da ilimde geçer. İnsan ancak ilimle, Tanrı'nın aşkla varetmiş olduğu kâinatın sırnını çözebilir. Kızılbaş/Alevilerin eğitime ve müspet bilimlere verdikleri önemin kaynağı budur. Bu özelliğinden dolayı insan kutsal bir varlıktır. Ona saygı, Hakk'a saygıdır. İnsana yapılan kötülük, haksızlık Hakk'a yapılmış sayılır. İnsan ve emek üzerinde odaklanmış Kızılbaş inancında sevgi ve saygının önemi büyüktür. Sevgi, insanın başkasını kendisinde bulmasıdır. Sevgi bir eksikliğin giderilişidir. Sevgi; insanın kendi özünde başkasıyla bütünleşmesidir. Saygı ise başkalarının varlığına inanma, varlık sınırlarını bilmedir. Düşünen kişi, kendi varlık çizgilerinin başlangıç bitim yerlerini bilince, görünce, başka bir varlıkla karşı karşıya geldiğini anlar. Burada bir soru çıkar karşısına: Duracağım yer neresidir? Bu sorunun çözümü saygının anlamını belirler.

Kızılbaşlar; sevgiyi tanımlarken derki biz bedenleri baharlaşmaya sevgi dedik. Sevgi, emek, duyumsama, eylem, olgu gereğinin somuta dönüşümü, yârin dudağındaki gülüş, canın olgu, gerçeğinin somuta dönüşümü, canın çoğullaşması, çoğunun canlanması binlerce yılın renklere ayrışmasının taşınıp aktarılması, yüreğinin şah damara sevdalar sunmasıdır. Sevgiyi ve saygıyı esas alanlar, inandığı gibi yaşarlar. Sevgi ve saygıyı esas almayan biri, Kızılbaş/Alevi bir anadan babadan doğmuş olsa bile Alevi olamaz. “Hem Aleviyim hem Müslüman'ım” diyenler inandığı gibi yaşamıyor-

lar. İnandığı gibi yaşamayanlar sevgi ve saygıdan yoksun olur. “Hem Aleviyim hem de Müslüman’ım” diyenler Kızılbaş/Alevi inancına zarar verdikleri gibi İslam dinine de hakaret ediyorlar. En önemlisi de Müslümanlarla Kızılbaşları karşı karşıya getiriyorlar.

32/5-Kızılbaşlık; Kürdi özellikleri ağır basan kendine özgü bir inançtır:

Kızılbaşlık temel özelliklerinden dolayı, Sünni İslam’la çeliştiği kadar, Şii İslam’la da çelişmektedir. Tarihi süreç içerisinde, İslam ile özellikle de Şii İslam ile etkileşim içinde olduğu bir gerçektir. Ama genel özellikleriyle İslam dışıdır, bir mezhep veya tarikat değildir, kendine özgü bir inanç ve öğretilerdir. Bu öğreti artı değeri reddetmiş, ihtiyacından fazlasını üretmeyerek doğayı, canlıları ve toplumları sömürmemiş, varolan tüm canlı-cansız varlıkları dost, eşit ve bir bilmiştir. Bu özelliklerinden dolayı asırlar boyu sömürücü sınıfların saldırılarına maruz kalmış, bunarağmen asla taviz vermeyerek özünü kurumayı başarmış ve varlığını XX. yüzyılın ikinci yarısına kadar getirebilmiştir.

Mezopotamya-Kürdistan coğrafyasında doğan bu inanç, bu bölgenin inanç ve kültürlerinden beslenmiş; Kürt insanın ulusal niteliklerini ve coğrafi özelliklerini kazanmıştır. Kızılbaşlık, Yaresanilik (Kakailik) Êzidilik gibi kollara ayrılarak, Kürt ulusal kültürünün özünü oluşturan özgün bir öğreti haline gelmiştir. Bu öğretinin bütünü Kürdistan sınırları içerisinde doğmuş ve istisnasız bütün Kürtler tarafından yaratılmıştır. Dolayısıyla Ulusal Kurdî bir yapıya sahiptir. Tüm semavi ve yapay dinlerden ayrıışan Kızılbaşlık, başlı başına bir yoldur. Bu yolu en güzel XVII. yaşamış Kul Nesim’i ifade etmiştir:

“Mezhebimi ne sorarsın birader

Biz mezhep bilmeyiz yolumuz vardır”

Kızılbaş/Alevîlik, kendini 72 milletten değil; 72 milletin dışında 73. millet olarak tanımlar ve bu yönüyle hiçbir dinin yan ürünü, yaması, mezhebi, defosu, imitasyonu olarak değerlendirmedini haykırır. 72 Millet Havva kolu; 73. millet Naciye Ana koludur. Güruh-u Naci (Ya da Naciye Güruhu) kabulü de buradan gelir. Her kabulün bir zahiri (dışsal-şekilsel) ve birde Batini (iç-

sel-öz-asli) boyutu vardır.

*“İsmi musemma kaydına düşmeyen
Dört kapı kırk makamdan geçmeyen,
İşleğini 72’den 73’e seçmeyen,
İster Seyid-i Saadet Evlad-ı Resul.*

İster ismi Şah talibiyim desin ne fayda” (Fedâî)

73’ü seçmedikten sonra, tarikat, mezhep, ırk, milliyetçilik, savaş, nefret, kin, katliam, tecrit, din, Allah, cin, peri, melek... İle uğraşılır durulur. Kızılbaş/Aleviliğin apayrı bir yol olduğu ve tamamen bilimsel olduğu görülmediği sürece; felsefesi, kabulleri izlenmediği sürece başka dinlerin, ideolojilerin, öğretilerin peşinden gitmemizde şaşırtıcı değildir ve Aleviliğe mezhep yaftası yapıştırmakta bu anlamda hiç şaşırtıcı değildir. (Kul Seyyid)

Kızılbaşlık, XIV. yüzyılda Karakoyunlar döneminden itibaren 12 İmami Şiilikle ilişkilendirilmiş, bu ilişkilendirmenin tüm Şia dünyasını etkilemesini Şah Abbas (1588-1629) tarafından önlenmiştir. Bu tarihten sonra artan İslam’ı baskılar karşısında İran ve Azerbaycan’da Caferiliğe, Anadolu’da da Bektaşiliğe sığınarak varlığını korumuştur. Kızılbaşlar sığındıkları bu iki inancı, özellikle Bektaşiliği, radikal yönde kendi doğrultularında değiştirirken, kendileri de İslami bir cila altında varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Fakat bu cila günümüzde İslam’ı doğrultuda Kızılbaşlığı tehdit etmeye başlamıştır. Kızılbaş/Alevilik, yirmi birinci yüzyılda kendisini bu bağlardan kurtarmalıdır. İslam’la olan temel çelişkilerini ortaya koyarak, özgül nitelikleriyle, özgürce yoluna devam etmelidir. Kızılbaşlığın asırlarca savunduğu temel prensipleri, XX. yüzyılda Birleşmiş Milletler Evrensel Beyanname’si’nin temel ilkeleri olmuştur. Doğanın canlılığı ve kutsallığı, bugün bozulan ekolojik dengenin yeniden düzeltilmesini savunan düşünce akımlarının ilham kaynağıdır. Tarihin ilk çevrecileri Kızılbaşlardır. Kızılbaşlığın temel prensiplerini kendilerine ilke eden uluslar, insan haklarına dayalı demokrasi yolunda hızla ilerlemektedirler. Kızılbaş/Alevilik ise, önce ılıman İslam’ı tarikatların içine alınarak kontrol altına alınmaya, sonrada İslam’la bütünleştirilerek Sünnileştirilmeye çalışmaktadırlar. Bugün Kızılbaş/Aleviliğin devlet nazarında ki tanımı Bektaşilik olmaktadır, kitle-

lere Bektaşilik, Alevilik olarak sunulmaktadır. Kızılbaş/Aleviler, demokratik güçlerle işbirliği yaparak bu gidişi durdurmalıydılar, aksi halde hızla eriyerek Sünni İslam'ın içinde yok olacaktırlar.

32/6-Cemevleri neden tanınmıyor?

1950'lerden itibaren kapitalizmin Anadolu'nun içlerine doğru hızla yayılması, kırdan-kente göçü hızlandırdı, 1980 askeri darbesi ve ardından gelen zorunlu göçle birlikte, göç kitleselleşti. Metropollere yığılan kitleler, bir yandan ekonomik sorunlarına çözüm ararken, bir yandan da yok olmamak için kimlik ve inançlarına sahip çıkmaya, birleşmeye ve örgütlenmeye çalıştılar. Dönemin konjonktürünün de elvermesiyle, Aleviler de muhtelif "Cemevleri" çatısı altında örgütlendiler. Fakat devlet nezdinde bir türlü statü elde edemediler. Devlet, kendisine yakın bulduğu bazı Cemevleri ile sayısız "Çalıştaylar" yapmasına rağmen bir sonuca varamadı, Cemevleri ibadethane statüsünü bir türlü elde edemediler. Neden?

Cemevleri'ni tanımak Kızılbaş/Aleviliği tanımak demektir. Bunun bilincinden olan devlet, Cemevleri'ni İslam'ın içine alarak cami ile bütünleştirmek istiyor. Cemevleri'ne İslam içinde yer bulmak inançsal açıdan mümkün değil. Kızılbaş/Alevilerin büyük çoğunluğu Dedelere maaşı ve dine bütçe ayrılmasını şiddetle reddeder. Kızılbaşlar, Diyanet'in kaldırılmasını savunurken, bir de bu tür laiklik karşıtı rüşvetleri asla kabul etmeyeceklerdir.

Cemevleri'nin ibadethane olarak tanınması Kızılbaş/Aleviliğin müstakil bir din olarak resmen tanınması anlamına gelir. Egemen güçler bu gerçeği bildiklerinden Aleviliği, İslam içi bir inanış, bir tarikat gibi göstermek için İbadethane ile mabet formülasyonuna gidiyorlar. Mabet çatı olacak, ibadethane ise o çatının altındaki bir yer olacak, tıpkı cami ile mescit gibi.

Bu formülle Cami mabet olurken, Cemevi de mescid derekesine düşürülerek, caminin küçük bir parçası olarak gösterilecek. Tabii bu durum resmen tanınmayı önlemiş olacak. Resmiyette ise Alevilik diye bir din olmayacak. Devlet Alevilerin kimliğine İslam yazmaya, Alevi çocuklarına da zorunlu İslam dersi vermeye devam edecek. Nasıl olsa pazarlamaya açık, örgütsüz, kimliksiz bir toplum görünümünü vermektedir.

33-XXI. YÜZYILDA KIZILBAŞLIK

NEREYE GİDİYOR:

Günümüzde Kızılbaşlık dört bir taraftan sarılmış bulunmaktadır, sarılma dışarıda ırkçı ve İslam'cı çevrelerde olduğu gibi, içeride kimi Cemevleri tarafından da yapılmaktadır. Buna bir dur demezsek, çözüm üretmezsek, Kızılbaşlık gözlerimizin önünde her gün biraz daha eriyerek yok olacaktır. Çözüm de örgütlenmekte geçer. O zaman nasıl bir örgütlenme:

Bugün net olarak anlaşılmıştır ki Cemevlerine dayalı bir örgütlenmenin, Kızılbaşlık sorununa çözüm olamadığı gibi sorunu daha da derinleştirmiştir. Çünkü cemevlerine dayalı bir örgütlenme, Kızılbaşlığın yukarıda açıkladığımız tarihsel örgütlenme modeline uymamaktadır. Kızılbaşlık tarihi boyunca hep ocaklar üzerinde örgütlenerek varlığını korumuştur. Bugün de Kızılbaşlar Ocak bazından yeniden örgütlenmelidirler. Çünkü Kızılbaşlıkta ocak ile talibin, talip ile talibin çok özel ve duygusal ilişkileri vardır. Kızılbaşlıkta yol sürekliliğe dayanır, bir musahibe sahip olmak ve musahiple beraber yılda bir kez de olsa, sorgu-görgü ceminden geçmek, Hakk lokması dağıtmak gerekir. Kızılbaşlığın esası dar olmaktır. Sevabın ve günahın hesabını bu dünyada, içinde yaşadığı topluma karşı, Pir huzurunda vermekle gerçekleşir. Cem ayini birbirlerinden rızalık alanlarla yapılır. Büyük şehirlerde, birbirini tanımayan insanlardan, kim kimden rızalık alır, kim kime hesap verir; Dede kimdir? Talip kimdir? Kimse kimseyi tanımaz bilmez, dostlar alış verişte görsünler, Cem olduk işte!

Bu yola ihanettir, böyle gitmez, gitmemelidir. Onun için dernek, vakıf, cemevleri örgütlenmeleri Kızılbaş/Aleviliğe hizmet etmez. Olsa olsa devlete ve asimilasyona hizmet eder. Yolu kaybetmek istemiyorsak, Ocak bazında, Raywer-Pir-Mürşid önderliğinde Taliplerle birlikte yeniden örgütlenmeli, Ocaklarımızın ve Dergâhlarımızın kimlikleriyle yeniden buluşması sağlanmalıdır. Alevilik kendisini gelecek kuşaklara aktarmak istiyorsa ancak, Ocakların etrafında Pirlilik kurumunun korunmasıyla mümkün olacaktır. Kızılbaş Kürtlerin temel dayanağı topraklarındaki ziyaretler, dergâhlar ve ocaklardır. Bunların yeniden işlevlik kazan-

dırılması Kızılbaşlığın geleceği açısından hayatidir. Ocaklarımız, dergâh ve ziyaretlerimiz, bugün büyük oranda insansızlaştırılmış, Kızılbaşlıktan arındırılmış Elbistan, Pazarcık, Adıyaman, Malatya, Elazığ, Dersim, Kiğı, Karlıova, Hınıs ve Varto hatında yer aldığını görürüz. Bu coğrafya da bulunan başta Ağuçanlar, Baba Mansurlar, Kureyşanlar, Üryan Xızırlar, Sarı Saltıklar, Cemalabdallar, Ocaxê Qeresli, Turabi gibi sayısız ocağın yeniden canlandırılması ve işlerlik kazandırılması gerekir. Aynı şekilde Dızgûn, Mınzûr, Sılbûs, Bağır, Merxîn Baba, Gey Baba, Qalê Spi gibi sayısız ziyeratgâhların yeniden ama özünede sadık kalarak (turistik amaçla değil) çanlandırılması zorunluluğun ötesinde, gelecek nesillere aktarılması gereken bir görev olmalıdır. Ancak bu şekilde Pirlik-Taliplik ilişkisi yenidenkurulur. Unutmayalım ki, cemevinin, derneğın veya vakfın Pir'i olmaz; Talibin Pir'i olur. Hiç Talipsiz Pir olur mu? Olsa olsa bir kurumun Dedesi olur, ama O Dede de Ocağın Pir'i olamaz. Bugün kimi Dedeler, "ben falanca kurumun Dedesiyim" diye caka satar, doğrudur, onlar falanca kurumun Talipsiz Dedeleridir. Talibin ve Ocağın Pir'i değildirler, olamazlarda. Bunlar olsa olsa hizmet ettikleri kurumun Dedeleridir.

Pirler icazetlerini Talipten alırlar, her şey rızalık üzerinde yürür, Dedeler ise icazetlerini devletle içli-dışlı olan kurumlardan alırlar. Talipsiz Pir olamayacağı gibi, bir Ocağa bağlı olmadan, O Ocaktaki Pir'den ikrar almadan da Talip olunmaz. Bugün Kızılbaş/Aleviliğe yapılacak en büyük kötülük, en büyük ihanet devlet içine almaktır. İnanç önderlerinin ya da hizmet edenlerin devletten maaş almalarıdır veya maaş talep etmeleridir. Devletten maaş alan Dede artık Kızılbaş/Alevilerin değil, Diyanet'in Dedesidir.

Tarihleri boyunca Kızılbaş Pirleri, Talipleri gibi hep çalışarak helalinden kazanarak geçimlerini sağlamışlardır. Taliplerinden "yol hakkı" için aldıkları "Hakullah"ın cüzi bir kısmını kendilerine katık etmişlerdir; ne haram yemişlerdir ne de taliplerine yedirmişlerdir. Dedelerin devlette maaş almaları haramdır, haram sayılmaktadır.

Kızılbaş/Alevilerin amacı Diyanet İşleri'ne yamanmak, orada nemalanmak değildir. Diyanet İşleri'nin lağvedilmesi yönünde mücadele etmektir. Cami-Cemevi projesi Kızılbaş/Aleviliğe ya-

pılacak en büyük ihanettir. Çünkü Cemevleri'nin İslam içinde yer bulması inançsal açıdan mümkün değildir. Devletin amacı Kızılbaş/Aleviliği tanımlamak olmamalıdır, yapacağı sadece onu tanımak, olduğu gibi kabul etmektir.

Kızılbaş/Aleviler, kendilerini nasıl tanımlıyorlarsa, nasıl yaşıyorlarsa onu olduğu gibi kabul etmektir. Yetmez, devlet her dini inançtan mutlaka elini çekmeli, her inanca eşit ve aynı mesafede durmak zorundadır. Zorunlu din eğitimi dayatılmamalı, her inanç din eğitimi ve din giderlerini kendi toplumunda karşılamalı, devlet hiçbir din görevlisine maaş vermemelidir. Her inanç mutlaka anayasal güvenceye kavuşturulmalıdır. Demokratik laikliğin gereği de budur. En korkuncu bir inancın, başka bir inanç tarafından tanımlanması ve onu kendine göre ele alması ve bir kalıba sokulmasıdır. Şafak Pavel'in bir konuşmasında belirttiği gibi; "Bir inancın ibadet hakkını, diğer inancın iznine bağlama anlayışından korkmak" gerekir.

33/1-Doğal ortamında koparılan inançlar, farklılaşarak yok olur.

İnanç yapısal bir olgudur, insan-toplum-doğa bütünselliği içinde anlam bulur ve bütünselliğe anlam kadar. Toplumsal değerlerden arındırılan, o toplumsallığın olduğu doğal mekânlardan, koparılan ve toplumsal değerleri pozitif beslemeyen bir inanç, inanç olmaktan çıkar, farklı ve sorunlu bir olguya dönüşür. Zorunlu göçle birlikte, doğal ortamlarından kopartılan ve büyük şehirlere sıkıştırılan Kızılbaş kitlesinin yaşadığı en büyük travmalardan birisi budur.

Özgün toplumsallığın geliştiği doğal mekânlardan kopan insanın, inanç dâhil, toplumsal değer yargıları da başkalaşıma uğrar. İnsan öz mekânından koptuğunda yeni yaşam mekânın özgünlüklerine göre genelde zoraki ama bazen de kendiliğinden bir asimilasyon sürecine girer ve bu başkalaşım insan-toplum-doğa barışının bozulmasına ve toplumsal krizlere yol açar. Devlet ve onun zorunlu aygıtı olan iktidar, bu ayrışmayı körükler, inançları kendine bağımlı çatıştırıcı değerler üzerine oturtur. İktidar, toplumsal değerler yerine kendi ihtiyacına göre yapay değerler sistemini topluma dayatır. Bu dayatmalar sonucunda

kır-kent inançları farklılaşır; aynı inanç başka bir kulvarda gelişir ama gelişen artık eski inanç değildir; ondan çok farklı bambaşka bir şeydir. Bunun başlıca nedenlerini sıralarsak;

I.-İnanç, kırdaki toplumsal moral ihtiyaç ve bir gereklilik algısı olarak özde gelişir ve toplumsal ilişkilerde karşılığını bulur; kentte ise, dışarıdan öğretilir ve dayatılır. Bu açıdan kır inançları bütünü ve özeldirler. Doğal toplum inançları olarak gelişmişlerdir. Kent inançları ise dışsal faktörlerle beslenir ve zahiri yani şekilseldirler.

II.-Kır inançlarında çatışmaya yol açan sınıfsallık ve hiyerarşiye yer yok iken, kent inançlarında sınıfsallığın ve hiyerarşinin kutsanması ve biat kültürü belirgin olarak öne çıkar. Böylelikle insan ve toplumlar arasında ki eşitsizlik meşrulaştırılır. Kaldı ki, doğal toplum inançlarında barış, yalnızca insanlar arasında değil, o ekosistemdeki tüm canlılar arasındadır. Can ve canlılık kutsallığının esası ve özüdür, korunması gerekir. Bunun sonucunda;

a-Doğal toplum inançlarının etkisindeki topluluklarda hırsızlık, yalan, kin, nefret vs. gibi toplumsal barışı zedeleyen yaklaşımlar görülmez. Egemen algının etkilediği şehirli toplumlarda ise, egemenlerin ihtiyacı, toplumsal ilişkilerin şekil almasında belirgin rol oynar.

b- Doğal toplumlarda paylaşım ve dayanışma doğal karşılanır; kimse o toplumsallık içinde aç ve açıkta kalmaz, kimse aç ve açıkta bırakılmaz. Dilenmek ve hırsızlık yabancı değerlerdir ve kimsenin aklına bile gelmez. Oysa kentteki egemen algının etkisinde gelişen toplumsallıkta ise, eşitsizlikten kaynaklanan ve toplumsal huzuru bozan hastalıklar olağan karşılanır.

c-Doğal inançların etkisindeki topluluklarda insanlar birbirine karşı sorumludur, dayanışma doğal bir olaydır. Birey gücünü toplumsallığından alır, toplumsal kültürel alanın dışına çıktığında ise, birey olma anlamını yitirir ve yol sürecindeki söylemiyle “düşkün” ilan edilir. Kentte ise, herkes öncelikle devlete yani iktidara karşı sorunlu kılınmış, tüm sosyal ilişkiler ve algılar da bu doğrultuda şekillendirilmiştir. Kapitalist modernite, toplumu adeta hücrelerine kadar birbirinden soyutlayarak, bireyi toplumsallığından koparmış ve iktidar aygıtına bağlı kılarak, yalnızca kendisine muhtaç hale getirmiştir.

d-Doğal toplumlarda tüm algı, inanç ve kültürel değerler sadece toplumsal yaşamın idamesi ve anlamlı kılınmasıyla ilişkili olduğundan, servet biriktirme algısı da pek gelişmez. Zira birikim iktidar ve sınıflığı, sınıfsallık eşitsizliği, eşitsizlik ise açlığı, hırsızlığı, kini, nefreti ve dilenmeyi, yani bütünüyle adaletsizliği ve çatışmayı doğurur.

Abdülhamid döneminde başlatılan Kızılbaşları İslamlaştırma politikası Cumhuriyet döneminde hızını kaybetmeyerek devam etmiştir. 1950'lerde artan şehirleşme ile birlikte Kızılbaşların doğal ortamlarından kopması teşvik edilmiş, 1980 askeri rejimin baskısıyla bu kopma zorunlu göçle birlikte kitleleştirilmiştir. Batının büyük kentlerine yığılan kitlenin doğal gelişim yolları kapatılmış, kitle kimilerinin oy deposu, kimilerinin de pazarlık aracına dönüştürülmüştür. Yapılması gereken, kitlenin doğal gelişim kanallarının yeniden açılması, Ocaklar temelinde, Talip-Raywer-Pir-Mürşid birlikteliği sağlanmalıdır. Onun içinde önce asimilasyonun durdurulması gerekir.

33/2-Asimilasyon durdurulmalıdır;

Günümüzde Kızılbaşlık sadece inanç bazında değil, ulusal kimlik olarak da yok edilmek isteniyor ve ediliyor. Türkçü ve inkârcı bir yaklaşımla Kızılbaş/Aleviler ulusal kimliklerinden de kopartılmaya çalışılmakta ve Türk kimliği içinde tekçi bir ziyniyetle eritilerek yok ediliyor. Cumhuriyet döneminde zorla dayatılan ret ve ikar politikası ve onun sonucunda gerçekleşen asimilasyon, bugün üzülen belirmek gerekir ki yerini gönülü asimilasyona bırakmıştır. Ana dilleri Kürtçe olan Kürt Kızılbaşların kendi ana dillerinde ibadet yapmaları engellenmiş, bu siyasetin bir parçası olarak Kızılbaş deyişleri, nefesleri, duazdehleri ve mersiyeleri, içi boşaltılarak, "Halk müziği motifinde" topluma sunulmaya çalışılmaktadır. Devletin müdahil olduğu bu durum sonrasında şekillenmeye başlayan Cemevlerin dili ve biçimi değişmiştir. Tamamıyla öze bağlı bir hizmet olan Cemleşme, şeklen bir ritüelle dönüştürülmüştür. 12 hizmet adı altında yürütülen Cemlerde karşılığı olmayan ve emeklerini toplumsal değerlerde ortaklaştırmayanlara dualar verilmeye, gülbanklar ezberletilerek, Kızılbaş/Aleviliğin itiraz ettiği şekile bürünmesine vesile olunmuştur. Devleten kaynaklanan bu durum özellikle kentlerde Ale-

viliği ciddi bir şekilde tehdit etmekte, kendisinden uzaklaştırmaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Kızılbaş Kürt coğrafyası, baskı, şiddet, tehdit ve tehcire maruz kalmıştır. 1921 yıllarında Koçgiri de başlatılan baskı ve boşaltma, 1938’de Dersim, ardından Malatya ve 1978’ Maraş izlerken, 1980’lerden itibaren, Varto’dan-Adıyaman’a kadar bütün Kızılbaş Kürt coğrafyası Kızılbaş Kürtlerden ve kutsal mekânlarından arındırıldı. Hal böyle iken günümüzde görülmüştür ki; direngen Kızılbaş süreği hakikat yolcuları hâlâ ayakta durmaktadır. Sır bugün bu bölgelerde kendisini tüm zorluklara ve imhaya rağmen dışa vurmasını becermiştir. Nesilden nesile, kulaktan kulağa geçen hakikat yolu asimilasyon, inkâr ve imhaya karşı var olma mücadelesine girişmiştir. Kimliğini ve inancını savunmanın araçlarını yaratmak için çabalamaktadır.

Alevi kurum, kuruluş, dergâh ve ocaklar hangi gerekçeyle olursa olsun Kürt Alevilere karşı sorumlulukları vardır. Ve bu sorumluluklarına sahip çıkmak zorundadırlar. Bilinmelidir ki, Kürt Aleviler Baba İlyas’tan, Kalender Çelebi’ye, oradan Seyid Rıza’ya kadar her yerde ve her zaman, Alevi hakikatinin, felsefesinin emekçileri var edenleri ve bu kadim inancın kadim üyeleri, kanlarıyla katık olanlardır. Emek sahibidirler. Bedenler ve başlar bu yol uğruna düşmüştür. Mezopotamya coğrafyasında, kendi dillerinde ibadet başta olmak üzere, Kürtçe’nin yaşatılması, Kürt kimliğinin ve kültürünün asimilasyonun reddedilmesi gibi sorumlulukları vardır. Ocaklarımızın bağlılığı çok derindedir. Ocaklarımızın birbirine karşı sorumlulukları, Pir ve Mürşid ilişkileri vardır. Bu ilişkiler, toplumsal saygı eşitlik üzerine kuruludur. Örneğin Türk kökenli Alevilerin en bildik ocaklarından Hubyar Sultan Ocağı’nın Mürşid kapısı Üryan Xızır ocağıdır. Üryan Xızır Kürt Alevilerinin ocağıdır. Baba Mansur, Ağuçan, Derviş Cemal gibi... Onun için hak ve hakikat için eğer bugün Üryan Xızır Ocağı kimliğinden, kültüründen, kullandığı dilinden dolayı baskıya asimilasyona maruz kalıyorsa, Hubyar Ocağının görevi, Mürşidine sahip çıkmaktır. Eğer sahip çıkmıyorsa hak olmayı inkâr etmiş olur ki; hakikat yolunun yolcularında inkâr söz konusu olamaz, düşkünlüktür.

Eğer bugün Kürt Alevileri imha ve asimilasyonla karşı karşıya ise, bu bütün Türkiyeli Alevilerin sahip çıkması gereken bir hakikat görevidir. Bunun tartışılacak bir tarafı yok. Kürt Alevilerinin var olma mücadelesi, ayakta durma mücadelesi bu anlamda hakikate bağlılığımızın ölçüsü, terazisidir. Mevlana'nın, "ya olduğun gibi görün, ya da görüldüğün gibi ol" desturu, hakikatin mecburi bir yol kuralıdır. Onun için Kürt Alevi kimliğinin inkârı, asimilasyonun önüne geçmek tüm Alevilerin boyun borcudur. (Ş. Yıldız)

34-SON SÖZ

Kızılbaş inancı insan eksenli bir inançtır veya felsefi bir düşüncedir; çünkü insanı temel varlık olarak alır. Bütün semavi dinler, temel varlık olarak "gaypta" bulunan Tanrı'yı (Allah'ı) alır. Budizm gibi yaratıcı bir varlığın varlığına inanmayan inançlarda bile insan temel varlık sayılmaz. Budizm insanı acı ve elemi eseri sayar. Dinlere göre insan acı ve elemi hak etmiştir; çünkü insan lanetlenmiştir; bu dünyaya da bu lanetin bedelini ödemek için gönderilmiştir. Kefaretini ödedikten sonra, hakkı olan ama kovulduğu eski cennetine geri gönderilecektir.

Kızılbaş öğretisi bu düşünceleri reddeder; insanı dünyanın ve evrenin merkezine koyar. İnsan temel varlıktır, Tanrı ile aynı özü paylaşır; onunla birlikte varlık alanına çıkmıştır. Var eden ve olan aynı varlıktır, yani insandır (gizemdir). Tanrı ile aynı anda varlık alanına çıkan insanın başlangıcı da tanrısal bir başlangıçtır (Enerjinin kendi kabına sığmayarak şekil değiştirmesi, bu şekilde tüm evrenin oluşu,) Tanrı ve evren (tüm varlıklar) aynı olgudur. Ve yine Kızılbaşlar insanı Tanrı ile tanımayı ya da tam tersi Tanrı'yı insan ile tanımayı merkez kabul eder. Dolayısıyla insan Tanrı'nın tüm özelliklerini bünyesinde taşır; Tanrı gibi yaratma yeteneğine sahiptir. Bunun için kutsal kitapların dogmatik düşüncelerine itibar etmez ve aklı dogmatik düşüncenin önüne koyar. Aklın, dogmatik düşüncenin önüne konulması realist düşüncenin gereğidir ve her insana kendi kendine düşünme hakkını tanır. Bütün öteki insan haklarını mümkün kılında budur. Bunun gibi akıl, insanın kendi sorunlarını, aşkın bir güce bırakmadan, kendisinin eğilme çabasının işaretidir. Akıl insana hoşuna gitse de gitmese de gerçekliğin yüzüne doğrudan doğruya açıkça bakma cesaretini verir.

Oysa mutlak doğruluk üzerine kurgulanan dinlerde, savundukları kutsal değerlerin eleştirici aklın karşısında sarsılacağı korkusuyla, özgür araştırma anlayışına karşı çıkma çabasındadırlar.

Aklın ürünü bilimdir; bilimin sayesinde insanlık hayatın her alanında, fizikte, tıpta, mimarlıkta, edebiyata, güzel sanatlarda dev adımlarla ilerlemektedir. Bilimin ürünü olan araçlar; güneş sisteminin dışına çıkmıştır, evrenin derinliklerine objektiflerini çeviren dev teleskoplar sayesinde insanlık evrenin sırlarını çözmeye çalışmaktadır. Maddenin en küçük parçası olan atom, en detaylı şekilde inceleyerek atom altı parçacıklara kadar inilmiş, maddenin varoluş sırrı çözülmeye çalışılmaktadır. Bilim evrenin ve maddenin sırlarını çözmeyi de aşarak ruhun dahi sırlarını çözmektedir. Şu anda “Genler” ve “DNA”larla oynayarak bir zamanların kaderi olan sakatlıkları ve arızaları değiştirme ile uğraşmaktadır. Yani kendi kaderini yeni baştan yazma uğraşı içindedir. Bilimin yegâne amacı bu değildir; bilim, din dayatmacılığına karşı, insanı boş inançlardan, Tanrı ve ölüm korkusundan kurtarmaya çalışmaktadır. Bu korku aşılmadan, mutlu olmaya imkân yoktur.

Semavi dinler insanlığa hep kötümserliği aşılarlar; çileci yaşam bunun sonucunda hayat bulmuştur. Oysa ilkçağın antik Yunan filozofları mutluluğu bilgelik ve erdemlilik içinde aramışlardır. Ancak Hıristiyanlık, kötümser bir mutluluk anlayışına yol açmıştır. Mutluluk denilince “Dinsel Mutluluk” olarak anlaşılmaktadır. Bu mutluluk Tanrı’nın bir bağışığıdır; ancak ölümden sonra gerçekleşebilir. Mutluluğun gerçekleşme alanı bu dünyadan “öbür dünya”ya göç etmiştir. Semavi dinlerin gözünde, asıl mutluluk diyarı işte o diyardır; bu dünya ise, bir mutsuzluk ve deneme yeridir. İnsanlar yaşarken de Tanrı’ya gönül verip onun bağışığını bekleyerek mutlu olabilirler; ancak “öbür dünya”da mutlu olmak, bu dünyada mutsuz olmakla elde edilecektir. Böylece, İlkçağın mutluluk ahlakının; insanla-doğa, yaşayanla-gerçeklikler, özgürlükle Tanrısal düzen arasındaki derin uyumun yerine, selamet ve umut geçmiştir. Eski Yunan’ın gerçekliğe bir bütünlük içinde bakışı, Hıristiyanlığın parçalanmış ve acı çeken dünyasıyla yer değiştirmiştir. Başta Hıristiyanlık olmak üzere tüm semavi dinler, iki dünya arasında bölünmüş haldedirler ve mutsuzdurlar.

Mutluluk kavramı, diğer kavramlar gibi XVI. yüzyıldan iti-

baren değişen sosyal koşullara koşut olarak farklı boyutlar kazanmıştır. Hobbes (1588-1679) mutluluk kavramını ilk kez Ortaçağın dinsel öğeleriyle İlkçağın bilgesel öğelerinden ayırmaya çalışırken, bir yenilik getirerek, bireysel mutluluğu toplum içinde değerlendirir. Bu tarihten sonra filozoflarca mutluluk, dinsel bir çerçeveden dünyasal bir çerçeveye oturtturulur. Giderek bireysel düzeyden toplumsal düzeye ondan da sistem içinde aramaya ve tartışmaya zemin yaratılır.

Gerçekten mutluluk, bireyselle toplumsalın bağımlılığı içinde gerçekleşir. Bireysel mutluluk ancak toplumsal mutlulukla mümkündür; çünkü bireyin özgürce gelişmesi, herkesin özgürce gelişmesine bağılıdır. Bu da ancak doğrudan demokrasinin yürürlükte olduğu ve kapitalizmin aşıldığı bir ortam da mümkün olabilir. Kapitalizm egemen olduğu her yerde kendi mutlu azınlığını yaratır ve büyük kitleler için sömürüyü sürdürür, ayrıca yol açtığı tüketim toplumu sıradan zevkler ve onların yüzeysel mutluluklarıyla yaşamı doldururken, insanlarda zengin olma tutkusunun güdümünde ve sonu gelmez bir yarışta birbirlerini çiğner dururlar. Anlaşıyor ki bireysel mutluluğu, aşırı tüketim ve özel mülkiyete arayan kapitalizm aşılmadan insanları sıradan mutluluktan kurtarmak, kendi mutluluğu kadar başkasının da mutluluğunu istemek mümkün değildir.

Kızılbaşlık bilimin doğrultusunda yüzünü aydınlığa, ışığa ve güneşe çevirmiştir. Karanlık; nokta kadardır. Güneş, aklınızın alamayacağı zifirilikteki karanlığı boğacak güçtedir. Öyleyse, neden karanlık zafer çığılığı atar? Çünkü insan denilen varlık, içindeki dünyasal istek ve arzulara yenilir, yani nefsinin esiri olur. İşte o nedenle karanlıklar güneşe galip gelir. Karanlıkları yenmenin yegâne yolu topluma sürekli olarak pompalanan aşırı tüketim psikozunda insanları kurtarmakla mümkün olur. Bunu ancak yeni bir dünyanın yaratılması ile sağlanacağı görünüyor. Bir azınlığın değil, bütün insanların insanca yaşayacakları yeni bir dünyanın kurulmasıyla ki, sadece kimi insanların değil, en çok sayıda insanın gerçekten mutlu olmalarının kapısı açılmış olur. Ayrıca böylesi bir dünyanın yaratmanın mutluluğunu da tatmalı insanlar. Tamda bura da hümanist öğeleri savunan, devleti ve özel mülkiyeti reddeden, Kızılbaşlığın ideolojik kabulleri, temel değer almak gerekir. Böylece insanlık, dinsel mutluluğun sahte cennet

anlayışlarını yıkarken, cennetin bu dünyada kurmanın mümkün olacağını görüp anlayacaktır. Çünkü Kızılbaş İncanın temel değeri insandır. Onun için Kızılbaşlık, ırk, renk, dil, din, siyasi düşünce, cinsiyet gibi özellikleri reddeder. Aslolanın insandır, gerisi teferruattır. Bu özellikleriyle Kızılbaşlık dinler ötesi bir inançtır; hatta incanın da ötesinde bir felsefedir. Kızılbaş bir deyimle; o bir sırdır.

Kızılbaşlık tarihini iyi irdelediğimizde tek bir din savaşı, ırk savaşı göremezsiniz. Tüm savaşları; ezilen sınıfların yoldaşlığı, mazlumların himaye edilişi, haksızlıkların, baskıların karşısındaki başkaldırısıdır. Kızılbaşların savaşı, ezenlere ve sisteme karşıdır. Ezilen halkların ve mazlumların yanında yer alırken onların kimlikleri ile ilgilenmez, ilgilendiği kısım hümanist taraf, haksızlığa karşı olan onurlu duruşudur. Onun için ezilen herkese kucağını açmıştır.

Dil, din, ırk, milliyet ve diğer aidiyetler insanların tercihleri değil, aksesuarıdır. Kişi kendine yakıştırdığı her aksesuarı beğenerek, isteyerek takabilmeli. Kazanarak elde edemediğimiz bu aksesuarlar hiç kimseyi efendi olmak ile ödüllendirmemeli. Sadece küçük bir şeye dikkat etmeliyiz, aksesuarlar insanı aksesuar olarak kullanmamalı. İşte asıl tehlike burada başlıyor. Çünkü sınıflı (sömürücü) sistemin aksesuar fabrikaları sürekli çalışır, üretir ve insanları bu ürettiği aksesuara aksesuar olarak bir sinek gibi yapıştırma gayreti için sömürü savaşı verir. Bunun sonucunda ise insan aksesuarın kulu (militanı) durumuna düşer, bu ise aksesuarlar arası çatışmaya neden olur. En kötüsü de, kişi aksesuarın aksesuarı olduğunu fark edemez, doğrusu kabul ettiği saplantısına sıkıca sarılır. Oysa insan, insan olmanın vasfını kendisine yüklenen bu dar kalıpları yıkmakla elde edebilir. Tüm insanlığa kucak açmalı, evrene açılmalıdır. Ancak zaman gerçek yaşamın tadını alır. Bunu da ancak vatan-millet-din-ulus-ırk kavramlarını aşmakla elde eder. Bu bakımdan Tefik Fikret Türk edebiyatında bir ilktir ve “Halûk’un Amentüsü” adlı şiirinde insanlığa şu mesajı verir;

*Toprak vatanım, insanoğlu ulusum... İnsan
İnsan olur ancak, bunu anlayarak inandım.
Şeytan da biziz, cinde, ne şeytan ne melek var;
Dünya dönecek cennete insanla, inandım.
Birgün yapacak fen şu siyah toprağı altın
Her şey olacak bilginin gücüyle... inandım.” (Fikret age)*

Anlaşıyor ki Fikret; bir Kızılbaş ozanı gibi düşünmekte ve her şeyin insanda tekâmül ettiğine inanmaktadır. Bu başlangıçtan beri böyledir, evrim sürmüştür ve sürecektir. Böyle olunca tüm insanlığın eşit ve kardeş olduğuna inanmak gerekir. İnsan bilgisini ve emeğeni birleştirmesi sonucunda karanlıkları aydınlığa, karatoprağı altına, dünyayı cennete dönüştürmek mümkün olacaktır. İnsanı insan yapan bu kabiliyeti ve yeteneğidir. Bu kabiliyet sayesinde insan Enel-hak demişdir ve Enel-hak gerçekleşmiştir.

Dogmatik düşüncelere itibar etmeyen ve bilimin öncülüğünü kendine rehber edinen bir inançtan elbette ki kaderci anlayışlar beklenemez, beklenmemelidir de. Kızılbaşlık kaderci, şükürcü ve hamdcı değildir, efendilerinin ve beyaz ırkların yazdığı kadere tebaalık etmez, kimseye kulluk etmemiştir, etmez de. Efendi yaratmaz, efendiyi kabul etmez. Oysa sistem ve sömürü bu eksen üzerinden beslenir. Şükürcü, hamdcı, tarikatçı, cemaatçı, dinci, ırkçı, şekilci, gerici, reayacı bir yapı; efendilerin palazlanması için en güzel ortamdır. Bu nedenle Kızılbaşlık şekilciliğin ötesindedir. Bu ötecilik şekilsel değildir, özseldir. Bir taraftan Sosyalist söylemlerde bulunurken, diğer taraftan kendi beyaz ırkı olan zümreyi ve sömürücü sınıfı yaratmaz. En önemlisi de tabulaşmış, korkulan ve kesinlikle eleştirilmeyen liderler yaratmaz.

Kızılbaşlığın en önemli özelliklerinden biri de dara durmaktır. Dara durmak kişinin “Halk ve Hakk” karşısında ayaklarını ve ellerini mühürleyerek suçunu itiraf etmesidir. Yani öz eleştiri ve hataları ile yüzleşmesidir. Cemaatin(halkın) ve Pir’in vereceği cezaya da kayıtsız şartsız uyar. Oysa efendiler eleştirilemez, onlar öz eleştiri yapmaz, yapılmasına da izin vermez. Başkalarının hata ve kusurlarını dillendirirken onların hata ve kusurları görülmez, görülmemelidir de. Yine Kızılbaşlıkta, posta oturacak Dede

ya da Pir öncelikle orada toplanan halka üç kez sorar; rızalığınız var mıdır? Cem bittiğinde ise, kusurlarım affola, hakkınızı helal edin der. Ve Pir aldığı çıralığı, o bölgedeki; yetim-öksüz-dul ve fakir ailelere dağıtmak zorundadır. Bir eliyle aldığı diğer elinin haberi olmadan gerekli yerlere dağıtarak sosyal adaleti sağlayan mekanizmalardan biridir.

Kızılbaş felsefesinde dinsel öğeler ile karşılaşamazsınız. Namaz, oruç, Hac, zekât, Allah, Peygamber, melek, cennet-cehennem olgusu Ortodoks inançlardaki gibi şekillenmez, şekle bürünmez ve bunlara başkaldırı da var. Üstelik Kızılbaşlığı dincilikten ve milliyetçilikten ayıran en önemli özelliklerden biri de budur.

KAYNAKÇA:

Ahmedi, Botan; Kürtler ve Kürdistan tarihi, Fırat-Dicle yayınları, İstanbul, 1991

Aksüt, Hamza; Alevi Erenlerin İlk Savaşı(1240),Yurt-Kitap-yayın, Ankara,2006

Arda, Akif; Bingöl/Kiğı Folklor, Çelikkilt matbaası, İstanbul, 1986

Arslanoğlu, İbrahim, Şah İsmail Hatayi ve Anadolu Hatayileri. Der yayınları, İstanbul, 1992.

Aydemir, Şevket Süreyya; Suyu Arayan Adam, Remzi kitap evi, İstanbul

Aydeniz, Veysel; Akkoçlu-Kürt ilişkileri, Nûbihar yayınları, İstanbul, 2012

Aydın, Erdoğan; Kimlik Mücadelesinde Alevilik, 4.Baskı, Kırmızı Yayınları, İstanbul.

Aygün, Hüseyin; Dersim 1938 Resmîyet ve Hakikat, Dipnot yayınları, birinci baskı, İstanbul, 2010

Bayrak, Mehmet; Kürt sorunu ve Demokratik çözüm, Öz-ge yayınları, Ankara, 1999.

Bayrak, Mehmet; Kürtler ve Ulusal Demokratik Mücadeleleri-Gizli Belgeler-araştırmalar-Notlar, Öz-ge yayınları, Ankara, 1993.

Bender, Dr. Cemşid; Kürt uygarlığında Alevilik, Kaynak yayınları, birinci baskı, İstanbul, 1991

Beşikçi, İsmail; Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi ve Kürt sorunu, Yurt yayınları, İstanbul, 1991

Beşikçi, İsmail; Tunceli Kanunu(1935) ve Dersim Jenosidi.B elge yayınları, İstanbul, 1990

Birdoğan, Nejat; Anadolu'nun Gizli Kültürü/Alevilik, Kaynak yayınları. 6. Baskı, İstanbul, 2010

Bruinessen, Martin Van; Ağa, Şeyh, Devlet, İletişim yayınları, 6.Baskı, İstanbul, 2010

Bruinessen, Martin Van; Kürtlük, Türklük, Alevilik, İletişim yayınları, 8.baskı, İstanbul, 2009

Ceram, C. W, Tanrıların Vatanı Anadolu, Koza yayınları, birinci baskı, İstanbul, 1974

Çağlayangil, İhsan Sabri; Anılarım, Yılmaz yayınları A.Ş. ikinci baskı, İstanbul, 1990

Çem, Munzur, Dersim merkezli Kürt Aleviliği, Vate yayınları, İstanbul, 2009

Çınar, Erdoğan, Aleviliğin kayıp hafızası, Nokta yayınları, birinci baskı, İstanbul, 2011

Çiftiyürek, Sinan; Aydınlanma ve örgüt, Gün yayıncılık, İstanbul, 2003

Çiftiyürek, Sinan; Kapitalizmin, Tarihsel, Fiziksel Sınırları, Gün yayıncılık, İstanbul, 1997.

Daftaryi, Ferhad; Muhalif İslam'ın 1400 yılı, İsmailîler, Tarih ve kuram, Raslantı yayınları, Ank, 2001.

Deniz, Dilşa; Yol/Rê, Dersim İnanç Sembolizmi, İletişim yayınları, İstanbul, 2012

Deringil, Selim; Simgelerden Millete, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009

Dersimi, Nuri; Kürdistan Tarihinde Dersim, Dilan yayınları, İstanbul, 1992

Dersimi, Nuri; Hatıratım, Doz yayınları, İstanbul, 1997

Eickstedt, Egon Von; Çeviren Haydar Işık; İlk çağlardan günümüze, Türkler, Kürtler, İranlılar, Peri yayınları, İstanbul, 2010

Eliade, Mircea; Dinsel İnançlar ve Düşünceler tarihi, I. Cilt, Kabalcı yayınları, İstanbul, 2012

Erener, Meriç; Ulusal sorun ve Kürdistan, Zagros yayınları.

Evren, Dursun; Ulusal Demokratik Mücadelede; Koçgiri Kürt Aşiretleri, Peri yayınları, İstanbul, 2008

Eyuboğlu, İsmet Zeki; Anadolu Uygurluğu. Der yayınları, 3. basım. İstanbul, 1997

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Kürt şehri Bitlis. Wilhelm Köhler/ çeviren Haydar Işık, Peri yayınları. Birinci baskı, İstanbul, 2011

Genelkurmay Belgelerinde, Kürt İsyanları. 2 cilt. Kaynak yayınları, ikinci baskı, İstanbul, 2011.

Hakan, Sinan; Türkiye Kurulurken Kürtler, 1916-1920. İletişim yayınları, İstanbul, 2014.

Hamzeh'ee, M. Reza, Yaresan (Ehl-i Hak), Avesta-Mezopotamya kültür yayını.

Izady, Mehrdad. R; Kürtler, bir el kitabı, Doz yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2007

İlin, M, & Segal, E; İnsan Nasıl İnsan Oldu, Yeni Dünya yayınları,

İst, 1983

Jandarma Umum kumandanlığı Raporu 1932, Kaynak yayınları, 4. Babım, İst, 2010

Kemal, Ali; Erzincan tarihi, Kaynak yayınları, İst, 1992

Köhler, Wilhem; Kürt Şehri Bitlis, Peri yayınları, İst, 2011

Kutlu, Haşim, Kızılbaz-Alevilikte Yol-Erkan-Meydan, Yurt, Kitap-yayın, Ank, 2007

Küçük, Yalçın; Atamanoğlu Fatih, Mızrak-iletişim yayınları, İst, 2012

Melikoff, İrene; Uyur İdik Uyardılar, Demos yayınları, İst, 2009

Mem. H.,-Üçüncü öğretmen Xani, İstanbul Kürt Enstitüsü yayınları birinci baskı, İst, 2002.

Minorsky, Vladimir; Şedadi, di lêkolînên ser diroka Kafkasyayê de, Avesta yayınları, İst,

Nikitin, Bazil; Kürtler, Deng yayınları,3.baskı İst, 1991

Nuri, İhsan paşa; Kürtlerin Kökeni, Doz yayınları. İkinci baskı, İst, 1991

Nuri, İhsan Paşa; Ağrı Dağı İsyanı, Med yayınları, ikinci baskı, İst, 1992

Ocak, Ahmet Yaşar; Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri. İletişim yayınları, İst, 2010.

Özkırımlı, Atilla; Tefik Fikret, Hayatı, şairliği ve seçme Şiirleri, Türk Klasikleri 4,İst, 1983

Öztürk, Ünsal, Gizli Bilgilerin Sahibi, Aleviler, Yurt- Kitap-Yayın, Ank, 2012

Perinçek, Doğu; Kurtuluş Savaşı'nda Kürt Politikası. Kaynak yayınları, İst.

Perinçek, Mehmet; Sovyet Devlet Kaynaklarında Kürt İsyancıları. Kaynak yayınları, İst.

Plutarkhos; çevirenler, S. Eyuboğlu&V. Günyol; Lykurgos'un hayatı, Çan yayınları, İst,1967.

Sultan Abdülhamid; Siyasi Hatıram, Dergâh yayınları. İst, 1999

Şenel, Alâeddin; İlkel topluluktan Uygur topluma, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ank,1982

Tanilli, Server; Yüzyılların gerçeği ve Mirası, İnsanlık Tarihine giriş, ilk çağ, I. Cilt, Say yayınları, İst,1984

Tanilli, Server; Yüzyılların gerçeği ve Mirası, II. Cilt, Say yayınları, İst, 1986.

Tanilli, Server; Yaratıcı Aklın Sentezi, Adam yayınları, İst, 1998

Tekin, Gülççek Günel; Beyaz soy kırım, Belge yayınları, 2.baskı, İst, 2009

Timuroğlu, Vecihi; Dersim Tarihi, Yurt yayınları, İst, 1991

Yazgan, İlhami; Batılı Gezinlerin Seyahatnamelerinde Kürtler, Mezopotamya yayınları. 1997

Yıldız, Hasan; Aşiretten Ulusallığa Doğru Kürtler, Fırat-Dicle yayınları, 1991

Makaleler.

Öcalan, Abdullah; İnançlar insanın toplumsal düzeyiyle zihniyetini yansıtır: Demokratik Modernite, üç aylık düşünce ve kuram dergisi, sayı 10.

Bayrak, Mehmet; Özgür Gündem gazetesi 4.10.2013

Bülbül, Kemal; İnsan Hakikat ilişkisi ve insan-ı Kamil olma gerçeği; Demokratik Modernite, üç aylık düşünce ve kuram dergisi, sayı 10.

Bülbül, Kemal; Özgür gündem gazetesi/13.12.2012

Çalışlar, Oral; Dersim'den Tunçeli'ne, Radikal Gazetesi, 24.11.2011

Çandar; Cengiz; Başbakan Dersim'le resmi tarih'i yırttı. Radikal Gazetesi, 24/11/2011

Çiftyürek, Sinan; İslam ve şiddet, Rojnameye newroz, sayı.240

Dalkılıç, Halil; Toplumsal varoluşta İnanç; Demokratik Modernite, üç aylık düşünce ve kuram dergisi, sayı 10.

Ekinci, Burhan; Dersim katliamının resmi ölüm kayıtları. Taraf Gazetesi, 20/10/20107

Gölbaşı, Edip; Kimlik, Siyaset, Şiddet. Kürt Tarihi Dergisi, sayı 15

Hür, Ayşe; Tarih defteri, Avar ne olur kızımı götürme. Taraf Gazetesi, 5.10.2009

Kılıç, Abdullah; & Örer, Ayça; Dersim Gerçeği 4, Radikal Gazetesi, 23/11/2011

Margulies Roni; Ağrı'da kaç Keldani var. Taraf Gazetesi, 27.01.2010

Neşe Düzel; Koçak, Cemil; En sivil yönetim Abdülhamit yönetiydi. Taraf gazetesi 09.11.2009

Neşe Düzel; Akyol, Taha; Kemalizm halka dayanan bir rejim değildi. Taraf Gazetesi. 16.11.2009

Neşe Düzel; Tuncay , Mete; Atatürk dönemi yargısı içler acısı, Taraf Gazetesi, 01/03/2010

Neşe Düzel; Kaya, Mehmet; Türkler bir gece düşünsünler. Taraf Gazetesi, 22.03.2010

Sambur, Bilal Prof. Dr; Laiklik, laisizm ve Din özgürlüğü. Demokratik Modernite, üç aylık düşünce ve kuram dergisi, sayı 10.

Sabah Ghalib; 1919-23Yılları Arasında. Atatürk'ün Kürt meselesi karşısındaki tutumu ,newrozcom.

Tunç, Ferhat; Toplumunu yanıltmayın. Taraf Gazetesi, 16/11/2009

Yalgın, Erdoğan; Bâtını Aleviliğin Kökenindeki Zerdüşti bazı niteliklere kısa bir bakış, Demokratik Modernite, üç aylık düşünce ve kuram dergisi, sayı 10.

Yıldız, Şükrü; Alevilik Gerçeği, Demokratik Modernite, üç aylık düşünce ve kuram dergisi, sayı 10.

Zagrosi Aso; Ayşe Hür'ün Malazgirt Savaşı ve Kürd Tarihine ilişkin çarpıtmaları.

Taraf Gazetesi; 24/11/2011 sayısı

Vatan gazetesi,; 12/11/2012 sayısı.

İnternet siteleri.

Facebook.com,-Akafemiya Selahaddin Mihotuli.

Facebook.com,-Med-Zehra.

Facebook.com-Platforma Kurdên Alawi

Facebook.com-Kul Seyyid.

Kâinat, İlahi aşkın bir ürünüdür. Tanrı aşka geldi ve kâinatı var etti, her şey aynı özü taşır. İnsan da mevcut tüm varlıkların bir parçasıdır. Bu yüzden kendini evrende var olan hiçbir varlıktan üstün göremez. O ancak evrende var olan bütün varlıklar arasında tek ve birincidir; bu özelliğiyle de kâinatın tek sorumlusudur. Her şey insanın sorumluluğu altındadır ve insan, evrendeki tüm varlıklara karşı sorumludur. İnsan bu sorumluluğunu akıldan almıştır; akıl, insanlara bir üstünlük değil, her varlığa karşı sorumlu kılmaktadır.

İnsan, sadece varolan varlıklara karşı değil, bütün insanlara karşıda sorumlu, onlarla eşit ve eş değerdedir. Doğada herkese yetecek kadar nimet vardır; yeter ki insanlar açgözlülük yapmadan kendi aralarında hakça ve eşitçe bölüştürebilsinler; eşitsizlik şiddet kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Tanrı'ya ulaşmanın yollu; karanlığı yenip, aydınlığa ulaşmaktır. Aydınlığın yolu da ilimden geçer. İlimle insan, Tanrı'nın aşkla var ettiği kâinatın sırnı çözebilir. Kızılbaşların ve Alevilerin eğitime ve müspet bilimlere verdikleri önemin nedeni budur. Bu yüzden, Alevi/Kızılbaşlarda Tanrı ulûhiyetten çok, insan aklının yaratması olan bilimdir.

İnsan akıl ve sezgiyle Tanrı'yı kavrayabilir, bilimsel çalışmalarıyla da O'na ulaşabilir. Eğitim ve bilimin önemi burada kaynaklanmaktadır. Ancak eğitilmiş insan, varlığının farkına varabilir; varlığının farkına varmak, kötüTüklerden sakınan, nefsini kontrol etmesini bilen, dolayısıyla kâmil insan olmaya gayret eden insandır. İnsan özü itibarıyla Tanrı'ya bağlıysa, Tanrı da varlığı itibarıyla insana bağlıdır. İnsan; Tanrı'yı da uygar insanı da kendi emeğiyle yaratmıştır.

ISBN 978-605-9449-05-6

9 786059 649056

Pêri Yayınları